

PROF. DR. SEÇİL KARAL AKGÜN

E. ÖĞR. GÖR. MURAT ULUĞTEKİN

YENİ BELGELERİN IŞIĞINDA

Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a

-1-

**YENİ BELGELERİN IŞIĞINDA
HİLAL-İ AHMER'DEN
KIZILAY'A**

CİLT-1

**Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN
E. Öğ. Gör. Murat ULUĞTEKİN**

**YENİ BELGELERİN IŞIĞINDA
HİLAL-İ AHMER'DEN
KIZILAY'A
CİLT-1**

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün
E. Öğ. Gör. Murat Uluğtekin

ISBN:
978-605-5599-55-3 (Tk)
978-605-5599-56-0 (1.c)

Yayın hakları Türk Kızılay'a aittir.

Kapak Tasarım
Türk Kızılay Kurumsal İletişim Direktörlüğü
GNG Reklam

2020, Ankara

Grafik Tasarım-Baskı
Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti.
Tel: 312 397 16 17
www.basakmatbaa.com

Matbaa Sertifika No: 45790

Değerli okuyucu,

Hilal-i Ahmer Osmanlı İmparatorluğunun ve belki de Dünyanın en uzun asrı olan 19. Yüzyılın dalgalanmaları, savaşları, ideolojik kırılmalarının yaşandığı bir çağda, 11 Haziran 1868 yılında Osmanlı Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti adıyla kuruldu.

22 Ağustos 1864'teki Cenevre Sözleşmesini Osmanlı İmparatorluğunun 5 Temmuz 1865 tarihinde imzalamasını müteakiben 11. Ulusal Cemiyet (teyide muhtaç?) olarak Harekete dahil olan Kızılay 93 Harbinden Cihan Harbine, İstiklal Harbinden Kıbrıs Barış Harekatı ve Suriye iç savaşı ve sınır ötesi hareketlerine kadar pek çok cephede sivillerin korunması, yaralı askerlere destek, insani yardım operasyonlarının kesintisiz devamlılığının sağlanmasında çok önemli görevler üstlendi. Savaşlar gibi beşeri afetlerin yanı sıra Erzincan, Marmara, Van, Soma gibi doğa kaynaklı afet ve felaketlerde dara düşenlerin kara gün dostu oldu. Balkanlar'dan Afrika'ya, Uzak Doğu'dan Güney Amerika'ya insan ıstırabının olduğu tüm coğrafyalara Anadolu insanının merhametini ve gönül zenginliğini taşıdı.

Mensubu olduğu Kızılhaç Kızılay Hareketin temel ilkelerine sadık kalarak yürüttüğü insani çalışmaları sayesinde hilali dünyaya armağan eden cemiyet olarak dünyanın farklı coğrafyalarında kurulacak olan Kızılay ve Kızılhaçlara da ilham kaynağı oldu. Günümüzde halen Hareketin en etkin ulusal derneklerinden biri olarak dünyanın dört bir yanında insani faaliyetlerini sürdürüyor.

Elinizde bulunan Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a kitabı ile bu müstesna kurumun hayata geçirilişinden şahit olduğu tarih ve milletimizin varoluş mücadelesine, Devlet-i Aliyye'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşüm sürecindeki çabalara tanıklık edecek, bu sürece Kızılay'ın verdiği katkıları da panoramik bir bakışla kavrayacaksınız. Bu vesile ile yayını hazırlayan değerli hocamız Prof. Dr. Seçil Karal Akgün ve E. Öğretim Görevlisi Murat Uluğtekin'e şükranlarımı sunuyor, emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Çalışmanın, Kızılay'ın tarihine ve bu tarihin içeriğindeki olaylar silsilesine merak uyandırmasını diliyor ve tarih alanında yeni ufuklara yelken açmak isteyen tarihçilerimizi Kızılay arşivlerini incelemeye davet ediyorum.

Dr. Kerem Kınık
Genel Başkan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	17
GİRİŞ	25
1. BÖLÜM	
TARİH İÇİNDE İNSANİ YARDIMIN ÖRGÜTLENMESİ	29
İlk Uluslararası Yardım Örgütü Kızılhaç'ın Kuruluşu.....	31
<i>Cenevre Konvansiyonu Toplantısı</i>	34
Osmanlı'nın Yakın Tarihine Kısa Bir Bakış.....	40
Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Doğru İlk Adımlar.....	43
Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Resmen Kuruluşu.....	57
<i>Hilal-i Ahmer (Kırmızı Ay) Adı ve Ambleminin Kabulü</i>	63
<i>1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Hilal-i Ahmer</i>	67
<i>Osmanlı-Yunan Savaşında Hilal-i Ahmer</i>	72
2. BÖLÜM	
HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN YENİDEN YAPILANMASI	77
<i>Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi (Yönetmeliği)</i>	81
Cemiyet'in Yapısı ve Kadrosu.....	88
Yurt İçinde ve Dışında Güçlenmesi.....	92
Okyanus Ötesinde Hilal-i Ahmer.....	97
3. BÖLÜM	
TRABLUSGARP SAVAŞI'NDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ	101
Özetle Trablusgarp Savaşı.....	104
Hilal-i Ahmer'den Hükümete Özverili Trablusgarp Desteği.....	107
<i>Kardeş Kuruluşun "Kerhen" Yardımı</i>	108
<i>Hilal-i Ahmer Ekipleri ve Karşılaştıkları Sorunlar</i>	111
<i>Ekiplerin Çilesi</i>	117
<i>İtalyan Tehdidi</i>	119
Güç Koşullarda Başarılan Büyük İşler.....	125
<i>Hilal-i Ahmer Çadırları Bombalanıyor</i>	129
<i>Saldırımlar ve İftiralar Hilal-i Ahmer'i Yıldırıyor</i>	135
<i>Haksızlıklar Duyuldukça Dış Yardımlar Çoğalıyor</i>	140
HAC Trablusgarp'taki Çalışmalarının Bilançosu.....	144
Derne'deki Hastanenin Özel Hastası.....	146
4. BÖLÜM	
BALKAN SAVAŞLARINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ	149
<i>Özetle Balkan Savaşları</i>	150
Hilal-i Ahmer Balkan Savaşları'nda Sağlık ve Umut Dağıtıyor.....	154
<i>Hilal-i Ahmer'in Kurduğu Bazı Hastaneler</i>	160
<i>Yurt Dışından Gönderilen Sağlık Heyetleri ve Bağışlar</i>	169
<i>Basının Desteği</i>	173

Balkan Savaşları'nda Siyaset ve Yardım	176
<i>Göçler ve Göçmenlerin Acısı</i>	179
<i>Doktorların Tutuklanması</i>	187
Esirlere Yardım: Üseraya Muavenet Komisyonu	190
Kötü Koşullarda Yayılan Hastalıklar - Kolera Salgını Örneği	196
Doğal Afetlerde Hilal-i Ahmer.....	200

5. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ HANIMLAR MERKEZİ.....205

Osmanlı Yenilik Hareketlerinde Türk Kadını	207
<i>Kadının Çalışma Yaşamına Girmesi</i>	209
<i>Merkezin Altyapısı: Kadının Eğitimi</i>	212
Kadınlar Merkezi'nin Kuruluşu.....	214
Yaşanan "İlk" lerle Güçlenmesi	218
<i>Sağlık Alanına Hizmeti</i>	223
<i>Hastabakıcıların Yetiştirilmesi</i>	224
<i>Toplumsal Gelişmeye Hizmetleri</i>	229
<i>Üyelikler ve bağışlar</i>	229
<i>Çiçek Günü</i>	230
<i>Balolar</i>	232
<i>Merkezin Sanatsal ve Kültürel Hizmetleri</i>	233
<i>Sergiler</i>	234
<i>Sahne gösterileri</i>	236
<i>Hanımlar Takvimi</i>	237
<i>Ülkenin Kalkınmasına Hizmeti: Sanat Evi</i>	238
<i>Sanat Evi'nin (Darus-sınaa) Kuruluşu</i>	239
<i>Sanat Evi'nin Getirileri</i>	243
Birinci Dünya Savaşı'nda Kadınlar Merkezi.....	246
<i>Savaşı Yıllarında Hastabakıcılık</i>	248
<i>Merkezin Yurt Dışındaki Öğrencilere Ulaşması</i>	252
Kadınlar Merkezi ve Yeni Değerler.....	254
Kurtuluş Savaşında Kadınlar Merkezi	258
Mustafa Kemal Paşa'nın Kadınlar Merkezi'ne Farklı Bakışı	263

6. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ.....267

Özetle Birinci Dünya Savaşı.....	267
Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti.....	269
Yönetimi, Yöneticileri ve Çalışmalarıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti	272
<i>Çalışmalara Hükümetin Desteği</i>	278
<i>Yurt Dışı Temsilciliklerin - Yurt İçi Şubelerin Desteği</i>	280
Cemiyetin Mali Durumunun Güçlendirilmesi	284
<i>Ufak Tefek Satışlar</i>	286
<i>Heyetlerin Hazineye Katkısı</i>	286
<i>Harcamalarda Özen</i>	287
<i>İstanbul Sergisi</i>	288
<i>Hanımlar Merkezi'nin Mali Katkıları</i>	290
<i>Basında Duyurular</i>	292
<i>İttifak Devletleri'nin İstanbul Temsilciliklerinin Katkıları</i>	293

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Savaş Yılları Bütçesi.....	295
Başkent'teki Hilal-i Ahmer Sağlık Birimleri	298
Savaş Cephelerinde Hilal-i Ahmer Sağlık Heyetleri.....	302
<i>Doğu (Kafkas) Cephesi</i>	303
<i>Güney (Kanal) Cephesi</i>	309
<i>Irak Cephesi</i>	313
<i>Çanakkale Cephesi</i>	315
<i>Galiçya Cephesi</i>	321
<i>Hasta ve Yaralı Askerlerin Taşınması</i>	323
Hilal-i Ahmer'den Farklı Hizmetler	326
<i>Yardım İstasyonları</i>	326
<i>Çayhaneler</i>	326
<i>Misafirhaneler</i>	327
<i>Aşhaneler</i>	328
<i>Tarımsal Üretim</i>	329
<i>Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş</i>	331
<i>Doğal Afetler, Felaketler</i>	333
<i>Yurtdışındaki Öğrencilere Yardım</i>	335
Üsera Komisyonu - Kayıpların Aranması ve Esirlere Ulaşılması	336

7. BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ..... 349

Özetle Mondoros Silahbırakışması, İşgaller ve Kurtuluş Savaşı	350
Kurtuluş Savaşı Yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti.....	354
<i>Mütareke Dönemi</i>	354
<i>İstanbul'un İşgali Karşısında Hilal-i Ahmer Cemiyeti</i>	358
Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti.....	360
Anadoluda HAC İmdat Heyetleri	364
<i>Doğu Anadolu İmdat Heyetleri</i>	366
<i>Batı Anadolu İmdat Heyetleri</i>	372
<i>Eskişehir'den Akdenize İmdat Heyetleri</i>	378
<i>Konya-Adana-Antep'te İmdat Heyetleri</i>	382
Hilal-i Ahmer'in Anadolu'da Farklı Hizmetleri	385
Üsera Komisyonunun Çalışmaları	388
<i>Para var mıydı?</i>	392
<i>Hilal-i Ahmer'e Yurt Dışından Katkılar</i>	393
<i>Hilal-i Ahmer'e Yurt İçinden Katkılar</i>	399
Hilal-i Ahmer'in Kurtuluş Savaşı Uzdakça Artan Yükü	403
Amerikalı Gözlemcilerin Kaleminden İşgal Anıları	412
Ufukta Barış Görünüyor.....	416
Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti.....	417

SONUÇ..... 421

BELGELER..... 429

SEÇMELİ KAYNAKÇA..... 631

SEÇMELİ SÖZLÜK..... 637

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Resim 1:	<i>Jean Henry Dunant</i>	29
Resim 2:	<i>Salib-i Ahmer'in kurucuları 1863</i>	34
Resim 3:	<i>Cenevre'de ilk Salib-i Ahmer toplantısı</i>	35
Resim 4:	<i>Serdar Ömer Paşa, Mekteb-i Tıbbiye Nazırı Marko Paşa, Muallim Abdullah Bey</i>	45
Resim 5:	<i>Önde gelenlerden Serviciyan Efendi, Sadrazam Ethem Paşa, Veli Paşa, Hekimbaşı Salih Efendi</i>	63
Resim 6:	<i>Hilal-i Ahmer bayrağı</i>	63
Resim 7:	<i>Hilal-i Ahmer adı altında ilk toplantı</i>	65
	<i>Birinci sıra: soldan sağa Nuri Bey, Dr. Bartulati, Noryan Efendi, Dr. Arif Bey, Dr. Sarel, Foster, Feridun Bey en sağda; ikinci sıra soldan sağa Dr. Sivastopol, Loval, Faik Paşa Della Suda, Eşref Efendi, General Mut, Hâs, Dr. Peştemalcıyan Paşa</i>	
Resim 8:	<i>Osmanlı Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi (Genel Merkezi)</i>	66
Resim 9:	<i>Hilal-i Ahmer hasta nakil arabaları</i>	70
Resim 10:	<i>Azmi Bey, Dr. Akil Muhtar, Talat Bey, Hilmi Paşa, Dr. Besim Ömer, Rasim Paşa, Besarya Efendi</i>	78
Resim 11:	<i>Della Suda Faik Paşa, Miralay Mehmed Ali Bey</i>	79
Resim 12:	<i>İnkılabı müteakib ilk Hilal-i Ahmer Reisi, Hariciye Nazırı, Rıfat Paşa ve Madam Rıfat Paşa</i>	80
Resim 13:	<i>HAC'nin yeniden yapılanmasından sonraki Genel Kurul</i>	90
Resim 14:	<i>Osmanlı Padişahı V. Mehmet (Sultan Reşat)</i>	91
Resim 15:	<i>1914'te HAC Merkezi'ndeki kursta hastabakıcılık öğretimi</i>	94
Resim 16/a:	<i>Hilal-i Ahmer'in savaşlarda yaralılara yardımını anlatan kartpostal örnekleri</i>	98
Resim 16/b:	<i>Hilal-i Ahmer'e gelir sağlayan pullardan örnekler</i>	99
Resim 17:	<i>HAC Fahri Başkanı Velihaht Yusuf İzzettin Efendi</i>	101
Resim 18:	<i>Bir Hilal-i Ahmer sergisi açılışı</i>	104
Resim 19:	<i>Trablusgarp'te Kızılay Garyan Sağlık Heyeti</i>	112
	<i>Sağdan ikinci Kızılay Genel Merkez üyelerinden teftiş için Trablus'a giden delege Adnan Bey, sağda Operatör Sadeddin Bey</i>	
Resim 20:	<i>Hilal-i Ahmerciler Trablusgarp'ta</i>	116
Resim 21:	<i>Trablusgarp'ta "Homs" Hastanesi ve sağlık ekibi</i>	117
Resim 22:	<i>Asker teskereciler</i>	126
Resim 23:	<i>Homs'da topa tutulan HA gezici hastanesi</i>	130
Resim 24:	<i>Cenevre toplantısında Dr. Besim Ömer ve Dr. Akil Muhtar Cenevrede bir toplantıda</i>	146
Resim 25:	<i>Derne'de Şark Kolordusu Komutanı Kolağası (Binbaşı) Mustafa Kemal</i>	147

Resim 26:	<i>Kartpostallarda temsilen Hilal-i Ahmer'in görevleri.....</i>	155
Resim 27:	<i>Göçmenlere yemek dağıtımında HAC'nin Aşevi sorumluları ve görevlileri.....</i>	157
Resim 28:	<i>Balkan Harbi'nde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kadırga Hastanesi.....</i>	160
Resim 29:	<i>HAC Darülfünun Hastanesi'nde bir yaralılar koğuşu.....</i>	161
Resim 30:	<i>HA Muhacirin Hastanesi ve Cemiyete üye kadın hastabakçılarıyla inas (kadın) kısmı.....</i>	162
Resim 31:	<i>Göç yolunda çay dağıtımı.....</i>	164
Resim 32:	<i>Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yaralı ve hasta taşıyan Cambridge Vapuru.....</i>	165
Resim 33:	<i>Çanakale'de seyyar bir hastanemize tayyare tarafından top atılmıştır.....</i>	168
Resim 34:	<i>Kadın ve çocuk göçmenler yemekte.....</i>	174
Resim 35:	<i>Balkan göçmenlerini getiren HAC vapuru.....</i>	180
Resim 36:	<i>Trenle gelecek göçmenleri bekleyen Hilal-i Ahmer çalışanları.....</i>	181
Resim 37:	<i>Balkan göçmenlerinden bir grup / Göçmenlere yemek dağıtımı.....</i>	183
Resim 38:	<i>HAC, Yedikule barakalarında oturtulan Balkan göçmenlere para dağıtıyor.....</i>	184
Resim 39:	<i>Göçmenleri taşıyan bir vapurda ana vatana göçenler.....</i>	185
Resim 40:	<i>Hilal-i Ahmer Cemiyeti Beyoğlu Hastanesinin çalışanları.....</i>	186
Resim 41:	<i>Ana vatan yolundaki Balkan göçmenleri vapurda.....</i>	187
Resim 42:	<i>HAC çocuklara yemek dağıtıyor.....</i>	189
Resim 43:	<i>Hilal-i Ahmer Usera Komisyonu'nda faaliyet.....</i>	191
Resim 44:	<i>Userayı Harbiye-Savaş esirleri.....</i>	195
Resim 45:	<i>Hilal-i Ahmer'in Koleralılarına mahsus Hadımköy Hastanesi.....</i>	198
Resim 46:	<i>Aşevinde yemek hazırlığı yapan Hilal-i Ahmer personeli.....</i>	199
Resim 47:	<i>Balkan harbinde yardım amacıyla hazırlanıp satılan kartpostallara örnek.....</i>	201
Resim 48:	<i>Hilal-i Ahmer Edremit Hastane Gemisinde Heyeti Merkeziye.....</i>	202
Resim 49:	<i>Kadınlar Merkezi Genel Kurul Toplantısı.....</i>	217
Resim 50:	<i>Çiçek Günü'nde Hilal-i Ahmer rozeti satan bir kadın.....</i>	219
Resim 51:	<i>HAC Kadınlar Merkezi hastabakıcı kursundan belge alan kadınlar.....</i>	221
Resim 52:	<i>HAC Kadınlar Merkezi'nde gönüllülerin çalışmaları.....</i>	223
Resim 53:	<i>Hilal-i Ahmer'de gönüllü çalışan yabancı kadınlar.....</i>	225
Resim 54:	<i>Hilal-i Ahmer Beyoğlu Hastanesinde hastabakıcılar.....</i>	227
Resim 55:	<i>Kadınlar Merkezi hastabakıcı kursunu tamamlayarak hastabakıcı olan kadınlar.....</i>	228

Resim 56/a: Hilal-i Ahmer rozeti satan Müslüman gönüllüler.....	232
Resim 56/b: Hilal-i Ahmer rozeti satan yabancı gönüllüler.....	232
Resim 57: Kadınlar Merkezi'nin bir sergisinde tablolar.....	234
Resim 58/a: Kadınlar Merkezi'nin sergisinden bir köşe.....	235
Resim 58/b: Kadınlar Merkezi'nin sergisinden bir köşe.....	235
Resim 59: Kadınlar Merkezi Sanat Evi'nde çalışmalar	241
Resim 60: Sanat Evi'nde dikiş öğrenen kadınlar	245
Resim 61: Gönüllü HAC hastabakıcıları.....	249
Resim 62: Hastalara bakım yapan HAC hastabakıcıları	250
Resim 63: İstanbul'da HA Kadınlar Merkezi'ne destek olan yabancı kadınlar	255
Resim 64: Hilal-i Ahmer Madalyası ve Beratı.....	256
Resim 65: HAC Darülfünun Hastanesi'nde ameliyathane-hastabakıcılar.....	260
Resim 66: Mısır'da gezici HA hastanesi.....	276
Resim 67: Çölde bir HA Sahra Hastanesi'nin uzaktan görünüşü	276
Resim 68: Osmanlı HAC Süveyş Heyet-i Sıhhiyesi-Ordu Sertabibi (başhekimi).....	280
Resim 69: Almanya Salib-i Ahmeri'nin İstanbul'a gönderdiği sıhhi yardım eşyaları	281
Resim 70: Kadınlar Merkezi'nin bir kermesinde çeşitli ürünler.....	285
Resim 71: İstanbul Sergisinin Galatasaray Lisesinden girişi.....	289
Resim 72: 1917 İstanbul sergisinden görüntüler.....	291
Resim 73: Harb-ı Umumi-1915'de HAC Çağaloğlu Hastanesi Heyeti Sıhhiyesi	292
Resim 74: Osmanlı HAC Tıp Fakültesi Hastanesi bahçesinde gaziler - Harb-ı Umumi 1915.....	299
Resim 75: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kadırga hastanesinde ameliyathane.....	301
Resim 76: Osmanlı HAC Tekirdağ Hastanesi-1915 Harb-ı Umumi	302
Resim 77: Kars'ta HA imdat heyeti doktorları ameliyatta.....	304
Resim 78: Erzurum-bir Hilal-i Ahmer hastanesinde pansumancılar	306
Resim 79: Cemal Paşa Süveyş'te Hilal-i Ahmer imdad heyetiyle	309
Resim 80: HA Süveyş Heyeti Sıhhiye İmdadiyesi'nin kaldığı yer.....	310
Resim 81: Süveyş'te HAC imdat heyeti bakteriyoloji laboratuvarında	311
Resim 82: Mısır'da bir gezici çöl hastanesi ve HA görevlileri.....	312
Resim 83: HAC Süveyş heyet-i sıhhiyesi	313
Resim 84/a: Çanakkale'de başından yaralanıp İstanbul'da HA Darülfünun Hastanesinde tedavi gören Mustafa Oğlu Salih'e ait hasta tabelası 1331 (1915).....	317

Resim 84/b:	<i>Çanakkalede yaralı taşıyan Hilal-i Ahmer tezkerecileri.....</i>	317
Resim 85:	<i>Osmanlı HAC Tekirdağ Hastanesi'nde bir koğuş - Harb-ı Umumi 1915</i>	321
Resim 86:	<i>Osmanlı HAC Darülfünun Hastanesi memurları sıhhiye ve idaresi Harb-ı Umumi 1915</i>	323
Resim 87:	<i>Birinci Dünya Savaşında HAC nakil araçları</i>	324
Resim 88:	<i>Hilal-i Ahmer treni Sirkeci İstasyonunda – Harb-ı Umumi 1915.....</i>	325
Resim 89:	<i>Süveyş Heyet-i Sıhhiyesi bakteriyoloji laboratuvarı.....</i>	331
Resim 90:	<i>Osmanlı HAC Tıp Fakültesi Hastanesi'nde -bir koğuş- Harb-ı Umumi 1915.....</i>	333
Resim 91:	<i>Üserayı Harbiye - savaş esirleri</i>	337
Resim 92:	<i>Kurtuluş Savaşı yıllarında TBMM-HAC işbirliği</i>	362
Resim 93:	<i>Harap olmuş Anadolu'da HAC yadıma koşuyor</i>	370
Resim 94:	<i>Kurtuluş Savaşı'nda yakılıp yıkılan Anadolu'dan bir görünüm.....</i>	381
Resim 95:	<i>HA harap olmuş Anadolu'yu onarmaya koşuyor</i>	385
Resim 96:	<i>Atatürk Kızılay çadırında.....</i>	419
Resim 97:	<i>Atatürk, Kızılay Binası önünde Dr. Refik Saydam ile.....</i>	420

BELGELERİN LİSTESİ

Belge 1:	<i>Cenevre Sözleşmesi'nde Kızılhaç amblemiyle ilgili madde</i>	429
Belge 2:	<i>Dr. Abdullah Bey'in Cenevre'de İmzaladığı Kızılay'ın Kuruluş Taahhütnamesi</i>	430
Belge 3:	<i>Abdullah Bey'in 20 Haziran 1868 tarihli mektubu</i>	431
Belge 4:	<i>Çift imzalı Abdullah Bey-Marco Paşa mektubu</i>	433
Belge 5:	<i>Peştemalciyan'ın Cenevre'ye amblemle ilgili iki mektubu</i>	434
Belge 6:	<i>Madalya beratı verilmesi</i>	436
Belge 7:	<i>Nakliye vapurlarında verilen sağlık hizmeti</i>	438
Belge 8:	<i>II. Abdülhamit'in Hilal-i Ahmer'e yaklaşımı hakkında</i>	440
Belge 9:	<i>Della Suda Faik Paşa'nın savunma yazısı</i>	441
Belge 10:	<i>Yeniden yapılanma döneminde Cemiyete kaydedilen 100 kurucu üye</i>	448
Belge 11:	<i>Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın söylevi</i>	450
Belge 11/a:	<i>Rıfat Paşa'nın Başkan olarak Cemiyet'in yeniden yapılanmasını bildiren yazısı</i>	456
Belge 12:	<i>Kartpostal örnekleri</i>	457
Belge 13:	<i>Ceza Kanunu'ndan bir madde</i>	458
Belge 14:	<i>Bakım talimatı</i>	461
Belge 15:	<i>Harbiye Nazırı Mahmut Şevket imzalı iane yazısı</i>	462
Belge 16:	<i>Avusturya ve Hindistan'a bağışlarının alındığını bildiren yazılar (a,b)</i>	463
Belge 17:	<i>New York'tan Dr. Holin bağış makbuzu istiyor</i>	465
Belge 18:	<i>Harbiye Nazırı sağlık heyetine geçiş izni alındığını bildiriyor</i>	466
Belge 19:	<i>Sağlık ekiplerinin kılavuzla seyahat etmesi</i>	467
Belge 20:	<i>HAC Londra Şubesinin Trablusgarp'e sağlık heyeti göndermek için (a,b)</i>	468
Belge 21/a:	<i>Kolera tedavisi için Hums'a sağlık ekibi gönderilmesi isteniyor</i>	469
Belge 21/b:	<i>Kolera salgınına önlemek için ek tıbbi destek isteği</i>	470
Belge 22:	<i>Hilal-i Ahmer çadırlarının bombalanması</i>	471
Belge 23:	<i>HA Heyeti'ne saldırılar devam ediyor</i>	472
Belge 24:	<i>Binbaşı Fethi Bey'in yanlış iddiaları red etmesi</i>	473
Belge 25:	<i>Hilal-i Ahmer'e askerlerden bir mektup</i>	474
Belge 26:	<i>Sağlık Heyetlerinin güvenliği</i>	475
Belge 27:	<i>Enver Paşa'nın yazısı</i>	476
Belge 28:	<i>Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın yazısı</i>	477
Belge 29:	<i>İtalyan saldırılarının tekrar sorgulanması isteniyor</i>	478
Belge 30:	<i>Hilal-i Ahmer çadırları yine bombalanıyor</i>	479

Belge 31:	a) Hilal-i Ahmerin bombalama için uyarı yapması isteniyor	480
	b) Hastanenin bombalandığını gösteren belge	481
Belge 32:	Yeni hastabakıcılar için istek yazısı	482
Belge 33:	Hilal-i Ahmer Cemiyetine yabancı ülkelerden bağışlar (5 örnek).....	483
Belge 34:	Hilal-i Ahmer'e Bükreş'ten Macar bağışları (a,b).....	494
Belge 35:	Alayköşkü'nün Kızılay'a İdare Merkezi yapılması	496
Belge 36:	Örnek telgraf.....	498
Belge 37:	HAC Özel Defteri'ne yazılanlardan örnekler.....	500
Belge 38:	İngiliz çıkarlarının önceliği	501
Belge 39:	İngiltereden Sırbistana gönderilen sağlık ekibi	502
Belge 40/a:	İngiliz Kızılayı İstanbul'a sağlık ekibi gönderiyor	503
Belge 40/b:	İngiliz Hilal-i Ahmeri İstanbul'a bir ton un gönderiyor	504
Belge 41:	Hariciye Nezareti İngiliz Heyetine yer istiyor	505
Belge 42:	İngiliz Hilal-i Ahmer Heyetinin Bulgaristan'dan geçişinin sağlanması.....	507
Belge 43:	Avusturya Macaristan Elçisinin gönüllü hemşirelik için mektubu	508
Belge 44:	Kızılhaç Merkezi'nin taraflara yardım edilmesi için yazısı	510
Belge 45:	a) ABD Cumhurbaşkanı Taft'ın Amerika halkına Kızılhaç'a yardım çağırısı	513
	b) Çevirisi.....	514
	c) Bildirimi	515
Belge 46:	Besim Ömer'den yardımlara teşekkür mektupları (2 örnek)	516
Belge 47:	Yapılacak yardımlar ve Selanik'ten göçmenlerin nakli hakkında onay aranması.....	518
Belge 48:	Türk Hükümetinin İngiliz Salib-i Ahmerinin yardımını kabulü	520
Belge 49:	Besim Ömer'in esirlerin durumunu Cenevre'ye şikayeti	521
Belge 50:	Balkanlara Müslümanların perişanlığını anlatan belgeden örnek sayfalar (3 sayfa)	522
Belge 51:	Hilal-i Ahmer'in düzenli çalışması	525
Belge 52:	Yabancı yardımlara örnekler	526
Belge 53:	HAC Merkezi'nin Cenevre'ye Dr. Nazım Bey için telgrafı.....	528
Belge 54:	Serbest bırakılan Hilal-i Ahmerciler İstanbul'a gönderiliyor (iki çeviri).....	529
Belge 55:	Akil Muhtar, tutuklanan Dr. Nazım için Cenevre'nin ilgisini istiyor	531
Belge 56:	Esir listeleri isteniyor	532
Belge 57:	Esirlerin yakınları, durumları Hilal-i Ahmer'den soruyor.....	533
Belge 58:	Hilal-i Ahmer'den yardım isteyen hastanın telgrafı	534
Belge 59:	Yardım için karar ve yazışmalar (6 örnek)	535
Belge 60:	Nizamnamede kadınların örgütlenmesini sağlayan 6. ve 17 maddeler	541
Belge 61:	Cemiyetin kadınlar kısmının kurucu üyeleri	543

Belge 62:	a) Genel Kurul'daki kadınların isimleri.....	546
	b) Görevleriyle Yönetim Kurulu'ndaki Kadınlar	547
Belge 63:	Fahri üyeler ve yıllık bağışları	548
Belge 64:	Gönüllü çalışan yabancı kadınların adlarıyla resmen bildirilmesi (a,b,c)....	549
Belge 65:	Hatice Çeker Hanım'ın Vahdettin tarafından verilen Madalya Beraatı.....	552
Belge 66:	Besim Ömer'in Çiçek Günü'nde Hilal-i Ahmer Sergisi için başvurusu	554
Belge 67:	Berlin Hilal-i Ahmer Komitesi'nin askerlere yardım isteği hakkında	555
Belge 68:	Bilanço çizimi	557
Belge 69:	Dr. Besim Ömer'den İlaç Siparişi.....	558
Belge 70:	Şişli Etfal Hastanesi için Tatanoz serumu ve bir kutu plaster isteği	559
Belge 71:	Dahiliye Nezareti lekeli humma aşısı istiyor	561
Belge 72:	Liman von Sanders'den Çanakakaleye Hasta Nakil Aracı İsteği	562
Belge 73:	Talat Paşa'nın Genel Merkez'e Teşekkür Mektubu.....	563
Belge 74:	Üsera Komisyonu'na Dilekçeler (3 örnek)	564
Belge 75:	İlgili Makamlar Usera Komisyonuna–Komisyon yurt dışına soruyor.....	567
Belge 76:	Kayıp Arayanların Başvuru Formu.....	570
Belge 77:	Usera Komisyonu'nun arananlar için yurt dışına gönderdiği form.....	571
Belge 78:	Usera Komisyonu'nun kayıp arayanlara yanıt formu.....	572
Belge 79:	Yusuf Akçura'ya ailesini arayan esirin başvurusu.....	573
Belge 80:	Akçura'ya esirlere gönderilen paraların alındığının bildirilmesi (3 örnek).....	574
Belge 81:	Üsera Komisyonu yabancı esirleri bulmak için Polis Müdürlüğü'ne başvuruyor	577
Belge 82:	Harbiye Nezaretinin esirlerin yurda dönüş parası için yazısı.....	578
Belge 83:	HAC'nin halkın katkılarını arttırmak amacıyla yayınladığı bildiri	580
Belge 84:	Ermeni Muhacirin Komisyonu'nun mektubu	584
Belge 85:	Kuvayı Milliyecilerin idamını öngören Fetva, Hatt-ı Humayun ve Hükümet bildirisi	585
Belge 86:	Bab-ı Ali'nin Anadolu'ya Hilal-i Ahmer yardımı için İstanbul'daki İngiliz işgal komutanlığından yetki istediğini bildiren yazı	586
Belge 87:	İstanbul'da Türklerin İngiliz Hastanesini işgal ettiği yorumu	587
Belge 88:	Harbiye Nezareti bir şehit eşine çamaşır sağlanmasını istiyor	588
Belge 89:	Doğu Anadolu'ya imdat heyeti isteği.....	589
Belge 90:	Doğu Anadolu'dan teşekkür yazısı	590
Belge 91:	Nazilli Belediye Reisinin HAC'ne teşekkürü	591
Belge 92:	TBMM Dahiliye Nezareti'nin HAC'nden yardım isteği.....	592
Belge 93:	Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey'in telgrafı	593

Belge 94:	<i>Sıhhiye ve Muavenet-i İltimaiye Vekili Dr. Refik Bey'in HAC'ne mektubu.....</i>	594
Belge 95:	<i>Orhangazi Belediyesi'nin HAC'nden yardım isteği</i>	595
Belge 96:	<i>Cenevre'den esirleri soruşturan telgraflara örnek</i>	596
Belge 97:	<i>Emir Ali'nin İngiliz Hükümetine mektubu</i>	597
Belge 98:	<i>Cenevre'den Cemiyet-i Akvama Gönderilen Mektup</i>	599
Belge 99:	<i>İsveç Salib-i Ahmeri'nden HAC'ne gönderilen para</i>	601
Belge 100:	<i>Hariciye Nezareti İslam cemaatlerinin bağışlarının yasaklandığını yazıyor.....</i>	602
Belge 101:	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan Sovyet yardımına teşekkür</i>	603
Belge 102:	<i>Mustafa Kemal Paşa'nın Beyrut'tan gönderilen bağışı izleyen yazısı ve benzer bağışlar hakkında üç başka bilgilendirme</i>	604
Belge 103:	<i>Müdafa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi'nin HAC'den sedye isteği</i>	608
Belge 104:	<i>1922 bütçesi hazırlanırken Müdafa-i Milliye Vekaleti'nin HAC'ne yazısı.....</i>	609
Belge 105:	<i>Konya Mebusu Refik Bey'in Niğde Hastanesi için mektubu</i>	610
Belge 106:	<i>Dahiliye Nezareti Doğu Anadolu'dan gelen göçmenlere gıda yardımı istiyor</i>	611
Belge 107:	<i>Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur HAC'ne göçmen sayısını soruyor</i>	612
Belge 108:	<i>Davutpaşa Kışlasında Dağıtılan ekmek-yemek tablosu</i>	613
Belge 109:	<i>İstanbul'daki İngiltere Temsilciliğinin yardım girişimi</i>	614
Belge 110:	<i>Çanakkale Valiliği yardım istiyor</i>	615
Belge 111:	<i>Vahdettin'in İngiliz İşgal Kuvvetlerine sığınma isteğini bildiren mektubu</i>	616
Belge 112:	<i>Türkiye HAC'nin başlığı çizili olarak kullandığı eski kağıtlara örnek.....</i>	617
Belge 113:	<i>İngiltere Hükümeti'nin "Kemalist Türklere" HAC aracılığıyla yardımı onayladığını bildiren yazı</i>	618
Belge 114:	<i>Bulgar Hilal-i Ahmeri'nin sahne gösterisi programı ve oturma planı</i>	619
Belge 115:	<i>Hindistan'dan yardımın ulaştığını kontrol için mektup ve çevirisi</i>	621
	<i>Hilal-i Ahmer'e gelir sağlamak üzere bastırılıp satılan kartpostallardan örnekler</i>	624
	<i>Hilal-i Ahmer'e gelir sağlamak üzere bastırılıp satılan pullardan örnekler.....</i>	630

ÖNSÖZ

Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken ömrünü tamamlamış olan Osmanlı Devleti'nden aldığı iki kurumdan biri olan¹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1868'de Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyet-i Osmaniyesi adıyla tarih sahnesine çıkmıştı. Savaş alanlarında çarpışırken yaralanan askerlere hiçbir ayırım yapmadan sağlık yardımı veren ilk uluslararası kurum olan Salib-i Ahmer'i (Kızılhaç), Osmanlı İmparatorluğunda geliştirmek üzere kurulan bu dernek, sembolü kırmızı ay, adı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak 1877 yılında resmîyet kazdı. Sonraki yıllarda Mısır, Hindistan, İran ve Afganistan gibi İslam ülkelerinde benzeri kurumların gelişmesine öncülük ettiyse de kendisi, türlü nedenlerle yıllarca oldukça suskun kaldı. II. Meşrutiyet'in duyurulmasının ardından canlandı, yeniden yapılanarak güçlendi. İlk Türk insani yardım birimi olarak günümüze kadar kesintisiz sürdürdüğü hizmetleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü derneği olan *Kızılay*'a dönüştü.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşuna Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları öncülük ederken 1911'de kurumu canlandıranlar ve üyelerinin çoğu Müslüman Türklerdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal değişimin de ürünü olan oldukça önemli bu farkı, Hilal-i Ahmer'in halka dönük yararlı yaptırımlarının sürekli artarak toplumun genelinde daha çok tanınmasına ve güvenilir bir duruma gelmesine bağlayabiliriz. Bunu Hilal-i Ahmer'in yönetiminin toplumun düşünsel düzeyinin gelişmesine, yeniliklere olan çekingenliğin erimeye başlamasına ve değer yargılarını sorgulamasına önyak olan Türk aydınlarının elinde olmasıyla da ilişkilendirebiliriz.

Böylece Hilal-i Ahmer'in ülkenin aydınlanmasında da pay sahibi olduğunu öne sürebiliriz. İlk Osmanlı Devleti'ni yeniliklerle güçlendirerek çöküşten kurtarmak isteyen yöneticilerin, sonra da Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini sürdürenlerin çok yönlü hizmetlerde bulunan Kurumu desteklemeleri, bu görüşü doğrulamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin yakın dönem tarihi ile iç içe

¹ Öbürü, 1917 yılında kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir.

olan bu derneğin tarihinin iyi incelenmesi gerekir. Kaldı ki insanlığın barış özlemine ve bunu sağlamayı hedefleyerek kurulan insani yardım kurumlarının çoğalmasına karşın siyasal çekişmeler ve çatışmaların eksilmemesi, ilklerinin tarihine duyulan ilgiyi dünya çapında arttırmıştır. Artık birçok Türk ve yabancı araştırmacı, bir kısmı da dünya barışının anahtarını bulmayı umarak Kızılhaç ve Kızılay tarihlerini incelemektedir. Elinizdeki kitap da aynı ilgi ve umudun ürünüdür.

Türk Kızılayı tarihinin ayrıntılı incelemesini içeren ilk yapıt, Kurum arşivinde yığınlar halindeki belgeleri ve Kurum'la ilgili bulabildiğimiz yayınları değerlendirerek yaklaşık on yılda yazabildiğimiz Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a başlıklı kitabımızdı. 2000 ve 2001'de yayınlanan iki ciltlik bu kitabı hazırlarken Kurum arşivindeki belgelerin yanı sıra, Kızılhaç ve Kızılay Hareketi'nin kuruluşunu özetleyerek Kurum'un kuruluşundan başlayıp yeniden yapılanmasını izleyen yıllardaki yaptırımlarını içeren Hilal-i Ahmer Salnamesi 1911-1913 ve yine arşivdeki birbirini izleyen kısa dönemlere odaklı İcraat Raporları, yararlandığımız en önemli kaynaklardı. Arşivin 1868 yılından başlayan özenle saklanmış belgeleriyse sadece Kurum'un tarihini değil yakın Türk tarihini de ilgilendiren nitelikteydi.

İncelemelerimiz sırasında Kızılay Arşivi'nde bulunan belgelerin çokluğunu, önemini ve düzensizliğini görerek bu belgeleri düzenlemek için yaptığımız öneriyi 2006 yılında o zaman Kızılay Genel Başkanı olan Sayın Tekin Küçükali kabul edince Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yoğun bir çalışma başlattık. Sunduğumuz program çerçevesinde Osmanlıcası çok iyi öğrencilerimizle yapılan ekip çalışmasıyla bu kitabın iki yazarından biri olan Osmanlıca uzmanı Sayın Murat Uluğtekin'in yönetiminde beş yıl içinde çoğu eski Türkçe olan bir milyon dolayındaki belge elden geçirildi. Şubeler, yurt dışı temsilcilikler ve çeşitli makamlarla yapılmış resmi yazışmalar, özenle korunmuş istek mektupları, makbuzları, faturaları tek tek incelendi. Yazışma türü her belgenin özet transkripsiyon, yabancı dildekilerin en azından özet çevirisi, hangi kişi veya makamdan gelip, nereye gittiği, esir kimlik kartlarının, ayrıca paketlenerek saklanmış çeşitli makbuzların ve banka dekontlarının türünün saptanması, bütün belgelerin tarihleriyle kaydedip numaralandırılması ve kataloglanması tamamlandı. O zamanki adıyla Türkiye Kızılay Derneği Haberleşme ve Arşiv Müdürlüğü'nün bu çalışmamızı dijital ortama aktarmasıyla sosyal tarihimizin yaklaşık son 150 yılına ışık tutan belgeler, en yeni tekniklerle yapılan arşiv binasında veya İnternet ortamında incelenmek üzere 2010 yılında araştırmacılara açıldı.

Kızılay arşivinin açılmasıyla tarih araştırmacıları özellikle Osmanlı, Türkiye hatta Ortadoğu'nun toplumsal tarihi hakkında pekçok Şey öğrenebilecekleri önemli veri tabanları kazandılar. Örneğin, HAC raporunda kurumu teftiş eden mülkiye müfettişleri ve maliye görevlilerinin adları arasındaki Camcıyan, Corci ve Aram gibi isimler, devlet hizmetinde azınlıklara yer verildiğinin göstergesi olan belgelerdir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'ne uzatılacak barış anlaşması hazırlanırken ülkedeki durumu saptamak üzere görevlendirilen Kızılhaç Komitesi ve yabancı gözlemcilerin arşivdeki raporlarından o yılların toplumsal koşulları, halkın karşılaştığı zorluklar, ayrıca aynı zaman diliminde başlayan Kurtuluş Savaşı, yabancıların bakış açısından öğrenilmektedir.

Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a kitabımızdan ve arşivin açılmasından sonra Kurum'un tarihine ilişkin birçok kitap ve makale yayınlandı. Ayrıca Kızılay Genel Başkanlığı da sadece Kurum'un değil Türk ve dünya tarihine de ışık tutacak çok yararlı bir adım atarak icraat raporları başta olmak üzere Kızılay arşivindeki belgelerin tıpkıbasımlarının Latin alfabesine çevrilerek yayınlanması projesini başlattı. Araştırmacıları birinci el kaynaklara ulaştıran bu proje kapsamında yine Kurum'un yeni ve çok yararlı bir girişimi olan Kızılay Tarihi Dizisi'ne de hızla yeni yapıtlar eklenmekte.

Kızılay tarihine ilişkin sıraladığımız yenilikler, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşundan Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadarki tarihini içeren elinizdeki yapıtın ve bunu izleyen Cumhuriyet Dönemi'nin yaklaşık 50 yılını içeren ikinci cildinin Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a kitabının ikinci baskısı olmamasının nedenidir. Her biri elimizden geçen arşiv belgelerini, merakla çoğunu okuduğumuz yeni yapıtları ve bu ara kendi olanaklarımızla Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü doktora öğrencisi Ceren Aygöl'le birlikte Cenevre'de Kızılhaç Arşivi'nde ve İngiltere Devlet Arşivi'nde çalışarak topladığımız Kızılay ve Kızılhaç'a ilişkin belgeleri inceleyip önceki çalışmamıza ekleyerek değerlendirdiğimizden bu yapıt, "Yeni Belgeler Işığında" başlığını hak eden farklı bir kitap olarak hazırlandı.

Kitabın hazırlanma yöntemi olarak önce Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşunu, yapısını, yönetimini, gelir kaynaklarını ve işlevlerini ele alıp inceledik. Bunlara sadece kurumsal yaptırımlar olarak bakmayıp yurt içinde ülkenin aydınlanmasını, kalkınmasını; yurt dışında tanıtılmasını sağlayan yönleriyle irdeleyerek okuyucuya sunduk. Kronolojik akışta ele aldığımız gelişmelerin önce tarihsel özetlerini

verip sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin görevlerini ve yaptırımlarını sıraladık. Kuşkusuz Cemiyet'in tek işi savaşlarda sağlık yardımı vermek, tarihi de elbette savaşlar tarihi değildi. Ne var ki kuruluşunu birbirine eklenen savaşların izlemesi ve kurumun en çok da sağlığa odaklı olan yaptırımlarının bu savaşlar ekseninde gerçekleşmesi, bu izlenimi verebilmektedir. Dolayısıyla okuyucuyu bu yanılığdan kurtarmak için Kurum'un çok yönlü yaptırımlarını aynı kronolojik akış içinde ama farklı biçimde ve çarpıcı örneklerle vermeye çalıştık. Kızılay arşivinin kullanılmasındaysa eski belgelerdeki eski arşiv numaralarını koruduk.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yarı resmi niteliği desteklenmesi kadar eleştirilmesine de yol açtığından, yöneticiler de Kurum'un mali yönünün genişliği içinde yersiz suçlamalarla karşılaşmamak için parasal kayıtlara çok önem vermiş her katkının ve harcamanın belgelenmesine özen göstermişler. Bu da arşive nerdeyse sayısız parasal veya nesnel kayıtlar, cetveller, tablolar eklemiştir. Daha çok Kurum'un ruhunu, amacını ve işlevini anlatmaya çalıştığımız bu çalışmada kaçındığımız bir nokta da bunlara bol bol yer vererek okuyucuyu sayısal verilere boğmamaktı. Dolayısıyla, Kurum'un adları ve yerleriyle sağlık birimleri, buralarda bakılan yaralı-hasta sayıları, yapılan bağışların, yardımların kaynakları ve tutarları gibi birçoğu Salname'de ve Merkezi Umumi Raporları'nda yer alan tablolardan kolayca izlenebilen bilgilere örnekler vermekle yetindik. Sağlık ve imdat heyetlerinden, ilaç-gıda-malzeme yardımlarından söz ederken çeşit, adet ve/veya ağırlıklara daha sık yer vermemizse türlü olanaksızlıklar içinde yapılabilen işin kapsamını anlatmak içindir. Tekrarlarsak Kurum'un yaptırımlarına ilişkin sayısal bilgilerin toplandığı kaynaklar Hilal-i Ahmer Genel Başkanlığı'nın yukarıda değindiğimiz projesi çerçevesinde Türk harflerine çevrilmiş ve yayınlanmış olduğundan eldeki sayısal verilerin tümünü sıralayıp okuyucuyu sayısal bilgilere odaklamaktansa Cemiyet'in işinin zorluğunu ve gördüğü ilginin, desteğin büyüklüğünü anlatabilecek örnekler sunduk. Bunu yaparken hep belgelere dayandığımız için örneğin, özel isimlerin yazılışlarında çoğu kez yabancı dilden çevrilmesinden kaynaklanan yazılış hatalarını belgede olduğu gibi ama elverdiğince dipnotlarla açıklayarak verdik. Hicri-Rumi-Miladi tarih farklılıklarını da aynı şekilde belirtmeye çalıştık.

Merak, ilgi ve zevkle çalışıp özenerek tamamladığımız kitabımız için pek çok kimseye teşekkür borçluyuz. İlk çalışmamıza olanak sağlayan ve yardımcı olanların hepsine elbette burada tekrar teşekkür etmek isteriz. Türkiye Kızılay Derneği eski Genel Başkanları merhum Dr. Kemal Demir, merhum Dr. Ertan Gönen, Kızılay Merkez Yönetim

Kurulu eski üyelerinden merhum Dr. Ekmel Onursal başta gelmek üzere Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürü Fatih Evren, Basın yayın Halkla İlişkiler Müdürü Coşkun Çolak, aynı birimin Müdür Yardımcısı Gültekin Özdemir, ayrıca Bahattin Haskokar bizden yardımlarını esirgemeyen Kızılaycı pekçok değerli dostlarımızın sadece birkaçı.

Kızılay Arşivi'nin düzenlenmesinin yolunu açarak pekçok çalışmaya ve bizim de elinizdeki yeni çalışmamızı yapmamıza olanak sağlayan Kızılay'ın 2004-2011 yıllarında Genel Başkanı Dr. Tekin Küçükali, şimdiki Genel Başkanı Dr. Kerem Kınık, Genel Müdürü Dr. İbrahim Altan, Kurumsal İletişim Direktör V. Mehtap Baykal Yeşilyurt, Yazı İşleri ve Arşiv Müdürlüğü Birim Yöneticileri Murat Sağesen ve Hande Uzun Külcü, Kızılay Genel Müdürlüğü ve Arşiv Müdürlüğü'nün bizlerden yardımlarını hiç esirgemeyen değerli personeli; arşiv düzenleme projemizde yardımlarından yararlandığımız Dr. M. Gül Uluğtekin, Ceren Aygül başta gelmek üzere pek çok öğrencimize ve yoğun çalışmalarımıza sabırla tahammül eden eşlerimiz Prof. Dr. Sevda Uluğtekin ve Tolga Akgün'e de teşekkür ederiz.

Seçil Karal Akgün - Murat Uluğtekin

**150. YILINDA
HİLAL-İ AHMER'DEN KIZILAY'A
GENEL BAŞKANLAR**

- Marko Paşa (1878)
Hacı Arif Bey (1878)
Hüseyin Hilmi Paşa (1878-88)
Tevfik Paşa (1888-93)
Abdurrahman Şeref Bey (1893-94)
Nurican Efendi (1897)
Sadrazam Hakkı Paşa (1911)
Dr. Besim Ömer Paşa
Prof. Dr. Tevfik Sağlam (1923-25)
Dr. Refik Saydam (1925-39)
Dr. Hüsamettin Kurla (1939-41)
Ali Rana Tarhan (1941-50)
Reşat Belger (1950-53)
Dr. Fevzi Lütü Karaosmanoğlu (1953-56)
Şemi Ergin (1956-58)
Rıza Çerçel (1958-60; 67-69)
Dr. Nusret Karasu (1960-61; 64)
Ahmet Yıldız (1961)
Dr. Fikret Pamir (1964-66; 1969-70)
Mecdi Sayman (1966)
Mehmet Nomer (1966-67)
Prof. Dr. Recai Ergüder (1970-78)
Ali Rıza Zorluoğlu (1978-79)
Dr. Kemal Demir (1979-99)
Prof. Dr. Yüksel Bozer (1999)
Dr. Ertan Gönen (1999-2004)
Tekin Küçükali (2004-11)
Ahmet Lütü Akar (20011-2016)
Dr. Kerem Kınık (2016-)

GİRİŞ

Yardımlaşmak, tıpkı yönetmek ve yönetilmek gibi, insanların bir arada yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmış ve uygarlık tarihi boyunca sürekliliğini korumuş olgulardan biridir. En eski çağlarda fiziksel dolayısıyla ekonomik açıdan en güçlülerin topluluklar halinde yaşayanların üzerinde egemenlik kurup onları yönetmesi, düşüncenin gelişmesiyle toplumların hukuki ve idari düzenini temsil eden siyasal kişiliğe ve egemenliğe sahip bir kurum olan devlet kavramına¹ dönüşmüştür. Bu kavramı yazıyla açıklayan bildiğimiz en eski düşünür Plato, devletin insanların tek başına yetersizliğinin doğal getirisi olduğunu öne sürerek yönetilmeyi yardımlaşma ile birleştirmiş, yönetenlere akıl, bilgi, adalet gibi değerlere sarılarak toplumun desteğini sağlamalarını salık vermiştir.² Bu bağlamda yardımlaşmak, geliştikçe insanı *insan* yapan bir duygu olmuştur.

Canlıların en doğal hatta içgüdüsel bir özelliği olan korunma gereksinimi de insanlarda ilkin hiç anlayamadıkları doğa olayları ile zaman-mekanı çoğu kez önceden saptanamayan doğal afetler veya kendilerinin yol açtığı tehlikeler karşısında gelişmiş bir duygudur. İnsanoğlu, güvenli ve huzurlu yaşamak için ilkin düş gücü ile yarattığı doğa üstü kuvvetlerin, daha sonra sığındığı yönetimlerin, uygarlık ilerledikçe de tabii olduğu devletin kanatları altında korunmayı beklemiş; selameti karşılığında verdiği özverili destekleri olağanüstü durumlarda hep çoğalmıştır.

Olağanüstü durumları, insanların önleyemeyip katlanmak zorunda kaldıkları doğal afetler veya kişisel, siyasal, ekonomik hırslar ve çıkarlar uğruna kaba kuvvetten güç alan savaşlar, göçler gibi felaketler olarak ikiye ayırabiliriz. Bunların ilkin bilimsel çalışmalar ve teknolojik gelişmelerle hiç olmazsa sonuçlarının yıpratıcılığını azaltacak çareler bulunabilmişse de insanlığın tüm gelişmelerine karşın ikincisinin önü alınamamıştır.

İnsanların tarih boyunca hep karşılaştığı iki durumda da mağdurların isteği en önde gelen gereksinimler olan yiyecek-içecek-giyecek; barınacak mekan ve yaralanan, hastalananların bakılması olmuş, devletler ortaya çıktıktan sonra bunların sağlanması için gözler hep devlete çevrilmiştir.

¹ Hüseyin Nail Kubalı, Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul 1969, s. 16-51.

² Platon, Devlet IV, çev.: Azra Erhat, Türker Tunga (Türkçeleştirilmiş baskı) İstanbul 1998, s. 81-96.

Ne var ki yönetimler bu beklenmeyen durumlarda yetersiz hatta bazen de ilgisiz kalınca duyarlı kimseler böylesi felaketlerle sarsılanların nesnel-tinsel yaralarının sarılması için türlü adımlar atarak bu insancıl istekleri, sivil girişimlerle sistemleştirmeye yöneldiler. Ekonomik çıkarlar ve egemenlik uğruna savaşlar dünya tarihinden hiç eksik olmadığı için de insani yardımları sistemleştirmenin ilk adımları, savaş mağdurları için atıldı.

Savaş; kan, ölüm, gözyaşı çağrıştıran sevimsiz bir kavram olmakla birlikte tarih içinde nedenleri çoğaldı, alanları genişledi ve günümüzde insanların uzaklaşmak istedikçe kendilerini daha çok içinde buldukları bir soruna dönüştü. Üstelik tüm ülkeler Atatürk'ün öngördüğü "yurtta ve dünyada barışı" yakalamak için uğraşırken hiç de yakın olmak istemediğimiz sevimsiz savaş sözü, karşımıza bildiğimiz toplu tüfekli sıcak savaştan farklı biçimlerde de çıktı. Söz gelimi hastalıklarla savaş, mikroplarla savaş, bilgisizlikle savaş, soğuk savaş, hukuk-adalet için savaş gibi değişik kalıplarda günlük yaşamımıza yerleşti.

İnsanlar savaştan kaçarken devletler askeri güç gerektiren sıcak savaşa karşı donanımlı olmayı yani silahlanarak hazırlanmayı hiç elden bırakmadılar. Resmi kimliği olan devletin dışında kalan ve sivil toplum olarak adlandırılan halklarsa kendilerini içinde buluverdikleri değişik savaşlara karşı hazırlıklı olmaya gerek duyarak sivil toplum örgütlerini oluşturdular. Kuruluş tarihi oldukça eskiye giden ve bireylerin toplumsal kimliklerini temel hak ve özgürlüklerine dayanarak geliştirmelerini kolaylaştıran bu oluşumlar eskiden olduğu gibi bugün de kamuya yönelik ve/veya kamuoyu oluşturma amacıyla belli bilince varmış sorumlu kimseler tarafından bağımsız bir yapıda kurulup gönüllü katılımı kendi kaynaklarını sağlayarak çalışmaktalar.³ Yabancı ülkelerde Hükümet Dışı Kuruluşlar (İngilizcede NGO-Non Governmental Organization) olarak adlandırılan bu oluşumlara örnek vermek istersek sivil toplumun bütünlüğü içinde kiliselerin kuruluşları, tarikatlar, belli bir iş kolunun usta-kalfa ilişkilerini içine alan kurumlar olarak loncalar, vakıflar, hayır kurumları, kültürel amaçlı dernekler, barolar, sendikalar, ticaret ve sanayi odaları, meslek örgütleri ve kooperatifler⁴ ilk akla gelenlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en köklü derneği olan Kızılay da 19. yüzyılın son çeyreğinde Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti adıyla tarih sahnesine çıkan ve daha sonra Hilal-i

³ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul 1998, s. 109, 247.

⁴ Birten Gökyay, *Ülkemizde Sivil Toplum Örgütleri*, 21. Yüzyılda Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı III, Ankara 2000, s. 267- 68.

Ahmer Cemiyeti (bazı yerlerde HAC olarak geçecek) ismini alan bir sivil toplum kurumudur. Bu özellikleriyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türk tarihi ile iç içe olan tarihinin ayrıntılı olarak bilinmesini ve işlevinin öğrenilmesini hak etmiştir. Ne var ki bu geniş kapsamlı bilgilenme, tarih biliminin özelliği gereği Kurum'un kronolojik akışını saptamayı aşan derin bir inceleme gerektirmektedir. Dolayısıyla Kızılay tarihini anlatan bu yapıtta da insani yardımı örgütleyen ilk kurum olan Salib-i Ahmer'in (Kızılhaç) doğuşundan başlayarak bu eylemi Osmanlı'ya taşıyan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu, amacı, yapısal, kurumsal özellikleri ve görevleri ele alınmaktadır. Dünyanın değişen koşullarında bu cemiyetin görevinin sağlık alanına odaklı amacını aşarak Osmanlı Devleti'ne, ardından Türkiye Cumhuriyeti'ne toplumsal, siyasal ve ekonomik katkılar yapan köklü bir kuruluş haline gelmesi, bu üç olgunun tarihsel gelişmesiyle bağlantılı olarak incelenmektedir. Bu bağlamda konunun bütünlüğünün sağlanması için de ilk olarak önce Salib-i Ahmer'in kuruluşu üzerinde durulacaktır.

1. BÖLÜM

TARİH İÇİNDE İNSANİ YARDIMIN ÖRGÜTLENMESİ

Dünya tarihinde yer alan tüm olayların bir anlatımı olduğu gibi kurumların da nasıl yaşam bulduklarını anlatan öyküleri vardır. 150 yılı aşkın bir geçmişi olan ve bugün bütün dünya ülkelerinin tanıdığı uluslararası ilk yardım kurumu Kızılhaç'ın tarihsel öyküsü de kurucusu olan Henri Dunant (*Resim 1*) adında sıradan bir İsviçrelinin ve onun insanlık için emelini kurumlaştıran Cenevre Kamuya Yardım Derneği (Geneva Public Welfare Society) Başkanı Gustav Moynier'in isimleri ve yaptırımlarıyla başlar. İnsanları doğal nedenler, beşeri hırslar veya siyasal çıkarlar gibi nedenlerle sürüklendikleri felaketler karşısında herkese ve her topluma ırk, din, ulus farklılığı tanımadan yardım eli uzatan Kızılhaç ve Kızılay kurumlarına kavuşturan, bu iki insanın çıkarsız çabalarıdır.

Resim 1: Jean Henry Dunant

Bu çabalar doğrultusunda *Cenevre Milletlerarası Asker Yaralılarına Yardım Komitesi* adıyla kurulan derneğe Kızılhaç adını ilk kez 1867 yılında Hollandalılar kendi yardım derneklerini kurarken verdiler. Cenevre Milletlerarası Yardım Komitesi de 20 Aralık 1875'te kuruluş için resmen Kızılhaç Milletlerarası Komitesi adının kullanılmasını kararlaştırdı. Bu ismin evrensel boyutta benimsenmesi de 1880 yılında kesinleşti.¹ Aynı yardım derneğinin İslam ülkelerinde kırmızı ay sembolü ile temsil edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde bu kuruluş örgütlenmeye başladı. Geçirilen türlü evrelerden sonra da benimsendi.

Doğal afetler ve savaşlara karşı gelişmiş koruma duygusunun planlı ve sistemli şekilde yanıtlanmasında Kızılhaç ve Kızılay'ın yadsınamayan işlevselliği, felaketlerin doğurduğu çaresizlikleri yenerek yüz elli yıldır geçerliliğini korudu. Henri Dunant'ın insanların acılarını dindirmek, en

¹ Henri Courssier, *Milletlerarası Kızılhaç*, s. 21.

azından hafifletmek yönünde ilk adımı atması için esin kaynağı olan kanlı bir savaş alanından başlayarak yardımlaşmanın örgütlenmesinde tarihsel akışa göz atmak, kuruluşundan başlayarak Kızılay'ı tanımak açısından da kaçınılmaz ve gereklidir.

Aslında bilindiği kadarıyla *savaşta hangi taraf olduğuna bakmadan acı çekenlere el uzatmak* düşüncesinin, 1189-92 yılları arasındaki III. Haçlı Seferi sırasında Selehattin Eyyubi'nin yaralı Hristiyan askerlere ve esirlere bakım yapmak üzere Sen Jan şövalyelerinin Müslüman karargahlarına girmelerine izin vermesiyle doğduğudur. Olayın anlatımında çarpışan askerleri savaş aracı gibi değil de insan olarak görmek düşüncesinin burda belirdiği ve sonraki savaşların çoğunda yaralılara yansız yardım eli uzatıldığı öne sürülür.² Olasılıkla başka tekrarları da yaşanmış olan bu tür adımların örgütlü çabalara dönüşmesiye Batı'da hiçbir etnik, ideolojik veya cinsiyet ayrımı gözetmeksizin insan ögesini ön plana çıkaran *Hümanizma* akımının ürünüdür. Önceleri toplumlar dinleri, ırkları veya yönetimleriyle anılırken bu akımla adları uygarlık tarihine mal olan Batılı birçok düşünür ve yazar, yapıtlarında hiçbir ayırım yapmadan insanın önemini ve değerini vurgular oldular. Hümanist düşüncenin savaşlarda etkinlik kazanmasını ise insan ögesinin önemsinmesiyle öne çıkan uluslararası hukukun ilk önderlerinden Hollandalı düşünür Hugo Grotius,³ 1625 yılında yayınladığı *Harp ve Sulh Hukuku* başlıklı kitabında gündeme getirmişti. Gratius'un savaşlarda insanlık kurallarının gözetilmesini işlediği değinilen yapıtıdan sonra⁴ bu ilkeye yönelik ilk anlaşma 1743 yılında Fransa ile İngiltere arasında yapıldı.⁵ Fransız Devrimi'nin ilkelerini büyük ölçüde etkileyen İsviçreli düşünür Jean-Jacques Rousseau da savaşın insanlar arası değil devletler arası bir olay olduğunu ve silahsız askerlerin düşman sayılmayacağını Toplum Sözleşmesi⁶ başlıklı yapıtında yazıya dökerek esir ve yaralı askerlere düşman gibi davranılmaması düşüncesinin gelişmesinde pay sahibi oldu.

Dünyayı sarsıp etkileyen Amerikan ve Fransız Devrimlerinin insanlığı yücelten, bireylerin haklarını, mutluluğunu esas alan hümanist bildirileri

² Türk Ansiklopedisi C XXII s. 87-91.

³ Tamamı savaş ve izleyen barış hukukunu anlatan *De Jure Belli ac Pacis*, Hugo Grotius'un (Özgünü: Huig de Groot, 1583-1845) en önemli kitabıdır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım Torun, *Hugo Gratius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, İstanbul 2003.

⁴ Türkiye Kızılay Derneği, 73 Yıllık Hayatı 1877-1949, s. 5.

⁵ Henri Coursier, a.g.e. s. 15.

⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Du contrat social ou Principes du droit politique*, Amsterdam 1762.

de⁷ savaşlarda esirlerin, yaralıların ve onlara bakan sağlık personelinin yansız sayılıp saldırlmamasının yaygınlaşp daha çok kabul görmesini sağlayan adımlar oldu. Hatta 1789 Büyük Fransız İhtilali'nden sonra kurulan Fransız Millî Meclisi'nde 4 Mayıs 1792'de savaş esirlerinin ve yaralılarının Fransız ulusunun koruması altında olduğu, onlara karşı kötü davranışların Fransız vatandaşına yapılmış sayılıp yapanın cezalandırılacağı yönünde bazı insani kurallar kabul edildi. İzleyen yıllarda da esirlere Fransız askerleri gibi hastanelerde bakılması için kararnamele çıkarıldı.

Ne var ki Hümanizma'nın getirisi olan bu olumlu gelişmeler, siyasal ve ekonomik çıkarların önüne geçemedi ve insanların barış özlemine karşın siyasal yönlendirmelerle oluşan ulusal hırslar ve tutkuların doğurduğu savaşlar süregeldi. Ancak yıpratıcılığına karşın bir türlü vazgeçilemeyen bu beşeri tutku, barışseverlerin tüm çabalarına karşın ortadan kaldırılamadıysa da savaş mağdurlarının önemsenmesi ve ayırım yapılmadan yardım edilmesi giderek yaygınlık kazandı.

Osmanlı ve Rus ordularının çarpıştığı 1854 Kırım Savaşı sırasında yaralanan Türk askerlere Üsküdar Hastanesi'nde büyük özveriyle bakan ve "Lambalı Kadın" (Lady With a Lamp) olarak tanınan İngiliz hemşire Florence Nightingale, bu yönde ilk adımı atanlardandı. Bir başkası da Amerika Birleşik Devletleri'nin 1861-65 yıllarında Kuzey-Güney Savaşı olarak da bilinen iç savaşında birbiriyle çarpışan Kuzeyli ve Güneyli askerleri ayırmadan yaralıların hepsine aynı ilgiyle bakan Clara Barton'du. Bu kadınlar gibi ün kazanan başka öncüler de bu doğrultuda kurumsal çalışmalar sürdürmenin olumsuzluklarını hafifletebilmek için bir çözüm yolu olarak benimsenmesinde büyük rol oynadılar. Bir önemli katkı da Hristiyanlığı yaymak için dünyanın dört bucağına gönderilen misyonerlerin ne inançtan olursa olsun acı çeken insana sağlık hizmeti vermeyi dinsel görevlerinin önünde tutmalarıydı. Bu destekler günümüzde yardım sözcüğüyle nerdeyse eş anlamlı olarak dünya çapında tanınan iki önemli kurumun öncelik Kızılhaç'ta olmak üzere tarih sahnesine çıkışına önyak oldu.

İlk Uluslararası Yardım Örgütü Kızılhaç'ın Kuruluşu

İsviçreli iş insanı Jean-Henri Dunant, Fransız egemenliğindeki Cezayir ile ticaret yaparken karşılaştığı zorlukları giderebilmek için 1859 Haziranında Fransa İmparatoru III. Napoleon'la görüşmeye gitti. Bu sırada yeni bir birlik kurmak isteyen İtalya'nın, Fransa'nın da desteğiyle

⁷ İnsanların hür doğduğunu ve eşit olduğunu vurgulayan Özgürlük Bildirisi (Declaration of Independence) 1776 Amerikan İhtilali'nin, İnsan Hakları Bildirisi de (Declaration of Human Rights) da 1789 Fransız İhtilali'nin getirileridir.

Avusturya ile çarpıştığı Solferino Savaşı'nın en kanlı çarpışmalarından birinin yaşandığı Castiglione kasabasından geçmesi, uygarlık tarihinde bir dönüm noktası yarattı. 300.000 askerin kesintisiz 15 saat kıyasıya çarpıştığı 24 Haziran gününün akşamı savaş karargahının bulunduğu Solferino'ya ulaşan Dunant, burada daha önce hiç tanışmadıklarından birbirlerine kişisel düşmanlık beslemeleri de olanaksız olan askerlerin siyasal nedenli birkaç komutla zorlandıkları karşılıklı saldırılarının içinde kaldı. Ellerindeki cephane bittiğinden birbirlerine gözleri dönmüş bir şekilde taşlarla, sopalarla saldıran tarafların çığlıklarını duyup kıyasıya vurdukları öldürücü darbelerle kopup etrafa saçılan insan uzuvlarını, yerlere serilmiş yaklaşık 40.000 ölü ve yaralıyı, kimi de can çekişen, acıyla yardım dilenen askerleri görünce küçük bir şok yaşadı.

Yaralananların bir kısmı, kendilerinden daha az yaralı olanlar tarafından yerlerde sürüklenerek Castiglione dolaylarında kurulan sayıca ve donanımsalca yetersiz gezici hastanelere veya sağlık istasyonlarına taşınıyor, bir o kadarı da vuruldukları yerlerde inleyerek acı ve çaresizlik içinde ölmüş arkadaşlarıyla üst üste yatıyordu. Çok az sayıda doktorsa kırmızı bayrak çekili olduğundan ateş edilmemesi gereken bakım noktalarına bombalar yağarken ayakta kalması için koltuklarından desteklenerek hatta baygın düşene kadar askerlerin kırılmış veya parçalanmış uzuvlarını kesip pansumanlar yaparak görevlerini yerine getirmeye çalışıyorlardı. Saatlerce hatta günlerce ortada kalan cesetlerse kiminin hafif kıpırdanmaları dikkate alınmadan üzerlerinden yükselen sinek bulutları ve etrafa saçılan kokular arasında insanlık onuruna hiç yakışmayan biçimde topluca gömülüyorlardı.

Dunant, savaşlar hakkında önceden çok duyduğu, çok okuduğu ama hiç bizzat tanık olmadığı bu felaket tablosunda sadece ölümü değil, asker ve sivil halkın yüz yüze kaldığı açlığı, susuzluğu, bakımsızlığı da görünce iş ilişkilerini arka plana atıverdi. O da hangi taraftan olursa olsun çarpışmada can vermiş birçoğu henüz yirmili yaşlardaki delikanlıların cesetlerini gömmeye, yaralananlara yardım etmeye koşarken yeterli tıbbi yardım olmadığından dinemeyen acılar ve artan ölümlerle her savaşta yaşanan bu insanlık dramına son vermek gerektiğini düşünmeye başladı. Kadınıyla erkeğiyle Castiglione halkını gönüllü yardım eli uzatmaya çağırıp örgütlerken bu çağrısını yanıtlamak üzere "Herkes kardeştir." (Tutti fratelli) diye bağrışarak koşan iyi niyetli insanların, sağlık hizmetleri açısından ne denli bilgisiz ve deneyimsiz olduklarını da farketti. Bu yüzden çok az ve değerli olan sağlık malzemesinin büyük bir kısmının ziyan olduğunu, iyi niyetli çabaların da tam yerine varamadığını gördükçe savaşlar önlenemese de ciddi bir örgütlenmeyle pek çok canın kurtarılabileceği fikri aklına düştü.

Castiglione çarpışmalarının üzerinden çok geçmeden orada tanık olduğu kanlı tablo karşısındaki duygularını ve oracıkta oluşan bu düşüncesini en yaygın şekilde anlatabilmek için yazıya dökmeye karar verdi. Üç yıllık bir çalışma sonunda da çarpışmanın siyasal ayrıntılarını ve insani sonucunu bütün açıklığıyla anlattığı “Solferino Hatırası” kitabını yayınladı.⁸

Dunant’ın 12 dile çevrilen kitabı büyük yankılar yarattı. Ama Cenevre Kamu Hizmetleri Komisyonu Başkanı (President de la Société d’utile publique) Avukat Gustave Moynier kitabı sadece okuyup üzülmele kalmadı, Dunant’la el ele vererek onun tasarısını yaşama geçirecek ilk adımı attı: 9 Şubat 1863’de Cenevre’nin tanınmış üç ileri gelenini yanına alarak Kızılhaç’ın çekirdeği olacak “Beşler Komitesi”ni (Committee of the Five) kurdu. Dunant ve Moynier’den başka deneyimli bir cerrah olan Louis Appia, onun yakın dostu Cenevre Sağlık ve Hijyen Komisyonu (Geneva Hygiene and Health Commission) üyesi Théodore Maunoir ve İsveç ordusunun ünlü generallerinden Guillaume-Henri Dufour’dan oluşan beşli, 17 Şubat’ta ilk kez Yaralılara Uluslararası Yardım Komitesi (Comite International de Secous aux Blessés) adı altında toplanarak başka ilgileri de bir araya getirdiler. O gün “Savaşlarda Yaralanan Askerlere Yardım Özel Komisyonu” olarak yaptıkları oturumda General Dufour’un Başkan, Moynier’in Başkan Yardımcısı, Henry Dunant’ın Genel Sekreter olmaları kararlaştırıldı. Daha sonra Kızılhaç’ın kuruluşu olarak kabul edilecek olan bu toplantıda savaşan tarafların yaralı askerlerine karşı genel davranış ve ortak tıbbi yardım ilkeleri görüşülürken Komisyon’a destek sağlamak üzere Ekim ayında kuruluş amacının anlatılacağı uluslararası bir kongre düzenlenmesi de kararlaştırdı. Bu tarihi toplantıyı izleyen aylarda Genel Sekreter Dunant, kuruluşu tanıtmak için bir çok Avrupa ülkesini dolaştı. Parası kadar vaktini de amacına ayırarak 17 Şubat toplantısında Komisyon’un saptadığı temel ilkeler hakkında ilgililere açıklayıcı konferanslar verdiği gibi Avrupa ülkelerinin devlet başkanlarına ve savaş bakanlıklarına mektuplar yazarak Ekim ayında toplanması planlanan uluslararası kongreye temsilci göndermeleri için çağrılar yaptı.⁹ Dunant’ın bu girişimi Batı dünyasını tasarı hakkında bilgilendirirken bir yandan da değişik ülkelerde ulusal yardım derneklerinin kurulmasına önyak oldu.

25 Ağustos 1863’ten başlayarak Milletlerarası Yaralı Askerlere Yardım Komitesi (Comite international de Secours aux Militaires Blessés)¹⁰ adını benimseyen kuruluşun ilk uluslararası toplantısı 26-29 Ekim 1863’te

⁸ Jean Henri Dunant, *Souvenir de Solferino*, s. 35-37.

⁹ Proces-Verbaux des Seances du Comite International de la Croix-Rouge 1893-1914, s. 19.

¹⁰ İbid, s. 25.

Resim 2: Salib-i Ahmer'in kurucuları 1863

Cenevre'de *Chapelle de l'oratoire* olarak bilinen toplantı merkezinin Athénée Salonu'nda yapıldı. Ortada henüz uluslararası kabul gören bir kuruluş olmadığından resmi olarak nitelenemeyen toplantının katılımcıları, değişik Avrupa ülkelerinin genellikle sağlık alanında çalışan ancak resmi temsil yetkisi olmayan kimselerdi. 16 ülkenin 26 delege gönderdiği toplantıda savaşlarda yaralanan askerlerin tıbbi bakımını ve korunmasını, ayrıca bu işlerin gerektirdiği hizmeti sağlayacak uluslararası bir oluşum kurulması kararlaştırıldı. (Resim 2) Bu oluşumun resmi anlaşmalarla güvenceye alınması, güvencenin yaptırım kazanması için tüm sağlık görevlilerinin kollarına kırmızı haç işareti taşıyan kolluklar takmaları, Dr. Appella'nın önerdiği bu amblemi taşıyan bayrakların dalgalandığı mekanların tarafsız bölge sayılması da toplantıda alınan kararlardandı. Alınan kararların uygulanması için yaygın kabul görmeleri çok önemli olduğundan, 9 Kasım'da bir araya gelen kurucular Ekim toplantısına katılmamış ülkelere tekrar çağrılar gönderirken, kuruluşun içtenlikle kabul gördüğünün göstergesi olması için de yeni oluşuma destek olmak üzere pekçok kimseden yüklü bağışlar gelmekte olduğunu duyurmuşlardı.¹¹

Cenevre Konvansiyonu Toplanıyor

Özenle hazırlıkları yapılan Cenevre Konvansiyonu 1864 yılının 22 Ağustosunda İsviçre Federal Hükümeti'nin öncülüğünde toplandı. Bu kez ABD, Brezilya ve Meksika'nın da çağrılı olduğu toplantıya Fransa, Belçika,

¹¹ İbid.

Resim 3: Cenevre'de ilk Salib-i Ahmer toplantısı

Hollanda (Flemenk), İtalya, İspanya, Portekiz, İsveç, Norveç, Danimarka, Bade, Prusya ve Württemberg temsilcileri bu kez resmi ve tam yetkili olarak katıldılar.¹² Toplantıda temel konu, savaşlarda yaralananlara hiçbir ayırım yapılmadan tıbbi bakım yapılması ve bunu sağlamak üzere uluslararası bir yardım derneği kurulmasıydı. Katılımcıların hepsi bütün ülkelerin yaralıların, sağlık görevlilerinin, gönüllü yardımcılarının, yerel ve sahra hastanelerinin saldırılmazlığının tanınmasında birleşmişlerdi. Bir önceki toplantıda konuşulduğu gibi koruma altına alınacak insanlara, eşyalara ve tesislere saldırılmaması için görsel bir işaret olmasında da tam uyum sağlandığından, ilgili kararlar oy birliğiyle alındı. Yardım kuruluşunun da amblemi de olacak işaret için önceki toplantıda önerilen, öncü ve ev sahibi ülke olan İsviçre'nin bayrağının tersine, beyaz zemin üzerine kırmızı haç işaretinin kullanılması kararlaştırıldı.¹³ (Resim 3) 12 ülkenin *Cenevre Sözleşmesi* olarak bilinen

¹² Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi 1329-1331 (Dipnotlarda *Salname* diye geçecek olan İstanbul Ahmed İhsan ve Şurekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından baskı tarihi olmadan yayımlanan bu yapıt, Kızılhaç yani Salib-i Ahmer'in kuruluş öyküsünü, kurumsal temelini oluşturan Cenevre Sözleşmesi'nin özet kapsamını, bu kurumun Osmanlı Devleti'nde Osmanlı Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti adıyla başlatılıp 1877'den sonra Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak gelişmesini, ve 1911-13 yılları arasındaki işlevini anlatan ve yaptırımlarını kapsayan temel kaynaktır.) s. 5. Salname'de, birçok başka kaynaktaki olan Prusya ve Württemberg yoktur.

¹³ Kızılay ve Kızıl Haç'ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar, s. 15. Fotokopi için bk. Belge: 1.

uluslararası anlaşmayı imzalamasıyla¹⁴ temelleri daha önceden atılmış olan Kızılhaç resmen kurulmuş oldu:

Cenevre Sözleşmesi'nin sonraki düzenlemelerde de korunan temel ikeleri özetle şöyleydi:

- Düşman eline düşen yaralılar tedavi şartıyla harp esiri sayılırlar.
- Savaş alanlarında yararlanan askerleri ele geçiren taraf, milliyet ayırmaksızın tedavi ettirecektir.
- Savaşı kazanan taraf yaralıların eşyalarını yağmadan koruyacaktır.
- Ölümler iyice muayene edildikten sonra gömülecektir.
- Ölen askerlerin üzerinden çıkan kimlikler, imkân olunca karşı orduya ve mensup oldukları ülkelere bildirilecektir.
- Savaşan tarafların her biri, karşı tarafa ne kadar yaralı ve hasta olduğunu, ne kadar ölüm olduğunu bildirecektir.
- Yaralı ve hastalara yardım için savaşa katılan seyyar ve sabit sağlık heyetlerine saygı gösterilecek ve esir muamelesi yapılmayacaktır.
- Hükümetler barış ve savaş zamanlarında yardım için resmî sağlık heyetlerine izin verdiği kurumların adlarını bildirmekle yükümlüdürler.
- Tarafsız bir ülkenin sağlık yardım kurumlarından bir orduya katılacak olanların, katılmalarından önce bildirilmeleri gerekmektedir.¹⁵

Daha sonradan 64 maddeye çıkarılan 10 maddelik Cenevre Sözleşmesi, Kızılhaç için ilk anlaşmaydı. Sözleşmenin imzalanması, ilgili ülkelerin her birinin anlaşmanın kurallarından yararlanma hakkına sahip olduğunu ve elbette aynı kurallara uymayı taahhüt ettiği anlamını taşıyordu.

Aynı toplantıda, sözleşmeyi imzalayan ülkelerin düşünce alışverişi yapmak ve yeni kararları görüşmek için ilki 1867'de Paris'te olmak üzere düzenli şekilde bir araya gelmeleri kararlaştırıldı. Toplantıya katılmayan veya sözleşmeyi imzalamayan ülkelere bu ortak karara katılabilmeleri için bir yıl süre tanındı.¹⁶

¹⁴ Cenevre Sözleşmesi ilk şekliyle kalmadı. Uygulamalar çerçevesinde doğan gereklilikler doğrultusunda 1899 ve 1906'da yapılan temel düzenlemelerden sonra Salib-i Ahmer Genel Merkezi'nin çeşitli kongrelerinde ve konferanslarında ele alınarak geliştirildi.

¹⁵ Salname, s. 8-12.

¹⁶ Salname'de önce *İsviçre Hükümeti'nin girişimiyle 1864 senesinde Cenevre'de uluslararası bir konfrans toplanarak savaş alanlarında yaralananlar ve onlara*

Siyasal iddialara hiç yaklaşmadan bütünüyle insancıl ilkelere dayandırılan Kızılhaç'ın kuruluşu çoğu Batı ülkesinde sevinçle karşılandı. Birçok ülkede belirtilen amaçlara hizmet etmek üzere Kızılhaç adını içeren yardım dernekleri kuruldu. Üstelik, Kızılhaç'ın hümanist amacı kısa zamanda çok iyi anlaşıldığından hepsi de sadece savaş zamanlarına ve alanlarına değil barış zamanında da salgınlara dönüşen hastalıklar, doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda insanların yardımına koşmayı görev bildiler.¹⁷ Öte yandan, 1867'de bu derneklerin tümünün çağrıldığı Paris'teki toplantı sırasında açılan Dünya Fuarı'ndaki¹⁸ Sağlık Sergisi'nde Cenevre Sözleşmesi'nin 7'nci maddesinde yer alan Kızılhaç'ın din ve mezheplerden bağımsız kimliği tekrar vurgulandı. Bununla birlikte Tanrı'nın egemenliğini önde tutan mutlak monarşiyle yönetildikleri için insan hakları yönündeki gelişmelere de sıcak bakmayan bazı Avrupa ülkeleri, Kurum'a uzak durdular. Ama türlü şekillerde yansızlığı duyurulan Kızılhaç'a katılmaktan kaçınan bu ülkeler de 1867 yılında Vatikan'ın Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamasından sonra tutumlarını değiştirerek 1907 yılına kadar uzanan aşağıdaki tarihsel sıralama ile sözleşmeyi imzalayıp üyeliklerini duyurdular:¹⁹

- 1864: Fransa 1 Eylül, İsviçre 1 Teşrin-i evvel (Ekim), Belçika 14 Teşrin-i evvel, Felemenk 29 Teşrin-i sani (Kasım), İtalya 4 Kanun-ı evvel (Aralık) İspanya 3 Kanun-ı evvel, İsveç-Norveç 13 Kanun-ı evvel, Danimarka 15 Kanun-ı evvel, Bade 16 Kanun-ı evvel,
- 1865: Prusya 4 Kanun-ı sani (Ocak), Yunanistan 17 Kanun-ı sani, İngiltere 17 Kanun-ı sani, Türkiye 5 Temmuz
- 1866: Würtemberg 2 Haziran, Hess 22 Haziran, Bavyera 30 Haziran, Avusturya 12 Temmuz, Portekiz 9 Ağustos, Saksonya 25 Teşrin-i sani (Ekim)

yapılacak sıhhi yardımları içeren bir sözleşme imzalandığı satırlarıyla söz edilen ilk Cenevre Sözleşmesi'nin Türkçe olarak Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi'nde yayınlanmış olan özet metninin (s. 8-12) yeni Türkçe harflere çevrilmiş şekli için bk. Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, s. 13-16.

¹⁷ Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, Türkiye Kızılay Derneği, s. 9.

¹⁸ 1851'de Londra'da yapılan ilk *Dünya Fuarı*'ndan sonra Fransa İmparatoru III. Napoleon'un buyruğu üzerine 1865 yılında Paris'te de bir Dünya Fuarı düzenlenmiş, 19. yüzyıl boyunca bu kentte yapılan 5 uluslararası fuardan ikincisi olan 1 Nisan-3 Kasım 1867 tarihleri arasındaki dünya fuarına (*exposition universelle d'art et d'industrie de 1867*) Osmanlı İmparatorluğu dahil 42 ülke katılmıştı. III. Napoleon'un daveti üzerine o yıl Paris'e giden Sultan Abdülaziz de bu fuarı ziyaret etmişti. bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt VII, s. 118-119.

¹⁹ Salname, s. 5-7.

- 1867: Rusya 22 Mayıs, Papalık Makamı 9 Mayıs (salnamede 68 yazıyor)
- 1874: Romanya 3 Kanun-ı evvel, İran 5 Kanun-ı evvel, Salvador 30 Kanun-ı evvel
- 1875: Karadağ 29 Teşrin-i sani
- 1876: Sırbistan 27 Mart
- 1879: Boliviya 16 Teşrin-i evvel, Şili 15 Teşrin-i sani, Arjantin 25 Kanun-ı evvel
- 1880: Peru 22 Nisan
- 1882: Cemahir-i Müttefika (ABD) 1 Mart
- 1886: Japonya 5 Haziran
- 1888: Luksemburg 5 Teşrin-i evvel, Kongo 27 Teşrin-i sani
- 1894: Venezuella 9 Temmuz
- 1895: Siyam 29 Haziran
- 1896: Afrika-i Cenubi (Güney Afrika) 28 Eylül
- 1897: Oranj 28 Eylül
- 1898: Honduras 16 Mayıs
- 1900: Uruguay 30 Mayıs
- 1903: Kore 8 Kanun-ı sani, Guatamala 24 Mart
- 1904: Çin 29 Haziran
- 1906: Meksika 25 Nisan, Brezilya 30 Nisan, Kolumbia 7 Haziran, Almanya İmparatorluğu 12 Haziran
- 1907: Paraguay 13 Mayıs, Haiti 24 Haziran, Kuba 25 Haziran Dominik 25 Haziran, Ekvador 3 Ağustos

Kronolojik katılım listesinde de görüldüğü gibi Doğu ülkeleri bu kuruluşta yer almamıştı. Ancak ilk Cenevre Konvansiyonu'na katılmayan Osmanlı Devleti, Salib-i Ahmer olarak andığı Kızılhaç'a üye olmak için tanınan bir yıllık süreyi kaçırmayıp "*faidesi, me'mul olmayan şu işten bir mazarrat dahi husule gelmeyeceğini*"²⁰ yani bir fayda umulmasa da kötülük de gelmeyeceğini öne sürerek 5 Temmuz 1865'te sözleşmeyi imzalayan devletler arasına girdi. Bunun üzerine de 1867 yılı güzünde Paris'te açılacak olan uluslararası sergi sırasında yapılması planlanan Uluslararası Savaş Yaralılarına Yardım Derneği Kongresi'ne resmen davet edildi. Bu çağırımı iyi değerlendiren Bab-ı Âli, bir taşla iki kuş vurarak kendi buluşu olan bitkileri koruma ve sergileme yöntemini Paris Sergisi'nde tanıtacak olan

²⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i İnsaniyesinin Tarihi*, İstanbul, 1296 (1879), s. 53.

-hatta bu buluşundan dolayı sergide bronz madalya ile ödüllendirilen²¹- Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane hocalarından Mecidiye Nişanı sahibi Macar asıllı Doktor Abdullah Bey'i²² kongrede Osmanlı Devleti'ni temsil etmekle görevlendirdi.²³ Paris Kongresi'nde Kızılhaç adı verilen komitenin daimi üyeliğine de seçilen Abdullah Bey toplantı sırasında öğrendikleriyle bu kuruluşun Osmanlı Devleti'ne yararı olacağını anlayarak İstanbul'da bir komite kurmayı önerip hatta bunu bir taahütname ile belgeleyince²⁴ Uluslararası Kızılhaç Komitesi Başkanlığı ona bu işi gerçekleştirme yetkisi verdi.²⁵ Hatta işe resmîyet kazandırmak için Başkanlık tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nda yaralılara yardım derneğini kurmakla görevlendirildiği 19 Eylül 1867 tarihli bir mektupla kendisine bildirildi.²⁶ Ne var ki Abdullah Bey'in dönüşünde Bab-ı Âli, onun Osmanlı başkentinde Cenevre Sözleşmesi'nin yaptırımını sağlamaya söz vermiş olmasına ilgisiz kaldı. Dr. Abdullah Bey'in girişimine pek sıcak bakılmamasının başlıca nedeni, Hristiyanlığın sembolü olarak bilinen haç işaretinin bu kuruluşun amblemi olmasına Doğu dünyasında duyulan hoşnutsuzluktu. Osmanlı Hükümeti'nin *bir yarar ummadığını* altını çizerek de olsa Paris Kongresi'ne temsilci göndermesi ise, büyük bir olasılıkla hızla Batılılaşmaya çalışırken Batı dünyasından kopuk kalmak istemediği içindi.

Osmanlı siyasal ve toplumsal gelişmelerinin bir sivil toplum örgütü olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulup gelişmesiyle ilgisine açıklık getirmek için Osmanlı yöneticilerinin sistemli yenilik hareketleri başlatmasından 1877 yılında Cemiyet kurulana kadarki yakın tarihine kısa bir bakış yerinde olacaktır.

²¹ Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, *Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki Yeri*. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi s. 7-18, 1975; (Ayrıca bk. aynı yazarın "Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Eduard Hammerschmidt) ve Türkiye'deki Çalışmaları" *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey* kitabında yayınlanan makalesi).

²² Dr. Abdullah Bey, o sıralar Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "İlm-i Tabakat tül-Arzı vel Maaden" ve Zooloji hocalığı yapmaktaydı. Macar İhtilali sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan mültecilerden olan ve asıl adı Karl Edward Hammerschmid olan Dr. Abdullah Bey, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurucusu olarak tanınmaktadır. Bu nedenle Türk Kızılay Derneği düzenli olarak yayınlamakta olduğu Türk Kızılay Tarih Dizisi'ni 2012 yılında *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Doktor Abdullah Bey* kitabıyla başlatmıştır.

²³ Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, a.g.e. s. 19.

²⁴ Abdullah Bey'in HAC'nin kuruluşu için verdiği taahütnamenin el yazısı fotokopisi için bk. Belge: 2.

²⁵ Proces-Verbaux des Seances ...Séances du Samedi 21 September (Eylül) 1867 s. 33.

²⁶ Abdullah Bey, Ahmet Mithat Efendi'nin de yaptında yer verdiği bu görevlendirme yazısında (Ahmet Mithat, a.g.e. s. 57) bu metin içinde verilen 20 Haziran 1868 tarihli mektubunda söz etmektedir.

Osmanlı'nın Yakın Tarihine Kısa Bir Bakış

Osmanlı Devleti, Rönesans ve Reform hareketleriyle Orta Çağ'ın karanlığından kurtulan Avrupa devletlerinin düşünsel ve teknik alanlarda dev adımlarla ilerlemesini izlemekle yetinip kapılarını yeniliklere kapatınca koca imparatorluk daha XVII. yüzyılda askeri, siyasal, ekonomik sarsıntılar yaşamaya başlamıştı. Endüstri Devrimi'nin ardından kapitalizm ve emperyalizmin gelişmesiyle Osmanlı toprakları kısa zamanda batının sömürgeciliğe yönelen büyük devletlerinin boy hedefi haline gelmiş, ülkenin Fransız İhtilali'yle dünyaya yayılan milliyetçilik akımından etkilenen değişik unsurları, bu devletlerin sıcak ilgisinden de güç alarak bağımsızlıkları için ayaklanmaya başlamışlardı. Temelde ülkenin etnik ve/veya dinsel farklılıklar taşıyan çoğulcu yapısıyla ilgili olan ve yüzyıllarca gizli kaldıktan sonra çoğunluğu Hristiyan unsurunun yaşadığı Balkanlarda açığa çıkmaya başlayan Osmanlı yönetimine karşı hoşnutsuzluk gösterilerinin ilki, III. Selim (1789-1808) Devri'nde patlak veren Sırp ayaklanmasıydı. 1804'te başlayan bu olayın 1817'de Sırlara muhtariyet verilerek bastırılmadan 1820'de Mora'da Yunan ayaklanmasına dönüşen yeni bir başkaldırı oldu. Buda toprak kaybı ve 1829'da bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanınca²⁷ bu ciddi olayın benzerlerini tetikleyip ülkenin bütünlüğünü sarsacağını gören yöneticiler, çözümleri engelleyecek önlemler alma gereğini duydular. Bu yönde askerlik alanı başta olmak üzere Batı'ya dönük bazı düzenlemeler yaparak ilk ciddi adımları atan III. Selim'in (1789-1808) yenilik istemeyen yeniçeriler tarafından tahttan indirilip öldürülmesinden sonra II. Mahmut (1809-1839), ülkede daha da yükselen tansiyonu Müslüman olmayanlara farklı uygulamaları kaldırarak kontrol altına almaya yöneldi. Böylece yabancı devletlerin ülkenin iç işlerine müdahalesinin de önlenebileceğini düşünerek amcasının Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) adıyla anılan Batılılaşma hareketlerine Osmanlı unsurlarına türlü alanlarda eşitlik sağlayan gelişmeler de katarak sosyal düzeni değiştirecek yeni boyutlar getirdi.²⁸ Ancak bunlar padişah ile halk arasında ilişkileri düzenlemek yerine devletin sarsılan saygınlığını

²⁷ Sırp ve Yunan ayaklanmaları için geniş bilgi için bk. Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 102-122.

²⁸ III. Selim ve II. Mahmut'un yenilik hareketleri için bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* Cilt V, II. Mahmut'un Osmanlı halklarının dinsel simgeler olan başlıklar ve giysilerle ayrıştırılmasına, "Tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim." (a.g.e. s. 156) diyerek görsel farklılaşmaya son vermeyi hedeflemesi, ülke İslami temellere dayansa da bölünmesini tüm unsurlara eşitlik sağlanarak önlenebileceğine inandığını anlatıyordu.

ve gücünü geri kazanmaya odaklı kurumsal değişiklikler olduklarından beklenen iyileşmeyi sağlayamadılar. Bununla birlikte sokaktaki adamdan eğitime, hukuka ve bürokrasiye kadar uzanan eşitlik ve haklarla ilgili köklü değişikliklerle tarihe Tanzimat olarak geçecek döneme kapı açtılar.

Tanzimat yılları, Mısır'daki Müslüman unsurun bile ayaklanması, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğün korunabilmesi için Batı dünyasının gelişmelerine ayak uydurmaya çalışarak teokratik monarşi sistemi aynı kalmak üzere yönetim, hukuk ve eğitim alanlarında köklü değişikliklerin yapıldığı dönem oldu. 1839-1876 yılları arasındaki bu dönemde biraz da getirilen yeniliklerle yaşanan belirsizliklerden yararlanan Ermenilerin Anayasa hazırlaması, bunun 24 Mayıs 1860'ta Patrikhane tarafından, 17 Mart 1863'te de padişah tarafından onaylanması,²⁹ Osmanlı'nın bölünme tehlikesinin giderlemediğinin önemli bir göstergesiydi. Üstelik Osmanlı topraklarında yayılmacı emelleri olan büyük devletler, Bab-ı Âli'nin Ermenilere bu anayasa çerçevesinde söz verdiği reformların uygulanmasının takipçiliğini üstlenerek devletin iç işlerine daha çok karışma olanağı yakaladılar. Bu devletlerden yoğun Ermeni nüfusu olan ve 1774'ten beri Osmanlı Ortodokslarının koruyuculuğunu yapan³⁰ Rusya, etnik bağları da kullanıp Slavcılık (Pan Slavism) politikasıyla Balkan uluslarının bağımsızlık ayaklanmalarını tetikledi ve Osmanlı devletini 1876'da Sırbistan ve Karadağ'la savaflara, bir yıl sonra da ülkede 93 Harbi olarak anılan Osmanlı-Rus Savaşı'na sürüklemeyi başardı.

Yaklaşık aynı zaman diliminde ve dış müdahaleler ayaklanmalarla Osmanlı'nın bölünmenin eşiğine geldiğini gören çoğu batı ülkelerinde eğitim almış aydın gençler bir araya gelerek Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kurdular. Osmanlı İmparatorluğu'nun ancak Batılılaşmayla kalkınacağını, bütünlüğün de her unsurun temsil edildiği Meclis'in yönetiminde hepsini eşit gören Anayasa ile korunacağını düşünen bu grup, meşrutiyet sözü veren II. Abdülhamit'in tahta geçmesini, 1876 Aralığında da anayasal yönetime geçilmesini sağladı. Ne var ki Batı yanlısı Genç Osmanlılar parlamenter sistemi yerleştirmeye çalışırken İngiliz siyasetçisi William Eward Gladstone Londra'da "Türk'ün çantasıyla bavuluyla Avrupa dışına atılması" gerektiğini

²⁹ Louis Nalbandian, *The Armenian Revolutionary Movement, The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century*, s. 47.

³⁰ Rusya bu hakkı, 1868-74 Osmanlı-Rus savaşının sonunda imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde etmişti. Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı elden çıkardığı bu savaş hakkında geniş bilgi ve antlaşmanın başlıca maddeleri için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV. Kısım I, s. 365-422-425.

duyurmuştu.³¹ Bu yaklaşım, Genç Osmanlıların hazırladığı anayasayı (Kanun-ı Esasi) yürürlüğe koymakla birlikte Batı'ya ve meşrutî yönetime olumsuz bakarak ülkenin geleceğini İslam birliğinde gören padişahı pek de rahatsız etmedi. Hatta yeni yönetim biçimi dolayısıyla ülkede iç sarsıntılar yaşanırken patlayan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgisinin faturasını batılıya özgü bir sistem olduğunu düşündüğü için aslında hiç benimsemediği Meşrutiyet yönetimine çıkardı. Balkan topraklarının bir kısmının hatta Kıbrıs'ın elden çıktığı bu savaşı bitiren Berlin Anlaşması'nda büyük devletlere tanınan haklarla devletin saygınlığı hayli sarsılınca padişah bu durumdan anayasal sistemi sorumlu tutarak Kanun-ı Esasi'yi rafa kaldırıp Meclis'i³² tatil etti. Bu karardan sonra Batı'ya arkasını döndüğü gibi İslamcı akımı (Pan-İslamizm) öne çıkardığı, türlü yasaklar getirdiği, kamuoyunun isteklerini dile getiren dernekleri de kapattığı İstibdat Devri'ni başlattı.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın maliyeti de eklenince devletin ekonomisinin çöktüğü bu dönemde alacaklarının peşine düşen büyük Avrupa devletlerinin, Bab-ı Âlî'nin kendilerine olan borçlarını ödeyebilmesi için 20 Kasım 1881'de Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) yönetimini geliştirerek temel gelir kaynaklarına el koymaları devletin iç ve dış saygınlığını hayli sarstı. Bu durum karşısında her türlü eleştiriye önlemek isteyen Abdülhamit, meşrutiyet yanlılığının genişlemesini önlemek için halka uyguladığı siyasal ve toplumsal baskıları arttırdıysa da bu yönde gizli çalışmaları ortaya çıkarmak üzere kurduğu sıkı "jurnal" sistemi bile düşünsel gelişmeleri önleyemedi. Baskılı yıllarda bol yasaklı-bol cezalı hükümete karşın bir yandan anayasal yönetimi destekleyen bir kuşak yetiştiği gibi Meşrutiyeti yeniden yürürlüğe sokmayı hedefleyen gizli dernekler de kuruldu. Demokratik devlet sisteminin temel ilke ve örgütlerini gizli yayınlarla anlatıp yaygınlaştıran Genç Türkler olarak anılan, kendilerini Osmanlı'nın bütünlüğüne ve ilerlemesine adanmış aydın yurtseverler de bu ara örgütlendiler. Hatta yasalara, cezalara, sürgünlere karşın yıllarca Osmanlı Devleti'nin yönetimine hakim olacak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurabildiler. Bunun da ötesinde, baskıya teslim olmayan bu aydınların çabasıyla 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ikinci kez duyurulduğu gibi padişahın perde arkasından desteğiyle anayasal uygulamayı durdurmak üzere düzenlenen 31 Mart ayaklanması bastırıldı, Nisan ayı sonunda

³¹ Bu sözü söylediği 1876 yılında İngiltere Liberal Parti Başkanı olan Gladstone dört kez başbakanlık yapmıştır. Bk. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Cilt VIII s. 22; ayrıca Yuluğ Tekin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, s. 42.

³² Tatil edilen, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'dan oluşan Meclis-i Umumi'dir. Tartışmalara yol açmamak için Anayasanın Parlamentonun yıllık tatilini ve açılmasını padişahın yetkisine bırakan maddesinden yararlanarak *kapatma* yerine *tatil* sözü kullanılmıştı. Bk. Karal, a.g.e. 240-42.

II. Abdülhamit tahttan indirildi, yerine Sultan V. Mehmet olarak tanınan kardeşi Reşat geçti. Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın büyük bir kısmında hükümdarlığı süren Sultan Reşat'ın ölümü üzerine 1917'de tahta oturan Vahdettin, 1 Kasım 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Saltanatın kaldırılması kararının alınmasıyla ömrünü tamamlayan Osmanlı Devleti'nin son padişahı oldu.

Bütün baskılara karşın Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini değiştiren aydınlarsa yüzyıl önce okullara girmeye başlayan bilimsel eğitimin ve II. Abdülhamit'in bile çağdaş öğretim kurumlarını kapatamamasının getirisiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda Lale Devri'nde asker ocağında başlatılan eğitim düzenlemeleri Batıya yetişmenin hedeflendiği yenilik hareketleriyle sürdürülmüş, bilime, deneye yer veren eğitim kurumlarıyla bu hareketleri beslemişti. Askerin iyi yetişmesi için I. Abdülhamit döneminde Mühendishane-i Berri-i Humayun (Kara Mühendislik Okulu), III. Selim döneminde de Mühendishane-i Bahri-i Humayun (Deniz Mühendislik Okulu) kurulmuştu. Yeni okullar arasında 1827 yılında kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane yani Askeri Tıp Okulu Batılı anlamda okullaşmada en ön sırayı almış, burada tıp öğrenimi gören gençlerin çoğu ülkenin ilericilerinin ilklerinden olmuşlar ve Meşrutiyet yönetiminin tekrar yürürlüğe koyulmasını sağlamışlardı.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Doğru İlk Adımlar

Kızılhaç, İmparatorluğun göreceli olarak gücünü yitirmekte olduğunu gören Osmanlı yöneticilerinin bunun başlıca nedeninin Avrupa'nın hızlı gelişmelerinden kopukluk olduğunu kavradığı ve hızlı çöküşü durdurabilmek umuduyla Batı'daki ilerlemeleri Osmanlı ülkesinde uygulamaya çalıştıkları bir dönemde kurulmuştu. Batı dünyası ile aradaki uçurumu kapatabilmek uğruna yapılan yeniliklerle iç bunalımların birlikte yaşandığı 19. yüzyılda 1839'da Gülhane Hattı Humayunu'nun duyurulmasıyla başlayan Tanzimat dönemi, adından da anlaşıldığı gibi Osmanlı kurumlarının Batı'dakileri örnek alan düzenlemelerle değiştirilerek yenilendiği bir süreç olduğundan bu ara kurulan Kızılhaç da göz ardı edilmemişti. Oysa Paris'te ülkesini layıkıyla tanıtip güven sağlayan Dr. Abdullah Bey verdiği sözü yerine getirmek için Kongre Başkanı Kont Saverya'nın 22 Kasım 1867 tarihli mektubu ile hayli yüreklenmiş ama İstanbul'da yaşama geçirmek istediği tasarısını anlatacak makam bile bulamamıştı. Tasarıyı desteklemesini umarak başvurduğu Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Bourre dahil görüştüğü yetkililer ya güvensizlik belirtmiş ya da bu girişimin etkinlik kazanamayacağını düşündüklerinden söz etmişlerdi. Projeye sadece Avusturya Büyükelçisi sıcak bakarken Kızılhaç'ı iyi tanıyan Avusturya asıllı Serasker Kaymakamı Serdar-ı Ekrem

Ömer Lütfü Paşa'nın öneriyi destekleme sözü vermesi hatta Harbiye Nezareti'ne sunmak üzere projeyi anlatan bir taslak metin ve niyet mektubu istemesi, Paris'te verdiği söz açısından yerinde sayan Abdullah Bey'i tekrar ümitlendirmişti. Hatta girişiminin unutulup gitmemesi için Cenevre'ye aşağıdaki mektubu göndererek yardım kuruluşunun hayata geçmesinin gecikme nedenini açıklamıştı.³³

“İstanbul, 8 Şubat 1868
Çok sevgili dostum,

Size uzun zamandır yazamama nedenim, kongremiz için Aralık ayının sonuna kadar Paris'te kalmamdır. Son birkaç aydır Paris'te yaşadığım çeşitli düş kırıklıklarını, üzüntü ve yorgunlukları anlatarak sizi yormak istemiyorum. Maddi kayıpların yanı sıra işimi kaybetme tehlikesi ile karşılaştım; en üzücü olan da Kurumumuz için şimdiye kadar hiçbir destek bulamamış olmam. Arzu edilen ve umulan desteği hiçbir yerde bulamayınca çeşitli kurumlara yapılan bağışların Fransız Hükümeti tarafından değerlendirilmesinin İstanbul'daki Kurumumuzun yararına olabileceğini düşündüm. Ancak Büyükelçiliğimiz tarafından önerilen liste, sergiye katılan Osmanlıları sınırlendirdi.

Bay Dunant, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Bay Bourre'nin destek vereceğini belirtmişti. Yine son derece cesaret kırıcı ve bu kurumu Türkiye'de bir ütopya olarak gören bir yanıt aldım: “Dilediğinizi yapın ancak hiçbir başarı ihtimali görmediğim bir şeye karışmamı benden istemeyin.”³⁴ Oldukça cesaret kırıcı. Tıpkı bizde olduğu gibi.

Yine de cesaretim henüz kırılmadı. Amacımıza destek vermeye hazır pek çok kişiyle tanıştım ve Avusturya Büyükelçisi de ilgileneceği sözünü verdi. Fransa'nın da ilgisini esirgemeyeceğini ummuştum ancak sözünü ettiğim koşullarda bir ümit yok.

Bütün bunlar moralimin bozulmasına yol açarak beni hasta etti. Ekselansları Ömer Paşa'yla görüştüm. Kurumunuzu ayrıntılarıyla tanıyor, ayrıca önerimi destekleyeceğine söz verdi. Harbiye Nezareti'ne sunmak üzere benden bir taslak metin ve niyet mektubu istedi. İşte bir adım: Bu yüce kişinin gösterdiği teveccüh sayesinde umutsuz değilim. Öneri mektubunu ona bugünlerde sunacağım.

Bütün kalbimle dilediğim başarı haberini size yakında verebilmek umuduyla...

Dr. Abdullah”

³³ Hande Uzun Külcü, *Abdullah Bey Hakkında Yazılar*, Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları Ankara. 2012 s. 69-78. (Mektubun original metni Kızılay Arşivi, 28-30 Nisan 2010 tarihinde Cenevre'de gerçekleşen 8. Dijital Arşivler Konferansı'na katılan Arşiv Yönetimi Bölümü yetkilisi Hande Uzun Külcü'nün yönetim kuruluna sunulan raporunda belirtilen International Committee of the Red Cross Archive- ICRC Archive'da ICRA/3'tür. Bu arşivde Ceren Aygül ile yaptığımız araştırma sırasında incelediğimiz 1868-1924 yıllarını kapsayan belgelerden bu çalışmada yararlandıklarımız, belgedeki özgün şekli dikkate alınarak bazı yerlerde IRCA olarak da verilecektir.)

³⁴ Fransa Büyükelçisi kastediliyor.

Resim 4: Serdar Ömer Paşa, Mekteb-i Tıbbiye Nazırı Marko Paşa, Muallim Abdullah Bey

Konuya yakın ilgi gösteren belki de tek yetkili Kırım Savaşı'nın başarılı komutanı Serdar Ömer Paşa olsa da Dr. Abdullah Bey daha çok en yetkili sağlık amiri Marko Paşa'nın³⁵ gösterdiği yakınlığa dayanarak çalışmalarını derinleştirme olanağı bulunca³⁶ 15 Mart günü devletin ileri gelenlerine gönderdiği *Müteşebbis ve Cenevre Uluslararası Merkez Komitesinin Murahhası* imzalı kısa yazıyla desteklerini istedi.³⁷ 10'u kadın olmak üzere 50 kişi Abdullah Bey'in çağrısını hemen yanıtlarken Marko Paşa gibi bir yıl önce kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane-i Mülkiye'nin (Resim 4) Müdürü Kırimlı Dr. Aziz Bey'in ve kurucu üyelerden Dr. Peştemalciyan'ın da konuya çok olumlu yaklaşması, kuruluş çalışmalarına büyük bir ivme kazandırdı.³⁸ Geçen birkaç ay içinde Batı'da Kızılhaç'a verilen önemi öğrenen Padişah'ın desteği ve Pertevniyal Vâlîde-Sultan'ın özel ilgisi de sağlanınca en önemli adım atıldı. 11 Haziran 1868'de 22 kişiyle başlayıp sonradan katılanlarla 25 kişinin bir araya geldiği³⁹ toplantıda askerî yaralılara yardım için bir

³⁵ Asıl adı Marko Apostolidis olan Rum kökenli Marko Paşa (1824-1888), o sıralar Osmanlı Orduları Askerî Sağlık Servisleri Umumi Müfettişi ve Sultan Abdülaziz'in Hekimbaşısı idi. 1871'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Askerî Tıbbiye) Nazırı görevine getirildi.

³⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e. s. 56-59.

³⁷ Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, a.g.m. s. 19.

³⁸ Hande Uzun Külcü, a.g.m. s. 70.

³⁹ ICRA, Conference Internationale, Berlin 1869, s. 350. Bu yayının Berlin'deki konferansın ardından bağımsız bir yapıt olarak basılması bu konferansın önemini anlatmaktadır.

'Merkezî Dernek' kurulması kararlaştırıldı. Ömer Paşa'nın himayesinde Başkanı Marko Paşa, Başkan Yardımcısı Dr. Mavroyani, Genel Sekreteri Dr. Abdullah Bey olan geçici bir yönetim kurulu ve ayrıca geçici bir tüzük (nizamname) hazırlamak üzere Dr. J. De Castro'nun Redaksiyon Sekreteri, Dr. Constatnine Lionides'in Sekreter Yardımcısı ve Charles G. Curtis'in Muhasebeci olduğu bir Geçici Komite kuruldu.⁴⁰ Dr. Abdullah Bey'in önerileri doğrultusunda hazırlanan tüzük, bu komitenin ve tüzük komisyonunda görevlendirilen Meclis-i Sıhhiye Reis-i Sanisi Dr. Salih ve Dr. Mavroyani beylerin çalışmalarının ürünüydü. Tüzükle birlikte her ayın ilk pazartesi günü toplanması kararlaştırılan Kurul'un aidatının fahri üyeler için yılda 100 piastr⁴¹ (kuruş), asli üyeler için de 20 piastr olarak belirlendiği, şeref üyelerinden de 100 piastr dolayında bir katkı beklendiği, bunların yanı sıra kadınların da eşit koşullarda Kuruluş'a üye olabileceklerinin altı çizilerek ayrıca açıklanmıştı.⁴² Aynı toplantıda Ömer Paşa'nın istediği niyet mektubu yerine geçmek üzere toplantıya katılanların isimlerini kapsayan aşağıda verilen taahhütname de hazırlandı.

Öte yandan, Cemiyet'in tüzüğü hazırlanırken geçirilen sıkıntılı dönemde üzüntüsünden kaynaklanan sağlık sorunlarıyla da uğraşan Dr. Abdullah Bey, sonunda olumlu bir yön alan gelişmeleri Cenevre'ye bir an önce duyurmak istiyordu. Böylece hem sözünü tuttuğunu göstermeyi hem de değişik ülkelerdeki örgütlenmeleriyle Kızılhaç'ın durumunun gözden geçirilmesi için Berlin'de yapılacak toplantıda temsil edilme olanağı sağlamayı ummaktaydı. Dolayısıyla 20 Haziran'da Milletlerarası Yaralılara Yardım Dernekleri Yüksek Komitesi Başkanlığı'na bir mektup göndererek 11 Haziran'da Osmanlı İmparatorluğu (Askerî) Yaralılara Yardım Derneği Komitesi'nin kurulduğunu bildirdi. Geçici komitenin Ömer Paşa'nın istediği niyet mektubu yerine geçmek üzere hazırladığı taahhütnameyle kurucuların listesini de eklediği aşağıda Türkçesi verilen mektubun içeriğinden anlaşılacağı gibi bir isteği de Osmanlı'nın batılı ülkelerle bir arada bulunmayı hak ettiğini anlatmaktı.⁴³

⁴⁰ Salname s. 24 v.d.

⁴¹ 1 piastr 22 santim, 1 kuruş 100 santimdi.

⁴² Conference Internationale, Berlin 1869, s. 350.

⁴³ Hande Uzun Külcü. a.g.m. Abdullah Bey'in 20 Haziran tarihli mektubunun ICRA AF 19/2'den fotokopisi için bk. Belge: 3.

“İstanbul, 20 Haziran 1868

Yarahlılara Yardım Dernekleri Uluslararası Yüksek Komitesinin Pek Muhterem Başkanı,

Cenevre Uluslararası Komitesi 19 Eylül 1867 tarihinde gönderdiği mektupla Osmanlı İmparatorluğu’nda kurulacak Yarahlılara Yardım Derneği ile ilgilenme görevini bana verdi.

Altı aydır süren rahatsızlığım nedeniyle bu görevle istediğim ölçüde ilgilenemedim.

Hiçbir destek olmadan hatta bazı yüksek mevkideki kişilerin cesaret kırıcı tavırlarına rağmen bugün size oldukça iyi haberler verecek durumdayım.

Ekselansları Ömer Paşa’ya başvurdum ve Paşa bana destek sözü verdi. Ayrıntılı bir yardım derneği yönetmeliği, Paris Konferansları hakkında bir rapor ile Amerika ve Avrupa’daki yardım derneklerinin pratik faydaları ve güncel durumları hakkında bir özeti kendisine sundum. Paşa, kendi himayesinde bir (oluşum için) çağrıda bulunmaya izin verdi; Majestelerine ve bakanlara seslendiği “insanlığa çağrı”nın nüshası ilişiktedir. Arkadaşlarım arasından 10’u kadın olmak üzere 50 kişi, birkaç gün içinde çağrıya cevap verdi. Size ilişikte 25 kişi tarafından imzalanmış olan belgenin bir nüshasını gönderiyorum. Bu belgeyi imzalayan kişiler, Ömer Paşa’nın himayesinde ve Marko Paşa’nın başkanlığında, Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey’in önerisiyle Osmanlı İmparatorluğu adına İstanbul’da Yarahlılara Yardım Derneği’nin kurulması için oluşturulacak geçici bir komiteyi oluşturmaya hazır olduklarını beyan ediyorlar.

Bu belge ile Osmanlı İmparatorluğu’nun yarahlılara yardım derneği komitesinin kuruluşu ve varlığı kayda geçmiş oluyor.

Son çabalarımın bir sonuç vermesi nedeniyle mutluyum.

Biliyorsunuz ki Amerika’daki yardım dernekleri, sağlık hizmetlerinin askerî yetkililerine kendi yararlıklarını kabul ettirmede büyük zorluk yaşadılar. Bu kurumun başında genel müfettiş var, askerî sağlık konseyi üyeleri, hemen hemen bütün askerî hastanelerin başhekimleri de yönetici Komite’de yer almakta. (Bu durumda) askeri yetkililerin kayıtsızlığının yol açacağı kaygı yerine onların olumlu etkisini hissedeceğiz.

Ömer Paşa’nın kişisel etkisiyle ve sağlığımın elverdiği ölçüde gerçekleştireceğim ziyaretlerle yakın zamanda üye sayısının artacağını umuyorum.

Yönetmeliklerin gözden geçirilmesi için oluşturulan komisyon, önerilen yönetmeliklerle ve gazetede kamuoyuna yapılacak çağrıyla ilgilenecek.

Bütün başlangıçlar zordur ama başlangıç gerçekleşti. Allah’tan iyi niyet ve bana güç vermesini diliyorum.

Size ve komitenizin üyelerine saygılarımı sunarım.

Dr. Abdullah

Not: Paris Konferansı’nın 19 Ağustos 1867 tarihli kararlarını, bir veya iki nüsha halinde yollamanızı rica ediyorum. ”

TAAHHÜTNAME⁴⁴

İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaralı kara ve deniz askerlerine yardım için bir derneğin kurulması maksadı ile geçici bir komitenin teşkili ile ilgili olarak biz aşağıdaki imza sahipleri;

İstanbul'da, yaralılara "Yardım Derneği"nin kurulması için geçici bir komitenin teşkili ile ilgili olarak haşmetmeapları Ömer Paşa'ya takdim olunan teklifi ve teklif olunan esas nizamnameleri, Paris'teki "Yaralılara Yardım Dernekleri Raporu" ve Kongre'nin 19 Ağustos 1867 tarihli tekliflerini,

Haşmetli Sultan Abdülâziz'in 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Milletlerarası anlaşmasına iltihakını beyan eden ilk Avrupa hükümdarlarından biri olmasını,

Hükûmetlere ve yaralı askerlere durumlarının tahfifinde münakaşa edilmez avantajlar sağlayan, genel olarak adı geçen İsviçre Sözleşmesi'ni ve özel olarak da "Yaralılara Yardım Milletlerarası Dernekleri"nin karşılıklı yardımlarının ameli faydasını,

Osmanlı hükûmetinin, bir harp halinde böyle faydalı karşılıklı bir yardımı yani, sağlık servislerinin, hastanelerin, ambulansların ve yaralı esirlerin tarafsızlığına iştirâke hak iddia edebilmesi ve bundan başka bütün diğer memleketlerin, bütün milletlerarası derneklerinin karşılıklı ve faal bir yardımına güvenebilmesi için 22 Ağustos 1864 tarihli diplomatik sözleşmenin sadece tasdik olunmasının kifayet etmeyeceğini ve tatbik mevkiine konulması gerektiğini,

Ve nihayet Türkiye'de böyle bir derneğin mevcudiyetinin bütün Avrupa'ya, hükûmetin ve halkını insanlığın gelişmesine ve sağlık hizmetlerinin islâh olunmasına alakasını gösterecek ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu için müteakibiyet hakkını ihdas edecek olmasını nazarı itibare alarak;

İstanbul'da yaralılara yardım merkezi ve milletlerarası bir derneğin kurulması için geçici bir komitenin teşkilini destekleyeceğimizi beyan ederiz. Haşmetmeap Ömer Paşa'nın himayesinde, ekselansları Marko Paşa'nın fahri başkanlığında ve Cenevre Milletlerarası Merkez Komitesinin vekili, geçici Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey'in teklifleri üzerine böyle geçici bir komiteyi teşkil etmeye amade bulunduğumuzu beyan eder ve Haşmetmeap Ömer Paşa'dan Avrupa'nın bütün memleketlerinde mevcut olanlara benzer şekilde İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu için Yaralılara Yardım Merkez Derneği'nin kat'i olarak kurulması hususunda yüksek hükûmet nezdinde tavassutta bulunmasını rica ederiz.

İstanbul, 11 Haziran 1868

"Haşmetmeap Serdar-ı Ekrem, Ordular Kumandanı ve İmparatorluk Hassa Ordusu Başkumandanı Ömer Paşa'nın himayesinde ve Osmanlı Orduları Askerî Sağlık Servisleri Genel Müfettişi General Marko Paşa'nın geçici başkanlığında.

Ömer Paşa: Serdar-ı Ekrem Hazretleri'nin himayesi altında Genel Kurmay Başkanı/ ve İmparatorluğunun Muhafız Komutanı

⁴⁴ *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey*, s. 87-88.

Marko Paşa: Teftiş ve Karar Generali. Geçici Başkan ve Osmanlı Ordusu'nun da Sağlık Hizmet Generali.

Katılım Sırasına Göre Geçici Komitenin Üyeleri:

Dr. Salih Bey: Albay, Askerî Sağlık Komisyonu Üyesi, Askeri Sağlık Servisi Birinci Müfettişi.

Dr. Z. de Castro: Haydar Paşa Hastahanesi'nde Şef Doktor.

Dr. Mehmet Bey: Albay, Gümüşsuyu Hastahanesi'nde Şef Doktor.

Fezey Paşa: Tuğgeneral.

Dr. Faik Bey: Albay, Tıp Okulunda Müderris (Profesör)

Dr. Perahi Bey: Albay, Askeri Sağlık Servisinin 2. Müfettişi, Sağlık Komisyonu Üyesi.

Dr. Emin Bey: Albay, İmparatorluk Şef Doktoru.

Dr. Etly Bey: Albay, Seraskerat Hastahanesi'nde Kurmay Doktor.

Ekrem Paşa: Devlet Şûra Üyesi (Yüksek Hükümet Meclisi)

Dr. Belisaire Bey: Yarbay, Haydarpaşa'da Kurmay Doktor.

Dr. Miltiade Bey: Albay, Haydarpaşa'da Kurmay Doktor.

Dr. Pascal Bey: Albay, Haydarpaşa'da Kurmay Doktor.

Dr. Constantin Limonides Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Dr. Marasch Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Dr. İskender Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Cost Arthropouls: Ticaret Bakanlığına bağlı.

İskender Bey: Kamu Çalışma Bakanlığına bağlı Yarbay.

Dr. Nicolahi Bey: Yarbay, Kurmay Doktor.

Dr. Sotto: Avusturya Büyükelçiliği'nde Doktor.

Dr. Mavrogani: Tıp okulunda Profesör

Mr. Halbert: Özel

Mr. Kurlander: Tüccar.

Dr. Abdullah Bey: Albay, İmparatorluk Hastahanesi'nde Kurmay Doktor.

Dr. Abdullah Bey: Albay, Osmanlı İmparatorluğu için Yaralılara Yardım Kuruluşu Komitesi'nin Geçici Genel Sekreteri.⁴⁵

20 Haziran 1868 (Asıl gibidir.)

⁴⁵ İlgili kaynaktaki listede iki Doktor Abdullah Bey var gibi görülüyorsa da bu adının iki kez yazıldığı hata olmalı.

Dr. Abdullah Bey, Başkan'a aynı gün yukarıdakinden ayrı olarak içten sözlerle biraz dertleştiği, biraz danıştığı bir de özel mektup göndererek ona Ömer Lütfü Paşa'nın projeyi desteklemesinin önemini ve basın yoluyla duyurulacak bu desteğin üye sayısını arttıracaklarını anlatmış, Moynier'in Osmanlı yöneticilerini yüreklendirecek bir mektup göndermesinin çok yararlı olacağını belirtmişti. Gerek kuruluşun duyurulması gerekse Berlin'de yapılacak uluslararası toplantıya davet edilmesi için dostunun yardımını istediği bu mektup şöyleydi:⁴⁶

“İstanbul, 20 Haziran 1868

Pek Sevgili Moynier,

Resmî bir mektuptan sonra arkadaşça birkaç söz etmeme izin verin.

Ömer Paşa'nın desteği olmasaydı amacımızda başarılı olamayacak veya en azından bu kadar ilerleyememiş olacaktık. Ömer Paşa'nın himayesinde bir komite oluşturmak için arkadaşlarımla görüşmelerde bulundum. Yönetmeliklerin hazırlanması ve komitenin organizasyonu çalışmalarına başlamak üzere 25 kişinin desteğini aldık. Gazetede yapılacak bir çağrı, Ömer Paşa'nın da ilgilenmesi koşuluyla çok daha fazla üye getirecektir.

Ortak amacımız için bu yüce kişilerin sevgisini kazanmak önemli görünüyor. Başkan Marko Paşa'ya ve/veya Hami Ömer Paşa'ya “25 kişiden oluşan geçici bir komitenin oluşturulduğu, Yüksek Merkezî Komite'nin bu olaya büyük ilgi gösterdiği ve bunun ancak Ekselansları Ömer Paşa ile Ekselansları Marko Paşa'nın teveccühü sayesinde gerçekleştiğine ikna olduğu ve Sultan Abdülaziz'in yönetimi altında gerçekleştiği vb.” şeklinde bir mektup yazmanın uygun olacağını düşünüyorum.

Yeterince söyledim, niçin olduğunu biliyorsunuz. Beni sonuncu olarak bırakın, böylelikle daha özgürce davranabilirim.

Ancak benim için bir iyilik yapabilirsiniz: Berlin'deki uluslararası konferanslara katılmaktan memnuniyet duyarım. Bu yıl Berlin'de bir toplantı olursa sizi ve sevgili arkadaşlarımı görme dileğimi gerçekleştirebilirsiniz; Komitemizi Berlin'e davet edebilirsiniz.

Abone olduğum gazetenizin bir nüshasını bekliyorum. Komitemizin kurulmasını haber yapma fırsatınız olursa Osmanlı İmparatorluğu'nun evrensel gelişmede arkada kalmadığımı belirtmenizi rica ederim.

Yanıtınızı en kısa zamanda bekliyor ve sizi tüm kalbimle kucaklıyorum.

Dostunuz Abdullah”

Abdullah Bey'in çabalarının ve Moynier'e içten mektubunun etkisinin derecesini bilemesek de bildiğimiz, 11 Haziran 1968 toplantısına katılanların iyi niyetine karşın “Mecruhın ve Marda-yı Askeriyeye İmdat

⁴⁶ Hande Uzun Külcü, a.g.m. Dr. Abdullah Bey'in 20 Haziran tarihli ikinci mektubu s. 81.

ve Muavenet Cemiyeti"⁴⁷ resmen kurulamadığı ama Cenevre'deki Genel Merkez'den Osmanlı Hükümeti'ne yeni oluşumun 1869 Nisanı'nda Berlin'de yapılacak uluslararası kongreye katılması için bir çağrı mektubu geldiğidir. Üstelik 1 Mart tarihinde gönderilmiş olan bu mektup Bab-ı Âli'ye oldukça gecikmeli olarak ancak 29 Mart'ta ulaşmış, Hükümet yeterince hazırlık yapılamasa da kongreye katılmayı kararlaştırmıştır.⁴⁸

Berlin'de 22 Nisan'da başlayan uluslararası kongrede Osmanlı Devleti'ni Paris Büyükelçiliği'nde Askeri Ataşe olarak görev yapmakta olan Binbaşı Hüsnü Bey⁴⁹ temsil ederken daimi üye Dr. Abdullah Bey ve daha önce Osmanlı Nazırı, o sıra Berlin Büyükelçisi olan M. Aristachi Bey de katılımcılar arasında yer aldılar. Avrupa ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nda Kızılhaç'ın işlevini görmek üzere bir cemiyet kurulduğunu, Aristachi Bey'in kongrenin 27 Nisan günü yapılan son oturumdaki konuşmasından öğrendiler. Ulusal birliği henüz kurulmuş olan Almanya'nın İmparatoriçesi Victoria'nın yanı sıra Başbakan Bismarck-Schonhausen, Savaş Bakanı de Roon, İçişleri Bakanı d'Eulenburg'un da katıldığı bu oturumda Aristachi Bey, Cemiyet'in merkez olması önerilen İstanbul'da 50 üye ile etkinliklerine başladığını ve taşrada da şubeler açmakta olduğunu anlattı. Kaydolan üyelerden 10'unun kadın olmasının Osmanlı Devleti'nin Batı'dan gelen ışığa kapılarını açtığı bir göstergesi olduğunun altını çizmeyi de ihmal etmedi. Nitekim Aristachi Bey'in ülkenin türlü unsurlardan oluşan yapısı içinde Türklerin insan ayrımı gözetmeden kardeşlik düşüncesini zaten benimsediklerini, Kurum'un kolay kabul görebileceğini ama özellikle batı ülkelerinin siyasal etkileriyle Türk olmayan unsurların savaştan Türk askerlere yardımının sağlanmasının güç olabileceğini hatırlatması, bir bakıma da Osmanlı'yı bölerek daha zayıflatmaya çalışan Batı ülkelerine önemli bir mesajdı. Osmanlı Hükümeti'nin bu insancıl girişimi destekleyip benimseyeceğini duyurduğu bilgilendirici konuşmasında geçici heyetin yöneticilerinin isimlerini, hatta Kurum'un üyelerden beklediği ödenekleri belirtirken kadınların da eşit koşullarda üye olabileceklerini⁵⁰ açıklaması da Batı'ya Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenilikleri anlatan bir başka mesajdı. Böylece, Abdullah Bey'in de mektubunda yer verdiği bu iki konu, daha yaygın duyurulmuş oldu. Dile getirilemeyense uluslararası simge olarak kabul edilmiş olan haç işaretinin Türk toplumunda Hristiyanlıkla eş tutulduğu için halk arasında itim yaptığı, farklı bir sembolün kuruluşa desteği arttıracığı idi.

⁴⁷ Bazı kaynaklarda Cemiyet, *Osmanlı Mecruhin ve Zuefayı Askeriye İmdat ve Muavenet Cemiyeti* olarak da anılmaktadır.

⁴⁸ ICRA Conference Internationale, Berlin, s. 349.

⁴⁹ Mesut Çapa Kızılay (Hilal-i Ahmer Cemiyeti) 1914-1925, Ankara 1910, s. 12.

⁵⁰ Conference Internationale, Berlin, s. 210-211.

Aristachi Bey, Berlin konuşmasında Cemiyet'in bütün ayrıntılarının henüz saptanmamış olduğunu belirttiyse de yapılan çalışmalarla kongreden kısa bir süre sonra nizamname (tüzük) tamamlandı ve Marko Paşa ile Abdullah Bey beklenen kuruluşun gerçekleştiğini izleyen çift imzalı mektupla Cenevre'ye Başkanlığa bildirdiler.⁵¹ Cemiyet'in kuruluşu, özetlenen ek maddelerle Kongre bittikten sonra yayınlanan kitapta yer aldı.

"İstanbul, 10 Mayıs 1869

Askeri Hasta ve Yaralılarına Yardım Derneği

Azizim,

Hasta ve yaralı askerlere savaş sırasında yardım konusunda 22 Ağustos 1864'te Türkiye'nin de imzaladığı Cenevre Uluslararası Anlaşması'nın amaçları ile aynı doğrultuda bir derneğin, geçtiğimiz 12 Nisan'da burada kurulmuş olduğunu bildirmekten şeref duyarız.

Bu insani ödevi katılmak isteyeceğinizi umarak saygılarımızı sunarız,

Başkan Dr. Marko

Genel Sekreter Dr. Abdullah

Cenevre Yaralılarına Yardım Uluslararası Komitesi Başkanı Bay Moynier'e.

Not: Derneğin toplantıları her ayın ilk pazartesi günü Beşiktaş'ta Saray Eczanesi'nde yapılacaktır.

Yıllık Gider

Kurucu Üyeler: 100 Kuruş

Asil Üyeler : 20 Kuruş"⁵²

Harbiye Nezareti'nce kabul edilen Osmanlı Mecruhin ve Zuefayı Askeriye İmdat ve Muavenet Cemiyeti'nin (Osmanlı İmparatorluğu Deniz-Kara Orduları Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti)⁵³ Tüzüğü'nün, Cenevre'ye iletilen başlıca maddeleri özetle şöyleydi:⁵⁴

Madde 1- Cemiyet, elindeki tüm olanakları kullanarak savaş alanlarındaki hasta ve yaralıların acılarını dindirmeyi hedefler.

Madde 2- Cemiyet, yıllık ödeneği 100 kuruş olan kurucu üyelerden, yıllık ödeneği en az 200 kuruş olan asil üyelerden ve yıllık ödenek ödemeksizin 100 kuruş veya Cemiyete gereken araç-gereç bağışlarında bulunan ya da Cemiyet'in etkinliklerine katkıda bulunan, Cemiyet Yönetim Kurulu tarafından kabul edilmiş üyelerden oluşur. Cemiyet, projelerinin

⁵¹ Hilâl-i Ahmer'in kuruluş duyurusu. Belge: ICRA/4 *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey*, s. 89.

⁵² Mektubun ICRA AFD 2 463'den fotokopisi için bk. Belge: 4.

⁵³ Salname, s. 28.

⁵⁴ Conference Internationale. Berlin, s. 351.

gerçekleşmesinde özverili ve inançlı çalışmalarıyla değerli katkılarda bulunan kişileri Genel Kurul kararıyla onur üyesi yapabilir. Kadınlar da yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde Cemiyet üyesi olabilirler.

Madde 3- Cemiyet 1863 Uluslararası Konferansı'nın Osmanlı Hükümeti'nin de onadığı 22 Ağustos 1864'te imzalanan Cenevre Anlaşmasının genel ilkelerini ve Paris Konferansı'nda yardım cemiyetlerinin askeri sağlık hizmetlerinin tarafsızlaştırılmasına ilişkin ek düzenlemelerini kabul eder.

Madde 4- Cemiyet çalışmalarının yönetimi, İstanbul'da Deniz ve Savaş bakanlarının onursal başkanlığını yaptığı Merkez ve Yüksek Kurullarınca yürütülmektedir. Merkez Kurul, asil ve kurucu üyelerden Genel Kurulca beş yıl için seçilen 30 üyeden oluşur. Her yıl üyelerin beşte biri yenilenir. Kura sonucu üyeliği sona eren üyeler, yeniden seçilebilir. Kurulun üye sayısı gerekirse arttırılır.

Madde 5- Kurul üyeleri, aralarından bir başkan, iki başkan yardımcısı, bir genel sekreter ve bir veznedar görevlendirir. Kurul, üç yıl için, üyeleri arasından 15 kişiden oluşan İstanbul'daki Merkez Yönetim Kurulu'na da atar. Kurul başkanı, iki başkan yardımcısı, genel sekreter ve veznedar Yönetim Kurulu üyeleridir. Yönetim Kurulu 5, üyeden başka 10 üye daha atar. İhtiyaç ya da savaş durumunda Yüksek Kurul usulüne uygun biçimde Yönetim Kurulu üye sayısını arttırabilir. Yönetim Kurulu üyeleri yeniden seçilebilir.

Madde 6- Merkez Yönetim Kurulu araç-gereç ve personelle ilgili işleri örgütler, çalışanların mesleki eğitimini yaptırır, yardım istenilen tüm alanlarda duyulan gereksinimleri karşılar, yardım ve bağışlar kabul eder ve hizmetlerin gerektirdiği gibi onları kullanır. Merkez Yönetim Kurulu etkinliklerin sağlıklı yürümesiyle ilgili önlemlerin onaylanmasını sağlamak amacıyla bakanlarla görüşür, yabancı merkez yönetim kurullarıyla ve alt birimleriyle ilişki kurulmasını sağlar. Kurum, başkalarını savunmak için savaş alanlarında yaşamlarını tehlikeye atan ve kanlarını dökenlerin acılarını dindirmek için yaptığı etkinlikleri ve hiçbir çıkar beklemezsizin çabaladığını geniş halk kitlelerine anlatarak halkın yardım duygularını kamçılıyıp ilgisini kazanmaya çalışacaktır.

Madde 7- Cemiyet'in gelişmesi ve diğer illerde halkın Cemiyet'e ilgi duyması durumunda Yüksek Kurul, Merkez Yönetim Kurulu'na bağlı alt yönetim kurulları kurabilir; (İstanbul dışında) kurulacak alt yönetim kurullarına bağlı ve eşit statüde olacaklardır. Kurum'un sağlıklı çalışması için kaçınılmaz olan eylem birliği, elden geldiğince güçlü bir merkeziyeçilik gerektirir. Bu bağlamda taşradaki yönetim kurulları, İstanbul'daki Merkez Yönetim Kurulu'na düzenli rapor göndermek ve toplanan bağışları bildirmek zorundadır.

Madde 8- İstanbul dışındaki yönetim kurulları da Merkez Yönetim Kurulu gibi oluşacaktır. Şube üyeleri Bölge Yönetim Kurulu'nu oluşturacak 30 üyeyi seçmek için bölge merkezlerinde toplanırlar. Seçilen üyeler de bir başkan, iki başkan yardımcısı, bir sekreter, bir veznedar ve Bölge Yönetim Kurulu'nu oluşturacak 10 üyeyi saptar.

Madde 9- Kadınlar, bütün ülkelerdeki yardım cemiyetlerinde özellikle çaresiz ve düşkün yaralılara uzanarak yardım çalışmalarına yaptıkları büyük katkıları kanıtlamış bulunmaktadır. O halde gerekli koşullar sağlanabilirse üst tabakaya mensup bir hanımın himayesinde Kadınlar Yönetim Kurulu kurulabilir. Bu, Kurul Üyeleri'nin yardım etkinliklerine aktif olarak katılmalarını sağlayacaktır. Kadınlar Yönetim Kurulu Yüksek Konseyi Genel Sekreteri'nin aracılığıyla Merkez Yönetim Kurulu'yla ilişki kuracaktır. Merkez Yönetim Kurulu da Cemiyetle ilgili bilgileri Kadınlar Yönetim Kurulu'na aktarmak zorundadır."

Daha ilk adımda Cemiyet'e 43'ü hekim olan, arasında Serdar-ı Ekrem Ethem Paşa, Ömer Rüştü Paşa, Veli Paşa, Charles M. Curtis, Avusturya Sefiri, Baron Prokeschosten gibi önemli kimselerin⁵⁵ bulunduğu 66 kişi üye olarak kaydolmuştu. Abdullah Bey, başlangıç olarak hiç de küçümsenmeyecek bu üye sayısını, yönetmelik üzerinde önerilen düzeltmelerin yapıldığını, onay için hükümete sunulacağını ve Cemiyet'in etkinliklerinin başladığını Temmuz ayında aşağıdaki mektupla Cenevre'ye Genel Merkez'e bildirirken kuşkusuz İstanbul'da da hızlı ilerlemeler kaydedileceğini düşünmekteydi.

"İstanbul, 14 Temmuz 1869

Sayın Başkan,

Derneğimizin son toplantısına istinaden size ekte komitemizin resmi ve son bildirisini gönderiyorum. Kayıtlı üye sayısı 60'tır. Bunlardan 30 kurucu üye Yüksek Konseyi'ni oluşturmaktadır. Ömer Paşa'nın himayesinde kurulan Büro da aynı şekildedir.

Başkan Marko Paşa, Dr. Moynier, Keepref (?) Bey, Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey, Yardımca Sekreterler Dr. de Castro ve Limonides (?)⁵⁶ Bey, Veznedar Bay Curtis.

Yönetmelik önerilerinin okunarak düzeltilmesi tarafımdan yapılmıştır ve bu öneriler yakında yönetimin onayına sunulacaktır.

İstanbul Saray Tıbbiye Derneği'nin başkan yardımcısı olarak yardım derneğimize ait bağışların İstanbul gazetesinde yayınlanmasını olumlu bir adım olarak değerlendiriyorum. Zira şimdiye kadar kişisel yollarla üye

⁵⁵ Feridun Nafiz Uzluk, *Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış*, I. Kızılay Konferansı Ankara, 1964, s. 9-12.

⁵⁶ Soru işaretleri esas metinden. Aslı Lionides olmalı.

kazanmaya çalıştım. Destek oldukça az, ilgi neredeyse hiç yok. Başarısız olup yok olmamak için gerekli güce sahip olmayı dilerdim.

Son toplantımızda, La Haye'deki sergi için davetten söz edildi. Bu konu Derneğin bir sonraki toplantısında ele alınacak.

Uluslararası makbuzlar meselesine gelince bana iki nüsha yollamanızı ve toplam hesabı hangi yolla ulaştıracağım konusunda beni bilgilendirmenizi rica ediyorum.

Yürütme Komitesi için bir yönerge yazmakla meşgulüm. Elinizde böyle bir yönerge mevcutsa onu bana göndermenizden memnuniyet duyacağım.

Saygılarımla.

Dr. Abdullah Bey

Not: Derneğimize ait yazışmaları iki nüsha halinde almayı rica ediyorum.”⁵⁷

Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Bab-ı Âli delegeleri Berlin'deki kongreye katılırken Osmanlı Devleti açısından insan haklarına dayalı bir yardım derneğinin resmen kurulmasının önünde duracak herhangi bir engel gözüküyordu. Bu işin takipçisi olan Dr. Abdullah Bey de ülke çıkarları için Cemiyet'in biran önce resmîlik kazanmasını istiyordu.

Aslında Cenevre Sözleşmesi'nin metninde kölelik, etnik ayrıcalıklar, kadın-çocuk-uyuşturucu madde ticareti gibi bütün ülkelerin ve ulusların kanayan yaraları olan konular doğrudan yer almamışsa da özellikle eşitlik ve insan haklarını öne çıkaran maddeleriyle içeriği, dünyada bu sorunların giderilmesine kapılar açmıştı.⁵⁸ Osmanlı İmparatorluğu da Avrupa ülkelerinin yıllar önce özümlediği bu kavramları gözeterik Tanzimat yıllarında eşitliğe, özgürlüğe, mutluluğa bireylerin temel hakları olarak bakılması doğrultusunda çok yol almıştı. İnsan haklarını gündeme getiren Gülhane (1839) ve köleliği kaldıran İslahat (1856) Fermanları ile bütün Osmanlı unsurlarına eşitlik sözü verilmişti. Tanzimat yılları boyunca Batılılaşmada hızla ilerleyen İmparatorluk için Kırım Savaşı'nın bitiminde yapılan Paris Kongresi (1856), tarihinde ilk kez Avrupa devletleri ile eşit haklara sahip olarak katıldığı bir toplantı olmuş, Kongre'de imzalanan Paris Andlaşması'nın yedinci maddesi ile de İmparatorluğun genel haklar bakımından Avrupa devletleri arasına alınması kabul edilmişti.⁵⁹ Osmanlı Hükümeti'nin Uluslararası Savaş Yaralılarına Yardım Cemiyeti'nin Paris ve Berlin Kongreleri'ne katılması devletin 1856'da elde ettiği eşit konumunu uluslararası platformda sürdürmesi açısından özel önem taşıyordu. Osmanlı temsilcilerinin cins, din ve ırk açısından insan ayrımı yapılmadan yardımlaşmayı öngören bu kuruluşun kongrelerine katılmasını daha özel

⁵⁷ Hande Uzun Külcü, a.g.m. s.72. (Belge ICRA 4/1)

⁵⁸ Henri Coursier a.g.e. s. 19.

⁵⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* Cilt V Ankara. 1947, s. 242-243.

ve önemli yapansa haç sembolünün halkın ve yöneticilerin bir kısmına ters gelmesine karşın hükümetin Müslüman olmayan ülkelerle birlikte hareket etmekte sakınca görmeyerek kadınla erkeği eşit gören Batı kökenli bu cemiyete sırtını dönmemesiydi. Hatta Batılıların da dikkatini çeken bu durum için Moynier "Türkiye'nin Cenevre Anlaşması'na iltihak etmesiyle İslam dünyasının Hristiyan dünyasınca kurulmuş bir esere iltihak etmesi ilk kez görülüyor", yorumunu yapmıştı.⁶⁰

Aslında, Batı dünyasında kabul görmek isteyen Osmanlı için bu gelişmelerle Cemiyet'in bir tür vize olabileceğini gören Abdullah Bey, kuruluşun resmîyet kazanmasını istemekte haklıydı çünkü Paris ve Berlin'de katıldığı toplantılarda bunun özellikle bir savaş sırasında ülkeye büyük yararı olacağını da kavramıştı.⁶¹ Hatta bu bakış açısıyla Cemiyet'e daha yaygın destek sağlayabilmek için yeni oluşumun amacını ve işlevselliğini anlatan "Gazette Medicale d'Orient" adlı Fransızca tıbbi derginin çıkarılmasına önayak olmuştu.⁶² Ne var ki Abdullah Bey ve öbür Türk temsilciler bütün ülkelerle birlikte hareket edilmesi, bu bağlamda kurumda kadınlara eşit yer verilmesi gibi bağlayıcı noktalarına uyum sağlanacağını Berlin'de öne çıkardılarsa da tıpkı haç sembolünün itim yaptığı gibi Türk toplumunda hiç alışılmamış bu kavramlar İstanbul'daki ilk toplantıda masaya yatırıldığında yadırgandı ve tutucu yöneticiler tarafından çok ağır eleştirildi. Üstelik yeni oluşumun önündeki engellerin sadece bunlar olmadığı, hazırlanan Tüzük görüşü alınmak üzere Bâb-ı Seraskeri'ye, onay alınmak üzere de hükümete sunulduğunda anlaşıldı: Askeri yetkililer Cemiyetin adındaki "askeri yaralılara yardım" sözleri üzerinde durup bunun "sivillerin askerlik işlerine karışması" olduğunu öne sürünce hükümet de gerekli onayı vermekten kaçındı. Nizamname onaylanmayınca çalışmalar daha başlarken durakladı.⁶³ Kısacası iyi niyetli girişimlere karşın Cemiyet kurulamadı.

İnsan haklarına dayalı bir uluslararası yardım derneğinin Osmanlı İmparatorluğu'nda kolay kurulamaması ve kuruluşun gecikmesi toplumun Tanzimat'la hızlanan yenilik hareketlerini özümseyememesi ile yakından bağlantılıydı. Oysa teokratik yapısına karşın Osmanlı Devleti, halkın güncel yaşamından devlet kurumlarına kadar uzanan Batıya dönük düzenlemelerle öbür İslam ülkelerinden farklı konuma

⁶⁰ Henri Courier, a.g.e. s. 20.

⁶¹ Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, Şimdiye Kadar Bilinmeyen Kaynaklar Işığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in *Tababete ve Kızılay'ın Kuruluşuna Katkıları*, Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey, s. 42-51.

⁶² Feridun Nafiz Uzluk, a.g.e. s. 13.

⁶³ Salname, s. 24.

gelmişti. Ancak düzenlemeler halkın aydınlatılması göz ardı edilerek hep devleti güçlendirmek için yapıldığından, Hıristiyanlığın temsilcisi olarak gördüğü Batı'ya bir türlü ısınamayan toplumun Batı kökenli yeniliklerin önemini kavrayıp benimsemesi zordu. Cemiyet'in kurulmasına önyak olan yetkili ve etkin kimselerin çoğunun Hristiyan kökenli olmaları, öte yandan İslamiyet'in başlangıcından beri süregelen *salib-hilal* çekişmesi dolayısıyla Müslüman yetkililerin de dinsel ayırım gütmekten insani yardım yapılabileceğine inançsız ve güvensiz olmalarının da gecikmede büyük payı olduğu öne sürülebilir. Bu varsayım doğru olsun veya olmasın izleyen bölümde anlatılacağı gibi daha sonra Hilal-i Ahmer adı verilen, bugünse Kızılay olarak tanınan Kurum, ancak yıllar süren ve haç yerine ay sembolünün kullanılmasını da içeren türlü aşamalardan sonra resmîyet kazanabildi. Yani Cemiyet'in resmen kurulup etkinlik göstermesi, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar uzadı. Bununla birlikte 11 Haziran 1868 tarihi, genelde Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Türkiye'nin uluslararası toplumsal hatta siyasal gelişmelerine önemli katkılar yapacak olan bu güçlü derneğin kuruluş günü olarak kabul edildi.⁶⁴

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Resmen Kuruluşu

Yukarıda verilen tarihsel akış içinde Batılı humanist düşüncelere dayalı Hilal-i Ahmer görüşü de Tanzimatın getirileriyle oluşan aydın kitle içinde çoğu doktor olan destekçiler kazanmakta gecikmedi. Bununla birlikte Cemiyet gelişemedi ve ülke yönetiminin Batılılaşmaya duyduğu tepkinin sonucunda uzun süre neredeyse isimden ibaret kaldı. I. Meşrutiyet yıllarında sessizliği sürdürüyse de 1908'de canlanan anayasal uygulamayla birlikte önceki yıllarda kapatılmış olan başka derneklerle birlikte Hilal-i Ahmer Cemiyeti de yeniden yaşama döndü. Dahası Kurum, çoğu Askeri Tıp Okulu'nda yetişmiş kimselerin 1889 yılında İttihad-ı Osmani adıyla kurduğu ve ülkenin kaderinde ilkin cemiyet, sonra da parti olarak söz sahibi olan İttihat Terakki'nin⁶⁵ siyasal desteğine sahip olarak gelişti. Dolayısıyla, HAC'nin tarihi, aşağıda özetlendiği gibi Osmanlı Devleti'nin son elli yıllık tarihine paralel oldu:

Kırım Savaşı'nı izleyen 1856 Paris Anlaşması'ndan Meşrutiyet'e doğru gidilen süreçte Batı devletlerinin Osmanlı'yı Avrupa ülkesi olarak görmeye gönüllü olmamalarına ayrıca toplumunda batılılaşmaya sıcak bakmamasına karşın devletin çöküşe doğru gidişinin Batı yönünde düzenlemelerle giderileceğini düşünen aydın kesim, Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne benzeyen bir yardım derneğinin resmen kurulmasını kuşkusuz

⁶⁴ Feridun Nafiz Uzluğ, a.g.e. s. 12. Uzluğ, "Bunu kabul edenler oldu." diye yazmaktadır.

⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952, s. 110-113.

biraz da batıya bir köprü olacağını umarak istiyordu. Dolayısıyla Bab-ı Seraskeri'nin yukarıda söz edilen çekingeng yaklaşımı üzerine Hükümet, hazırlanan tüzüğü onaylamayınca Geçici Komite, yardım cemiyetinin gerekliliğini ve yararlarını yaygın biçimde anlatmaya koyuldu. Askeri Tıp Okulu'nun hocalarından, aynı zamanda 1869 doğumlu Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane'nin hem kurucularından hem de başkanı olan Dr. Serviçen Efendi'nin (asıl adı Serovpe Viçenyan) başkanlığında bir heyet kurdu. Uluslararası iş birliğinden yararlanmanın önemini ve bu nedenle kurulan Cemiyet'in işlevini ancak mülki ve askeri makamların işbirliğiyle yerine getirebileceğini bilen bu heyet de devlet yetkililerine başvurarak izleyen kararnamenin hazırlanıp resmi makamlara iletilmesini sağladı:⁶⁶

“Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin dahi imza eylemiş olduğu Cenevre Mukavelenamesi'nde nazar-ı mülahazaya şayan iki nokta vardır ki birincisi hastagan ve mecruhin-i askerliye ile hizmet-i tedavide bulunanların ve bu hizmete taalluku olan sair zevatın hal-i harpte bitaraflık suretine ifrağı ve ikincisi, mecruhin-i askeriyeye iane için şefkat-i umumiyye müracaat olunması suretlerinden ibarettir. Birinci suret bizim ahval-i askeriyemiz nokta-i nazarından bakarak mülhaza olunduğu takdirde, denilir ki bir Salib-i Ahmer'den ibaret olan ve iktizasına göre bir hilal-i ahmere tahvili dahi kolay görülen Cenevre bayrağından maada işin bu cihetinde yalnız hizmet-i tedavinin müfredat ve tafsilatı kalır ki o dahi tamamıyla Askeri İdare-i Sıhhiyesinde aid mesele hükmündedir. İkinci surete gelince bu iş sırf şefkat-i umumiyye ait bir mesele olup İdare-i Askeriyenin bunu teşvikten başka yapacağı bir şey olamaz”.

Bu çerçevede öncelikle hedeflenen, kırmızı haç işareti karşılı tepkiler üzerine onun yerine sunulan ay amblemiyle askeri ve idari makamların desteğini kazanıp Cemiyet'in resmîleştirilmesiydi. İkinci hedef de Padişah'ın desteği ve Valide Sultan'ın öncülüğüyle kadınların Cemiyet'e üye olmalarının sağlanması, böylece yaygınlaşacak katılımla üyeler ve bağışlar çoğaldıkça kurumun güçlenmesiydi. Bu bağlamda kadınların Cemiyet'e katılmalarının zararlı değil yararlı olacağı üzerinde uzun uzun durularak şu esaslarda birleşmişti:

“Elhasıl şimdilik Dersaadet'te mecruhin-i askeriyeye iane-i umumiye ile muavenet için müsaade verilmek lazım olup bu cemiyet birisi kadınlara diğeri erkeklere mahsus olmak üzere iki şikka ayrılır. Erfkârımıza kalır ise cemiyet-i mezkurenin nizamatını tesise Hükümet'in müdahalesine hiçbir lüzum yoktur. Yalnız hususat-ı atiyeyi cemiyet-i mezkureye kabul ettirmek lazım gelir.

⁶⁶ Ahmet Midhat Efendi a.g.e. s. 63-64.

“Evvela-iane hususunda kimseye icbar vaki olmayıp herkes vereceğini ihtiyarıyla vermek.

“Sanıyen-Muavenet-i müçtemia yalnız mecruhin-i askeriyye hasredilecek.

“Salisen-İşbu muaveneti ifa edecek olanlar fennen bu işe vakıf zevat tarafından intihap ve nasbedilmek”.

“Rabian-Muavenet-i vakıa idare ve hareket-ı askeriyye tabi olmak.”⁶⁷

Bu esaslar çerçevesinde, toplanan bağışların Cenevre Sözleşmesi'ne uygun biçimde kullanılmasını sağlamak üzere sivil ve asker tıp çevrelerinin uzmanlarından oluşacak bir komisyon kurulması da önerilmişti.

Nevar ki 1869 yılında ülkenin herhangi bir savaş tehlikesi karşısında olduğu düşünülmediği için çıkarılan kararname böyle bir kuruma pek gerek görmeyen yetkililer üzerinde bir etki yapmadığı gibi başka çevrelerden de beklenen ilgiyi göremeyince duraklama sürdü. Hatta bir hayli yol almış olan örgütlenme, işin sıkı takipçisi Dr. Abdullah Bey'in ölümü üzerine 1874 yılında dağılma durumuna geldi. Oysa Balkanlarda başlamış olan ayaklanmalarla savaş kapıdaydı. Öte yandan Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti Genel Merkezi'nin bu kurumun Cenevre Sözleşmesini imzalayan ülkelerde etkin birimlerin kurulmasıyla güçleneceğini bilen yetkililer ise öbür devletler gibi Osmanlı Devleti'nin iş birliğini de bir an önce sağlamak isterken İstanbul'daki yeni oluşumun daha tam anlamda örgütlenmeden gerilediğini gözlemişlerdi. Hatta 1876 yılında Bosna-Hersek'teki ayaklanmalar Sırların, 1 Temmuz saldırısının ertesi günü Karadağ'ın da katıldığı bir savaşa dönüştüğünde⁶⁸ Kızılhaç yetkilileri bu ülkelerde Salib-i Ahmer dernekleri kurulduğu için onların askerlerine yardım eli uzatılırken Osmanlı askerlerinin yalnızlık ve çaresizlik içinde kıvrandıklarını aralarında konuşmuşlardı.⁶⁹ Üstelik savaşın başlamasından sonra Cenevre'deki oturumların çoğunda Osmanlı cephesindeki ilaç ve sıhhi malzeme eksikliği gündeme getirilmişti.⁷⁰ Bu konu kapsamında alınan kararlar doğrultusunda Cenevre Uluslararası Komitesi Bab-ı Âli istek yapsa da resmen var olmayan bir cemiyete yardım edilemeyeceğinin İstanbul'da anlaşılması için harekete geçmek zorunda kalmıştı. Bu çerçevede Katip Ador ve Reis Gustave Moynier'in imzalarıyla yayınlanarak yardım kuruluşlarına gönderilen 8 Temmuz 1876 tarihli 33 numaralı genelgeyle Osmanlı Devleti'nde yardım

⁶⁷ İbid. s. 67-68.

⁶⁸ Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 16.

⁶⁹ Ahmet Midhat Efendi a.g.e. s. 56-58.

⁷⁰ Proces-Verbaux des Seances... s. 386 v.d.

derneğinin resmen kurulması için uğraşan Dr. Abdullah Bey'in ölümünden sonra kuruluş işlemlerin durduğuna dikkat çekilerek Osmanlı Hükümeti'ne yardım edilemeyeceği şöyle bildirilmişti:⁷¹

"İş bu tamim ile "Mecruhine İmdat ve Muavenet Cemiyeti"nin arzu ve talebini beyan etmek isterdik. Zira düşmanları kadar Türk askerleri de bizi düşündürüyor. Fakat maateessüf bu cemiyetin müessisi olan Abdullah Bey'in intihalden beri dağılmış olduğunu her hal ile isbat ediyor. Mevcudiyetine dair malumat vermesi hakkında mükerreren vaki olan işar ve ısrarımıza rağmen hayli zamandan beri sükutu bize bu kanaati tevli ediyor. İstanbul'dan aldığımız malumat da böyle düşünmekte muhikk olduğumuzu gösteriyor."

Kurum'a üyeliği öngören yönetmelikler yüzünden yaralı-hasta Osmanlı askerlerine yardım edememek,⁷² savaş mağdurlarına eşit davranmayı öngören Kızılhaç'ın eli kolu bağlı kalan yetkililerini çok rahatsız ediyordu. Hatta Bab-ı Âli'de uzayıp giden tartışmalarla kurumlaşma geciktikçe kimi yetkililer özel veya resmi mektuplarla Türk savaş mağdurlarının yardımdan yoksun kalacağını İstanbul'a bildirmekten geri kalmadılar. Örneğin, o sıralar Fransa Mecruhini-Askeriye İanesi Merkez Komitesi İkinci Başkanı olan Henri Dunant, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane üyelerinden Dr. Dikran Peştemalciyan'a mektupla öğütler verdi. İstanbul'daki ilgilileri tekrar harekete geçirmek isteyen Başkan Gustave Moynier de bu eski dostuna yazarak Sırbistan ve Karadağ'da çarpışan Osmanlı askerlerinin uluslararası Kızılhaç kuruluşlarının yardımdan yararlanabilmeleri için altyapısı zaten hazırlanmış oluşuma bir an önce resmîyet kazandırılması gerektiğini hatırlattı.⁷³ Moynier'in Peştemalciyan'a Sırbistan ve Karadağ ordularının yaralı askerleri dış yardımdan yararlanırken Bab-ı Âli Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamış olsa da kuruluşu üye olmazsa Osmanlı askerinin bundan yoksun kalacağını anlattığı mektubu şöyleydi:⁷⁴

"Hidmet-i Riyaseti'nde bulunmakla iftihar eylediğim Komite iştiğal ettiği hizmeti için Dersaadet'te bir heyet-i vekalet nail olamadığından müteessirdir. Bu hal memalik-i sairede bulunan yegane-i askeriye cemiyetlerinin asakiri Osmaniye'ye muavenet tedarik edebilmelerine dahi mani oluyor. Bundan mukaddem Cenevre Muahedesi ahkamına tatbiken Dersaadet'te bir İane-i Mecruhini Komitesi teşekkül eylemiş idiyse de katib-i

⁷¹ Salname, s. 25.

⁷² Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, Cilt I, İstanbul. 1946, s. 830-31'de 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinde Hilal-i Ahmer'in durumundan söz edilmektedir.

⁷³ Salname, s. 26-27.

⁷⁴ Ahmet Midhat Efendi a.g.e. s. 72-77.

umumisi bulunan Doktor Abdullah Bey'in vefatından beri bu komitenin ne olduğuna dair haber alınmamıştır. Ancak itikadımıza göre ahval-i hazıraya karşı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye bir muavenet-i mecruhin cemiyeti bulundurur ise kendi mecruhin-i askeriyesi Menafini yedd-i muhafazaya almak ve sair cemiyetler tarafından ianeten arz olunacak şeylerin hüsnü suretle sarf ve istimalini temin edebilmek misillü bir büyük menfaat görür idi. Eğer İstanbul'da böyle bir cemiyet mevcut olub biz dahi memalik-i sairede bulunan cemiyetlere malumat vermiş olsak, bu halin mecruhin-i Osmaniye hakkında pek büyük faidesi olacağı muhtemeldir. Sırbıya ve Karadağ'da bu misillü cemiyetler bi't-teşekkül işe bile başlamışlardır. Bizim riayet etmekte bulunduğumuz bitaraflik herhangi millete mensub olursa olsun muharebe felaketzedelerinin ıztırabını göz önüne almayı icab ederek şu halde Devlet-i Aliyye ordularında vuku bulacak biçaregan mecruhine yardım edememek bizim için pek fecidir. Bilirsiniz ki Bab-ı Âli Cenevre muahedenamesini imza etmiş ve şu halde düşman tarafından kendi eline düşen mecruhini dahi bi-aynihi kendi mecruhları gibi tedavi ettirmek mecburiyeti altına girmiştir.

"Ancak asakir-i şahanenin bu kaide-i insaniyeye riayet etmesi için Bab-ı Âli tedabir-i lazıme müracaat eylemiş midir ? Burası meçhulümüzdür. Cenevre muahedesine iştirak eden Sırbıya ve Karadağ, eğer Devlet-i Aliyye tarafından dahi riayet olunur ise bu kaideye riayet eylemek karar-ı katiyesindedirler.

"Maruzat-ı mesrureden dahi müsteban olmuş olacağı vechile zat-ı alilerinden iki cihetli bir hıdmet iltimas eyleriz ki şunlardır: Evvela – Gerek Marko Paşa ve gerek sair icab eden zevat nezdinde tahkikat-ı lazimenin icrasıyla eylevm Devlet-i Aliyye'nin mecruhin-i askeriyeye iane cemiyeti tedavi-i mecruhin için ne kadar kudret ve kuvvete malik ise istilam ederek cemiyet-i mezkurenin bir iş görebilmek iktidarı olduğu surette bizimle biliştirak hıdmet etmesi için cemiyet-i mezkureyi teşvik etmek ve bilakis cemiyet-i mezkure mevcut değil ise bu noksanı haber etmek yani öyle bir cemiyete vücut vermek için mütalaa-i alileri tarafımıza bildirmek.

"Saniyen-Asakiri şahane tarafından Cenevre Muahedesine riayet için Devlet-i Aliyye'nin ne gibi tedabire mübaşeret eylediği tahkik olunup bu meselenin diplomasi nokta-i nazarınca pek büyük bir ehemmiyeti olmakla beraber bizim o cihete müdahalemiz yok ise de Devlet-i Aliyye'nin düşmanları Osmanlı asakiri yeddine düşecek mecruhlarına Osmnalı heyet-i tibbiye ve cerrahiyesi tarafından ne derecelere kadar riayet ve müdavat olunacağını bilmek arzusunda buldukları ve cemiyetimizi dahi bitaraflik hasebiyle bunların mecruhlarına yardım etmek mecburiyetinde olduğu cihetle işin bu ciheti dahi tahkik ve tetkik buyurulmak.

"Cenevre mukavelenamesinin icra-yı faaliyeti sizin memleketinizde ne kadar müşkülata duçar olacağımı bilmez değilsek de bununla beraber ümid ederiz ki müşkülât-ı mezkureye galebe eyleyebilecektir. Vatanperverlik ve insaniyet vazifesi hemşehrilerimizi bu babda bizimle hemefkar ve hemnazar olmağa sevk edecektir itikadındayız. Ahval-ı hazıra bu işe bir ehemmiyet-i müstacele istidadi verir. Binaenaleyh bu babda bir muavenet etmek isterseniz onu mümkün olduğu kadar süratle bi'l-ifa her halde taraf-ı acizaneme bir cevab irsani sürati mahsusada rica ederim.

İmza: Gustave Moynier"

Dr. Peştemalciyan bu mektubu Cemiyet-i Tibbiye-i şahane'de okuyup dikkatle değerlendirdiği önerileri de dile getirince Mecruhin ve Zuefayı Askeriye İmdat ve Muavenet Cemiyeti'ne resmiyet kazandırılması için Tibbiye-i şahane Reisi Dr. Hovsep Nurican Efendi ile birlikte Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'ya başvurmakla görevlendirildi. Aslında girişim Sadrazam Rüştü Paşa'ya iletildiğinde Cemiyet'in kadrosunda olsun veya olmasın ülkenin genel durumu hakkına bilgili ve duyarlı kimseler de Sırbistan ve Karadağ Savaşları'nda uluslararası resmi yardım kuruluşunun yararını görerek önemini kavrayıp eksikliğini hissettikleri için cemiyetin kuruluşunu destekleyen küçük bir kamuoyu oluşmuştu. Bunun farkında olan Rüştü Paşa da Avrupa'nın büyük devletleri ile eşit konumda olmak, öyle de kabul görmek için çabalayan Osmanlı Hükümeti'nin bu hedefine varmasında Batı devletleriyle ortak amaçla iç içe çalışan yardım kurumunun önemli bir rol oynayabileceğinin bilincindeydi. Kuşkusuz süregelen çarpışmalar sırasında Kızılhaç'ın Osmanlı askerlerine sunamadığı karşılıksız yardım elinin tarafsız ülkelerin ve Rus, Sırp, Romen Salib-i Ahmerleriyle birlikte bu ülkelere uzattığını da gözden kaçırmamıştı. Dolayısıyla Osmanlı askerlerinin de benzer yardımdan yararlanabilmesi için yapılan başvuruya olumlu yaklaştı ve Mekteb-i şahane-i Tibbiye'den, Hükümet'ten, tıp ve sıhhiye çevrelerinden yetkililerin kuruluşu gerçekleştirmek üzere görevlendirilmesini sağladı. Sonunda 31 Temmuz 1292 (1876)'de Mekteb-i Tibbiye salonunda okulun müdürü (Nazırı) Marko Paşa'nın başkanlığında 15 kişinin kurumlarını temsilen katıldığı bir toplantı yapıldı.⁷⁵ Çoğu Müslüman olmayan bu kimseler Mekteb-i Tibbiye'den Doktor Serviçen Efendi ve Aziz Bey, Tibbiye-i Mülkiye Meclisi'nden Dr. Kazım ve Voçino Beyler, İdare-i Sıhhiye-i Askeriye'den İstepan Paşa ve Rifat Bey, İdare-i Sıhhiye'den Dr. Bartolotti Efendi ve şakir Bey, Cemiyet-i Ettıba'dan Doktor Nuricyan, Mortman, Peştemalciyan ve Polyak Beyler, Bahriye Nezaret'i'nden Sugyan ve Hüsnü Beyler ve Zabıta Teşkilatı'ndan Ömer Bey'di. Toplantıda devletin gerekli adımları atması sağlanarak yardım cemiyetinin tüzüğünün hazırlanmasını ve farklı bir amblem kullanmasını da kapsayan aşağıdaki beş temel ilke çerçevesinde kurulması görüşüldü.⁷⁶ (Resim 5)

“Evvela Cenevre Mukavenamesinin ahkaminın Devlet-i Aliyye nezdinde dahi meriyy-ül icra tutulması için ne yapmak lazım gelirse katiyyen tayin eylemek,

“Saniyen, Cenevre Mukavenamesi iktizasınca alamet-i farika ittihaz kılınan Salib-i Ahmer'in asakir-i Osmaniye meyanında dahi alamet-i farika ittihazı müşkil olduğundan, ona bedel diğer bir alamet-i farika ittihazına imkan olup olmadığını araştırmak.

⁷⁵ Salname, s. 27.

⁷⁶ Ahmet Midhat Efendi, a.g.e. s. 80-81.

Resim 5: Önde gelenlerden Servicyan Efendi, Sadrazam Ethem Paşa, Veli Paşa, Hekimbaşı Salih Efendi

“Salisen, bu iane cemiyetinin teşkili için lazım gelen nizamat-ı esasiyeyi kaleme almak.

“Rabian, bu işler görülünceye kadar bir taraftan dahi erbab-ı şefkat ve mürüvetten ianeler toplamak.

“Hamisen asıl iane cemiyetini teşkil edecek olan aza-yı muaveneyi bit-teşvik bir mikdar-ı marluba isal eyledikten sonra onlardan dahi bir heyet intihabı ile emr-i ianeyi heyet-i mezkureye havale eylemek”.

Hilal-i Ahmer (Kırmızı Ay) Adı ve Ambleminin Kabul Görmesi

Hatırlanacağı gibi Cemiyet'in kuruluşu için daha önceki girişimde Kızılhaç ambleminin din ve mezhep farklılıklarının üstünde olduğunun defalarca duyurulması hatta Kırmızı Dr. Aziz Bey'in bunu kamuoyuna anlatabilmek için yazılar yazarak ciddi bir çaba sarfetmesi, Hristiyanlığı çağrıştıran bu sembole olumlu bakılmasını sağlayamamıştı. Bu yaklaşımın süregelmesiyle ikinci ilkenin önemini arttırmaktaydı. Bu nokta dikkate alınarak yapılan tartışmalar sonunda cemiyetin kurulması ve nizamnamesinin hazırlanması ile birlikte adının Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, ambleminin de kırmızı haç sembolü yerine beyaz üstüne kırmızı yarım ay olması ilke olarak benimsendi. (Resim 6) Değişikliğin bütün ülkelere bildirilmesi için de Peşte-

Resim 6: Hilal-i Ahmer bayrağı

malciyan tarafından Cenevre'deki Salib-i Ahmer Genel Merkezi'ne iletilmesi kararlaştırıldı. O da bu uygulamanın gerekçelerini anlatan ayrıntılı mektuplarla Salib-i Ahmer Genel Merkezi'ni bilgilendirdi.⁷⁷

Toplantıda "Müslümanların hissiyat-ı diniye ve vicdaniyesine tecavüz sayılacağı için" haç yerine ay sembolünün kullanılacağını tekrarlanması yeni oluşumu daha çekici yaptı. İslam alemini de etkileyeceğine kesin gözüyle bakılan bu çekiciliği arttırmak, böylece hem üye sayısını hem de yurt içinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yapılan bağışları çoğaltmak amacıyla Kurum'a katkıda bulunanlara madalya verilmesi de önerildi. Devletin onayını almadan doğrudan hiçbir girişim yapmamaya daha kurulurken karar veren Cemiyet bu yöntemi yürürlüğe koymak istediğinde hükümetin görüşüne başvurunca durum Hariciye Nezaretine bildirildi. Dış ülkelerde de sıkça görülen bu öneriyi yakından inceleyen Nezaret, 9 Nisan 1879 tarihli yazıyla nişanların yalnız Padişah tarafından verilebileceğini, ayrıca bu yöntem nişanın para karşılığı verildiğini çağırıştırdığından bürokratik açıdan da uygun olmayacağını bildirince madalya⁷⁸ tasarısı gerçekleşemedi.

Öte yandan Marco Paşa ve Peştemalciyan 1877 Martında İstanbul'daki olumlu gelişmeleri ve çeşitli ülkelerdeki Kızılhaç cemiyetleriyle iş birliği başlatma isteğini Cenevre'ye mektuplarla bildirmişlerdi.⁷⁹ Hazırlanan nizamname de incelenmek üzere Hükümet'e ve ayrıca Harbiye Nezaretine sunulmuştu. Her ikisinin de olumlu görüş belirtmesi üzerine padişahın iradeyle koruması altına aldığı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 2 (14) Nisan 1877'de bu kez bilinen kırmızı ay amblemiyle resmen kuruldu.⁸⁰ Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek, Osmanlı'nın Sırbistan ve Karadağ ile savaşırken uluslararası yardım kurumunun bir parçası olmadığı için onlara verilen sağlık yardımından yoksun kalmasının, kuruluşun o tarihte gerçekleşmesinde önemli bir etken olduğudur.

⁷⁷ Peştemalciyan'ın bu yönde iki mektubunun ICRA 19.2'den alınan fotokopileri için bk. Belge: 5.

⁷⁸ Madalya tasarısı ve kabul edilmesinin belgeleri için bk. Belge: 6.

⁷⁹ Proces-Verbaux des Seances... s. 392-93, 23 Mart 1877 tarihli toplantı.

⁸⁰ OHAC Salnamesi 1329-1331, s. 27-28. Bu tarih Cemiyet'in adıyla amblemiyle kurulduğu tarihtir. Bununla birlikte 1874'te Abdullah Bey'in ölümünden sonra dağılan yardım cemiyetinin dirilişi olduğunu öne sürerek 11 Nisan 1867'yi veya 11 Haziran 1868'i Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yani bugünün Kızılay'ının kuruluş günü olarak alan kaynaklar da vardır. Bu kaynaktaysa tarihler için Cemiyet'in Salnamesi esas alınmaktadır. Ancak yine de üzerinde durulan dönemde Osmanlı kaynaklarının kiminde hicri, kiminde rumi tarihlerin kullanılması, kiminde de miladi tarihe çeviri verilmesi, birçok karışıklıklara yol açmaktadır. Bu durum, Atatürk'ün gerçekleştirdiği Türk Devrimi'nin bir halkası olan takvim düzenlemesinin yerindeliğini hatırlatarak bu güçlü hareketi bir kez daha saygıyla anmamıza önyak olmaktadır.

Resim 7: Hilal-i Ahmer adı altında ilk toplantı.

Birinci sıra: soldan sağa Nuri Bey, Dr. Bartulati, Noryan Efendi, Dr. Arif Bey, Dr. Sarel, Foster, Feridun Bey en sağda; ikinci sıra soldan sağa Dr. Sivastopol, Loyal, Faik Paşa Della Suda, Eşref Efendi, General Mut, Hâs, Dr. Peştemalciyan Paşa

Bundan sonraki adımda, Cenevre Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne seçilen amblemin bütün devletlerce tanınması için başvuruldu. Bu aşamaya kadar kuruluşun nizamnamesinde yapılması istenen deniz ulaşımı ve nakliyatı sırasında limanlarda doğan sorunlara uygulanacak ceza yaptırımları gibi ortak uygulama gerektiren birkaç ek de yapılmış olduğundan Cenevre, kayıtlarında ve yazışmalarda *Comite Central Ottoman* (Osmanlı Merkezi Komitesi)⁸¹ adını kullandığı yeni oluşumun isteğini 30 Haziran 1877 günkü toplantısında bütün üye ülkelere ilettiler. Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerin kızıl ay kuruluşlarının Salib-i Ahmer'le uyumlu çalışılması ve davranışlarla haklar açısından amblemlerin birbirinden ayırd edilmemesi kaydıyla o sıralar Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Rusya'nın da öbür ülkeler kabul ederse sembolü onaylayacağını bildirmesiyle⁸² Cemiyet, uluslararası resmiyet kazandı.

Yeni adıyla ilk toplantısını resmiliğinin uluslararası onaylanmasından önce 19 Nisan'da Beşiktaş (Dolmabahçe) Sarayı'nın Paşa Dairesi'nde yapan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, aynı toplantıda Merkez Yönetim Kurulu'nu da oluşturdu. (*Resim 7*) Bu kurulun Başkanlığına Daire-i Umur-ı

⁸¹ ICRA AF 19, 2, 1.

⁸² Proces-Verbaux des Seances... s. 401-404, 30 Haziran 1877 tarihli toplantı.

Resim 8: Osmanlı Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi (Genel Merkezi)

Sihhiye İkinci Başkanı Hacı Arif Bey getirildi. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane müderrislerinden İngiliz cerrah Dr. P. Sarell ve Şura'yı Devlet Azası Hovhannes Nuryan Efendi başkan yardımcılıkları, Osmanlı Bankası Genel Müdürü M. Foster veznedar, Hariciye Nezareti Umuru Sihhiye Müdürü (Dışişleri Bakanlığı Sağlık İşleri Müdürü) Feridun Bey de Genel Sekreter olarak görevlendirildiler. İngiltere Elçiliği'nden Teberru Toplama Komiseri Stadford House, Sihhiye Umumi Müfettişi Barrington Kenneth, aynı elçiliğin hekimlerinden Dr. Dickson, Daire-i Umur-ı Sihhiye'den Eşref Efendi, Askeri Sihhiye Şurası'ndan Della Suda Faik Paşa, Osmanlı Bankası Müdür Yardımcısı M. von Has, Mühendis M. Leral, Amerikalı General Mott, Dr. Baron Munday, Saray-ı Hümayun Mabeyn katiplerinden Nuri Bey, Ayan Meclisi üyesi Dr. Serviçen (bazı kaynaklarda Serviçyan) Efendi, Dr. Dikran Peştemalciyan ve Dr. Sevasdapolı beyler de bu kurulun üyeleri idi.⁸³

Osmanlı Hükümeti'nin Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamasından ancak 13 yıl sonra resmen kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti (*Resim 8*) adıyla,

⁸³ 73 Yıllık... s. 12. Dr. Orhan Yeniars'ın *Türkiye Kızılay Tarihine Giriş* (İstanbul, 2000) kitabında bu kimseler ünvanlarıyla yer almıştır. Bk. s. 21-22; Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası No:1 (15-IX-1921)'de de Cemiyet kurulurken adından "Mecruhın ve Zuefa-yı Askeriyeye İmdat Cemiyeti" olarak söz edilmektedir. Nitekim, Cemiyet'in adı değinilen tarihe kadar değişik kaynaklarda değişik biçimlerde geçmektedir.

amblemiyle uluslararası kabul gördükten sonra ilk kez Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kurumsal kimliğiyle ortaya çıktı. Cephede ve cephe gerisinde yaptığı yardımlarla da devlete ve topluma ilk önemli katkılarını yaptı.

1877-78 Osmanlı - Rus Savaşında Hilal-i Ahmer

Saray ve Hükümet türlü bunalımlar içindeyken patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı'nda⁸⁴ hem Kafkaslarda hem de Balkanlarda çarpışmak zorunda kalan Osmanlı ordularının zayıflığı çarpışmalar başlar başlamaz belli oldu. Rus kuvvetlerinin bir yandan Kars, Ardıhan, Batum'u ele geçirip Erzurum'u tehdit ederken bir yandan da İstanbul'a yönelip Çatalca'ya kadar ilerlediği iki cepheli bu savaşta hızla yıpranan Türk ordusu büyük kayıplar verdi. Başkenti tehdit eden bu ilerleyiş karşısında Osmanlı, 3 Mart 1878'de Rusya'ya savaş tazminatının bir kısmı olarak Doğu Anadolu ve Makedonya'da toprak verdiği ve azınlıkların durumunu iyileştirecek reformlar yapılması görünümünde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya kadar uzanan çok geniş haklar tanığı Yeşilköy (Ayastefanos) Anlaşması'nı imzalayarak savaştan çekildi. Bu anlaşmayla Rusya'nın sağladığı büyük çıkarlardan ve İstanbul'u ele geçirme olasılığından çekinen büyük devletler, anlaşmanın yürürlüğe girmesini engelleyen adımlar atmakta gecikmediler. Rusya'nın Arapları Osmanlı'ya karşı tahrik edebileceğini öne süren İngiltere, yardım sözü vererek Kıbrıs'a asker yerleştirip bu stratejik noktaya hakim olurken Avusturya, Fransa ve Almanya'nın da işbirliğiyle korktukları gerçekleşmeden anlaşmanın yeniden düzenlenmesi için Berlin'de 13 Haziran'dan 13 Temmuz'a kadar süren bir konferans düzenlendi. Bu konferansın sonunda imzalanan Berlin Anlaşması'yla Ruslara tanınmış olan haklar bu ülkelerin de yararlanacağı şekilde genişletildiği gibi Sırbistan, Karadağ, Romanya'nın bağımsızlığı ve Büyük Bulgar Prensiği'nin muhtarlığı tanındı. Berlin Anlaşmasıyla Bab-ı Âli'nin üstlendiği reformları denetleme ve müdahale hakkını elde eden büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde söz sahibi olması böylece resmileşirken topraklarının bütünlüğüne saygı gösterilmesi ilkesi de son buldu.⁸⁵

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer'in durumuna ve katkılarına dönersek Osmanlı ordusunun zayıflığı gibi Bab-ı Âli'nin yaralı askerlerin bakımını ve tedavisini sağlamaktaki yetersizliği daha savaşın başında ortaya çıkmıştı. Savaş ilerledikçe devletin savaş mağduru sivil

⁸⁴ Bu konuda oldukça yeni ve ilginç yapıtlardan biri Frank Jastrzembski'nin *Valentine Baker's Heroic Stand At Tashkessen 1877* (Pen and Swored Books Londra 2017) kitabıdır.

⁸⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VIII, s. 76-78.

halka, yaralı ve hasta olarak işgal edilen yerlerden kaçmaya çalışan perişan haldeki kadınlara, çocuklara el uzatıp tıbbi ve insani yardım iletmekten aciz olduğu da anlaşılıyordu. İşte Hilal-i Ahmer Cemiyeti de Osmanlı yöneticilerinin, hükümetin yetersizliği karşısında uluslararası yardım sağlamak zorunluluğunu kavramaları üzerine yaşam buldu. Nitekim hükümetin zayıflığı da iyice kavrandığından Cemiyet kurulunca hem Hilal-i Ahmer hem de hükümet dışı yardım için Cenevre'ye başvurmakta gecikmediler. Haziran ayında Yönetim Kurulu üyelerinden Baron Mundy, Cenevre'ye giderek Osmanlı'nın cephede ve cephe gerisinde ambulans, ilaç, pansuman malzemesi gibi sağlık ve ulaşım araç gereçlerinden yoksun olduğunu bildirerek Kızılhaç'tan yardım isteğinde bulundu. Öte yandan, Rus askerlerinin zulümüne uğrayanların çoğalmasında karşısında Hükümet'in çaresizliği daha üzücü boyutlara ulaştıkça Hariciye Nazırı Arifi Paşa da 21 Temmuz 1877'de İsviçre Konfederasyonu Başkanı'na uzun bir telgraf göndererek 1864 Cenevre kararlarına karşın Rus askerlerinin Rusçuk ve Vidin'de sivil halka, kadın ve çocuklara saldırmakta olduğunu, tıpkı hastaneler gibi yaralı ve hastaları bol göçmen konvoylarının da bu saldırılardan kurtulamadığını bildirip konuyla ilgilenmesini istedi. Rusların uluslararası bağitları dikkate almadan yardım kuruluşların koruması altında olan yerlere yaptıkları insanlık dışı saldırıların durdurulması için ilgi istediği bu telgrafın benzerini de 25 Temmuz'da Paris'teki Büyükelçi Halil Şerif Paşa'ya gönderdi.⁸⁶

O sırada Cemiyet kurulmuş olduğundan bu istekler karşısında Cenevre Merkezi tarafsızlığını koruyarak Rusya gibi Osmanlı Devleti'ne de yardım yapılmasını kararlaştırdı ve Avrupa ülkelerine yazarak onları yardımda bulunmaya çağırdı.⁸⁷ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu'ysa hükümetin bel bağladığı yardımın sağlanması ve Cemiyet'in beklenen hizmeti verebilmesi için Eylül ayında Harbiye Nezaretine (Seraskeri'ye) Cenevre Sözleşmesi'ni uygulayıp öbürleri gibi yansızlık ilkesiyle kurulan Cemiyet'i desteklediğini duyurması gerektiğini aşağıda özetlenen yazıyla hatırlattı:⁸⁸

⁸⁶ Bilal Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, Ankara 1968, Cilt I s. 161-62. Bilal Şimşir'in çoğu yabancı belgelere dayanan ve bu savaş sırasında Türklerin uğradığı katliamları ve zulümleri açıkça gösteren 3 ciltlik bu yapıtı, konu ile ilgilenenlerin (ve özellikle Ermeni sorununu bu ulusa Osmanlı Devleti'nin soykırım yaptığını iddia ederek irdeleyenlerin Türklerin katledilmesine dünyanın kayıtsızlığını görebilmeleri için) başvurabileceği en ayrıntılı kaynaklardanır.

⁸⁷ Proces-Verbaux des Seances... s. 396-99. Sorun 6 Haziran 1877 oturumunda konuşuldu.

⁸⁸ Ahmet Midhat Efendi, a.g.e. s. 88.

“Hulasayı kelim, Hükümet-i Seniyyeden istida-yı acizanemiz, bervechi ati iki maddeden ibaret kalıyor;

“Evvela muavenet cemiyetlerinin menafi umumiyeden add ve olvehile ilan eylemek,

“Sanıyen Cemiyat-ı mezkurenin hizmet ve hareketını müfredat-ı umura varıncaya kadar himaye hususunu memurin-i mülkiyeye ve askeriyeye bittavsiye Cenevre Mukavelesi ahkâmını harf be harf mevkii icraya koymaya bunları mecbur eylemek”.

Bu yazı gönderildiğinde Osmanlı orduları çarpıştıkları iki cephede de hızla yenilgiye doğru sürükleniyordu. Askerin çarpışmalar kadar tifüs salgını yüzünden de büyük kayıplar vermesi sağlık yardımı gerekenlerin sayısını durmadan arttırınca henüz örgütlenmekte olan HAC, olanaklarını bölmek zorunda kaldı. Elindeki sıhhi malzemenin ve hizmet verenlerin azlığına karşın kuruluşundan sadece aylar sonra özellikle Plevne’de Temmuz ayından Aralık sonuna kadar süren Rus kuşatması sırasında olağanüstü çabalarıyla kendini gösterdi. İslam ahalinin nerdeyse tamamının göçtüğü, geriye sade Bulgarların kaldığı kentte doktor, ilaç, tıbbi malzeme gereği büyüktü. Hiç hastanesi olmayan bu kentte bulunan tek küçük revire yaralı askerler ve sivillerin de katıldığı hastalar sığmayınca bazı evlerin üstüne Kızılay bayrağı çekilerek hiç donanımları olmasa da hastane haline getirilmişlerdi. Çok az sayıdaki sağlık görevlileri tükenmeye yüz tutmuş sağlık malzemesiyle işte bu koşullarda hizmet vermeye çalışıyorlardı.⁸⁹

Sermayesi birkaç yüz lirayı geçmese de artık resmi kurum olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin yetkilileri bu acıklı durumda hemen Cenevre’ye başvurular. Savaş koşullarında yurt içinden para toplanamayacağını bildiklerinden bir yandan da İslam ülkelerinin, Hindistan ve Afrika’daki Müslümanların kapılarını çaldılar. Türklerin yardım isteyen mektubunu toplantıda okutan M. Moynier’in yardım için yaptığı çağrı üzerine birçok ülkenin Salib-i Ahmer’i Plevne’deki Türk karargahına para bağışında bulundular.⁹⁰ Bir yıl içinde Kurum’a 72.000 altın lira bağış ve 30.000 liralık sağlık malzemesi sağlandı.⁹¹ Sadece yaralı askerlerin değil tifo-tifus başta olmak üzere binlerce hastanın da bakımını üstlenen Cemiyet, tek geliri olan bu bağışlar sayesinde Erzurum’a, sonra batı cephesine sağlık araç-gereçleri ve yaklaşık 50 doktor gönderdi. Dr. Osman Bey ve Dr. Charles S. Ryan adlı

⁸⁹ Enver Behnan Şapolyo, *Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafası*, Ankara. 1959 s. 172-73, 180.

⁹⁰ Proces-Verbaux des Seances... 18 ve 29 Eylül oturumlar, s. 414-17.

⁹¹ ...73 Yıllık... s.13. Bu bağış, Salname’de (s. 29) Hindistan ve Afrika’dan söz etmeden 70.000 altın gösterilmiştir.

Resim 9: Hilal-i Ahmer hasta nakil arabaları

cerrahlar, Plevne Savunması sırasında yaklaşık 4000 hasta ve yaralıya baktılar.⁹² HAC'nin cephede ve cephe gerisinde kurduğu 9 gezici hastane ve İstanbul'a nakledilecek hastalar için kurduğu dört ilkyardım istasyonunda 25.000 yaralı ve hasta bakım gördü.⁹³ (Resim 9) Plevne dolaylarında kurulan sağlık ünitelerine HAC kadrosundan dokuz doktorun, 17 Eylülde de Sofya Büyükelçisi'nin eşinin gönüllü hastabakıcı olarak katılması tıp ekibine güç kazandırırken gezici hastanelerin sayısı da 12'ye çıkarıldı. Bu hastanelerde ağır durumdaki asker-sivil hasta ve yaralılar, Sofya'ya ve İstanbul'a nakledildi.⁹⁴ Buralarda da bakım hizmetlerini üstlenen Cemiyet, savaşın sona İstanbul'a göçenler için de bir "muhacir kadın hastanesi" kurdu.⁹⁵

Öte yandan kırmızı ay bayrakları ve işaretleri olan bölgelere Rusların Cenevre Anlaşması'nı göz ardı ederek saldırmaları, Peştemalciyan'ın da yazdığı mektupla bunu doğrulaması üzerine Kızılhaç Genel Merkezi Rus askerlerini kırmızı ay sembolüne saygıya davet eden bir uyarı yazısı göndermek zorunda kaldı. Günlerce ilkelere saygısızlık sorununu görüşen yetkililerse her iki tarafa Kızılhaç yardımlarının sürdürüleceğini

⁹² Charles Ryan, *Kızılhay Emri Altında Plevne ve Erzurum'da 1877-78, (Osmanlı Rus Harbi)*, İstanbul 1962, s. 39.

⁹³ ...73 Yıllık... s. 13.

⁹⁴ Enver Behnan Şapolyo, a.g.e. s. 172-73, 180.

⁹⁵ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, c. I, Ankara 1989, s. 230-231.

belirttiler.⁹⁶ Oysa yardımda tarafsızlık ilkesi zaten saldırganla mağdura farklı davranışa yer vermediğinden aslında bu işin cilvesiydi. Hilal-i Ahmer'in sağlık ünitelerine yapılan saldırılarsa biraz ortaya henüz çıkmış kırmızı ay sembolünün tanınmaması, biraz bu sembolün Türklerde haç işaretinin yarattığı olumsuz duyguların benzerini Ruslarda uyandırması, biraz da savaşların kaide kural tanımayan karakterinin doğal getirisiydi. Kaldı ki çok ileri tarihlerde bile bu durum tamamen ortadan kalkmadı. Sembol her zaman kimlik belirtisi de olduğundan 20. yüzyıl savaşlarında da düşman taraflar sağlık merkezlerini boy hedefi yapmayı sürdürdüler.

Osmanlı-Rus Savaşı'na ve saldırıları, katliamları, açlık, sefalet, hastalıkları göğüslemek zorunda kalan mağdurlarına dönersek Rus ve Bulgar katliamlarından kurtularak Edirne ve İstanbul'a gelebilen on binlerce göçmenin içler acısı durumu apayrı bir felaketti. Çoğu yaralı veya hasta olan bu kimselerin barınacakları yer, bakım, gıda, giysi gereksinimlerini sağlamak, hükümetin olanaklarını çok aşıyordu. Gelişmeleri yakından gözleyen İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Henry Layard, Türklerin Ruslar tarafından feci şekilde katledildiğini değişik ortamlarda defalarca dile getirmişti. Durumu İngiltere Dışişleri Bakanı Derby'e de yazarak sadece Edirne'nin içinde en az 10.000 göçmen olduğunu bildirmiş, çok büyük sefalet ve perişanlık içinde olan bu kimselere Kızılhaç'ın yardım sağlamasını ve Edirne'de hastane kurulması için aracılığını istemişti.⁹⁷

Başkente gelen göçmenlerin sayısının 1878 Ocak ayında 200.000'i bulması karşısında kentte Göçmenlere Yardım Milletlerarası Komitesi'nin kurulmasıysa o tarihte Kızılhaç'ın da yetersiz olduğunu anlatmakta Müslüman mağdurlara yeterince eğilmediğini düşündürmektedir. Durum ne olursa olsun bu komite de Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya yardım çağrısı yapmış, bir yandan da para toplamak amacıyla konserler, müsamereler, piyangolar düzenlemiş, bu etkinliklerden toplanan parayla günde ortalama 27.000 göçmene yiyecek vb. yardımı yapabiliyordu.⁹⁸ Kaldı ki bu komite de savaş dolayısıyla kentte yaşanan sefaleti önlemekte yetersiz kaldığını hissederek 16 Mart 1878'de ile Başvekil Ahmet Vefik Paşa'ya göçmenlere yardım işinin omuzlarına yıkıldığından yakınan ve çalışmalarına son verebileceğini bildiren bir yazı göndermişti.⁹⁹

Osmanlı'nın çok kan ve gözyaşı döktüğü, saygınlığının da hayli yıprandığı Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra parlamenter düzenin terk

⁹⁶ Proces-Verbaux des Seances... s. 415.

⁹⁷ Bilal Şimşir, a.g.e. s. 182, 189.

⁹⁸ İbid. s. 304.

⁹⁹ İbid. s. 384.

edildiği yıllarda devlet, savaşın yaralarını sarmaktan aciz kalırken örgütlenmelere olumsuz bakan padişah, anlamına ve işlevine bakılmaksızın bütün kurumların kapatılmasını öngörünce HAC de bu işlemde nasibini aldı. Yardım konusunda uluslararası ortak anlayış ve tutum geliştirmek üzere Avrupa'da sık sık yapılan konferanslara, türlü nedenlerle düzenlenen bağış kampanyalarına bile katılamadı.¹⁰⁰ Batı'da bu konuda kaydedilen gelişmelere uzak kaldıkça etkinliklerden dışlandı, sağlanan olanaklardan da yararlanamadı. Padişah, Batı'yı sevmediği kadar da çekindiğinden 1891 yılında Salib-i Ahmer'in öncülüğünde ve parasal desteğiyle İstanbul'da Asker ve Yaralılara Yardım Derneği bile kurulabilirken¹⁰¹ Hilal-i Ahmer tekrar suskunluğa gömüldü ve 1897 Nisanı'nda patlak veren Türk-Yunan savaşındaki katkılarından başka bir etkinlik gösteremedi.

İlginç olansa derneklerden, hele batı izleri taşıyanlardan ve batılı düşüncüyü ülkeye taşımak isteyen aydınlardan hiç hoşlanmayan II. Abdülhamit'in genç doktorlardan oluşan altyapısı dolayısıyla adeta çekindiği Hilal-i Ahmer'in sesini kısmak isterken değinilen iki savaşta da bu Kurum'un yardımından yararlanmaktan geri kalmadığıdır. Bununla birlikte dönemin aydınlarının HAC ile iç içeliği padişahın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne karşı tutumunun temel nedenlerinden biri olduğundan savaş ortamından çıkıldıktan sonra hemen Cemiyet'e karşı olumsuz tutumuna dönmesidir. Bundan da öte, savaştan sonra ülkede sağlık sorunları tırmanıp yoksulluğun çoğalması karşısında bu kurumun ilgi alanını genişlettiğini gözlemlediğinden eğildiği sorunlara bizzat yaklaşmaya bile kalkmasıdır. Bu çerçevede Abdülhamit örneğinin; 1896'da fakir halka kucak açan İstanbul Darülaceze Müessesesi'ni, 1899'da da hasta çocuklara eğilmek üzere doğrudan kendisine bağlı Hamidiye Etfal Hastanesi'ni kurmuştu.¹⁰² Batı'ya ve batılı uygulamalara sırt çevirirken bu birimleri Müslüman olan-olmayanlara hizmet verecekleri vurgulanarak kurmasında herhalde yeniliklere ve hayırseverliğe arkasını dönmeyeceğini göstermek istemesi de etkindi. Değinilen hastanenin en yeni teknik ve olanaklarla donanmasını sağlaması da bu yaklaşımının önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Osmanlı - Yunan Savaşında Hilal-i Ahmer

Osmanlı - Yunan Savaşı, Yunanistan'ın Epir, Teselya ve Girit'i nüfus çoğunluğu Hristiyan olduğu için kendi topraklarına katmak istemesi üzerine

¹⁰⁰ Proces-Verbaux des Seances... örneğinin, s. 449.

¹⁰¹ ICRA 21 Eylül 1891, AF 19, 2, 1 O 232.

¹⁰² Bu kurumlara ilişkin geniş bilgi için bk. Nadir Özbek, Politics of Relief in the Late Ottoman Empire 1876-1914; New Perspectives on Turkey, Fall, 1999, sayı 21, s. 1-33.

17 Nisan 1897'de Bab-ı Âli'nin savaş duyurusuyla başlamıştı. Yaklaşık bir ay süren bu savaşta Rus Savaşı'ndan daha zayıf bir durumda olmasına karşın Osmanlı ordusu Teselya'da Yunan kuvvetlerini yenince büyük devletler yine işe karışma gereğini duydular. Osmanlı kuvvetleri, anlaşma aşamasına kadar soruna uzak duran dört büyük devletin sözde hakemliği ve Girit'e özerklik tanınması için verdikleri ultimatomla savaş bölgelerinden çekilmek zorunda kaldı.¹⁰³ Hilal-i Ahmer Cemiyeti ise çarpışmaların ve çekilmenin yarattığı sorunlara eğilirken artık az da olsa deneyimli bir kurumdu. Kuruluşundan bu savaşa kadar geçen süreçte adını duyurup örgütlenmede yol almış olduğundan Kızılhaç Cenevre Merkezi de savaş için çeşitli ülkelerden gelen 800 franklık bağışı iki ülkeye eşit olarak paylaştırmaktan geri kalmadı.¹⁰⁴ Cemiyet'in örgütlenmesiye Kızılhaç'a uzak durdukça Osmanlı'nın bu kurumun üye ülkelere sağladığı destekten yoksun kaldığını kavrayabilen yöneticilerin Osmanlı-Yunan Savaşı başlayınca cephedeki sağlık hizmetlerinin karşılanması için Hilal-i Ahmer'e başvurmaları sonunda gerçekleşti.

Yunanlılarla savaşın ikinci ayında Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 19 Mayıs tarihli Sadrazamlık buyruğuyla (Tezkire-i Sami) göreve çağrılınca İkinci Başkan Nuriyan Efendi hemen 29 yıl sonra tekrar canlanan Kurum'a bağış yoluyla para sağlamaya odaklandı. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Plevne Savunması sırasında toplanmış olan bağışların kullanılmayan 61.000 lirası Cemiyet adına Osmanlı Bankası'na yatırılmış, bu paranın bir kısmı kurumun kuruluş aşamasında temel giderleri için kullanılmıştı. HAC, bankada kalmış olan parayı Yunan Savaşı için gönderilen bağışlarla birleştirerek yaralı ve hasta askerlerin bakımına eğildi. Ege Denizi'nin güneyindeki adalarda ve Girit'te daha yoğun geçen savaşta Cemiyet orduya yiyecek-içecek, sağlık malzemesi ve kinin, sulfata gibi ilaçlar sağlamanın yanı sıra adalardan asker-sivil çok sayıda savaş mağdurunu bakım için deniz yoluyla Galos'tan (Volo) İstanbul'a getirmek üzere iki de hastane vapuru kiraladı. Başkente götürülecekler, sağlık koşulları elverişsiz olan limanda bekletilmeyip buraya ancak vapurların ulaşmasından sonra getirildiler. Yolda Yunan gemileri tarafında saldırılmayacağı güvencesi alınan ve Galos'la (Volos) başkente arasında defalarca gidip gelen iki vapurda Hilal-i Ahmer Cemiyeti sağlık ekipleri sürekli sağlık hizmeti verdiler.¹⁰⁵

¹⁰³ Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 113-126. (Osmanlı Tarihi, cilt VIII, Osmanlı- Rus savaşı hakkında da geniş bilgi içermektedir.)

¹⁰⁴ Proces-Verbaux des Seances... s. 598. 14 Ocak 1898 toplantısında alınan karar gereği.

¹⁰⁵ Salname, s. 30. Belge ve fotokopisi için bk. Belge: 7 Ahmet Zeki İzgöner, Ramazan Tuğ, *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 yılı*, Ankara 2013, s. 600.

Öte yandan, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi, bu savaşta da sadece savaşta yaralılara odaklanmadı. Elverişsiz koşullarda yayılan ve salgınlara dönüşen hastalıklarla da boğuştu, binlerce hastaya baktı. Kaldı ki Yunanlılarla savaşta şehit düşenlerin sayısı 1140, yaralananları 3318 dolaylarında olmasına karşın tifüs, tifo, sıtma ve dizanteriden yaklaşık 38.000 kişi yaşamını yitirmişti.¹⁰⁶ Bu bağlamda hastalardan da yardımını esirgemeyen Cemiyet'in bu kez de genel sağlık alanındaki katkıları, baskı yılları boyunca sessiz kalsa da Hilal-i Ahmer'in yerine getirebildiği ruhuna uygun çok az etkinliklerinden biriydi. Ne var ki Kurum, Osmanlı-Yunan savaşı bittikten sonra canlılığını korumak istediye de bunu yapamadı.

Hayır kurumuna açıkça sırt çevirmek veya tanımamak gibi, bir davranışa girmek istemeyen II. Abdülhamit (1876-1909), 2 Eylül 1318 (1902) tarihli iradesiyle Sadrazamlık makamına bu konuda bazı düşünceleri olduğunu ancak o an için ertelenmesini uygun gördüğünü bildirince¹⁰⁷ tekrar kabuğuna çekilmek zorunda kaldı. Üstelik Cenevre Kızılhaç Merkezi'nin 1904 yılındaki Rus-Japon Savaşı mağdurlarına yardım için başlattığı kampanyaya Bab-ı Âli'nin onayını alarak Yunan Savaşı sırasında toplanan bağışlarla yaptığı harcamalardan elinde kalan 10.000 liranın 500 lirasını vererek katılmak isteyince de Abdülhamit'in cemiyetin açığını yakalayabilmek için Bank-ı Osmani'deki hesaplarını kontrol ettirmesiyle karşılaştı. Hesaplarda beklediği açığı bulamayan padişah, bankadan paranın mali sıkıntılar içinde olan hükümete devredilmesini istediye de Kurum'un dağılmasına yol açacak bu kararından hesaptaki para çok az olduğunu öğrenince ve Cemiyet'in kurucularından Della Suda Faik Paşa'nın, Kurum'un varlığının ülke çıkarları açısından önemini açıkladığı ayrıntılı savunmasını okuyunca bu isteğinden vaz geçti.¹⁰⁸ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ye bir kez daha sessizliğe gömülerek gerektiğinde başvurduğu Salib-i Ahmer'in bağışlar toplayıp her iki ülkeye dağıtmasını, yaralılara bakmak üzere sağlık ekipleri, gezici hastaneler göndermesini izlemekle yetinmek zorunda kaldı.¹⁰⁹

Öte yandan Abdülhamit, HAC'in varlığını ve kapanmamış olduğunu böylece öğrenip "Cemiyet" sözünden ürktüğünden bankadaki parasına el koyarak Hilal-i Ahmer'i dağıtmaya kalktıysa da bu yaklaşımı sadece

¹⁰⁶ Bu hastalıklar hakkında Hilal-i Ahmer Mecmuasında İçtimai Hıfzısıha başlığı altında (26-29 sayılarında) sayısal verileri de içeren geniş bilgi bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Salname, s. 30. Belge ve fotokopisi için bk. Belge: 8 İzgörer-Tuğ, a.g.e. s. 612.

¹⁰⁸ Salname, s. 31. Della Suda Faik Paşa'nın savunma yazısı ve fotokopisi için bk. Belge: 9 İzgörer-Tuğ, a.g.e. s. 604-611.

¹⁰⁹ Proces-Verbaux des Seances... s. 642-47 v.s.

Cemiyet'in bir kez daha tamamen sessizliğe gömülmesine yol açtı. II. Meşrutiyet duyurulana kadar Kurum'un adı ve sesi uluslararası platformda ancak 1907'de Londra'da toplanan Salib-i Ahmer Konferansı'nda duyuldu. Nasılsa bu konferansa HAC adına katılan Dr. Besim Ömer Paşa¹¹⁰ yolculuğu hükümetin bürokratik engellemeleriyle geciktirildiğinden son oturumlara yetişebildiyse de kırmızı ay sembolünü bu kez uluslararası düzeyde duyurmayı başardı.¹¹¹ Hükümetin Cemiyet'i dağıtmaya çalıştığı bir dönemde Besim Ömer Paşa'nın ay işareti kullanılması "...Her ne kadar Salib-i Ahmerin bir alamet-i diniye olmadığı bizce malum ise de, İslam ahalisince zemini ister beyaz veya kırmızı olsun, salib daima salib telakki edileceğinden... Salib-i Ahmer'in adem-i kabulündeki teşebbüs, Müslümanların hissiyat-i diniyye ve vicdaniyelerine tecavüz etmemek içindir. Yoksa biz Salib-i Ahmer'in tesisat-ı insaniyet-pervaraneye bir alamet-i mahsusa olduğunu bildiğimizden ona riayet ederiz."¹¹² açıklamasıyla yurt dışında gerekçelendirmeyi başarması, tıpkı Meşrutiyetçi düşünce gibi resmi gündemde yokken bile Hilal-i Ahmer'in de önemini, gereğini ve değerini anlayan aydınlar arasında kavramsal olarak yaşamaya devam ettiğinin bir göstergesiydi.

Cemiyet'in etkinliklerini sürdürmeden varlığını koruyabilmesini ise kurucuları ve destekçilerinin çoğunun tıp kökenli olması, bu alanın da insanların dirliğinin ve sağlığının korunmasının baş yardımcısı olmasıyla ilişkilendirebiliriz. Bu bağlamda Hilal-i Ahmer'e bir sosyal yardımlaşma kurumu olarak bakıldığında unutmamak gereken, Cemiyet'in temelinde yatan *mağdur insana yardım* düşüncesinin Türk ulusunun geleneksel yapısında bulunduğuudur. Bu yargıya Osmanlı öncesinin tarihsel örnekleri

¹¹⁰ Dr. Besim Ömer Paşa (Akalin): Soyadı yasasıyla Akalin soyadını alan Besim Ömer Paşa (1862–1940) Türk tıbbı, halk sağlığı ve Kızılay'ın tarihlerinde çok önemli yeri ve işlevleri olan, çocuk ölümleri sorununa Osmanlı'da ilk parmak basan askeri tıp doktorudur. Uzmanlık alanının kadın-doğum olması, Hilal-i Ahmer Cemiyeti içinde kadının önemli yeri olmasını sağlayarak ülkenin önde gelen sorunlarından biri olan eşitlik düşüncesinin yerleşmesinde de etkili olmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin temsilcisi olarak yurt dışında katıldığı birçok toplantıda ve özellikle 1912 yılında Washington'da toplanan IX. Salib-i Ahmer Konferansındaki gözlemlerini yansıtan yazıları ve raporlarıyla bu Cemiyetin temel ilkelerinin oluşturulmasında pay sahibi olmuştur. Ömrü boyunca üstlendiği toplumsal görevlerin yanında doktorluğunu da sürdürmüş, Cumhuriyet duyurulduktan sonra toplumun sağlığı ve gönenciyile ilgili gönüllü kurumların oluşumunda etkin olmuş, çoğunun üst yetkilileri arasında yer almıştır.

¹¹¹ Proces-Verbaux des Seances... s. 642-47.

¹¹² Besim Ömer, *Dokuzuncu Vaşington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim Hakkında*, İstanbul, 1328 (1912) s. 52.

olarak ahilik ve vakıflar gösterilmiştir. Bir tür esnaf örgütü olan Ahilik, kişilerin üretici olabilmelerine olanak yaratarak yoksulluğu önlemekten halkın sağlığı ile ilgilenmeye, ihtiyaç anlarında yardım eli uzatmaya kadar uzanan bir kurumlaşmaydı. Vakıflar da mal varlığının kamu yararına harcanması temeline dayanarak oluşturulmuş, sağlık ve sosyal yardım ünitelerinin kurulmasında ve yaşatılmasında önemli rol oynamış bir örgütlenmeydi.¹¹³ Türklerde savaşlar da yaralılara din-dil-ırk gözetmeden insanlık adına yardım eli uzatma düşüncesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan çok önceye uzandığını öne süren kaynaklar olduğuna da bu çalışmanın başlangıcında değinilmiştir.

Açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Türklerde insanlık adına yardım, kökü çok eskilere giden bir uygulama olduğundan, HAC'nin resmîyet kazanması zor olduysa da kamuoyu tarafından benimsenmesi zorlamalı olmadı. Nitekim bir görüşe göre Hilal-i Ahmer, Türk karakterindeki yardım duygusunun Batı yöntemleriyle örgütlenmesiydi.¹¹⁴ Bu doğrultuda, Meşrutiyet'in ikinci kez duyurulmasıyla gelen rahatlatıcı hava içinde Cemiyet uzun suskunluğundan bir kez daha uyandı ve 1911'de "Yeniden Yapılanma" olarak anılan örgütlenmeyle günümüzün Kızılayına uzanan, ilkeleri aynı, boyutları yaygın bir Hilal-i Ahmer Cemiyeti yaşam buldu.

¹¹³ Osman Yeniaras, a.g.e. s. 2-3.

¹¹⁴ Sadi Irmak, I. Milli Kızılay Konferansı, *Kızılay Düşüncesinin Tarihimizden Gelen Kaynakları*, Ankara. 1964.

2. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN YENİDEN YAPILANMASI

Meşrutiyet'in ikinci kez duyurulması ve Anayasal düzene dönüşle Osmanlı İmparatorluğu'na gelen özgürlük havası içinde kurumsal gelişmeler yeniden başlayınca 31 Mart (1909) ayaklanmasından sonra tahttan indirilen II. Abdülhamit döneminde sessizliğe gömülmüş dernekler canlanırken Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne de aynı yol açıldı. Bunu sağlayan, Mebuslar Meclisi'nin 1908'de yeniden işler hale gelmesinden yaklaşık bir yıl sonra çıkarılan Cemiyet-i Müteşebbise Nizamnamesi ile eski cemiyetlerin yasallık kazanmaları ve Kanun-ı Esasî'de yapılan 8 Ağustos 1909 tarihli düzenlemenin 120. maddesiyle eski-yeni hepsinin anayasal güvenceye alınmasıydı.¹ Yeni yönetimin gelişmelere açık karakterinin izlerini taşıyan bu uyarlamaların tasarlanmasında kuşkusuz iç ve dış sorunlarla hayli zayıflamış, saygınlığı da sarsılmış olan Bab-ı Âlî'nin bütünlük sağlayarak toplumu elinde tutabilmek için kendine yakın güçlü kurumların desteğinden de yararlanmak istemesinin de payı olmuştu. Kaldı ki 1913'te Padişah V. Mehmet'in (Sultan Reşat, 1909-1917) emriyle Donanma Cemiyeti adını alan 1909 doğumlu Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti,² 1913'de Balkan yenilgisinden sonra kurulan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti³ ve hepsinin en eskisi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Hükümete hep yakın olup beklediği desteği vermeleri de bu varsayımı doğrulamaktadır. Ancak bunların arasında 1911'de yeniden yapılanıp geniş kapsamlı çalışmalarıyla hızla güçlenen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yurt içinde ve dışında kazandığı güven ve saygınlıkla hükümetin ve toplumun gözünde apayrı bir yere sahip oldu.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in duyurulmasından yaklaşık kırk yıl önce kurulmuşsa da geçen zaman içinde birkaç etkinlik dışında sesi pek çıkmadığı için önce güçlenmeye çalıştı. Bunun için ilk adım,

¹ Suna Kili-Abdurrahman Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinler, Sened-i İttifaktan Günümüze, İstanbul 1985 s. 78. (Takvim-i Vekayi'de yayın tarihi 22 Ağustos 1909)

² Donanma Cemiyeti'ne ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Selahattin Özçelik, Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000; Genç Osman Geçer, Bosna Hersek'ten Hilal-i Ahmere Maddi Yardımlar; Misbah Mecmuası Örneği, (1912-1914), TÜBAR, XXXI, Bahar 2012, s. 99-110.

³ Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele Cilt I. Ankara 1955, s. 66.

Resim 10: Azmi Bey, Dr. Akil Muhtar, Talat Bey, Hilmi Paşa, Dr. Besim Ömer, Rasim Paşa, Besarya Efendi

hazırlanacak yönetmelik çerçevesinde yeniden örgütlenmesiydi. Devletin desteğini ve kamuoyunun güvenini kazanması, (Resim 10) hayırsever kimselerin katkısıyla mali durumunu güçlendirmesi, bir yandan da asıl görevi olan sağlık hizmetlerini sürdürecektir kadroyu oluşturmak için uğraşması yönetmeliği doğrultusunda izlenmesi gereken adımlardı. Kurum'a işlevini anlayıp ona gönül verenler herhangi bir sıralamaya bakmadan kimi zaman hükümetin yaptırım programlarını değerlendirerek kimi zaman da olanaklar yaratarak bunların hepsini birarada ele alınca, Cenevre Salib-i Ahmer Merkezi'nin yeniden yapılanışını büyük ilgiyle yakından izlediği ve Veliht Yusuf İzzettin Efendi'nin fahri başkanlığını üstlenmesi ile birlikte kayıtlarına aldığı,⁴ ilk kez de 17 Ekim 1913'te Dr. Besim Ömer'i, Başkan (President) olarak kaydettiği⁵ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kısa zamanda uluslararası kimlik kazanacak kadar güçlendi.

Hilal-i Ahmer yeniden yapılanırken kurucularından Della Suda Faik Paşa, yanına aldığı bazı hayırsever vatandaşlarla (Resim 11) yaklaşık bir buçuk yıl çok yoğun çalışarak Türk kamuoyuna ve yabancı ülkelere Cemiyet'i hatırlatmak, ekonomik açıdan güçlendirmek ve devlet tarafından desteklenmesini sağlamak için her olanaktan yararlandı. Bu çerçevede

⁴ ICRA Temmuz 1911 AF 19,1.

⁵ AF 19, 2/1 278.

Resim 11: Della Suda Faik Paşa, Miralay Mehmed Ali Bey

örneğin, 1910 yılının Nisan ayında İstanbul'u ziyaret eden Sırbistan Kralı'nın onuruna düzenlenen askeri resmi geçit törenine Hilal-i Ahmer temsilcilerinin kollarında beyaz zemin üzerine kırmızı ay işlenmiş pazubentlerle katılmaları, kamu oyuna Kurum'u hatırlatırken hükümetle yakınlığını da anlatmak için yaratılmış bir olanaktı.⁶

Böylece Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin maddi gücünü sağlama uğraşları da Kurum'a dikkat çekip halkın ilgisini uyandırma çabalarıyla birlikte başlayıp sürdürüldü. Bunların ilk adımlarından biri, o sıralar Paris'e Büyükelçi atanan Dışişleri eski bakanı Rifat Paşa'nın Fransız asıllı eşinin (*Resim 12*) daha örgütlenme çalışmaları başlarken çevresindeki hayırseverlerden kısa zamanda Cemiyet için 4-5 bin lira toplamasıydı.⁷ Madam Rifat Paşa'nın bu adımı Kurum'un ekonomik güçlenmesi için yurt içinde ve dışında nakit bağışlar toplanmasına, bağışlanan çeşitli malların da aynı amaçla kurulan "şefkat pazarları"nda satışa sunulmasına önyak oldu. Devletin üst kademe görevlilerinden Prof. Dr. Wetting, Ali Galip ve Mazhar Beyler gibi bürokratlar da örgütlenmenin bu ilk adımlarını desteklemekten geri kalmadılar.⁸ Bu ara Rifat Paşa'nın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden örgütlenmesi için

⁶ Yeni İkdam 6.4.1910.

⁷ Salname, s. 35.

⁸ Yeni İkdam 17.4.1910.

Resim 12: İnkılabı müteakıb ilk Hilal-i Ahmer Reisi, Hariciye Nazırı, Rifat Paşa ve Madam Rifat Paşa

Sadrazam ve Bab-ı Âli ile bizzat temasa geçmesi de işe ciddiyet kazandırdı: Sadrazamlık Bahriye, Harbiye, Dahiliye, Hariciye, Maarif ve Sıhhiye nezaretlerinden seçilecek birer temsilcinin komisyon oluşturarak Cemiyet'in yeni nizamnamesini (yönetmelik) hazırlamasını istedi.⁹

Yönetmeliğin hazırlanması sürerken Cemiyet'in tanınıp güçlenmesi için yurt çapında giderek çoğalan çabalara Tanin, İkdam gibi gazeteler de halka Hilal-i Ahmer'i anlatan haberler ve makaleler yayınlarak katıldılar. Kurum'la ilgili etkinlikleri bir uygarlık göstergesi olarak değerlendiren, bazen de bunların İstanbul'un dar çevresinde kalmasını eleştiren bu yazılar Cemiyet'in önemini kavrayan bir kamu oyu oluşmasında hayli etkili oldu. Örneğin, Selanik Hastanesi hekimlerinden İbrahim Bey'in Salib-i Ahmer'in yurt dışındaki güçlü örgütlenmesini anlatıp felaket anlarında insanlığa yaptığı yardımları sıraladığı ve yurt dışında bu kuruluşa verilen önemden dolayı başkanlığını kralların, kraliçelerin yaptığını anlattığı Tanin'de yayınlanan makalesi, bu yazılardandı. Doktor İbrahim Bey'in ülkenin geri kalmışlığı yüzünden Cemiyet'in geç kurulduğundan yakındığı bu yazısındaki "Ordumuzun, donanmamızın tekmilinin kudret ve şevket-i milliyemizle alakası ne denli ise bir Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin suret-i muntazama-yı mevcudiyeti de seviye-i medeniyetimizce aynı derecede alakadar bulunuyor... Hilal-i Ahmer herhalde bizim miyar-ı medeniyetimiz olacaktır" satırlarıysa Kurum'un ülkenin çağdaşlaşmasına katkılı olmasının da beklendiğini anlatıyordu.¹⁰

⁹ Salname, s. 34.

¹⁰ Tanin, 25.5.1910.

Öte yandan, Dr. Esat ve Dr. Besim Ömer Beyler, Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye (Dış İşleri Bakanlığı Siyasi İşler) Müdürü Salih Bey, Bahriye tabib albaylığından emekli Mehmet Ali Bey, Askeri Tıbbiye Müdürü Binbaşı Dr. Ali Galip ve Daire-i Umuru-ı Sıhhiye (Sağlık İşleri Dairesi) Umumi Müfettişi Kasım İzzeddin Beylerin kurduğu komisyon Besim Ömer Paşa'nın evinde düzenli ve yoğun çalışmalar sürdürerek yeni nizamnameyi hazırladı. Geniş tabanlı ve yaygın amaçlı olmasına özen gösterilerek hazırlanan bu nizamname Şura-yı Devlet (Anayasa Mahkemesi) inceleyip onayladıktan sonra 1911 Nisanında yürürlüğe girdi.¹¹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi (Yönetmeliği)

On kısımda 61 maddeden oluşan ve 1925'e kadar yaklaşık 14 yıl yürürlükte kalan nizamnamenin birinci maddesinde Hilal-i Ahmer'in Padişah'ın koruması altında başkent merkezli bir cemiyet olduğunun altı çizilmiş, bunu kuruluş şekli ve amaçları izlemiştir. Aynı içerikte Cemiyet'in Cenevre sözleşmesi çerçevesinde uluslararası konumu, bağlayıcı hükümleri; 2-6'ncı kısımlarda da üyelik koşulları belirtilmiş, yönetimleri, görevleri ve sorumlulukları ile Genel Meclis, Genel Merkez ve şubeler tanımlanmıştır. 6. Kısım'da ayrı bir madde ile İstanbul ve taşrada Osmanlı kadınlarının buldukları yerlerde erkeklerin çalıştırdığı merkez ve şubelere bağlı olmak üzere merkez ve şubeler kurabilecekleri yer almıştır. Onuncu kısımda Genel Hükümler başlığı altında da Osmanlı ülkesinde aynı isim altında ve aynı amaçla başka bir dernek kurulamayacağı, nizamnamede değişiklik yapılabilmesi için üye tamsayısının üçte birinin başvurusunun gerektiği ve askerlerle subayların kurumda başkanlık, katiplik veya mali işlere yönelik görev alamıyacağı belirlenmiştir. Geri kalan kısımlarsa mali işler, hükümetle ilişkiler ve cemiyetin amblemine ilişkin tanımlar ve hükümler üzerinedir. Nizamnamenin tamamı şöyledir:¹²

¹¹ Salname, s. 35.

¹² Salname, s. 59-72.

OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ NİZAMNAME-İ ESASİSİ

FASL-I EVVEL

Cemiyetin Suret ve Maksud-ı Teşekkülü

Birinci Madde: Zat-ı hazret-i padişahinin himaye-i mülükaneleri ve veliaht-ı saltanat hazretlerinin riyaset-i fahriyyeleri tahtında olarak Osmanlı Hilal-i Ahmer namıyla merkez-i umumisi Dersaadet'de olmak üzere bir cemiyet teşkil edilmiştir.

İkinci Madde: Cemiyetin muamelat ve emr-i idaresi, 22 Ağustos sene 1864 tarihinde Cenevre'de akd olunan mukavelenamenin ve 6 Temmuz sene 1907 tarihinde yine mezkur beldede münakid konferansta taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabul edilen ta'dilatın ahkamına ve Lahey'de münakid konferansın muhaberat-ı bahriyye hakkındaki 18 Teşrin-i Evvel sene 1907 tarihli mukarreratı esasına müstenittir.

Üçüncü Madde: Cemiyet'in maksadı bilcümle vesaiti ile vakt-i harbd ordulardaki hasta ve yaralıların tahfif-i ızdırablarına ve tedavilerine muavenet etmekten ibaret bulunmasına nazaran Cemiyet, asker-i berriye ve bahriyyeye heyat-ı sihiyesinin yardımcısı demek olur.

Dördüncü Madde: Cemiyet, mecruhini nakl ve tedavi etmek için ve sa'y dairesinde mevaki-i harbiyyede beren seyyar hastaneler ile sefer hastaneleri ve he'yat-ı muaveneler ve sihiye ternleri ve bahren dahi nakliye ve hastahane gemileri ihzar ve tedarik eder.

Beşinci Madde: Memalik-i Osmaniyye'de harbin gayri mesaibden biri vukuunda cemiyet, bir senelik varidatını tecavüz etmemek üzere münasib mikdarda bir meblağı sarfedebilir.

Altıncı Madde: Cemiyet, Cenevre Mukavelenamesi esasına ve ahiren kabul ve tasdik edilmiş olan ta'dilata ve Lahey'de mün'akid konferansın muharebat-ı bahriyye hakkındaki 18 Teşrin-i Evvel sene 1907 tarihli mukarreratı ahkamına imtisalen düvel-i ecnebiyye muharib orduları hasta ve yaralılarına dahi muavenet eyler.

Yedinci Madde: Altıncı madde mucibince ecnebi ordularına edilecek muavenet, cemiyetin bir senelik varidatına tecavüz edemez.

Sekizinci Madde: Cemiyet, vakt-i hazerde vazifesini teshil edecek hususatı ihzar ve levazımı cem' ve iddihar ve memurin-i lazimeyi tedarik ve teşkil ve ta'lim etmekle iştilal eyler.

FASL-I SANİ

Aza-yı Cemiyet ve Teşkilat-ı İdare

Dokuzuncu Madde: Cemiyet, Dersaadet'de bir merkez-i umumi ile vilayetlerde merkez ve sancak ve kazalarda şubelerden müteşekkildir.

Onuncu Madde: Aza-yı cemiyet aza-yı müessise, aza-yı amele, aza-yı muavene namlarıyla üç kısma münkasım erkek ve kadın Osmanlılardan müretteb olduğu gibi siyasi ve içtimai ve iktisadi ve ilmi hey'at ve cemiyat-ı Osmaniye dahi müctemian cemiyete dahil olabilir. Aza-yı müessise: Cemiyet'in

gerek akdemce teşkiline ve gerek bu kere ihyasına muavenette bulunmuş olan yüz Osmanlı aza; aza-yı amele: Fiilen ve nakden hizmet ve muavenette bulunan aza; aza-yı muavene: Yalnız nakden muavenet eden azadır.

On birinci Madde: Aza-yı müessise ve amele senede bir Osmanlı altını ve aza-yı muavene dahi iki sınıf olup sınıf-ı evveli senede bir ve sınıf-ı sanisi yarım mecidiye verecektir.

On ikinci Madde: Cemiyete dahil olacaklar aza-yı müessise ve ameleden iki zat veya idare heyetleri tarafından takdim olunur.

On üçüncü Madde: Azalık sıfatı evvela isti'fa etmek suretiyle ve saniyen bir senelik taahüdatının adem-i ifasından dolayı Dersaadet ve vilayetde heyet-i merkeziye raporu ve meclis-i umumi kararıyla ve salisen cemiyetin heyet ve maksadına mütebahi ahvalden dolayı kezalik merkeziyenin raporu ve meclis-i umuminin kararıyla zail olur.

FASL-I SALİS

Meclis-i Umumi

On dördüncü Madde: Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bir meclis-i umuminin taht-ı nezaret ve murakabesinde olarak merkez-i umumi tarafından idare olunur.

On beşinci Madde: Meclis-i Umumi ya alelade yahud fevkalade olarak içtima' eder. Meclis-i Umumi alelade her sene salif-ül-zikir onuncu maddede beyan olunan aza-yı müessise ile vilayet merkezlerinden gelecek ikişer murahhasdan ve merkez-i umumi heyetinden mürekkeb olarak Mart ayından evvelce merkez-i umumi tarafından ta'yin edilecek bir günde içtima' eyler.

On altıncı Madde: Merkez-i Umumi heyeti bir senelik icraatlarına aid hususat meclis-i umumi tarafından tedkik olunduğu esnada i'ta-yı re'ye selahiyatdar değildir. Fakat mevad-ı sairenin müzakeratına sahib-i re'y-i aza sıfatıyla iştirak edebilir.

On yedinci Madde: Taşradan gelecek murahhaslar Hilal-i Ahmer Cemiyeti vilayet-i meclis-i umumisi tarafından intihab olunur ve bunlara harcırah yahud tazminat i'ta olunmaz.

On sekizinci Madde: Bir vilayetten murahhas i'zamı mümkün olmadığı takdirde, o vilayet Dersaadet'de mevcut aza-yı ameleden birini murahhas edebilir.

On dokuzuncu Madde: Meclis-i Umumi in'ikad edebilmek için aza-yı müessise ve ameleden yüz Osmanlı azanın zuhuru şarttır. O mikdar aza mevcut bulunmadığı halde on beş gün sonra meclis-i mezkur bir ikinci içtima'a davet olunur. Ve bu içtimada aza-yı mevcudenin mikdarı ne olursa olsun meclis ini'kad eder ve müzakerat bir ruznameye tevfikân cereyan ederek zabta geçer.

Yirminci Madde: Meclis-i Umuminin ini'kadında müzakeratın te'min-i hüsn-i cereyan için aza-yı mevcude re'y-i hafi ile içlerinden bir reis ve iki reis-i sani intihab eder.

Yirmi birinci Madde: Meclis-i Umumilerin inikadında bulunabilmek için son taksit makbuzu ve hüviyet varakası ibraz edilir.

Yirmi ikinci Madde: Alelade ve fevkalade olarak içtima' edecek meclis-i umumilerin zaman-ı ini'kadı bir hafta evvel gazetelerle ilan olunur.

Yirmi üçüncü Madde: Meclis-i Umuminin suret-i fevkalade içtima'ı lazım geldiği takdirde içtima'at için Dersaadet'de mevcut aza-yı müesseseden ve merkez-i umumi heyetinden mürekkeb olarak ini'kad eder.

Yirmi dördüncü Madde: Kararlar mevcut azanın ekseriyet-i arasıyla verilir.

Yirmi beşinci Madde: Meclis-i Umumi, merkez-i umuminin raporuyla plançosunu ba'del-tedkik tecdidı icab eden azasını intihab ve komisyonları teşkil ve tahsisat-ı seneviyesini ta'yin ve merkez-i umuminin raporunda gösterilecek lüzum üzerine, nizamname-i esasi ve dahili ahkamı tadilatını velhasıl cemiyetin bilcümle umur ve hususatını tedkik ve müzakere etmek selahiyetini haizdir. Merkez-i Umumi raporu haricinde olarak

idhal edilebilmesi meclis-i umumi azasının bir rub'ı tarafından imza tahtında dermeyan edilmesine ve hususat-ı sairenin idhali dahi on aza ile bir takrir verilmesine vabestedir. Meclis-i Umuminin mukarreratı matbuat ile ilan olunur.

FASL-I RABİ

Merkez-i Umumi

Yirmi altıncı Madde: Merkez-i umumi heyeti dersaadetde meclis-i umuminin azay-ı müessise ve amilesi meyanından rey-i hafi ile umur-ı cemiyetin idaresi ve vazife-i asliyesini teşkil eden muavenetin suver-i icraiyesinin tanzimi ve vech-i tatbiki işbu merkez-i umumi hayetine aiddir.

Yirmi yedinci Madde: Merkez-i umumi heyetinden her sene beş aza kur'a keşidesiyle çıkarılarak yerlerine meclis-i umumi tarafından rey-i hafi ile diğer beşi intihab olunur. İsimlerine kur'a isabet eden azanın ibkaen intihabı caizdir.

Yirmi sekizinci Madde: Merkez-i umumi azasından birinin irtihali veyahud bilamazeret-i meşrua mütevaliyen üç içtimada bulunmaması yahud istifa etmesi halinde yerine merkez-i umumi heyeti cemiyetin azay-ı müessise ve amilesinden birini intihab ederek meclis-i umuminin ilk içtimasına tasdikine arz eder.

Yirmi dokuzuncu Madde: Meclis-i umumi heyeti her sene tecdid edilmek ve bir reis-i sani ve bir müfettiş ve bir muhasebeci ve bir vezne-dar ve bir vezne-dar muavini ve bir baş katib ve lüzumu kadar katibden mürekkeb olmak üzere kandi azası meyanından bir heyet-i idare intihab ve teşkil eder ve heyet-i idare reisi merkez-i umumi heyetine de riyaset eder.

Otuzuncu Madde: Merkez-i umumi heyeti tanzim olunacak ta'limatname ve cemiyetler kanunu ahkamına tevfikan erbab-ı hamiyete müracaat ederek ianat ve teberruat toplayacağı gibi vazife-i asliyesi olan muavenetin suver-i icraiyesini tanzim ve tarz-ı cereyanına nezaret eyler. Bu hususda icab eden mebalîğın sarfına karar ve me'zunniyyet verir. Umur-ı maliye ile buna müteallik kaffe-i hususata kesb-i ittıla ve muhasebe evrakını tedkik ve cemiyete aid bilcümle mesail hakkında mukarrerat ittihaz eyler. Vilayattaki vezne ve şubeleri teftiş eder. Hükümet-i mahalliye ve indelicab Salib-i Ahmer Cemiyetleriyle

münasebat ve haberatda bulunur. Velhasıl merkez-i umumi cemiyetin idaresi hususunda salahiyet-i vasia ve tameyi haizdir.

Otuz birinci Madde: Merkez-i umumi heyeti vakt-ı hazarda her ayın ilk Cuma günü ve harb veya mesaib zamanında haftada bir defa ve lede-l-icab hergün inikad eder. İşbu içtimalarda azay-ı heyetin la-akall nisfından bir ziyadesinin bulunması lazımdır. Ahval-i fevkalade sülüs aza ile de caizdir.

Otuz ikinci Madde: Meclis-i umumi azasının memuriyetleri fahridir. Yalnız haricden muvazzaf bir katib istihdam edilir. Evrak-ı muhasebeyi reis ve gaybubetinde vekalet eden reis-i sani imza eder. Mübayaat ve sarfiyatın icrası otuzunca madde mucibince merkez-i umumi hayetinin kararına ve reisin tahriren emrine müteveffıktır. Mesul eshaş veya şubeler hakkında muhakemed takibat-ı adliye icrasına reis salahiyetdardır.

Otuz üçüncü Madde: Merkez-i umumi sene nihayetinde bir senelik icraat raporunu ve bilançosunu meclis-i umumiye arz ve badettetik neşreyleyler.

Otuz dördüncü Madde: Merkez-i umumi cemiyete hidemet-i fevkaladesi sebke eden Osmanlı ve ecnebi zevata fahri azalık ve fahri reislik ünvanları tevcih ve iftiharname (diplom donör) ita eyler. Bu gibi mukarrerat sülüsân-ı ekseriyetle ittihaz olunur.

FASL-I HAMİS

Vilayet Meclis-i Umumileri ve Merkezleri

Otuz beşinci Madde: Vilayetlerde mahalleri azy-ı müessise ve amilesiyle liva kaza şubelerinden gelecek birer murahhasdan mürekkep bir meclis-i umumi ve bu meclis tarafından müntahip ve oniki azadan mürekkep bir heyet-i merkeziye bulunur. Vilayet meclis-i umumisi her sene evvelce vilayet heyet-i merkeziyesince tayin edilen bir günde Şubat ayında inikad eder. İşbu meclis-i umumi heyet-i merkeziyenin raporuyla hesabını biltetik teccidi icab eden azasını ve dersaadetteki merkez-i umumiye gönderilecek murahhasları intihab eder. Vilayet heyet-i merkeziyyeleri dahi her sene teccid edilmek ve bir reis ve bir reis-i sani ve bir katib ve bir veznedar ve bir veznedar muavininden mürekkep olmak üzere kendi azası meyanından beş kişiden mürekkep bir heyet-i idare intihab eder. Heyet-i idare reisleri heyet-i merkeziyyeye de riyaset eder. Vilayet meclis-i umumileri inikad etdikçe azay-ı mevcude meyanından rey-i hafi ile bir reis ve iki reis-i sani intihab eder.

Otuz altıncı Madde: Vilayet heyet-i merkeziyyesinden her sene iki aza kur'a keşidesiyle çıkarılarak yerlerine münakid bulunan meclis-i umumi-i mahalli tarafından rey-i hafi ile diğer ikisi intihab edilir. Çıkan azanın ibkaen intihabı caizdir.

Otuz yedinci Madde: Vilayet merkezi azasından birinin irtihali yahud bilamazeret-i meşrua mütevaliyan üç içtimada bulunmaması veyahud istifa etmesi halinde yerine merkez heyet cemiyetin azay-ı müessise veya amilesinden birini intihab ederek meclis-i umumi mahalinin ilk içtimada tasdikine arz eder.

Otuz sekizinci Madde: Vilayet meclis-i umumileri mahalli azay-ı müessise ve amilenin la-akall nisfının iştirakiyle inikad eder. Bu mikdar aza hazır

olmadığı takdirde on gün sonra meclis mezkur bir ikinci içtima davet edilir ve bu içtimada azay-ı mevcudenin miktarı ne olursa olsun meclis inikad eder.

Otuz dokuzuncu Madde: heyet-i merkeziyelerin vezaifi vilayetlerde azay-ı cemiyetin teksirine ve varidatin suver-i muhtelifle ile tezyidine gayret ve merkez-i umumi ile bilmuhabere sancak ve kazalarda şube teşkiline hidemet ve mahallince lüzum görülecek mesarif-i mübremde bade't-tenil hasılatı her üç nihayetinde merkez-i umumiden alacağı talimatatevfikan hareket eylemekdir. Hidemat-ı mezkure fahriyen ifa olunacak ve her merkezin kendine mahsus bir mührü olacaktır.

FASL-I SADİS

Şubeler

Kırkıncı Madde: Şubeler liva ve kazalılarda teşekkül eder. Şube heyeti sekiz azadan mürekkeblub riyaset ve kitabet ve veznedarlık vazifesini ifa edecek olan üç şubenin heyet-i idaresini teşkil eder. Şube heyetleri azası her sene tecidi olunmak ve aza-yı müessis amileden olmak üzere vilayet merkezleri tarafından intihab olunur. Şube heyetleri azasından ikisi her sene kur'a ile teccid olunur. Liva ve kaza şubeleri doğrudan doğruya mensub oldukları vilayet merkezlerine tabidir.

Kırk birinci Madde: Şubelerin vezaifi azasının teksirine varidatinın suver-i muhtelifle ile tezyidine gayret etmek ve mesarif-i mübremden gayri hasılat-ı safiyeyi her üç ayda bir merkezlerine gönderilmek ve merkezlerinden gelen evamire tevfiik hareket eylemektir. Hidemat-ı mezkure fahriyen ifa olunacak ve her şubenin kendine mahsus bir mührü olacaktır.

Kırk ikinci Madde: Memalik-i ecnebiyede ikamet eden Osmanlılar dahi sakin buldukları mahallerde şube teşkil edebilirler. Bu şubelerin mercii dersaadetdeki merkez-i umumidir.

Hilal-i Ahmer Cemiyetinin İnas Kısmı

Kırk üçüncü Madde: Dersaadetdeki Vilayet ve liva ve kazalarda Osmanlı hanımlarından mürekkeblub ve mahalleri zukur merkez ve şubelerine merbut bulunacak ve yalnız ianat cem'i ve levazım ihrası ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilir.

FASL-I SABİ

Cemiyetin Umur-ı Maliyesi

Kırk dördüncü Madde: Cemiyet'in varidata evvela azasının mukannen tediyatı, saniyen her nev ianat ve teberruat, salisen cemiyetin tertib eyleyeceği sergi ve müsamere ve tenezüh ve konferanslar vesaire hasılatıdır.

Kırk beşinci Madde: Menkul ve gayr-ı menkul bilcümle emval ve emlak Hilal-i Ahmer cemiyeti namına merkez-i umumi tarafından tasarruf ve idare olunur.

Kırk altıncı Madde: Cemiyetin nukudu merkez-i umumice tensib olunan ve devletce muteber bulunan bir bankaya tevdiğ ve erbah ve eşyası dahi anbar-ı mahsusada hıfz edilirler.

Kırk yedinci Madde: Defaten la-akall yirmi lira ita eden zevad azay-ı amile sırasında dahil olarak mahsusat-ı seneviye itasından vareste kalabilirler.

Kırk sekizinci Madde: İhtiyat akçesi:

1. Her sene hasılatından mesarîf tenzil olunduktan sonra mütebaki kısım,
2. Akar varidatı,
3. Akçe ribh,
4. Mukannen teydidatın gayr-ı sair varidat,
5. Aidatın defaten teydiyesi suretile verilen meblağ.

FASL-I SAMİN

Cemiyetin Hükümetle Münasebeti:

Kırk dokuzuncu Madde: Cemiyet hükümetce musaddık nizamname-i dahiliye tevfiikan ifay-ı vazife eyler.

Ellinci Madde: Cemiyetin iane tahsili hakkındaki muamelatı belediyelerin teftişine tabi olmayıp işbu teftişat merkez-i umumide taraf-ı hükümetten tayin edilecek fahri bir komiser ve vilayet-i mahlukatta rüesa-yı memurin-i mülkiyenin tensib edeceği fahri bir memur marifetiyle icra kılınır. Hükümet Dahiliye Nezareti vasıtasıyla istediği vaki cemiyetin kuyudat-ı esasiye ve hesabiyesine teftiş ettirmeye salahiyetdardır.

Elli birinci Madde: Harbiye ve Bahriye Nezaretleri cemiyetin nazar-ı muayeneden geçirmeye ve ahz-ı malumata ve luzumunda vesaya icrasına salahiyetdardır.

Elli ikinci Madde: Cemiyetin memurin ve vesait-i sıhhiyesi hakkında her altı ayda bir kere Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine bir rapor takdim eyler.

Elli üçüncü Madde: Muavenet hidematının bir kaide-i müfide ve salimede cereyanı için merkez-i umumi cihed-i askeriye ile bilittihad heyet-i askeriyece gösterilecek tarz ve tertibi nazar-ı dikkate alır.

Elli dördüncü Madde: Cemiyet'in hükümet nezdinde ve muhakemede ve bilcümle muamelat-ı içtimaiye ve kanuniyesinde murahhas mesulu umumi reisdir ve bu gibi hususat için vilayat merkez reislerine merkez-i umumi reisi led-el-icab ita-yı vekalet eder.

FASL-I TASI

Alamet-i Farika

Elli beşinci Madde: Cemiyetin alamet-i farikası Cenevre Mukavelename-i muadilinde musarrah olduğu vechile beyaz zemin üzerine "kırmızı hilal" işareti olup umum devletler tarafından kabul olduğu gibi Avrupa devletlerinde ayrı cemiyete mahsus alamet-i farika olan "Salib-i Ahmer" işareti dahi bilmukabele tanınmıştır. İşbu alamet-i farika evela cemiyete aid depo ve hastahane ve kafil ve arabaların ve nakliye ve hastahane gemilerinin uzakdan tefriki için kırmızı hilal işaretini havi gündüz bayrak ve gece fener ve saniyen zaman-ı harbde Hilal-i Ahmer'e mensub bilcümle memurinin sol kollarına rabt olunmağa mahsus beyaz zemin üzerine kırmızı hilal işaretini havi bazubend

ve salisen merkez-i umumi ile merkez ve şubelerine mahsus ve hilal işaretini havi mühürdür.

Elli altıncı Madde: Cemiyete mahsus olmak üzere umumen kabul olunan beyaz zemin üzerine kırmızı hilal işareti heyet ve emakin-ı sıhhiyeden gayri hiçbir yerde kullanılmaz.

Elli yedinci Madde: Her muharib ordu Hilal-i Ahmer ve Salib-i Ahmer işaretlerini havi heyet ve emakin-i sıhhiyenin Cenevre Mukavelenamesi ve tadilatı ve Lahey'de münakid konferansın muharebat-ı bahriyye hakkındaki 18 Teşrin-i evvel (Ekim) sene 1907 tarihli mukarreratı mucibince tecavüz ve taarruzdan masuniyetini mütekeffil olacaktır.

FASL-I AŞIR

Mevad-ı Umumiye

Elli sekizinci Madde: Cemiyetin mevcudiyeti zaman ile mukayyed değildir.

Elli dokuzuncu Madde: Nizamname-i esasi ahkâmının tadil ve tebdili merkez-i umumi sülûsan ekseriyeti'nin kararıyla verilecek rapor üzerine meclis-i umuminin sülûsan ekseriyetine iktiran etmek icabeder. Nizamname-i esasının tadil veya tebdiki emrinde meclis-i umumide la-akall yüz azanın vücudiyeti şarttır.

Altmışınca Madde: Hilal-i Ahmer Cemiyeti umum Memalik-i Osmaniye için birdir. Aynı nam ve maksad ile başka bir cemiyet teşekkül edemez.

Altmış birinci Madde: Nizamiye ve ihtiyat-ı ümera ve zabitanı cemiyetin riyaset ve kitabet ve umur-ı maliyeye müteallik bir hizmetini deruhte edemez.

Cemiyet'in Yapısı ve Kadrosu

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1877 yılında resmen kurulduktan hemen sonra ülkede esen istibdat rüzgarından etkilenip kapanma noktasına geldiğinden yaşama dönerken nerdeyse yeniden kurularak başlamak zorunda kaldı. Zaten Kurum'un uyanışı için *ihyaen tesis* yani *dirilerek, canlandırılarak kurulma* sözü de besbelli bu nedenle kullanılmıştı. Üçüncü kez yaşama dönen Cemiyet, yeniden yapılanma çalışmalarına yeni nizamname doğrultusunda başladı.¹³ Bu aşamada Cemiyet'e hanedandan, hükümetten, mebuslar ve ayan meclislerinden, hukukçulardan, din adamlarından, basın mensuplarından, doktorlardan ve tüccarlardan

¹³ Yeni İkdâm 7.3.1911.

100 üye kaydedildi.¹⁴ İlk toplantı, 21 Nisan (Hicri 7 Nisan¹⁵) 1911 akşamı Tokatlayan Oteli'nde yapıldı.¹⁶ Sadrazam Hakkı Paşa'nın açılış söyleviyle¹⁷ başlayan bu toplantıda Cemiyet'in bürokratik altyapısı hazırlandı: Sadrazam Hakkı Paşa, Başkan olmak üzere aşağıdaki üyelere oluşan 30 kişilik Merkez-i Umumi Heyeti seçildi.¹⁸

Asaduryan Efendi	Nafia Turuk ve Ma'abir Müdür-i Umumisi
Avram Naum Efendi	Dava Vekili (Avukat)
Ethem Pertev Bey	Eczacı
Esat Bey	Tıp Fakültesi Serriyat-ı Ayniye Muallimi
Besim Ömer Bey	Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisi
Besarya Efendi	Ayandan
Bahaeddin Şakir Bey	Tıp Fakültesi Tıp Kanunu Muallimi
Haydar Bey	Daire-i Umur-ı Sıhhiye ve Tahrirat Kalemi Müdürü
Diran Kelekyan Efendi	Sabah Gazetesi Sermuharriri (Başyazarı)
Rasim Paşa	Mekteb-i Tıbbiye Nazır-ı Sabıkı (Eski)
Rıfat Bey	Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Azasından
Ruhi el Halidi Bey	Kudüs Mebus-ı Sabıkı (Eski Mebusu)
Salih Bey	Hariciye Umur-ı Siyasiye Müdürü
Saffeti Ziya Bey	Muharrir (Yazar)
Talat Bey	Dahiliye Nazır-ı Sabıkı
Abidin Bey	Sıhhiye-i Askeriye İkinci Şube Müdürü
Akil Muhtar Bey	Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Azasından
Ali Galip Bey	Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Müdürü
Faik Della Suda Paşa	Reis-i Sani-i Fahri
Fuat Bey	Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Azası
Kasım İzzeddin Bey	Daire-i Umur-ı Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi
Kamhi Efendi	Muteberan-ı (Saygın) Tüccardan
Keresteciyan Efendi	Osmanlı Bankası Müdiranından
Kerim Sebati Bey	Doktor
Kemal Ömer Bey	Muteberan-ı Tüccardan
Lambiki Paşa	Sıhhiye-i Askeriye Müfettişi
Mehmet Ali Bey	Bahriye Tabip Miralaylığından Emekli
Muhiddin Bey	Miralay (Albay)
Nazif Paşa	Mirliva (Tuğgeneral)

¹⁴ İlk yüz üyenin isimleri ve meslek grupları için bk. Belge: 10 (Kızılayın 73 Yıllık Hayatı, s. 15-16'dan)

¹⁵ Salnamenin 35. sayfasındaki bu tarih, Belgeler bölümünde verilen belgede (Belge: 11) 9 Nisan, miladi takvime uyarlamada farklılık dolayısıyla değişik kaynaklarda 21 veya 22 Nisan olarak geçmektedir.

¹⁶ Salname, s. 35.

¹⁷ Sadrazam Hakkı Paşa'nın söylevi ve fotokopisi için bk. Belge: 11 (İzğören-Tuğ, a.g.e. s. 630-637)

¹⁸ Salname, s. 50.

Resim 13: HAC'nin yeniden yapılanmasından sonraki Genel Kurul

Bu kurul da bir hafta sonra Daire-i Umur-ı Sıhhiye'de toplanarak Rifat Paşa'nın başkanlığında çalışmak üzere yönetim kurulunu (Heyet-i İdare) seçti. (Resim 13) Yönetim Kurulu'nun başkan yardımcıları Prens Abbas Paşa ve Talat Bey, Genel Müfettişi Mehmet Ali Bey, Baş Katibi Rifat Bey, Muhasebecisi Kemal Ömer Bey, Veznedarı Fuat Bey, Veznedar Yardımcısı Ethem Pertev Bey, Katip Yardımcısı Münir Nigar Bey'di.¹⁹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden yapılandırılırken dikkat çeken bir özellik, Cemiyet'in ilk kez kuruluşuna Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları öncülük ederken bu kez Kurum'u canlandıranlar gibi ilk üyelerinin çoğunun da Müslüman Türklerden oluştuğudur. Yukarıdaki listeden de anlaşılabilir oldukça önemli bu farkı kuşkusuz Kurum'un sürekli artan yaptırımlarıyla toplumun genelinde daha çok tanınmasına ve güvenilir bir duruma gelmesine bağlayabiliriz. Bunu Hilal-i Ahmer'in yönetiminin giderek çoğalarak halka ulaşan, böylece toplumun düşünsel düzeyinin gelişmesine, değer yargılarının değişmesine, yeniliklere olan çekingenliğin erimeye başlamasına katkısı olan Türk aydınlarının elinde olmasıyla da ilişkilendirebiliriz. Böylece Kurumun ülkenin aydınlanmasında da pay sahibi olduğunu öne sürebiliriz. Kaldı ki devleti sürüklenmekte olduğu çöküşten kurtarmak isteyen yöneticilerin Kurum'a desteği de bu görüşü doğrulamaktadır.

¹⁹ İbid, s. 51.

Şöyle ki, Osmanlı Hükümeti, Anayasal düzenin siyasal ve toplumsal yeniliklerine sarılarak güç kazanmaya çalışırken Sultan Reşat (1909-1917) (*Resim 14*), sessizliğinden kurtulup bilinçli kadrosunun yönetiminde özen ve ciddiyetle çalışmalarına başlayan Cemiyeti Nizamname'nin ilk maddesi doğrultusunda Padişahlığın koruması altına almakta gecikmedi. Velihaht Yusuf İzzettin Efendi de fahri başkanlığını üstlendi. Bunun da ötesinde Tophane'de kendine ait üç katlı bir binayı onarıp yönetin merkezi yapılmak üzere döşeyerek Cemiyet'e armağan etti. Hatta zorunlu harcamalar için de ayrıca 50 lira bağışladı. Bunlar, Rifat Paşa tarafından Cenevre'deki Salib-i Ahmer Başkanlığı'na bildirilirken²⁰ Cemiyet etkinliklerini çoğaltıp daha merkezi ve büyük bir yere ihtiyaç duyarak genel merkez yapılmak üzere Sultan Mahmut türbesinin yakınındaki dört katlı binayı kiralayana kadar buradan yönetildi.²¹ Olağan kongrelerinde görevleri pekiştirildi ve yönetimi güçlendirdi. İkinci Başkanlığa Dr. Besim Ömer ve Dr. Akil Muhtar²² Beylerin getirildiği 9 Aralık 1912'de yapılan üçüncü kongresinden sonra da programı ve tüzüğü düzenlenmiş olarak daha ciddi bir ilerleme yoluna girdi.²³ Öte yandan, yeniden kuruluşunu izleyen Temmuz ayında İstanbul'un Aksaray semtinde çıkan büyük yangında, ardından da Edirne'deki depremde zarar görenlere bakım-tedavi başta olmak üzere her türlü yardımı sağlayarak halka ilk büyük hizmetlerini sunduktan²⁴ sonra olanaklarını 1911 yılının Eylül ayında başlayan Trablusgarp Savaşı'na seferber etti.

Resim 14: Osmanlı Padişahı V. Mehmet (Sultan Reşat)

²⁰ ICRA 19.2. Belge: 11/a.

²¹ Salname, s. 36.

²² Dr. Akil Muhtar 1902 yılında Cenevre Tıp Fakültesini bitirdikten sonra İstanbul'da iç hastalıkları, farmakoloji, koruyucu hekimlik ve halk sağlığı alanlarında hizmet vermiştir. İstanbul'da Tıp Fakültesinde Deontoloji'nin (Tıp Tarihi) araştırılmasını ve ders olarak öğretilmesini sağlamış, burada profesör olarak çalışırken Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de en önde gelenlerinden olmuş, yöneticilik görevlerinde bulunmuş, aydın kişiliğiyle Cemiyet'i yönlendirmiştir.

²³ Salname, s. 46-47.

²⁴ İbid, s. 38-39.

Yurt İçinde ve Dışında Güçlenmesi

HAC yeniden yapılanmaya başladığında bu önemli düzenlemeyi gerçekleştirmeye alışanlar Kurum'un hızla güçlenmesi, bunun için de yurt içinde ve dışında iyi örgütlenip tanınması gerektiğinin bilincindeydiler. Güçlenme, Kurum'un görev üstleneceğİ alanlarda nitelikli çalışanları, ve bunları yürütebilmek için de maliyetlerini karşılayabilecek hazinesi olmasını gerektiriyordu. Dolayısıyla Kurum yöneticileri Cemiyetin çatısı altına türlü alanlarda bilgili elemanlar toplamaya, sağlık hizmetlerinde doktorlara yardımcı olacak kimseler yetiştirmeye ve ekonomik durumunu harcamalarını karşılayabilecek duruma yükseltmeye odaklandılar. Bu kapsamda atılan çok önemli bir adım Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'nin kurulmasıydı.

Meşrutiyet'in duyurulmasını izleyen ağdaşlaşma atılımlarının bir özelliğİ de Türk kadınıni toplum içinde etkin ve üretken yapabilmek üzere başlatılan dernekleşmeydi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti hızla gelişen bu atılımdan yararlanmakta gecikmedi. Yönetim Kurulu hem eşit toplum olmak özlemiyle kurulan kadın derneklerini desteklemek hem de kadın-erkek bütün toplumun Cemiyet'e ilgisini kazanmak ve gücünden yararlanmak için Batı ülkelerinde başarıyla sonuçlanmış benzer çabaları örnek alarak kadına özgü bir merkez kurulması çalışmalarını başlattı. Böyle bir merkezin HAC'nin sağlık hizmetleri alanında ciddi bir eksikliğİ olan hastabakıcı açığını gidermek için kadınları bu mesleğe yönlendireceğİ de umularak sürdürölen çalışmaların ürünü olan Hilali Ahmer Kadınlar Merkezi, Cemiyet'in ve Türkiye'nin tarihindeki öneminden dolayı ayrı bir bölüm olarak ele alınacaktır. Ancak bu noktada altı çizilmesi gereken, devlet yetkililerinin, yabancı diplomatların ve günlük gazetelerin bir çoğunun HAC'in saygınlığını arttıracak, kuruma iş gücü ve gelir getirecek bu merkezin kurulması için büyük destek verdikleridir.

Devlet yöneticilerinin bu yönde gereken maddi ve manevi desteğİne ve katkılarına bir örnek, Rifat Paşa'nın girişimlere öncülük yaparak kendi konağını ilkin Hanımlar Merkezi'ne gelir getirecek hediyelik eşya satışları, daha sonra da HAC'ne bağış karşılığında gezilebilen değerli tabloların sergileri için halka açmasıdır.²⁵ Gazetelerin de açılan sergilere, satışa sunulan eşyaların listelerine ve fiyatlarına sütunlarında geniş yerler vererek Cemiyet'in ve kurulma aşamasındaki Hanımlar Merkezi'nin halka yansımasına katkılı olduklarının da ayrıca belirtilmesi gerekir.²⁶ Bu etkinliklere ilişkin haberler bağışların, satışların, Cemiyet'in ve kurulduktan

²⁵ Yeni İkdam, 22 ve 27.4.1910.

²⁶ İbid, 3.5.10.

sonra da Merkez'in üyelerinin çoğalmasında çok etkili oldu. Bu etkiyle İstanbul'daki Avusturya Başkonsolosu Mösyö Boran kuruma 25 lira başışlayınca²⁷ öbür yabancı diplomatlar meslektaşlarını izleyerek kuruma nakit para ve Hilal-i Ahmer pazarlarında satılmak üzere değişik armağanlar başışladılar.²⁸

Baştan beri HAC destekleyen hükümet de Kuruma gösterilen ilgiyi dikkate alarak dolaylı ve dolaysız türlü yöntemlerle Cemiyetin gelirini elverdiğince arttırmaya çalıştı. Örneğin 21 Mayıs 1340 (1914) tarihinde çıkardığı aşağıdaki yasayla Posta, Telgraf, Telefon Nezaretî'nin altında sunulan haberleşme ve iletişim hizmetlerinden Cemiyetin ücretsiz yararlanmasını, merkezin şubelere gönderdiği nakit ve eşyalar için de para ödememesini sağladı:

*"Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi umumisi ile vilayatta bulunan şubelerinin aralarında cereyan edecek telgraf muhaberati ve cemiyetçe ianeten cem olunan eşya ve nukud ile ianat ve sevkiyatına müteallik gönderilecek evrakı matbu ve muharrerat, telgraf ve posta ücretlerinden mafuvdur."*²⁹ Hatta yasanın onanarak yürürlüğe girmesinin uzun zaman alacağı önceden hesap edilerek uygulamanın hemen başlayabilmesi için Sultan Reşat'ın iradesiyle 24 Teşrin-i Evvel 1338 (Ekim 1912) tarihinde bir geçici yasa (Kanun-ı Muvakkat) çıkarıldı. Bu yasa da aşağıdaki şekliyle 29 Ekim günü Takvim-i Vekai'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.³⁰

*Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Muhâberât ve Mürâselâtının
Posta ve Telgraf Ücürâtından İstisnâsı Hakkında Kânûn-ı Muvakkat*

Mâdde-i münferide: Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Merkez-i Umûmîsi ile vilâyâtta bulunan şu'belelerinin aralarında cereyân edecek telgraf muhâberâtı ve cem'iyetçe i'âneten cem' olunan eşyâ ve nükûd ile i'ânât ve sevkiyatına müte'allik gönderilecek evrâk-ı matbû'a ve muharrerât, telgraf ve posta ücretlerinden mu'âfdir.

İşbu mâdde-i muvakkate-i kânûniyenin icrâsına Mâliye ve Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâretleri me'mûrdur.

Bu mâdde-i muvakkata-i kânûniyenin Meclis-i Meb'ûsân'ın küşâdında kânûniyeti teklîf olunmak üzere muvakkaten mevki'-i icrâya vaz'ını irâde ederim.

26 Zilka'de sene 1330 ve 24 Teşrin-i Evvel sene 1328

*Sadrazam Maliye Nazırı Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı
Kamil Abdurrahman Mosuros*

²⁷ İbid.

²⁸ İbid, 19.5.1910.

²⁹ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: I, C.I, 21.5.1340 s.149.

³⁰ Salname, s.77.

Resim 15: 1914'te HAC Merkezi'ndeki kursta hastabakıcılık öğretimi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti amacının ve en önde gelen görevinin hastalarla yaralıları eğilmek olduğu noktasından hareketle yeniden yapılırken öne çıkan bir gerek de tıbbi açıdan yeterli bir kadroya sahip olabilmesi için hızla doktorlara yardımcı olacak sağlık elemanlarının yetiştirilmesiydi. Bu eksiği gidermek üzere Besim Ömer Paşa, Asaf Derviş Bey gibi dönemin isim yapmış hekimleri başta gelmek üzere pek çok doktor bu cemiyeti halka tanıtmak, görevleri hakkında kamuoyunu aydınlatmak için konferanslar verdiler. Bu konferanslar kadınların yavaş yavaş toplumsal yaşama girmeye başladığı günlerde önemli bir sosyal olaya dönüştüğü gibi özellikle Dr. Besim Ömer'in Darülfünun Konferans Salonu'nda kadınlara verdiklerine katılmak adeta bir ayrıcalık haline geldi. Hatta geniş katılımı ve büyük ilgiyle izlenen bu konferanslar kısa sürede hastabakıcı-hemşire yetiştirecek kursların açılmasına önayak oldular. (Resim 15)

Konferans veren doktorların bu kurslarda gönüllü öğretmenlik yapıp dersler vermeleri daha kurslar başlatılırken eğitimcilikle ilgili bir sorun oluşmasını önlediğinden HAC adına başlatılan bu girişim çok olumlu gelişebildi. Eğitimcilik üstlenen doktorların nitelikli sağlık görevlilerine duyulan büyük gereksinimin kurslarda iyi yetişenlerle kapatılması için önemliydi. Onların dersliklerin tam donanımlı olmalarına özen göstermeleri, küçük sınıflara çok öğrenci sıkıştırmaktan kaçınıp ders için ayrılan yeri uygun bulmadıklarında daha geniş bir mekan bulup öğrencileri oraya taşımaları da olumlu gelişmeye önemli bir katkı oldu. Dr. Asaf Bey, Etfal hastanesinde ders vermesi için kendine ayrılan sınıfın öğrenci sayısına

uygun olmadığını görünce kursu Gülhane Hastanesi'nde daha geniş bir sınıfa taşıyarak bu uygulamaya öncülük yapmıştı. Bu elverişsiz koşulları çekindikleri için dile getiremeyenlere örnek olmuş,³¹ çok geçmeden gerektiğinde doktorlarla birlikte halkın yardımına koşabilecek kadar bilgili sağlık elemanları yetişmeye başlamıştı.

Böylece Hilal-i Ahmer Cemiyeti türlü desteklerle güçlenirken yardım elini uzattığı halkın gönlünü ve katkılarını kazanıyordu. Örneğin; yukarıda söz edilen İstanbul'un Aksaray semtinde çıkan ve pek çok kimseyi evsiz-barksız bırakan büyük yangında çarçabuk örgütlenerek imdat heyetleri oluşturup yaralılar ve hastalarla ilgilenmesi, evleri yananlara günlerce yiyecek-içecek sağlaması tam yerinde ve zamanında yapılan bir hizmet olmuştu. Üstelik Cemiyet Cenevre'deki Salib-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne, Japonya, ABD, Rusya ve Sırbistan Salib-i Ahmerlerine başvurarak para yardımı toplayıp bunu yurt içinden sağladığı bağışlarla birleştirerek yangının mağdurlarına dağıtmıştı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu duyarlılığı ve gösterdiği olağanüstü yararlılık devlet yöneticileri ve halk arasında büyük beğeni toplarken kendi içinde de ilgilileri kurumu güçlendirmeye dört elle sarılıp etkinliklerini İstanbul dışına taşımaya yüreklendirdi. Kaldı ki Cemiyet'in yeniden yapılanırken hedefi sadece İstanbul'da örgütlenmek değildi. Böylece Yönetim Kurulu başka illerde merkezler, kazalarda ve livalarda da şubeler açılmasını kararlaştırdı 1912 yılında Kurum başkentinde dışında da gelişmeye başladı.³²

İstanbul dışındaki merkezlerin ve şubelerin yapısı merkezlerde ikinci başkanlar (reisi sani) da olmak üzere her birinde başkan (reis), katip, verznedar ve üyelerden oluşuyordu. Zamanla sayıları çoğalan merkezlerin ilkleri kuruluş sırasına göre Hanya, İzmir, Trabzon ve Bursa; yine kuruluş sırasına göre şubelerin ilkleri de Gemlik, Kadıköy, Maçka, Ayastefanos-Bakırköy Kadınlar Şubesi, Adalar, Erenköy, Göztepe, Bodrum ve İznik şubeleriydi.³³

Yurt içinde hayli yaygınlaşan Cemiyet'in kısa zamanda önce Hindistan'da, ardından Mısır, Güney Afrika, Bosna-Hersek ve Fransa'da (Paris) merkezleri,³⁴ daha uzun bir zaman dilimi içinde de dünyanın çeşitli ülkelerinde merkezleri ve şubeleri açıldı. Hızla gelişmesiye doğal olarak görev ve sorumluluklarını da arttırdı. Bu da merkezi yönetimin sağlam ve düzenli, mal varlığının denetimli, mali yönünün güçlü olmasını

³¹ Tanin, 5.3.1910.

³² Hanımlar Takvimi 2 s. 143.

³³ Salname, s. 270-84.

³⁴ İbid, s. 283.

gerektiriyordu. Kurumun tüm yaptırımlarının ciddi maliyeti olduğundan arzu edilen, kasasındaki paranın eğildiği alanlar ve etkinliklerin çoğalmasında artmasıydı. Neyse ki çoğalan üye sayısı ile birlikte düzenli ödenen aidatlar da arttığından ayrıca kurumun tanınmasıyla yurt içi-yurt dışı bağışlar da çoğaldığından Cemiyet'in maddi varlığı yükseldi. Şöyle ki HAC yeniden yapılanmak üzere ilk kez toplandığında bütün parası Osmanlı Bankası'ndaki 11.521 liraya Rifat Paşa'nın eşinin yukarıda değinilen sergi ve etkinliklerinden sağlanan 3286 lira ve eski hesabının nemalarının getirisi olan 1127 liranın eklenmesiyle toplam 15.935 liraydı.³⁵ Ama harcanmaya başlanınca bu oldukça yüksek tutarın çarçabuk eriyeceği hesap edildiğinden, Trablusgarp Savaşı'yla çoğalan katkılara karşın vakit geçirmeden Kurum'un hazinesine ek gelir sağlayacak türlü etkinlikler de düzenlenmeye başlandı.

Aslında Salib-i Ahmer kurumu olan bütün ülkeler, Cenevre Sözleşmesi'nde Salib-i Ahmer işaretinin hiçbir ticari amaçla ve hiçbir şahıs veya ticari kuruluş tarafından kar sağlamaya yönelik kullanılmayacağına ilişkin maddeye kendi yasalarında yer vermiş hatta aksi halde uygulanacak cezai hükümler saptamışlardı. Bununla birlikte, Kurum'un büyüyen yaygınlaşması, savaşlarda asker-sivil bütün mağdurların yardımına koşabilmesi, acıları hafiflettikçe halklar arasında daha etkin hale gelmesi parasal olanaklarıyla doğrudan bağlantılı olduğundan hükümetler de zamanla yasalarına kendi Salib-i Ahmer'lerinin gelir sağlayabilmesine olanak veren esnemeler yerleştirmişlerdi. Örneğin Rusya'da, tren biletlerinde küçük bir Kızılhaç yüzdesi ayrılarak, Sırbistan'da ise Kızılhaç piyangoları düzenlenerek Kurum'a ek gelir olanağı sağlanmıştı.³⁶ Bu örnekler gibi çoğaltılabilecek birçok uygulamalarla hazinesi giderek büyüyen Salib-i Ahmer kısa sayılabilecek bir zaman içinde her türlü felakette insanlık adına harcamalar yapabilecek duruma gelmişti.

Salib-i Ahmer'in çalışmalarını yakından izleyip uygulamalarını örnek alan Osmanlı İmparatorluğu'nda da Hilal-i Ahmer'in geliri, üyelik aidatları, bağışlar ve yukarıda değinilen ender etkinliklerin getirilerinden oluşmuştu. Bununla birlikte Cemiyet'e yapılan bağışlar, yaptırımlarına büyük destek olmaktadır. Bu şekilde Kurum'un kasasına sadece 1911 yılında 68.388 Osmanlı lirası girmiş fakat o yıl içinde bunun 41.187 lirası Trablusgarp Savaşı'nın gerektirdiği harcamalarda kullanılmıştı. Yıl sonundaysa Balkan Savaşları için seferberlik emri verildiğinde yapılan yüklü bağışların da eklenmesiyle bankada sermayesinden 14.000 küsur lira ile harcanmamış bağışlarla toplam 41.841 Osmanlı lirası kalmıştı. 1912 yılında toplanan Meclis-i Umumi kararıyla bu paranın 30.000 lirası ambar, hastane v.s.

³⁵ İbid, s. 306. (15.934 lira olmalı)

³⁶ Salname, s. 12.

gibi gerekli yerlere harcanmışsa da yeni bağışlarla aynı yılın Eylül ayında Kurumun hala 70.000 lirayı aşkın nakit parası vardı.³⁷

Balkan Savaşı'nın başında Kurum'un yukarıda belirtildiği gibi oldukça iyi parasal durumuna karşın yeni savaşın devlete büyük maliyeti olacağı bilindiğinden Kurum için beklentiler yine etkinliklere dönünce ticari kısıtlamalar da Batı ülkelerindeki gibi yumuşatılmıştı. Dr. Besim Ömer'in önerisiyle Trablusgarp Heyet-i Sıhhiyesi'nden bütün yurttan satılmak üzere cephedeki askerleri resimleyen kartpostallar istenmesi, yumuşamayla çoğalan gelir getirecek uygulamaların ilklerindendi.³⁸ Hilal-i Ahmer amblemi eklenip mühürü ile damgalandıktan sonra çoğaltılarak yaygın biçimde satışa sunulan bu kartpostallardan ve daha sonra bunlara eklenen hatıra pullarından elde edilen gelir, HAC'ne kalıyordu. (*Resim 16/a, b*)

Özetlenen değerlendirmelerle HAC'nin 1912 yılında yapılan ilk sistemli bilançosu şöyleydi:³⁹

	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
Sene-i Sabıka Sermayesi	8.226,448	125
328 (1912) Senesinde İnanat	35.068,701	75
Varidat-ı Muhtelif	10.970	125
Faiz	628.162	125
Toplam	43.934,383	

Ne var ki akçeli işlerin çoğalması Kurumun mali işlerinin çok özenle yürütülmesini gerektiriyor, hesapların kontrolünün ve denetiminin önemini arttırıyordu. Cemiyet'in yeniden yapılanmasından önce düzenli bir bütçesi yokken bilançolar 1911-12 yıllarından sonra daha ayrıntılı düzenlenir oldu. Bu yıllar HAC'nin örgütlenmesini tamamlayıp yurt içinde ve dışında tanınıp güçlenerek gerçek işlevine başlamaya çalıştığı bir dönemdi. Oysa Osmanlı Devleti'nin nerdeyse eşzamanlı olarak sürüklendiği Trablusgarp ve Balkan savaşları Kuruma olağanüstü sorumluluklar yükleyiverdi. Bu savaşlar sırasında cephe ve cephe gerisindeki özverili hizmetleri de bundan sonraki başarılarının ilkleri oldu.

Okyanus Ötesinde Hilal-i Ahmer

HAC'nin güçlenip tanınmasını özetlerken yurt dışında tanınmasının önemli bir evresi olarak okyanus ötesinde adının duyulması ve Amerika'da

³⁷ İbid, s. 308-310.

³⁸ Besim Ömer, IX. Washington Salib-i Ahmer Konferansına... s. 46. Örnek kartpostallar için bk. Belge: 12.

³⁹ Salname, s. 309.

Resim 16/a: Hilal-i Ahmer'in savaşlarda yaralılara yardımını anlatan kartpostal örnekleri

şubelerinin yaygınlaşmasından söz etmek de gerekir. Şöyle ki Salib-i Ahmer Cemiyeti kurulduğunda üyelerin daha sonra 5 yılda bir yapılması uygun görülen düzenli toplantılarla fikir alışverişi için bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştı. Bu toplantıların ilki 1867'de Paris'te, ikincisi 1869'da Berlin'de, üçüncüsü 1884'te Cenevre'de, dördüncüsü 1887'de Karlsruhe'de, beşincisi 1892'de Roma'da, altıncısı 1897'de Viyana'da, yedincisi 1902'de Petersburg'da, sekizincisi 1907'de Londra'da yapılmıştı.⁴⁰ Değinen toplantılara beklenen katılım olmayınca 1912 ilkbaharında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılması planlanan dokuzuncu toplantı için Ocak ve Mart aylarında Cenevre Genel Merkezi'nin geniş katılım için yaptığı

⁴⁰ Salname, s. 14.

Resim 16/b: Hilal-i Ahmer'e gelir sağlayan pullardan örnekler

çağrılar yerini bulunmuş⁴¹ ve 7-17 Mayıs (1912) günlerinde gerçekleşen Washington Konferansı'nda çok sayıda ülkenin Salib-i Ahmerleri temsilcileriyle yer almıştı. Öbür toplantıların ancak ikisinde bulunabilen Osmanlı İmparatorluğu'nun IX. Washington Salib-i Ahmer Konferansı'na Dr. Besim Ömer Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak katılması, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin adının Avrupa'yı aşarak daha geniş kapsamlı bir ortamda tanıtılmasını sağladı.

Aslında Osmanlı Devleti için elverişsiz bir zamanda, Trablusgarp Savaşı sürerken toplanan Washington Konferansı'nda artık adı ve amblemi kesinleşmiş olan Cemiyet'i yeni yapısı ve ilk uygulamalarıyla dünyaya anlatabilen Besim Ömer Paşa ordaki bütün katılımcılar gibi pek çok farklı görüşü dinleme olanağı da buldu. Dolayısıyla Konferansın, gerek Cemiyetin güçlenmesi gerek yurt içinde ve dışında tanınması, gerekse işlevselliğinin genişleyip saygınlığının artması açısından büyük rolü oldu. Zaten bunların her biri Besim Ömer Paşa'nın bu toplantıdan dönüşünde HAC Başkanlığına sunduğu görüşmeler sırasında edindiği bilgileri ve değerlendirmelerini kapsayan ayrıntılı raporda yansyordu. Cemiyet'in yönetim ve uygulama

⁴¹ Proces-Verbaux des Seances... s. 705.

ilkelerinin yeniden düzenlenmesinde oldukça yararlı olan bu raporun, konferasta konuşulan konuların 20 madde olarak toplandığı ilk kısmı, ana hatlarıyla farklı ülkelerdeki uygulamaları ve yapılan önerilerin en canalıcı noktalarını içeriyordu.⁴² 21 maddeden oluşan ikinci kısımıysa Besim Ömer Paşa'nın Washington gözlemlerini değerlendirerek Başkanlığa yaptığı önerileri içeriyordu. Daha önceki uluslararası konferanslara da temsilci olarak katılan Besim Ömer Paşa'nın Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer Cemiyetlerine uluslararası bakış ve görüşler hakkında böylece kazandığı derin bilgi birikiminin yanı sıra başarılı bir hekim olmasının özgüveni ile yazılmış olduğundan bu rapor, emekleme çağındaki HAC için kuşkusuz fevkalade bir yönlendirici oldu.

Öte yandan, Washington'daki toplantıdan önce ve sonra yapılan başka Salib-i Ahmer toplantılarına Osmanlı Devleti adına katılan temsilcilerin hepsinin de Besim Ömer Paşa gibi eğitilmiş, kültürlü kişiler olması, Türkler hakkında pek de olumlu düşünmeyen Batılılar için bir *ezberbozan* olduğu gibi, onların Hilal-i Ahmer'e baştan olumlu yaklaşımlarında da etkili oldu. Bir başka söylemle, Hilal-i Ahmer Cemiyeti pek çok uygulaması için bu toplantılardan esinlenirken üyeleri ve yaptırımlarıyla batı ülkelerinde adeta kemikleşmiş Türk imajının değişmesinde önemli pay sahibi olmuştu.

⁴² Doktor Besim Ömer, *Dokuzuncu Washington Konferansına Memuriyetim*, İstanbul. 1328.

3. BÖLÜM

TRABLUSGARP SAVAŞI'NDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

Anayasal sisteme dönüşü sağlayabilmek için 19. yüzyıl sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarak gizlice örgütlenen Genç Türklerin çabaları sonunda 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in duyurulması, Osmanlı İmparatorluğu için olduğu gibi HAC için de bir dönüm noktası oldu. Duyuruyu izleyen yıl boyunca önemli gelişmeler kaydeden Cemiyet, anayasal düzenin getirdiği güvenle 1911 yılında yeniden yapılarak gerçek anlamda bir yardım kurumu kimliğini buldu. Sultan Reşat'ın (V. Mehmet) Cemiyet'in kurucu başkanlığını, Velihaht Yusuf Efendi'nin de fahri başkanlığını üstlenmesi, devlet ileri gelenlerinin anneleriyle eşlerinin aktif desteği ayrıca hepsinin yeni kurulan Hanımlar Merkezi'nin etkinlikleri ile de birleşmesi Hilal-i Ahmer'e yurt içinde güvenilirlik, yurt dışında da saygınlık kazandırdı. Bu ivmeyle özgüveni de güçlenen Cemiyet, Osmanlı Devleti'nin tam da kurum yeniden yapılırken girdiği Trablusgarp Savaşı'nda büyük görevler üstlenmekten geri kalmadı. (Resim 17)

Resim 17: HAC Fahri Başkanı Velihaht Yusuf İzzettin Efendi

Ancak, HAC'nin bu savaştaki özverili hizmetlerini anlatmaya başlamadan önce Trablusgarp Savaşı ve onu izleyen Balkan Savaşları sırasında gösterdiği gayret ve sağladığı başarılarında Meşrutiyet'e dönüşün ülkeye getirdiği coşku kadar bu kurumun ülkeye yararlı olacağına inanan hükümetin desteğinin ve Bab-ı Âli ile Cemiyet'in arasında oluşan dayanışmanın büyük payı olduğuna da işaret etmek yerinde olacaktır: Hükümetin Kurum'a öncelikli destekleri, kabine üyelerinin çoğunun maddi katkılarının yanı sıra Hilal-i Ahmer'in adını, parasını korumak, bağışların gecikmeden dağıtım yapan merkez yetkililerine ulaşmasını sağlamak, ve elinde olan sağlık malzemesinin kullanılabilir hale getirilmesi için Harbiye Nezareti eliyle teknik yardımda bulunmaktı.

Hükümetin ilk söz etmek gereken desteklerinden biri de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kısa zamanda kazandığı saygınlığın hemen hemen her savaşta türeyen çıkarıcılar tarafından kötüye kullanılarak örselenmesini yasayla engellemek için gecikmeden harekete geçmesiydi. Nitekim Hükümet Cemiyet'in dikkat çekmesi üzerine hemen ay ve haç işaretlerinin ticari amaçla veya çıkar sağlamak üzere şahıslar veya başka kurumlar tarafından kullanılmasının hatta yapılan bağışlara el uzatılmasının ceza ile önüne geçmek üzere yasal önlem aldı. Cenevre Sözleşmesi'nin ilgili maddesi doğrultusunda¹ yabancı ülkelerin hükümetlerinin de yaptığı gibi 27 Ekim (14 Kasım) 1912'de askeri ceza yasasına savaşta düşman tarafın hasta ve yaralılarına kötü davrananların ve/veya "su-i istimal ve sirkatin" (kötüye kullanma ve hırsızlığın) cezalandırılmasını öngören hükümler eklendi:²

*Daire-i Sadaret
Tahrirat Kalemi
Şube 1
Harbiye Nezaret-i Celilesine*

Hal-i harbde bulunan ordulardaki mecruhin ve marazanın terfipleri maksadıyla 6 Temmuz sene 1906 tarihinde akdolan Cenevre Mukavelenamesi'nin yirmi sekizinci maddesi hükmünce düvel-i mümziye kavanin-i cezaiye-i askeriyelerinin ahkamı kafi olmadığı takdirde vakt-i harbde ordulardaki mecruhin ve hastagan haklarında efrad-ı ahali tarafından yağmagerlik ile sair güne su-i isti'malatın vukuunu zecr yahud efrad-ı ahaliden Salib ya Hilal-i Ahmere mahsus bayrakları yahut kola takılan işareti hilaf-ı usul istimal edenler alamat-ı askeriyeyi su-i isti'mal edenler aleyhlerindeki ahkam-ı cezaiyeye tevfikan te'dib için Hükümet-i Seniyye'nin

¹ Birinci Bölümde Cenevre Sözleşmesini özetleyen maddelerden 2. ve 8. madde.

² İzgören-Tuğ, a.g.e. s. 646. (BOA, BEO, 4098/307278) Fotokopisi için bk. Belge: 13.

Mukavelename-yi Kanununa seyl etmesi icab eder iken müddet-i mezkure iki ay evvel hitam bulduğu halde henüz mukavele hükmüne tevfikan ahkam-ı mahsusa-i cezaiye vaz' edilmediğinden maddi-manevi mesuliyete mahal kalmamak üzere Askerî Ceza Kanunu'na bir maddenin müsaraaten ilavesi lüzumunu ve bazı ifadeyi havi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Celilesinden varid olan 30 Eylül sene 328 tarihli ve 297 numarolu tezkire leffen irsal kılınmağla serian icabına icra ve inbasına ve melfufun iadesine himmet.

2 Zilkade 300 – 30 Eylül 328 (13 Ekim 1912)

Askerî Ceza Kanununa İlave Olunan Madde-i Kanuniye ile 194. madde zeyli hakkında kanun-ı muvakkat:

Tarafeyn-i Muharibinden muarekede fevt olanların veyahud her nerede olursa olsun mecruhin ve hastaganın ve esaret devam ettikçe usera'-yı harbiyeden birinin eşya-yı zatiye vesairesini gasb eden veya Hilal-i Ahmer'e veyahud Salib-i Ahmer'e mensub ve alametlerini haiz müessesat-ı sıhhiyeyi yağma veya tahrib eden ve bu babda teşvikat ve tahrikat icra veyahud emr i'ta' eden veya nakline me'mur olduğu yaralıları esna-yı rahda darb veya bir guna sebep ve zaruret olmaksızın terk eden umera ve zabitan dan ise meslek-i askeriden tard ile beraber bir seneden beş seneye kadar kalebend, efrad-ı ahaliden ise keza bir seneden beş seneye kadar kalebend ve küçük zabitan ve neferatdan ise tecdid-i kayd ile beraber bir seneden üç seneye kadar prangabend cezasıyla mucazat olunur.

Askerî Ceza Kanunu'nun 194'üncü Maddesine Zeyl Edilen Madde-i Kanuniye

Hilal-i Ahmer veya Salib-i Ahmer İdare ve Teşkilatına bir irtibatları olmadığı halde Hilal-i Ahmer veya Salib-i Ahmer ünvanını gerek aynen gerek takliden her ne sebep ve suretle olursa olsun bilerek istimal eden veyahud istimalini emr eden ve bu alametlerden birini kullanılmak üzere istimale hakkı olmayan bir kimseye veren üç aydan bir seneye kadar hapsolunur.

İş bu mevadd-ı kanuniyenin Meclis-i Uminin kuşadında kanuniyeti teklif olunmak üzere muvakkaten mevki'-i icraya vaz'ını ve kavanin-i devlete ilavesini irade ederim.

Zilkade sene 1330 ve 14 Teşrin-i evvel sene 1328

Mehmed Reşad

Sadrazam

Gazi Ahmed Muhtar

Harbiye Nazırı Vekili Müsteşar

Fuad⁵

³ Besim Ömer, *Hanımfendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330, s. 67-68'den "Takvim-i Vekayi'in 25 Zilkâde 1330 ve 31 Teşrin-i evvel 328 (13.11.1912) tarihli nüshasıyla neşr olunmuştur."

Resim 18: Bir Hilal-i Ahmer sergisi açılışı

Bundan sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti devletin koruyucu kanatları altına girmenin de özgüveniyle yurt içinde ve dış ülkelerde, özellikle de yoğun İslam nüfusu olan yerlerde açtığı temsilciliklerde hızla gelişti. Sayıları gitgide artan üyelerden alınan aidatlar, bağışlar, Hanımlar Merkezi'nin düzenlediği kadınların el işlerinin de satıldığı sergiler (*Resim 18*) ve benzeri girişimlerle ekonomik açıdan güçlenip işlevsel bir kurum haline geldi. Devlete kesintisiz olarak sunduğu hizmetlerinin ilkininise 1911-12 yıllarının Türk-İtalyan Savaşı diye de anılan Trablusgarp Savaşı'nda verdi.

Özetle Trablusgarp Savaşı

Meşrutiyet'e dönüş, ülkede çoktandır var olan ideolojik çekişmeler içindeki grupların örgütlenerek siyasal partiler (fırkalar) kurmalarına olanak sağlamıştı. Ne var ki İttihat Terakki Cemiyeti'nin fırka haline gelmesi, iç kamplaşmaları, özellikle de 1911 Kasımında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kuracak olan karşıtlarıyla sürtüşmeleri derinleştirmiş, siyasal bunalımlar türlü olanaksızlıklar içinde yüzerken bir yandan da güçlenmeye çalışan devleti daha zayıflatmıştı. İşte Osmanlı İmparatorluğu bu ortamdayken bir olup bittiyle kendini yeni bir savaşın içinde buluverdi.

Trablusgarp Savaşı'nın esas nedeni, XIX. yüzyıl başında yedi krallıktan oluşan İtalya'nın 1860'lı yıllarda birliğini kurarak Endüstri Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa'nın hızla sanayileşen büyük devletlerinin emperyalizm yarışına katılmak istemesiydi. Bu hedefi doğrultusunda sömürgeleştirmek istediği Habeşistan'a saldırısı başarısızlığa uğrayınca da

gözlerini buğday ambarı olarak kullanmayı tasarladığı, üstelik emperyalist amaçlı birtakım yatırımlar bile yapmış olduğu Trablusgarp'e dikmekte gecikmedi. Ekonomik açıdan yayılmaya elverişli gördüğü bu bölgede çok sayıda İtalyanın yaşadığına da güvenerek önce ülkesinde Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı uygarlıktan yoksun bıraktığını ve buradaki İtalyanlara baskı yaptığını öne sürerek halkı kıskırttı. 28 Eylül 1911'de de Bab-ı Âli'ye Trablusgarp'te düzenlemeler yapılmasını öngören 24 saat süreli bir nota verdi. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti Trablusgarp'teki egemenliğini tehdit eden İtalya'ya karşı son yıllarda yakın dostluk geliştirdiği Almanya'dan yardım istedi. Ne ki İtalya ve Avusturya-Macaristan ile kaderini çoktan birleştirmiş olan Almanya bu ortaklığa gölge düşürmek istemediğinden Osmanlı'nın seslenişini duymazlıktan geldi. Öte yandan bloklara ayrılmış Avrupa'nın her biri kendi siyasal çalkantılarıyla uğraşan öbür devletlerinin de Osmanlı Devleti'ne arka çıkmaya hiç niyetleri yoktu. İmparatorluğun İttihatçı-İtilafçı çekişmeleri dolayısıyla ciddi iç sorunlar yaşarken bu denli büyük bir siyasal yalnızlığa düşmüş olması İtalya'yı iyice yüreklendirdi. Üstelik Trablusgarp'e yönelmek konusunda bir zamanlar Osmanlı bütünlüğünü destekleyen İngiltere'nin onayını bile almıştı. Kendisi için bu denli olumlu koşullar oluşmuşken istediği bazı reformlar için Bab-ı Âli ile yapmakta olduğu görüşmelerin sonlanmasını hatta verdiği notanın süresinin dolmasını bile beklemeden Bab-ı Âli'ye Trablusgarp'ı işgale karar verdiğini bildirdi. 29 Eylül'de de savaş duyurusu yaptı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu kendini bir yıldan fazla süren ve 18 Ekim 1912'de Ouchy Anlaşması ile son bulan Trablusgarp Savaşı'nın içinde buldu. Osmanlı'nın zayıflığını ve yalnızlığını bilen İtalya ise hızlı hareket ederek 1911 Kasımında Trablusgarp'ı topraklarına kattığını duyurmakla kalmadı, Nisan ayında Çanakkale Boğazı'na başarısız bir zorlama yaptıktan sonra Osmanlı egemenliğindeki On iki Ada'yı işgal etti.⁴

İtalyanlarla savaş boyunca hiçbir ülkenin yardım eli uzatmadığı Bab-ı Âli ise yeni oluşan partilerin kamuoyunu da etkileyen siyasal çekişmeleriyle uğraşırken savaşla gelen sıkıntıları da göğüslemek zorunda kaldı. Savaş başladığında Osmanlı İmparatorluğu'nun Trablusgarp'te sadece 1.200 dolayında askeri vardı. Hükümet Afrika'ya destek kuvvet göndermek istediğinde Ege'ye yayılan İtalyan donanmasının deniz yolunu kesmesi, İtalya ile dostluğunu korumak için yansızlığını duyuran İngiltere'nin de Mısır'dan geçen kara yolunu kapatarak Osmanlı askerlerinin Afrika'ya geçişini engellemesi, daha savaş başlarken Bab-ı Âli'nin karşısına çok ciddi sorunlar çıkarmıştı. Böylece, umudunu kaçak olarak Trablusgarp'e geçen

⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Ankara. 1973, s. 325-27.

Türk askerlerine ve yerli halkın desteğine bağlayan Osmanlı Devleti'nin bu savaşta yenileceği baştan belli olmuş gibiydi. Bununla birlikte kaçak olarak savaş bölgesine ulaşabilen Enver, Mustafa Kemal ve Refet Beyler gibi vatansever subaylar, özellikle Bingazi ve Derne'de yönettikleri özverili ve güçlü mücadelelerle buralarda Osmanlı askerinin beklenenden daha uzun bir süre tutunmasını sağladılar.

Osmanlı Devleti'nin tam da anayasal sistem içinde güçleneceğini düşünürken sürüklendiği Trablusgarp Savaşı'nın iç siyasetteki karışıklığın da etkisiyle çok olumsuz gelişmesi, ülkeyi her bakımdan sarstı. Zaten Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın savaş anında görevinden istifa ederek hükümet bunalımının derinleşmesine yol açması da giderek artan karışıklığın bir göstergesiydi. O sıralar Derne Kuvvetleri Komutanı Mustafa Kemal'in Demiryolları Genel Müdürü olan Behiç (Erkin) Bey'e bir mektubundan alınan aşağıdaki satırlar ülkenin acıklı durumunu gözler önüne sererken HAC gibi siyaset dışı ve birleştirici bir kuruma olan büyük gereksinim için de açıklayıcı olmaktadır:

"...Bizde buradaki vaziyet ve mukavemetimizle şan-ı millete mutabık bir netice istihsali ümidi pek kolay iken son zamanlarda memleket dahilinde zuhuryafte olan elemli levhalar bizi mey'us etti. Bizim ahlaksızlığımızın, menfaatperestliğimizin derecesi malum idi. Fakat bunun hiyanet, denaet, rezalet derecesine çıkabileceğini kat'iyyen ve katıbatan (asla) tasavvur edemiyorduk. İhtirasaat, cehalet, mantıksızlık yüzünden koca Osmanlı Devleti'ni mahv edeceğiz. Kuvvetli bir Osmanlı İmparatorluğu vücuda getirmeği tasavvur ederken vaktinden evvel esir, sefil, rezil olacağız. Hatanın kimlerde ve nerede olduğunu bilmiyorum. Lakin her ne olursa olsun memleket vadii inkıza tekmedenmeyecektir... Bizim vaziyeti askeriyemizde bir tebeddül yoktur. Siyasetimiz müsaid ise biz taleb olunduğu kadar sebat ve mukavemete muktediriz. Yalnız erbabi siyasetin memleketi büsbütün tar-u-mar olmaktan ziyade sıyanet için gözlerini dört açması lazımdır."⁵

Büyük ümitlerle başlayan yeni dönemde Osmanlı Devleti iç sarsıntılar ve Trablusgarp Savaşı'nda uğradığı yenilgilerle üstüste darbeler yerken Balkanlar'da da savaş bulutları esmeye başlayınca Bab-ı Âli, ister istemez İtalya ile anlaşma masasına oturdu. İki ülke arasında yapılan Ouchy Anlaşması hükümlerine göre Osmanlı Devleti hem Kuzey Afrika'daki son topraklarını hem de "geçici" kaydıyla da olsa On iki Ada'yı İtalya'ya bırakmak zorunda kaldı.

⁵ Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt 12, s. 1871.

Hilal-i Ahmer'den Hükümete Özverili Trablusgarp Desteği

Yaşama döndükten sonra devletin desteğini kazanıp güvenilir bir kurum olma yolunda hızla ilerleyen Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Trablusgarp'te savaşan Türk askerlerinin sağlık gereksinimlerinin karşılanması için hükümetin yanında yer almakta gecikmedi. Hemen bütün olanaklarını devlete sunarken denizaşırı da uzanarak savaşan askerlerin ve yerel halkın yardımına koştu.

HAC'nin kuruluşunda söz sahibi olanların hayatta kalanları ve yeni yetkililerinin yürüttüğü yapılandırma çalışmaları, doğal olarak birtakım yeni gereksinimleri öne çıkarmıştı. Oysa ekonomik çöküntü içindeki ülkede Kurum'u çalıştıracak geliri sağlamak zaten savaştan önce de çok büyük, ama çözümleri zorunlu bir sorundu. Dolayısıyla, Kurum normal işlerini ve üstüne aldığı sağlık hizmetlerini yerine getirmek için gereken parayı aidatlarla bağışlardan sağlarken yöneticilerinin bunların dışında gelişen her türlü olanağı değerlendirmesi de kaçınılmaz olmuştu. Aslında savaşın başlangıcında Cemiyet'e yapılan bağışlar çoğalmış, devlet yetkilileri ve eşleri de ciddi katkılar yapmışlardı. Bu durumda Genel Merkez, önceden kalmış olan parasıyla Rifat Paşa'nın eşinin etkinlikler de yaparak topladığı 70.000 frankı birleştirerek 400.000 Franka ulaşan bu tutarı⁶ hemen Trablusgarp harcamalarına yönlendirdi. Öte yandan, savaş rüzgarlarının esmeye başlamasıyla birlikte çok önceleri Hilal-i Ahmer'e bağış olarak gönderilmiş ama kullanılmayıp yıllardır depolarda saklanmış olan sağlık malzemesinin değerlendirilmesi de önem kazanmıştı. HAC'nin bozulmakta olan bu malzemenin kullanılabilir hale gelmesi için büyük bir kısmının bakım ve onarım görmesi gerektiğini belirten başvurusu üzerine, yokluklar içindeki hükümetin Harbiye Nezareti de hiç gecikmeden bu işleri yerine getirecek kimseleri görevlendirdi:⁷

⁶ OHACM 4, s. 17-19. Önceki bölümde bu tutarlar Osmanlı lirası olarak verilmişti.

⁷ K.A.D. (Kızılay Arşivi Dosya) 211. Belgenin fotokopisi için bk. Belge: 14.

*Harbiye Nezareti
Tahrirat Dairesi – Tahrirat Kalemi
Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyasetine*

*Hulasa: Hilal-i Ahmer Cemiyeti deposunda
mevcut etüvün muayenesi için bir makinistin
gönderileceğine dair*

Hal-i seferide mecruhin ve hastegan-ı askeriye'nin tedavisi maksadıyla müteşekkül Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Tophane ittisalinde Kılınc Ali Paşa Türbesi karşısında vaki merkez-i umumisi deposunda mevcut üç adet etüvün harab olmaması için arasına muayenesine lüzum olduğu cemiyet-i mezkure azasından Mirliva Nazif Paşa tarafından ifade ve imalat-ı Harbiye Müdüriyeti'nde müstahdem makinistlerden birinin ayda bir kere mezkur etüvlerin muayenesi için memur edilmesi rica edilmiş ve cemiyet-i mezkure hakkında müracaat-ı vakianın terveci muvafık-ı hal ve maslahat görülmüş olduğundan ol vechile ifa-yı icabı imalat-ı Harbiye Müdüriyetine bildirilmiştir.

Harbiye Nazırı Şevket

Bu babda imalat-ı Harbiye müdirine arz-ı malumat hemen bir memurun gönderilmesinin taleb edilmesi hususu kitabete

8 Kanun-ı sani 327 (21 Ocak 1911)

Kardeş Kuruluşun “Kerhen” Yardımı

Trablusgarp Savaşı başladığında hükümet, olağan harcamalarının dışında cepheye asker-cephane, araç-gereç sevki gibi savaş harcamalarını karşılamak, bunun yanı sıra cephede yaralanan, hastalanan askerlerin bakımıyla ayrıca yerel halkın da sağlık sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Kasasında henüz yeterli birikimi olmayan HAC ise savaş giderlerine katkı yapabilecek veya mağdurlara gereken yardımı verebilecek duruma gelememişti. Sermayesi 15.000 lira dolayındaydı; hastaneleri daha düzenlenmemiş, bir ambarı bile kurulamamıştı; zaten elinde malzemesi de yoktu.⁸ Üstelik, bunları kısa zamanda oluşturacak duruma da değildi. Bu koşullarda Kurum, ekonomik güçlenme umudunu yapılacak bağışlara bağladı. Neyse ki bundan sonra da olacağı gibi Osmanlı sınırları içinden, İslam ülkelerinden ve yabancı ülkelerden olmak üzere üç kanaldan gelen katkılar Kurum'un üstüne aldığı görevleri yerine getirebilmesine olanak sağladı.

Kısa geçmişine karşın hemen örgütlenecek devlete yardımcı olmaya koşan Hilal-i Ahmer'in güçlendirilmesi gerektiğini kavrayan hükümetse kendine düşen görevleri yerine getirmeye çabalayan Kurum'a parasal katkı veremeyeceğini gözeterek onu rahatlatacak başka yöntemler düşündü.

⁸ Salname, s. 95.

Örneğin, üyelerine aidatları ve bağış olarak gönderilen paraların ilgili ellere gecikmesiz ulaşması için bürokratik kolaylıklar sağlayarak Kurum'a destek oldu. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa da Cemiyet'in bu paraları hemen kullanabilmesi için uzun işlemlerle vakit geçirilmeden Osmanlı Bankası aracılığıyla HAC yetkililerine ulaştırılmasıyla bizzat ilgilendiği gibi Kurum'a da aşağıdaki bilgiyi şahsen vermekten kaçınmadı.⁹

Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi
494

Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi Riyaset-i Valasına
Saadetlu Efendim

Hilal-i Ahmer için toplanan ianata mahsuben bu kere yirmi bin Osmanlı lirasının Bank-ı Osmani marifetiyle Heyet-i aliyyelerine teslimi Maliye Nezaret-i Celilesi'ne ba-tezkire işar edilmiş olmağla meblağ-ı mezkurun ahzıyla makbuzun irsali ve bir de heyetin para hususunda bazı mertebe müzayakada bulunduğu istihbar edildiğinden bu cihetin de nazar-ı dikkate alınması mütemennadır.

12 Kanun-ı evvel 327 (25 Aralık 1911)
Harbiye Nazırı Mahmut Şevket

Akçenin alınması ve makbuzun verilmesi hususunun muhasebeye ve bu babda tahrirat yazılması kitabete

14 Kanun-ı evvel 327 (27 Aralık 1911)

Devletin desteğine güvenen Kurum'sa koşullar hızlı hareket etmeyi gerektirdiğinden parasal yetersizliğini ilkin Maliye Nezareti'nden borç olarak gidermeye çalıştı. Sonra da Avrupa ülkelerinin Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer kuruluşlarının desteğine başvurdu. Çok geçmeden Trablusgarp'e çeşitli Avrupa ülkelerinden, Bosna, Mısır, Hindistan, Güney Afrika'daki İslam topluluklarından ve Hilal-i Ahmer'in dış merkezlerinden yardımlar ulaşmaya başladı. Kurum'un savaş sırasında oldukça yararlandığı bu katkıların çoğu hatırı sayılır tutarlardı. Örneğin, Saraybosna'da Trablusgarp'e gönderilmek üzere yaklaşık 300.000 kron (15.000 lira) bağış toplanmıştı.¹⁰ Özellikle yurt içinde adeta bir kampanyaya dönüşen bu yardımlar sayesinde Kurum, kısa zamanda Trablusgarp'e sağlık heyetleri bile gönderecek duruma geldi. Bununla birlikte bazı Avrupa ülkelerinin hükümetlerinin duruma kayıtsızlığı, gönderdikleri yardımların azlığından ve hiç de "hemen" olmayan zamanlamalarından anlaşılıyordu.¹¹

⁹ K.A.D. 211. Fotokopisi için bk. Belge: 15.

¹⁰ Salname, s. 284.

¹¹ Salname, s. 95.

Bu aşamada Salib-i Ahmer kuruluşlarının Osmanlı'ya çok da gönülden yardımcı olmadıklarının pek çok örneklerinden biri Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin haberinde yer almıştı. Günlük bir Alman gazetesinin 5 Ocak sayısından alıntıyla verilen bu haberde Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'daki temsilcisine gereken yardımın yapılması için talimat verildiği tek satırla geçirilirken Berlin'deki Osmanlı kulübünün Almanya'dan Trablusgarp'e gidecek heyete verdiği ziyafete daha çok yer ayrıldığı belirtilmişti. Berlin Sefiri Osman Nizami Paşa ve orada bulunan Bahriye eski Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın da katıldığı bu ziyafet uzun uzun anlatılmış hatta Sefirin Almanya İmparatoru ve İmparatoriçesi şerefine, Salib-i Ahmer Cemiyeti Reisi'nin de Padişah'ın şerefine karşılıklı "İdrâ-i Akd" ettiklerine (söz verdiklerine) bile ayrıntılarıyla yer verilirken gönderilen yardım adeta geçirilmişti.¹²

İngiltere'nin savaşın başlamasından ancak aylar sonra Hilal-i Ahmer'e yardım eli uzatması da Batılı ülkelerin İslam ülkesi Osmanlı söz konusu olduğunda yardım etmek için birbirleriyle hiç de yarışmadıklarının başka bir göstergesiydi. Zaten Hariciye Nezareti'nin onayı ile Trablusgarp'e bir sağlık heyeti göndermekten ibaret olan İngiliz yardımı da ancak Fransa ve İtalya hükümetleri bilgilendirildikten sonra yapılmıştı. Savaş bölgesinde 6 ay kalmak üzere 16 Şubat'ta İngiltere'den yola çıkan bu sağlık heyetinde ikşer cerrah, doktor ve eczacının bulunması önemli ve olumluydu. Bununla birlikte heyetin masraflarını karşıladığını duyuran İngiliz Hükümeti'ne İngiltere'deki İslam topluluğunun da büyük katkısı olduğu öğrenilmişti. Bu haberi veren Tanin'de aynı yönde bir başka haber de Hint Müslümanları'nın Londra temsilcisi Emir Ali'nin gönderilen 60 kişilik hastane personel ve levazımat giderlerini kendilerinin karşıladığını Times Gazetesi'ne bildirmiş olmasıydı.¹³ Birkaç gün sonraki Tanin'deyse Alman Salib-i Ahmeri'nin de 10 Ocak'ta Trablusgarp'e İngiliz heyetinden pek farklı olmayan koşullarda bir sağlık heyeti gönderdiği yer almıştı.¹⁴ Kısacası savaştan önce de yetersizlik içinde yüzdüğü bilinen Osmanlı ordusuna yardım etmek için savaşın ilerleyen aylarının seçilmesinden, sağlık malzemesi yönünde bir destek yapılmamasından ve daha çok İslami kuruluşların harekete geçmesinden Avrupa ülkelerinin Salib-i Ahmer kuruluşlarının Osmanlı'ya pek de isteyerek yardım yapmadıkları anlaşılıyordu.

¹² Tasvir-i Efkâr, 9.I.1912.

¹³ Tanin, 13.2.1912.

¹⁴ Tanin, 18.2.1912.

Hilal-i Ahmer Ekipleri ve Karşılaştıkları Sorunlar

Savaşın olumsuz başlangıcından kısa bir süre sonra Osmanlı askerlerinin Bingazi'den Trablusgarp içlerine hızla çekilmeleri ve çekilme yolu üzerinde binlerce Bedevinin onlara katılması zaten yetersiz olan sağlık ekiplerinin türlü sorunlarını çoğaltmıştı. Üstelik Trablusgarp'taki askeri sağlık heyeti de bütün hastane araç-gereçlerini ve ilaçlarını sahil kesiminde bırakarak çekilen askerlere katılmıştı. Bunun da ötesinde İtalyanlar, sağlık heyetlerinin dokunulmazlığını hiçe sayarak çekilen bu heyetin bazı doktorlarını tutsak almıştı.¹⁵ Oysa hatırlanacağı gibi Cenevre Konferansı'nda uluslararası kabul gören bir ilke, hangi tarafın olursa olsun savaş yaralılarının ve esirlerin yansız sayılacakları ve bu kimselere yardımın bir insanlık borcu olduğu idi. Bu bağlamda Hilal-i Ahmer de yine Cenevre'de alınan kararlar doğrultusunda kırmızı haç veya ay amblemlili bayrak taşıyan hastanelerin, sağlık merkezlerinin ve çalışanlarının saldırıya uğramayacaklarını varsayarak olanaklarını zorlayıp Trablusgarp'e sağlık yardımını yoğunlaştırmıştı ama doktorların tutsak alınmasıyla mali sorunlarına siyasal sorunlar da eklenmişti. Cemiyet için çekilme sırasında binbir güçlükle sağlanan araç-gereç-malzemenin elden çıkması maddi açıdan, tutsak alınan doktorların durumu da hele devletin yalnızlığı hesaba katılınca siyasal açıdan kolay giderilemeyecek sorunlardı. Ama yapılan bağışlarla başlangıçtaki mali sorunu oldukça giderilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin önüne çıkan başka sorunlara da hal çaresi bulması gerekiyordu. Bu sorunların çoğu savaş ortamıyla artan genel güvensizlikle ilgiliydi. Kurmun işini yapabilmesini kolaylaştırmak için bürokratik destek vermekten kaçınmayan devletin, tamamiyle kendi istekleriyle hareket eden bağışçıların hatta HAC'in bile kimi zaman güvensizlik yaşadıkları açıktı.

Şöyle ki yeniden kurulduğunda atacağı her adımın akçeli boyutu olan HAC daha kendini kanıtlayamadan Trablusgarp'ta ciddi sorumluluklar üstlenmiş, üstelik kasasında da birdenbire yüklü paralar girmişti. Hal bu olunca hükümet, devletin hazinesi boşken kendi yapması gereken işi yapıyor olsa da Cemiyet'in bu parayı kullanmasını kontrol etmek istemişti.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti yurt içinden ve dışından gelen yardımlarla ve devlet yetkililerinin sağladığı kolaylıklarla savaş bölgesine sağlık ekipleri gönderme olanağına kavuşunca önce Trablusgarp'e ardından da Humus ve Bingazi kentlerine üç sağlık ekibi gönderdi.¹⁶ (*Resim 19*) Ama Hükümet daha bu ekipler yola çıkarken Hilal-i Ahmer'e gelen bağış ve yardımların Osmanlı Bankası'nda bloke edilerek Cemiyet'e gereğine göre belli

¹⁵ 73 Yıllık s. 20.

¹⁶ Salname, s. 96.

*Resim 19: Trablusgarp'te Kızılay Garyan Sağlık Heyeti
Sağdan ikinci Kızılay Genel Merkez üyelerinden teftiş için Trablus'a giden delege Adnan Bey,
sağda Operatör Sadeddin Bey*

miktarlarda verilmesini kararlaştırdı. Bu durum 18 Aralık günü Sadrazam adına Maliye Müsteşarı tarafından HAC Başkanlığına kararın hükümet tarafından alındığını belirten aşağıdaki açıklamayla yazılı olarak bildirildi:

"Hilal-i Ahmer Cemiyeti namına tesyari ve mecruhin ve harp ianesi v.s. namıyla verilmekte ve gönderilmekte olan ianenin doğrudan doğruya hazinei maliyeye irsal ve tevdi ile hazine müşarünileyhçe bir hesab-ı mahsusta Osmanlı Bankası'nda hıfzı ve icab ettikçe luzumu kadar meblağın Hazinece Bankadan tediye ettirilmesi hususunun usul ittihazı Meclis-i Vükelaca..."¹⁷

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen bağışlar Osmanlı sınırlarını aşıp giderek çoğaldığından hükümet bu kararı kuşkusuz tam anlamıyla boşalmış olan devlet hazinesine geçici de olsa bir destek sağlamak amacıyla ama biraz da Kurum'un elindeki parayı nasıl kullanacağını tam kestiremediğinden almıştı. Öte yandan, kuruma bağış yapanlarsa belki de Hükümetin bu yaklaşımının da etkisiyle, gönderdikleri paraların akıbetini merak etmiş hatta bazıları bağışları karşılığında makbuz istemişlerdi. Yurt içinden ve dışından kimi bağışçıların ısrarla makbuz istemesi aslında hep güvensizlikten dolayı değil bazen de özveriyle toplanıp gönderilen paraların amaca uygun kullanıldığını öğrenmek ya da kendi kayıtlarında

¹⁷ K.A.D. 191.

gerektiği içindi. Aşağıda Avusturya (Viyana) ve Hindistan'dan birer örnek verilen bu tür istekler gerçekten pek çoktu.¹⁸

(a)

Maliye Nezareti
Vezne-i Umumi Müdüriyeti Kalem
944 umumi
40 hususi

Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi Riyaset-i Ulasına

Viyana'da büyük fabrikatörlerden Mösyö Vilhelm Kesbil tarafından Trablusgarp'ta mecruh olan asakir-i Osmaniye ianesi olarak gönderilen 140 kronluk bir kıta çek mukabili olan 486 kuruş 12 para bi'tahsil emaneten irad kayd olunmuş ve meblağ-ı mezkurun cemiyet-i aliyelerine tesviye ve itası tensib kılınmış olduğundan salfüz-zikr 486 kuruş 12 para için bir kıta makbuz ilm ü haberinin tanzim ve isrası ricasıyla arz-ı ihtiram olunur efendim.

fi 26 cumadel-ula 330 fi 30 Nisan 328 (13 Mayıs 1912)
Maliye Nazırı Namına Vezne-i Umumi Müdiri (imza)

Akçenin kabzıyla makbuzun itası veznedarlığa
fi 1 Mayıs 328
33 cilt 95 makbuz verildi: 1 Mayıs 328 (imza)

(b)

Bab-ı Âli
Nezaret-i Umuru-ı Hariciye
Muhasebe Şubesi
Aded-i umumi : 113
Aded-i hususi : 113

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Müfettiş-i Umumiliğine

Kolombo Şehbenderi'nin Hilal-i Ahmer ianesi olarak şehir-i mezkur Hilal-i Ahmer şubesi tarafından toplanan 466 İngiliz lirası ve 7 şilingi havi bir kıta çek ve ianeyi iştirak edenlerin esamisini müşir gazete cetveli Bombay Baş Şehbenderliğinden 73/18 numrolu 1/18 Mayıs 912 tarihli tahriratıyla vürud eylemiş ve mezkur çek ve cetvel leffen takdim kılınmış olmağla makbuzlarının Bombay Başşehbenderliğine irsal ve müdüriyet-i sebnaverince beyan-ı malumat buyurulması ricasıyla arz-ı ihtiram olunur efendim.

fi : 10 Mayıs 328 (23 Mayıs 1912)
Muhasebe Müdiri (imza)

Akçenin kabzı makbuzun itası veznedarlığa fi 15 Mayıs 328
Makbuzların Bombay Başşehbenderliğine irsali ve yazılacak mektupta icab eden teşekküratın ifası ricasının derci ve makbuzların sevk edildiğine dair hariciye muhasebesine malumat itası

Kitabete fi 22 Mayıs 328

¹⁸ K.A.D. 166. Fotokopiler için bk. Belge: 16 (a,b).

Öte yandan bazı kimseler de ya HAC'ne üyeliği önemsediklerinden veya üye olduktan sonra da düzenli aidatlar ödemeleri gerekeceğinden dönemin karmaşık koşullarında kurumun ciddiyetinden emin olmak için üyelik belgesi istemekteydi. Cemiyet'e ABD'den gönderilen her iki durum için de geçerli olabilecek aşağıda Türkçe çevirisi verilen başvuruysa, benzer isteklere bir örnek olduğu gibi biraz da HAC'in deneyimsizliğini yansıtmaktadır. Nitekim, makbuz-kayıt-belge gibi konularda Batı dünyası oldukça bilinçli ve duyarlıyken okur-yazarı çok daha az olan doğu toplumları ancak zamanla bu noktaları aynı derecede önemser duruma geldiklerinden Cemiyet de üyelere belge vermeye ancak bir süre sonra başlayacaktı.¹⁹

Oda 502
140 Nasau Sokağı
New York

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aliyyesi – İstanbul

Sayın Baylar,

1912 yılı Şubat ayının Trablusgarp kampanyasına bağış olarak göndermek şerefine nail olduğum 25 frankın elinize geçip geçmediğine ilişkin henüz bir haber, mektup veya banka makbuzu alabilmiş değilim.

Meblağın büyük bir önem ifade etmesinden ziyade makbuzunuzun henüz tarafıma erişmediğini bilmeniz doğa hakkınız olduğunu düşünerek size yazıyorum.

Buradaki Türkiye Konsolosu bu katkı dolayısıyla Cemiyetinize ömür boyu üye olma hakkını kazandığımı söylemektedir. Bu doğru mudur?

*Sağlarımla,
Dr. Firts v. Holin*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kimi bağışçıların Genel Merkez'e yazılarla ilettikleri kuşklarını gönderilen paraların yerini bulduğunu anlatan teşekkür mektuplarıyla gidermeye çalışarak gücünü ve sorumluluk bilincini de kanıtlıyordu. Ancak bireyler, topluluklar ve kurumlar savaşların yol açtığı sıkıntıların, yoksulluğun, yaraların bir kısmını olsun dindirmek için maddi katkılar yaparken yüce bir insanlık duygusu olan yardımseverliği bu savaş sırasında da kötüye kullanan art niyetliler olduğunu da dikkate almak zorundaydı. Nitekim, Kurum'la ilgisi olmayanların kişisel amaç ve girişimle bağış topladığının öğrenilmesi güvensizliği körükleyince Cemiyet Başkanlığı durumun gazetelerde yayınlanmasının uygun olacağı önerisiyle İstanbul Polis Müdürlüğü'ne şu duyuruyu gönderdi:²⁰

¹⁹ İbid. Belgenin İngilizce fotokopisi için bk. Belge: 17.

²⁰ K.A.D. 191.

Polis Müdüriyeti Umumiyesi Canib-i Behiyesine

10 Kanun-ı sani 1328

23 Kanun-ı sani 328 tarihli ve 1644 No.lu tezkereyle zeyldir

Türkçe ve Fransızca Mecruhin-i Osmaniye Muavenetperver Salib-i Ahmer Cemiyet-i Hayriyesi ibaresi yazılmış birtakım kartlarda hiçbir sıfat ve salahiyete malik olmayan eşhasın ianaat derc etmekte oldukları istihbar kılınmış ve bu karlardan bir adedi gönderilerek husus-ı mezkura nazar-ı dikkat-i Behiyeleri celb olunmuş idi. Ahiren aynı eşhasın Fransızca E. V. Mevrokordato namına kartvizitlerle erbab-ı hamiyete müracaata başladıkları haber verilerek kartlardan bir nüsha da tevi edildiğinden Hilal-i Ahmer Cemiyeti idresince Cemiyet müessislerinden ve Ayan'dan Mevrokordato Beyefendi'ye müracaat olundu. Alınan cevapta mezkur kartvizitlerin Mevrokordato ailesi erkanından hiçbir kimseyle münasebeti bulunmadığı ve bir sahtekarlık eseri olduğu beyanıyla mütecennileri hakkında tatbikat-ı kanuniyede bulunulması rica edilmiştir. İşbu kartlardan bir adedi merbuten işar kılınmağla tahkikat-ı mukteziyyeye ifa ve sui istimalata meydan kalmamak üzere tedabir-i mukteziye ittihazı hakkında bezl-i himmet buyurulması mütemennadır. Ol bapta..."

HAC'nin bu duyurusunu gerektiren olaya karşın Trablusgarp'in yerli halkı bölgelerine ulaşan sağlık heyetlerini sevinç gösterileriyle karşılıyor ve yoksulluklarına karşın çoğu Cemiyet'e katkıda bulunmaya nerdeyse bir dinsel görev kutsallığında yaklaşarak ellerinden geldiğince bağışta bulunuyorlardı.²¹ Hatta bazı bağışçılar HAC'nin gönderilenlerin yerine ulaştığını alını ve teşekkür mesajlarıyla bildirmekte gösterdiği özeni gereksiz ve anlamsız buluyordu. Örneğin, Trablus sınırındaki Sfaks kentinin Cemiyete ilkin 500, daha sonra da 6500 Frank bağış yapan yerli halkı gönderilen teşekkür mektubunu *her Müslümanın vatani uğruna canını ve malını feda etmeye hazır olduğunu* hatırlatıp "Dinen vacip bir şeyi yerine getirdiğimizde yapana teşekkür olunmaz. Nasıl ki bir insan namaz kıldığı zaman ona teşekkür olunur mu?" mesajıyla yanıtlamıştı.²²

Türlü sorunlarla uğraşarak uygun çalışma ortamı yaratmaya çalışan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin parasal sorunlarının dışındaki başlıca güvensizliğiye ekiplerini Trablusgarp'e ulaştırmakla ilgiliydi. Merkez, sağlık heyetlerinin taşıdığı kırmızı ay işaretine karşın değinilen yol kesmeler bir yana sağlık heyetleri kurup savaş bölgesine göndermek istediğinde geçiş yollarının kapatılmış olduğunu görmüş, bu yolları sağlık amaçlı kullanıma açtırmakla da uğraşması gerekmişti. Neyse ki Hükümet bu uluslararası sorunla ilgilenmiş, Harbiye Nazırı aşağıdaki yazısıyla Tunus'tan geçiş için

²¹ Tanin, 9.2.1912.

²² K.A.D. 191.

Resim 20: Hilal-i Ahmerciler Trablusgarp'ta

Fransız Hükümeti'nin onayının alındığını ve yolun açıldığını bildirmiş, yol hazırlıklarını görüşmek üzere bir HAC'den bir yetkilinin gönderilmesini istemişti.²³ (Resim 20)

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi
465*

Gayet Müstaceldir

*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Merkeziyesi Riyaset-i Aliyyesine
Saadetlu Efendim,*

Nezareti senaverince Trablusgarp muntkasına üç tabip ve mikdar-ı kafi hastabakıcıdan mürekkep bir heyet-i sıhhiyeye izam edilmek üzere ihzaratda bulunmaktadır. Heyet-i mezkurenin Tunus'tan müruru için Fransa Hükümeti'nin müsaadesi istihsal edilmiştir. Heyet-i mezkurenin suret-i seyahatinde ve bu babda mukteyyül icra bazı muamelata dair görüşülmek ve muavenet-i lazıma ifa edilmek üzere heyet-i aliyelerince munasip bir zatın şehri halin onikinci Pazartesi günü kablez-zeval saat 10'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 3. Şubesi'ne izam buyurulması mütemmenadır.

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket

(tarihsiz)

Bu işleme ilişkin ilginç bir nokta, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin harcamalarını kontrol etmek isteyen hükümetin, sağlık heyetinin yolculuk planını Kurum'un temsilcisiyle birlikte yapmak istemesidir. Bu da parasal boyut için yukarıdaki varsayımı güçlendirmekte hatta doğrulamaktadır.

²³ K.A.D. 211. Belgenin fotokopisi için bk. Belge: 18.

Resim 21: Trablusgarp'ta "Homs" Hastanesi ve sağlık ekibi

Ekiplerin Çilesi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarp'e yaralı ve hasta askerlerle sivil halka yardımcı olacak sağlık ekipleri göndermesi, savaşın başlamasından sonra Genel Merkez'in 7 Ekim 1327 (1911) günkü toplantısında kararlaştırılmış ve Trablus, Homs ve Bingazi'ye hemen üç sağlık ekibi gönderilmişti. (Resim 21) İlk sağlık ekibi, Tıp Fakültesi hocalarından HAC Genel Merkezi'nin de üyesi olan Dr. Kerim Sebati Bey'in başkanlığında Trablusgarp'a gönderilen 6 doktor, bir eczacı, bir muhasebeciden 15 hastabakıcıdan oluşmuştu. İsranbul'dan hareket ettikten sonra Marsilya yoluyla Aziziye'ye gidecek olan bu heyet için 5.000 lira ödenek ayrılmıştı.²⁴ Bu tutar çok geniş bir alanda görevlendirilen heyetten beklenen hizmet için yetersiz olduğundan Dr. Kerim Bey ödeneğe eklenecek bir miktar nakit daha bulabilmek için kolları sıvadı. Osmanlı Devleti'nin ve Hilal-i Ahmer'in uluslararası yardım kuruluşu Salib-i Ahmer'in ilk üyelerinden olduğunu, ayrıca Cenevre Sözleşmesi'nin "*Her memlekette bir komite bulundurulacak ve bunun vazifesi harp halinde ve ihtiyaç hasıl olursa ordu sıhhi servislerine iktidarında bulunan her vasıta ile yardım edecek*"²⁵ ilkesini gözeterek yabancı ülkelerden destek aramaya karar verdi. Devletin Kurum'un arkasında olmasının verdiği güvenle Marsilya'da heyetten ayrılarak Fransız Salib-i Ahmeri'nden yardım istemek için Paris'e gitti. O tarihte Paris'te bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti İkinci Başkanı Besim Ömer Paşa ile Kazım İzzettin

²⁴ Salname, s. 96.

²⁵ Hilal-i Ahmer ve Kızılay'ın Beynelmilel Kaynakları. Ankara, 1964.

ve Akil Muhtar Beylerin de yardımıyla Fransız Hükümeti'nden heyetin tıp aletleri, çadır, teskere (sedye), konserve gibi noksanlarını tamamladı. Dr. Kerim yaklaşık 200 koli ile Marsilya'daki arkadaşlarına katıldıktan sonra ekip 2 Kasım'da vapurla Tunus'a geçerek 15 Kasım'da Sfaks'ta öbür heyetin üyeleriyle buluştu. Bu kentte Sfaks Ahali Cemiyeti'nden Ramazan ve Tevfik El-Şerifi beylerle Başhempa Ali Bey ve eşinin yardımıyla yataklı 13 çadır yaptırıldıktan sonra üyeler hep birlikte çadırların gönderildiği Aziziye'ye geçtiler.²⁶ Yolculukarı ve görevleri boyunca da İstanbul'la yakın bağlantılarını sürdürdüler.

Hükümet ekiplerin naklini sağlarken her birinin karmakarışık savaş bölgesindeki rotasında güvenli bir şekilde yol almasını kolaylaştırmak üzere menzillere kılavuzlar eşliğinde gidebilmesi için önlemler alıyor, bunları aşağıda verilen örnekte görüldüğü gibi Cemiyet Başkanlığına bildiriyordu.²⁷

Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi

Üçüncü Şubesi

498

Mahremdir

*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Riyaset-i Aliyesine
Saadetlü Efendim*

9 Kanun-ı evvel 327 tarihli tezkire-i aliyeleri cevabıdır.

Homs için tertib edilecek Hilal-i Ahmer heyetinin Marsilya Sfaks tarikiyle sevk olunması ve Sfaks'tan sonra hududu geçecekleri noktayı bit-tayin nokta-ı mezkurede kendilerine yolu gösterecek adamlarla vesait-i nakliye bulundurulması için Trablusgarp Kumandanlığına Sfaks'tan telgrafla malumat verilmesi muktezi olmağla heyet-i mezkureye o yolda talimat itası mütemennadır. Ol babda emr ü irade efendim hazretlerindir.

3 Muharrem 330 ve 12 Kanun-ı evvel 327 (25 Aralık 1911)

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket.

Heyetlerin gidiş-gelişleri hakkında kamuoyunun bilgi kaynağıysa İstanbul basınıydı. Gazeteler, örneğin, 10 Şubat tarihli Tanin'deki 21 kişilik heyetin Sfaks'tan Trablus'a gitmek üzere Tavinyana Vapuru ile hareket ettiği gibi haberlerle halkın merakını gideriyorlardı.

Ne var ki Trablusgarp Savaşı İtalya'nın umduğu gibi çarçabuk sonuçlanmadı. Türkler, zaman zaman İtalya'nın türlü sözler vererek kandırdığı yerli halkla da çarpışmak zorunda kaldıkları bu savaşı türlü olanaksızlıklara ve engellemelere karşın bir yıldan fazla sürdürdüler.

²⁶ Salname, s. 97.

²⁷ K.A.D. 211 Belgenin fotokopisi için bk. Belge: 19.

Ancak savaş uzayınca tıpkı savaşmak için gereken silah ve cephane gibi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin cepheye uzattığı sihi yardımlar da çok geçmeden yetersiz kaldı. Hele kışın gelmesiyle asker ve halk arasında grip salgın hale gelip aşıyla önlenebilecek olan tifo yayıldıkça yetersizlik iyice hissedilir bir hal aldı. Yurt dışından gelecek yardımın her zamankinden daha çok gerektiği bu aşamada iki güçlü yardım derneğinin öngördüğü *insanlığa yardım* ilkesine İngiltere ve Almanya'nın dışındaki Avrupa ülkelerinin Salib-i Ahmerlerinin pek uymadığı da bir kez daha öne çıktı. Yabancı hükümetlerin çoğunun yardımı ağırdan almalarına karşın Avrupa'daki Müslüman topluluklarının Hilal-i Ahmer şubeleri bölgeye önemli miktarlarda para, aşı, ilaç, türlü sağlık malzemesi ve sağlık hizmetlileri gönderdiler. Zaten İngiltere'de yaşayan Müslümanlar savaşın başlangıcından beri Hilal-i Ahmer şubelerinden Trablusgarp'a çadırdan gezici hastahanelere ilaçtan sedyelere kadar sağlık malzemesi göndererek yardım eli uzatmaktan geri kalmamışlardı. Savaş koşulları dolayısıyla önceden de uyulmayan temizlik kurallarının daha da sarsılmasıyla bölgede sık görülen tifo, kolera, sıtma gibi hastalıklar iyice yaygınlaşınca Londra Şubesi, 24 Kasım'da ayrıca bir de sağlık heyeti gönderdi.²⁸ Özellikle tifonun çok yaygın olduğu Giryan'daysa Alman ve İngiliz Salib-i Ahmer ekipleri de Hilal-i Ahmer ekipleri kadar özverili çalışarak hastalara baktılar. Hatta bu ekiplerden iki Alman doktor birlikte çalıştıkları iki Hilal-i Ahmer hastabakçası ile tifoya yakalanarak hayatlarını kaybettiler.²⁹

İtalyan Tehdidi

Ne var ki çarpışmaların yanı sıra hastalıklar da Trablusgarp'ı kasıp kavururken dünya, İtalyanlar'ın savaş mağdurlarına destek olmak üzere yabancı ülkelerden gönderilen yardımları bile insanlığa yakışmayan şekilde engellemesine tanık oldu. Trablusgarp yolundaki İtalyan tehditleri ve askeri ekiplere yaptıkları saldırılar, bölgeye gönderilen insancıl katkıların yerlerine ulaşmadığı kuşkusunu uyandırıyor, savaş bölgesine gidecek malzemeyi taşıyanlar ve sağlık heyetleri doğal olarak yol güvenliği peşine düşüyor, bunu sağlayacak önlemler alınmasını istiyorlardı. Bu noktada bir parantez açarak böylesi işlemlerin doğal olarak izlenmesi gereken yollar olmalarına karşın bunların ve pek çok benzerlerinin uyarılarla, önerilerle yapılmasının Cemiyet'in ilk yıllarındaki bilgisizliğinin ve deneyimsizliğinin göstergeleri olduğunu, hatta bu gerçeğin, başarılı işlerin önemini de arttırdığını hatırlatıp gönderilen yardımlara dönersek Hilal-i Ahmer Londra şubesi Trablusgarp'e sağlık heyeti göndereceği zaman Türk Elçiliğine

28 K.A.D. 07/591.

29 Salname, s. 100.

başvurarak Heyete yol güvenliği açısından gerçekten bu kurumun ekibi olduğunu kanıtlıyacak bir belge verilmesini istemişti. Elçilik bu isteği Şubat ayı başında Osmanlı Hariciye Nezaretî'ne bildirerek Londra'dan Trablusgarp'e yol güvenliğinin sağlanması için birtakım girişimler yapılmasını önermişti. Değınilen sağlık ekibi de ancak aşağıdaki yazışmalar sonunda yol güvenliği sağlanınca İngiltere'den hareket etmişti.³⁰

(a)

Bab-ı Âli Hariciye Nezaretî

Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumisi

Devair ve Vilayet Kalemî

*Hülasa: Londra'dan Trablusgarp'a
gidecek Hilal-i Ahmer Heyet-i
Tıbbiyesi hk.*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Londra'da müteşekkil şubesi tarafından meydan-ı harbe sevkedilmek üzere tertip ve ihzar eylediği heyeti tıbbiyenin ifa-yı vazifeye iktidarı için iktiza eden muamele-i tasdikiyenin suret-i icrası hakkında Londra Sefaret-i seniyyesinden vürud olan telgrafnamenin suret-i tercümesi leffen irsal olundu. Sefaret-i seniyyeye itası icap eden cevabın tesrii zımmında malumatı lazımenin acilen inbası mütemennadır. Emrü irade efendim hazretlerindir.

17 Safer 330 ve fi 24 Kanun-ı sani 327 (6 Şubat 1912)

Hariciye Nezaretî Namına

Umur-ı siyasiye Müdür-i umumisi

(imza) Mehmet Salih

(b)

Bab-ı Âli Nezaretî

Nezaret-i Umur-ı Hariciye

Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumisi

Terceme Şubesi

Hariciye Nezaretine 4 Şubat 912 tarihiyle Londra Sefaret-i Seniyyesinden varid olan 108 Numrolu telgrafnamenin tercemesidir.

Cemaat-i İslamiye tarafından burada tesis olunan Hilal-i Ahmer şubesinin teşkil ettiği heyeti tıbbiye levazımı ile beraber tamamen hazır bulunduğu ve Trablusgarp'e mütehey-yı azimet olduğu cihetle şubei mezkurenin meydanı harbde sureti muntazamada icrayı faaliyet edebilmesi için Cenevre Mukavelenamesinin tevfiikan canib-i hükümet-i seniyyeden Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bir şubesi olmak üzere tanındığının telgrafla bendenize bildirilmesini zat-ı ali-i nezaretpenahilerinden rica ederim. Diğer bilcümle muamelat-ı müteferria buraca ifa olunmuş olduğundan heyetin hareketi için yalnız salıfüzüzkır muamele-i tasdikiyeye intizar olunuyor. Acilen cevaba muntazırım."

³⁰ K.A.D. 07/591 Başvuru ve çeviri belgelerinin fotokopileri için bk. Belge: 20 (a,b)

Bu yazışmalardan da anlaşıldığı gibi yabancı ülkelerden gelen ekipler de tifo salgını sırasında HAC'ye yardımcı olurken Dr. Kerim Sebati Bey salgın uzayıp sık sık hastalığa yakalananlar hatta yukarıda değinildiği gibi yaşamını yitirenler olacağını, böylece sağlık görevlilerinin yetersiz kalacağını salgının başlangıcında hesabederek daha Aralık ayında ikinci bir heyet istemiş, ama aşırı yorgunluktan dolayı bu ekibin gelişini bekleyemeden ay sonunda İstanbul'a dönmüştü.³¹ Kerim Bey'in isteği üzerine oluşturulan Dr. Emin Bey'in başkanı olduğu, Operatör Dr. Rasim Ferid Bey'in de yer aldığı 29 kişilik bir sağlık heyetiyle Aralık ayında yola çıkabilmişti. Bu heyetin bir kaç üyesi Paris'e giderek malzeme eksikliklerini tamamladıktan sonra geri kalan üyelerle Marsilya'da buluştuktan sonra ekip, Tunus'a gitmek üzere 17 Ocak'ta Manuba adlı Fransız gemisiyle hareket etti. Ne var ki Salib-i Ahmerler vasıtasıyla bütün Akdeniz ülkelerine Cenevre Sözleşmesi'nin sağlık ekiplerinin seyahat güvencesini öngören maddelerinin hatırlatılmış olması deniz güvenliğini sağlayamaya yetmeyince bu heyet, öncekiler gibi sakin bir yolculuk yapamadı: İtalyanlar vapurda tüm üyeleri Hilal-i Ahmer kimliği sahibi bir sağlık ekibi olduğu uyarılarına karşın, bu ekipte askeri personelin de bulunduğunu öne sürerek yolunu kestiler. Yolcularıyla tutsak alınan vapur, Cagliari'ye getirildi. Heyetin üyeleri burada on gün tutuklu kaldıktan sonra sadece İtalyan hekimlerden oluşan bir kurulun yaptığı bilim sınavıyla tıp görevlileri olduklarını kanıtlayarak serbest bırakıldılar ve arkadaşlarına katılmak üzere Marsilya'ya dönebildiler. Heyet bu kentten Tunus'a geçerek sonunda Sfaks yoluyla Aziziye'ye ulaşabildi.³²

Aslında İstanbul gazetelerinin karikatürlerine konu olan³³ bu olaydan önce Hilal-i Ahmer hastabakçıları da birkaç kez İtalyanlar tarafından tutsak alınmış, savaş esiri muamelesi görmüşlerdi. Bab-ı Âli ve Hilal-i Ahmer Merkezi her iki olayda, özellikle doktor tutuklamaları ve sınavları üzerine Bern'e ve Paris'e Cenevre Sözleşmesi'nin göz ardı edilmesine dikkat çeken protesto mektupları göndererek İtalya'nın HAC Heyetine yaptığı haksızlığa tepki gösterdiler.³⁴ Protestolar Salib-i Ahmer Genel Merkezi'nin 12 Ocak toplantısında gündeme getirildi. Bu toplantıda alınan karar doğrultusunda Roma Komitesi uyarılırken Merkez'in düzenli yayını olan Bülten'de de konuyla ilgili uyarılara geniş yer verildi.³⁵

³¹ Salname, s. 100.

³² Salname, s. 102-103.

³³ Servet-i Fünun, 16 Şubat 1327 sayı 1072, sayfa 2.

³⁴ Tavir-i Efkâr, 23 I 1912.

³⁵ Proces-Verbaux des Seances s. 703.

İtalyanların yakışsız hareketi, hele bir Fransız vapurunu tutsak almaları, bütün uygar devletlerin de tepkisine yol açtı: Birçok ülkede gazeteler olaya baş haber olarak yer veriyse de odak noktası ne uluslararası yardım kuruluşuna saygısızlık ne de tarafsızlık ilkesi çiğnenerek Osmanlıya yapılan haksızlıktı. İlginç olansa İtalyan basınının Türk doktoların sınavının başarılı geçtiğinin altını çizerek haber yapmasına gösterilen kayıtsızlıktı. Batı ülkelerinin tutsak hekimlerin üstelik düşman bir ülkede subayları olmadıklarını kanıtlamak için de olsa bilim sınavı geçirmek zorunda bırakılmalarının onur kırıcılığına duyarsız kalmaları, üstelik Türk yetkililerinin de bunu önemsememeleri çok üzücüydü. İstanbul basını olayı olağan bir haber gibi geçiştirirken dış gelişmeler hakkında Türk kamuoyunu sık sık bilgilendiren Tasvir-i Efkâr gazetesi de aynı duyarsızlıkla olayın Fransa-İtalya arasındaki dostluğa zarar getirmediğine vurgu yapan Fransız gazetesi *Le Temps*'dan³⁶ alıntı da yaptığı şu satırlarla duyurmuştu:³⁷

“Paris 25-Roma'dan Majesero Gazetesi tevkif edilen Etibba-yı Osmaniye'ye icra edilen imtihanın pek parlak netice verdiğini, içlerinden birinin şayan-ı dikkat bir ehliyet ve vukuf ile fevkalade mühim bir ilmiye-i cerrahiye icra eylediğini beyan ediyor. “Tan” Gazetesi'nin istihbaratına nazaran mucib-i ihtilaf olan nokta Hilal-i Ahmer'e mensup bazı zabitin sıfat ve hüviyetine müteallik ve münhasır kalmış olup İtalya mumaileyhinin Fransa'ya teslimi cihetini kabul ettiği takdirde bunlar hakkında Fransa'dan teminat talep edecekmiş. İtalyan matbuatının lisanı samimanedir. Tan da vekayi-i (salife)den bahsettiği sırada Fransa-İtalya münasebatının sıhhat-sabikasını muhafaza etmiş olduğunu beyan ediyor.”

Hilal-i Ahmer ekibi ise geçirdiği maceralı yolculuktan sonra Tunus'a ulaştığında Müslüman halk tarafından çok görkemli bir törenle karşılanmış, doktorların her birine altın saat, hastabakıcılara tütün tabakaları armağan edilmişti.³⁸ Ne var ki Türk kamuoyu, savaş bölgesindeki yerel halkın HAC ekibinden beklentilerinin de bir göstergesi sayılan coşkulu karşılamadan olduğu kadar heyetlerin sıkıntılarından da çoğu kez habersiz kalıyordu. Oysa Salib-i Ahmer'in Trablusgarp'a gönderdiği sağlık heyetlerinin bile İtalyanların baskısı altında kaldıkları Mart ayında Cenevre'de yapılan toplantıda dile getirilmişti. Bu konuda uzun uzun konuşan Mösyö Naville İtalyanların aldırmaçlığının ve karşılaşılan zorlukların altını çizmiş hatta Başkan Mösyö Ardor'un hazırladığı ayrıntılı raporda bunları anlattığını

³⁶ Burada olduğu gibi o dönemin çoğu Türk kaynağında bu gazete okunuşundan dolayı *Tan* diye geçmektedir.

³⁷ Tasvir-i Efkâr, 27.1.1912 (Tan: Frans'nın *Le Temps* Gazetesi).

³⁸ Salname, s. 103.

hatırlatmıştı.³⁹ Hatta aynı toplantıda HAC'in Uluslararası Komite'den Yemen'deki esirlerin yurtlarına dönmesine aracılık yapmasını istediği de görüşüldü. Toplantıyı izleyen günlerde İtalyan Hükümeti'ni harekete geçirmek üzere Bern ve Roma arasında bu konuda yazışmalar yapıldı.⁴⁰ Nitekim değinilen toplantıda Salib-i Ahmer kurulurken saptanan ilkelerin çiğnenerek Türklerin bir çok kez mağdur edildiğinin gündeme getirilmesinden sonra Cenevre Genel Merkezi, Osmanlı isteklerine daha büyük bir ciddiyetle eğildi. Cenevre Sözleşmesi'nin can damarı olan yansızlık ilkesinin toplumlara göre esnetilebildiğini ve güçlülüğün eşitlikteki payını gören Hilal-i Ahmer ise daha yoğun ve yaygın çalışarak ve uluslararası toplantılara katılıp sesini duyurarak kısa zamanda saygınlığını pekiştirmeyi başardı. Hatta olayla örtüşen bir zamanda toplanan, HAC'nin de adıyla amblemiyle katılıp kendini tanıttığı Washington Konferansı'nın bu bağlamda özel bir yeri oldu.

Şöyle ki İtalyanların Türk doktorları tutklanmasının aylarca süren yankıları Okyanus ötesine bile uzandığından konu Washington'da yapılan Uluslararası IX. Salib-i Ahmer Konferansı'nda da gündeme getirildi.⁴¹ Bu çerçevede Konferans Başkanı Mr. Edward, konuşmasında İtalya'nın yakışsız davranışından söz ederek Cenevre'deki konferansa katılmış olan ülkelerin Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer ekiplerinin dokunulmazlığı hakkında anlaştıklarını hatırlattı. Benzer bir olayın tekrar yaşanmaması için de *"Sahnei harbe gerek heyeti sıhhiye-i resmiye gerekse Salibi Ahmer gönüllü heyetleri izamı arzu edildiği takdirde muhasımının yekdiğerini ne suretle haberdar etmeleri lazım geleceğini bir kaidei salimeye rabt etmek üzere Cenevre Mukavelenamesine vaz-ı imza eden hükümetlerin itlaf eylemeleri temennidir."*⁴² diyerek bu gibi sıkıntıları önleyecek ortak kurallar saptanmasını önerdi.

Sonunda, Trablusgarp Savaşı sırasında düşman tarafla da olsa yaşanan bu üzücü olayın tekrarının önlenmesi için bir ilke kararı alınmasında birleşildi. Bu çerçevede, acil yardım çağrısı yapmak isteyen ülkenin karşı tarafın dostu olan bir hükümete, bu olamıyorsa üçüncü bir devlete haber vermesi esası kabul edildi. Washington Konferansı'na Osmanlı temsilcisi olarak katılan Besim Ömer Paşa da toplantı sırasında söz alarak olayı eleştirmekten ve siyasal olduğunu vurgulayarak katılımcıları uyarmaktan

³⁹ Proces-Verbaux des Seances... s. 706 (Cenevre'de Merkezi'nin 15 Mart 1912 toplantısından.)

⁴⁰ İbid. 707.

⁴¹ İbid.

⁴² Dr. Besim Ömer, *Dokuzuncu Washington...* İstanbul. 1328, s. 8.

geri kalmamıştı. Nitekim Konferanstan sonra hazırlayıp Genel Merkez'e sunduğu raporda da olayı Mr. Edward'ın yukarıdaki önerisine önemsenip beğenildiğini belirterek yer vererek şu satırlarla özetlemişti:

“Cem'iyetimiz tarafından Doktor Emin Bey'in riyâseti tahtında Hums'a gönderilen hey'etin ahvâl-i ma'lûme dâhilinde mu'âhedât-ı düveliye ve kavânîn-i medeniye hilâfında tevkîf edilerek Kagliyarı'de bir-iki gün alıkonulması hâdise-i siyâsiye-i müessifesiyle alâkadâr olduğu anlaşılan âtidedeki teklîf Cenevre Beynelmilel Komitesi nâmına mezkûr komite murahhası ve konferans reîsi Mösyö Edward tarafından vukû' bulmuştur. Gerek İtalyan murahhasları tarafından ve gerek tarafımızdan hâdiseye dâir hiçbir imâda bulunulmaksızın muhâsımının yekdiğerini dost bir hükûmet ve şâyed bu kâbil değilse üçüncü bir hükûmet vâsıtasıyla haberdâr eylemeleri kararlaştırıldı.”⁴³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti açısından bu ilke kararının alınması kadar daha önce değinildiği gibi Cenevre'nin özel çabalarıyla çok yoğun katılımı toplanan Washington Konferansı'nda Türklerin Trablusgarp'taki mağduriyetinin ve İtalyanların yaptıkları haksızlıkların dünya çapında duyurulmuş olması da büyük önem taşıyordu. Washington toplantısı aşamasında HAC'nin öncelikli sorunu Trablusgarp'te ateş hattında görev yapan Hilal-i Ahmer ekiplerinin uluslararası platformda tanınmasını ve saygı görmesini sağlamak iken sağlık heyetlerinin yaşadıklarıyla asıl gerekenin Hilal-i Ahmer sağlık ekiplerinin can güvenliğini köklü bir çözüme kavuşturmak olduğu anlaşılıyordu. Çözümün başlangıç noktası olarak Kurum görevlilerinin güvenlik ve saygınlığının sağlanmasıysa uluslararası ortamda adı yeni duyulan Hilal-i Ahmer'in tanınıp sayılmasıyla yakından ilgiliydi.

Bu noktaları gözden kaçırmayan Besim Ömer Paşa, sağlık heyetlerinin güvenliği için alınmış olan ilke kararına İstanbul'un da dikkatini çekmek istemiş ve konferanstan sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığı'na verdiği ayrıntılı raporun sonunda numara vererek sıraladığı önerilerinin 16.sında buna “Mahut Cagliari hadise-i müessifesi üzerine Cenevre Beynelmilel Komitesi tarafından vuku bulan teklife müferri ve metn-i raporda münderiç konferans kararı Hükümet-i Seniyyece rehin kabul olmakla ona göre hareket edilmek üzere alakadarana beyan-ı malumat edilmelidir.” satırlarıyla yer vermişti.⁴⁴

Dr. Besim Ömer, Washington'dan dönüşünde yazdığı raporda Cemiyetin tanınmış, saygın bir kurum haline gelmesinin önemli olduğunun

⁴³ İbid.

⁴⁴ İbid, s. 59.

da altını çizmiş, HAC görevlilerini iş başında görüntüleyen kartpostallar hazırlanıp yaygın biçimde dağıtılmasının bu yönde işlevsel olacağını “Trablusgarp heyet-i sihhiyesi tarafından görevlendirilmiş olan hidemat ve mesaimizin safahat-ı muhtelifesini gösteren fotoğrafları kartpostal halinde tab ettirmek ve bu kartpostalları cemiyetin hususi işaret ve mühürüyle damgaladıktan sonra her tarafa neşr ve tamim eylemek de şayan-ı tavsiyedir.”⁴⁵ sözleriyle önerilerinin arasına katmıştı.

Güç Koşullarda Başarılan Büyük İşler

HAC Genel Merkezi’nin sonuncusu Dr. Arif Bey başkanlığında olmak üzere Trablusgarp’e gönderdiği sağlık heyetlerinin çalışmalarına dönersek, bunların her birinin ilk işi savaş bölgesine ulaştıklarında ateş hattına yakın yerlerde gezici hastahaneler ve acil yardım istasyonları kurmak olmuştur. Doktor Kerim Sebati Bey’in başkanlığında Aziziye’ye giden Birinci Heyet, ordu kumandanının uygun gördüğü bu yerde ilk Hilal-i Ahmer Hastanesi’ni kurdu. Düzgün bir yapı olan okul binasının içinde kurulan 160 yataklı bu hastahane kapıları hemen yaralı ve hastalara açıldı.⁴⁶ Hastahane, personel açısından Dr. Lütfü, İsmail, Abdülislam, Ziya, Ali Saib Beylerle altı doktoru ayrıca Paris’ten gönüllü olarak gelen beş doktorla (bu doktorlardan Yüzbaşı Şerif Bey altı ay sonra tifodan ölmüştü.) Eczacı Subhi Bey, Muhasebeci Subhi Bey, dört hastabakıcı ve bölgeden sağlanan ek hastabakıcılarla hademelerden oluşan kadrosuyla⁴⁷ oldukça iyi donanımlıydı. Ancak Kerim Sebati Bey’in sağlık heyetinin durumunu anlatan raporunda yazdığına göre Hilal-i Ahmer heyeti gelene kadar Trablus’ta araç-gereç yetersizliği doruktaydı: Araç-gereç ve bakım malzemesi tükenmiş olduğundan, hatta ameliyat yapacak alet yokluğunda bazı yaralıların kangren olmuş ayaklarını kesmek için adi testere bile bulunamazken Hilal-i Ahmer ekibini gelişiyle her şey değişmiş ve Dr. Kerim Bey’in raporunda da belirttiği “fevkalade bir tesis” kurulmuştu.⁴⁸

İlk ekip, özverili çalışmalarıyla sadece bir yandan ameliyatlara yaparken bir yandan da iki gün içinde 300’e yakın yaralıya baktığı Aziziye Hastanesi’nde değil kentin civarında da farklı hizmetler vererek çok yararlı oldu. Bu hizmetlerinden biri, yaralı askerleri sedyelerle ateş hattından uzaklaştırmak üzere askerlerden *teskereci* (sedyeci) (*Resim 22*) olarak adlandırılan sağlık kolları kurmasıydı. Böyle bir hizmetin işlevsel olacağı

⁴⁵ İbid, s. 46.

⁴⁶ Salname, s. 99.

⁴⁷ İbid, s. 97.

⁴⁸ İbid, s. 98.

Resim 22: Asker teskereçiler

ilk düşünüldüğünde Arap askerlerden bu işi yapabilecek 96'er seçilerek kendilerine erzak ve günlükleri kesilmeden pratik sağlık bilgisi verildi sonra bu kimseler, herbirinde 8 tezkere, 32 teskereci, birer de doktor ve hastabakıcısı olmak üzere kurulan 3 sağlık kolunda görevlendirildiler.⁴⁹ Teskereçiler yaralı askerleri civar köylere ve doktoru olan bazı kaza merkezlerine taşımalarının yanı sıra yaralıların yolda bakılacağı sağlık istasyonlarına gerekli araç-gereçleri de götürdüler. Savaş bölgesi ile sağlık merkezleri arasında kurulan bu donanımlı ve pratik bağlantıyla pek çok yaralı asker hızlı bir şekilde bakım ve tedavi olanağına ulaştırıldı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti de çok yararlı olan bu hizmetin özendirici olup sürebilmesi için teskereçilere ayda 10 frank, ateş hattındaki hizmetleri için de günde ek 2 frank ödeme yaptı.⁵⁰

Dr. Emin Bey'in yönetiminde gelen ekipse Giryan'daki (Gharyan) hastanenin düzenlenmesi ile uğraşırken Kerim Sebati Bey'in İstanbul'a dönmesi üzerine çalışmalarını Emin Bey'in başkanlığında sürdürdü. Savaş sonuna kadar hizmet veren Giryan Hastanesi'nin düzenli olarak çalışmaya başladığı 1912 yılının Mart ayından Eylül ayı sonuna kadar bakılan 503 yaralı ve hastanın 474'ü iyileştirildi. Ölümle sonuçlananlarsa sadece 29 vakaydı. Bu ara açılan poliklinikte yerel halktan başvuranlara gereken tedavilerin uygulanması, ilaç verilmesi ve 400 kadar çocuğun hastanenin sağlıklı koşullarında, hem de her birine armağanlar verilerek sünnet edilmesi,⁵¹ HAC ekibinin şefkat ve yardım elinin sivil halkın üzerinden hiç eksik olmadığını göstergeleriydi.

⁴⁹ İbid, s. 100.

⁵⁰ OHACM No 1 s. 16-20.

⁵¹ Salname, s. 104-105.

Bu bilgilerden anlaşıldığı gibi sağlık ekiplerinin hizmeti sadece asker-sivil hasta ve yaralıların bakımıyla sınırlı kalmamıştı. Savaş koşullarının elverişsizliği zaten yaşam koşulları oldukça ilkel olan Trablusgarp bölgesinde hastalıkların salgınlara dönüşmesine yol açmıştı. Nitekim Hums'da yetersiz sağlık koşulları kolera salgını ile birleşince Trablus kumandanlığı izleyen telgrafla HAC Başkanlığını ve Erkan-ı Harbiye Dairesi'ni olağanüstü durum hakkında bilgilendirerek gönderilmiş olan tıbbi levazım ve personelin yeterli olduğu sanılsa da artık yetersiz kaldığını anlatıp destek istemek zorunda kalmıştı.⁵²

(a)

Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi

Üçüncü Şubesi 507

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Saadetlü Efendim

Trablus'ta kolera zuhur eylediğine dair kumandanlıktan mevrud telgrafname sureti leffen irsal olunmuştur. Hums cihetine göndermek üzere ikinci bir heyet tertibiyle iştil edilmiş olmasına ve mezkur telgrafnameye nazaran tedbir-i mukteziyenin ittihazıyla neticesinin inba buyurulması babında irade efendim hazretlerindedir.

fi : 4 Muharrem 330 ve 13 Kanun-ı evvel 327 (26 Aralık 1911)

Harbiye Nezareti namına Müsteşar (imza)

Merkez-i Umumiyyenin 14 Kanun-ı evvel 327 celsesinde buna aid mukarrerat ittihaz kılınmış olmağla hıfzı

14 Kanun-ı evvel 327

İmza: Başkatip

(b)

Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi

Üçüncü Şubesi

Trablusgarp Kumandanlığından mevrud

fi:11 Kanun-ı evvel 327 (13 vürudu) tarihli şifre telgrafname suretidir.

Üç günden beri kolera zuhur etti. Zaten cüzi olan fırkada musab ve vefiyyat ziyadedir. Buraya gönderilen Hilal-i Ahmer ettiba ve levazımın kifayeti bildirilmiş ise de bilahare ademi kifayeti anlaşılmıştır. Cenevre Mukavelesi mucibince bu heyetlere mümanaat olunamayacağından Trablus tarikiyle mürurlarına ve Trablus'tan nakliyelerinin teminine çare bulunduğu hali cihetten geçmek üzere buraya muntazam ve mükemmel bir heyetin gönderilmesi elzem ve müsterhamdır."

⁵² K.A.D. 211 No. 507. İlgili belgelelerin fotokopisi için bk. Belge: 21 (a,b)

Bu istek üzerine Hums'a Dr. Rasim Ferid Bey'in başkanlığında yeni bir heyet gönderildi. İngiltere'den gönderilen başışla HAC'nin gezici sahra hastanesi yapmak için 1000'er liraya satın almış olduğu çadırlar ve 50 yataklı bir hastane için yeterli her türlü araç-gereç Giryana hastane düzenli bir şekilde hizmet vermeye başladıktan sonra ulaştığından bunlar da Hums'a gönderildi. Bu kentteki Rüştîye Mektebi, Dr. Ferit Bey'in başhekimliğinde bir hastane haline getirildi. Çarpışmaların yoğunlaşması üzerine getirilen yaralı sayısı artınca bu hastaneye ek olmak üzere yeni mekanlar kiralandı. 1000 kişinin üstünde yerel halkı da muayene edilip ilaç dağıtıldığı Hums hastanesinde tedavi gören 575 yaralı ve 212 hastanın arasında ölüm oranının %4'te kalması,⁵³ kolera salgını ile derinleşen elverişsiz koşullarda özverili hizmet veren Hilal-i Ahmer ekibinin başarısıydı.

Özverili çalışmalarının yanı sıra dış yardımlarla da desteklenen sağlık heyetleri durmadan çalışmalarına karşın doludizgin süren savaş karşısında yine de yetersiz kaldılar. Üstelik zaman zaman sağlık merkezlerinin de İtalyan saldırılarına uğrayıp zarar görmeleri, onarımla uğraşmak zorunda kalan ekiplerin çalışma temposunu da yavaşlatıyordu. Bunun üzerine yoğun çarpışmaların geçtiği Bingazi'de üçüncü bir merkez kurulması için yeni bir ekip gönderilmesi istendi. HAC üyelerinden Dr. Arif Bey başkanlığında oluşturulan sağlık heyeti Mısır yoluyla Bingazi'ye geçmek üzere 17 (30) Kasım'da İstanbul'dan yola çıktı. Bu aşamada olumlu bir nokta, Türk askerlerine geçit vermeyen Mısır'ın bu kuralı Hilal-i Ahmer Heyeti'ne uygulamadığı gibi ekibe sağlık malzemesi ikmalinde de yardımcı olarak kurumsallığın ruhuna uygun davranmasıydı. Mısır'ın bu yaklaşımıyla beş doktoru ve gerekli sayıda hastabakıcısı ve 3000 liralık sağlık malzemesi olan HAC heyeti İskenderiye'de Mısır Hilal-i Ahmeri tarafından karşılanıp birkaç gün konuk edildikten sonra yine kısa bir süre konakladığı Kahire'ye uğurlandı. Heyete o sıralarda Kahire'de bulunan Cemiyet Genel Merkezi üyelerinden Esat Paşa'nın yardımı ve aracılığıyla hasta naklinde kullanılmak için 4 beygir ve çöl ulaşımında kullanılmak üzere 312 deve de verildiğinden heyet, İstanbul'dan yola çıktığından çok daha büyük bir kafile olarak 22 Ocak'ta (Şubatta) Bingazi bölgesi içindeki Derne'ye ulaştı.⁵⁴

HAC Heyeti Derne'de on yataklı bir sağlık ünitesi kurduktan sonra bunu Bingazi Genel Komutanlığı'nın emriyle Dr. İhsan Bey'in yönetimine bırakarak Tobruk'a geçti ve el-Hudure'de (el Hydra) daha kapsamlı bir hastane kurdu. Operatör Dr. Aziz Bey'in başkanlığında Dr. İhsan, Fikret Tahir, Nihat Sezai ve Eczacı Nasib beylerle 12 hastabakıcının çalıştığı bu

⁵³ Salname, s. 106-108.

⁵⁴ Salname, s. 109-110.

hastanede de 15 Mart'a kadar 85 yaralı ve 200'ü aşkın hastaya bakıldı. 250 bedevi çocuğun *Mevlid-i Nebevi hürmetine* sünnetinin yapılmasıysa HAC ekibine olağanüstü sevgi ve saygınlık kazandırdı. Ne var ki bu hastane için kuruluşunda ayrılan dört aylık ödenek bittiğinde kumandanlık bu süreyi uzatmaya gereği olmadığını belirtince heyet hastaneyi tüm eşyası ve araç gereciyle orduya devrederek geri dönmek zorunda kaldı. Savaşın henüz bitmediğine ve doktor gereksinmesinin sürdüğüne işaret eden Dr. Fikret Tahir Bey ise heyetle geri dönmeyerek kendi isteğiyle askeri görevinden ayrıldı ve 6 Temmuz'da Hilal-i Ahmer Bingazi temsilciliğine atanarak çarpışmalar kesilene kadar faaliyeti süren Tobruk Hastanesi'ni yönetti. Dr. Fikret Tahir Bey'in savaş sonunda yaptığı saptamalara göre bu hastanede 33'ü subay, 73'ü asker ve 167'si gönüllü savaşçılar olmak üzere toplam 1718 kişi 171'i hastaneye yatırılmak suretiyle tedavi edilmiş ve sadece altı vaka ölümle sonuçlanmıştı.⁵⁵

Hilal-i Ahmer Çadırları Bombalanıyor

HAC'nin yeniden yapılanırken koştığı Trablusgarp Savaşı'nda cephe ve cephe gerisinde yerel halkın çocuklarının sünnetlerine kadar nerdeyse tüm sağlık sorunlarını karşılayarak görevini layıkıyla yerine getirmesi, Kurum adına olağanüstü bir başarıydı. Üstelik HAC heyetleri savaş alanına varmaya çalışırken karşılatıkları İtalyan engellemelerinden sonra da İtalyan askerlerinin Salib-i Ahmer ruhuna hiç uymayan bir şekilde hastanelerin ve üzerinde kırmızı ay işareti olan sıhhiye çadırlarının bombalanmasına kadar varan saldırılarını göğüslemek zorunda kalmışlardı. Bunlar, 1864 Cenevre Sözleşmesi'nin "Hükümetler kurulacak olan yardım komitelerinden yüksek himayelerini esirgememeli ve bunların vazifelerini başarmalarını imkan nisbetinde kolaylaştırmalıdır." ⁵⁶ ilkesine karşın XX. yüzyılın sonraki savaşlarında çok karşılaşılan, II. Dünya Savaşında Almanların tekrarladığı, hatta günümüzde bile rastlanan hastane saldırılarının ilkleriydi.⁵⁷ Oysa 1907 yılında Londra'daki Uluslararası Salib-i Ahmer toplantısında Osmanlı temsilcisi Besim Ömer Paşa'nın kırmızı ay sembolünü HAC'nin ve Müslüman ülkelerdeki şubelerinin kullanması önerisini tüm ülkeleri duymuş, kabul etmiş, İsviçre Hükümeti de Osmanlı donanmasında ve kara ordusundaki sağlık ekiplerinin bu

⁵⁵ İbid, s. 110-112.

⁵⁶ Hilal-i Ahmer ve Kızılay'ın Milletlerarası... s. 12.

⁵⁷ Hatta 2016 yılında bile Doğu Halep'in en büyük hastanesinin "muhalifler tarafından" dört gün içinde iki kez bombalandığını Suriye-Amerikan Tıp Derneği'nin duyurusuyla öğreniyoruz. Sözcü, 3 Ekim 2016.

Resim 23: Homs'da topa tutulan HA gezici hastanesi

işareti taşımalarını onaylamıştı.⁵⁸ Bu çerçevede savaş alanlarına kurulan yaralı bakım çadırlarının havadan kolay fark edilip bombalanmamaları için kurum işareti de taşımalarının uygun görülmesine karşın aşağıdaki yazıdan savaşın başlangıcında Hilal-i Ahmer çadırlarının askeri çadırlardan sadece beyaz renkleriyle ayrıldığı anlaşılmaktadır:⁵⁹

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi 39*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Riyaset-i Aliyyesine

20 Şubat 327 tarihki tezkire-i aliyyeleri üzerine Hilal ve Salib-i Ahmer müessesat ve mensubinin tayyarelerden görülebilecek işareti haiz olmaları, telgrafla Bingazi ve Trablusgarp kumandanlıklarına işar ve bu babdaki tafsilat posta ile irsal kılınmıştı. Bu kerre telgrafname-i mezkure cevaben Bingazi ve Havalisi Kumandanlığı'ndan mevrud 29 Şubat 327 tarihli telgrafnamede asker ve mücahidinin çadırları siyah Urban çadırı olduğu ve Hilal-i Ahmer'in çadırları ise beyaz olduğu ve beyazdan başka bir alamet konması kabil olmadığı beyan edilmektedir. Trablusgarp'tan gelecek cevap da badehu bildirilecektir. Ol bapta emrü irade efendim hazretlerindir.

*27 Rebiülevvel 330 ve 4 Mart 328 (17 Mart 1912)
İmza: Harbiye Nazırı Mahmut Şevket*

⁵⁸ K.A.D. 04 (11 Ekim 1323).

⁵⁹ K.A.D. 07 Belgenin fotokopisi için bk. Belge: 22.

Ne var ki İtalya zamanla eklenen kırmızı ay işaretini hatta bu konudaki duyuruyu ve uluslararası kararları dikkate almadı. Trablusgarp Savaşı boyunca İtalyan askerleri, Türk doktorları tutukladıkları gibi ilkin HAC heyetlerini hedef alan saldırılarını beyaz renk çadırlara, havadan görülecek şekilde kırmızı ay işaretleri koyulan merkezlere (*Resim 23*) ve aynı işaretli kollukları olan sağlık görevlilerine yöneltmekten geri kalmadılar.⁶⁰

Umum Erkanı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi
144

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi Canib-i Aliyyesine
Saadetlü Efendim

Fi 13 Mart 328 tarihli tezkire-i aliyyeleri cevabıdır. Hilal-i Ahmer çadırlarına Hilal-i Ahmer işareti vaz'ı Enver Bey'e bu kere de yazılmıştır. Ancak Bingazi'de son (Koryad) müsademesinden sonra aeroplaneler 61 (uçakların) Hilal-i Ahmer çadırlarına bomba attıkları ve fakat tesirsiz kaldığı ve 6 Mart 328'de üzerinde Hilal-i Ahmer bayrağı bulunan bir hastane çadırına da bomba atmışlarsa da mail düştüğünden patlamadığı mir-i muma-ileyhden mevrud fi: 9 Mart 328 tarihli telgrafnamede izbar edilmiş olmağla İtalyanların hiçbir mukavele-i beynelmilele riayet etmediklerinin ve kendilerini mazur göstermek için türlü tezviratta bulduklarının bununla da sabit olduğu anlaşılmağla ifa-yı icabı babında emrü irade efendim hazretlerindir.

Fi 9 Rebiulahir 330 ve fi 15 Mart 328 (28 Mart 1912)

İmza: Harbiye Nazırı Mahmut Şevket

Yukarıdaki yazıda görüldüğü gibi İtalyanların uyumsuzluklarını örtecek özörlere sığınmaya çalışmaları veya saldırıların hedefini bulamaması, uluslararası kuralları hiçe saydıkları gerçeğini elbette değiştirmiyordu. Üstelik büyük devletlerin bu gerçeğe kayıtsızlığı karşısında yüreklenerak uçaklarıyla Trablusgarp'in dışında bile Türk askerlerinin bakıldığı hastaneleri bombalamaktan geri kalmadılar. Beyrut Hastanesi bunlardan biriydi. HAC Merkezi bu hastanenin bombalanmasını protesto ederken Tanin Gazetesi de haberi "HAC heyeti idaresi, üzerinde HAC'nin bayrağı çekildiği halde Beyrut Hastanesi'nin bombalanmasını Avrupa Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne protesto etmiştir."⁶² satırlarıyla duyurmuştu.

İtalyanlarsa sağlık merkezlerini hedef alarak dünyaca benimsenen kuralları çiğnediklerini elbette bildiklerinden saldırılardan korunmak için

⁶⁰ İbid. Belgenin fotokopisi için bk. Belge: 23.

⁶¹ Havacılığın çok yeni bir alan olduğu o tarihte uçakların Türkçe karşılığı olmadığından varsa da Harbiye Nazırı bilemediğinden *aeroplane* sözünü kullanması ilginç ve dikkat çekici bir noktadır.

⁶² Tanin, 29 Şubat 1912.

Türk subayların da kollarına kırmızı ayılı pazubentler (kolluklar) taktıklarını öne sürerek suçlamalardan kurtulmaya çalışmışlardı. Oysa Türklerin İslam nüfusu yoğun bir Osmanlı eyaletine Hristiyan bir devletin saldırısı olarak niteledikleri Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlarla çarpışan askerlerin pek çoğu, vatan savunması için bölgeye kaçak yollardan girmiş Türk askerleriydi. Bunlar sanki Türklerin yolunu kesip destek almalarını önlemek üzere anlaşverişen Avrupa devletlerinin türlü engellerini aşarak gelmiş ölene kadar savaşıma hazır gönüllülerdi. Hepsi de İtalyanların sahte göstergelerle korunmaya çalıştıkları iddiasına ve Türk subayları sahtecilikle suçlamalarına büyük tepki gösterip onları yalanlayan sert yazılar yazdılar. Binbaşı Fethi Bey'in Trablusgarp Komutanı adına bu iddiayı reddederek ancak İtalyanların böylesi alçakça suçlamada bulunabileceğini dile getirdiği Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne telgrafı, bunlardan sadece biriydi.⁶³

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi*

Trablusgarp Kumandanı namına Erkan-ı Harbiye Reisi Binbaşı Fethi Bey'den varid olan fi 1 Mart 328 tarihli şifreli telgrafname suretidir.

Zabitanımızın Hilal-i Ahmer işareti takmağa tenezzül etmedikleri bedihidir. Bu gibi hareket ve alçakça isnadat İtalyanlar'dan intizar olunabilir ve buna mümasil tasniatın şiddetle reddedilmesi ve İtalyanların zabitan kolundaki işareti görece kadar dışarı çıkmak merdliğinden mahrum oldukları maruzdur.

Asker-subay hepsinin birincil kaygısı İtalyan saldırılarıyla karşılaşmak değil savaşın yenilgiyle son bulmasıydı. Bu korkulan sonu önlemek için ölene kadar çarpışmaya hazır olsalar da savaşın başarıyla sonlanmasının kendi özverilerinin yanı sıra büyük ölçüde maddi olanaklara da bağlı olduğunu da kavramışlardı. Bu farkındalıkla canları bahasına savaşırken devletin yüküne ortak olan HAC'ne de özverili katkılar yapmaktan geri kalmayan askerlerin aşağıdaki duygusal söylemlerle dolu bildirim, ruh hallerinin de anlaşılmasını sağlayacak iyi bir örnektir.⁶⁴

⁶³ K.A.D. 211. Telgrafın fotokopisi için bk. Belge: 24.

⁶⁴ K.A.D. 166. Cemiyete mektubun fotokopisi için bk. Belge: 25

*Huzur-ı Alilerine
Reis Beyefendi*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti hayriyesinin teşekkülündeki maksad-ı mukaddes cümlece malum musaddaktır. Cemiyet-i muhteremeye ibraz-ı muavenet bütün insanlar ve bilhassa Osmanlılar ve ehl-i İslam için farzdır. Bütün mamelekimizi feda etmek suretiyle muavenete hamiyeten, insaniyeten mecburuz. Evet daima mecburuz; çünkü milletimiz, vatanımız zengin değil, hazain-i serveti henüz inkişaf edememiş. Milletimiz zengin, vatanımız maddeten zi-servet olsa idi bit-tabii daha ziyade muavenette bulunur idik. Binaen-aleyh iğne iplik parasından, tütün akçesinden biriktirebildiğimiz üçyüz küsur guruşun hediye olarak kabulüyle bizleri müstarak-ı memnuniyet eylemenizi rica ederiz. Dünyanın her tarafında insanlar hemcinslerine ve alal-husus vatandaşlarına ibraz-ı muavenet edilip dururken bizlerin seyirci ve bigane kalmamız mümkün değil. Zira işin içinde selamet-i vatan, menafi-i milliye vardır. Esasen muazzez vatanımız, muazzam milletimizin başına çevrilmekte bulunan entrikaları, mefsedet dolapları velhasıl yurdumuza dikilen ecnebi enzar-ı ihtirası malum ve muhakkakımızdır. Lakin o deniyüt-tab, hain düşmanlarımız katiyen bilmelidir ki Osmanlılar ve bilhassa Osmanlı ordusu heyet-i aliyesi en küçük bir neferimizden en büyük bir kumandanımıza kadar daima muhafaza-i vatan ve millet uğurunda her türlü fedakarlığı ve zamanında hayat-ı giran-bahasını bile fedaya hazırdır. Senelerden beri tasavvur ve ahiren kısmen saha-i faaliyete çıkarılan vatanımızı parçalamak, taksim-i grama eylemek maksad-ı denaet-karisinin mukaddemat-ı adidesi mevcut ise de biz son mukaddeme olarak vatanımızın en cesim, milletimizin kavi bir rabitası, hilafet-i islamiyemizin bir mesnet-i metni olan sevgili Trablusgarp vilayetini görüyoruz. Vilayet-i mezkure de kahbe makarnacıların, cebin İtalyanların irtikab ettikleri fezaîh ve icra eyledikleri cinayati ebediyen unutmayacağız. Hüda-yı zül-celalin azametine vahdaniyet-i sübhaniyesine kasem ederiz ki mesafenin budiyeti, denizin mümanatı olmasaydı mutlak be-mutlak hükümdar-ı zi-şanımızdan müsaade istishal eder ve Trablus'a gidip dehşetli surette intikamımızı alır idik. Lakin inşaallah bir gün olur ki yine intikamımızı alırız. Garb hududumuz uzak ise şark hududumuz bize pek yakındır. Orada İtalyanlarla veyahut İtalyanların hempalarıyla müttefiki olan şimal aylarıyla buluşur ve Trablus mücahidini kardeşlerimizin kanını mükemmelen alırız.

Şimdilik yalnız şunu evliya-ı umur efendimizden, kumandan-ı akdes ve azamız efendimizden rica ve istirham eyleriz ki sulhe takarrüb buyurmasınlar. Biz mücahidin-i ihvanımızdan eminiz. Onlar kamilen mahv olmadıkça hak-i pak-ı vatanımızı düşmanlarına terk ile teslim etmezler. Hükümet-i merkeziyemiz sulhe yanaşır ve haşa sümme haşa ilkhakı tasdik ederse kahraman mücahitlerin cesareti kırılır; maazallah aralarına nifak bile düşer.

Varsınlar harbe devam etsinler. Biz yetim kalacak evlad ü iyallerine, yaralı düşen kısımlarına muavenet-i kamilede bulunmağla ve hatta bütün canımızı satarak imdad eylemeye namus ve vahdaniyet-i Hüdaya ve şeref-i askeriyemize kerraren yemin ettik. Yeminimizin birinci nişanesi olan şu

küçük ianeyi gönderiyoruz daha da göndereceğiz. Maksadımızı Hilal-i Ahmer'e bir iane daha topladıktan ve tarafınıza irsal eyledikten sonra tayyare siparişatına muavenet etmek üzere birkaçüz kuruş daha göndermektir. Bizim elimizden şimdilik bu kadar geliyor. Ma-mafih Cenab-ı Haktan dileriz ki birkaç iane daha toplayıp göndermek bizleri şimal aylarını tepelemek üzere sevk ederler. İşte o zaman bizim için büyük bir bayram olur. Ey vatanadaş! Osmanlı askerinin hayatı işte budur. Baki devam-ı insaniyet ve gayretiniz mütemennadır efendim.

Alay 103 Bölük 1 zabitan ve küçük zabitan ile efrad-ı şecaat ve hamiyetmendani namına Trablusgraflı Mümtaz yüzbaşı: İmza

Mehmet Hamdi 14 Nisan 328

Akçenin kabzı makbuzunun 103'üncü alayın birinci bölümü zabitan ve küçük zabitanıyla efradı namlarına yüzbaşı Mehmet Hamdi Efendi'ye itası veznedarlığa fi: 1 Mayıs 328 (14 Mayıs 1912)

Makbuz verildi fi: 1 Mayıs 328 (İmza)

Yazılacak cevapnameye makbuzun leffiyile irsali kitabete

İtalya uluslararası kuralları geçersiz saysa da yardım kuruluşlarına gereken önemi veren öbür ülkelerle bir sürtüşmeye girmek istemediğinden bu bağış yazısında anlatılan duygularla savaşıyan Türk askerlerinin büyük tepkisi üzerine geri adım atmakta gecikmedi: Olayın hemen ardından İtalya Dışişleri Bakanlığı silahlı kuvvetlerinin Cenevre Sözleşmesi'ne tamamen uyacağı ve Osmanlı Hükümeti'nin Trablusgarb'e göndereceği sağlık heyetlerine dokunulmayacağı güvencesini verdi. Bu bilgi, Osmanlı İmparatorluğu'yla yakın dostluğuna karşın bu savaşta tarafsız kalarak iki ülkenin yazışma ve görüşmelerinde aracı olan Almanya'nın İtalya'daki Büyükelçiliği kanalıyla İstanbul'da Alman Sefaretine gönderilerek Bab-ı Âliye iletilmişti:⁶⁵

⁶⁵ İbid. Bildirimin fotokopisi için bk. Belge: 26.

*Bab-ı Âli Hariciye Nezareti
Umur-ı Siyasiye Md. Umumisi
Devair-i Vilayat Kalemi
12542-11*

*Hülâsa: Hilal-i Ahmer alametinin masuniyeti hk. melfuf
26 Teşrin-i evvel 327 tarihli tezkire-i aliyeleri cevabıdır.*

İtalya Devleti tarafından Hilal-i Ahmer alametinin masuniyeti temin olunmasına mukabil Devlet-i Aliye canibinden dahi Salib-i Ahmer'in temin-i masuniyetine ve Trablusagrb'a sevk olunacak heyet-i seferiye-i imdadiye hakkında Cenevre mukavelenameleri ahkamına bi-tamamina riayet şartıyla mukavelat-ı mezkurenin Salib-i Ahmer'e bahsettiği bütün imtiyazatın İtalya kuva-yı askeriyesine muhterem tanınacağına dair İtalya Hariciye Nazırı tarafından Almanya Devleti'nin Roma Sefareti'ne tevdi edilip Dersaadet Almanya Seferati'nden gönderilen notanın sureti leffen irsal kındı. Keyfiyet Harbiye Nezareti-i Celilesine de yazıldı. Emrü irade efendim hazretlerindir.

*7 Mart 328 (20 Mart 1912)
İmza: Hariciye Nazırı Namına Müsteşar
Heyet-i İdareye / 8 Mart 328*

Merkez-i Umumiye'ye malumat verilmesine ahz-ı malumat edildiğinden hıfzına karar verilmiştir.

28 Mart 328

Saldırıları ve İftiralar Hilal-i Ahmer'i Yıldırıyor

Ne var ki İtalyan hükümetinin verdiği güvenceye karşın askerlerinin Kızılay işaretinin kötüye kullanıldığı iddiaları ve sağlık merkezlerine saldırıları kesilmeyince Türklerin tepkileri daha şiddetlendi. Hatta sağlık kuruluşlarını aşarak siyasal boyuta ulaştı. Bu bağlamda İtalyanlara duyulan kızgınlığı Enver Bey (Paşa) Derne ordugahından şu satırlarla duyurmakta gecikmedi:⁶⁶

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi*

Derne Ordugahında Enver Bey'den mevrud fi 6 Mart 328 tarihli şifre hallinin suretidir:

Zabitlerimiz kollarına hilal-i ahmer takarak kendilerini setr edecek kadar korkak değillerdir. Bahusus ki İtalyanlar hiçbir yerde Hilal-i Ahmer efradına değil, sancağına bile ehemmiyet vermeyerek top atıyorlar. Binaenaleyh bu iddiaların katiyen yalan olduğu maruzdur.

⁶⁶ İbid. Enver Paşa'nın yanıtının fotokopisi için bk. Belge: 27.

Enver Bey'in kızgın duyarlılığına Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa da katılmıştı:⁶⁷

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesine

*Hulasa-i Meal: İtalyanların Hilal-i Ahmer
efradına ehemmiyet vermediklerine dair*

Saadetlü Efendim Hazretleri

4 Mart 328 tarih ve altmış numrolu tezkireye zeyldir

Zabitanımızın Hilal-i Ahmer takarak kendilerini setr edecek kadar korkak olmadığına ve ba-husus İtalyanların hiçbir yerde Hilal-i Ahmer efradına değil, sancağına bile ehemmiyet vermeerak top atmakta olduklarına dair Bingazi ve havalisi kumandanlığından da varid olan 6 Mart 328 tarihli telgrafnamenin bir sureti lefen tesyar-ı savb-ı alileri kılınmağla buna ve işar-ı salife nazaran ifa-yı muktezasına himmet buyurulması babında irade efendim hazretlerindir.

fi 6 Rebiülahir 330 ve fi 12 Mart 328 (25 Mart 1912)

Harbiye Nazırı

İmza: Mahmut Şevket

Mahmut Şevket Paşa sadece İtalyan saldırılarının sürdüğünü bildirmekle kalmayarak aşağıdaki yazıyla Osmanlı Hükümeti'nin İtalya'nın küçültücü suçlamasını ve haksız davranışını protesto etmeyi kararlaştırdığını da Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne bildirdi.⁶⁸

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi Riyaseti Aliyesine

*Hulasa-i meal: Zabitanımızın Hilal-i Ahmer
işareti taktıkları hakkında Trablusgarp
Kumandanlığından varid olan tahrirat
suretinin gönderildiğine dair*

Saadetlü Efendimiz Hazretleri

Zabitanımızın Hilal-i Ahmer işareti taktıklarından bahisle buna karşı ittihaz edilecek tedabirden dolayı İtalyanlarca mesuliyet kabul olunmıyacağına dair olan iddia gerçi hiçbir vechile şayan-ı itimad olmamakla beraber keyfiyet Trablusgarp Kumandanlığı namına Erkan-ı Harbiye riyasetinden varid olup bir sureti leffen tesyar kılınan telgrafname suret-i katında bu iddiayı tekzib etmekte ve muhaberatin biraz batın olmasından dolayı henüz alınamayan ve mamafih kariben vürudu ümid edilen Bingazi cihetinin cevabnamesinin de aynı olacağı kaviyen memul bulunmaktadır. Binaenaley bu iddiadan İtalyanların müessesat-ı sıhhiyeye vaki olan taarruzat ve tecavüzatlarını muhikk göstermek

⁶⁷ İbid. Harbiye Nazırının yazısının fotokopisi için bk. Belge: 28.

⁶⁸ İbid. Protesto edileceğinin fotokopisi için bk. Belge: 29.

üzere tevessül etmiş oldukları tedabir-i tezvîr-karane cümlesinden olduğu anlaşılmağla ona göre ifa-yı icabına himmet buyurulması babında irade efendim hazretlerindedir.

Fi 29 Rebiül-evvel 330 ve fi 4 Mart 328 (17 Mart 1912)

Harbiye Nazırı İmza: Mahmut Şevket

Heyet-i İdareye

Harbiye Nezareti'nden alınan malumata göre Hariciye Nezareti'ne cevap yazılması ve beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesinden mevrad tahriratın bir suretinin leff edilmesi ve cemiyet-i müşarünileyhaya tezkîp-i keyfiyetle tayyarelerin muamelat-ı gurur-şikenamesi için protesto edilmesi hususu kitabete 20 Mart 328.

Tekrarlanan uyarılar ve protestolar, İtalyanlara hiç etki yapmamış olmalı ki uçakları ve balonları Hilal-i Ahmer'in sağlık merkezi ve acil yardım istasyonu olarak ayrılmış ay işaretli mekanlarını bombalamayı sürdürdü. Bütün uygar ülkelerin şimşeklerini üzerine çekeceği bilirse de durdurulmayan saldırılar karşısında iyice çaresiz kalan Osmanlı Hükümeti, Avrupa'nın büyük ülkelerindeki elçilikleri kanalıyla protestolarını tekrarlamaktan başka bir şey yapamazken İtalya, bu kez Hilal-i Ahmer çadırlarında subayların oturduğu ve askeri malzeme saklandığını öne sürdü. Kırmızı ay işareti etrafında geliştirilen gerçek dışı suçlamaların arkası kesilmeyince de Hariciye Nezareti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığı'ndan durumla ilgili bir açıklama yapmasını istedi.⁶⁹

Bab-ı Âli Hariciye Nezareti

Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumisi 16603-45

Hülasa: Balonlardan atılan bombalar hak.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti Aliyyesine

Saadetlü Efendim Hazretleri

2 Mayıs 328 tarihli tezkire-i valalarına cevaptır.

İtalyanların kabili sevk balon ve tayyarelerinden Hilal-i Ahmer bayrağını hamil müessesata bomba atmaları keyfiyetinden dolayı teşebbüsat-ı siyasiye ifası hakkında icap eden süfea-yı seniyyeye mükerreren tebligat-ı lazıma ifa ve ahiren(...) edilmiş ve bu bapda sürera-yı müşarün-ileyhinden cevaba intizar edilmekte bulunmuş olduğu bera-yı malumat beyan olunur emrî irade efendimiz hazretlerindedir.

16 Mayıs 912

Hariciye Nazırı Namına Müsteşar

Heyet-i İdareye/ 17 Mayıs 328 (30 Mayıs 312)

⁶⁹ İbid. Belgelerin fotokopileri için bk. Belge: 30, 31; Belge 31 b: FO 148 Hastanenin bombalanması.

*Hıfzı/27 Haziran 327
Bab-ı Âli Hariciye Nezareti 22991-*

*Hülâsa: İtalya tayyareleri tarafından Hilal-i Ahmer
hastanelerine atılan bombalara dair*

*Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Celilesine
Maruz-ı çakereleridir*

30 Temmuz 328 tarihli tezkireye cevaptır. İtalya tayyarelerinden Trablusgarp ve Bingazideki Hilal-i Ahmer çadırlarına bomba atılmakta olduğundan bahisle düvel-i muazzama nezdindeki süferamız vasıtasıyla mükerreren icra ettirilen protestolar üzerine ahiren İtalya Hariciye Nezareti'nden Almanya'nın Roma Sefaretine verilip, bu kere Berlin Sefaret-i Seniyesinden ba-tahrirat gönderilen takrirde: Bingazi'de bulunan mücahidin-i Osmaniye'mizden bir kısmı Hilal-i Ahmer çadırlarında ikamet edip işbu çadırlara asakirimize mahsus bir çok mühimmat vaz edildiği ve binaenaleyh şikayat-ı vakiamızın, muharebatta bitaraf addolunan Hilal-i Ahmer çadırlarından mugayir-i hukuk olarak istifade etmek istediğimizden münbais idüğü izbar kılınmaktadır. Mugayir-i hakikat olduğu aşikar olan işbu isnadatın müdellelen tezkibi için lazım gelen malumatın mahallinden bilistilam neticesinin taraf-ı aciziyeye inbası mütemennadır. Emr ü ferman hazret-i menlehül-emrindir.

*27 Eylül 328 (10 Ekim 1912)
Hariciye Nazırı Namına Müsteşar*

İtalyanların savaşın başından beri değişmeyen olumsuz davranışları çarpışmaların yaygınlaşıp uzaması ve bulaşıcı hastalıkların sıcak iklimde hızla yayılmasıyla da birleşerek Hilal-i Ahmer'in yardımlarının belirlenmiş bölgelere ulaşmasını engelleyip kurumu güç durumlara düşürüyordu. Üstelik Cemiyet'in gönderebildiği ekiplerin yetersizliği başlangıçta belli olmuşken bombalanan yerlerde ek sağlık görevlileri istenmesi Genel Merkez'i daha da zorluyordu. Bombalandıktan sonra baktığı yaralı sayısı çok kabaran Ayn-Zara Hastanesi'nin Hilal-i Ahmer Başkanlığı'ndan önceden de yetersiz olduğunu belirterek arttırılmasını istemiş olduğu doktor ve hastabakıcıların daha da çoğaltılarak gönderilmesini istediği aşağıdaki yazı, bunun benzeri birçok başvuruya örnek olarak merkez ve hastanelerin karşılıklı sıkıntılarının anlaşılmasını sağlamak için verilmiştir.⁷⁰

⁷⁰ İbid. İstek yazısının fotokopisi için bk. Belge: 32

*Umum Erkan-ı Harbiye Dairesi
Üçüncü Şubesi
499 Müstacel Mahremdir*

*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Riyaset-i Aliyyesine
Saadetlu Efendim*

Hums cihetine üç tabib ve on hastabakıcının izam edileceğine dair olan tezkire-i aliyelerine cevaben yazılan 12 Kanun-ı evvel 27 tarihli ve 498 numrolu tezkire-i acizime zeyldir. Ayn-Zara Hastanesinin düşman tarafından bombarduman ve çadırlarının ihrak edilmesinden ve evvelce de kumandanlıktan hastabakıcıya ihtiyaç göstermiş olmasından dolayı Hums ciheti için tertibi vaad olunan heyetin bir miktar daha tevsii zaruri görülmektedir. İcab-ı halin acilen ifa buyurulması mütemennadır. Ol babda emr ü irade efendim hazretlerindir.

*3 Muharrem 330 ve 12 Kanun-ı evvel 327 (25 Aralık 1911)
Harbiye Nazırı Mahmut Şevket*

İtalyanların bombalı saldırıları, suçlamaları ve türlü acımasızlıkları karşısında Hilal-i Ahmer ilkelerinden vazgeçmeden çalışmalarını sürdüren sağlık heyetlerinin onlara yönelik benzeri davranışlardan kaçındıkları, hatta görevlilerin İtalyan esirlerine ve yaralılarına şefkatle yaklaştıkları yurttan ve dünyada duyuluyordu. Çarpışırken yaşamını yitiren İtalyan askerlerinin kişisel eşyalarının ve paralarının ailelerine iletilmesine bile yardımcı olduklarıysa sık sık gazetelere yansiyordu. Örneğin Tanin Gazetesi, sağlık heyetlerinin uluslararası sözleşmelerin de gerektirdiği bu uygar ve insancıl davranışına aşağıdaki "Osmanlı Hamiyeti" başlıklı yazıyla yer vermişti:⁷¹

"3 ve 14 Kanun-ı evvel sene 327'de vuku bulan Derne muharebelerinde İtalyan maktullerinin evrakı meyanında zuhur eden 75 (...) ve 615 franklık evrak-ı nakdiyenin ailelerine verilmek üzere posta ile gönderildiği Ömer Bey'den alınan telgrafnamede izbar edilmektedir. İtalyanların Hilal-i Ahmer heyetimizi tevkif ve hastagan ve mecruhine şifa yetiştirecek vesait sarf edilmek üzere mezkur heyete aid bulunan meblağı müsadere ile tefahür etmelerine mukabil Bingazi'deki kuvvei müdafaanın gayet medeniyetkarane ve insaniyetperverane hareket etmeleri pek ziyade mucib-i sitayiş görülmüş olmakla İtalyan hükümetiyle Osmanlı askerinin mukayese-i ahlakıyesine hadim olmak üzere efkar-ı umumiye-i cihane karşı keyfiyetin ilanına lüzum görülmüştür."

Bu ve benzeri haberlerin etkisiyle de olmalı, İtalya'nın haksız davranışlarına başka ülkeler de tepki göstermeye başladı. Bunlara bir örnek, yine Tanin'in yaklaşık iki hafta sonraki sayısında yer alan Mısır Hilal-i Ahmer

⁷¹ Tanin, 24 Ocak 1912.

Cemiyeti Reisi Şeyh Ali Yusuf Efendi'nin Times Gazetesi'ne gönderdiği "Trablusgarp'tan alınan telgraflara göre İtalyanların Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne taarruz ve hatta Cemiyet'e mensup kimselerin katlediğini öğrendik. İtalya'nın bu hareketini protesto etmesini İngiliz kavm-i necibinden rica eyleriz" mesajıydı.⁷²

Haksızlıklar Duyuldukça Dış Yardımlar Çoğalıyor

Hilal-i Ahmer heyetlerine yapılan haksızlıklar İtalyanlara Avrupa ülkelerinden de protestolar getirirken çoğunun saldırıya uğradığı haberleri ile tanıdığı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlar göndermesine de önyak oluyordu. Almanya, Rusya, Fransa, Bulgaristan, Cezayir gibi ülkelerin sağlık kuruluşlarına insani yardım kurumları olarak bakan halklarının haksızlık haberleri duyuldukça Cemiyet'e çoğalan bağışları bu görüşü doğrulamaktadır. Söz edilen zaman dilimi içinde Kurum'a yapılanlardan aşağıda sadece birkaçı örneklenen yardımlar da bu varsayımı desteklemektedir.⁷³

(a)

*Bab-ı Âli Hariciye Nezareti
Umur-ı Şehbenderi ve Ticari ve
Hukuk-ı Muhtelite Müdüriyet-i
Umumisi Umur-ı Şehbenderi Şb.
Adet 13549-172*

*Nürnberg
Hülasa: Nürnbergte cem olunan
Hilal-i Ahmer ianesi hakkında*

*Dahiliye Nezareti Vekalet-i Aliyesine
Devletlu Efendim Hazretleri*

Trablus'ta mecruh olan mücahidin-i Osmaniyenin emr-i tedavilerine sarf edilmek üzere daire-i memuriyeti dahilinde cem eylediği 13.194 Mark ianenin Berlin'deki Hilal-i Ahmer Cemiyeti şubesine tevdi kılındığı ve bu nam ile şimdiki kadar Bavyera Kraliyeti dahilinde derc edilen mikdar-ı ianenin 19.246 Marka baliğ olduğu Nürnberg fahri şehbenderliğinden işar kılınmağla beray-ı makumat tebliğ-i keyfiyet olunur. Ol babda emr-i ferman hazret-i menlehül emrindir.

*Fi. 18 Rebiül-ahır 330 fi: 24 Mart 328
Hariciye Nazırı namına
Müsteşar (imza)*

*Bu hususa dair malumat olup olmadığı beyan-ı muhasebeye
fi: 28 Mart 328*

⁷² Tanin, 9 Şubat 1912.

⁷³ K.A.D. 166. Çoğalan dış yardımların belgelerine örnekler için bk. Belge: 33 (a, b, c, d, e, f, g, h) 11 sayfa. Bağışta bulunan hanımların isimlerinin ve bağışlarının önce 3 sayfalık listesi verilmiştir.

(b)

Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla Trablusgarp mücahidlerine Kızanlık hamiyet-mendan kadınları tarafından toplanan iane cedvelidir:

Mühür: Kızanlık Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye Merkezi sene 1325

(c)

Consulat Imperial Ottoman

No 22 738

(Derununda bir adet çekin bulunduğu)

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Canib-i Alisine

Melfufen takdim kılınan ceraiden dahi azaların esamisi ile suret ve maksad-ı teşekkülü müsteban olacağı vechile Trablusgarp ve Bingazi'de mukaddes vatanın müdafaası zımında cihad eden muhterem vatandaşlarımızdan mecruh olanların tedavisi yolunda sarf edilmek üzere nacizane bir muavenet kabilinden taht-ı riyaset-i acizi de muteberan-ı tebaadan müteşekkil bir komisyon teşkil ve cem-i ianata ihtidar olunmuş vel-haletü hazihi toplanan meblağa mahsusen bu defa 8817 Frank mukabili Bank-ı Osmani çeki merbuten tesyar kılınmıştır. İşbu ianata az zaman zarfında oldukça mühim bir yekuna baliğ olacağı reviş-i halden dahi istidlal olduğuna göre komisyon-ı mezkurun suret-i teşekkülü ve iane ita eyleyenler esamisinin mümkün olduğu takdirde Dersaadet'te münteşir Türkçe ve Fransızca ceraid ile neşri ve bu ianata mukabil irsal olunacak makbuzatın dahi Fransızca olarak tab ve imlası mucib-i muhassanat olacağı münasip gibi mütelaa kılınmış ise de her halde emr ü irade hazret-i men-lehül-emrindir.

fi 6 Nisan 912 OP. Paris Şehbenderi İmza: Hüseyin

İlave: Birinci iane listesi muharrer kırmızı işaretli Mösyö Maks Hazangeld ve Mösyö Arnold tarafından ita edilen ellişer Franklık iane mukaddema savb-ı alilerine gönderilmiş ve makbuzlarında beray-ı teslim irsal kılınmış olduğundan meblağ-ı mezkur bu defaki irsalat yekunundan tenzil edilmiştir.

Akçenin kabzı makbuzlarının itası veznedarlığa fi: 29 Mayıs 328

(d)

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Devletlu Efendim Hazretleri,

Rusya'nın Kırım kazasında Güzelce kasabasında mütemekkin bulunan teba-i Osmaniye tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti fahiresine iane ita edenlerin esamisini mübeyyin bir kita cetvel ile aynen beşyüz Ruble Zihni Efendi'nin uhde-i himmetine tevdiensal irsal ve takdim kılınmış olmağla lüften kabul buyurulması istirham olunur. Ol babda ve her halde emr ü ferman hazret-i men-lehül-emrindir. Fi: 12 Nisan 328 (25 Nisan 912)

Teba-i Devlet-i Aliyye'den ve Güzelce muteberanından

Mühür: Faik

Yazılacak teşekkürname ile mektubun irsali

Kitabete 17 Nisan 328 yazılmıştır

(e)
Sefaret-i Kübera-yı Seniye-i Osmaniye
Paris
7246

*Dersaadette Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine
Saadetlu Efendim Hazretleri*

Trablusgarp'taki mücahidin-i İslamiye menfaatine iane olarak Cezayir'de Konstantin vilayeti dahilinde kaim "Bougie" şehri ahali-i İslamiyesi meyanında cem edilip şehir-i mezkur belediye azasından Mehmet S. Hasan tarafından nam-ı aciziye gönderilen ikibin franklık bir kıta çek Kredi Liones Bankasınca dört Frank yirmi santim iskonto ile cemiyet-i alileri namına diğer bir çeke tahvil ve işbu çeki leffen taraf-i alilerine takdim edilmiş olduğu gibi yine Cezayir dahilinde "Oran" şehrinde Dersaadet Hilal-i Ahmeri namına gönderilen ikiyüz iki frank otuzbeş santimlik diğer bir çek dahi matviyyen irsal edilmiş olmağla vusullerinin işarına ibzal-i himmet buyurulması mütemennadır. Ol babda emr-ü irade efendim hazretlerindir.

*Fi 18 Nisan 1912
Paris Sefir-i Kebiri (imza)*

*Akçenin kabziyla iki kıta makbuzun itası veznedarlığa
6 cilt/16-70 numarolu makbuzlar verildi. 10 Nisan 328
Yazılacak havalenameye makbuzların leffiyle*

Sıralanan bağışlardan ayrı olarak aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Bükreş'te yaşayan bazı Macarlar da yaralı ve hasta Türk askerlerine kullanılmak üzere aralarında topladıkları paraları Osmanlılara besledikleri sevginin ve ırk olarak Türklere duydukları yakınlığın da altını çizdikleri yazılarla bağış olarak Cemiyet'e göndermişlerdi:⁷⁴

⁷⁴ İbid. Bağış yazılarının fotokopileri için bk. Belge: 34 a, b.

(a)

Bükreş Sefaret-i Seniyyesi

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisine

Melfuf 100 Ley'lik bir adet banknot

Macar gazetelerinin Bükreş muhabir-i siyasiyi Mösyö Alpard Dojored'e tevdi edilmek üzere 27 Mart 328 tarihli tahrirat-ı aliyeleriyle gönderilen bir kıta makbuz ilm-ü haberi mumaileyhe teslim ve cemiyet-i hayriyenin teşekküratı tebliğ edilmişti. Bu kere Mösyö Alpard Dojored Bükreş'te mukim Macarlardan yüz Ley cem ile sefaret-i seniyyeye irsal ve bu vechile tekrar Osmanlılar hakkındaki muhabbet ve hissiyat-ı samimanesini izhar eylemiş ve meblağ-ı mezkur leffen ve aynen takdim kılınmış olmağla vusulünün işarı mütemennadır efendim.

8 Mayıs 328

Bükreş Sefiri (imza)

Akçenin kabzı ile makbuzun itası veznedarlığa 33 cilt ve 87 numarasıyla makbuzu verildi. 30 Nisan 328

Yazılacak cevapnamede tarafımdan teşekkür edilmesi leffen takdim edilecek makbuzun itası rica olunur kitabete 30.4.328

(b)

Bükreş Sefaret-i Seniyyesi

Hülasa: Mösyö Alpard

Aded: 27443

Dojored'in mektubuna dair

Melfuf:

Yüz Kronluk bir kıta Avusturya banknotu

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisine

Macar gazetelerinin Bükreş muhabir-i siyasiyi Mösyö Alpard Dojored tarafından sefaret-i seniyyeye gönderilen bir kıta mektupta Macarların ırk münasebetiyle Türklere olan muhabbet ve samimiyetlerinden ve memleketimizin sürur ve küduruna her Macarın kalben müşterek olduğundan bahisle efkar-ı umumiyeyi İtalya'dan celp maksadıyla bazı ecnebi gazeteleri tarafından vuku bulan neşriyat-ı red ve cerh için tahrir eylediği makalat burada bulunan Macarlar üzerinde hüsn-i tesir hasil ettiği ve bunlardan bazılarının Hilal-i Ahmer Cemiyetine ita olunmak üzere cem ve kendisine tevdi eyledikleri yüz Kronu taraf-ı aciziye irsal eylediğini beyan eylemiş ve meblağı mezhur leffen ve aynen takdim kılınmış olmağla vusulünün işarı mütemennadır.

Fi 17 Nisan 912

Bükreş Sefiri (imza) Saffet

Akçenin kabziyla makbuzunun itası veznedarlığa 27 Mart 328

Yazılacak cevapnameye makbuzun leffiyle irsali

Kitabete 27 Mart 328

Cevap yazılmıştır.

HAC Trablusgarp'taki Çalışmalarının Bilançosu

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Trablusgarp Savaşı boyunca çarpışma bölgelerinde askerinin ve yerel halkın sağlık gereklerini karşılamayı en önemli görevi bildi. Üstlendiği bu önemli sorumluluğu sağlık heyetleri göndererek yerine getirebilmesi ekonomik yeterlilik gerektirdiğinden hazinesinin olanaklarına yurt içinden ve dışından bu nedenle yapılan bağışların eklenmesi, kuşkusuz Cemiyet'in görevini yerine getirebilmesini sağlamaya yönelik önemli katkılardı. Ne var ki bölgenin önceden de elverişsiz olan sağlık koşulları savaş yüzünden daha da kötüleşip türlü hastalıklar salgınlara dönüştükçe tıpkı devletin olanakları gibi Cemiyetinkiler de yetersiz kaldı. Yine de tüm engellere ve olanaksızlıklara karşın özveriyle çarpışan Türk askerleri gibi Hilal-i Ahmer görevlileri de cephede ve cephe gerisinde sağlık merkezlerinde ve hastanelerde en elverişsiz koşullarda olağanüstü gayret göstererek çalıştılar. Zaten daha heyetler gönderilirken bunlar dikkate alınmış ve görevlilerin çok yönlü çalışmaları da planlanmıştı. Bu çerçevede örneğin, özellikle sıcak iklimin de etkisiyle hastalıkların türeyip yaygınlaşmasını engellemek için halkı genel sağlık koşulları ve kuralları hakkında bilgilendirmek, aşı olmaya yönlendirmek; bölgenin büyük bir sorunu olan susuzluğa çare bulmak, heyetlerin yerel halka önde gelen hizmetlerinden oldu. Nitekim Dr. Besim Ömer de Genel Merkezi halka temiz su sağlanması için harekete geçirmek istemiş, Washington Konferansı'ndan dönüşünde HAC Genel Başkanlığı'na sunduğu raporda da bu konuya parmak basmıştı. Rapordaki önerileri arasında "Hususiyle saf ve mikropsuz bir su saha-i harbin en mübrem ihtiyaçlarından bulunduğu gibi harp bazen de memalik-i harede icra edilebileceğinden hususiyle Trablusgarp'te susuzluk ve sıcak yüzünden çekilen sıkıntılar malum olduğundan, cemiyetçe tedariki muktezsi levazım sırasında kullanışlı süzgeçlerle buz makinalarının sipariş ve celp edilmesi derece-i vücubdadır."⁷⁵ satırlarıyla temiz su sağlamak konusunda yol göstermişti.

Bu ve benzer sorunlara eğilmekle birlikte savaş boyunca heyetlerin baş uğraşısı yaralı ve hasta bakımı oldu. Kayıtlara göre bu iş için 20.000 Osmanlı Lirası harcayan HAC'nin ilk heyeti 347 yaralı, 156 hasta; ikincisi 575 yaralı, 212 hasta; üçüncü heyeti de 1718 yaralı ve hasta olmak üzere 3000 dolayında hasta ve yaralıya bakmıştı. Bunların dışında kayıtlara bile geçmeden ayakta tedavi gören Arapların haddi hesabı yoktu.⁷⁶ HAC'ın görevlendirdiği üç sağlık heyetinin çalışmalarını denetlemek üzere Trablusgarp'e gönderilen Dr. Abdullah Adnan Bey de HAC Genel Merkezi'ne

⁷⁵ Besim Ömer a.g.e. s. 48.

⁷⁶ OHAM S. 1.

verdiği raporda her birinin bu insancıl yaklaşımlarının ve çok yönlü çabalarının altını çizerek olumlu görüşlerini belirtmekten geri kalmadı.⁷⁷

HAC'nin daha emekleme çağındayken başlayan Trablusgarp Savaşı'nda devlete, orduya ve yerel halka yardım edebilmek için tüm olanaklarıyla seferber olduğu yoğun çalışmaları, bu bölgede çarpışmaların kesilmesiyle azalmadı. Şöyle ki 1912 Ekimi'nde Karadağ'ın savaş duyurusuyla Osmanlı Devleti kendini Balkanlarda yeni bir savaşın içinde bulunca İtalya ile anlaşma masasına oturmak zorunda kaldı ve 18 Ekim'de imzalanan Ouchy Anlaşması ile Trablusgarp Savaşı sona erdi. Ama bu savaş sırasında hayli güçlenen HAC, savaştan sonra da Trablusgarp'ın mağduriyet içindeki yerel halkından yardım elini çekmedi. Bu savaşta kazandığı güç ve deneyimle bu kimselere, Türkiye'ye göçenlerine ve sonraki savaşların asker-sivil tüm mağdurlarına yardım eli uzatabildi. Bunu yapabilmek için Dr. Besim Ömer'in Washington Konferansı başta olmak üzere önce ve sonra da katıldığı uluslararası toplantılarda Salib-i Ahmer'in çalışma yöntemleri hakkında edindiği bilgileri değerlendirerek sunduğu önerileri içeren raporundan çok yararlandı.

Besim Ömer Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin güçlenmesini hedefleyerek hazırladığı ve izleyen çalışmalara ışık tutan değindiğimiz raporunda bunun yurttan ve uluslararası düzeyde tanınıp kabul edilmekle gerçekleşeceğini belirtirken eksikliklere de şu eleştirel satırlarla dikkat çekmişti:⁷⁸ (*Resim 24*)

"Hilal-i Ahmer muvaffakiyeti bir taraftan mevcudiyetini gösterecek icraat ve asara, diğer cihetten her vesile ve her suretle ilan ve neşriyata tabidir ki maalesef cemiyetimiz bidayet-i tesisden beri bu babda arzu edildiği vechile teşebbüsât-ı lazıma ve kafiye bulunmamıştır. Washington Konferansı'nda söylediğim gibi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti yaşına ve cüssesine göre Trablus'a heyet-i sıhhiye sevkıyatı ile pek büyük bir hizmet etmiştir. Fakat cemiyetin bu hizmetinden memleketimizde kaç kişi haberdardır? Bu babda lazım geldiği kadar neşriyatta bulunmadığımız gibi herkesin nazar-ı dikkatine çarparak hiçbir eser de gösteremedik."

Kuruluşundan sonra uzun yıllar sessizliğe gömülen HAC'nin yeniden yapılanışı Trablusgarp Savaşı ile örtüştüğünden, sadece savaşa odaklandığı bu evrenin ilk yılında Cemiyet doğal olarak gelişmek ve tanınmak için özel çaba gösterememişti. Oysa dış ülkelerde toplantılara katıldıkça Kurum'un öncüsü Salib'i Ahmer'in çok yönlülüğünü öğrenen Dr. Besim Ömer,

⁷⁷ İbid, s. 20.

⁷⁸ Besim Ömer, a.g.r. s. 44, v.d.

Resim 24: Cenevre toplantısında Dr. Besim Ömer ve Dr. Akil Muhtar Cenevrede bir toplantıda

değınilen raporunda Hilal-i Ahmer'in savaş anında yaralar saracak bir yardım eli olmanın dışında, ülkenin uygar insanlara yaraşır sağlıklı yaşam koşullarına erişebilmesinde etkin olması dileğini ve gereğini de yansıtmıştı. Bu amaç doğrultusunda eleman yetiştirmenin önemine de dikkat çekerek hemşirelik mektebi kurulmasını; tanıtımın önemini belirterek Cemiyet'in Trablusgarp Savaşındaki etkinliklerini içeren istatistik bilgiler, fotoğraflar, resimli kartpostallar, hatta bir de salname yayınlamasını önermişti. Böylece HAC'in kendinden çok önce ve düzenli çalışmaya başlayan Salib-i Ahmer'e yetişerek insanlığa hizmet vermekte birlikte yürüyebileceklerini dile getirmişti. Nitekim Balkan Savaşları Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne uzanacağı yeni savaş mağdurları ve sarılacak yaralar getirirken değınilen rapor, sonraki yıllarda Kurum'un izleyeceği yöntemler açısından çok işlevsel ve özellikle yöneticiler için yönlendirici oldu.

Derne'deki Hastanenin Özel Hastası

Trablusgarp'te HAC etkinliklerini özetlemeye son vermeden savaş sırasında Derne'deki Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde yıllar sonra Türklerin kaderini değiştirecek bir hastanın da tedavi gördüğünün belirtilmesi yerinde olacaktır. Bu hasta, 1912 yılının ilk günlerindeki çarpışmalar sırasında sol gözünde oluşan bir sorun yüzünden bu hastaneye gelen şark Kolordusu Komutanı Kolağası (Binbaşı) Mustafa Kemal'di.⁷⁹ 16 Ocak günü Derne'de

⁷⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II, Kısım II, s. 50.

Resim 25: Derne'de Şark Kolordusu Komutanı Kolağası (Binbaşı) Mustafa Kemal

tedavisine başlanan Mustafa Kemal, (Resim 25) tamamen iyileşmeyi beklemeden hastahanedan çıkmış ancak bir süre sonra gözündeki sorun tekrarlayınca hastaneye geri gelmiş, bir süre zorunlu olarak yatak istirahati yaptıktan sonra bu kez iyileşerek ayrılmıştı. Geçirdiği rahatsızlığı da 9 Mayıs'ta arkadaşı Kerim Bey'e (Nutuk'ta söz ettiği Abdülkerim Paşa'ya) yazdığı mektupta şu satırlarla anlatmıştı:

"...3-4 Kanun-ı sani baskını ile başlayan 4 Kanun-ı sani muharebesi gecesı ve günü zaten muztarip görünen sol gözümde kan ve ruiyetimde zulmet hasıl oldu. İstirabınn derecesi ifayı vazifeye mani oldu. Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne yattım. Bir ay tedaviden sonra ruiyet tamamen iade edilmiş olduğu halde hastaneden çıktım."⁸⁰

Trablusgarp'e kaçak olarak gelen ve sağlık sorunuyla karşılaştığında Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde küçük rütbeli bir subay olarak gördüğü özenli bakımla sağlığına kavuşan Derne Komutanı Mustafa Kemal, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra da ülkeye hizmetlerde bulunan bu kurum daha emeklleme çağındayken onun önemini ve değerini anladığından, yıllar sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni de bu yeni yapının içine alacaktı.

⁸⁰ Hamdi Ertuna, 1911-12 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Ankara. 1985, s. 135 (ATASE Arşivi'nden)

4. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

Osmanlı Devleti yenilgi ve toprak kaybı ile sonuçlanan Trablusgarp Savaşı'nı bitiren anlaşmayı daha imzalamadan Balkanlarda¹ başlayan çarpışmalarla kendini iki cepheli savaşta buldu. 18 Ekim 1912'de Ouchy Anlaşması'nın imzalanması Bab-ı Âli'ye gücünü Balkanlara yöneltme olanağı sağladıysa bu yörede bir yıldan fazla süren çarpışmalar da farklı sonuçlanmadı. Cephede yaralanan askerler, cephe gerisinin yaralı-hasta, asker-sivil mağdurlarına düşman eline geçen yurtlarından ana vatana göçmek zorunda kalan on binlerin eklenmesiyle Balkan Savaşları, tarihin apayrı ve çok acıklı bir sayfasını oluşturdu. Bu savaşta da göçmenlerin sadece gıda, giyim ve tedavisi için 78.583 Osmanlı lirası harcayarak² tüm mağdurlara yardım eli uzatan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yeniden yapılanmış olarak ilk önemli görevini Balkan Savaşları'nda yerine getirdi.

Siyasal ve askeri yetkilerin iç içe olmasının büyük etkisiyle uyumsuzluklar içinde yüzen Bab-ı Âli bu savaşlar sırasında da çarpışan askerlerin, cephe gerisinde sivil halkın, işgal edilen yerlerden kafiler halinde ana vatana göçenlerin yollarda ve varış noktalarında sağlık, yiyecek, giyecek ve barınak gereklerini karşılamakta yetersiz kalınca, bu işlerin hepsi Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne kaldı. Savaş bölgelerinde ve göç yollarında gezici ve sabit hastaneler, sağlık ocakları açmak; bu ünitelere ilaç, tıbbi malzeme, doktorlar, hastabakıcılar göndermek; yaralıları en kısa zamanda Türkiye'ye nakletmek, sonra da bakılacakları hastanelerin tüm donanımını sağlamak hep Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sorumluluğunda oldu.

Kurum'un tıbbi işlerin sağlık alanında bilinçli yardımcıları gerektirdiğini dikkate alarak kısa zamanda ivedi tıp ve ilk yardım bilgisi vererek eleman yetiştirdiğini de eklersek Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu savaşlarda yerine

¹ “Balkanlar” sözü Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge” şeklinde belirtilmektedir. Kelimenin yapısında yer alan Balkan sözü de “sarp ve ormanlık sıradağ; sık ormanla kaplı dağ; yığın, küme; sazlık, bataklık” gibi anlamlara gelmektedir. Bk. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

² Dr. Besim Ömer, Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans (İstanbul 1330) s. 124.

getirdiği görevin önemi daha iyi anlaşılır. Göğüslediği zorlukları daha iyi açıklamak içinse kestirme sağlık elemanlarının deneyimsizliği ve kaçınılmaz yetersizliği karşısında yokluklar içinde yüzerken yurt dışından küçük paketçikler içinde kullanıma hazır ölçülerde temiz pamuk, sargı, çengelli iğne bulunan pansuman malzemesi getirmek zorunda kaldığını eklemeliyiz.³ Cemiyet'in bu koşullar altında, üstelik ülkenin iç ve dış siyasal kargaşalarına karşın sürdürdüğü çabalarının boyutunun daha iyi anlatılmasıysa Balkan savaşları hakkında bazı hatırlatmalar gerektirmektedir.

Özetle Balkan Savaşları

Boğazların kapısı sayılan Balkanlarda nüfuz sahibi olmak, 20. yüzyıl başında Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak olarak çoktan ikiye ayrılmış Avrupa'nın büyük devletlerin her birinin gönlünde yatan aslandı. Bu bağlamda II. Meşrutiyet'in duyurulduğu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde, özellikle de Balkan eyaletlerinde çoğalan huzursuzluklar, sadece yönetim biçimindeki değişiklikle ilgili değildi. Bunlar, ülkenin farklı ulusları, ırkları, dinleri içeren yapısından kaynaklanan ve Fransız Devrimi'nden sonra öne çıkan sorunlarına XIX. yüzyılda Avrupa'nın büyük devletlerinin kendi çıkarları doğrultusunda Müslüman olmayan Osmanlı unsurları bağımsızlıkları için kıskırtmalarının eklenmesiyle tırmanmış sıkıntılardı. Büyük devletlerin Balkanlara yönelik emelleri, daha önce değinilen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen Berlin Kongresi'nde su yüzüne çıkmıştı. İki aşamada gerçekleşen Balkan Savaşları da bu emellerin, en çok da Rusya Çarı Petro'nun Boğazlar yoluyla Akdeniz'e açılmak özlemi doğrultusunda Balkanların çoğu Slav kökenli ve Ortodoks olan halklarını etkisi altına alıp Osmanlı'dan kopararak hem Balkanlara hem de Boğazlara sahip olma planının ürünüydü. Coğrafya yakınlığının yanı sıra yörenin halklarının çoğu ile etnik ve dinsel ortaklığını da hesaba katan Rusya, Balkanlara egemenlikte kendini doğal hak sahibi görüyordu. Bu çerçevede Türk ve Müslüman olmayan Balkan halkları arasında Slav birliği (Pan Slavism) düşüncesini yayarak onları yaşadıkları topraklarda kendi ulus-devletlerini kurmaya yönlendirmek, Balkan Savaşları'nın Rusya tarafından dizilen temel taşlarıydı.

Nitekim iç siyasetindeki anlaşmazlıklarla iyice güçsüzleşen Osmanlı Devleti'nin giderek daha da zayıfladığını gözlemleyen bu topluluklar Rusya'nın sesine kulak verip vaatleriyle de yüreklenerik aralarında örgütlenip yöneticilerine karşı tavır almakta gecikmediler. Bu ivmeyle Bulgaristan, Meşrutiyet'in yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını duyurmakla kalmadı, "Büyük Bulgaristan" hülyasıyla

³ Besim Ömer, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans, s. 119.

gözlerini Makedonya'ya dikti. Oysa aynı topraklarda Yunanistan'ın ve 1878'de bağımsızlık kazanmış olan Sırbistan'ın da gözü vardı. Hatta Yunanistan'da 1910 yılı sonunda yapılan seçimleri kazanıp Başbakanlığa getirilen Elefteros Venizelos; Doğu Trakya, İstanbul ve Batı Anadolu'yu da alarak "Megali İdea" emelini gerçekleştirmek, bu arada 1899'dan beri bağımsız olan Girit'i de ülkesine kazandırmak istiyordu.

İstekler ve paylaşma beklentileri üç ülkeyi aralarında Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşmaya itti. Bulgaristan, Rusya'nın da etkisiyle ilkin Sırbistan ve Yunanistan ile anlaştıktan sonra Sırbistan ile anlaşmazlıkları olan Karadağ'a çıkarlar söz vererek yandaşlığını, ardından Osmanlı Devleti'ne savaş açmasını sağladı. 8 Ekim 1912'de savaş duyurusunda bulunan Karadağ'ı yalnız bırakmak istemeyen öbür Balkan devletleri, 13 Ekim'de Bab-ı Âli'ye bir nota vererek Rumeli'ye özerklik verilmesini ve illerin ulusal nüfus çokluğuna göre ayrılmasını içeren isteklerde bulundular. 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, iki gün sonra da Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne savaş duyurusu yaptılar. Büyük devletler bu gelişmeleri merakla izlerken Osmanlı Devleti, daha Trablusgarp Savaşı sona ermeden kendisini nerdeyse bir Haçlı ittifakıyla çarpışmak zorunda kaldığı ve sonunda Batı Rumeli'yi Osmanlı'dan koparan iki aşamalı Balkan Savaşları'nın içinde buluverdi.

İç sorunların dış sorunları tetiklediğini bir kez daha gösteren ve İmparatorluğun dağılmasında çok büyük payı olan Balkan Savaşları'nın ilki, İngiliz siyaset adamı Gladstone'un Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiği⁴ görüşü yönünde gelişti. Ancak bu savaş, tarafların her birinin kendi beklentileri doğrultusunda çarpışmasıyla 20. yüzyılda artık etnik ve dinsel bağların ülke çıkarlarının üstünde tutulmayacağını da gösteren bir savaş oldu. İkinci Balkan Savaşı da hızla ele geçirdikleri Osmanlı topraklarını aralarında paylaşamayan Balkan devletlerinin bu yüzden birbirleriyle çarpışmasından yararlanan Osmanlı Devleti'ne Edirne'yi geri kazandırarak bu yargıyı doğruladı.

Balkan Savaşları başladığında Balkan ülkelerinin nüfusu on milyon dolayındayken Osmanlı İmparatorluğu'nunki yaklaşık 24 milyondur. Ne ki bu homojen yani bütüncül bir nüfus olmadığından, asker sayısı 510,000 Balkan askerine karşılık 450.000'dir. Ayrıca bu güç de savaş gereği doğuda Bulgarlara, batıda Sırlara karşı savaşanlar olarak ikiye bölünmüştü. Osmanlı ordusunun silah-cephanesinden ikmal ve ulaşımına kadar yetersizlikler içinde yüzdüğü, üstelik yönetimdeki kargaşa ve kopukluğun

⁴ Bu görüşten Birinci Bölüm'de söz edilmişti. Bk. Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara 1972, s. 42.

komutanlara, hatta askerlere yansıdığı bu savaşın ilk aşamasında Doğu Ordusu, Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğradı. İlkın Babaeski-Lüleburgaz, daha sonra Çatalca'ya kadar Trakya toprakları elden çıkarken Karadağ da İşkodra'yı işgal etti. Bu büyük Osmanlı bozgunu Yunanistan'a Selanik ve Ege adalarının (Bozcaada, Samotraki, Limni ve Taşoz) yolunu açarken Sırbistan Kumanova'dan Üsküp'e kadar ilerleyerek büyük devletleri, özellikle İtalya'yı ürkütecek kadar genişledi. Bunun da ötesinde, Arnavutluk topraklarını alarak Adriyatik'te güçlenmek peşine düştü. Bu durumdan kaygılanan Arnavutluk da İtalya ve Avusturya'nın yüreklendirmesiyle 28 Kasım'da bağımsızlığını duyurunca baştan beri Balkanlarda statükonun korunmasından yana olan İngiltere araya girerek 17 Aralık'ta ilgili ülkeleri durumu görüşmek üzere Londra'da topladı.⁵

Savaşın ülkeler arasında baş gösteren anlaşmazlık görüşmelere karşın daha derinleşirken 23 Ocak'ta (1913) İstanbul'da İttihatçılar askeri darbeye yönetime el koydular. Ancak Bab-ı Âli Baskını olarak bilinen bu olayla hükümetin el değiştirmesi, Osmanlı'nın Balkan ülkeleri karşısındaki güçsüzlüğünü değiştirmede. 30 Mayıs'ta imzalanan Londra Anlaşması'yla Osmanlı Devleti Edirne dahil Midye-Enez hattının batısındaki bütün topraklarını Bulgaristan'a bırakırken Arnavutluk, Ege Adaları ve Girit'le ilgili hiçbir iddiası kalmadı. Kavala ve Dedeağaç'ı da alarak Ege'ye çıkan Bulgaristan'sa⁶ Osmanlı'nın tek Balkan komşusu haline geldi.

Öte yandan Türk-Müslüman Osmanlıların Balkanlardan çekilirken Arnavutluk ve Makedonya başta olmak üzere boşalttıkları topraklar, Balkan ülkelerine Osmanlıyı unutturdu hatta birbirlerine düşmelerine yol açtı. Savaşın böylece başlayan ikinci aşamasında Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ, Arnavutluk, Sırbistan ve aralarına sonradan katılan Romanya'nın kendilerine kalan toprakların paylaşımı yüzünden birbirleriyle çarpışmalarından yararlanan Osmanlı kuvvetleri, artık Bab-ı Âli'de söz sahibi olan İttihatçı hükümetin aslarından Enver Paşa'nın komutasında 20 Temmuzda Edirne üzerine yürüdü. Barış görüşmeleri başlayana kadar geçen zaman içinde bu kenti ve ardından Kırklareli ve Dimetoka'yı geri aldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun saygınlığına ve savaşın ülkelerin hepsinde pek çok cana mal olan Balkan Savaşları 10 Ağustos 1913'te Balkan ülkelerinin aralarında imzaladıkları Bükreş; 29 Eylül'de de Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan arasında imzalanan ve Meriç Nehri'nin Türk-Bulgar sınırı olarak tanındığı İstanbul, 14 Kasım'da Yunanistan ile imzalanan

⁵ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Ankara 1973, s. 337-340.

⁶ İbid, s. 340-43.

Atina; 13 Mart 1914'te de Sırbistan'la imzalanan İstanbul Anlaşmaları'yla son buldu.⁷ Bu savaşlarda çarçabuk ilerleyip Batı Rumeli'yi ele geçirerek Osmanlı başkentini tehdit etmek Balkan ülkelerinin, Edirne'yi geri almaksız İttihatçı hükümetin başarısıydı. Çarpışmalar sırasındaki çok yaygın Türk katliamları ve büyük göç ise bir insanlık dramıydı. Cephe gerisindeki sivil halk ölümlerin, hastalıkların ve yaralanmaların acılarını çekerken onbinlerce Türk'ün sahip oldukları nesnel-tinsel her şeyi geride bırakarak yaşadıkları topraklardan göçmeye zorlanması, Güneydoğu Avrupa'nın siyasal coğrafyasını ve demografisini çok büyük çapta etkiledi. Bunun içindir ki Balkan ülkelerinin ve Türk tarihinin apayrı bir sayfasını oluşturan Balkan Savaşları'nın dünya tarihine diplomatik, siyasi ve askeri boyutlarının yanı sıra sosyolojik boyutlarıyla da kaydedilmesi gerekti. Mağdurlarının sayısı öylesine büyüktü ki Balkan Savaşları'ndaki toplu göçün acıklı anıları bugün hala pek çok Türk evinde üzüntülü izleriyle genç kuşaklara anlatılır. Ama yadsınamayacak bir gerçek, Osmanlı'nın dağılmasında çok büyük yeri olan bu savaşların Türklere ulusal bütünlük, toplumsal eşitlik ve yurttaşlık bilincinin yerleşmesinde ciddi bir payı olduğudur. Bir başka gerçek de bu savaşlar sırasındaki yansız çalışmalarıyla insani dayanışma örneği sunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin savaş sırasında ve sonrasındaki etkinlikleriyle bu üç yönde de çok önemli payı olduğudur. Cemiyetin Balkan Savaşları'ndaki işlevini ele almadan önce bu bağlamda bir açıklama olmak üzere ele geçirilen topraklardan ana vatana göçen Musevilerden de söz etmek yerinde olacaktır:⁸

Şöyle ki Osmanlı Devleti 15. yüzyıl sonunda İber Yarımadası'ndan zulüm görerek sürgün edilen Yahudilere kucak açtığı İmparatorluğa sığınan göçmenlerin bir kısmı Arap topraklarına yerleşirken büyük bir kısmı da Balkanlara yerleşmişti. İzleyen yüzyıllarda bu kimseler Selanik başta olmak üzere çeşitli yerlerde Osmanlı vatandaşı olarak huzur içinde yaşadılar. Balkan Savaşları ile birlikte Osmanlı halka zulümler başladığında gerçekleşen ilk göçlerde 800 Musevi bu bölgeden İstanbul'a kaçarak burdaki Yahudi cemaatinin yardımına sığındığı gibi ilerleyen aylarda bu sayının 3.200'e ulaşması⁹ bu savaşlardaki Haçlı ruhunun da bir göstergesi sayılabilir.

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II, Kısım II, Ankara 1943, s. 450-57.

⁸ Bu konuda ayrıntılı araştırma için bk. Gürer Karagedikli, *The Jewish Volunteers of the Ottoman Red Crescent (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cem'iyeti) During the Balkan Wars (1912-1913)* (yayınlanmamış araştırma).

⁹ K.A.D. 72/60, 1 Mart 1329.

Hilal-i Ahmer Balkan Savaşları'nda Sağlık ve Umut Dağıtıyor

Yeni yönetimini oturtmaya çalışırken Trablusgarp Savaşı ile karşılaşan Bab-ı Âli, Balkanlarda çarpışmalar başlayınca kısa zamanda devlet mekanizmasını bütün gücüyle başkenti tehdit eden bu savaşa odaklamak zorunda kaldı. Ancak, ordunun büyük bir organizasyon bozukluğu içerisinde çarpışmasına yol açan yöneticiler arasındaki çok boyutlu siyasal çekişmeler ve anlaşmazlıkların arkası kesilmeyince hükümet ne savaşta ne çekilme ve göçler sırasında cephede ve cephe gerisindeki sorunlarla yeterince ilgilenebildi. Bu durumda Hilal-i Ahmer Cemiyeti savaş yaralıları, elverişsiz koşullar yüzünden yayılan hastalıklar, yoksulluk, açlık; kaybedilen topraklardan akın akın ana vatana kaçan yüz binlerce göçmenle ilgilenmek üzere hemen harekete geçti. Olağan sağlık işlerinin yanında çok farklı hizmetleri de üstlenerek yararlı oldu.

Savaş denilince akla ilk gelen yaralı-hasta askerler ve onların bakımı olduğundan HAC'in de önce askerlerin sağlık sorunlarına eğilmesi gerekti. Çarpışma bölgelerinde gezici ve sabit hastaneler ve sağlık ocakları açmak, bu ünitelere ilaç, tıbbi malzeme, doktorlar ve hastabakıcılar içeren heyetler göndermek, yaralıları en kısa zamanda Türkiye'ye nakletmek, onların anavatanına getirildikten sonra da bakımı için mevcut hastaneleri gerekli araç-gereç ve kadroyla donatmak, Cemiyet'i bekleyen öncelikli görevlerdi. Ancak Cemiyet, çarçabuk elden çıkan topraklardan ana vatana kaçış da başlayınca göç yolları boyunca ve varış noktalarında göçmenlerle ilgilenmek, çoğu dul ve yetim bu kimseleri yeni mekanlarına yerleştirmek gibi işleri de görev bildi. (Resim 26)

Ordu geri çekilirken hastaneler gibi askerler için kullanılan bütün araç-gereçler, ilaçlar ve bakım için kullanılan her türlü sağlık malzemesi de tamamen düşman eline geçmişti. Göç yollarındaki kentlerde birçok yapı gibi eczaneler de yıkıldığından birbirine karışmış ilaçlardan yarar umulamayacağı kesindi. Bu durumlar gözeten Kurum yardıma giden heyetlerin yanlarında ecza malzemesi ve ilaç götürmelerine özen gösterdi.¹⁰ İşgal edilen yerlerde herşey yitirildiğinden merkezde ve taşradaki sağlık birimleriyle hastanelerde kullanılmak üzere en kısa zamanda binlerce battaniye ve yorgandan, kaşık-tabak-tencere-tespi hatta kolera salgını sırasında ekmek taşınacak çuvallara kadar birçok eşyanın yanı sıra yabancı hastanelerde bakılmakta olan askerler ve subaylara bile fanila, gömlek, çorap gibi çamaşır ve giysi sağladı.¹¹

¹⁰ Besim Ömer, a.g.e. s. 122.

¹¹ İbid, s. 47.

Resim 26: Kartpostallarda temsilen Hilal-i Ahmer'in görevleri

Balkan Savaşları başlarken Hilal-i Ahmer Cemiyeti yöneticileri Kurum'un bu işleri üstlenmesi gerekeceğinin bilincindeydiler. Hepsinin iyi programlama ve para gerektirdiğini de bildiklerinden savaş bulutları belirir belirmez Cemiyet Başkanı Hüseyin Hilmi Paşa'nın çağrısı üzerine üç kez Genel Kurul toplandı. 27 Eylülde (1328-10 Ekim 1912) yapılan toplantıda sayılan hizmetlerin çarpışma alanlarına götürülmesi ve benzeri hizmetler verilebilmesi için Cemiyet'in mal varlığının yarısının yardım harcamalarına ayrılması kararlaştırdı. Kurumun Osmanlı Bankası'ndaki 70.000 lirayı bulan parasının 30.000 lirası bir kısmı hastaneler için olmak üzere hemen yardım amacıyla kullanıma açıldı. Balkan Savaşları başladığında daha bir yıl önce yapılmış Cemiyet'in İstanbul'da bile henüz ne hastanesi ne araç-gereci ne de ambarı vardı. Bu boşluğu dolduracak önlemlerin hemen alınması gerektiğinden Soğuk Çeşme'de hazine malı olan Alay Köşkü'nün tarihi mimarisinde bir değişiklik yapmamak koşuluyla Cemiyet'in yönetim kuruluna ayrılması, yanındaki ahşap yapıların da geçici olarak Hilal-i Ahmer ambarına dönüştürülmesi de toplantıda alınan kararlardandı.¹² Bunun için hastanelere ve sağlık ocaklarına gerekli donanımla birlikte

¹² Salname, s. 46-47. Alay Köşkü'nün bu işe ayrılmasının belgesi için bk. İzgöer Tuğ, a.g.e. s. 672-73. (BOA. İMBH, II/1331 s. 24'ten) bk. Belge: 35.

yeterli sayıda personelin sağlanması da büyük önem taşıdığından Cemiyet hastabakıcı yetiştiren kurslar açıp çoğaltmaya özen gösterdi. Edirne'nin geri alınmasından sonra savaşla çok yıpranmış bu kentteki hastaneyi "bu uğurda beş bin lirayı müteceviz bir masraf ihtiyarıyla" yaralı askerlere bir durak olmak üzere hizmet verebilecek şekilde kullanılır hale getirdi.¹³ İstanbul'a getirilen çok sayıda yaralı asker için hastane haline getirilmiş cami, mescit ve okul gibi kamu binalarında onların aileleriyle bağlantılarını kurmak da Cemiyet'e kalmıştı. Türkiye'ye sığınmak üzere mal varlıklarını geride bırakarak yola çıkan on binlerce göçmene yürüyerek geçmek zorunda kaldıkları yüzlerce kilometre boyunca kol-kanat germek, yol boyunca menzil istasyonları açarak onlara çay, çorba, gıda dağıtmak, Türkiye'de gidecek hiçbir yeri olmayan bu kimseleri yeni yurtlarında iş-aş sahibi olabilecekleri yerlere yerleştirmek de yine Hilal-i Ahmer tarafından karşılandı. (*Resim 27*) Tasarımlara yaptırım kazandırmak için ivedi kararlar almak gerekeceği hesap edilerek izleyen aylarda HAC Yönetim Kurulu her gün toplandı. Hemen kurulması planlanan hastanelere 100 yatak üzerinden aşağıda belirtilen personel, çalışanlara yapılacak ödeme, donanım v.s. için aşağıdaki ölçütlerin uygulanması uygun görüldü.¹⁴

<u>Personel</u>	<u>Ücret/kuruş</u>
Başhekim	2000
Operatör	2000
Doktor (tabibi müdavi)	1500
2 Asistan doktor	1000 x 2
Eczacı	800
İdare memuru	1000
Vekiliharç ve ambarcı	600
Katip	400
2 Asistan	500 x 2
11 Hastabakıcı	200 x 11
Havancı	200
Aşçı yamakları	300
3 Meydancı	200 x 3
Çamaşır masrafı	1000

Yatak levazımı:

Her hastaya birer karyola, şilte, yastık, yorgan, tükürük hokkası, yatak çarşafı, yorgan çarşafı, el havlusu, üçer yastık yüzü, her iki hasta için başucuna bir küçük masa, 45 adet muhtelif şekillerde lazımlık, 3 adet delikli lazımlık sandalyesi, 50 adet hastaların ayağını ısıtmaya mahsus boyut.

¹³ Birinci İcraat Raporu, s. 42.

¹⁴ Salname. (Hatırlatma: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi 1329-1331) s. 112-118.

Resim 27: Göçmenlere yemek dağıtımında HAC'nin Aşevi sorumluları ve görevlileri

Giyim:

Her hasta için üçer adet gömlek, don, entari, takke, birere yaralı gömleği ve hasta kaputu, ikişer çift çorap, fanila, 12 adet doktor ve memur üniforması.

5 adet hademe elbisesi

8 adet doktorlar için beyaz buluz

17 adet doktorlar için beyaz önlük

30 adet HA koluğu (pazubendi)

Sofra levazımı:

Beher nefer için bir çorba tabağı, yemek tabağı, çatal, kaşık, çay kaşığı, üç sofrası masası ve muşamba örtüleri, 12 büyük yemek tabağı, 35 küçük çatal-kaşık-bıçak (memurlara) 12 çay ibriği ve şekerlik, 14 çay fincanı, 6 büyük ibrik, ikişer leğen-ibrik ve çay semaverisi, birer adet kahve dolabı, kahve değirmeni.

Mutfak levazımı:

İkişer adet porimos ocak lambası, tuz-biber kutusu, kürek, bulaşık fırçası, altışar adet muhtelif boyda kazan, tencere, sacayak, ızgara, kepçe, maşa, birer adet kıyma makinası, çengel, kemik testeresi, ölçek takımı, havan, 12 tahta kaşık, kova.

Kiler levazımı:

4 içi teneke kaplı erzak sandığı,

1 büyük ekmek bıçağı, iğne iplik kutusu, makas, testere, kısıkaç, keser, çekiç, destere, oyuğu, burgu. Kerpeten, tornavida, kordela metre, havan, çivi kutusu.

15 koğa (keten bezinden)

2 balta, tribuşon, esvap fırçası, kundura fırçası ve boyası

2 düzine sinek kağıdı

4 kazma, kürek, huni, 10 torba

6 muhtelif çamaşır ipi

120 çamaşır mandalı

Hamam levazımı:

Üçer asker kol banyosu, yarım banyo, ikişer adet büyük banyo, semaver, su kaynatmak için kazan, altışar adet hamam sileceği, peştemal, nalın, mefruşat

Bir adet ecza dolabı, duvar saati

İkişer adet masa, hasta sandalyesi, namaz seccadesi

Üçer adet çamaşır dolabı

Dörder adet faraş

Beşer adet şamdan, çini soba, mangal, maşa, kürek takımı

Altışar adet duvar termometresi, tahta kanepeler

Onar adet petrol lambası, fener, süpürge

Onsekiz sandlye (keçeli açılır kapanır)

25 abdest ibriği

Müteferrik eşya

Birer adet mühür, istampa kutusu, yazı takımı, takrirlik ve mektupluk

kağıt, zarf kutusu

İkişer adet protokol, duhul, huruç, muhasebe, eczacı, tabla defterleri

Onar adet eşya nakli için sepet, sandık, küfe, asma kilit

24 adet sırlı teneke leğen

3 teskere (sedye)

6 muhtelif beyaz bayrak

2 sarı bayrak

Timar levazımı:

25 murabba (kare) sargı

50 vücut sargısı

20 T şeklinde sargı

20 müselles (üçgen) sargı

3 metre tül 5 santimetre arz

50 fanileden sarılmış sargı

5 metre tül 3 santimetre arz

50 fanileden sargı

5 metre tül 3 santimetre arz

500 tülbent sarılmış sargı

5 metre tül 10 santimetre arz

500 tülbent

8 metre tül 15 santimetre arz

50 tülbent

10 metre tül 20 santimetre arz

100 koton sarılmış sargı

3 metre tül 6 santimetre arz

400 koton

3 metre tül 5 santimetre arz

100 koton

4,5 metre tül 8,5 santimetre arz

100 timar tülbendi onar paketlik

100 adi timar tülbendi onarlık

600 timar tülbendi

100 kilo idrofil pamuk

30 kilo vatka pamuğu

20 ameliyat çarşafı

20 ameliyat bacak örtüsü

20 boyun askısı müselles

40 boyun askısı murabba

500 sudinne iğne

300 yara dikmek için iğne

800 derece-i hararet kağıdı

10 fırça

1 kongot metre ölçüsü
5 tahte'l-cild şiringa aleti (cilt altı)
80 atel
40 koltuk değneği
40 sağ ve sol bacak için gotır
20 gotiyer için muhtelif yastık
500 metre muşamba 1.20 arzında
100 metre tafta

Eczane levazımı:

Muhtelif mantar, etiket, keten ve ipek iplik
40 hap kutusu
400 ilaç şişesi
Süzgeç kağıdı
Karıştırmaya mahsus cam çubuk, turnusol kağıdı, esbah borusu
40 hap kutusu
400 ilaç şişesi
Süzgeç kağıdı
Karıştırmaya mahsus cam çubuk, turnusol kağıdı, esbah borusu
500 gram fihling miyarı
400 gram esbah miyarı
1 adet mkyas kuul (alkol)
5 balon, 5 santimetre mikablık 3 kapsul porselenden 1 ispiro lambası,
tahta maşa, kaşe yapmak için alet
5 cam huni
4 dereceli enbobe, porselen havan
1 pirinç havan, 3 ispatul, bıçak
ve ayrıca mufassal defterde muayyen ecza-yı tibbiye ve serumlar.

Bunlardan başka her 100 yataklı hastanenin kalan çeşitli giderlerinin ayda 2000 Lira tutacağı ve altı aylık masrafının önceden sağlanması gerektiği dikkate alınarak İstanbul'da 400 yataklı olanı başta gelmek üzere hemen 100-200'er yataklı hastaneler kurulması için karar alındı. Bu çerçevede Selanik'te 200, Üsküp ve Lüleburgaz'da 150, İşkodra, Yanya, Manastır, Alasonya'da 10-200'er yataklı hastaneler kurulacaktı. Ancak maddi koşulların yetersizliğinden çok, yolların kapalı olması gönderilen araç-gereçin ve atanan memurların yerlerine ulaşmasını engelleyince veya malzemelerin gönderildiği yerlerin işgal edilmiş olmasından kaynaklanana engeller yüzünden Selanik ve Üsküp'tekilerin dışında düşünölen hastanelerin hepsi kurulamadı, var olanlara öngörölen donanım da sağlanamadı.¹⁵ Bununla birlikte Kurum, bilinçli kimselerin yönetiminde iç yardımlara eklenen dış yardımları da değerlendirip birkaç hastane, ayrıca sağlık heyetleri kurarak savaşıanlara ve göçmenlere yardımcı olabildi.

¹⁵ Salname, s. 120.

Resim 28: Balkan Harbi'nde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kadırga Hastanesi

Hilal-i Ahmer'in Kurduğu Bazı Hastaneler

Yaralı ve hasta askerleri ateş hattından ve sürekli saldırı-işgal tehlikesi altındaki hastanelerden güven içinde olup daha iyi bakılabilecekleri İstanbul'a getirmek için uğraşan hükümete destek vermek üzere Balkanlarda ve başkentte hastaneler açarak olanlara personel-ilaç-araç- gereç sağlamak HAC'nin temel uğraşlarındı. Hastaneleri kurarken karşılaştığı sorunların belki de en önde geleni, bu iş için uygun yerin bulunması; bunun için en çok izlenen yöntem de resmi/özel yapıların tümünün veya bir kısmının gerekli donanım sağlanarak hastaneye dönüştürülmesi olmuştu. Bu da genellikle Hilal-i Ahmer'in başvurusu üzerine yerel yönetimlerin ve halkın yaklaşımına göre çözülmüyordu.

HAC, Balkan Savaşlarının ilk haftasında sekiz askeri hastane kurabildi. Ne ki bu hastaneleri kurarak elbette üzerine düşen görevi tamamlamış olmuyordu. Hizmet verebilmeleri için her birinin donanımlarının sağlanıp işletilmeleri gerekiyordu. Bunun için Cemiyetin her birine yeterli personel ve gerekli malzemeyi ulaştırılması hatta Salib-i Ahmer kuralları çiğnenerek hastaneler bombalandığından, bunların korunması da önemliydi.¹⁶ Bu hastanelere doktor, hastabakıcı gibi sağlık personeli atanırken Cemiyet'e üye olan olmayan birçok kimsenin de gönüllü olarak hizmetliler arasına

¹⁶ K.A.D. 129. Bu doğrultuda yapılan yazışmalara örnek belgenin fotokopisi, çevirisi ve hastanelere bomba da atıldığına örnek belgele fotokopisi için bk. Belge: 36 (a,b).

Resim 29: HAC Darülfünun Hastanesi'nde bir yaralılar koğuşu

katılması, işlerin yürümesi için gereken türlü görevlerin yerine getirilmesini sağladı.

İstanbul'da kurulan hastanelerin ilki Dr. Besim Ömer'in yönetiminde bulunan Kadirga Doğumevi'ne (Viladethanesi) yapılan değişiklikten sonra 10 Ekim 1912'de açılan Kadirga Hastanesi'ydi. (Resim 28) Bu hastanede iki operatör, beş doktor ve asistan, bir eczacı, 16 da hastabakıcı görevlendirildi. Bu kimseler özveriyle görevlerini yerine getirirken hastalarla konuşmak, mektuplarını okuyup yazmak veya ufak tefek işlerini görmek gibi katkılarda bulunan, aralarında pekçok yabancıların, hatta prenseslerin de bulunduğu gönüllü hastabakıcılar ordusu da kendiliğinden oluştu. Açılışını izleyen 4 ay içinde bu hastanede ortak çabalarla 663 yaralı ve hastaya bakıldı. Hastanenin genel durumu hakkında gözardı etmemek gereken, Sadrazam Kamil Paşa başta olmak üzere birçok yüksek bürokratin hastaneyi ziyaret edip özel deftere olumlu izlenimlerini not etmelerinin genel yönetimin ve hizmetlerin daha düzenli olmasında payı olduğudur.¹⁷

Göçmenler gelmeye başlayınca ilk önlem olarak Darülfünun'da dersler kesildi ve 18 Ekim'de tüm donanımı sağlanarak 400 yataklı Darülfünun Hastanesi kuruldu. (Resim 29) Bir süre sonra 200 yatak daha eklenen bu hastanede Şubat ayına kadar 1165'i hasta veya yaralı erler olmak üzere 2042 hastaya bakıldı. Kadirga Hastanesi'ndeki gibi, Darülfünun

¹⁷ Salname, s. 123 v.d.

Resim 30: HA Muhacirin Hastanesi ve Cemiyete üye kadın hastabakıcılarıyla inas (kadın) kısmı

Hastanesi'nde de normal kadronun dışında birçok kimse gönüllü olarak türlü görevler üstlenip hizmet verdi. Bu kimselerin arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucularından İbrahim Temo gibi ünlü isimlerin, Prenses Oblonski gibi soylu yabancıların da bulunması gönüllü hizmete koşanların sayısını arttırmıştı. Sadrazam Kamil Paşa başta olmak üzere birçok yüksek bürokrat bu hastaneyi de ziyaret edip özel defterine hastanenin yönetimi, düzeni, çalışanların davranışlarına ilişkin övgüler yazmışlardı.¹⁸

İstanbul'da kurulan bu iki hastaneden sonra 20 Ekim (2 Kasım 1912) günü bütün giderlerini Saray'ın üstlendiği, personeliniyse HAC'nin karşıladığı Saray-ı Humayun Hastanesi açıldı.¹⁹ Ardından, 24 Ekim'de de Vefa, birkaç gün sonra da Demir Kuyu Hastaneleri açıldı. Kısa zamanda Vefa'da 523, Demir Kuyu Hastanesi'nde 328 hastaya bakıldı. 26 Ocak'ta Parmak Kapı'da Erzurum Valisi Reşit Paşa'nın Cemiyet'e ayırdığı konağında da her türlü araç-gereç Cemiyet tarafında sağlanmak üzere açılan Muhacirin (Göçmenler) Hastanesi'nde de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gezici doktorları yakındaki camilere yerleştirilmiş yaralı ve hastalardan 258'ine baktılar. Kadınlara ve erkeklere ayrılan iki ayrı kısımda 100 yataklı çalışan bu hastanede de örneğin, Pakize Hanım gibi Cemiyet üyesi hanımlar, gönüllü hastabakıcılık yaptılar.²⁰ (Resim 30)

Öte yandan Balkanlardaki zulümden kaçan Yahudi göçmenlerin sayısı hayli kabarık olduğundan Hahambaşı'nın savaş mağduru Yahudilere el uzatması için başvurduğu Hilal-i Ahmer Cemiyeti hiçbir ayırım yapmadan bu isteği hemen yanıtladı.²¹ İstanbul merkezli Osmanlı Musevi Etibba Cemiyeti de kente gelen 3.200 Yahudinin bakımına ve İstanbul'da yerleşmelerine yardımcı olmaktan geri kalmadı, 1913 yılı boyunca hastabakıcılarının hepsini HAC hizmetine yönlendirerek önemli katkıda bulundu.²² Balat'daki Or-Ahram Musevi Hastanesi tamamıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hizmetine girerek bütün olanaklarını İstanbul'a gelen asker ve

¹⁸ İbid, s. 126-130. Özel defterden yeni harflere çevrilmiş örnekler için bk. Belge: 37

¹⁹ OHAM Sayı: 1 15. IX. 1921 s. 22.

²⁰ Salname, s. 138,

²¹ K.A.D. 74/12, 13 Kanun-ı Evvel, 1328,

²² K.A.D. 72/60, 1 Mart 1329,

sivil yaralıların, hastaların bakımına sundu. İstanbul Hahambaşılığı da bu hastaneye getirilenlerin ve tüm çalışanlarının listesini Cemiyet'e ileterek Genel Merkezin burdaki hizmetin kullanılmasını yönlendirmesine ve göçmen kayıtlarına yardımcı oldu.²³ Şişli Etfal Hastanesi Başhekimisi Doktor Şevket Bey de bu dayanışmanın ruhuna uygun davranışta bulunarak Cemiyetin Genel Merkezine gönderdiği bir mektupla bu hastanede özveriyle çalışan Yahudi kadınlara gösterdikleri olağanüstü çaba için teşekkürlerini bildirdi.²⁴

İstanbul'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurduğu ve tüm yükünü üstlendiği hastanelerin yetersiz kalması üzerine donanım ve personel sorumluluğunu kısmen üzerine aldığı var olan veya yeni kurulan askeri hastaneler de vardı. Örneğin, olağan harcamalarını Harbiye Nezaret'i'nin üzerine aldığı 2000 yataklı Taşkışla Hastanesi bunlardan biriydi. Bu hastanenin donanımı yabancı ülkelerin Salib-i Ahmerleri tarafından sağlanırken Hilal-i Ahmer'in katkısı, bol miktarda çamaşır, yatak takımları, ilaç, süt, yoğurt ve zaman zaman da hastabakıcılar göndermek olmuştu.²⁵

HAC, Kandilli'de Prens Celalettin Bey'in sarayının Ağalar Dairesi'nde birtakım yardımseverlerin katkılarıyla kurulan 50 yataklı hastahaneye de ilkin çamaşır göndererek katkıda bulundu, daha sonra bütün giderlerini üstüne aldı. Bu hastahanede de Hilal-i Ahmer'in görevlilerinden başka birçok kimse gönüllü olarak hastabakıcılık veya başka hizmetler yaptılar.²⁶

Benzer şekilde Şişli'deki Süvari Karakolhanesi ve tam karşısındaki Rıza Bey Konağı da Doktor Klemor'un çabalarıyla hastaneye dönüştürüldü; HAC İngiltere ve Hindistan'dan yapılan bağışlara ek olarak hastaneye eşya ve türlü gereçler verdi. Savaş uzayıp yaygınlaştıkça İstanbul'a gitgide çoğalan yaralı akını karşısında sağlık kuruluşları ve HAC'nin çabaları hala yetersiz kalınca Teşvikiye, Bebek, Kadıköy, Moda ve Erenköy'de de birtakım karargahlar ve kışlalar hastane haline dönüştürüldü. Ne var ki yoğun yaralı ve hasta akınları sürünce başkentte bu kez de Mısır ve Hindistan Hilal-i Ahmer Cemiyetleri ile Romanya, Felemenk (Hollanda) Fransa, Rusya Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin gönderdikleri heyetlerin hizmet verdiği başka hastaneler de kuruldu.²⁷

²³ K.A.D. 108/12, 27 Teşrin-i Evvel 1330.

²⁴ K.A.D. 590/78, 22 Haziran 1331 ve 590/64, 1 Haziran 1331.

²⁵ Salname, s. 163 Teşvikiye, Bebek, Kadıköy, Moda, Frerler, Erenköy, Beylerbeyi, Ayastefanos, Hadımköy, Maltepe ve Yedikule'de Muhacirler Hastanesi de bu tür hastanelerdendi. Bk. Salname, s. 169-185.

²⁶ İbid, s. 164.

²⁷ İbid, s.165-168.

Resim 31: Göç yolunda çay dağıtımı

İlk Balkan Savaşı'nın kalbinin attığı Trakya ve Makedonya bölgesinde hızla artan yaralı ve hastalara Edirne ve Üsküp Hastaneleri hizmet veriyordu. Edirne kuşatıldığında kentte yaşanan yokluk ve sefalet üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti buradaki halka ve hastaneye türlü gereksinim maddeleri göndermek istemiş ancak Bulgaristan bunu onaylamamıştı. Bunun üzerine Cemiyet masraflarını karşılayacağı bir sağlık heyeti göndermesi için Alman Salib-i Ahmerine başvurdu, ama Bulgarlar, Salib-i Ahmeri'nin hatta Kraliçe'nin bile desteğine karşın bu heyete de geçit verilmedi. Bulgar hükümetinin siyasal gerginlik anlarında günümüzde bile bazı hükümetlerin izlediği bu engelleyici tutumu yüzünden Edirne'deki savaş mağduru sivil halka yardım ulaştırılamadı. Kentin kuşatma süresinde alabildiği tek yardım, Dr. Derviş Bey'in Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Edirne'ye götürdüğü, mütareke koşulları gereği olduğu için de Bulgar Hükümeti'nin engelleyemediği sınırlı sağlık malzemesiydi. Hilal-i Ahmer'in İstanbul'a taşınan yaralılara, hastalara ve göçmenlere yol boyunca sunabildiği hizmetse Edirne-İstanbul arasında servis istasyonları kurup geçenlere yiyecek-içecek dağıtmaktan öteye gidemedi.²⁸ (Resim 31)

Balkan Savaşları'nın ikinci aşaması başlarken Çanakkale ve dolaylarının da savaş alanı olacağı anlaşılmıştı. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti Gelibolu yöresine türlü yardım malzemeleri gönderirken cepheden gelen yaralıları karşılayabilmek için ilkin Emirli yöresinde,²⁹

²⁸ İbid, s. 151.

²⁹ Tasvir-i Efkar 27. XII.1912.

Resim 32: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yaralı ve hasta taşıyan Cambridge Vapuru

ardından Gelibolu ve Çanakkale'de hastaneler kurdu. Gelibolu'daki Fransız İnas ve Zükur (kadın ve erkek) Mektebi'nin kadın binasında kurulan 50 yataklı hastane kısa zamanda yetersiz kalınca okulun bir kısmı daha 70 yataklı hastaneye dönüştürüldü. Kurulan bu birimlerin ilkinde üç, ikincisinde dört rahibe gönüllü hastabakıcılık yaptılar.³⁰ Askeri Sağlık Merkezi'nin (Sıhhiye-i Askeriye) aldığı kararla Ocak ayında İngiltere'den satın alınan çadırlar ve içlerinde kullanılacak türlü gereçlerle Gelibolu'da bir de gezici hastane kuruldu. 100 yataklı bu hastanenin görevlileri Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kadrolu memurları ve doktorlarıydı. Osmanlı Seyrüsefer İdaresi de gerekli durumlarda yaralı ve hastaların İstanbul'a götürülmeleri için kömür vb. giderleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanmak üzere Cambridge Vapuru'nu ayırdı. (Resim 32) Bu vapur, 350 hastaya hizmet verebilecek şekilde donatıldı ve 24 saat sürekli hizmet vererek hasta taşımacılığında kullanıldı. Vapura bir kez kapasitesi aşılarak 540 kişi yüklendiyse de bunun hastalara yarar yerine zarar vereceği anlaşılınca sonraki seferlerde normal kapasiteye uymaya özen gösterildi.³¹

Savaşın koşullarının değişip Türklerin Edirne'yi geri almasından sonra Cemiyet geçit de olduğundan çok yıpranmış bu kentteki hastaneyi "bu uğurda beş bin lirayı müteceviz bir masraf ihtiyarıyla"³² yaralı askerlere

³⁰ Salname, s. 156.

³¹ İbid, s. 161.

³² K.A.D. 1919 İcraat Raporu s. 42.

bir durak olmak üzere hizmet verebilecek şekilde kullanılabilir hale getirmeye yöneldi. 300 yatak alacağı hesap edilen Zabitan Mektebi de Genel Merkez'in (Merkez-i Umumi) temsilci olarak gönderdiği üyesi Doktor Bahaddin Şakir Bey'in öncülüğüyle Edirne Hastanesi'ni yeniden geliştirmesi için Hilal-i Ahmer'in kullanımına verildi. Hastaneye hemen bir sağlık ekibi atandı ve yine burada kullanılmak üzere yatak, çamaşır ve hastane için gereken tüm malzemeyle birlikte İstanbul'dan trenle yola çıkarıldı. Ama bu kez de tren yolu arızalandığından ne ekip ne malzeme Edirne'ye ulaşabildi. Hiç beklenmeyen bu durum üzerine Genel Merkez Dr. Bahattin Şakir Bey'e gerekli malzemeyi satın alabilmesi için Osmanlı Bankası'ndan 2000 lira gönderdi. Ne var ki savaş koşulları yüzünden bir süre için Edirne ile her türlü haberleşme kesildiğinden bu para ve toplanan bağışlarla gerekli malzemenin kentin içinden satın alınıp hastaneye kullanıldığı ancak Bahaddin Bey'in İstanbul'a gönderdiği 17 Teşrin-i evvel 1338 (Ekim 1912) tarihli telsiz telgrafıyla öğrenildi. Hastanenin iyi çalıştığı, malzemesinin yeterli olduğu, Ekim ortasına kadar 650 yaralıya bakıldığı, bunların 30'unun öldüğü, Aralık ayı başındaysa 113 yaralı ve 19 hastaya bakılmakta olduğu da Bahattin Şakir Bey'in birbirini izleyen telgraflarından öğrenilmişti.³³

Savaşta zarar gören Üsküp Hastanesi de Hilal-i Ahmer Başkanı Hüseyin Hilmi Paşa'nın kentin merkezinde Cemiyet'in kullanımına açtığı konağında Başhekim Tefrik Şükrü Bey'in gözetiminde İstanbul'dan da gönderilen personelle çalışmak üzere kurulmuştu. Hastane şekline dönüştürülen yapının iç donanımı için başkentten malzeme beklenirken kentin ileri gelenlerinden Kumbaracıade Kemal Bey'in girişimiyle bazı araç-gereçler sağlanabildi. Bunların yanı sıra Üsküp İdadisi'nden 100'er adet yatak, yorgan ve karyola da getirtilince hastane hizmet vermeye başladı. Okuldan 20 erkek öğrenci, ayrıca biri Alman biri Fransız iki hanım da burada gönüllü hastabakıcılık yaptılar. Bu hanımların işgal sırasında hastanenin Sırp komitecilerinin saldırısından korunmasında büyük payı oldu. Sıhhiye Müfettişi Mahmud Bey ve Operatör İstavridis Bey'in de çalıştığı hastanede sokaklardan da toplanan pek çok yaralıya bakıldı. Bir ay çalışabilen hastane işgalden sonra Sırp Ordusu Müfettişi Şuşfaluvic'e teslim edildi.³⁴

Selanik Hastanesi ise HAC'nin Kurum'a çok olumlu yaklaşan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne başvurusu üzerine bu kentteki binasının hastaneye dönüştürülmesiyle kuruldu ve hemen sağlık hizmetleri vermeye başladı. Hastanede 5'i kadın 12 hastabakıcı ve Hukuk Darülfünunu'ndan ve başka

³³ Salname, s. 151-52.

³⁴ İbid, s. 153-54.

okullardan 25 genç gönüllü olarak çalıştılar.³⁵ Hilal-i Ahmer Selanik ve çevresindeki savaş mağdurlarına sağlık hizmeti verebileceği bu olanağı sağlamışken Bulgar ve Yunan askerleri hastanenin hasta ve yaralılarla dolu bir Hilal-i Ahmer merkezi olduğunu görmezlikten gelerek ele geçirmek istemişlerdi. Bu işgali hastanenin saygın doktorlarından Operatör Dr. Dryefus, Atina'daki resmi makamlara ve Bulgar Konsolosluğuna başvurarak önleyebilmişti.³⁶

Hilal-i Ahmer'in bütün çabalarına karşın cemiyet yardımlarla genişleyen olanaklarını birçok bölgeye dağıttığı için yetersizlikler sürünce İngiltere'den her biri 1000'er liraya iki gezici hastane alındı; bu hastanelerde çalışmak üzere anlaşma yapılan iki İngiliz operatör doktor, bir de operatör yardımcısı ile birlikte İşkodra'ya sevk edildi ve bu yöredeki hasta ve yaralı askerlerin bakımı elden geldiğince sağlandı.³⁷ Osmanlı ordusu Balkanlar'dan çekilirken Arnavutluk'un Efgeri şehrine sığınan askerlere doğrudan yardım yapılamadığından, İtalyan Salib-i Ahmeri'ne 3000 Osmanlı altını ödenerek 50 hasta ve yaralı tedavi ettirildi.³⁸

İkinci Balkan Savaşının çarpışmalarının Çanakkale bölgesine uzanacağı anlaşıldığında da Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu yörede sağlık önlemleri almakta gecikmedi. (*Resim 33*) 1912 Aralık ayının sonunda İstanbul'dan gönderilen sağlık heyeti ve araç-gereçle Gelibolu'daki kız okulunda da 50 yataklı bir hastane kurdu. Ameliyathane ve eczanesi de olan bu hastane 6 Ocak'ta açılarak hizmet vermeye başladı. Okulun karşısındaki binanın doktor ve hastabakıcı ve geri kalan elemanlara konut olarak tutulduğu bu hastane yetersiz gelince erkek okulunun da bir kısmı eklenerek yatak sayısı 120'ye çıkarıldı. Hastanede Fransız Katolik Okulu rahibeleri hatta başpapazı ve müdiresi Elektrik Mühendisi Kamuran Bey ile birlikte Cemiyet'in ruhuna ve yapısına uygun bir şekilde gönüllü çalışıp hastabakıcılık yaptılar. 8 Ocak'ta da Çanakkalede İdadi-i Mülki ve İttihad ve Terakki Kulübü'nde 200 yataklı Hilal-i Ahmer Hastanesi açıldı. İki hastane çarpışmaların asker-sivil tüm mağdurlarına kucak açtı. Şubat sonuna kadar yaklaşık 600 yaralı ve 250 hasta bu hastanelerde yatırılıp bakıldı.³⁹

Cemiyet'in Balkan Savaşlarında hastanelerle ilgili çabaları, bir kısmı izleyen satırlarla örneklenen kayıtlarından çok daha iyi anlaşılmaktadır.⁴⁰

³⁵ İbid, s. 150.

³⁶ OHAM Sayı 1, 15. IX. 1921, s. 21.

³⁷ Salname, s. 120.

³⁸ OHAM a.g.s., s. 22.

³⁹ Salname, 156-59.

⁴⁰ OHAM Sayı 1, 15 Eylül 1921, s. 21.

Resim 33: Çanakkale’de seyyar bir hastanemize tayyare tarafından top atılmıştır

“Cephelerde mecruh düşen mecruhin kabileleri İstanbul’a gelmeye başlamış idi. Hastaneleri tesis etmeden kalmış olan heyetler, Payitahtta tesis edilen hastanelerde icra-yı faaliyete başladılar. Hilal-i Ahmer bir taraftan hastaneleri tesis ederken, diğer taraftan şehremaneti tarafından teşkil edilen *Mecruhin-i Askeriye Nakliye Komisyonu*’nun imdadına geliyordu. Cemiyetimiz, bu emraz-ı sariyenin mücadelesi hususunda sarf edilmek üzere bu komisyona 7.500 lira verdi”.

“Hilal-i Ahmer’in Balkan Harbi’nde tesis ettiği hastanelerin cedveli ber-vech-i zirdir:

<u>Hastanelerin İsimleri</u>	<u>Yatak Adedi</u>
Nefs-i İstanbul’da	
Darülfünün Hastanesi	600
Kadırga Hastanesi	220
Vefa Hastanesi	150
Demirkapı Hastanesi	130
Muhacirin Hastanesi	100
Gülnihal Sefinesi Hastanesi	300
Yekun	1.500
İstanbul Haricinde ve Vilayatta:	
Ayastefanos Hastanesi	100
Hadım Köyü Hastanesi	100
Ispartakule Hastanesi	70
Edirne Hastanesi	250
Selanik Hastanesi	200
İşkodra Hastanesi	100
Çanakkale Hastanesi	120
Gelibolu Hastanesi	50
Gelibolu Seyyar Hastanesi	50
Yekun	1.220

“Balada esamisi tadad olunan hastaneler, Hilal-i Ahmer tarafından tesis ve idaresi ve bütün mesarifi dahi temin edilenlerdir. Bunlardan başka Hilal-i Ahmer, hükümet hastaneleriyle müessesat-ı saireye ve bu meyanda muhtelif bir müessese-i hayriye tarafından Taşkışla’da tesis edilmiş olan 2.000, İngiliz Hilal-i Ahmeri tarafından Sanayi-i Nefise Mektebi’nde tesis edilmiş olan 1.000, Kandilli’de açılan 100 ve Bandırma’da açılan 50 yataklı hastanelere de vasi mikyasta muavenet etti.

“Edirne’nin tarafımızdan istirdadı üzerine Hilal-i Ahmer, vaktiyle açık olup Edirne muhasarası esnasında faaliyetten geri kalmış olan hastanesini, yeni esaslar üzerine tesis ve bundan sonra daha açık kaldığı beş aylık bir müddet zarfında 2.000 hasta ve mecruh tedavi etti.”⁴¹

Yurt Dışından Gönderilen Sağlık Heyetleri ve Bağışlar

Birçok kez tekrarlandığı gibi Hilal-i Ahmer’in Balkan Savaşları sırasında görevlerini yerine getirebilmesi henüz kurulmuş olduğundan çok sınırlı durumdaki tıbbi olanakları ve en çok da ekonomik gücüyle yakından bağlantılıydı: Balkanlarda çarpışmalar başladığında 1911 yazından beri bütün olanaklarını Trablusgarp’e ayırmış olan Cemiyet’in tıbbi olanakları çok sınırlı ve hazinesi nerdeyse bomboştu. Neyse ki Balkan ülkelerinin aralarında birleşerek Osmanlı topraklarına saldırmalarına Hristiyanların Müslümanlara karşı hareketi olarak bakan İslam toplulukları bu yöredeki dindaşlarına yardım eli uzatan Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne bağış kampanyaları düzenlemekte gecikmediler. Daha savaş başlarken Balkanlardaki Müslümanların büyük tehdit altında olduğunu görerek örgütlenen topluluklardan Protorya Cemaat-i İslamiyesi, Hilal-i Ahmer’e hemen 550 İngiliz lirası gönderdi. Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti de Osmanlı Hilal-i Ahmeri’nin yükünü anında kavrayarak İstanbul’a üst üste sağlık işlerinde yardımcı olmak üzere sağlık ekipleri gönderdi.⁴²

Savaş başlayınca Mısır’dan hemen gelen Hilal-i Ahmer heyetleri İstanbul’da Hadımköy, Beylerbeyi, Ayastefanos, Yedikule ve Maltepe Hastaneleri’nde, Selanik-İzmir arasında binlerce göçmen taşıyan Bahr-i

⁴¹ İbid. Besim Ömer Paşa, Çanakkale’de yerleşik ve gezici iki, Gelibolu’da yerleşik bir, Uzunköprü’de de gezici bir hastahane açıldığını, hastane protkollerine el konulduğu için Yanya, Edirne, Üsküb, İşkodra hastanelerinde bakılanların tam sayısı bilinemediğinden eldeki verilere göre Cemiyet’in açtığı hastanelerde ayakta tedavi görenler dışında 36.772’den fazla yaralı ve hastanın tedavi edildiğini; ayrıca gezici sağlık heyetlerinin (Hey’et-i Sıhhiye-i Seyyare) de 56.540 göçmen hastaya baktıklarını yazar. Bk. Besim Ömer, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer’e Dair Konferans, s. 45.

⁴² Salname, s. 178-181.

Ahmer vapurunda, ayrıca cephede gezici hastaneler kurarak hizmet verdiler.⁴³ 40 kişilik ilk Mısır yardım heyetini 25 Ekim'de İstanbul'a ulaştırılan aracın *İmparator Terian* adlı bir Romen vapuru olmasıysa ilginç bir rastlantıydı. Alman Deniz Kuvvetleri'nde görevli Prof. Dr. Rayn'ın başkanlığında 24 Ekim'de Kahire'den yola çıkarılan ikinci ekip İstanbul'a 16 doktor, 10 hastabakıcı ve 30 asistanla birlikte 200 yatak, 2 röntgen cihazı, bir ameliyat malzemesi takımı ve bir de bakteriyoloji laboratuvarıyla geldi. Mısırlı Prens Mehmet Ali Paşa'nın bağışladığı 102.000 İngiliz lirasını izleyen 150 kilo türlü gıda malzemesi ve 200 battaniye, Cemiyet'e 100 yataklık bir de hastane kurması söz veren bu ülkeden gönderilen yardımlardandı.⁴⁴

Savaş boyunca Hilal-i Ahmer'e destek olmayı sürdüren Mısır'ın yüklü yardımları, o sıralar İngiliz egemenliği altında olan bu ülkenin Trablusgarp'e gitmek isteyen Türk askerlerinin topraklarından geçmelerini resmen yasakladığı anımsanınca düşündürücü ve şaşırtıcıdır. Kaldı ki Mısır geçit vermeyince ancak kaçak olarak gidebilen askerlerin sayıca veya donanım bakımından örgütlü bir ordu kadar yeterli olamayacağı düşünülürken Osmanlı'nın Trablusgarp'taki yenilgisinde Mısır'ın pay sahibi olduğunu öne sürmek bile olasıdır. Mısır Hükümeti Trablusgarp'ta Osmanlı askerine engeller koyarken aynı ülkenin Hilal-i Ahmer kuruluşunun Balkanlarda Osmanlı Hilal-i Ahmeri'ne yardımcı olmaktan geri kalmamasınıysa bu yardım kurumunun siyasal baskıya karşı koyamayışı olarak yorumlayabiliriz.

Balkan Savaşları uzayınca Mısır'dakilerden başka İslam toplulukları da bütün olanaklarını kullanarak savaş mağdurlarının yardımına koşan HAC'ne destek olmaktan geri kalmadılar. Örneğin; Hindistan'dan tıbbi personel, araç-gereç, çadırlar ve gezici hastane gereçleriyle üç ayrı heyet gönderildi. Bu heyetlerin cephelerde kurduğu gezici hastanelerin de büyük yararı oldu.⁴⁵ Hatta Bombay kentindeki yoksul Hint Müslümanları bile aralarında 80.000 Ruble toplayıp bir sağlık ekibi daha oluşturması için HAC'ne gönderdiler. Bunu Emasiye'den Cemiyet adına Ziraat Bankası'na gönderilen 15.000 kuruş izlerken Kalkuta HAC'nin veznedarı Hacı Ahmet Abdüllatif Efendi kanalıyla gönderilen 1.700 İngiliz lirası da Harbiye Nezareti veznesine yatırılmıştı. Aynı günlerde HAC'ne verilmek üzere Lahor kentinin Müslümanları Halife'ye 300 liralık bir çek, Rangoon'dakiler İstanbul'daki İngiliz Sefareti'ne 3.500 İngiliz lirası, İttihad-ı İslam Cemiyeti de merkezi olan Londra'dan İngiltere HAC eliyle 2.400 lira gönderdiler. Bosna Müslümanlarının gönderdiği 190.000 Kron bağış da Balkanlara ulaştırıldı.⁴⁶

⁴³ OHAM Sayı 2, 15.7. 1921, s. 36.

⁴⁴ Tasvir-i Efkâr, 13,28-31 Ekim; 29, 25 Aralık 1912.

⁴⁵ Salname, s. 185-187.

⁴⁶ Tasvir-i Efkâr 7, 18, 20, 27 Ocak, 1912.

Balkan Savaşları sırasında Avrupa ülkelerinin Salib-i Ahmer kuruluşları da HAC'ne Trablusgarp'tekinden önemli katkılarla yaklaştılar. Bu kuruluşun özündeki yardım ruhunun Balkanlarda daha öne çıkmasında savaşların Avrupa kıtasında ve göz önünde olmasıyla ilintili olduğu da öne sürülebilir. Bir varsayım da Salib-i Ahmer'in Hristiyan topluluklara öncelikli yardımlarının genel olumsuzluk yaratmasını istemediğidir. Kaldı ki Cenevre'den İsviçre Kızılhaç Cemiyeti adına 5 Aralık 1912'de savaş mağdurlarına hastane yapılması için 2100 Frank gönderilmesi de⁴⁷ kuşkusuz eşitlik ilkesinin korunduğunu göstermek içindi.

Yansız yardım ruhunu tetikleyen güç ne olursa olsun İngiltere, Romanya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, İsveç, Amerika, Felemenk, Fransa ve Rus Salib-i Ahmerleri hem Trakya'daki savaş mağdurlarına hem de İstanbul'da toplanan göçmenlere yardım eli uzatmak üzere heyetlerle malzeme, araç-gereç ve para göndermekte gecikmediler.⁴⁸

Söz gelimi, çarpışmalar başladıktan sonra İngiltere Salib-i Ahmeri, önceleğin İngiliz çıkarlarının korunması olduğunu içeren yazışmalara karşın,⁴⁹ Kasım ayı başında nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman Türklere oluşan Sırbistan'a bir sağlık heyeti gönderdi.⁵⁰ Ardından, yine Londra'dan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Emir Ali'nin öncülüğünde İstanbul'a gıda malzemesi de götürülen bir sağlık heyeti geldi. Cemiyet Başkanının 11 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bilgi doğrultusunda mağdurlara gıda malzemesi de götürmek üzere Londra'dan Marsilya'ya hareket eden heyet iki operatör, iki pansumancı ve iki erkek hastabakıcı olmak üzere toplam altı kişiden oluşmuştu. Hastane malzemesi ve bol miktarda un getiren öbür heyetle birlikte bu heyetin İstanbul'da Trablusgarp'ten gelen Dr. Bernard Haig ile buluşarak⁵¹ yaptığı çalışmalarla yaralı-hasta bakımına önemli katkıları oldu.

Bab-ı Âli ise gelecek destek sağlık ekiplerinin hemen çalışmaya başlayabilmeleri için onlara yer bulmak üzere Hilal-i Ahmer ile iş birliği yapıp yardımların yerini bulmasına çaba ve özen gösterdi.⁵² Böylece

⁴⁷ AF 19, 2, 1.

⁴⁸ Salname, s. 191-200,

⁴⁹ FO 371- 48492 Belge: 38.

⁵⁰ FO 371/1512; dosya 48628 Belge: 39.

⁵¹ FO 371/1511-1512; dosya 48664, FO 49359, Belge: 40 a.b.

⁵² K.A.D. 161. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarının İngiliz heyetinin gelmekte olduğunu bildirip HAC'den yer bulmasını isteyen mektubu nun fotokopisi ve çevirisi için bk. Belge: 41.

Londra'dan 12 doktor, 11 asistan ve 43 hastabakıcıyla yola çıkıp 22 Ekim'de İstanbul'a ulaşan öbür İngiliz Salib-i Ahmer Heyeti⁵³ hastane haline dönüştürülen Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) okulunda, ayrıca Beykoz ve Alibey Çiftliği şubelerinde, Ayastefanos'ta oluşturulan kolera hastanesinde, onu izleyen Romanya heyeti de Darülfünun ve Darüşşafaka Hastanelerinde hizmet verdi. İngiltere Salib-i Ahmeri'nin Selanik'te de tam donanımını sağlayarak bir hastane açması, ayrıca İstanbul'a enfeksiyon tehlikesine karşı kullanılmak üzere bol miktarda kalsiyum klorür göndermesi⁵⁴ Cemiyetin kuruluş amacına uyulması doğrultusunda önemli bir göstergedydi. Savaş bölgesinde açlık ve sefalet çeken insanlara gönderilen yardımların yol güvenliği ve Bulgaristan'da durdurulmaması için İngiliz Hükümeti'nin harekete geçirilmesi de aynı amaç doğrultusunda bir hareketti.⁵⁵ Ne var ki Romanya'dan bir Avusturya vapuru ile Dedeağaç'a gönderilen Salib-i Ahmer heyeti limana ulaştığı gün Bulgar çeteleri katliama başlayınca vapurdaki yolcularla birlikte uzun süre bekletildiği Trieste'ye geçmek zorunda kalmıştı. Bu bekleyiş sırasında silahbırakışma imzalanınca da herhangi bir adım atamadan geri dönmüştü.

Avusturya ve Macaristan Salib-i Ahmeri'nin gönderdiği heyetin bir kısmı Taşkışla, bir kısmı da Avusturya Hastanesi'nde, Alman Salib-i Ahmeri'nin gönderdiği heyet de Gümuşsuyu Hastanesi'nde ve İstanbul Sultanisi'nde yaralı ve hastalara hizmet ettiler. Alman Heyeti, yaralı subayların bazılarının nekahat dönemlerini Almanya Sefarethanesi'nde geçirmelerini sağladığı gibi bazılarını da Almanya'da Wiesbaden kaplıcalarında ücretsiz tedavi ettirdi. Belçikalı öğretmen Döpaj'ın başkanlığında eşi Madam Döpaj ve oğlu Piyer'le üç doktor ve birkaç hastabakıcıdan oluşan Belçika Salib-i Ahmer Heyeti ile Okyanus ötesinden Operatör Doktor Ford'un başkanlığında gelen Amerika Salib-i Ahmer Heyeti Taşkışla'nın değişik bölümlerinde, İsveç ve Felemenk Salib-i Ahmer Heyetleri de Harbiye Mektebi Hastanesi'nde hasta ve yaralılara özenle baktılar. Rahibe hemşirelerden oluşan Fransa Salib-i Ahmer Heyeti de İstanbul'daki Fransa Sefiresi Madam Bompard'ın yönetiminde Eşref Paşa, Teşvikiye, Etfal ve Mekteb-i Harbiye Hastanelerinde, ayrıca, Moda'da açılan Bompard Hastanesi'nde asker-sivil yaralı ve hastalara hizmet verdiler. İsviçre heyeti de Darulmuallimin Tatbikat Mektebi'nde uygulamalı eğitim verdiği gibi bir de hastahane açtı. Rus Salib-i Ahmer Heyeti de iki hekim ve

⁵³ FO 1025- 2528.

⁵⁴ FO 371 / 1511-1512; dosya 42327.

⁵⁵ İbid. Belge: 42.

altı hastabakıcısıyla Sen Nikola Hastanesi'nde savaş mağdurlarına yardıma koştı.⁵⁶

Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki Yahudi toplulukları da Balkan Savaşları mağduru Yahudileri hiçbir şekilde ayırmayan Hilal-i Ahmer'e hatırı sayılır parasal ve nesnel katkılarda bulundular. HAC Genel Merkezi'ne İstanbul Hahambaşısı eliyle Paris'teki Yahudi bankerlerin⁵⁷ ve Londra'da yaşayan Osmanlı Yahudisi Samuel Montako ile arkadaşlarının gönderdikleri önemli nakit katkıları; ayrıca Belçika Yahudi cemaatinin gönderdiği 200 Frank⁵⁸ bu toplulukların yardımlarının birkaçıydı.

Gönderilen bağışların bankalardan toplanması HAC'nin hesap işlerini yoğunlaştırıp sadece bu konuyla uğraşacak görevlilere gerek duyulunca Genel Merkez kadrosunu genişleterek Fransızca ve muhasebe bilen birkaç memur aldı. Bu memurların 8'er lira aylıkla işe başladıklarının günlük gazetelerde yer alması iş arayan pek çok kimseyi Cemiyet'in kadrosuna girebileceklerini düşündürerek kuruma yaklaştırdı. Bu yeni memuriyetlerin bir başka boyutuysa Hilal-i Ahmer'in kadrolu büro memurları olarak hizmetlerine bir iş alanı olmayı eklemesi ve bunun Kurum'a duyulan ilgiyi arttırmasıydı.

Basının Desteği

O zamanların tek yaygın haber kaynağı olan gazeteler HAC'in halk arasında daha çok destek görmesine yardımcı olmak için ciddi çaba gösterdiler.

Bu çerçevede izledikleri yöntem makalelerle, haberlerle Cemiyet'in etkinliklerini gündemde tutup kuruma yapılan para ve malzeme bağışlarının taşıdığı önemi sürekli olarak vurgulamak, özendirici etki yapması için de yatak-yorgandan dayanıklı gıda malzemelerine kadar uzanan türlü katkıları bağış sahiplerinin adlarıyla birlikte duyurmaktı.

Örneğin, Tasvir-i Efkâr Gazetesinin Meclis-i Ayan üyelerinden Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında yürütülen Cemiyet etkinliklerini "Harikulade Faaliyet" başlığıyla duyurup "Darülharpten Mektuplar"

⁵⁶ Salname, s. 179-200. Besim Ömer, a.g.e. s. 60-62. Avusturya-Macaristan Büyükelçisinin İstanbul'daki Avusturyalı hanımların da gelen heyetle birlikte gönüllü olarak çalışacaklarını Besim Ömer Paşa'ya bildiren mektubun fotokopisi için bk. Belge: 43.

⁵⁷ K.A.D. 96/37, 5 Kanun-ı Evvel 1328.

⁵⁸ K.A.D. 97/162, 25 Teşrin-i Sani 1328; 98/160, 9 Kanun-ı Evvel 1328. Kızılay Arşivinde Yahudi toplulukların yardımlarının listesi vardır.

Resim 34: Kadın ve çocuk göçmenler yemekte

sütununda cephedeki faaliyetlerine yer vermesi bu tür desteklendendi. Cemiyet'in Balkan Savaşları sırasında kurduğu Kadınlar Merkezi'nin kadın ve çocuk göçmenlere yemek dağıtmak dahil türlü etkinliklerinin de (Resim 34) haber yapılması, bu merkezin katkılarını ve topladığı bağışları aşağıda görüldüğü gibi isimlerle ve teşekkürlerle sıklıkla yayınlaması da güncel olaylar hakkında toplumu bilgilendirmek kadar, Kurum'a duyulan ilginin eksenini genişletmek içindi.⁵⁹

"Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne Nakden İnanede Bulunan Hanımlar

Yeğen Rıza Bey'in hamiyetmendani tarafından kurban bedeli olarak 815 kuruş, Gebze Kasabası'na tabi Aydınlı Karyesi hamiyetmendani tarafından 853 kuruş, Kartal Kazası'na tabi Şıhlı Karyesi hamiyetmendani tarafından 324 kuruş, Maliye Nezareti Celilesi Hukuk Müşaviri Tevfik Beyefendi'nin haremi Saniye Hanım tarafından 216 kuruş, merhum Miralay Ali Rıza Bey'in haremi Emine Hanım tarafından kurban bedeli.

"Samsun-Sivas hattı Heyet-i Fenniye Müdürü Beyefendi Refikası Hanımefendi vasıtasıyla Samsun hanımefendilerinden toplanan ianat, 648 kuruş Alizade Hamdi Bey'in haremi hanımefendi tarafından, 424 kuruş Samsun-Sivas hattı Şubat-ı Fenniye Reisi Mühendis Nuri Bey'in haremi hanımefendi, 304 kuruş Bekir Paşa Hazretleri'nin haremi hanımefendi, 108 kuruş Samsun-Sivas hattı mühendislerinden Naşit Bey'in haremi tarafından, 108 kuruş Hacı Hüseyinzade Bedrettin Bey'in hanımı tarafından, 108 kuruş, Reis Efendi'nin haremi hanımefendi tarafından 54 kuruş, Samsun-Sivas hattı

⁵⁹ Tasvir-i Efkâr, 27 XI- 9. XII. 1912.

ressamlarından Muhiddin Bey'in haremi tarafından, 100 kuruş Galizade Hamdi Bey'in katibi Süreyya Efendi'nin haremi tarafından, 80 kuruş Hefak tüccarlarından Hacı Efendi'nin haremi tarafından, 424 kuruş Samsun-Sivas hattı Heyet-i Fenniye müdürü Cevdet Beyefendi'nin haremi hanımefendi, 20 kuruş müşarünileyhin nezdinde Hacı Hanımefendi, 40 kuruş tüccarlardan Said Efendi'nin haremi tarafından, 40 kuruş Belediye Reisi Necib Efendi'nin haremi tarafından, 40 kuruş Şükriye Hanım tarafından, 20 kuruş Akif Bey'in validesi tarafından, 20 kuruş Hamid Ağa'nın haremi tarafından, 20 kuruş Muhasebeci Tevfik Bey'in haremi tarafından, 20 kuruş Macid Efendi'nin haremi tarafından, 30 kuruş merhum yüzbaşı Hacı Ağa'nın haremi tarafından, 10 kuruş Başkatip Ağvebiyan Efendi'nin validesi tarafından ita olunmuştur.

"Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne Eşya Hediye Eden Hanımlar:

İzmir Mutasarrıfı Muhiddin Paşa haremi Makbule Hanımefendi'nin vasıtasıyla İzmir'te bazı hanımlar tarafından 25 parça çamaşır Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne teslim olunmuştur.

"Gebze kazasına tabi Aydınli karyesi hamiyetmedanı tarafından Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezine Hüsnü Efendi vasıtasıyla 167 parça çamaşır hediye olunmuştur. Kartal Kazasına tabi Şihli karyesi hamiyetmedanı tarafından Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne çamaşır ve on işlemeli mendil hediye olunmuştur.

"Kimyager Derviş Paşa'nın kerimesi hanımefendi tarafından on takunya, on sargı, on fanile, on çift çorap Divanyolu'nda merhum Giritli Refet Efendi'nin kerimesi Afet Hanım tarafından dört çift çorap, dört gömlek, dört adet don, Haznedar Çiftliği sahibi Süleyman Bey tarafından 54 arşın pazen, basma, Rehber Tahsil Mektebi inas kısmı muallimi Feride Hanım tarafından sekiz çift çorap, muallim Ayşe, Cazibe, Bedriye Makbule hanımlar tarafından 113 çift çorap ita olunmuştur.

"Nakden İnanatta Bulunan Zevat-ı Kiram Merkez-i Umumiyyeden

İnanat-ı Mecidiye 20 kuruş hesabıyla, 216 kuruş Temyiz Mahkemesi azasından Şevki Bey'den, 108 kuruş İstinaf Mahkemesi Azası Vasıf Bey'den, 108 kuruş Bidayet Mahkemesi Azasından Raşit Bey'den, 108 kuruş Bidayet Mahkemesi azasından Hacı Arif Bey'den, 20 kuruş Tanzimat Dairesi İkinci Sınıf Muavinlerinden Ziya Bey'den, 54 kuruş Mülkiye Dairesi Birinci Sınıf Mülazımlarından Nuri Bey'den, 108 kuruş Mazbata Kalemi Mümeyyizi Bertu Bey'den, 5 kuruş Mazbata Kalemi hurefasından Agah Bey'den, 10 kuruş Mazbata Kalemi hurefasından İzzet Bey'den."

Basının Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kamunun desteğini sağlamakta önemli katkısının bilinciyle gazetelerin sütunlarından eksik etmedikleri başka bir önemli konu da hastanelerde türlü hizmetler ve hasta bakımı yapacak yeterli sayıda eleman olmadığı idi. Birçok gazetenin bu eksikliğin giderilmesi için gönüllü hastabakıcılık yapan kadınları özellikle tanınmış kimselerin isimlerini öne çıkararak haber olarak yayınlanması daha fazlasını bu işe yüreklendirmek içindi. İkdam Gazetesi'nin Yanya Hastanesi'nin

Başhekim Ali Derviş Bey'in eşi Madam Antoinette'in gönüllü hastabakıcılık yaptığını haber yapması bunlara bir örnekti.⁶⁰

Basında Cemiyet'e sunulan gönüllü hizmetler gibi gönderilen bağışlara, kurumun düzenlediği etkinliklere, bürolarında birçok kimseye kadrolu iş olanağı sağladığına sıklıkla yer verilmesi gerçekten kamu oyunun HAC'ne daha sıcak bakmasına önayak olduğu gibi yabancı olduğu uluslararası yardım anlayışına duyduğu güveni de arttırdı. Kısacası, özetlenen katkılarıyla basın Balkan Savaşları boyunca türlü olanaksızlıklar içinde yüzen devlete, güçlenmeye çalışan HAC'ne ve savaşın tüm mağdurlarına ciddi hizmet sunduğunu söyleyebiliriz.

Balkan Savaşlarında Siyaset ve Yardım

Osmanlı Hükümeti'nin ve halkın Müslüman çoğunluğunun İslam-Hıristiyan çarpışması olarak baktığı Balkan Savaşları başlar başlamaz HAC'ne değişik ülkelerin Hilal-i Ahmerlerinden bağışlar ve sağlık heyetleri gelirken Salib-i Ahmer'in ne gibi bir politika sürdüreceği, ülkenin ve Kurum'un yöneticileri için merak konusuydu. Bunda kuşkusuz Trablusgarp Savaşı sırasındaki yanlı tutumun payı vardı. Oysa daha savaş başlarken Salib-i Ahmer Genel Merkezi, 12 Ekim günü Royter Ajansı kanalıyla Kurum'un taraf gözetmeden bütün çarpışanların yardımına koşacağını yaygın biçimde duyurup genel kurallara dikkat çekerek bu konuya açıklık getirmişti.⁶¹ Genel Merkez ayrıca bütün üye ülkelere gönderdiği yazıyla da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kırmızı ay işaretinin genel kabul gördüğünü hatırlatarak savaşan tarafların her birini yardıma olan ihtiyaçlarını bildirmeye, savaşmayanları da yanlı olmadan yardıma çağırması,⁶² böylece bütün batıyı harekete geçirmişti.

Amerika Cumhurbaşkanı, Taft Ekim ayı ortalarında "Amerikan Halkına" başlıklı bir yazıyla halkını kızılıy ve kızılhaç'a yardıma koşturmayı çağırmişti. 1 Kasım'da da Türkiye'deki temsilcilerinin bu savaşın kısa zamanda büyük bir faciaya döneceğini bildirdiğini açıklamış, Amerikan Salib-i Ahmeri'nin başkanı olarak mesafe uzak olduğundan ancak para yardımı gönderileceğinin altını çizerek Amerikan halkının katkısını istemiş, Cenevre'de Genel Başkan Gustav Ador'un da bilgilendirilmesini sağlamıştı.⁶³

Avrupa'daysa İsviçre Salib-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkez'in Ekim duyurusuna uymakta öncülük yaparak hemen bağış kampanyası başlatmış

⁶⁰ Tasvir-i Efkâr, 21 Ekim 1912.

⁶¹ Tasvir-i Efkâr, 13 Ekim 1912.

⁶² ICRA Guerre Balkanique Afd 19.1, Ekim ayı sonundaki bu bildirin fotokopisi için bk. Belge: 44.

⁶³ İbid, 19. 2. Yazıların fotokopisi için bk. Belge: 45 (a,b,c).

ve 5 Aralık 1912'de HAC'ne savaş mağdurları için hastane yapımında kullanılması için 2100 Kron göndermişti.⁶⁴ Ardından hemen hemen her devletin Salib-i Ahmerleri heyetleri HAC'ne nakit ve tıbbi yardım göndermişlerdi. Oysa o yıllarda dünya, çıkarları çakışan Avrupa devletlerinin türlü nedenlerle sürtüşmelerine sahne oluyordu. Büyük devletlerin aralarındaki ilişkiler gerginleşirken her biri toplumsal yaşamında insanlığı ön plana aldığı kanıtlamaya çalışıyor ama siyasal açıdan yaşanan çelişkili çekişmeler yüzünden öbürlerini kuşkuyla izleyip dikkatli davranmaktan da geri kalmıyordu. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ise hepsiyle iyi ilişkiler sürdürmeye özen gösteriyor, gelen yardımlara teşekkür mesajı göndermeyi gözardı etmiyor,⁶⁵ Bab-ı Âli de olumlu ortamın bozulmaması için üstüne düşeni yapıyordu.

Ne ki yardım kurumlarının iyi niyetli yaklaşımlarına karşın bazı olaylar, bürokrasinin kolay aşılamayacağını ve yardım işlerine siyaset karışabileceğinin göstergesi oluyordu. Örneğin, Hint Müslümanlarının HAC'ne İngiltere kanalıyla iletilen yardımlarında batı hükümetlerinin bürokratik ölçütleri ile doğulu anlayışın kolay bağdaşmadığı yansıdı. Şöyle ki, insanlık adına yardım için de olsa İngiltere Hükümeti resmi uygulamalara uygun hareket etmekten vaz geçmemiş, Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Nicholson Emir Ali'den gönderilecek yardım malzemeleri için hükümetten istenen kolaylıkların yazıyla bildirilmesini, Türk İçişleri Bakanı Talat Paşa'nın da heyetlerin ve malzemenin kabul edileceğini yine yazıya dökmesini istemişti.⁶⁶ Yardımın yerine ulaşmasını engelleyen bürokratik sıkıntı 14 Ekim tarihli mektupla Türk hükümetinin yardımı memnuniyetle kabul ettiğinin bildirilmesinden sonra giderilmiş⁶⁷ ve İngiltere'den Selanik ve İstanbul'da biriken göçmenlere gıda başta olmak üzere gerekli yardım malzemeleri gönderilmişti.

Araya giren pürüzlere karşın Şehremaneti'nin (Şehir Emaneti-belediye) Salib-i Ahmer heyetleriyle İstanbul'a Osmanlı askerlerini tedavi etmek için gelen yabancı sağlık görevlilerini Başkent'in ünlü Tokatlayan Lokantası'nda 120 kişilik bir ziyafet vererek ağırlaması devlet adına bir şükran göstergesi,⁶⁸ Dahiliye Nazırı Talat Bey'in bazı heyetleri vapura kadar geçirmesi de devletin Hilal-i Ahmer'in arkasında olduğunu anlatmasıydı.⁶⁹

⁶⁴ ICRA Guerre Balkanique AF 19, 2, 1.

⁶⁵ Besim Ömer'den teşekkür mektupları örnekleri için bk. Belge: 46 (a,b), ICRA Guerre Balkanique AF 19,1.

⁶⁶ FO 371/1511-1512; dosya 42327, 2524-25 İlgili mektubun fotokopisi için bk. Belge: 47.

⁶⁷ İbid. Belge: 48.

⁶⁸ Tasvir-i Efkar 29. XII.1912.

⁶⁹ İbid, 21.6.1913.

Bununla birlikte iyi niyetlerin her zaman yeterli olmadığı, yardım kurumlarının da hükümetlerin siyasal yaklaşımlarına uymak zorunda kaldığı bir çok durum yaşandı. Bunlara bir örnek, Salib-i Ahmer'in Avusturya kanadı Osmanlı askerlerine yardımcı olmak üzere bir sağlık heyeti göndermişken Avusturya Hükümeti'nin siyasal çıkarları önde tutarak bu adıma olumlu bakmayan Rusya ile ilişkilerini korumak uğruna bu heyeti İstanbul'daki elçisi kanalıyla geri çağırvermesiydi. Bir başka örnek de Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer heyetlerinin Sofya'da alıkonularak savaş bölgesine ulaşmalarının önlenmesiydi. Hint Müslümanlarının savaş mağdurları için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermek istediği yardıma İngiltere'nin güdümündeki Hindistan Valiliği'nin sıcak bakmaması da aynı kapsamda örneklerdendi. Valilik bu tutumunu ancak Emir Ali'nin İngiltere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı olarak 23 Ekim 1912'de Dışişleri Bakanlığı'nın Hindistan Bürosu'na durumu yazıyla bildirmesi, Bakanlığın da yansızlık ilkesini hatırlatan uyarılar yapması üzerine değiştirmişti.⁷⁰ Kaldı ki İngiltere Hükümeti'nin Türk esirlerin içler acısı halini öğrenince aşağıda da okunacağı gibi duruma el koyup düzeltmek üzere İstanbul'daki görevlisi Rahip Robert Frew'yu görevlendirmesi de⁷¹ bu kimsenin İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin adamı ve ajanı olarak Mondoros hükümlerini benimsemeyen Kuvayı Milliye hareketine karşı çıkması üzerine, ister istemez bu görevlendirmenin siyasal boyutu da olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, zaman zaman Bâb-ı Âli'nin de bir takım yanlılıklar sergilemesine karşın dinlerin, ırkların, ülkelerin çatıştığı Balkan Savaşları Rumeli sınırlarını zorlarken bile siyasetin dışında kalmaya hep özen gösterdi. Buna önemli bir örnek, Ermeni Katolikosluğu papazlarından Asab Siyahyan Efendi'nin gönüllü olarak Osmanlı Ordusu'nda hizmet etmek için Harbiye Nezareti'ne yaptığı başvuruyu Hükümet resmen geri çevirirken Cemiyet'in ona görev vermesiydi.⁷² Yıllar önce başlayan ve Meşrutiyetin Osmanlı'nın tüm unsurlarını kucaklayan eşitlikçi yaklaşımına karşın giderek tırmanan Türk-Ermeni çatışmaları Bâb-ı Âli'yi bir Ermeni vatandaşın isteğine olumlu yaklaşımdan alıkoyarken Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurum ilkelerine bağlı kalmış, Asab Siyahyan Efendi'ye üyelik ve görev vermekten kaçınmamıştı. Batı çıkışlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yöneticilerinin bu tutumu gerçekten önemliydi çünkü Salib-i Ahmer'in aynı yansızlığı gösterdiği söylenemezdi. Örneğin; Salib-i Ahmer'in bir rant kurumu olarak algılanmaması için yönetmeliğine koyulan maddelere karşın Avrupa devletlerinin hükümetleri, kendi ülkelerinin dış bağlantıları açısından da

⁷⁰ FO 371 / 1511-1512; dosya 42327.

⁷¹ FO 371 / 1762; dosya 5201, 5213 .

⁷² Tasvir-i Efkâr, İbid. 26 XI.1912.

çok yararlandıkları bu kurumun görevlerini parasız yerine getiremeyeceğini gözeterek kuruluş kurallarını delerek kamudan küçük gelirler sağlanmasına aracı olmaktan çekinmemişlerdi. Rus Hükümeti'nin tren biletlerinin ücretinden Salib-i Ahmer'e küçük bir pay ayrılmasını kararlaştırması, bazı hükümetlerin de Kurum yararına piyangolar düzenlemesi siyasilere yönetmeliği esnetebildiğini gösteren bu uygulamalara sadece iki örnekti.⁷³

Neyse ki siyaset, her zaman ağır basmıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi yabancı ülkelerin çoğunda Hilal-i Ahmer merkezleri gibi Salib-i Ahmerler de yaralı-hasta askerlerle cephe gerisindeki halka sağlık hizmeti sunmanın en öncelikli görevleri olduğunun bilinciyle Osmanlı savaş mağdurlarına da özenle eğildiler. Bu kurumlar tarafından sayılan ülkelerden gönderilen ve o ülkelerde yaşayan Türklere veya öğrenim görmekte olan Türk gençlerin bazılarının da gönüllü olarak katıldıkları heyetler⁷⁴ personel açısından adı geçen hastaneleri oldukça rahatlatmıştı. İstanbul'da yaşayan birçok yabancı kadının çeşitli hastanelerde Türk kadınlarıyla beraber gönüllü hastabakıcılık yapması da çalışanların sayısının çoğalmasına olumlu bir katkı oldu.⁷⁵ Özetlemeye çalıştığımız desteklerin toplamı Cemiyet'in öncelikli sorumluluklarını aşarak savaş mağdurlarının çok farklı gereksinimlerini karşılamasına da ortam yarattı. Örneğin, çarpışmalar sırasında veya zor koşullarda yapılan ameliyatlarda herhangi bir uzvundan yoksun kalan askerlerin bu mağduriyetlerini bir parça da olsa giderebilmek ve Avrupa ülkelerinden 500'den fazla yapay uzuv (*protez*) getirtti, böylece gazilerin yaşama bağlanmalarını, hatta bir dereceye kadar da olsa iş yaşamında yer almalarını sağladı.⁷⁶ Yapay uzuvların önemini kavramış olarak bunların ülkede yapılmasının yararını gözeterek HAC'nin çalışanlarından ve demirci ustalarından birer kişiyi bu işin eğitimini almak üzere askeri kanattan da aynı amaçla dört öğrenciyle birlikte Viyana'ya gönderdi. Ordaki temsilciliğinden de bu öğrencilerle ilgilenmesini istediği gibi geri dönüşlerinde hepsinin Gülhane'de işe başlamalarını sağladı.⁷⁷

Göçler ve Göçmenlerin Acısı

Balkanlarda oluşan koalisyon güçlerinin Türklerin yüzyıllardır oturduğu toprakları işgal etmeleri, yukarıda anlatıldığı gibi Müslüman-Hristiyan milyonlarca insanın mağdur olduğu Balkan savaşlarına yol açmıştı.

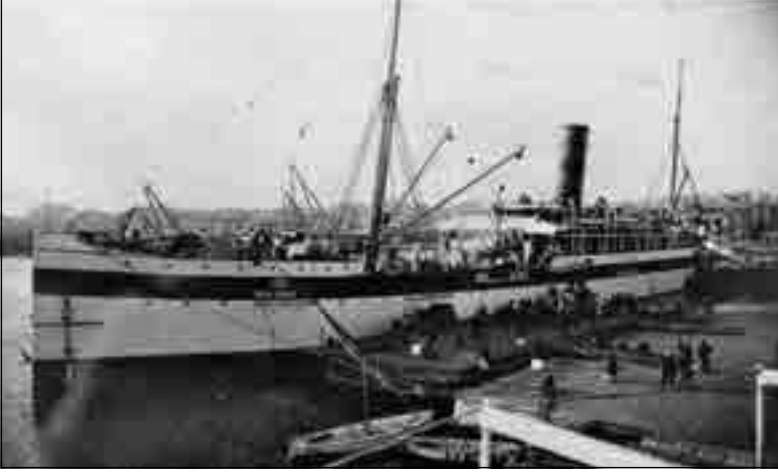
⁷³ Salname, s. 12.

⁷⁴ Salname, s. 168.

⁷⁵ Tasvir-i Efkar, 21.X.1912.

⁷⁶ Besim Ömer, a.g.e. s. 71.

⁷⁷ Birinci Rapor, s. 43.

Resim 35: Balkan göçmenlerini getiren HAC vapuru

Balkan güçlerinin ortak saldırıları karşısında Türk ordusu geri çekilmeye başlayınca yitirilen topraklardan Türklerin kaçıışı kısa zamanda anavatana doğru kitlesel göçlere dönüşmüştü. Makedonya ve Kosova havalisinden onbinlerce kişi sadece üstlerindeki giysilerle evlerini terkedip anavatana göçerken Selanik'ten herbirinde 1200-1500 göçmen bulunan vapurlar, İzmir'e yine onbinlerce göçmen taşıyordu.⁷⁸ (Resim 35) İngiliz Salib-i Ahmer kayıtlarına göre açlık da göçlere yol açmış; Selanik, Kavala, Drama, Üsküp, Ustorumca başta olmak üzere Kosova ve Makedonya'da birçok bölgelere Makedonya Yardım Komitesi olarak yapılan gıda yardımları çok kısa zamanda yetersiz kalınca Selanik'te yaklaşık 30.000, Kavala'da 15.000 öbürlerinde de binlerce açlıktan ölme noktasına gelen insan yaşadıkları yerleri terkedip yollara dökülmüştü.⁷⁹

Göçmenlerin katledildiği, aç kaldığı, taciz ve darp edilip olağanüstü zulümlere uğradığı göç yollarındaysa tam anlamıyla bir insanlık dramı yaşanmaktaydı. Dr. Besim Ömer Paşa, Cemiyet adına onbinlerce insanın yüzyüze kaldığı acıklı durumu Cenevre'deki Salib-i Ahmer Genel Merkezi'ne insanlık adına el koymasını isteyen mektuplarla bildirmekte gecikmedi. Hatta Üsküp'ten İstanbul'a gelebilen 46 esirin çok kötü durumda olduğunu anlatıp kayıtsızlığa uluslararası boyutta dikkat çekmek için 8 Haziran'da Cenevre Genel Merkezi'ne bizzat yazarak Kızılhaç'ın Türk esirlerine yardım etmesi isteğini tekrarladı.⁸⁰

⁷⁸ Alemdar, 28 Kanun-ı sani 1338.

⁷⁹ FO/301-1762 dosya 42327.

⁸⁰ ICRA 19.2 Besim Ömer Paşa'nın mektuplarına örnek için bk. Belge: 49.

Resim 36: Trenle gelecek göçmenleri bekleyen Hilal-i Ahmer çalışanları

Aynı sıralar İngiliz Hükümeti de Sırp ve Bulgar hükümetlerine bu eziyetler sürerse bütün uygar devletleri karşılığında alacaklarını söyleyerek uyarılarda bulunmuştu.⁸¹ Yapılan zulümler yazılarla saptanmış ve Sırp hükümetinin niyetinin bölgeyi Müslümanlardan arındırmak için komitecilere katliamlar düzenleterek, evlerini yaktırarak, yıktırarak, bazı durumlarda mülklerini çok ucuz fiyatlara satın alarak bütün Türkleri kaçırmak olduğu aynı içerikte yazıya dökülmüştü.⁸² Osmanlı Hükümetinin işgale uğrayan Balkan topraklarından anavatana doğru yol alan on binlerce insanın göç yolunda kötü davranışlarla karşılaşmalarını önlemekte, sağlık, barınma ve yiyecek-içecek gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalacağı bilindiğinden, bu işinde aslan payı yine Hilal-i Ahmer'e kaldı. Balkanlardan gelen göçmenlerin yol gereksinimleri ve sağlığı kadar yerleştirilmelerine, yeni yaşamlarına uyum sağlamalarına yardımcı olmak da Cemiyet'in çeşitlemelerle sürdürdüğü hizmetlerinden biriydi.

Bu savaşların en büyük dramı olan göçmenlere kaybedilen topraklardan ana vatana kadar yol boyunca her türlü sağlık ve yaşam gereklerini karşılamaktan (*Resim 36*) yeni yurtlarında yerleşip hayatlarını kazanmalarına kadar uzanan örgütlü yardımları, Osmanlı Devleti için Hilal-i Ahmer'i Balkan Savaşları sırasında parlayan yıldız yaptı.

HAC Genel Merkezi, yukarıda da değinildiği gibi göçmenler sorununa eğilmek üzere toplandığında ana vatana ulaşanlar göçmenlere

⁸¹ FO 371/1762; dosya 5239.

⁸² FO 371/1762; dosya 5256. Belgeden örnek sayfalar için bk. Belge: 50.

kullanılmak için ayrılan fonu kullanarak sağlık ve gıda başta olmak üzere giysilerinden yerleştirilecekleri yerlere nakillerine kadar yardımcı olabilmek üzere Genel Merkez üyesi Dr. Celal Muhtar Bey'in başkanlığında bir heyet kuruldu. Onun bazı işbilir göçmenlerin de bu heyette yer almalarını istemesi, göçmenlerin durumlarını daha iyi öğrenerek daha yerinde yardımlar yapabilmek içindi.⁸³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti sağlık heyetlerinin düzen içinde çalışmalarını sağlarken Türk, Arnavut ve Pomak Müslümanların katledildiği işgaller sırasında canlarını kurtarabilmek için evlerini terkedip ana vatana doğru yola çıkan onbinlerce insanın türlü gereksinimlerini karşılaması gerektiğini hesabederek göç bölgelerinden Edirne'ye, oradan da İstanbul'a kadar türlü önlemler aldı. Pavlu, Sofiler, Dimetoka, Çerkezköy, Lüleburgaz ve Sirkeci'de bütün donanımını ve çalışanlarının giderlerini karşıladığı 6 sağlık istasyonu hazırlattı. Adına açılan 200.000 liralık kredi ile bu istasyonların her birine 200'er yatak, 5'er doktor ve birer operatör, ilaç, pansuman malzemesi, hasta ve personel için giysiler sağladı. Her istasyonda çeşitli tıp dallarında çalışan asistanlardan 28'ini Balkanlara doğru en uç nokta olduğundan en çok gerek olacağını düşündüğü Edirne'ye gönderdi.⁸⁴ Pavlu'da, Burgaz'da, Lüleburgaz'da Çorlu'da, Çerkezköy'de ve Kuleli'de de gıda yardım istasyonları açıp buralardan geçen göçmenlere ekmek, çorba, çay, kahve, yoğurt ve bisküvi dağıtarak göçmenlerin yiyecek-içeceğini karşılamaya çalıştı. İstanbul'un trenle girişi olan Sirkeci'deki aş ünitesinde binlerce kişiye gıda maddeleri dağıttı. (*Resim 37*) Bu işlerin başarıyla yerine getirilmesinde Genel Merkez ve şubeler arasında sağlanan iyi koordinasyonun da büyük payı oldu. İstasyonların bir çoğunun aşağıda örnek olarak verilen telgrafın benzerleriyle Genel Merkez'e çalışmaları hakkında bilgi vermesi koordinasyonun sağlanmasına yardımcı olurken çalışmaların düzenli sürdürüldüğünü de anlatıyordu.⁸⁵

"İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi

Menzil Heyet-i Sıhhiyesinden Abdülkadir Bey'le görüştük. Ahval ile mütenasip surette ve muntazam bir program dahilinde ifa-yı vazifeye mübaşeret olduğu maruzdur efendim.

9 Teşrin-i Sani 328

*Ayastefanos'ta Çerkezköy Hilal-i Ahmer
Mutfak memuru namına Yusuf*

⁸³ Salname, s. 216, THAC 1335-1338 s. 19.

⁸⁴ Tasvir-i Efkar, 6.XII. 1912.

⁸⁵ K.A.D. 129, Belgenin fotokopisi ve çevirisi için bk. Belge: 51.

Resim 37: Balkan göçmenlerinden bir grup / Göçmenlere yemek dağıtımı

İstanbul'a ulaşabilen çok kabarık sayıdaki göçmenlere yiyecek, giyecek, barınak, yaşamlarını sürdürecekleri iş sağlamak savaşta çok hırpalanmış olan devletin ve Şehremaneti'nde kurulan Muhacirin (Göçmenler) Komisyonu'nun üstesinden gelebileceği bir iş değildi: Evlerini baskınlarını kaybederken canlarını zorla kurtarabilen on binler, Trakya başta olmak üzere Osmanlı topraklarına sığınabilmek için günlerce kilometreler katetmişlerdi. Mayıs ayında silahbırakışmanın imzalanması göç hareketini hızlandırmış, Edirne'den İstanbul'a kadar yollara binlerce göçmen yığılmıştı. Başkent sokakları, hamamlar, camiler, mescitler bütün malvarlıklarını geride bırakmış, üzerlerindeki giysilerden başka hiçbir şeyi olmayan göçmenler ve kimilerinin taşıyabildiği üç beş parça eşyayı yüklediği kağnılar veya at arabalarıyla dolmuştu. Bu durumda Hilal-i Ahmer Cemiyeti gereken desteği yurt içinde de sağladı. İstanbul'a gelenlerin hiç olmazsa bir kısmının barınması için önce türlü mekanlarda gereken düzenlemeleri yaparken Celal Muhtar, savaşta şehit olanların İstanbul'a göçen ailelerinden yaklaşık kırkını Hanımlar Merkezi'nin yardımıyla Haydarpaşa'da yeni yaptırdığı 15 dairelik apartmana yerleştirdi. Genel Merkez'deyse bu ailelere geçinmeleri için kişi başına günde 3.5 kuruş ödenmesi kararlaştırıldı. Ancak göçmen aileler hızla çoğalınca Haşim Paşa'nın Şehremaneti'ndeki, Şevket Bey'in de Çatalçeşme'deki konaklarına da kadınlar ve çocuklar yerleştirildi, ama bu da yeterli olmayınca göçmenler çeşitli semtlerde kiralanan mekanlarla Yedikule dışlarında yaptırılan barakalara yerleştirildi.⁸⁶ Önce bu barakalara yerleştirilen gerçekten perişan durumda 3.800 göçmenin geçimi ve 800'ü

⁸⁶ THAC 1335-1338 s. 19.

Resim 38: HAC, Yedikule barakalarında oturtulan Balkan göçmenlere para dağıtıyor

aşan hayvanlarının bakım ve beslenmesi için Genel Merkezin kararıyla iki kez 5.000, ardından 10.000, daha sonra da 50.000 lira ayrıldı. Kişi ve aile başına ödenecek parayla verilecek gıda maddeleri Celal Muhtar Bey'in özenli düzenlemesiyle çok ayrıntılı şekilde hesaplandıktan sonra Cemiyet yetkililerinin denetim ve gözetiminde göçmenlere dağıtıldı.⁸⁷ Sadece tedavileri için bir yılda harcanan paraysa 78.583 liraydı.⁸⁸ (Resim 38)

Öte yandan, HAC nizamnamesinin 5. maddesiyle göçmenler için ayrılan fonun kurumun bir yıllık gelirini yani 3-4 bin lirayı aşamayacağı belirlenmişti. Oysa çoğu kadın ve çocuk olan göçmenlerin hepsi yorgun ve perişan, birçoğu da yaralı veya hastaydı. Gıda ve barınmayı karşılayacak yardıma gereken sağlık hizmetinin sunulması da eklenince ayrılan tutarın yetersiz kalacağı hemen anlaşıldığından, bu tutara yurt içinden ve dışından kuruma yapılan bağışların da eklenmesi kararlaştırıldı. Şehremaneti de Cemiyet'in bu işe ağırlık verebilmek için yeterli sayıda çalışanı olmadığını gözeterek eleman açığının karşılanması için destek oldu. İlk önlem olarak Darülfünun tatil edildi; binaları Hilal-i Ahmer'in yönetiminde sağlık hizmeti verecek hastanelere dönüştürüldü. Göçmenler sadece İstanbul'da değil Gelibolu'da, Selanik'te, Dedeağaç ve başka yerlerde de toplandığından Cemiyet'in hedefi, hepsine eğilmektir. (Resim 39) Göç yolunda sağladığı olanaklar gibi yardımlarını da mağduriyetin doruğa ulaştığı Çatalca sancağına yaymak, İstanbul'dan Edirne'ye kadar uzatmaktı. Selanik'te

⁸⁷ Salname, s. 214-216. Ayrıntılı cetvelleri için bk. s. 216-20.

⁸⁸ Besim Ömer, a.g.e. s. 50.

Resim 39: Göçmenleri taşıyan bir vapurda ana vatana göçmenler

kurulan hastanedeki, ardından kentteki esir ve göçmenlere yardım eli uzatmak için Hilal-i Ahmer Cemiyeti doktorlarından Rifat Efendi gerekli ilişkileri kurup yürütecek bir komisyon kurmakla görevlendirildi. Cenevre'deki Salib-i Ahmer Genel Merkezi'nin önerisi üzerine de Selanik tüccarlarından Mösyö Yeniof'un yardımına çeşitli yerlerden gelen 1500 lira da eklenerek bir komisyon kuruldu. Ardından Adnan Bey'in yönetiminde Gelibolu, Çanakkale ve Biga'da toplanan göçmenlere giysi, gıda ve nakit para yardımı iletildi. Anadoluya gönderilenlere de Bursa, Manisa, Aydın, Ankara ve Konya'daki Hilal-i Ahmer merkezleri eliyle yardım dağıtıldı.⁸⁹

Savaş bittikten hemen sonra 25 Teşrin-i sani 329 (8 Aralık 1913'de) tarihinde Genel Merkezden Umumisi Adnan Bey ile Besim Ömer Paşa çarpışmalar başlamadan kurulan Edirne merkezini canlandırmak ve Hilal-i Ahmer'in yeni açtığı hastane ve ambarı düzenlemek için Edirne'ye gittiler. Burada kimsesiz çocukları bakılmak üzere Vali Hacı Adil Bey'in de yardımıyla bir okulda topladıktan sonra yardım için kente gelmiş olan Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de desteğiyle "Dar-ül Eytam" (Yetimler Yurdu) kurdular.⁹⁰

HAC'nin göçmenlerin sorunlarının giderilmesine yönelik hizmetleri, Genel Merkez ve şubeler birbiriyle uyumlu çalıştığından çok yararlı oldu. O sıralarda aslında hastabakıcı açığını doldurmak amacıyla kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi de çoğunun kadın ve çocuklardan

⁸⁹ Salname, s. 210-14, 228-29.

⁹⁰ Besim Ömer, a.g.e. s. 63-64.

Resim 40: Hilal-i Ahmer Cemiyeti Beyoğlu Hastanesinin çalışanları

oluşturduğunu önce de belirttiğimiz göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya özenle yaklaştı. İleri sayfalarda bağımsız bir kısımda ele alınacak bu merkez, HAC şubeleriyle uyum içinde çalışarak binlerce göçmen kadının sade o anlık sorunlarına eğilmedi; kendi yapısı içinde kurduğu Sanat Evi'nde onları üretken yaparak yaşamlarını sürdüreceği işlere sahip olmalarını sağladı. Hanımlar Merkezi'nde çoğu gönüllü olarak çalışan kadınlar, özellikle İstanbul'a gelen göçmenlerle ilgilenirken Tıp Fakültesi, Beyoğlu Belediye Hastanesi, Taş Kışla, Kandilli, Üsküdar, Ayastefanos, Doktor Freye gibi hastanelere de hasta ve yaralılara dağıtılmak üzere gömlek, (Resim 40) çamaşır, terlik gibi gereksinimlerle pamuk, sargı bezi, kinin, vazelin gibi ecza ve tıbbi malzemeler sağladılar.⁹¹ Cemiyet'in Yönetim Kurulu üyeleri de aynı tür yardımı para da ekleyerek Merkez'e iletirken⁹² Balkanlarda gördükleri türlü zulümlere katlanarak yaşadıkları yerlerden göçmemeyi seçenlerden pek çoğu savaşın güç koşullarına karşın Hilal-i Ahmer'e yardım etmeye çalıştılar. Kurum da ilki Selanik'te kalan Türklerin aralarında toplayıp gönderdiği yaklaşık 1000 lirayı o anda göçmenlere ayırabildiği 5.000 liraya katarak yine onların türlü gereksinimleri için kullandı.⁹³

Balkanlardan gelen göçmenlere yardım için işgale uğrayan yerlerde kalan Türklerin bağışlarının yanı sıra yurt dışındaki Hilal-i Ahmer örgütlerin-

⁹¹ Salname, s. 211.

⁹² Tavir-i Efkar, 27.XII.1912.

⁹³ K.A.D. 117 Yardımın örnekleri için bk. Belge: 52.

den de bağışlar geldi. Örneğin; Osmanlı ordusuna hep yardımcı olduğunu belirttiğimiz Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 20 gün sürekli kaçtıktan sonra Pake Vapuru ile "Kabe-i Sultaniye" olarak andığı İstanbul'a ulaşan 1347 göçmenin çoğuna kolera hastası olanlara öncelik tanıyarak battaniye dağıttı ayrıca onların Malta Kışlası'na yerleştirilmelerini de üstlenerek Hilal-i Ahmer Merkezi'nin yükünü bir parça da olsa hafifletti.⁹⁴ Haziran ayında da vapurla Rumeli'den İzmir'e daha sonra Manisa'ya, Denizli'ye, Alaşehir'e yerleştirilecek olan 450 göçmeni taşıdı.⁹⁵ Ne var ki birçok ülkenin Salib-i Ahmer kuruluşlarının öbür Balkan göçmenleri için bağışlar gönderirken, Türkiye'ye göçenlerin bütün ülkelerin gözleri önünde eziyet görmelerini, açlık-susuzluk ve türlü sıkıntılar çekmelerini önlemek için çaba gösterdikleri de söylenemezdi. Üstelik, Bulgarların göçmenlere eziyet etmelerine oldukça gözlemci kalan Balkan Salib-i Ahmerlerinin çoğu, halka en büyük ihtiyaç olan gıda yardımı yapmaktansa güvenliğin sağlanmasında katkılı olabileceklerini bildirmişlerdi.⁹⁶ (Resim 41)

Resim 41: Ana vatan yolundaki Balkan göçmenleri vapurda

Doktorların Tutuklanması

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'nın yitirdiği yörelerden biri de Makedonya idi. Üstelik Selanik Yunanlılar'a teslim edilirken Yunan askerleri buradaki Hilal-i Ahmer Hastanesi Müdürü Dr. Nazım Bey'i tutuklatmak için hastaneyi işgal etmeye bile kalkışmışlardı. Uluslararası kuralları hiçe sayan bu girişim üzerine Hilal-i Ahmer'le elele çalışan Selanik Belediye Hastanesi'nin Fransız Başçerrahı Dr. Dreyfus'un sağlık kurumlarının yansızlığını hatırlatıp konsoloslukları devreye sokarak bu işgali önlediğinden daha önce söz etmiştik. İlginçtir ki Yunanlılarla aynı cephede Osmanlı'ya karşı çarpışmakta olan Bulgar subaylar Dreyfus'un bu davranışını beğenerek onu kutlamış, hastaneyi de Salib-i Ahmer değil onlar güvenceye almışlardı.⁹⁷ Yansız bir yardım kuruluşu olmanın gerektirdiği

⁹⁴ Tasvir-i Efkâr, 6 Aralık 1912.

⁹⁵ Tasvir-i Efkâr, 29 Haziran 1913.

⁹⁶ ICRA Karton 5, Dosya 3 Gierre Başlanique (Balkan Savaşları).

⁹⁷ Tasvir-i Efkâr, 9.12.1912.

özeni Salib-i Ahmer'in kimi zaman Türklerden esirgediğine çarpıcı bir örnek olan bu olayda Yunan birliğinin Hilal-i Ahmer'e ait birçok araç-gerece el koymasını Fransız Konsolosu bizzat hastaneye giderek önlemişti. Hastane böylece işgalden kurtulmuş ama Yunan birliği Hilal-i Ahmer Teşkilat Başkanı'nı, Dr. Nazım Bey'i ve hastanenin müdürünü tutuklamıştı. İstanbul Hilal-i Ahmer Merkezi hemen telgrafla Cenevre Genel Merkezi'nin ilgisini isterken⁹⁸ kendilerinden uzun bir süre haber alınamayan Türk doktorların nerede olduğu araştırılmış, Yunanlılar tarafından Eğriboz Adası'nın Kalkis Kasabası'ndaki hastaneye götürüldükleri öğrenilince yine konsoloslukların araya girmesiyle geri alınmışlardı. Gerek hastanenin işgali girişiminde, gerekse doktorların tutsak alınıp Selanik'ten götürülmesinde bu kentteki Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin kayıtsızlığı gerçekten dikkat çekiciydi. Hatta Avrupa'nın birçok ülkesinde gazeteler Salib-i Ahmer ruhuyla bağdaşmayan bu tutumu haber yapmış ve ağır yorumlarla eleştirmişlerdi.⁹⁹ Öte yandan Selanik ve dolaylarında Müslüman halka zulümler yapıldığını da bir protesto notasıyla İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e ileten, kentteki Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştu. Hatta bunun üzerine İngiliz hükümeti dul kadınları, yetim çocukları ve savaş yaralılarını ateş hattından İstanbul'a götürmek üzere bir İngiliz vapuru göndermiş, Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni de bilgilendirmişti.¹⁰⁰ (Resim 42)

Salib-i Ahmer şubelerinin örneklenen haksızlıklara kayıtsız kalışına, dolayısıyla yanlı davranışlarına bir başka örnek de savaş başladığında Pire'de bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti üyelerinden Doktor Hasan Fehmi, Abdullah Cevdet, Operatör Dr. Emin Bey ve Cemiyet görevlisi Cemalettin Efendi'nin beraberindekilerle Yunanlılar tarafından tutuklanmalarıydı. Bu kimseler tutsak alındıklarında durumun derhal düzeltilmesi için istekler yapılmış, olay Viyana'daki Osmanlı Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'ya kadar uzanmış, ancak onun işe el koymasıyla serbest bırakılan Hilal-i Ahmerciler, limandaki Dacia adlı Romen gemisine bindirilerek İstanbul'a gönderilmişlerdi.¹⁰¹

Salib-i Ahmer'in bölgeye gönderdiği yabancı doktorların, işgale uğrayan yerlerde büyük sefillik içinde olduklarını gördükleri Türklere ve daha da kötü durumdaki Türk esirlere yardım edilmesi için Kızılhaç Genel Merkezi'ne üstüste telgraflar çekmeleri de aynı kapsamdaydı.¹⁰² Hatta Dr.

⁹⁸ ICRA 19.3 Telgrafın fotokopisi için bk. Belge: 53.

⁹⁹ Tasvir-i Efkar. İbid. 25.XII. 1912.

¹⁰⁰ İbid, 23.I.1912.

¹⁰¹ K.A.D. 017 10-11. Bk. Belge: 54.

¹⁰² IRCA 19.3 3 Balkan Wars.

Resim 42: HAC çocuklara yemek dağıtıyor

Akil Muhtar ve Bahattin Şakir Beyler de Cenevre'ye özellikle Selanik'teki Türk esirlerin perişanlığını anlatan ve yol boyunca can güvenliklerinin sağlanarak hepsinin Edirne'de toplanmasını öneren mektuplar yazmışlardı. İlgisizlik sürünce 30 Mayıs (1913) tarihinde Akil Muhtar Paşa telgrafla bir kez daha Kızılhaç'ın ilgisini istemişti.¹⁰³

Trablusgarp Savaşı sırasında da sık sık yaşanan, örneklerini kolayca çoğaltabileceğimiz benzer gelişmeler, evrensel yardım kurumu olan Salib-i Ahmer'in şubelerinin uluslararası anlaşmalara karşın ne kadar yanlı ve siyasi davranabildiğini çok açık gösteriyordu. Zaten verilen örneklerde bağımsız olarak Balkan ülkelerinin birbirine davranışı da iki aşamalı bu savaşın sadece Osmanlı'nın hedef alındığı bir olay değil bu ülkelerin aralarında sürtüşmeleri de tetikleyen bir savaş olduğunu anlatıyordu. Bu varsayım savaşın gereksiz uzamasının çok boyutlu nedenlerini açıklamaya yetmektedir. Bunun Hilali Ahmer Cemiyeti ile ilgisine gelince öncelikle altı çizilmesi gereken, Balkan Savaşlarının uzamasının Cemiyet'in yükünü arttırdığıydı. Salib-i Ahmer kuruluşlarının kayıtsızlığının doğurduğu sorunların ancak yabancı ülkelerdeki Hilal-i Ahmer kuruluşlarının, konsoloslukların ve diplomatların katkılarıyla çözülmesiye, HAC'nin Batı'da yeterince güven ve saygınlık kazanabilmesi için daha güçlenip tanınması gerektiğini anlatıyordu.

Kurum'un bu durumu genelde Osmanlı Devleti'nin zayıflığıyla ilişkilendirilse de HAC'ın kendini daha güçlendirmek zorunda olduğu,

¹⁰³ Akil Muhtar'ın telgrafının ICRA 19.3 den alınan fotokopisi için bk. Belge: 55.

yabancı gözlemcilerin Balkanlardaki Türklerin ve esirlerinin acıklı durumuna el atması için Salib-i Ahmer Genel Merkezi'ne yaptıkları uyarılardan da anlaşılıyordu.

Nitekim, Balkan Savaşları sırasındaki özverili hizmetleriyle yurt içinde güvenilirliği artarken uluslararası saygınlık da kazanan HAC, adını sık sık duyurmaya başlayınca Salib-i Ahmer Genel Merkezi Temmuz'un ilk haftasında Sırpların ve Bulgarların Türkleri esir aldığı yerlere inceleme ekipleri göndermiş hatta Üsküdar Hastanesi'ne yardım sözü vermişti.¹⁰⁴

Dış destek alsın veya almasın, Hilal-i Ahmer, Balkan toprakları elden çıktıkça ülkeye akan göçmenlerin yeni yaşamlarına uyum sağlamalarıyla ilgilendi, esir düşen veya haber alınamayanların peşine düştü, savaş sırasında meydana gelen doğal afetlerde mağdurlara el uzattı. Etkinlik alanlarını genişletmesi halkla yakınlığını arttırdı, Cemiyete duyulan güveni yükseltti. Nitekim Balkan savaşları sona ererken HAC yurtda sevilen, her sorun karşısında başvuru alan, dünyada da tanınan saygın bir kurum haline gelmişti.

Esirlere Yardım: Üseraya Muavenet Komisyonu

Balkanlardaki Osmanlı topraklarının işgali ve halka yapılan zulümler üzerine göçmek zorunda kalan on binlerce ailenin erkeklerinin çoğu daha yola çıkarken öldürülmüş veya göç kervanlarında tutsak alınmış, kimileri de kayıplara karışmıştı. Asker yakınlarından haber alamayanlara böylece sivil yakınlarını arayanlar da eklenmiş; Yunanlıların, Bulgarların Türk halka zulümleri, Türk esirlerin sefaleti, yabancı doktorların bile zulümlerin sona erdirilmesi için Kızılhaç Genel Merkezi'ne başvurduğu duyulduktan sonra yakınlarını arayanların kaygıları da büyümüşü.

Bu ortamda sevdiklerinin akıbetini öğrenmek için sorguladıkları devlet makamlardan bir yanıt alamayanlar beklentilerini mağdurlara el uzatmaktan hiç kaçınmadığını gördükleri HAC'ne çevirince Cemiyet, bu olup bittiyle yeni bir sorumluluk altına giriverdi. Giderek halkın en güvendiği yardım noktası, en çaresiz anlarda başvurduğu yer haline gelmiş olmanın bilinciyle Üseraya Muavenet (esirlere yardım) Komisyonu'nu kurdu. (*Resim 43*)

Aslında Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer'in savaş esirlerine eğilmek için örgütlenmesi 1912 Washington Uluslararası Konferansı'nda ele alınmış, savaş esirlerinin aileleri ile bağlantılarının sağlanması, esirlere gönderilecek eşya, bağış ve armağanların sahiplerine ulaştırılması

¹⁰⁴ IRCA AF 19,2/1 (9 Temmuz 1913) Process Verbauz... 162/211.

Resim 43: Hilal-i Ahmer Üsera Komisyonu'nda faaliyet

için iki derneğin merkezlerine bağlı birer komisyon kurmaları daha o zaman ilke olarak benimsenmişti. Balkanlarda savaş başlayınca bu karar doğrultusunda Salib-i Ahmer'in Cenevre'deki Genel Merkezin girişimiyle kendi gözetimi altında çalışmak üzere Belgrad'da bir acenta kurulmuştu. İşte Üsera'ya Muavenet Komisyonu da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu uygulama içinde yer alacağını 16 Kasım tarihli yazısıyla Cenevre'ye bildirmesinden sonra esirlerle ilgilenmek üzere kurulmuştu.¹⁰⁵

İlk kez gerçekleşen bu uygulama çerçevesinde 30 Kasım 1912'de Genel Merkez toplantısında alınan kararla kurulan ve 1 Aralıkta çalışmalarına Merkez'de ayrılan odada başlayan Üsera Komisyonu yoğun çalışmalarını tek odada yürütemeyince Hilal-i Ahmer'in Tophane'deki eski mekanı bu iş için ayrılıp donanımı tamamlandı. Komisyon ilk iş olarak Belgrad'daki uluslararası komisyon vasıtasıyla Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan esir aldıkları Türklerin kayıtlarının tutulduğu esir defterlerini istedi.¹⁰⁶ Bu ara gazetelerde Komisyon'un 12 Şubat'ta yakınlarını arayanların başvurularını kabul etmeye başlayacağı duyurulunca yakınlarını arayanlar adeta birbirleriyle yarıştı ve başvuruların sayısı hemen 600'ü geçti, birkaç gün içinde de 4350'ye ulaşıverdi. Hiç beklenmeyen bu yoğunluk karşısında komisyon kayıplarını arayanların başvurularını haftada üç gün (salı, perşembe, cumartesi) kabul edeceğini duyurmak zorunda kaldı.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Salname, s. 231-32. Bundan sonra Üsera Komisyonu olarak söz edilecektir.

¹⁰⁶ IRCA AF 19. Telgraf örneği için bk. Belge: 56.

¹⁰⁷ Salname, s. 233-235.

Komisyon her başvuruu inceleyip yanıtlayabilmek için sık sık esirlerin yerleri ve durumları hakkında bilgi isterken Osmanlı ordusuna esir düşen yabancı askerlerin kayıtlarının tutulduğu defterler de ilgili ülkelere iletmek üzere Harbiye Nezareti kanalıyla Bulgaristan'a gönderildi. Sofya ve Atina'dan da aynı kapsamda bilgi istendikten sonra Salib-i Ahmer Usera Acentası vasıtasıyla Sırbistan Salib-i Ahmeri'nden gelen bilgide bu ülkede 10.500 yaralı, hasta ve Türk esirleri olduğu anlaşıldı. Oldukça geç haber alınan Bulgaristan'dan 70.360 esirin adı bildirilmiş, geri kalanları ancak barış sağlandıktan sonra öğrenilmişti. Yunanistan tutsak erlere hiç değinmeyerek 725 esir subayın adlarını bildirmişti. Karadağ ise yalnız 92 esir subayın adlarını bildirmişti. Ancak bu noktada anımsatmak gereken, o tarihlerde Türklerin soyadı olmadığı, isimlerin örneğin, Topal Osman, Yetim Ahmet v.s. gibi bazı kişisel özelliklerle ayrıştırıldığı, doğru kimseye ulaşabilmek için bu tanımları listelere eklemek gerektiği ve bunun yurt içinde ve dışında ciddi sıkıntılar doğurduğudur.¹⁰⁸

Nasıl olursa olsun esirlere ulaşıldıkça içleracısı durumda oldukları da öğrenildi. Bilgi kaynaklarından biri de bu konuda Hint Müslümanlarına haber yollayan Emir Ali idi. Bu kimse, Edirne ile Sofya arasında 5.000'i Meriç nehri üzerindeki küçük bir adaya tıkmış 20.000'den fazla Türk esirin sefaletini, açlık ve hastalıktan veya ağır işlere koşulmaktan kırıldıklarını, koleranın özellikle yaygın olduğunu hatta günde yaklaşık 200 esirin öldüğünü öğrenmiş, 9 Mart 1913 tarihli mektubuyla bunu İngiliz Hükümetine yazarak ilgisini istemişti. Yerel yetkililer bu durumu inkar edince Emir Ali 22 Nisan'da Hükümete tekrar yazarak o sıralar Edirne'deki hastalara bakmakta olan Sofya Hastanesi Başhekiminin 17 Nisan'da bunun doğruladığını açıklamış ve kuşkularını bu kimseye görüşerek giderebileceklerini hatırlatmıştı. Esirlere gönderilecek yardımların yerlerine ulaştırılmama tehlikesine da ayrıca dikkat çekmişti. Oysa bu uyarı mektubundan bir gün önce Rahip Robert Frew İstanbul'dan Emir'e yazarak esirlere gıda ve sağlık malzemesi yardımı gönderileceğini, hatta aynı doktordan Dedeagaç sorumlusu olarak esirlerle ilgilenmesinin isteneceğini bildirmişti.¹⁰⁹ Ancak, bu ara Bulgaristan'daki Salib-i Ahmer temsilcileri de İngiltere'deki şubeye esirler arasında tifonun çok yaygın olduğunu yazmış ve acilen ilaç ve bakım gerektiğini bildirmişlerdi.¹¹⁰ Esirler konusunda çok yakından ilgilenen Besim Ömer Paşa da esir düşmüş askerlerin hele yaralılarının perişanlığının anlatılamayacak derecede olduğunu, pek çoğunun da açlık ve sefalet yüzünden yaşamını kaybettiğini anlatmıştı.

¹⁰⁸ Besim Ömer, a.g.e. s. 52.

¹⁰⁹ FO 371 / 1762; dosya 5201, 5213.

¹¹⁰ İbid. 31 Mart 1913.

Bu bilgiler birleştirilince Bulgaristan'daki esirlerin çok kötü durumda oldukları hakkında bir kuşku kalmamıştı. Aynı zaman diliminde Rusçuk dolaylarındaki esirlerin bulaşıcı hastalıklarla perişan olduğu, çoğunun bakımsızlıktan ldğu de öğrenilince Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Ekim ayında Sofya zerinden Rusçuk'a Doktor Süleyman Numan Paşa'nın başkanlığında bir sağlık heyeti gönderdi. Süleyman Numan Paşa Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne verdiği raporda gözlemlerini "Esirler arasında bir oklarının hasta ve hatta ağırca hasta oldukları halde sağlamlar arasında bırakıldıkları ve şerait-i sıhhiye noktayı nazarından son derece sefil ve acınacak bir halde oldukları görüldü. Hastaları teftiş ederken hakikaten ağlanacak bir manzara karşısında bulunduk ki böyle bir facia ve sefaletin diğer bir misline belki Çin kahtzedelerinde (açlık felaketine uğrayanlarda) tesadüf olunabilir." satırlarıyla anlatmıştı.¹¹¹ Lekeli humma, tifo, ishal, kangren ve açlıktan perişan esirlerin toprakların üstüne serildiklerini, ölülerin de açıkta bırakiverildiklerini gözleriyle gördüklerini de yazmıştı. Heyetin esirlere tam bakım yapıp temizleyip yataklara yatırarak acıklı durumlarından kurtardıktan sonra Selvi ve Vidin'de benzeri perişanlık içinde olanlara da aynı özeni gösterdiğini, bazılarını da İstanbul'a gönderdiğini bildirmışti. Verilen hizmetin öneminin iyice anlaşılması için de raporuna ordaki Hey'et-i Sıhhiye Reisi'nin kendi raporunda yazdığı izlenimlerden şu satırları eklemişti:

"Hilal-i Ahmer'e ne kadar teşekkür ve arz-ı minnetdari etsek yeri vardır ve azdır. Siz bu hey'eti gndermeseydiniz ve bu hususa iştirak eylemeseydiniz bizim ve bi-çare hastaların hali ne olacak idi! Tekrar ederim, ben ve arkadaşlarım Hilal-i Ahmer'in bu fedakarlığına karşı her zaman minnetdar kalacağız. Sizi te'min ederim ki a, çıplak, kimsesiz Türk yavrucuklarının bakılmalarını te'min ettiğinizden doğrusu sizlere ilelebed şükür borlusuyuz. Yine tekrar ederim, avdetimde Hilal-i Ahmer ne yaptı demiyerek İslamların Hilal-i Ahmer'e verdikleri paraların ne kadar hayırlı işlere yaradığını ve elimden ne gelirse o Cemiyet'e hizmete her İslam'ın borçlu olduğunu herkese öğretmeğe çalışacağım."¹¹²

Gözlemcilerin bildirimleri karşısında ciddi önlemler alan sera Komisyonu'nun özverili çalışmalarıyla birçok esirin yerleri saptandı, ailelerine bildirildi, dış bağlantılar da kuruldu. Nerede veya ne olduğu öğrenilemeyen 300 subay ve er için Belgrad'daki uluslararası komiteye telgraf çekildi ve 10'u hakkında bilgi sağlandı.¹¹³ Aşağıda rnek olarak

¹¹¹ Besim mer, a.g.e. 69.

¹¹² İbid, s. 69-70.

¹¹³ Salname, s. 233-235.

verilen iki belge, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bundan sonraki savaşlarda da üstlenip elverdiğince kusursuz yerine getirdiği bu hizmeti ilk aşamadan başlayarak büyük özenle sürdürdüğünü anlatmaktadır. Belgelerin ilki büyük olasılıkla esir düşmüş, ikincisi de kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmiş iki asker hakkında Kurum'un ailelerine haber vermek üzere bilgi edinme çabasına ilişkindir.¹¹⁴

(a)

“Dersaadette Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisinde Üseraya Muavenet Komisyonu Riyaset-i Aliyyesine:

20 Mart 329 (1913)

Maruz-ı Acizanemdir

Edirne Cısr-i Mustafa Paşa Kasabası ahalisinden iken iki sene mukaddem

Yalova Kazası tapu kitabeti refikliğine tayin olunan merbut pusuladaki künyesi muharrer Rahmi, ihtiyat efradından bulunması hasebiyle seferber emrinin südurunu müteakip hemen Edirne'ye giderek vazife-i askeriyesini deruhte eylediği ve evvelce hizmet-i muvazzafasını ifa eylediği Piyade Onikinci Alay'a dahil olduğunu buradaki validesine mektupla bildirmiş ise de bu kere Edirne'nin sükutu neticesi merhum Rahmi'nin taht-ı esarete düşmüş veyahut mertebe-i şehadete ihraz eylemiş olmasından Cemiyet-i muhteremeleri vasıtasıyla Bulgaristan'da üsera meyânında taharri ve hayatından malumat itası ihtiyar validesinin vaki olan rica ve istirhamı üzerine arz ve beyan-ı keyfiyete ibtidar kılındı efendim.

464

Cevap yazıldı

24 Mart 329

19 Mart 329

Yalova Kazası Nüfus Katibi

Mühür: Süleyman bin İsmail Hakkı

(b)

Harbiye Nezareti

Sıhhiye Dairesi Riyasetine

Şube

726

3922 evrakın

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Hülasa: İhtiyat Zabıtlarından İsmail

Efendi'nin Maltepe Hastanesi'nde

vefat ettiğine dair

Saadetlü Efendim Hazretleri

4 Haziran tarih ve 329 95 numaralı tezkire-i saadetleri cevabıdır. Ankara Redif Taburu Dördüncü Bölük İhtiyat Zabıtlarından İsmail Efendi İbn-i Satılmış 8 Teşrin-i sani 328 tarihinde Maktep Hastanesi'nde vefat ettiği müteveffa-yı mumaileyhin keyfiyet-i irtihali hakkında Sıhhiye İstihbarat Kalemî'nin 67 numrolu ve 26 Mart 329 tarihli muhtırasıyla Piyade Dairesi'ne malumat verildiği kayden anlaşılmuş olmağla keyfiyetin ailesine tebliği ricasıyla teyidi ihtiram olunur. Ol babda irade efendim hazretlerindir.

9 Haziran 330

524

Sıhhiye Reisi Muallim namına

İmza

¹¹⁴ K.A.D. 524 Bk. Belge: 57.

Resim 44: Userayı Harbiye - Savaş esirleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türk esirlerin sağlık sorunlarıyla ilgilenmeyi barış anlaşmalarından sonra yurda dönüş yolculukları sırasında da sürdürdü. Örneğin, anlaşmalar doğrultusunda geri dönebilecekken türlü olanaksızlıklar yüzünden hemen yola çıkamayan Bulgaristan ve Rusçuk'taki esirler arasında *lekeli humma (tifüs)* hastalığının yayılması üzerine Hilal-i Ahmer Genel Merkezi hemen Bulgaristan'a dört uzman doktor ve kırk da hastabakıcıdan oluşan bir sağlık heyeti gönderdi. Hastalığa yakalananların büyük bir kısmı heyetteki tıp görevlilerinin özverili çalışmaları sayesinde bakılıp iyileştirildikten sonra Salib-i Ahmer heyetlerinin de katkısıyla geri getirildiler.¹¹⁵ (Resim 44) Aslında Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri savaşlar sırasında yaşanan bazı pürüzlere karşın genelde kendilerinden beklenenleri yerine getirdikleri gibi, halka sürekli olarak birlikte hareket etmek istediklerini anlatmaya çalışmaktan geri kalmadılar. Söz gelimi, İstanbul'da düzenli olarak yapılan resmi Cuma Selamlığı törenlerinin birinde o sıralar başkente bulunan Romanya Salib-i Ahmer Cemiyeti üyeleriyle Hint ve Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti üyelerinin yanyana yer almaları, kurumların eşgüdümle çalıştıklarını kamuoyuna kanıtlamaya çalıştıkları bir iyi niyet gösteriydi.¹¹⁶ İki kurumun yerleri saptanamayan savaş esirlerinin bulunması için birlikte uğraşmaları da bu emellerinin bir kanıtıydı. Ama iki kurumun

¹¹⁵ OHAM Sayı 2, s. 39 (15.X.1921).

¹¹⁶ Tasvir-i Efkar 21.12.1912.

birlikte çalışmasının yararlarına karşın Balkan Savaşları sırasında yardım istasyonları da kurarak esir-göçmen-yaralı-hasta Türklerle ilgilenmekte aslan payı Hilal-i Ahmer'indi.

Kötü Koşullarda Yayılan Hastalıklar - Kolera Salgını Örneği

Tekrarlarsak Hilal-i Ahmer'in yardım istasyonlarının cephede, göç yollarında ve İstanbul'da beklenen hizmeti verebilmesi doğal olarak personel başta olmak üzere bir alt yapı gerektiriyordu. HAC, kullanılan araç-gereçten görevli memurlara kadar bunu sağladığı gibi uzun, güç yolculukların beklenmeyen sağlık sorunlarına eğilmek, en çok da yolda ve varış noktalarında elverişsiz koşullarda çarçabuk yayılan bulaşıcı hastalıklara karşı önlemler almak için olağanüstü çaba gösterdi.

Balkan Savaşları sırasında çiçek, verem, frengi gibi bulaşıcı hastalıkların yanı sıra çok sık görülen dizanteri, tifo, tifüs ve başlı başına bir sorun olan, pek çok da can alan kolera, cephenin ve cephe gerisinin yaygın hastalıklarındandı.¹¹⁷ Bu hastalık özellikle göçmen kabileleri arasında da yayılarak büyük bir tehlike oluşturuyor, üstelik göç noktalarına taşıyor, yüzlerce kimse kolera yüzünden yaşamını yitiriyordu. Örneğin, Alemdar Gazetesi Ekim ayında İzmir'de koleraya yakalanan yaklaşık 2.500 hastanın yarısından fazlasının iyileşemeyip öldüğünü haber yapmıştı.¹¹⁸ Aslında bu, halka da mikroplara karşı dikkatli olması için bir uyarıydı ancak savaş ve göçler temizlik koşullarının hayli kötülemesine yol açmış ve kolera salgın haline gelmişti. Bu durumda Hükümet, 1912 Kasımında hastalığın yayılmasını önlemeye ve hastaların bakımına ilişkin Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine de görevler verdiği kararlar aldı. Bu kararlar çerçevesinde olan karantina uygulaması için de Hilal-i Ahmer'in desteğini istedi. Cemiyet, Bulgarların engellemelerine karşın hastalıkla savaşmak üzere tüm olanaklarıyla seferber oldu. Hastalara bakmak üzere doktorlarını görevlendirirken İngiliz ve Alman doktorların da yardımını isteyen Hilal-i Ahmer'in ilk önlemlerinden biri her aş ünitesine bir doktor göndermek ve hastaları çadırlarda yatırarak ayırmak oldu. Yoğun kolera vakaları görülen Çatalca hattına ve Hadımköy dolaylarına da salgın bittikten sonra yerlerinde bırakılan hastane çadırları, araç-gereç ve olağan sağlık hizmetlerini sürdüren personel sevk etti.¹¹⁹ Ancak hastalığın hızlı yayılması

¹¹⁷ Bu hastalıkların her biri hakkında Hilal-i Ahmer Mecmuasının 26, 27, 28, 29. sayılarında geniş bilgi vardır.

¹¹⁸ Alemdar, 12 Teşrin- sani 1329.

¹¹⁹ Salname, s. 119, 204.

karşısında önlemler, sağlık personeli ve tıbbi malzeme yetersiz kaldığından yerel yetkililer aşağıda örnek olarak verilen telgrafın benzeriyle Hilal-i Ahmer Merkezi'ne çaresizliklerini anlatıp yardım istemeyi sürdürdüler.¹²⁰

TELGRAFNAME

Der-aliye Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisine

Kolera burada bütün manasıyla icra-yı hükmediyor. Vesait-i sıhhiyeden mahrumuz. Bir dezenfekte makinemizi bile hala alamadık. Eli kolu bağlı oturulmakta. Mevkiimiz gayet vahim ve müşküldür. Vazife tebeddül etti. Her halde ecza-yı sıhhiye intizarındayız, zira bizim de hayatımız tehlike altındadır.

Ferman

1 Teşrin-i sani 328

Ayastefanos Hilal-i Ahmer İdare Memuru
Nizamettin

Hastalığın yayılmaması için gösterilen çabalar özellikle Edirne'de yararlı olmasına karşın yine de yetersiz kalınca Ordu Sıhhiye Dairesi hastalanan askerlerin daha iyi bakılmaları için İstanbul'a gönderilmelerini kararlaştırdı. Örneğin, Kırıkkilise'de koleraya yakalanan askerlerin sayısı beş-altı gün içinde 1000'i aşınca hastalık şüphesi olan askerler İstanbul'a gönderildi. Ama hastalık kapmış olan herkes başkente gönderilemediği için birçoğunun bakımı Hilal-i Ahmer'in kurduğu tesislerde sürdürüldü. Ne ki Kolera bulaşıcı bir hastalık olduğundan hastalara bakanların da mikrop taşıyabildikleri için, hastalar gibi ayrı kesimlerde kalmaları gerekiyordu. Bu durum her yerde büyük zorlamalar yaratınca Hilal-i Ahmer, Çatalca dolaylarında personelin de kalabileceği 250'şer yataklı birkaç baraka hastane, Hadımköy, (*Resim 45*) Ayastefanos ve İspartakule'de de Almanya ve İngiltere'den getirilen 75'er yataklı çadır hastaneleri kurdu.¹²¹ İspartakule'de en gelişmiş araç-gereçlerle donanmış, bazıları iki katlı 27 çadır hastanesinde Hilal-i Ahmer'in gezici hekim ve hizmetli kadrolarından sağladığı personel özveriyle çalışarak çok düzenli hizmet verdi. Yatak sayısı 250'ye çıkarılıp sadece koleralı hastalara bakan Hadımköy Hastanesi'nde de yüzlerce hasta muayene edilip bakıldı.¹²²

İstanbul'a getirilen askerlerden mikrop taşıdığı saptananlar, başkalarına hastalık bulaştırmamaları için koleraya tutulmuş sivil halkla

¹²⁰ K.A.D. 129 telgraf örneği fotokopisi, Belge: 58.

¹²¹ OHAM Sayı 2, s. 37.

¹²² Salname, s. 140-142.

Resim 45: Hilal-i Ahmer'in Kolerallara mahsus Hadımköy Hastanesi

birlikte Ayasofya, Sultan Ahmet, Nur-ı Osmaniye, Mahmut Paşa gibi büyük camilere yerleştirilip karantinaya alındılar. Karantinada mikrop aldığı saptananlar hemen bu hastalık için ayrılan, doktorları ve hastabakıcıları HAC tarafından sağlanan hastanelere taşındılar.¹²³

Hasta taşımacılığında söz ederken bunun başlıbaşına bir iş olduğu ve özellikle hastalanan askerlerin hastanelere ulaştırılmasında demiryollarının yanı sıra Hilal-i Ahmer'in Amerika'dan getirtip Askeri Sıhhiye Dairesi'ne bağışladığı 30 arabadan çok yararlandığı, altı çizilmesi gereken önemli noktalarıdır. Bu araçları kullanarak Balkan göçmenlerinin kolera kapmış olanlarını da Sirkeci'den İstanbul'un çeşitli hastanelerine ulaştıran Cemiyet taşımacılık için 4000 altın liradan fazla bir para harcadığı gibi¹²⁴ belediyede kurulan Mecruhin-i Askeriye Komisyonu'na da yaralı ve koleralı askerlerin nakli ve bakımı için nakit olarak 7.500 Osmanlı altını katkıda bulunmuştu.¹²⁵

Kolera salgınının önünün alınması için hastalığa yakalananları hastanelere ulaştırmak elbette yeterli olmuyordu. Bu bağlamda İstanbul Belediyesi de halka mikroplu yiyecek-içeceklerin hastalığın yayılmasına yol açtığını duyurarak sadece dağıttığı kaynatılmış sudan içmeleri için uyarılar yaptı. Hatta su yerine çay içilmesi daha çok önerildiğinden, Hilal-i

¹²³ Salname, 201-203.

¹²⁴ OHAM Sayı 2 s. 36.

¹²⁵ Besim Ömer, a.g.e. s. 46.

Resim 46: Aşevinde yemek hazırlığı yapan Hilal-i Ahmer personeli

Ahmer Cemiyeti de bütün belediye merkezlerinde ve Evkaf-ı Humayun'da, Ayasofya'da, Eyüp Sultan'da ve sürekli olarak halka duyurulan çeşitli yerlerde çayhaneler kurarak sabah-akşam çay dağıtmayı üstlendi.¹²⁶ (Resim 46) Bundan başka, hastaların iyileşebilmek için iyi beslenmeleri gerektiğinden camilerin önünde kurulan gezici mutfaklarda bir kısmını Evkaf Nezaretinden ödünç aldığı kap-kacakla temiz yemek pişirilip binlerce hastaya dağıtılmasına da büyük ölçüde yardımcı oldu. Bu kapsamda Ayasofya Camii'ndeki hastalara her gün 1800 okka (ekmek için kıyye olarak söz edilen, yaklaşık 1 kilo 200 gramlık ağırlık ölçüsü) ekmek dağıttığı gibi iki hafta boyunca Sultan Ahmet Camii'ndeki 1200, Nur-ı Osmaniye Camii'ndeki 1251 ve Mahmut Paşa Camii'ndeki 447 askerin her birine günde bir ekmek ve sabahları çorba, akşamları etli patates, nohut ile pilav gibi savaş koşullarında malzemesi çok zor sağlanan yemekler dağıttı. Salgın sürecinde Kurum, koleraya yakalanmış hastaların tedavisini veya bakımını yapan çalışanlarını göğüsledikleri güçlüğü dikkate alarak salgından sonra olağan karşılığına eklediği % 50 zamlı ücretler ödemekten de geri kalmadı.¹²⁷

Sadece ekmek dağıtımını bile kolera salgının kesilmesi için büyük harcamalar yapan Cemiyet'in kasasına hayli yük bindirdiğinden Cemiyet özel pullarla ve satışa sunduğu kartpostallarla da ek gelir sağlamaya çalıştı.¹²⁸ (Resim 47) Olağanüstü harcamaların yapıldığı bu dönemde

¹²⁶ Tasvir-i Efkâr, 9.XII.1912.

¹²⁷ Salname, s. 201-204.

¹²⁸ OHAM 15.X.1921 s. 37.

Cemiyet'e yapılan bağışlar ve yurt dışından gelen destek de salgının önünün alınmasında, hastalara gerekli bakımın sağlanmasında çok yararlı oldu. Sonunda, Hilal-i Ahmer'in Hükümetle işbirliği, Ordu Sıhhiye Dairesi ile de ortak ve yoğun çalışmaları sayesinde Balkan savaşlarında ciddi bir tehdit haline gelen kolera salgını büyük ölçüde giderildi.

Doğal Afetlerde Hilal-i Ahmer

Hilal-i Ahmer Cemiyeti güçlendikçe hizmetlerinin savaşlarda askerlerin ve halkın sağlık sorunlarına eğilmeye sınırlı kalmayıp çok geniş alanlara yayıldığından önceki kısımlarda söz edilmişti. Dolayısıyla Cemiyet Balkan Savaşları sürerken meydana gelen doğal afetlerde de Hükümete destek vererek felakete uğrayanların yardımına koşmakta gecikmedi. Örneğin, birkaç kez karşılaşılan depremlerde sarsılan bölgelere hemen sağlık heyetleri ve mağdurların türlü gereksinimlerini karşılayacak ihtiyaç maddeleri gönderdi. 1912 Temmuzunda Edirne ve dolaylarında daha sonra da Burdur ve Isparta'daki depremlerde zarar gören halkın türlü gereksinimlerini karşıladı. Hatta savaş bölgesi olan Edirne'de tam da sağlık ekipleri savaş yaralılarına odaklanmışken meydana gelen depremin mağdurlarına gecikmeden yardım eli uzatılması için Hilal-i Ahmer Yönetim Kurulu hemen toplanıp ivedi kararlar almak zorunda kaldı. Temmuz sonundaki bu depremden sonra Edirne Valisi'nin Dahiliye Nezareti'nden felakete uğrayanlara yardım, evleri yıkılanlara barakalar ve çadırlar sağlanmasını istediği 27 Temmuz tarihli yazısını Nezaret "Gayet Müstaceldir." sözünü ekleyerek Hilal-i Ahmer Merkezi'ne gönderince yapılan toplantıda aşağıdaki kararlar alınmış ve yürürlüğe koyulması için ilgili yerlere bildirmişti:¹²⁹

Edirne Vilayeti dahilinde vukua gelen şiddetli zelzeleden en ziyade musab olan mahallerdeki mecruhın ve hastaganın müdetavat-ı acilesine memur bir tabip müdür, bir operatör, üç stajyer, bir eczacı, iki hastabakıcı ve bir aşçı olmak üzere iki hademe ve bir katipten ibaret bir heyet-i sıhhiye-i seyyare izamı ve müdire yevmiye iki, operatöre bir buçuk lira, katip, eczacı ve stajyerlere ikişer, hastabakıcılara birer buçuk, aşçı ve hademeye birer mecidiye ücret itası.

1. Bu heyet için levazım olarak: (çok çeşitli tıbbi malzeme ve kullanım eşyası; çadır, çatal, kaşık v.b.)
2. Bu heyet evvela Mürefte'ye, badehu görülecek lüzum üzerine Şarköy mevkilerine vapur ile sevk edilecektir.

¹²⁹ K.A.D. 335- İzleyen ve ilgili öbür yazışmalar için bk. Belge: 59 (a-f).

Resim 47: Balkan harbinde yardım amacıyla hazırlanıp satılan kartpostallara örnek

3. Bu heyetin hüsn-i tehinye ve sevki için heyet-i idarenin mesuliyeti altında beşyüz lira kadar bir para sarf edilmesi ve hesabat ve tediyatın Müfettiş-i Umumi Mehmet Ali Bey tarafından hazırlanması.
4. Daire-i Merkeziye kapıcısı olmak üzere şehri iki lira maaşla Tefvik Ağa tayin edilerek maaşın 26 Temmuz 328 tarihinden itibaren yürütülmesi.
5. Katip ve mütercim-i sabık efendinin muamelat-ı cariyeyi Katip Kazım Efendi devir ve teslim ve usul-ı mahsusasının tarifinde muavenet eylemesini temin zımında ay nihayetine kadar devamına lüzum görüldüğünden maaşın tam aylık olarak tediyesi

29 Temmuz 328

(İdare Heyeti Azalarının yedisinin imzaları)

Bu kararlar çerçevesinde Cemiyet, deprem bölgesindeki yaralılara bakmak üzere günde 2 lira ücretle bir doktor, 1,5 lira ücretle bir operatör, ikişer mecdiye günlük ücretle üç stajyer, bir eczacı, bir katip, 1,5 mecdiye ücretle bir hastabakıcı, 2 ahçı ve birer mecdiye ücretle iki hademe aldı.¹³⁰ Bundan sonra Doktor Nafiz Bey'in başkanlığında Operatör Fazıl Bey ve üç stajyer doktorla üç de hastabakıcıdan oluşan bir heyetle birlikte bölgeye tıbbi malzeme ile birlikte yiyecek, içecek ve türlü eşya, araç – gereç ve hastane çadırı da gönderildi. Cemiyet, aynı sağlık ekibini 10 Ağustos 1912'de (28 Temmuz 328) akşamı Mürefte ve tüm Şarköy'ü sarsan depremden sonra da bu bölgede görevlendirdi. Ekibi depremde zarar görenlere kullanılacak

¹³⁰ İbid.

Resim 48: Hilal-i Ahmer Edremit Hastane Gemisinde Heyeti Merkeziye

bütün araç - gereç ve sağlık malzemesiyle birlikte Mürefte'ye götüren Giresun Vapurunun kamaraları hasta ve yaralılara koğuş haline getirilip en büyük kamaralardan biri ameliyathane, öbürü de eczane yapıldığından¹³¹ depremzedelere hızlı ve yararlı hizmet verildi.

Bu deprem, aniden oluveren başka doğal afetlerde mağdurlara hemen el uzatabilmek için Cemiyet'in kasasında böyle bir hizmete ayrılacak para olması gerektiğini anlatmıştı. Böyle bir fonun üyelerin parasal katkılarının düzenliliği ve Kurum'un güçlü bir yapıyla bu düzenliliği sağlayabilmesiyle bağlantılı olduğu da yetkililerinin gözleri önüne serilmişti. Bunun üzerine Merkez Yönetim Kurulu 16 Kasım 1912'de Cemiyet'in bütün çalışanlarının çağrıldığı olağanüstü bir kongre düzenledi. İlgilenenlerin katılabilmesi için iki hafta önce günlük gazetelerde duyurulan¹³² bu kongrede savaşın Kurum'un yükünü giderek arttıracacağı, bu yükün altında kalkabilmesinin hazinesini besleyen yardımların düzenli yapılması ve üyelerin uyum içinde çalışmalarıyla iç içe olduğu vurgulandı. Kongrede Genel Merkez'in afetler karşısında ivedi kararlar alabilmesi için bu uyumun önemi üzerine bir anlayış gelişince de Kurum, ileri tarihlerdeki doğal felaketlerde kendinden beklenen hizmeti verebilmek için çarçabuk seferber olabildi.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin olağanüstü kongre'den sonraki doğal afetlerdeki yardımlarını yine depremler örneğiyle sürdürürsek, Balkan

¹³¹ Besim Ömer, a.g.e. s. 114.

¹³² Tasvir-i Efkar, 27 Ekim 1912.

Savaşları felaketi henüz sona ermişken 4 Ekim 1914'te Isparta ve Burdur'u sarsan depremlerde de Cemiyet'i yine Dr. Nafiz Bey'in başkanlığında Operatör Doktor Hulki Bey'le sekiz hastabakıcıdan oluşan bir sağlık heyeti gönderdi. Hastane gemisi haline getirilen Edremit vapuruyla Bandırma'dan İzmir'e geçerek deprem bölgesine giden bu heyet, (*Resim 48*) beraberinde tıbbi malzemenin yanı sıra 60 balya halinde çadır, yatak, yorgan, çamaşır ve erzak gibi eşyayı götürdü. Kurulan 76 çadırdaki evsiz kalan felaketzedelere barınma olanağı sağlandı. Birçok yaralı ve hastaya bakıp gerekli ilaç vb. sağlanırken ihtiyacı olanlara 41.300 kuruş nakit, 300 yorgan, 300 kat çamaşır ve gıda dağıtıldı. Ayrıca, Genel Merkez'in kurduğu uluslararası bağlantılarla Amerika, Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Belçika, Hollanda, İsveç, Romanya, Rusya, Mısır ve Hindistan'ın Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer cemiyetleri de depremzedelere yardıma koştular.¹³³ Bu yardımlar üzerine deprem mağdurlarının birçoğu gibi Isparta Belediye Reisi de Ispartalılar adına Cemiyet Genel Merkezi'ne 18 Ekim tarihinde bir telgraf göndererek şefkat ve yardımları için teşekkür etmeyi ihmal etmedi.¹³⁴ Cemiyet'in pek de sık almadığı bu teşekkür, gerçekten hem yerinde hem de gönül okşayıcıydı.

Balkanlardaki çarpışmalar, ordunun yüzyıllardır Türklerin olan topraklardan çekilmesi, buralardan anavatana göçler, Bab-ı Âli'ye olduğu gibi henüz emekleme döneminde olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne de yeni sorunlar ve sorumluluklar getirmişti. Bununla birlikte Cemiyet, hem örgütlenmesi hem de hizmetleriyle Balkan Savaşları'ndan yurt içinde ve dışında haklı bir ün edinmiş olarak yüz akıyla çıktı. Bu savaşlardaki başarılı çalışmaları ve kazandığı özgüvenle de Osmanlı Devleti'nin çok kısa bir süre sonra katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda saygın, çok daha etkin ve yararlı bir kurum olarak hükümetin ve halkın yanında yer aldı.

¹³³ OHAM Sayı 2, s. 38.

¹³⁴ Besim Ömer, a.g.e. s. 112-113.

5. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ HANIMLAR MERKEZİ

Yeniden yapılanma döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin en dikkate değer uygulamalarından biri, içtenlikle gerçekleştirdiği hizmetlerle Türk kadının sosyal gelişmesi açısından da büyük rol oynayan Hanımlar Merkezi'nin kurulmasıdır. Bu merkez, yeni yönetmeliğin 6. Bölümünde "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İnas (Kadınlar) Kısmı" başlığı altında Osmanlı kadınlarının yardım amacıyla bağış toplamak ve türlü gereksinim maddelerini hazırlamakla meşgul olmak üzere İstanbul ve öbür illerde ve kazalarda erkek merkez şubelerine bağlı merkez ve şubeler kurabileceklerini belirten 43. maddesi¹ çerçevesinde kurulmuştur. Toplumun tümünü kucaklayan etkinlikleriyle de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yurt içinde ve dışında daha yakından tanınmasında da ciddi bir pay sahibi oluvermişti.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yapısı içinde bir kadın merkezinin kurulmasında görünen amaç, ülkenin karşılaştığı bütün zorluklarda asker-sivil her türlü mağdura yardım eli uzatan bu Kurumu kadınların katılımı ve etkinlikleriyle daha kuvvetlendirmektir. Görünmeyen amaçsa Meşrutiyet'in Osmanlı Devleti'ni güçlendirmeye yönelik yenilikçi atılımları kapsamında Türk kadınına yüzyıllardır süren duraganlığından çıkarıp sosyo-ekonomik katkılarla ülkeye yararlı hale gelmesini hızlandırmaktır. Konunun ilgilileri ve yetkilileriyse bu duyarlı değişim yönünde ilk adımların bir hayır kurumu olan ve yararları görüldükçe güvenilirliği hızla artan Hilal-i Ahmer'in çatısı altında atılmasının toplumsal tepkileri azaltacağını düşünmüş olmalıydılar. Kuşkusuz daha çok aydınlara özgü olan bu beklenti ile merkezin etkinlik kazanması, son önemde kadının eşitliği konusunda ülkede yaşanan değişimler ve Balkan savaşları sırasında ülkeye gelen on binlerce göçmenin büyük çoğunluğunun kadın olması ile yakından ilgilidir:

Aslında Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda askerlere ve sivil halka verilen sağlık hizmetinde kadınların yer alması askere alınan erkeklerden boşalan görevlerin bir kısmının zorunlu olarak kadınlar tarafından doldurulmasıyla birleşip kadınlara yeni ufuklar açılınca İstanbul'da birçok kadın derneği kurulmuştu. Bu derneklerin bir kısmı kadını toplum içine taşımaya hatta iş dünyasında yer sahibi yapmaya odaklıyken bir kısmı da

¹ Salname, s. 69. Nizamname'nin bütünü ikinci bölümde verilmiştir.

özellikle savaşlarda çarpışan askerlere ve erkekleri cepheye gittiğinden mağdur kalan ailelerine eğilmeyi kedefleyen hayır dernekleriydi.² Kaldı ki bunlar, İmparatorluk'ta kadınların yardım kuruluşlarıyla ilgili ilk adımlar değildi. Daha Osmanlı-Yunan savaşını hazırlayan gerginlikler sırasında da Hilal-i Ahmer kapsamında kadınlar arasında 1895 yılında iane (bağış) toplamak üzere Saray'dan Başkadınefendi'nin başkanlığında bir Muvakkat Komite (Geçici Komite) oluşturulmuştu.³ Ne ki bu komite bir etkinlik gösteremedi ve yeni örgütlenmeler ancak II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşti.

1908 yılında ünlü tarihçi Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın başkanlığında kurulan Cemiyet-i İmdadiye ilki olmak üzere peşpeşe birçok kadın derneği kuruldu.⁴ Çoğu askere kullanılmak üzere bağış yoluyla para, yiyecek ve giyecek toplamaya yönelik bu kuruluşların en önemli ve işlevseli insancıl amacıyla her çevrede ilgi gören ve hoşgörülle karşılanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesiydi. Bu Merkez'in kurulmasından çok önce, daha Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulurken yapısı ve ilkeleriyle Salib-i Ahmer'in eşi bir kurum olması tasarlandığından ondan farklı bir yanı olmaması için Osmanlı İmparatorluğu'nda bir ilk gerçekleştirilmiş ve daha kuruluş aşamasında hazırlanan nizamnamede kadınların da bu kuruma üye olabilecekleri 6. ve *Madde-i Hususiye* olarak eklenen özel içerikli 17. maddelerde aşağıdaki satırlarla belirtilmişti:⁵

"Madde 6- İşbu cemiyet, birisi erkeklere ve diğeri kadınlara mahsus olarak iki kısma ayrılıp bunların ikisi de bir maksad-ı müşterek üzerine hizmet edeceklerdir."

² Bu aşamada kurulan kadın derneklerinin askere dönük olanları, Mareşal Limon von Sanders'in kızının ve İstanbul'da görevli bir çok Almanın eşleri ve kızlarının üye olduğu Bî-kes Asker Âilelerine Muâvenet Cemiyeti olarak da bilinen Asker Âilelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, İstihlâk-i Millî Kadınlar Cemiyeti, Türk Kadınları Biçki Yurdu, Şişli Cemiyeti Hayriye-i Nisvâniyesi, Kadıköy Fukarâperver Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Yeniköy ve İstinye Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Hayriyesi, Asri Kadınlar Cemiyeti, Cemiyet-i Nisvan Heyet-i Edebiyesi, Teali-i Nisvan Cemiyeti Kırmızı-Beyaz Kulübü Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti idi.

³ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Meclisi, bk. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertib Edilen Takvim. I. Sene 1332 Mali Senesi: İstanbul 1332/1916, (Bu kaynak, OHAC Hanımlar Takvimi I, II, vb. olarak geçecek), s. 141.

⁴ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara 1982, s. 149.

⁵ Ahmet Midhat Efendi, a.g.e. s. 111, 116. Bk. Belge: 60 (a,b).

“Madde-i Hususiye: ...Kadınlar kısmının kendilerine mahsus kalemi olacak. Hazine, Kadınlar Kısmı ile Muavenet Cemiyeti arasında vasıta olup kadınların cem eyledikleri iane ve hedaya hazine vasıtasıyla komiteye teslim olunacaktır.”

Ne var ki kadınla erkeğe farklı uygulamalar öngörüldüğü için zaten eşitlik olarak tanımlanamayan bu girişim, o sıralar kadın hakları konusunda devlet eliyle ciddi adımlar da atılmadığından, değinilen ilkeleriyle kağıt üzerinde yer almaktan öteye gidememişti. Durum bu olunca Türk kadınları Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin etkinliklerine ancak II. Meşrutiyet'in duyurulmasından sonra batı ülkelerinde Salib-i Ahmer'e bağlı olarak kurulan kadın merkezleri örnek alınarak kurulan yapı içinde katılabildiler. *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezi* olarak adlandırılan yeni yapının bu dönemde kurulması, Cemiyet'in amacı, ülkenin o sıralardaki durumu ve II. Meşrutiyet döneminin siyasal-sosyal gelişmeleriyle doğrudan bağlantılıydı.

Aşağıda açıklanacağı gibi, Balkan Savaşları sırasında işgale uğrayan yerlerden ana vatana çocuklarıyla aç, sefil ve perişan bir durumda gelen kadın göçmenlerin devletin başedemeyeceği kadar çok sayıda ve yoksulluk içinde olması, uygulamalarında Salib-i Ahmer'i örnek alan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin zaten tasarlamakta olduğu Kadınlar Merkezi'ni kurmasına ortam yaratmıştı. Ne var ki Kızılhaç'ı örnek alan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulması bile zor olmuşken batı ülkelerindeki Salib-i Ahmer Kadınlar Merkezi'nin benzeri bir yapıyı hayata geçirmek, Osmanlı'da İslam dini adına sürdürülen kadın-erkek ayrışması yüzünden çok daha zor oldu. Ama Merkez kurulduktan sonra tüm engelleri yenerek hızla ilerledi, kadınlara yönelik sağlık ve sosyal yardım birimini aşan hizmetlerinin yarattığı etkilerle Meşrutiyet yıllarında kadın-erkek eşitliğinin öne çıkmasında da pay sahibi oldu. Ortadoğu ülkelerine de ışık tutarak kadın tarihinde hak edilmiş bir yer kazanan Merkez'in, Cumhuriyet ile gelen eşitlik ve çağdaşlaşmada da önemli bir rol oynadığı, imparatorluğun son döneminde Türk kadının konumu kısaca hatırlanarak daha iyi anlaşılacaktır:

Osmanlı Yenilik Hareketlerinde Türk Kadını

İlki Göktürk yazıtları olan türlü belgeler, bizlere eski Türk toplumlarında kadınla erkeğin eşit olduğunu anlatır. Oysa İstanbul'un alınması ile Bizans, Mısır'ın alınması ile Arap geleneklerinden bazıları Osmanlı yaşamına girince Türk kadını eşitliğini göreceli olarak yitirmişti. Aile ve toplum içindeki yeri sarsılan kadın, ancak 19. yüzyılda bir süredir hızla gerilemekte olan ülkeyi çöküşten kurtarmak için yöneticilerin düzenli bir şekilde geliştirdiği yenilik hareketleriyle tekrar eski Türklerdeki eşit konumuna doğru yol almaya başladı. Bu hareketin Batı'dan esinlenmeler,

ekonomik gerilemeyi durdurmak için üreticilerini çoğaltarak üretimi arttırmak, erkeklerin savaflara gitmesiyle boşalan değişik kamusal görevlerde kadına gerek duyulması gibi türlü etkenleri ve eğitsel-toplumsal kurumlar gibi araçları vardı. Balkan Savaşları sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yan kuruluş olarak geliştirdiği Hanımlar Merkezi de ülkenin aydınlanmasına katkıları ve kadının eşitlik kazanmasında gözardı edilemeyecek öncülüğüyle bu araçların önde gelenlerinden biriydi. Kısacık ömründe tarihsel bir görev üstlenen bu Merkez, hem Türk kadını toplum içine taşıyan önemli bir köprü hem de toplumsal eşitliğin sağlanmasında hiç göz ardı edilemeyecek bir yol gösterici oldu.

Çağdaşlaşma yönünde atılan büyük adımlara karşın Osmanlı Devleti'nin birçok bakımdan o zamana kadarki en zayıf durumunda olduğu Cemiyetin yeniden yapılanma yıllarında hükümet, birçok yönden büyük katkısı olacağı anlaşılan Hanımlar Merkezi'ni gitgide daha çok önemsendi. Bu önemsemenin nedenlerinin başında yetkililerin yabancı ülkelerde kurulmuş benzerlerinin o ülkelerde toplumsal gelişmeye ve ekonomik güçlenmeye katkılarını görmeleri ve uluslararası düzeyde çarçabuk benimsenen bu Merkez'in etkinlikleriyle ülkeyi batıya yaklaştıracakını düşünmeleri geliyordu. Yöneticilerin, Merkez'in etkinliklerine bizzat katılmaları, annelerinin, eşlerinin, kızlarının sadece kurucular arasında değil, düzenlenen etkinliklerde de yer almaları da bu önemsemenin bir göstergesiydi. Merkez'in kuruluşuysa Tanzimat ve I. Meşrutiyet yıllarında, önceden pek görülmeyen nitelikte ve nicelikte aydınlar yetiştiğinden *çok daha bilinçli bir ortamda duyurulan II. Meşrutiyet yıllarında gerçekleşmişti. Bu bağlamda Hanımlar Merkezi, Osmanlı İmparatorluğu'nda son yüzyılda yaşanan toplumsal bilinçlenme ile ilgili bazı tarihsel gelişmelerin de ürünüydü.*

Sadece iki yıl uygulanan parlamenter yönetimin kesintiye uğradığı yıllarda tüm kurumlar gibi sesi kesilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Meşrutiyet'e dönüşle yeniden yaşam kazanması, bu gelişmelerden biriydi. Özünde Batılı bu Cemiyet'in çağdaşlaşmaya önyak olan çarpıcı etkinlikleri arasında Türk kadınının toplum içinde yer almasına büyük katkısı olan *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ni* kurmasıysa son yüzyılın yenilik hareketlerinin kadının sosyal yaşamdaki durumunu değiştirmeye başlamasıyla bağlantılıydı.

Şöyle ki 23 Temmuz 1908'de anayasal yönetimin canlandırılması yüzyıllarca süren duraganlığıyla Batı dünyasından geri kalan Osmanlı Devleti'nin çöküşe doğru yol almasını durduramamışsa da ülkeye tartışılmıyacak gelişmeler ve köklü değişiklikler getirmişti. Bunu

sağlayan, İkinci Meşrutiyet'i duyuran aydınların çoğunun imparatorluğun gerilemesinin toplumsal bilinçlenmeyle durdurulabileceğini anlamış olmalarıydı. Birçoğu da bunun bütün uygar ülkeler gibi ancak kadınla erkeğin bir arada olduğu bütüncül bir toplumda yer bulacağını bilincine varmıştı. Kaldı ki yöneticilerin bir kısmı ülkenin tekrar güçlenip gelişmesinin gelecek kuşakların daha bilinçli yetiştirilmesini gerektirdiğini, bunun için Türk kadınının yüzyıllardır itildiği tutsaklıktan çıkarılarak eğitilmesinin, hatta meslek sahibi, üretken, ülkenin ekonomisine ve gönencine katkılı duruma getirilmesinin kaçınılmaz olduğunu daha Tanzimat'ın ilk yıllarında kavramışlardı. Bunun anlaşılmasında açık söylenmese de Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük kitleleri Protestanlaştırmayı hedefleyerek 1820'de Anadolu'ya gelmeye başlayan Amerikalı misyonerlerin de ciddi bir payı olmuştu.

Hedeflerine ulaşmak için önce halkın sevgisini ve güvenini kazanmak gerektiğini bilen bu kimseler bunu başarmak için ülkenin gözardı edilmiş uzak köşelerine kadar uzanarak halka devletin sunmakta yetersiz kaldığı eğitim ve sağlık hizmetleri vermeye yöneldiler. Açtıkları okullarda düşüncelerini yayarken halkın sağlıklıyla da ilgilendiler. Bu alanda gözlemledikleri yetersizliği Amerika'daki merkezlerine ilettiklerinde okyanus ötesinden Türk topraklarına sağlık alanında bilgili, birçoğu da hemşire-hastabakıcı olan misyonerler gönderildi.⁶ 1830'da gelmeye başlayan sağlık misyonerleri her yerde açılan okullara sağlık merkezleri, poliklinikler ve hastaneler eklediler. Geleneksel Osmanlı aile yapısı içinde erkek misyonerler kadınlarla iletişim kuramazken bunu yapabilen pekçok kadın üyenin de katıldığı misyonerler ordusu, eğitim ve sağlık kurumlarında din-cinsiyet ayrımı yapmadan toplumun yoksun kaldığı hizmetleri sunarak halkın gönüllerini kazandılar. Hedef kitle olarak seçtikleri Ermenilerin kızlarını eğitip sağlık birimlerinde görevlendirerek onlara iş ve aş sağlamalarıysa Türkleri özendirdiği kadar Türk kadının çalışma yaşamına adım atması için esin kaynağı da oldu.⁷

Kadının Çalışma Yaşamına Girmesi

Amerikalı misyonerlerin özetlenen etkileri, Osmanlı Devleti'nin ekonomide güçlenip ileri ülkeler arasında yer alması için çabalayan yöneticilerin bu açıdan nitelikli nüfus artışının önemini anlayıp bunun bilgili ebelerle sağlıklı doğumlar gerektirdiğini kavramalarıyla birleşince

⁶ Cyrus Hamlin, *America's Duty to Americans In Turkey* *North American Review* 163, No. 478, (Sept. 1996) 276-281.

⁷ Seçil Akgün, *Turkish Image In the Reports of American Missionaries In Turkey*, *Turkish Studies Association Bulletin*, Oct. 1989, s. 97.

ebeliğin kadınlara bir meslek dalı haline getirilmesi düşüncesi doğdu. Doğal ebe oldukları varsayılan kadınların bu görevi ellerinde belge ile bilinçli olarak yapabilmeleri⁸ için ilk adım, ebeliğe istekli kızlara Mekteb-i Tıbbiyye'de haftada bir gün verilen ders açılmasıydı. Ciddiyeti de kayıt yaptıranlara derslere katılma zorunluluğu getirilerek belirtilmişti. İlginçtir ki Müslüman kızların da ilgi gösterdiği bu uygulamanın başlangıcında derslere katılanların okuma yazma öğrenmeleri bile öngörülmemiş, öğrenciler eğitilirken sadece sözel bilgilendirme ve mankenler üzerinde uygulamalarla yetinilmişti. Derslere ilgi artınca 1842'de anatomi başta, tıp derslerinde de eğitimin öngörüldüğü 3 yıllık ilk ebelik kursu açıldı; buraya kaydolun Müslüman kızlardan 10 öğrenci, 1845 yılında 26 Hıristiyan kızla birlikte ebelik diplomalarını aldı.⁹ Bu diplomalar, Türk kadınının meslek sahibi olmasının ilk kez belgelenmesiydi. Bundan sonra ebeler, göreve atanan, maaş alan görevliler olunca toplumun bu alana bakışı da değişti: Ebeler güvenilir, aranır, sayılır oldular.

Zamanla ebelik eğitimi, daha ciddi boyutlar kazandı ve ebelik öğrencileri, Hilal-i Ahmer Başkan Vekili Dr. Besim Ömer Paşa ve Gülhane Hastanesi doktorlarından Derviş Bey gibi ünlü hekimlerden dersler alarak yetiştiler. 1892'de Besim Ömer Paşa'nın gayretleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Veladethane (doğumevi) hizmete girdi. 1908'de de Kadırğa'da ilkokul mezunlarının kabul edildiği ilk ebelik okulu açıldı ve bu okulda ilk kez dersler hastalar üzerinde uygulamalarla verildi.¹⁰

Türk kadınlarının eğitim görüp sağlık hizmetlerinde çalışmaya başlamalarının bir başka esin kaynağı da Kırım Savaşı sırasında hastanelerde yaralı askerlere bilinçli bakım yapılmasını örgütlemek üzere 1853'te İstanbul'a gelen İngiliz hemşire Florance Nightingale'di. Dünyada modern hemşireliğin kurucusu olarak tanınan Nightingale'in yatağa düşmüş askerlerin başında özveriyle çalışmasını izleyen bazı Türk kızları, kuşkusuz işin ekonomik getirisini de gözeterek İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde hastanelerde çalışmaya başladılar. Böylece ebeleri ve hastabakıcılarıyla sağlık hizmetleri Türk kadınının ilk mesleği olurken kızların mahalle mektebini aşan eğitim alarak yetişmesi düşüncesi de gelişti. Nitekim Sultan Abdülmecit'in (1839-1861), Sadrazama ve büyük memurlara aşağıdaki sözleriyle halkın gönenci ve mutluluğu için din işlerinde olduğu kadar dünya işlerinde de cahilliğin kaldırılmasını sağlamalarını buyurup

⁸ Ayça Alemdaroğlu, *Eugenics, Modernity and Nationalism in Social Histories of Disability and Deformity*, ed. David Turner and Kevin Stagg, London, N.Y. Routledge 2006, s. 7.

⁹ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, Cilt II, İstanbul 1940, s. 451-52.

¹⁰ İbid.

bunun ancak bilim ve sanat öğretimi veren okullar açılarak yapılabileceğini hatırlatarak Kız Rüştiyelerini kurdurmasıyla Türk kadınına toplum içinde yitirmiş olduğu yere dönüş yolu açıldı.

“Sana (sadrazama) ve bütün bakanlara tebaanın refah ve saadeti için lazım gelen tedbirleri itimad-ı tam dairesinde düşünmenizi ve görüşmenizi emrediyorum. Bu yolda ilerleme, din işlerinde olduğu kadar dünya işlerinde de cahilliğin kaldırılmasına bağlı olduğundan, ilim ve fen ve sanat öğretimini sağlayan okulların kurulmasını ön plana alınacak işlerden sayıyorum.”¹¹

Ne var ki eşitlik, hala çok uzak bir düşünceydi: Rüştiyeler kız ve erkek öğrencilerin bir arada olması sakıncalı görüldüğünden ayrı yerlerde açılmıştı. Bu okulların gereğini vurgulamak üzere 1858’de gazetelerde yayınlanan hükümet kararlarının *“Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarına itaat etmeleriyle, istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır.”*¹² satırları da yönetenlerle yönetilenlerin çoğunun ayrımcı anlayışını yansıtıyordu. Dolayısıyla kadının erkekle eşitliğine bir insan hakkı olarak yaklaşılması için uzun zaman geçmesi gerekti ama kadının eğitilmesinin gerekliliği ve toplum yaşamına katılıp üretken olmasının yararları atılan ilk adımlara eklenenlerle gitgide daha çok anlaşıldı. Mithat Paşa’nın Tuna Valisi iken Rusçuk’ta kurduğu kızlara okuma-yazma-biçki-dikiş öğretilen ilk meslek okulu da bu yöne açılan çok önemli bir kapıydı: Bu okulda askerlere sargı bezi, çamaşır ve giysi hazırlayan kızların mezun olunca ücret karşılığında çalışmaları için bir fabrika kurulması da kadınların iş yaşamına katılmasının yoksulluğun giderilmesine; üretime katılmasının da sanayide daha hızlı ilerlemeye önayak olacağını anlatmıştı.¹³

1869 yılında kızların eğitimini zorunluluk yapan nizamnamenin ardından İstanbul’da Kız Sanayi Mektebi’nin ertesi yıl da kadın öğretmenlerin çoğalmasıyla kızların okutulmasının daha kolay yaygınlaşacağı düşünülerek Kız Öğretmen Okulunun (Darülmuaallimat) açılması, kadınlar için ebelik ve hastabakıcılığa yeni meslekler ekledi. Basın da aynı zaman dilimi içinde kadının eğitilmesini ve sosyal yaşamının genişletilmesini destekleyen ilerici kalemlerin yazılarına yer vererek atılan adımları güçlendirdi. Örneğin; Namık Kemal 1867 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan *“Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha”*

¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, s. 182.

¹² Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, Cilt II, İstanbul 1940, s. 382.

¹³ İbid, 573-79.

başlıklı yazısıyla kadın dışlandıka ¼lkenin n¼fusunun ancak yarısının ¼retici olacağını vurgulamıştı. Ahmet Midhat, şemsettin Sami, Recazade Mahmut Ekrem gibi aydın yazarlar da ses getiren makalelerinde sık sık ¼lkenin ¼ıkarı ve g¼nenci i¼in kadının tutsaklıktan ve t¼keticilikten kurtarılması gerektiğini dile getirdiler. Kadının eğitimi ve ¼alıřmasını ekonomik ¼ok¼nt¼de olan ¼lkede g¼çlenme yolu ve umudu olarak g¼steren bu yazılar, kısa zamanda toplumu etkilemeye başladı. Bu etki kapsamında bazı gazeteler kadın sayfaları yayınlamaya başladı. ¼rneđin, 1869'da Terakki Gazetesi haftada bir kadınlara mutfaktan ¼ocuk bakımına, ev ekonomisine kadar uzanan t¼rl¼ pratik bilgiler sunan *Muhadderat* (Kadınlar) *¼in Gazete* başlıklı ek sayfaları ¼ıkarmaya başladı. Onu bir benzer ekle Vakit Gazetesi izledi.

¼te yandan ¼zetlenen girişimlerle kadının cahil bıraktırılmasının sakıncalarını anlayan; ¼lkenin ancak bilimle, bilgiyle g¼çleneceđini kavrayan eğitimi, k¼lt¼rl¼ erkekler ¼ođaldık¼a gelişmeler yavaş da olsa s¼rd¼. Hatta Kanun-ı Esasi'de kadın-erkek eştiliğine ilişkin bir madde bulunmamasına karşın Meşrutiyet'le daha da yaygınlaşan bu d¼ř¼nceyi ilk Meclis-i Mebusan'da Yanya Mebusu Abd¼l Bey, kadın eğitimi de ¼ne ¼ıkararak şu s¼zlerle dile getirmişti: "Bu cehaletle biz nasıl medeni olabiliriz? Nasıl terakki edebiliriz? Bu gaflet uykusundan nasıl uyanabiliriz? Bir kere İstanbul'da yeni a¼ılan bir iki mektepten başka taşrada hi¼ kız mektebi yoktur. şu kadın taifesini insan yerine koyduğumuz yok ki terbiyelerine dahi ¼alıřmıř bulunalım. Bilmiyoruz ki erkek terbiyesi, kadın terbiyesine bağlıdır. Ana cahil olursa ¼ocuk ne derece terbiyesiz ve ahlakı ne derece bozuk olacağı tefekk¼r buyrulsun!"¹⁴

Nitekim Abd¼lhamit d¼neminde kadının eğimi, hatta hakları y¼n¼nde hayli yol alındı. Yeni y¼zyıla girerken ¼rneđin, ¼nl¼ d¼ř¼n¼r Tevfik Fikret'in "*Elbette değil nasibi mezellet kadınlığın // Elbet sefil olursa kadın, al¼alır beşer*" dizesi¹⁵ ağızdan ağza dolaşıyordu. Kaldı ki ¼lkenin Anayasa ile tanışmasıyla başlayan yeni d¼nemde ortaya ¼ıkan Batıcılık, İşlamlık, T¼rk¼¼l¼k gibi değişik ve ¼eliřik d¼ř¼nsel akımların temsilcileri de farklı boyutlarda da olsa T¼rk kadınının tutsaklıktan kurtarılması gereğinde birleşiyorlardı.

Merkezin Altyapısı: Kadının Eğitimi

Abd¼lhak Hamit, Selahattin Asım, Abdullah Cevdet gibi bir¼ok ilerici aydın duyarlılıkla eşitlik ¼zerinde duruyor, Celal Nuri (İleri) yazılarında

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Cilt VIII, Ankara, 1983 s. 382.*

¹⁵ Tevfik Fikret'in *Rubab-ı şikeste*'sinden.

kadının konumuna ilişkin düzenlemelerin İmparatorluk için gereken reformların en önemlisi olduğunun altını çiziyordu. Böylece aydınlanma yolu yıllarca süren gelişmelerin ürünü olarak yavaş yavaş kadınlara da açılırken bir yandan da *İnsaniyet, İnci, Hanımlara Mahsus Malumat* gibi kadın dergileri yayınlandı. Aydın aileler tarafından özel olarak eğitilen ya da kızlara açılan okullarda veya yabancı kolejlerde eğitilerek yetişmeye başlayan kültürlü kadınlar bu dergilerde yazılar yayınladılar. Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım başta olmak üzere İsmet, Nigar, Fahrünisa, Keçecizade İkbal Hanımlar, yazılarıyla ün yapan kalem sahibi kadınlardan birkaçıydı.¹⁶ Bu gelişmelerin birleşmesi tam da o sıralar kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kadınları da dikkate almasına, daha sonra da Kadınlar Merkezi'nin kurulmasına temel oluşturdu.

Yukarıda anlatıldığı gibi ülkenin o dönemdeki koşullarının gerektirdiği ivmeyle birçok kadın derneği de kurulmuş, insancıl amacıyla her çevrede ilgi gören ve hoşgörüsüyle karşılanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi de bunların en önemlilerinden biri olmuştu. Sözün özü, kadınların Türk kadınının konumunu değiştirmek için uğraşmaları, bunun ürünü olarak kurulan kadın dernekleri ve ilerici yazarların seslenişleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'nin temel taşlarını oluşturmuştu. Kaldı ki HAC'nin yeni yönetmeliğinin 6. bölümünün "İnas Kısmı" başlığı altındaki 43. maddesi de¹⁷ "Dersaadetdeki Vilayet ve liva ve kazalarda Osmanlı hanımlarından mürekkep ve mahalleri zukur merkez ve şubelerine merbut bulunacak ve yalnız ianat cem'i ve levazım ihrazı ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilir." içeriğiyle merkezin kurulmasına olanak tanımıştı. Bununla birlikte II. Meşrutiyet'in aydın kadrosu içinde, hatta okumuş kadınlar arasında bile eşitliği özümseyemeyenler olduğundan Hanımlar Merkezi, birçok zorluklar yaşandıktan sonra ancak 1912 yılında kurulup çalışmalarına başlayabildi. Değinilen yazarlardan İsmet Hanım'ın kadının başını dik tutabilmesi için ekonomik özgürlüğü olması gerektiğini İkdâm Gazetesi'nde yayınlanan "Ya Biz Ne Olacağız?" başlıklı makalesiyle dile getirmesine Keçecizade İkbal Hanım'ın aynı gazetede yayınlanan "Cevabım" başlıklı yanıtı, değinilen çelişkiyi anlatan iyi bir örnekti. Bu yazının çarpıcı bir kesiti şöyleydi:¹⁸

¹⁶ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara, 1973, s. 33.

¹⁷ HAC'nin Kadınlar Kısmı başlığı altındaki bu satırlarda özetle Osmanlı Hanımlarının yalnız nakit para ve araç-gereç bağışı toplamak üzere merkez ve şubeler kurabilecekleri açıklanıyordu. Nizamnamenin II. Bölüm'de de verilen tamamı için bk. Salname, s. 59-72.

¹⁸ İkdâm, 1 Eylül 1908.

“İslam ahlaki antifeminist usulünü kabul eder ve erkekler de bu kaideyi korumakla mükelleftir. Erkek, kadına üstün olmalıdır. Çünkü erkekler, doğuş itibarıyla bu üstünlüğe sahiptir. Biz kadınlar ne onlar kadar kuvvetli bir vücuda malikiz ne de aklımız onlar derecesindedir. Aile hayatında erkekle kadın eşit olursa geçim düzeni ne olacak? Aile gaile olacaktır. Bir aile, küçük ölçüde hükümet demektir. Bir hükümetin iki hükümdarı olamayacağı gibi, bir ailenin de iki hakimi olamaz. Hemşiremiz (İsmet Hanım) henüz siyasi haklarda eşitlik istemiyor. Öğrenim ve terakki yolunda eşitlik istiyor. Bu istek beyhudedir. Bir şeyi öğrenmekten maksat, onu gereğinde kullanmaktır. Yüksek tahsil görmeye ve o tahsilden faydalanmaya kadın olarak yaratılmış olmamız manidir. Erkeğin siyasal haklarına katılmamıza ise tabiat kanunu manidir. Çünkü siyasal haklarda eşitlik, vazifede eşitliği gerektirir. Mesela, kadınlar asker olamaz ve farzı muhal kadın orduları kurulsun bile bir faydası olamaz. Kadınların memur olmak, mühendis olmak, amele olmak, posta müvezii olmak gibi mesleklerle geçimlerini sağlamaktansa aç kalmaları daha iyidir.”

Kadınlar Merkezi'nin Kuruluşu

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in özgürlük havasını koklayarak yeniden yapılanırken ülkenin toplumsal gelişmesine katkıları çoğaldıkça devlet bu Kurum'a daha öncesinde boy ölçüşemeyecek kadar önem vermeye başladı. Sultan Reşat'ın (1909-1917) Cemiyet'in koruyucu başkanlığını, Velihaht Yusuf İzzettin Efendi'nin fahri başkanlığını üstlenmesi bu önemsemenin göstergeleriydi.¹⁹ Kızılhaç Genel Merkezi'nin kayıtlarında altı çizilerek yer verilen²⁰ bu derin ilgiyle orantılı olarak ülkeye hizmetleri artan Cemiyet'in 1912 Martında Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ni kurması da çağdaşlaşmanın ön koşulu olan kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde bir katkıydı. Gerçekten de Cemiyet'in yeni ortamındaki gelişmeleri içinde özellikle kadının toplumsal konumuyla ilgili olanlar, kurum üyelerinden olduğu kadar hükümetten de büyük destek gördü. Bu destekle hızla örgütlenen Kadınlar Merkezi de hastabakıcılığın gelişmesine yönelerek özellikle savaşlar dolayısıyla sağlık hizmetilerine duyulan büyük gereksinimin karşılanmasına; çeşitli etkinliklerinin kent ve kırsal kesim

¹⁹ Sultan Reşat'ın padişahlığı sırasında daha büyük olduğu için Yusuf İzzettin Efendi Velihaht olmuş, yaşça ikinci sırada olan Vahdettin'in Yusuf İzzettin'in sağlığının iyi olmadığını belirterek sürdürdüğü ısrarı üzerine iki velihaht olması kabul edilmişti. Velihaht olduğunda HAC'nin fahri başkanı da olan Yusuf İzzettin 1916 yılında intihar edince başkan Sultan Reşat'ın ölümünden sonra da tahta geçen Vahdettin olmuştu. (bk. Necip Fazıl Kısakürek, *Vahidüddin*, İstanbul 1968, s. 24-27).

²⁰ IRCA AF 19, 1 Yusuf İzzettin Efendi.

kadınlarına açtığı yepyeni ufuklarla da toplumsal gelişmelere büyük ivme getirerek devlete ve HAC'ne önemli katkılar yaptı.

Balkan Savaşları sırasında Cemiyet'in yan kuruluşu olarak yaşam bulan Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Meşrutiyet hükümetinin batılılaşma politikası ve son savaşlar sırasında sağlık hizmetlerinde duyulan yardım eli gereği üzerine *alacele* tasarlanmış bir yapı değildi. Merkez olarak kurulmasının ilk adımları, dönemin ülkenin gelişmesini kadınların gelişmesiyle ilişkilendiren aydınlarının, özellikle de Askeri Tıbbiye hocalarından, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin başkanı da olan Dr. Besim Ömer Paşa'nın 1910 yılında Dışişleri Bakanı Rifat Paşa'nın Fransız asıllı eşiyle birlikte "Hilal-i Ahmer Encümen-i Nisvanı" yani Kadınlar Heyeti kurulması için başlatığı çalışmalarıdır. Bu çalışmalarını basının günlük gazetelerde duyurup açıklayıcı yazılarla desteklemesi kadınların örgütlenmesi düşüncesinin yaygınlaşmasında ve Hanımlar Merkezinin kurulmasına doğru hızla yol alınmasında yararlı oldu. Bu yazılar arasında çok ses getirenlerinden biri Yeni İkdam Gazetesi'nde yayınlanan "Hilal-i Ahmer Encümen-i Nisvanı" başlıklı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu konuda örgütlendiğinin anlatıldığı makale idi. İçeriğinde bir ülkenin geleceği demek olan çocukların ilk eğitimlerini anne kucağında aldıkları hatırlatılıyor, bu eğitim iyi yetişmiş, kültür düzeyi yüksek anneler tarafından verildiğinde yeni yetişenlerin daha okul çağından önce sağlam kişilik sahibi olacakları "*Vatanın yükselmesine hizmet edecek sağlam ahlak, çocuğa kadın tarafından aktarılır ve öğretilir. Bu ahlakı annesinden alamayanlar belki zekaları sayesinde birçok bilgilere sahip olurlar fakat hiçbir zaman insanlığın mutluluğunu sağlayacak erdemleri kazanamazlar.*" satırlarıyla anlatılıyordu. Kadın sorununa döneme göre oldukça ilerici yaklaşan bu yazıdaki "*o hassas vücutlara bağlıladığı kudret bir doğa üstünlüğü gösterir.*" tümcesi, kadının toplumsal gelişimi hızlandırmada doğuştan gelen özellikleri olduğunu vurguluyordu. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kadını öne çıkarmaya yönelmesi de Türk kadını Osmanlı yönetiminde giderek artan duraganlıktan çıkarıp eskiden sahip olduğu konuma döndürecek hareketin başlangıcı olarak tanıtılıyordu. Kadınların ailelerinin yanı sıra vatana da büyük hizmetler yapabileceklerini hatırlatan makale, herkesi kurulacak olan *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti*'ni ve yapacağı çalışmaları desteklemeye çağırarak son buluyordu.²¹

Adını gitgide daha çok duyuran bu yeni oluşumun ismi bir süre sonra *Hilal-i Ahmer Osmanlı Kadınları Heyeti* olarak değiştirildi; Nisan ayında da başkanlık Rifat Paşa'nın eşiyle kalmak üzere Midhat Paşa'nın

²¹ Yeni İkdam, 15.3.1910.

eşi Fahriye Hanım Merkezin fahri başkanlığını, İsmail Hakkı Paşa'nın eşi de başkan vekilliğini üstlendiler. Yeni kuruluşun aktif başkan vekili Ziraat ve Orman Nazırının veznedarı Josef Azaryan Efendi'nin, Türkçe yazmanı Reji Komiseri İsmail Cenani Bey'in eşleri, Fransızca yazmanıysa Madam Hanri idi. Üyelerin önde gelenleriyse Sadrazam'ın kızı olan Binbaşı Cemil Bey'in eşi başta olmak üzere Hariciye Müsteşarı'nın, Ayandan Naradonkyan ve Azaryan Efendilerin, Yeğen Hüsnü Bey'in, Sait Bey'in eşleri, ayrıca, eski sadrazamlardan Ferit Paşa'nın kızı da olan Mahmut Bey'in eşi ve Vahit Bey'in Müze Müdürü merhum Osman Hamdi Bey'in kızı olan eşi gibi yüksek bürokratların aileleriydi.²²

Kadın kuruluşu için çalışmalar başlayınca hayır kurumlarının kendi fonlarını oluşturduğu gözetilerek alınan kararlarla hemen bu oluşuma gelir getirecek etkinlikler düzenlendi. Örneğin, Ayazpaşa'daki konaklarında Rıfat Paşa'nın eşinin küçük bir giriş ücreti ödeyerek gezilmek üzere açtığı sergide Avrupa'nın çeşitli kentlerinden bağış olarak gönderilen eşyalar satışa sunuldu.²³ 24 Nisan'da açıldığında sadece hanımlara ayrılan ilk gününden sonra erkeklerin de gezebildiği bu sergide Türk hanımların yanı sıra İstanbul'da görevli yabancıların eşleri de satıcılık yaptılar. Sadrazam, yabancı elçiler, Ayan'dan bazı üyeler, mebuslar ve kalburüstü birçok kimse sergiyi gezip pekçok hediyelik eşya satın aldı. Günlük gazetelerin İstanbul'da ilk kez yapılan bu etkinliğe devlet ileri gelenlerinin de katıldığını bildiren haberleri, Tanin'de yayınlanan "Hiçbir şey satın alınmasa da 5 kuruş duhuliyeye vererek bu hayırlı işe katılmak hanımlarımız için pek tatlı bir vazife-i cemiyet olacaktır." gibi yorumları, sergiyi gezen Mısır Hidivi'nin annesinin 100 İngiliz lirası bağış yaptığı, Yeni İkdâm'ın sergideki satışlardan 2.509 lira 19 kuruş toplandığı²⁴ gibi haberleri, hem yeni örgütlenmeyi tanıtmak hem de halkı ileride yapılacak benzer etkinliklere katılmaya yöreklendirmek açısından çok işlevsel oldu.

Yukarıda özetlenen adımlardan da anlaşıldığı gibi temeli, Hilal-i Ahmer'in kuruluş yönetmeliğinde atılan ve İstanbul'un dar çevresinde kalsa da sesi Cemiyet'in yeniden yapılanmasından önce duyulmaya başlayan Hanımlar Merkezi'nin tam anlamıyla kurulup adının konması²⁵ ve örgütlenmesi yaklaşık iki yıl aldı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Hanımlar

²² Yeni İkdâm, 26.4.1910.

²³ Yeni İkdâm, 3.5.1910.

²⁴ Tanin, 7.5.1910.

²⁵ Bu Merkez uzun süre değişik isimlerle anılmış, içerik değişikliği olmamakla birlikte örneğin, Salname'de olduğu gibi, aynı kaynakta bile HAC Kadınlar Kısmı, Hanımlar Kısmı, Hanımlar Merkezi veya Kadınlar Merkezi olarak adlandırılmıştı.

Resim 49: Kadınlar Merkezi Genel Kurul Toplantısı

Merkezi'nin kurulmasının kararlaştırıldığı 21 Nisan 1911'de yapılan Birinci Genel Kurul toplantısından hemen sonra, İstanbul'un yüksek bürokratları ve belli başlı ailelerinden 100 kadının yeni oluşuma kurucu üye olarak kaydedilmesi Merkezin kurulması için başlatılmış çalışmalara hız verdi.²⁶ Başkan seçilen Bahriye eski nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Prenses Nimet Hanım, Genel Kurul üyesi seçilen 30 kadın ve bu üyelerin seçtiği Yönetim Kurulu Başkadınefendi'nin fahri başkanlığında bir yıl boyunca durmaksızın çalışarak Merkez'in altyapısını hazırladılar.²⁷ Bu yoğun çalışmanın sonunda, kadınları tutucu çevrelerin bile kolay karşı koyamayacağı sağlık ve hayır işlerine yönlendirerek kamuya yararlı olmalarını sağlayacak olan ünite, 20 Mart 1912'de *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkeziyesi* adıyla kuruldu. (Resim 49)

22 hanımsultanın Merkezin fahri üyeliğini kabul edip her yıl en azı 500 kuruş bağış yapmaya söz vermesi²⁸ ve o zaman Şurayı Devlet Reisi olan Sait Halim Paşa'nın eşi Prenses Emine Hanım'ın kurulurken Merkez'e yaptığı 1000 liralık bağışın gazetelerde duyurulması²⁹ yeni kuruluşa güven

²⁶ Salname, s. 53-56. Kurucu üye olarak kaydedilen 100 kadının adları Belge: 61'de verilmiştir.

²⁷ İbid. s. 266-67. Genel Kurul ve Yönetim Kurulu'daki kadınların isimleri ve görevleri için bk. Belge: 62 (a,b).

²⁸ İbid. s. 56-57. Fahri üyelerin isimleri ve söz verdikleri yıllık bağışlar için bk. Belge: 63.

²⁹ Tasvir-i Efkâr, 9.12.1912.

duyulmasını sağladığı gibi çok önemli kimselerin yanında yer almak yönüyle özendirici de oldu. Taşra kentlerinde başkentün ünlü kimselerinin Merkez'e üye olduğunu öğrenen ileri gelenler, eşlerinin, ailelerinin isimlerinin hayır işlerinde geçmesinin saygınlıklarını arttıracaklarını düşündükleri için de olsa Merkez'e ellerinden geldiğince katkıda bulunmaktan geri kalmadılar. Hanımlar Merkezi Yönetim Kurulu'ysa daha ilk toplantısında etkinlikler yapabilmek için para sağlamak gerektiğini görüştüğünden bu katkıları sevinçle karşılarken gördüğü ilgiden de aldığı güçle kuruluşunun üçüncü gününde Trablusgarp savaşında çarpışan askerlere yardım eli uzatarak faaliyete geçti.

Birbirini izleyen parasal bağışları ve askerler için gönderilen çorap, çamaşır, hırka gibi çeşitli giysileri yerine ulaştıran Merkez, Balkan Savaşları ve Osmanlı Devleti'nin nerdeyse boy hedefi olduğu Birinci Dünya Savaşı sırasında da cephedeki askerlerin ve cephe gerisindeki sivil halkın, işgal edilen yerlerden kaçarak Osmanlı topraklarına sığınan binlerce göçmenin türlü sorunlarına eğildi. Sözün özü, ülkenin genel durumunun gerektirdiği çok boyutlu görevleri yerine getirmeye çalışarak kısa zamanda tıpkı HAC gibi, hayır kurumunu aşan bir kimlik kazandı. Kadına yardım eden, eğiten, aydınlatan, örgütleyen, ekonomik güç sağlayan çok yönlü bir yapı oldu.

Yaşanan "İlk"lerle Güçlenmesi

Hanımlar Merkezi, adı üstünde bir kadın kuruluşuydu ve aydın yapısıyla Türk kadının toplumsal gelişmesine öncülük yapması doğaldı. Bununla birlikte, etkinlikleri ile kadınla erkeğin toplum içinde birlikte yer almasına kapı aralamasıyla öncülüğü de görevleri gibi çok yönlü oldu. Üstelik etkinliklerinin pek çoğu, yaptırımlarındaki çoğullukla çelişkili bir şekilde ülkede yaşanan ilkler oldu. Örneğin, Türk toplumu Merkez'e yardım amacıyla gelir sağlamak için de olsa kadınların sokaklara çıkıp rozet satmasına, (*Resim 50*) tezgahlar arkasında satıcılık bile yapmasına ilk kez Kadınlar Merkezi eliyle tanık oldu. Bunların toplumsal kabul görüp yaygınlaşmalarını desteklemek için en üst devlet yetkililerinin eşleriyle Merkez'in düzenlediği çeşitli etkinliklerine katılmaları da ülkede yaşanan ilklerdendi. Padişah başta olmak üzere bir çok devlet adamının Merkez'le yakından ilgilenmeleri; annelerinin, eşlerinin üye olmaları hatta bu hanımlardan bazılarının yönetici görevler üstlenmeleri, başka kadınların da güvenle Kadınlar Merkezi'ne üye olup çalışmalarına katılmalarını sağladı. Merkez'in böylece büyüyüp genişlemesi, saygınlığını da arttırdı.

Devletin, Merkez'e yönelik olumlu tutumu Osmanlı Devleti'nin güçlenmesinin kadının sosyal ve ekonomik katkılarına da gerektirdiğinin

Resim 50: Çiçek Günü'nde Hilal-i Ahmer rozeti satan bir kadın

bilincinde olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın Osmanlı siyasal yaşamına egemen olduğu dönemde de değişmedi. İttihatçı aydınlar cephede askere sunulan sağlık hizmetlerinde de kadın desteğinin vazgeçilmez olduğunu kavradıklarından bu yönde yararlı olacağına inandıkları Merkezle ilgilenmeyi sürdürdüler. İttihat ve Terakki'nin en önde gelen ismi olan Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan ve annesi, Merkez'in etkinliklerini içtenlikle desteklediler. Partide ve hükümette Enver Paşa kadar önemli olan Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım da aynı ilgiyi esirgemedi hatta yönetici eşlerinin bir kısmı Merkez'i kuranların da önyak olmasıyla düzenlenen kadın sorununun tartışıldığı Beyaz Konferanslara, birçoğu da hastabakıcılık kurslarının diploma törenlerine düzenli olarak katıldılar.³⁰

Merkezin altyapısını hazırlayan Dr. Besim Ömer Paşa'nın kadınlara verdiği konferanslar, hastabakıcılık kurslarında onun ve Dr. Asaf Derviş Bey'in verdikleri dersler de toplumsal yaşamda kadın-erkek birlikteliğinin ilk kez gerçekleştiği ortamlardandı. Büyük ilgi gören, Kadınlar Merkezi kurulduktan sonra sayıca da çoğalan hastabakıcılık kurslarına yüzleri peçesiz olarak katılan öğrencilerin dönem bitiminde yapılan törenlerde derslerde karşı karşıya oturup dinlemeye alıştıkları erkek hocalarının ellerinden diplomalarını almaları, hatta onlarla fotoğraf çektirmeleri de o

³⁰ HAC Hanımlar Takvimi II, s. 142. Beyaz Konferanslar hakkında Serpil Çakır'ın "Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda: Beyaz Konferanslar" (Tarih ve Toplum, 123. sayı s.31) yazısı ayrıntılı bilgi içermektedir.

dönemde yaşanan ilklere dendi. O zamana kadar ülkede örneği görülmemiş bu tür uygulamaların kursların saygınlığının sorgulanmasına yol açmaması için öğrenimini bitiren ilk Müslüman kızların diplomalarını 13 Temmuz 1914'te yapılan törende Cemiyet'in onursal başkanı olan Başkadınefendi vermişti. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kayıtlarına *dikkate çeken önemli bir kadın ve uygarlık olayı*³¹ olarak geçen törende yeni mezun bir hastabakıcı da Sultan Hanım'ın mezuniyet törenine katılmasının, yaptığı konuşmanın, Doktor Besim Ömer Paşa'nın verdiği söylevin ve öğrencilerin kursu bitirmelerinin tarihsel önemini de vurgulayan kapsamlı bir konuşma yaparak şöyle demişti:

"Müşarün-ileyha hazretleri tarafından irad buyrulan nutk-ı âliye Reise-i Saniye Ayşe Hanımefendi ve şahadetname ahz eden Mebruke ve Fahire Hanımlar cevap vermişlerdir. Reis-i sani ve Hanımlar Merkezi murahhas-ı fenniyesi ve hastabakıcılık muallimi Müderris Doktor Besim Ömer Paşa nutkunda devletlü ismetlü başkadın efendi hazretlerinin ve selatin-i kiram hazeratının cemiyeti teşrif ile hastabakıcılığı şahadetnamesi itası merasiminde bulunmaları yalnız Hilal-i Ahmer tarihine değil ve belki tarih-i Osmani'ye kaydolunacak en mühim bir vakadır. Bendenizce bugün, Osmanlı Hilal-i Ahmer tarihinde daima yaşayacaktır."³²

Bu özel törende hastabakıcılığın Osmanlı kadınlarına çok uygun bir görev kapısı açtığını hatta bu mesleğin ülkenin kadınlarını geleceği düşünmeye yönlendirip geliştireceğini vurgulayan başka konuşmalar da yapıldı. Bu tür etkinliklere katılmaya, konferanslar dinlemeye alışmamış davetlilerin konuşmaları dikkatle, ilgiyle dinlenmesi ve beğeniyle karşılaması çok sevindirici oldu. Kadınları kurslara katılmaya özendirmeyi de esas alan bu konuşmaların benzerleri, Hanımlar Merkezi'nin önyak olduğu türlü ortamlarda ve düzenlediği çeşitli etkinliklerde önemli kimseler tarafından tekrarlandı.³³ Padişah da törende hastabakıcılığa doğan ilgiyi güçlendirmek için ilk mezunları diploma almalarını izleyen ay içinde Sanayi Madalyası'yla ödüllendirdi.³⁴ (*Resim 51*)

³¹ İlk İcraat Raporu s. 62'de olay "30 Haziran 1330'da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti daire-i merkeziyesinde icra kılınan resm-i bihin kayda şayan bir vaka-i mühimme-i nisaiye ve medeniye sırasına geçmiştir. Hanımlar Merkez-i Reisesi Devletlü İsmetlü Başkadınefendi hazretleri lütfen daire-i merkeziyeyi teşrif ile bi'l-ımtihan kesb-i istihkak eden hanımefendilere hasta bakıcılığı şahadetnamesini bizzat ita buyurmuşlardır" satırlarıyla yer almıştı.

³² İbid.

³³ Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, s. 96.

³⁴ HAC Hanımlar Takvimi II. 1332, s. 141.

Resim 51: HAC Kadınlar Merkezi hastabakıcı kursundan belge alan kadınlar

Devletin Hanımlar Merkezi'nin ve etkinliklerinin arkasında durduğunun bir göstergesi de Veliht Yusuf İzzettin Efendi'nin zaman zaman toplantılara katılmasıydı. Üstelik Veliht sadece toplantılara katılmakla kalmamıştı. Aynı yılın Kasım ayında Kadırga Hastahanesi'nde hastabakıcılık kursunu tamamlayan öğrencilere Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nde (Daire-i Merkeziye) bir konuşma yapıp ellerini de sıkarak diplomalarını vermesiyle eşitlik yönünde bir ilk daha yaşanmıştı. Kadınlarla karşılıklı konuşmaların yapıldığı bu törenin sonunda Merkez'in açtığı özel deftere Yusuf İzzettin Efendi'nin yazdığı aşağıdaki satırlar, duyguların kadar desteğini de anlatıyordu:

“Şefkat ve insaniyet üzerine müesses (kurulan) bu Cemiyet'e riyaset ve hanımlarımızın mesai-i insaniyet-karanesini (hayır hizmetlerini) müşahade etmek benim için fevkalade bais-i sürur ve ibtihac (mutlu ve sevinçli) bir keyfiyettir. Bundan dolayı hanımlarımıza teşekkürat-ı faikamı takdim eder ve mesai-i masruflarının müntic-i muvaffakiyet olmasını temenni (emeklerinin başarılı sonuçlar getirmesini dilerim) eylerim.”³⁵

Ne var ki bu Merkez, Hükümet yönetim sisteminin değişmesiyle çoğalan siyasal ve düşünsel dalgalanmaların yol açtığı sorunlarla uğraşırken ordu da Osmanlı topraklarına göz diken ülkelerle savaşırken kurulmuştu. Bu ortamda özellikle sağlık açısından üstüne düşen görevi cephelerde ve cephe gerisinde yerine getiremeyen Bab-ı Âli kurumsal desteklere bel bağladığından bu yeni kuruluşu da sevinçle karşıladı ve

³⁵ HAC Hanımlar Takvimi I, 1331, s. 67-68.

elverdiğince destekledi. Ne var ki her bakımdan çöküntüde olan devletin henüz yaşam bulan Kadınlar Merkezi'ne parasal destek yapamayacağı kesindi. Bu durumda tıpkı Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi, Kadınlar Merkezi'nin yönetim kurulu da iyi hizmet verebilmek için güçlenmeye, bunun için tanınıp yurt içinde ve dışında şubeler açarak yaygınlaşmaya yöneldi. Hazinesini güçlendirmek içinse ilk aşamada üye sayısını arttırarak kasasına giren üyelik aidatlarını çoğaltmayı, ikinci olarak da adına bağışlar toplamayı hedefledi. Gelir getirecek değişik etkinlikler düzenlemek, Merkez'in hazinesini güçlendirmek için üçüncü yöntemiydi. Merkez'e bu doğrultudaki çalışmalarında İstanbul'da görevli diplomatların eşleri yardım eli uzatarak Salib-i Ahmer'in Avrupa ülkelerinde yıllar önce örgütlenen kadın kollarının aynı amaçla düzenledikleri etkinliklerin benzerlerinin bu ülkede yapılmasına önayak oldular. Yabancı kadınların kendi ülkelerinden getirttiği hediyelik eşyaları pazarlar açarak satışa sunmak, Kadınlar Merkezi'nin gelir sağlamak amacıyla yaptığı ilk etkinliklerdendi. Üyeler, bu tür düzenlemelere alışkın yabancı kadınlarla el ele çalışarak Merkezin hazinesini güçlendirmeye yönelirken Yönetim Kurulu da 12 Mart 1915 (27 Şubat 1331) tarihli bildirimle İstanbul dışında şubeler açmaya başladı.³⁶ İlkleri Trabzon, Eskişehir, Aydın ve Halep'te açılan şubelere daha sonra Ankara, Kastamonu, Zonguldak, Sinop, Eskişehir, Konya, İzmir, Adana, Erzurum ve başkaları eklendi.

Kadınlar Merkezi'nin yurt dışındaki ilk şubeleri Viyana ve Paris'te açıldı. Bütün şubelerde kadınların içtenlikle yürüttükleri çalışmalar bir süre sonra başlayan Dünya Savaşı'ndan etkilenmeden sürdürüldü. Osmanlı Devleti'nin bu savaşa katılması üzerine Merkez, düşmanla çarpışırken hemen akıllara gelmeyen ama aslında çok önemli gereksinimleri karşılamak için ayrıca örgütlendi. Örneğin; kadınların cephedeki askerlere, yaralılara, hastalara çamaşır; hastanelere yatak takımı, battaniye, sargı bezi vb. dikerek yardımını sağlamak için gazetelerde "Hilal-i Ahmer'in Hanımlarımıza Müracaatı" başlıklı duyurular yayınlattı.³⁷ Çağrılar yaygın katılım getirdi: Yüzlerce Türk kadını istenilenleri üretmek için evlerinde veya Merkezin çatısı altında kurulan dikiş atelyelerinde çoğu da gönüllü olarak özveriyle çalıştılar. (Resim 52) Hatta aynı çağrıları yanıtlayarak sağlık-hastane hizmetlerine bile koştukları gibi zamanla yer almaya alıştıkları bu hizmetlere Dünya Savaşı sırasında daha da büyük katılım gösterdiler. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi de güçlenmesinde ve hizmetlerini yerine getirebilmesinde çok işlevsel olan bu destekleri hiç göz ardı etmeyip hepsini önemsemi ve etkinliklerinin

³⁶ Hanımlar Takvimi II s. 143.

³⁷ Tasvir-i Efkâr, 10.2.1915.

Resim 52: HAC Kadınlar Merkezi'nde gönüllülerin çalışmaları

getirileriyle sürdürülmeleri için özen gösterdi. Dolayısıyla Merkez güçlendikçe çoğalan ve kapsamı genişleyen hizmetlerini sağlık alanına, toplumsal-kültürel gelişmelere ve ülkenin kalkınmasına katkısı olanlar şeklinde sınıflandırıp bunları yerine getirmesine olanak sağlayan, üstelik çoğu gelir de getiren etkinlikleriyle birlikte ele almak yerinde olacaktır.

Sağlık Alanına Hizmeti

Kurulduktan sonra hemen çalışmaya başlayan Kadınlar Merkezi'nin öncelikli görevi sağlık alanına hizmet etmeye odaklıydı. Dolayısıyla, ilk hizmeti de yaralı ve hasta asker-sivilleri iyileştirmek için görev yapan doktorlara yardımcı olmak üzere geliştirilen hastabakıcılık ve hemşirelik hizmetinin Türk kadınları için bir meslek dalı haline getirilmesi ve bu işi yapacak kadınların yetiştirilmesini destekleyip yaygınlaştırmak oldu. Düzenli çalışmalarıyla da savaşta- barışta hastanelerde, sağlık merkezlerinde, polikliniklerde asker-sivil yaralılara, hastalara bakan hemşireleri, hastabakıcıları ve/veya gönüllü olarak yardımcı olmak isteyen kadınları örgütleyerek sağlık hizmetlerinin düzen içinde verilmesini sağlamakta büyük başarı kaydetti.

Merkez'in bu hizmeti üzerinde durmadan önce hastabakıcılıkla hemşirelik arasındaki farkı belirtmek istersek ilkinin kısaca *profesyonel hasta bakımı* olarak tanımlayabiliriz. Hemşirelikse, bu alt yapının tıp bilgisi ile desteklenerek uygulamacıları daha ileri eğitimle doktorlara yardımcı niteliğe ulaştırmayı esas alarak kurulup gelişmiş bir meslek dalı olarak tanımlanabilir. Her ikisi de savaş cephelerinde yaralanan çok sayıda askerin bakımı, tedavisi, cephe gerisindeyse savaş mağdurlarının sağlık sorunlarına

eğilmek üzere batı ülkelerinde Salib-i Ahmer (Kızılhaç), Türkiye’de de Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından yaygınlaştırılmıştır.

Farklı eğitim ürünü olan ve farklı görevleri yerine getiren hastabakıcılık ve hemşireliğin birbirinden ayrı olarak sınıflandırılması ve bunun Türk kamuoyu tarafından anlaşılması, Hilal-i Ahmer Cemiyeti ’nin Hemşirelik Okulu’nu açmasından sonra gerçekleşti. Bu ayırım oluşana kadar hastalara bakanların işlerini daha bilinçli yapabilmeleri, onları bilgi ve beceriyle donatmak üzere açılan kurslarla sağlandı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin daha 1911 yılında tasarladığı hemşirelik okuluysa birbirini izleyen savaşlar yüzünden ancak 1924 yılında kurulabildi. Bu okul mezun verene kadar hastabakıcılık, kadınlar için sağlık alanında giderek yaygınlaşan bir iş alanı olmayı sürdürdü. Ama önce hastabakıcıların yetiştirilmesi gerekti.

Hastabakıcıların Yetiştirilmesi: Batı ülkelerinde hastabakıcılığın ve bu alanda çalışacak kimselerin yetiştirilmesinin gereği ilk kez 1863’de Salib-i Ahmer Teşkilatı’nın altyapısı hazırlanırken gündeme getirilmişti. Kızılhaç’ın kuruluşunu izleyen bütün Salib-i Ahmer kongrelerinde bu önemli konu üzerinde durulmuş, barış zamanında dispanserlerde kurulan okullarda uygulamalı olarak bilgili ve belgeli hastabakıcılar yetiştirilmesi ilke olarak benimsenmişti. Çok geçmeden, Salib-i Ahmer Merkezlerinde, belediyelerin salonlarında kurslar düzenlenmeye başlanmış hatta birçok Batı ülkesinde bu amaçla gece dersleri bile açılmış, yetişen hastabakıcıların sayısı ve savaşlar sırasında veya felaket anlarında yerine getirdikleri hizmetler, ülkelerin kıvançlı olmuştu. Hatta ünlü Washington Konferansı’nda, Yunanistan delegesi Atina’da büyük bir hastabakıcılık okulu kurulduğunu öğrenerek bildirmiş, Bulgaristan temsilcisi de aynı kıvançla hastabakıcılık okulu açabilmek için birçok Bulgar kızının bu alanda eğitilmek üzere Amerika Salib-i Ahmeri’ne gönderildiğini hatta bu kurumun gelen kızların hastahane okullarındaki derslere kayıt ücreti ödemediğini katılmalarını sağladığını anlatmıştı.³⁸

Öte yandan, Salib-i Ahmer kuruluşları hastabakıcı yetiştirilmesinin önemi kavradıklarında bunu Doğu toplumlarına da anlatıp ilgilerini çekmek için harekete geçmiş, Fransa Salib-i Ahmeri’nin İttihad-ı İnas (Kadınlar Birliği) Cemiyeti daha Balkan Savaşları başlamadan Osmanlı İmparatorluğu’na bir uzman göndermişti. Bu kimse Beyrut ve İzmir’de konferanslar verdikten sonra 1914 yılı başında İstanbul’a gelerek Fransız Hastanesi’nde bu kentteki Fransız uyruklu kadınlardan isteyenlerin Salib-i Ahmer’e üye olup katılabilecekleri hastabakıcılık derslerini başlatmıştı.³⁹ Bu

³⁸ Besim Ömer, a.g.e. s. 100.

³⁹ İbid, s. 79.

Resim 53: Hilal-i Ahmer'de gönüllü çalışan yabancı kadınlar

adım, farklı nedenlerle yurt dışında bulunmuş ve Batı'da sağlık alanındaki gelişmeleri öğrenmiş, bazı aydınlarla Hilal-i Ahmer Cemiyeti yöneticilerinin hekimlerin yardımcılarının ve hastalara bakanların bilgili olmasının önemini anlamalarıyla birleşerek bir süre önce planan hastabakıcılık okulu kurulana kadar hastabakıcı yetiştirecek kurslar açılmasına önyak oldu. Ancak bu yönde çalışmalarından önce, ilk Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle yaralı ve hasta askerlere bakacak kadınlara gereksinim artınca üst düzey devlet görevlilerinin eşlerinin oluşturduğu bir grup, Üsküdar İngiliz Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde, ve Hanımlar Merkezi'nin kurulmasından sonra da yaralı askerlere ayrılan Saray-ı Humayun Hastanesinde gönüllü olarak hastabakıcılık yapmaya başlamışlardı. Bu kadınlar, Kızılhaç adına çalışırken gönüllü olarak üstlerine aldıkları bakım hizmetini Fransa Elçisi'nin önerisiyle kendilerine katılan Fransız kadınlarla ve başka yabancı sağlık ekipleriyle yan yana, (Resim 53) onların bilgilerinden yararlanarak yerine getirmişlerdi.⁴⁰

Hastabakıcılık hizmeti böylece başlatılmışken Cemiyetin Genel Yönetim Kurulu, kadınların bu işi bilerek yapabilmeleri için tasarlanan Hilal-i Ahmer Hastanesi kurulana kadar başka hastanelerde kurslar açılmasını kararlaştırdı. Kursları hastabakıcılığın ince ayrıntılarını öğrenmiş

⁴⁰ K.A.D. 211. Yabancı kadınların çalışmalarının bildirildiği resmi yazı ve isimlerinin listesi için bk. Belge: 64 (a,b,c).

olarak tamamlayan kadınların Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne bağlı olacakları ve Kurum'un gerekli gördüğü yerlerde görevlendirilecekleri de alınan karar çerçevesindeydi. Bu çerçevede okuma yazma bilen on erkek öğrenci Tıp Fakültesinde, on kadın da Kadırga Hastanesi'nde, son iki ayı da hastanelerde uygulamalı olmak üzere altı ay sürecek kurslara başladılar. Dr. Besim Ömer'in 1914 Şubatı'nda Cemiyet'in Genel Merkezi'nde yaklaşık 50 kişiye vermeye başladığı derslerle resmîlik kazanan kurslarda uygulamaya geçilmesini izleyen beşinci ayın sonunda eğitime düzenli katılıp sınavı başarıyla geçen 27 Müslüman kadın, yukarıda değinilen törenle başkadınefendi'nin elinden belgelerini aldılar ve ilk diplomalı hastabakıcılar olarak çalışmaya başladılar. İstanbul'daki ilk uygulamadan kısa bir süre sonra da 25 kadın Prens Abbas Halim Paşa'nın eşi Prens Hatice Hanım'ın öncülüğünde Bursa'da başlatılan kursu tamamlayıp başarılı sınav vererek diplomalarını aldılar.⁴¹

Bu bağlamda HAC kadınlara ivedi tıbbi ve ilk yardım bilgisi vererek kısa zamanda hastabakıcı olarak yetiştiren kursların sayısını arttırmayı görev bildi. Böylece gönüllü veya profesyonel olarak hastabakıcılık, güvenilir bir kurum olan Hilal-i Ahmer'in ve Hanımlar Merkezi'nin eş güdümünde ve seçkin kadınların öncülüğünde başladığından açık tepki görmediği gibi ücretli çalışanlarla özendirici de oldu. Nitekim Balkan savaşları sırasında kurslardan diploma veya belge alan hastabakıcılar (*Resim 54*) askerlere, sivillere, göçmenlere sağlık hizmeti veren doktorların yanında onların yükünü hafifletmek için özveriyle çalışırken 156 kadın da belgeleri olmadan gönüllü olarak hastabakıcılık yaptı.⁴²

Müslüman Türk kadınları arasında hastabakıcılık, Dünya Savaşı sırasında biraz da zorunlu olarak daha yaygınlaştı. Bu savaştan önce Amerika Birleşik Devletleri'nde 1048 hastabakıcı okulunda her yıl 7000'den fazla hastabakıcı yetişirken Fransa Salib-i Ahmeri 12.000'den fazla hastabakıcı yetiştirmiş, Almanya'da ise hastabakıcı sayısı 4566'ı bulmuştu. Bu sayıları öğrenen Hanımlar Merkezi de gelişmiş ülkelerde hızla çoğalan hastabakıcılığın sağlık alanındaki yararını görerek ülkeye eğitilmiş ve diplomalı hastabakıcıları yetiştirmeye dört elle sarıldı.⁴³ Böylece

⁴¹ Besim Ömer, a.g.e. s. 77, 78. İlk kez hastabakıcılık diploması olarak mesleğe adım atan 27 kadın Belkıs Cemal, Belkıs Halil, Belkıs Ragıp, Servet Şakir, Hâlet Şakir, Hâlîme Halim, Hadice İbrahim, Hadice Âgâh, Remize Cemal, Sa'diye Halil, Seniha Rauf, Saâdet Şakir, Saâdet Cemal, Sabiha Hakkı, Talât Süreyya, Ayşe Süreyya, Aliye Ali Rıza, Fâhire Sezâi, Leylâ Vâhîd, Leylâ Yusuf Râzi, Münîre İsmail, Mâcîde Besim, Mehri Basri, Mebruke Memdûh, Mebrûre Bekir, Nâile Hamdi ve Naime Hasib hanımlardı.

⁴² Hanımlar Takvimi, II s. 121-23.

⁴³ Besim Ömer, a.g.e. s. 101.

Resim 54: Hilal-i Ahmer Beyoğlu Hastanesinde hastabakıcılar

hastabakıcılık-hemşirelik daha ilk adımlarında toplumun güvenini kazanan Hanımlar Merkezi'nin önderliğinde Türk kadını düzenli gelir sahibi yaparak ekonomik özgürlüğe kavuşturan önemli bir meslek dalı olduğu gibi kadını iş yaşamına sokarak toplumsal eşitlik yolunu açan saygın bir çalışma alanı kimliğini de kazandı.

Ne var ki hastabakıcılık ve hemşireliğin hak ettiği yeri bulması, birkaç paragraf veya sayfada anlatılabildiği kadar kolay olmadı. Bu, daha önce de anlatıldığı gibi uzun sayılabilecek bir süreçte, yüzyıllardır alışılmış tabular yıkılarak gerçekleşti. Şöyle ki II. Meşrutiyet duyurulduğunda Türk toplumunda kaç-göç ve kadını yüzyıllardır duvarlar arasına tutsak eden baskılar süregeliyordu. Bu bağlamda çalışma yaşamında henüz emeklemeye başlayan kadını en yakın aile fertlerinin dışındaki erkeklerin yanında görmeye alışmamış toplumun yaralı askerler ve erkek hastalarla yakından ilgilenmeyi gerektiren hastabakıcılık mesleğine bakışı başlangıçta hiç de hoşgörülü değildi. Kadınların hastabakıcılık kurslarına katılıp eğitilmelerine olumlu bakanlar bile onların erkek doktorlarla yanyana çalışmalarına, hele yataktaki erkek hastaların her türlü gereklerine yardımcı olmalarına aynı olumlulukla yaklaşmıyorlardı. Kısacası toplumsal baskı yüzünden hastabakıcılık kursları HAC'nin şemsiyesi altında bile ilkin umulduğu kadar işlevsel olamadı. Oysa Trablusgarp sonra da Balkan Savaşlarıyla hastabakıcılara duyulan gereğin artması, bu yönde halk arasındaki olumsuz izlenimlerin silinmesini zorunlu hale getirmişti.

Resim 55: Kadınlar Merkezi hastabakıcı kursunu tamamlayarak hastabakıcı olan kadınlar

Bu bakış açısıyla Hanımlar Merkezi'nin kurulmasından sonra kursların bu yapı içinde ve üst yöneticilerin Merkez'e üye olan annelerinin eşlerinin, kızlarının; seçkin, köklü ailelerden gelen kadınların katılmalarıyla hatta çoğu bilgili, kültürlü kadınların gönüllü hastabakıcılık yapmalarıyla geliştirilmesi, hem kursların çoğalmasında hem de hastabakıcılığın toplumsal kabul görmesinde çok yararlı oldu. Ayrıca Cemiyet'in kursları başlatmasını izleyen sancılı dönemde hastabakıcılar da ellerinde diplomalarıyla verdikleri özverili hizmetlerle erkek hastalara iğne yapmak, ateşine bakmak, giysilerini değiştirmek hatta tuvalet ihtiyacına yardımcı olmak gibi zorunlu uygulamalar gerektiren fiziksel yakınlıklarından dolayı kendilerine *hafif kadın* damgası vurmaya hazır kamuoyunun gözünde bu mesleğin yerini hayli yükselttiler. Nitekim Balkan Savaşları sırasında kurslara devam edip (*Resim 55*) diploma alan kadınlara Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin verdiği kimliklerin içinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez-i Umumisi'nin aşağıdaki anlamlı satırlarla biten yazısı tam da bu sorunu vurguluyordu:

"Memleketimizde kadın ve erkek ayrı yaşamaya alışmış ve bir birinin ahvalinden daima bi-haber kalmış, yekdiğerine karşı bir emniyet-i mütekebile (karşılıklı güven) beslemek lüzumunu henüz hissetmemiştir. Sizin fedakârane hidematınızda bile belki adabı-ı ahlakiyeye mugayyır (ahlaka aykırı) bir fikr-i hafi mestur (gizli düşünce) olduğuna itikat edenler bulunur. Bu sakim (yanlış) zanları çürütmek ve Osmanlı kadınlığını layık olduğu mevki muallaya isal etmek (yüksek duruma getirmek) için fenni olan vezaifinizi kemali ihtimam ile ifa esnasında manevi ve ahlaki olan

umur-ı mevkulenizi (güvenle verilen işleri) aska ihmal etmeyeceğiniz zannı kavisindeyiz".⁴⁴

Hastabakıcılara verilen güçlü destekler ilerleyen yıllarda kamuoyunun giderek daha bilinçlenmesiyle birleşerek bu meseğe rağbeti arttırdı, Türk kadınları tarafından olduğu kadar halk tarafından da daha çok benimsenmesini sağladı. Bu kapsamda Hanımlar Merkezi de hastaya bakmanın özellikle Müslüman Türk toplumunda saygın bir meslek dalı olarak kabul görüp gelişmesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile aynı oranda pay sahibi oldu.

Toplumsal Gelişmeye Hizmetleri

Trablusgarp Savaşı bitmeden Balkanlarda savaşın başlaması Osmanlı Devleti'ne olduğu gibi Cemiyet'e de daha büyük, üstelik kasasını boşaltan sorunlar getirmişti. Cephede yaralanan askerler, kaybedilen Balkan topraklarından sadece sırtlarındaki giysilerle ana vatana gelen göçmenler, onların gıda ve giyim gereksinimlerinin karşılanması; yollarda kaptıkları ve girdikleri çevrelere taşıdıkları bulaşıcı hastalıkların iyileşmesi için ilaç ve bakım gereği paraya ve hastabakıcıya olan ihtiyacı birkaç katına çıkarıvermişti. İşte bu ortamda yaşam bulan Hanımlar Merkezi, biraz da hükümetin yerine getirmekte zorlandığı toplumsal görevlerin devlet bütçesine yük getirmeden karşılanmasına yardımcı olması düşünülerek kurulmuştu. Kurucuları ve asli üyeleri, merkezin yurt içinde yaygınlaşmış üyelerinin çoğalmasının halka ve Türk kadınlarına yeni ufuklar açarak toplumsal gelişmeye katkı yapacağını, yurt dışında yaygınlaşmasının da batı ülkelerine alışılmıştan farklı bir Türk kadını tanıtarak yine toplumsal gelişmeye yararlı olacağını kavramışlardı. Bu bilinçle hareket eden Merkez Yönetim Kurulu ilk adım olarak kadınları evlerinde savaş mağdurlarına dağıtılmak üzere çamaşır, atkı, eldiven, çorap gibi giysiler hazırlamaya çağırırdı. Üstüne alacağı sorumlulukların hepsi para gerektireceği için de hemen gelir sağlayacak, aynı zamanda toplumsal ve kültürel gelişmeye katkı da yapacak girişimlere yöneldi.

Üyelikler ve Bağışlar: HAC Kadınlar Merkezi'nin gelir getirici etkinliklerinde Kurumun Genel Merkezi'nin gelir sağlamak için izlediği yol ve başvurduğu yöntemler örnek alındı: Merkez'in kasasına girecek en düzenli gelirin giriş ve üyelik ödentileri olacağı gözetilerek önce yurt dışında şubeler de kurarak üye sayısının artırılması hedeflendi. Kadınlar Merkezi'nin kendi hazinesini oluşturduğu duyulur duyulmaz yurt içinden olduğu gibi dünyanın her yerinden pekçok ülkeden, ayrıca bir çoğunun Müslüman

⁴⁴ Hanımlar Takvimi II, 1331 (1915) s. 121-23.

topluluklarından,⁴⁵ çeşitli ülkelerin kadın merkezlerinden bağışlar da gelmeye başladı. Filibe Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin 7 Nisan 1912'de gönderdiği 1193 frank 47 santim, yurt dışından Merkez'e gönderilen ilk bağıştı.⁴⁶ Bunun ardından Merkez'in yurtdışında açılan başka şubeleri de amaca hizmet edecek bağışlar göndermekten geri kalmadılar. Örneğin Viyana şubesi, daha açılışının ilk yılında 26.000 kron bağış gönderdi.⁴⁷ Dünya Savaşı başladığıdaysa iç ve dış şubelerle birlikte bağışlar da çoğalmıştı.

Çiçek Günü: Yurt içinden ve dışından yapılan katkıları sevinçle karşılayan Hanımlar Merkezi üye ödentilerinin önemli bir tutara ulaşmayacağını, bağışların da zamanının ve miktarının belirsiz olacağını dikkate alarak gelir sağlayacak girişimlerde bulunmayı kararlaştırdı. Bu çerçevede piyangolar, sergiler ve müsamereler düzenlemeye, üyelerine sokaklarda kimsenin kesesini zorlamayacak bedeller karşılığında daha sonra çiçek şeklinde Kızılay rozetlerine dönüşecek olan çiçekler sattırmaya başladı. Halk arasında büyük ilgiyle karşılanan bu etkinlikler için ceplerden çıkan birkaç kuruşun bir araya getirildiğinde sevindirici tutarlara ulaştığı gözlenince daha kalıcı yöntemler düşünüldü. Örneğin, Salib-i Ahmer'in uygulamasından esinlenilerek 1913 yılında, her yıl Ramazan Bayramı'nın ilk gününün "Hilal-i Ahmer Günü" olarak tanınması ve o günlerde geliri Cemiyet'e kalmak üzere Hilal-i Ahmer adına halka tek bir karanfil veya gül gibi çiçek satılması için karar alındı. Daha ilk uygulamada çiçek satışından 549 liralık kar sağlandı.⁴⁸ O yıl Temmuz ayına rastlayan bayramda İstanbul'da görevli yabancı diplomatların eşlerinin öncülüğünde başlayan satışa gün sona ermeden çiçek satmak için sokaklarda dolaşan Merkez'e üye kadınlar da katıldı. İzleyen bayramlarda pekçok Türk kadın ellerinde taşıdıkları kırmızı ay işaretli sepetlerden halka çiçek sattılar.⁴⁹ Merkez'in kasasına katkılı olacağı hemen anlaşılan bu etkinliği duyurmak ve yaygınlaştırmak için Kadınlar Merkezi'nin 1915 yılında yayınlanmaya başladığı Hanımlar Takvimi'nin ilk sayısında Mahmut Sadık'ın Hilal-i Ahmer Çiçek Günü'nün önemini ve amacını aşağıdaki satırlarla anlatan yazısına yer verildi:

⁴⁵ Hemen bağış gönderen ülkeler Almanya, Avusturya, Amerika, Flemenk, İngiltere, İsveç, İspanya, Fransa Belçika, Danimarka, Japonya, İsviçre, İtalya, İspanya; Müslüman topluluklar da Hindistan, Mısır, Rusya, Cezayir, Güney Afrika, Bosna-Hersek, Romanya, İran, Batavya, Bulgaristan, Kıbrıs, Tunus, Çin Avustralya, Girid, Bingazi idi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ve Hanımlar Merkezi'ne bağış yapanlar, tutarlarla birlikte Salname'nin 311. sayfasından sonra ayrıntılı listelerle verilmiştir.

⁴⁶ K.A.D. 1712.

⁴⁷ OHAC (130-34) s. 61.

⁴⁸ Besim Ömer a.g.e. s. 91.

⁴⁹ HAC Hanımlar Takvimi, cilt I, s. 62.

“1329 senesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti iyd-ı fitrın birinci gününü *Hilal-i Ahmer Çiçek Günü* add ile halkımızı vezaif-i insaniyetlerine az çok muavenete davet ve Hilal-i Ahmer menfaati için fütüvvet ve semahatlerine müracaat eyledi. Bayram tesid edilirken kalpler inşirah içinde bulunurken bu kızıl ay’lı çiçekler ebna-yı cinsin mecruh ve hastaların rahm ve şefkate arz-ı iftikar edenleri ihtar ve bu suretle fezail-i insaniye ve hasail-i ulviyeyi ikaz eyliyor, an-ı mesudun sürurunu faziletlerle tenzih ve ila ediyor. Bu çiçek mukabilinde candan kopup verilecek yalnız bir hiss-i insaniyet tatmin edilmiş, mukaddes bir vazife ifa olunmuş, bir borç, bir insaniyet borcu eda kılınmış demek değıldir... Heder olabilecek bir hayatı kurtarmak için atılmaktır... İmza: Mahmut Sadık”⁵⁰

Bu satışlardan elde edilen gelirin hasta ve yaralı askerler için kullanılacağıının yaygın biçimde duyurulması, halk arasında çiçek satın almayı nerdeyse seferberlik haline dönüştürdü. Hatta Hahambaşı Hayım Naum, 11 Temmuz 1333’te (11 Temmuz 1917) Doktor Besim Ömer’e yazarak Balat ve Kasımpaşa’da bu etkinliğe katkı yapmak istediğini bildirmekten geri kalmadı. Amaca katkı olmak için çiçek satan da alan da çoğalınca bu etkinlikten 1914’te 1.515 lira, 1915’te 2.321 lira, 1916’da 1.528 lira, 1917’de 3.293 lira ve 1918’de 2.190 lira gelir sağlandı.⁵¹

Aslında çiçek satışları düzenlemek Merkez’e gelir getirmenin yanı sıra toplumsal gelişme açısından da yabana atılmaması gereken bir hizmetti. Şöyle ki dört duvar arasına sıkışıp kalmış Türk kadınının alışılmışın dışında sokaklarda dolaşmasının bir tepki görmemesi bile o dönem için oldukça önemliydi.

Merkez üyesi Müslüman Türk kadınlarının “Hilal-i Ahmer Çiçek Günü” olarak duyurulan bayramlarda yüzleri açık hatta çok uzun kollu olmayan giysilerle boyunlarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti kutuları, hasta ve yaralı askerler için kullanılmak üzere Kurum’a bağış olmak üzere hazırlanan yanına kumbara takılı kırmızı aylı sepetlerde çiçek şeklinde rozetleri satmak için halk arasında dolaşmaya başlamaları, o günlere kadar yaşanmamış gelişmelerdendi. Bu etkinliğin yaygınlaşması için Merkez etkinlikleri ve kadınların sosyal yaşama katkılarının zorunluluğuna ilişkin yazılar içeren Hanımlar Takvimi’nin her sayısında Çiçek Günü’nün yararı vurgulanarak halk, rozet almaya çağırıldı. Bu yayında yer alan (Kızılay Arşivi’nde de bulunan) batılı giysilerle yüzleri açık rozet satan Türk kadınlarının kartpostal da yapıp satılan fotoğrafları, Kurum’un ve Merkez’in aydınlatıcı rolüne ışık tutan ilginç belgedir. (*Resim 56/a, b*)

⁵⁰ İbid. s. 63.

⁵¹ K.A.D. 728/164 34.

Resim 56/a: Hilal-i Ahmer rozeti satan Müslüman gönüllüler

Resim 56/b: Hilal-i Ahmer rozeti satan yabancı gönüllüler

Hanımlar Takvimi'ndeki yazılarla birlikte değerlendirildiğinde bu uygulamaya gösterilen hoşgörü halkın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ve Kadınlar Merkezi'nin mağdurlara dört elle sarılan hayır kurumu olduğunun bilincine vardığı kadar, bu iki kuruluşun Türk toplumunu geliştiren kimlikleri olduğunu da anlatıyordu. Bu nedenlerle Kadınlar Merkezi'nin daha önce hiç yapılmadığı için normalde yadırganacak ücretli etkinlikleri de pek tepki görmeden oldukça çabuk benimseniyordu.

Balolar: Kadınlar Merkezi'nin desteğiyle kabul gören bir başka etkinlik de o zamanlara kadar İstanbul için bile yabancı bir eğlence olan

balolardı. Balkan Savaşları sırasında ilk kez Fransa Büyükelçisi Mösyö Bompard'ın eşinin asker ve sivil mağdurlara yardım sağlamak amacıyla verdiği balo,⁵² gelirinin savaşla ilgili harcamalara kullanılacağını öğrenen birçok devlet adamının bu davete katılmakta sakınca görmemesi üzerine başkalarına örnek oluşturdu. Nitekim 12 Şubat 1914'te Avusturya Sefiresi ile Hanımlar Merkezi'nin Musevi ve Ermeni üyeleri Perapalas Otelinde Sadrazam Sait Halim Paşa'nın "taht-ı himayelerinde" bir balo düzenledi. Kurum'a 2.656 lira gelir getiren bu baloda konuklara büyük bir kısmını Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Talat Paşa'nın ve derneğin kurucularından olan Paris Elçisi Rıfat Paşa'nın eşinin Fransa'dan gönderdiği ufak tefek süs eşyaları, ayrıca anı olmak üzere küçük portkartlar ve kurşun kalemler ve hanımlar için süslü broşlar armağan edildi. Armağanların yeniçeri giysili kimseler tarafından dağıtılması geceyi renklendirmiş, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Fahri Başkanı Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin, hükümet üyelerinin ve İstanbul'daki büyükelçilerin katılması da balonun önemini arttırmıştı. Yerli ve yabancı bankalarla şirketler de 1076.86 lira katkıda bulunmuşlardı.⁵³ Besim Ömer Paşa da Kadınlar Merkezi'nin öncülüğünü yaptığı baloyu ve gelirinin Hilâl-i Ahmer Hastahanesi ve Hastabakıcı Mektebi'nin kurulmasında kullanılacağını kadınlara verdiği konferansta duyurarak⁵⁴ katılımın çoğalmasına katkıda bulunmuştu.

Merkez, bu ilklerden sonra toplumun da yavaş yavaş alıştığı baloları her yıl belli amaçlarla düzenleyerek kasasına ciddi gelirler sağladı. Hatta toplumsal bir eğlence olarak hoşça da giden balolar ve benzerleri Kadınlar Merkezi'nin şubeler açtığı başka kentlerde de yine gelir sağlamak amacıyla düzenlenmeye başlandığı gibi yerel yöneticiler tarafından da sahiplenildi. Örneğin Eskişehir Kaymakamı, kentteki Şimendifer Tamir Fabrikası Mühendisi Mösyö Obenig'in Merkez'e katkı olmak üzere düzenlediği suarenin tüm geliri olan 850.000 kuruşun postaneye yatırıldığını Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine bizzat bildirmişti.⁵⁵

Merkez'in Sanatsal ve Kültürel Hizmetleri

Kadınlar Merkezi'nin çok yönlü görevleri arasında sanatsal hizmetleri, sergiler, sahne gösterileri, yayınlar gibi çeşitli etkinliklerle toplumun kültürel gelişmesine de katkı yaparak özel bir yer kazandı.

⁵² Tavir-i Efkar, 10.12.1912.

⁵³ K.A.D. 728/35.2 47.

⁵⁴ Besim Ömer, a.g.e.s. 92-93.

⁵⁵ K.A.D. 728/46.

Resim 57: Kadınlar Merkezi'nin bir sergisinde tablolar

Sergiler: Devlete çarpışan askerler için yaptığı yardımlarının dışındaki harcamaları için de destekle verdiğiinden ekonomik yükü birkaç kat artan Hilal-i Ahmer'e gelir sağlayan Kadınlar Merkezi'nin etkinliklerinin başında sergiler geliyordu. (Resim 57) Aslında hiçbir keseye dokunmayacak duhuliyeye yani giriş ücreti karşılığında gezilebilen el ürünleri sergileri ve yurt dışından bağış olarak gönderilen ürünlerin hanımların elişleriyle açık alanlarda kurulan "İnsaniyetperver Pazar"larda sergilenip satışa sunulması, Hanımlar Merkezi'nin kurulmasından önce de yapılmış etkinliklerdendi. Kadınlar Merkezi bu açık hava pazarlarını sistemli programlı

bir şekilde düzenleyip örgütleyerek kendine ve HAC'ne çok ciddi bir gelir kapısı, Sanat Evi'nin kurulmasından sonra da bu çatı altında el becerilerini geliştiren kadınlara önemli bir iş alanı oluşturdu.

Aşağıda ayrıntılı olarak anlatılan Sanat Evi'nde kadınların para kazanmak için yaptıkları ürünlerin satılması onları el becerilerine daha büyük özen göstermeye yönlendirince ürünlerin sayıları ve çeşitleriyle birlikte ürettiklerine duyulan ilgi de çoğalmıştı. Bunun üzerine Merkez, ziyaretçilerin pazarlanan el emeklerinin tümünü görüp istediklerini seçip satın alabilecekleri daha gelişmiş sergiler düzenlemeye başladı. Genellikle birkaç gün açık tutulan, daha özenli el becerileri ve nitelikli el sanatları, satışa sunuldukça daha büyük ilgi gören sergiler Hanımlar Merkezi'nin kazancından HAC'ne de pay verdiği olağan gelir sağlama yöntemleri arasına girdi. Hatta başka ülkelerdeki HAC ve Salib-i Ahmer kadın merkezlerinin ürünlerinin de satışa sunulmasıyla uluslararası kimlik kazandı. Ürünler yurt dışında açılan sergilere de gönderilip beğeniyle satın alındıkça Merkez, Türk el sanatlarını yabancı ülkelerde sistemli bir şekilde tanıtmayı da programına aldı. (Resim 58/a, b)

Kadınlar Merkezi'nin düzenlediği sergiler arasında 21 Ocak (Rumi takvimle 1 Şubat) 1917'de İstanbul'da açılan uluslararası serginin özel bir yeri oldu. Davetiyelere kadar Hanımlar Merkezi'nin hazırladığı ve gelir sağlamak amacıyla Sanat Evi'nde hazırlanan ürünlerin de Genel Başkan

Resim 58/a: Kadınlar Merkezi'nin sergisinden bir köşe

Resim 58/b: Kadınlar Merkezi'nin sergisinden bir köşe

Hamit Bey'in yönetiminde açık arttırmayla satıldığı bu sergiyi⁵⁶ özel yapan, Galatasaray Lisesi'nin bütün salonlarını ayırması ve açılışını HAC'nin onursal başkanı Sultan Reşat'ın yapmasıydı. Bu nedenle açılış gününde ziyaretçi akınına uğrayan sergiye yurt içinden Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Hanımlar Merkezi ve Sanat Evi'nin yanı sıra Bikes Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Derneği, Sıhhiyye Müdüriyet Umumiye'si, Sıhhiye-yi Askeriye, Bahriye Nezâreti Heyet-i Sıhhiyyesi, Evkâf Nezâreti, Şehremaneti, Dar-ülaceze'nin; yurt dışından da Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar Salib-i

⁵⁶ K.A.D. 555/47, 5 Şubat 1917 (23 Kanun-ı sani).

Ahmerleri kendi pavyonlarını kurarak katıldılar. Bu geniş katılım sergide sunulan ürünlerin çeşidini ve sayısını arttırdığı gibi ⁵⁷ ilgiyi de çoğalttı. İlk gün çoğu yabancı temsilciliklerde çalışan 350 erkeğin yanı sıra 150 de kadının sergiyi ziyaret etmesiye⁵⁸ kuşkusuz Hanımlar Merkezi ile doğrudan bağlantılı ve toplumdan büyük destek gördüğünü anlatan bir ilgi göstergesiydi. Devlet görevlilerinden önemli kimselerin sergiyi ziyaret ederken Hanımlar Merkezi'nin ürünleriyle ayrıca ilgilenmeleri de bu kuruluşun yöneticiler tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti kadar önemsenmekte olduğunu açıklıyordu.

Sık sık yapılan ve en iyi gelir getiren sergilerin tezgahlarında kadınların satış yapması ve bu sergilerin sadece hanımların katıldığı ilk gününden sonra birlikte gezilmek üzere erkeklere de açılması ülkede kadın erkek yanyanalığı yönünde bir ilkti. Sayılan nitelikleriyle İstanbul'da düzenlenen sonra da sık sık tekrarlanan ve kadın-erkek birlikteliğine kapı açtıklarından dolayı hor görülmeyen sergiler, Merkez'e gelir, topluma çağdaşlık, ülkeye tanıtım sağlayan çok yararlı etkinlikler oldu.

Sahne Gösterileri: Hanımlar Merkezi tarafından düzenlenen tiyatro, onun benzeri bir gösteri olan müsamere ayrıca opera, operet, konser gibi sanatsal sahne gösterileri Kurum'a hatırı sayılır bir kazanç sağlayan, toplumun kültürünü geliştiren etkinliklerdi. Tanzimat yıllarından beri yavaş yavaş artan ve padişahların da desteklediği İstanbul'la sınırlı bu tür etkinlikler, Hanımlar Merkezi'nin öncülüğünde giderek çoğaldığı gibi katılan Müslüman Türk kadınları da arttı. Ayrıca Merkez, etkinliklerine bu yeni boyutu ekleyerek Türk toplumunun geniş bir kesiminin yabancı olduğu sanat dallarıyla tanışmasına da hizmet etti. Bu ivmeyle bazı okullar da gelirlerini Merkez'e bağışladıkları sanatsal etkinlikler düzenledi. Bunlardan biri de 13 Ocak'ta düzenlediği gösterinin geliri olan 2520 kuruşu Merkez'e bağışlayan Yozgat'ın Akdağ Madeni kazasındaki Rum Mektebiydi.⁵⁹

İstanbul sergisi sırasında Şubat ayında yapılan turnelerle tiyatronun İzmir, Konya, Ankara gibi kentlere de taşınması,⁶⁰ 6 Mayıs'ta İstanbul'da Eva Opereti'nin sahnelenmesi ⁶¹ ve Ayastefanos Şubesi'nin düzenlediği, gündüz kadınlar akşam erkekler tarafından izlenen ve çok da beğenilen *müsamere* de⁶² Merkez'in bu kapsamdaki etkinliklerdendi. Sahne

⁵⁷ OHAC (1330-34) s. 47.

⁵⁸ Tercüman-ı Hakikat, 16, 24 Kanun-ı sani (Ocak 1917).

⁵⁹ K.A.D. 728/43.

⁶⁰ K.A.D. 728/55.2.

⁶¹ K.A.D. 728/47:6.

⁶² Tercüman-ı Hakikat, 24 Kanun-ı sani (Ocak) 1917.

gösterilerinde Müslüman Türk kadınlarının rol almadığı, kadın rollerini ya erkeklerin ya da Müslüman olmayan kadınların oynadığı bir dönemde izleyicilere sunulan müsamerenin giriş ücretinin getirisinden çok, moral getirisi önemliydi. Dünya savaşının sıkıntılı günlerinde tıpkı serginin geneli gibi müsamere de topluma farklı bir dünya olduğunu hatırlatmış, çok sayıda erkek ve kadın izleyicileriyle de toplumsal bütünlük ruhuna doğru bir adım olmuştu.

Hanımlar Takvimi: Kadınlar Merkezi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Takvimi'ni yayınlaması da gelir getiren, bunu yaparken Kurum'u tanıtan ve öğreten bir etkinlikti. 1915 yılından başlayarak yılda bir kez olmak üzere küçük kitaplar şeklinde yayınlanan Hanımlar Takvimi, Merkez etkinliklerini, kadınların sosyal yaşama katkılarını, bunun önemini ve gereğini içeren yazılar ve örnekleri kapsayan, kısacık ömrüne karşın yararı büyük olmuş bir yayındı.⁶³ Dünya Savaşı sırasında düzenli olarak her yıl tek sayıyla yayınlanan bu işlevsel kitapçıklar sadece Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni ve Kadınlar Merkezi'ni tanıtmaya odaklı değildi. Bir yandan da kadınların felsefeden eğitime; mutfaktan sanata; kadın haklarına, sağlığa, ilk yardıma, hasta bakımına kadar uzanan konularda bilgilenmelerine yardımcı olmak düşüncesiyle hazırlanmışlardı.⁶⁴ Kadınlara toplum içinde saygın konuma getirecek özgüveni kazandırmak için de her sayıda I. ve IV. ciltlerden birkaçını aşağıda örnek olarak verdiğimiz eğitici ve bilinçlendirici sözlere yer verilmişti:

- Kadın isterse yapar isterse yıkar. (I/32)
- Kadınların mevkii yükseldikçe memleket de yükselir. (s. 3)
- İki kuvvetli ayak ile ilerleyenlere tek ayak ile yetişilemez. (s.4)
- Bir milletin nisvanı derece-i terakkiyatının mizanıdır. (s. 4)
- Kadın çok çalışmalı, çok öğrenmeli, çok bilmelidir. (s. 5)
- Terakki ve tekamül kadınsız olamaz. (s. 11)
- Kadınların tealisi evlat ve ahfadın ve hatta insanın tealisidir. (s.12)
- Kadın mesai-i maddi ve fikriyesiyle cidal-ı hayata karışmalıdır. (s.13)
- Kadın yurdun sağlık bekçisidir. (s. 13)
- Bir memleketi izmihlalden kurtarmak için en evvel kızlara ehemmiyet verilmelidir. (s19)
- Bir kadın hastabakıcı, yirmi erkek hastabakıcıya muadildir. (s. 24)
- Kadın vazifesini bilmeli ve hukukunu tanımaya çalışmalıdır. (s.24)
- Kadın en ziyade sözü dinlenen bir Hilal-i Ahmer dilencisidir. (s. 25)

⁶³ Hanımlar Takvimi, 1331-1334 (I-IV: 1915-1917).

⁶⁴ İkdâm, 3.3.1915.

- En büyük milli, kuvvet genç kızlardır. (s. 26)
- Kadınlar beşeriyeti en büyük mürebbileridir. (s. 35)
- Hanım kızların terbiye-i hazırası evvelki gibi olamaz çünkü terbiye de zamana tabidir. (s. 52)
- Medeniyetin bir hatvesi kadın, bir hatvesi erkektir. Terakki kadınsız yürüyemez. (s. 52)
- Kadınlar maarifsiz kaldıkça bir millet yarım adama şebihtir. (s. 53)

Aşağıdaki sözler de Hanımlar Takvimi'ne kadınları hayır işlerine katkı yapmaya yönlendirmek amacıyla yazılmış olanlardandır.

- Hilal-i Ahmer fikri ve eseri kadınlarındır. Bu gibi cemiyet-i hayriyenin ilk mümessilleri kadınlar olmasa bile ilk fedakar hadimleri onlardır. (IV- s. 3)
- Cemiyeti değiştirmek ve analığı tazim etmek için analığı sevmek, onun haklarını arttırmak, ona, oğluna daha iyi çalışabilmek kabiliyetini vermek lazımdır. (s. 5)
- Kadın kalbinin erkekten ziyade şefkat ve merhamet hissi ile çarptığı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kadın azası adediyle sabittir. Umur-ı hayriyede hal-i lakaydiyi giderecek, kapalı kimselerin ağızlarını çözdürecek, muhkem kasaları açtıracak kadınlardır. Valideler! Hemşireler! Emin olunuz ki Hilal-i Ahmer'e edeceğiniz her muavenet, mahalline masruf olur. (s. 25)

Kadınları sadece bir hayır kuruluşunun yapısı içinde yer alan kendilerine özgü merkezi desteklemek için değil öz saygılarını ve toplumsal konumlarını yükseltmeye yöneltmek amacıyla yayınlanan Hanımlar Takvimi'ni tanıtan özet bilgiye son vermeden o yıllarda kadınlar arasında okur yazarlık oranının ülke genelinde %4 bile olmadığını hatırlatmakta yarar vardır.⁶⁵ Bu bağlamda, kadınlara yayın yoluyla ulaşmanın etkili olması pek beklenmese de Hanımlar Merkezi'nin kadınlara ileriye bakmayı öğütlerken bu hatırlatmayı da yapan girişimini alkışlamamak elde değildir.

Ülkenin Kalkınmasına Hizmeti: Sanat Evi

Kadınlar Merkezi'nin çok yönlü hizmetlerini sıralarken altını çizmek gereken, Sanat Evi'ni kurarak ülkenin aydınlanmasına, gönencine, bir başka deyimle kalkınmasına yaptığı büyük katkıdır.

⁶⁵ Seçil Akgün, *Atatürk ve Yazı Devrimi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İnsan Bilimleri Dergisi, Ankara, 1982, s. 164. Cumhuriyet Türkiye'si'nde 1928 yılında yazı devriminden bir yıl önce yapılan nüfus sayımına göre 13.648.000 olan toplam nüfusun 1.112.000'i okur-yazardı. Bu sayının %13ü erkek, sadece %4'ü (267.000) kadındı.

Balkan Savaşları sırasında kurulan Darus-sınaa yani Türkçe'ye Sanat Evi olarak çevrilmiş ve kayıtlara bu söylemiye yerleşmiş kuruluş, yıllarca sürdürdüğü etkililikleriyle bu desteğin simgesi olmuştur. Ancak Sanat Evi'nin kuruluşunu ve yaptırımlarını anlatmaya başlamazdan önce, bu yapıdaki *sınaa* sözünün günümüzde pek kullanılmayan *zanaat'ın* karşılığı olduğunu belirtmek gerekir. Sözlük karşılığıyla *Sanat* "Bir duygunun, tasarımın ya da güzelliğin kişiyi etkileyen anlatımı"dır. *Zanaat* ise "Ham maddeleri işlenmiş duruma getirmek için uygulanan eylemlerin ve bu eylemleri uygulamak için kullanılan araçların topu, uran, *endüstri*"; "Maddeye dayanan gereksinmeleri karşılamak için yapılan ve az çok el uzluğu isteyen belirli iş"tir.⁶⁶ Dolayısıyla *Darus-sınaa*, güzel sanatlardan çok, zanaatla bağlantılı mekanı anlatmaktadır. Sanat Evi'nin de üretim yönü yani sanayi (endüstri) merkezi olma niteliği önde geldiğinden bu kuruluş, Kadınlar Merkezi'nin ülkenin kalkınmasına katkısının bir parçasıydı.

Sanat Evi'nin (Darus-sınaa⁶⁷) Kuruluşu: Sanat Evi, Balkan Savaşları sırasında kuruldu. Balkan toprakları işgal edilince bir anda evsiz yurtsuz kalan ve taşıyabildikleri birkaç parçanın dışında bütün mal varlıklarını arkalarında bırakarak kaçan binlerce Müslüman Türk, günler süren çok zahmetli yürüyüş sonunda anavatana ulaşmışlardı. Bu, onlar için bir kurtuluş sayılsa da Hanımlar Takvimi'nde yer alan aşağıdaki satırlar, göçmenlerin içler acısı durumunu ve Sanat Evi'nin neden kurulduğunu en açık şekilde yansıtıyordu:

"Rumeli'nden kaçan biçare insanlar ölümden, ateşten ve bin türlü tehlikeden henüz kurtulmuş fakat gördükleri fecayiın, çektikleri müşkülün dehşetiyle aç sefil ve perişan halde İstanbul sokaklarına dökülmüşlerdi. İçlerinde on yedi gün karlar çamurlar içinde durmaksızın yol yürümüş genç kızlar, ufak çocuklar, yetmiş, seksen yaşında ihtiyar kadınlar da vardı. Hepsinin gözleri kederle ağlıyor, hepsinin vücudu soğuktan titiyor, hepsi boynunu bükmüş, bir timsal-i acz ve matem gibi sakin ve sukût gösterilen yere doğru gidiyor. Ancak bitap kalınca çamurlar, topraklar üzerine çöküyor, düşüyordu. Binlerce insanın yeis ve kederinden, sefalet ve mihretinden müteşekkil böyle elim bir manzara karşısında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti derhal kendine terettüb eden "can kurtamak" vazifesine şitabân oldu; ekseri kadın, ihtiyar ve çocuktan mürekkeb seksenbin nüfusu tahtı himayesine aldı. Bunların iskanı ve iaşesine aylarca sarfı himmet ve gayret eyledi. İçlerinde

⁶⁶ Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, s. 403, Ankara, 1974.

⁶⁷ Darus-sınaa'nın Türk harflere çevirisi farklı kaynaklarda farklı şekillerde yazılmıştır. Çalışmamızda Osmanlıca yazılımları için alıntı yapılan kaynağın yazımını, ünitenin kendisinden söz ederken de Sanat Evi sözünü kullandık.

hasta olanları tedavi ettirdi. Çıplak kalanlara elbise giydirdi. Hamile kadınlara her türlü muavenetde bulundu. Hatta yeni doğan çocuklara kundak, süt, emzik bile tedarik etti. Fakat aylar geçiyor, ihtiyar edilen masraf eksilmiyor, artıyordu.”⁶⁸

Yukarıda anlatıldığı gibi, yanlarına alabildiklerini de yollarda kaybedince üzerlerindeki başka hiçbir şeyleri kalmamış olarak Türkiye’ye sığınan göçmenlerin sefaleti ve çok kabarik sayısı büyük bir sorun oluşturunca onlara yardım eli uzatmak üzere yurt çapında hızlı bir örgütlenme başladı. Hanımlar Merkezi’nin çatısı altında kurulan Sanat Evi, savaş uzadıkça yükü artan ve kasası aşırı zorlanan HAC’nin bu yeni sorun karşısında üzerine düşen görevi elverdiğince eksiksiz yerine getirmek için çabalarken göçmenlerin çoğunluğunu oluşturan kadınların ve çocukların yeme-içme-giyinme-barınma sorununa köklü çözüm arayışının ürünüydü. HAC ve Kadınlar Merkezi’nin bu arayışı sürerken İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile hükümetinin 29 Ekim 1912’de isteyenlerin Balkan göçmenlerine yardım edebileceklerini kağıda dökmeleri üzerine⁶⁹ Londra’da Emir Ali’nin girişimiyle Bursa’ya gelen bazı İngilizler, göçmen kadınların dokumalar yapıp satabilmeleri için bir sanat evi açmışlardı. Birçok batı ülkesinde benzerleri olan sanat evlerinin yararını bildiklerinden de geri dönerlerken bu yeri Vali Abbas Halim Paşa’nın eşinin başkanlığında Bursa’da kurulan Bursa Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi’ne devretmişlerdi.⁷⁰ Bu uygulama geride bıraktıkları yaşamlarında fakir-fukara olmayan göçmen kadınları bağışlara bağımlı yaşamaktan kurtarmak için aranan çözüme esin kaynağı oldu: Kadınlar Merkezi İstanbul’da bir Sanat Evi kurarak göçmen kadınlara burda ürettikleri el işlerinin satışından elde ettikleri gelire zorunlu harcamalarını karşılayıp onların onurlu bir şekilde yaşayamalarına olanak sağlamayı tasarladığını bir yazıyla HAC Merkezi’ne bildirdi. 12 Haziran 1913 tarihinde gönderilen bu yazıda Sanat Evi’nin kurulma gerekçesi şöyle anlatılmıştı:

“Ahvâl-i hâzıra sebebiyle Rum ilinden Pâyıtaht-ı Osmâniyye’ye iltica eden muhâcirînden bîkes ve bîçâre kalan kadınlara ve şühedâ evlâdlarına sanat öğretmek ve bu vecîhle felâketzedelerin maîşetlerini temîn eylemek niyeti ile Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi 29 Mayıs 1329 (11 Haziran 1913) celsesinde Azâ-yı Merkeziyyesinden bir heyet teşkil ve müstakilen idare etmek üzere bir Dâr-üs-sanâ’a tesisini münâsip görmüş ve insânîyetperverâne zan eylediği bu maksadın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti

⁶⁸ Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Takvimi, Cilt II, 1331, s. 98-99.

⁶⁹ FO1512 45104/12.

⁷⁰ Besim Ömerü, a.g.e. .s. 61-63.

Resim 59: Kadınlar Merkezi Sanat Evi'nde çalışmalar

Merkezi Umûmiyyesince tasvîb kılınacağı ümidinde bulunmuş olduğundan derhal işe başlamak üzere 500 lira talebine ve meblağın Hanımlar Heyeti Merkeziyyesi emrine tahsîsine karar verdiğini arz ile takdîm-i ihtirâmât eyleriz. Efendim.”⁷¹

Kadınlar Merkezi'nin yazısı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Yönetim Kurulu'nun 20 Haziran 1913 günü yapılan toplantısında görüşülüp olumlu bulundu ve Genel Merkez'in sadece bir kez 500 liralık katkı yapmayı da kabul etmesi üzerine Sanat Evi, 7 Ağustos⁷² 1913'te kuruldu. Genel Merkez'in Çağaloğlu Mahmudiye Caddesindeki binasının orta katındaki birkaç odada çalışmaya başlayan Sanat Evi ile hedeflenen, Kadınlar Merkezi'nin kiraladığı evlerde göçmen kadınlara çocuklarıyla birlikte kalma ve el sanatları üretilip bunları pazarlayarak geçimlerini kazanma olanağı sağlamaktı. (Resim 59) Böylece onları çalışarak yaşamlarını sürdürecektik mekana, gelire ve yeni ülkelerine geldikleri ilk günlerde eksikliğini duydukları saygınlığa kavuşturılmaktı. Buradaki *saygınlık* sözü, kısa bir açıklama gerektirmektedir:

⁷¹ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sanâ'ası Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, Ahmed İhsan Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339 s. 3; ayrıca, Besim Ömer, a.g.e. s.22-23.

⁷² Sanat Evi'ni anlatırken kaynak olarak yararlandığımız Hanımlar Takvimi'nin 104. sayfasında da bu tarih için 11 Ağustos kullanılmıştır.

Göçmen kadınların hemen hepsi Müslümandı ama giyim-kuşamlarında, yaşam biçimlerinde hatta yaşam anlayışlarında Batı göreneklerine daha yakındılar. Genelde iş yaşamına da uyumluydular ve kolaylıkla erkeklerle konuşma ortamına girebiliyorlardı. Balkanların dışındaki Müslüman Türk kadınlarında pek görülmeyen bu nitelikleri, yeni ortamlarında onların çalışarak geçimlerini kazanmalarını kolaylaştıran ama toplum içinde kabul görmelerini zorlaştıran özellikler oluvermişti. Rahat tavırlarını farklı yorumlayan bazı erkeklerin göçmen kadınlardan yararlanmaya kalkışmaları, yakınlarının bu tutumundan kaygı duyan kadınların da onları aile çevresinden uzaklaştırmaya çalışmaları, yeni koşullarına alışmaya çabalayan bu kimseler için aşağılayıcı ve inciticiydi. Bu durum karşısında kadın göçmenlerin kurumsal güven içine alındıklarında toplumsal kabul görüp ortama uyum sağlamalarının kolaylaşacağı noktastından hareketle İstanbul'da dul ve yetimleri kucaklayacak bazı dernekler açıldı. Onlara geçimlerini sağlamak için biçki, dikiş, nakış gibi el sanatları öğretmek amacıyla kurulan *Esirgeme Derneği*, yine 1913 yılında Nuriye Ulviye Hanım tarafından daha çok kadınların bilgi düzeylerini yükseltip onlara iş alanları yaratmak için kurulan *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Derneği* ve eğitimci yazar Nezihe Muhittin'in kurduğu *Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi*, bunların birkaçıydı.⁷³ Bunlardan biri de Bursa'daki uygulama da dikkate alınarak kadın göçmenleri gelir sahibi yaparak sıkıntılarına köklü çözüm bulmak, bir yandan da göç olayının Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bütçesine eklediği yükü hafifletmek üzere tasarlanan Sanat Evi idi.

Kadınlar Merkezi'nin çok önemli bir girişimi olarak işte bu ortamda kurulan ve benzer kurumlar arasında özel önem taşıyan Sanat Evi'nin kuruluşu, Cemiyet'in ilk icraat raporunda şu satırlarla anlatılmıştı:

"Balkan Harbi neticesinde Rumeli'nden hicret eden muhacirin arasında yetim ve tam manasıyla muhtac-ı himaye kız çocuklarını taht-ı himaye (himaye altına) ve terbiyesine alan Hanımlar Merkezi 329 (1913) senesinde darü's-sınaa tesisine karar vermiş ve merkez-i umumiden bu hususta vaki olan istifsarları (soruları) kemal-i takdir ile şayan-ı kabul görülerek Hanımlar Merkezi'nin müstakilen taht-ı himayesinde bulunan bu teşebbüs-i hayırperverinin mazhar-ı muvaffakiyet olması için ibtidai sermaye olmak üzere elli bin kuruşun tahsis ve itasını da takarrür ettirmiştir."⁷⁴

⁷³ Tezer Taşkiran, a.g.e. s. 38.

⁷⁴ Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumi Heyet-i Muhteremesine 1335 (1919) senesinde verilen Rapor, s. 62.

Sanat Evi'ni yönetme görevi Hanımlar Merkezi üyelerinden Sadiye Haluk, Leyla Vahit, Nezihe Veli ve Macide Besim Hanımlara verildi. Yönetim Kurulu'nun ilk toplantısında göçmen kadınların en yardıma muhtaç olanlarının seçilerek kiralanan evlere yerleştirilmesi, aralarından Merkez'in seçeceği yeteneklilerin Sanat Evi'nde çalıştırılması, yeni şubeler açıldıkça aynı yöntemle başka göçmenlerin sorunlarını da çözümlenmesi kararlaştırıldı. Sanat Evi'nin yaptırımlarında bağımsız çalışması, hesaplarının da ayda bir kere Hanımlar Merkezi'nin görevlendireceği dört üye tarafından denetlenmesi toplantıda alınan kararlardandı.⁷⁵ Böylece hiç olmazsa birkaç kadına konut ve iş olanağı sağlanacak, seçilenler ürettikleriyle geçinirken geri kalanlar el sanatı öğrenecek, bir yandan da Hilal-i Ahmer'in askerlere kullanılmak üzere gerekli gördüğü malzemeleri üreterek ülke ekonomisine katkılı olacaklardı.

Bu tasarılar doğrultusunda Sanat Evi'nde çalışmalar askerin gereksinimi olan giyim eşyalarının yanı sıra, Bursa'daki deneyimden de yararlanılarak çeşitli kadın giysileri, eşarp, mendil veya sehpa-masa örtüleri gibi süs eşyalarını da içeren piyasa istekleri göz önünde tutularak geliştirdi. Bunlar Hanımlar Takvimi'yle de kamuoyuna aktarılırken sadece 13 işçiyle çalışmaya başlayan ilk Sanat Evi çok hızlı gelişti. Kısa bir sürede 123 işçisiyle hem öğreten hem eğiten hem de besleyen mekan oldu.⁷⁶ Besim Ömer Paşa'nın belirttiği gibi, zamanla unutulmuş veya gözardı edilmiş ağır nakışları ve ince el işlerini öğretip tekrar öne çıkartarak hem ülkenin güzel sanatlar alanında yükselmesine hem de bu işlerin üretim ve satışıyla ekonomisine başlıbaşına katkı yapan bir birim niteliğini kazandı.

Sanat Evi'nin Getirileri: Sanat Evi, işlevselliği ile hemen dikkat çekip destek görmeye başladı. Kadınlar Merkezi'nin yaptığı çağrıya koşan halivakti ve iş gücü uygun olan esnafın yardımıyla işçilerine öğle yemekleri de verebildi. Her gün sabahtan akşama kadar çalışan işçi sayısı çarçabuk 150'ye ulaştı. Ancak, iş yapan kadınlar bu kadar değildi. Kendi evlerinde çamaşır vs. diken ve her hafta Sanat Evi'ne gelip işler alan 300 kadar asker ailesi de vardı. Böylece Hanımlar Merkezi'nin gözetimi ve sıkı denetimi altında çalışan Sanat Evi, kısa zamanda 1.500 kadar muhtaç kadın ve çocuğa geçim kapısı oldu. Üstelik düzenli yönetildiğinden göçmen kadınlara sadece iş ve aş sağlamakla kalmadı, çocukların ve hiç okula gitmemiş olan kadınların eğitimleriyle, kent yaşamına alışkın olmayan genç kızların ortama alışmalarıyla de yakından ilgilendi. Yaşlı kadınların bile okuma-yazma öğrendiği dersler başlatıldığında ilkin o sıra Sanat Evi'nde çalışan

⁷⁵ Besim Ömer, a.g.e. s. 62.

⁷⁶ Hanımlar Takvimi, Cilt II, s. 99-105.

110 işçiden sade 14'ü katıldıysa da kısa zamanda bu sayı arttı; nerdeyse bütün çalışanlar derslere katıldılar ve okur-yazar oldular. Sanat Evi yönetimi burada çalışanların sağlığıyla da ilgileniyor, hastalananlar olduğunda bakılmalarını sağlıyordu. Özellikle nakışla uğraşanların akciğerleri, gözleri zarar görebildiğinden sık sık sağlık kontrolleri yapılıyor, tedavi edilmesi gerekenler iyileşene kadar çalıştırılmıyordu. Hasta olan işçilerin hastalıkları süresince gündelikleri de kesilmiyordu. Hatta çalışanlara bir tür sosyal güvence olmak üzere kimlik belgesi (hüvviyet varakası) veriliyordu.⁷⁷

Sanat Evi'nin hızla gelişmesinde devlet ileri gelenleriyle basının HAC ve Hanımlar Merkezi'ne verdikleri desteği bu yeni oluşumdan esirgememelerinin payı da vardı. Örneğin, kadınların el işleri satılmaya başlayınca Yusuf İzzettin Efendi'nin Sanat Evi'ni ziyaret edip türlü ürünler satın alması, Velihtın ziyareti dolayısıyla olduğu gibi sonra da mekanda düzenlenen sergilere, yapılan satışlara gazetelerde sık sık yer verilmesi⁷⁸ kamuoyunda Sanat Evi'nin önemini arttıran etkenlerdendi.

İstanbul'daki Sanat Evi'nde çalışanların sayısı çoğalırken bir süre sonra Edirne'de açılan ikinci Sanat Evi'ne taşrada kurulan şubeler de eklendi. Kadınlar Merkezi de dalga dalga gelen göçmen kadınları değerlendirip durumlarına ve yeteneklerine göre ayırarak kendi ayakları üzerinde durana kadar kalmak üzere çocuklarıyla birlikte şubelere göndedi. Göçmen kadınlar gönderildikleri yerlerde el uğraşları öğrenir veya bildiklerini geliştirirken İstanbul'dakilerle birlikte cephe ve cephe gerisindeki askerlere giysi, hastanelere yatak malzemesi diktiler. Gayretli çabalarla örneğin, cepheye lekeli humma başgösterdiğinde bakımları ve hastalığın yaygınlaşmasını önlemek üzere Selimiye Kışlası'na nakledilen askerler için İstanbul Sanat Evi'nde yüzlerce çamaşır, çorap, yatak çarşafı ve yastık yüzü dikildi.⁷⁹ Çarçabuk çoğalan şubelerin her birinde el becerisi olmayan kadınlara kısa sürede elde veya tezgahta örücülük öğretilen kurslar da düzenlendi. Şubelerde çalışan 300 kadın bir yandan kendi geçimlerini sağlarken bir yandan dokudukları battaniyeler, ördükleri hırka, çorap, eldiven gibi giysilerle askerlerin gereksinimini karşıladılar. (*Resim 60*)

⁷⁷ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sanâ'ası Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 12-25.

⁷⁸ Besim Ömer, a.g.e. s. 62.

⁷⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 (1914-1918) Senelerine Ait Merkezi Umûmî Raporu, Matbaa-î Orhaniye, İstanbul 1335 s. 23.

Resim 60: Sanat Evi'nde dikiş öğrenen kadınlar

Şubelerinin çoğalıp hizmetlerinin yaygınlaşması, Sanat Evi'ni Kadınlar Merkezi'nden ayırmadı. Hatta Dünya Savaşı başladığında Millî Müdafaa Vekaleti'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurusu üzerine özellikle kışlık giyim hazırlamaktaki başarılı deneyimleri bilinen Sanat Evi, Kadınlar Merkezi'nin gözetiminde ordunun kışlık giysilerinin çoğunu hazırlayarak ülke ekonomisine de yararlı oldu.⁸⁰

Öte yandan, ürettikleri ürünlerle Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kasasına ve ülke ekonomisine katkılı olan göçmen kadınların aranarak satılan el ürünleri sayesinde ekonomik özgürlüğe kavuşup kendilerine yeterli olmaları, çok geçmeden ilkin göçmen hemcinslerini küçümseyip acıyan Türk kadınları arasında özendirici oldu. Bu durumda başlangıçta göçmenlere kucak açan sanat evleri, hem eğitim hem üretim merkezi olarak çoğalan şubeleriyle kapılarını ekonomik bağımsızlığın önemini anlamaya başlayan tüm kadınlara açtı. Bir hedefi de göçmen kadınların Türk toplumuna uyum sağlamalarını ve toplum tarafından kabullenilmelerini kolaylaştırmak olan Sanat Evi, ciddi ortamında onları başlangıçta giyimlerini, anlayışlarını ve davranışlarını yadırgayan Türk kadınlarıyla kaynaştırdı. Böylece birleştirici kimlik de kazanarak yüzlerce göçmen kadının açık başlarına ve fikirlerine giderek alışan Türk hemcinsleri tarafından benimsenmelerini, bakım çağındaki çocuklarıyla birlikte geleceğe umutla bakmalarını sağladı.

⁸⁰ Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Takvimi, sayı IV, İst. 1332, s. 16-19.

Tıpkı Hanımlar Merkezi gibi Sanat Evi de Birinci Dünya Savaşı boyunca işlevselliğini korudu. Çoğalan şubelerinde daha özenli çalışmayı öğrenen birçok kadın ince Türk motiflerini geliştirip el işlerinde kullandılar.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yurt içinde ve yabancı ülkelerde açtığı Türk motiflerini tanıtan sergilerde Sanat Evi'nde üretilen ürünlerin beğeniyle satın alınması HAC'nin ilk icraat raporunda "Bilhassa hanımlar darü's-sınaasının şark-kâri ve pek büyük bir zevk-i selim mahsulü olan mensucat ve mamulatı yerli ecnebi her zairin hayret ve takdirini kazanmıştır."⁸¹ sözleriyle açıklanmıştı. Kısacası, Sanat Evi tıpkı varlığını sağlayan Kadınlar Merkezi gibi Türk kadınlarının eşit ve özgüvenli bireylere dönüşmelerine esin kaynağı olarak çok önemli bir görev yaptığı gibi yurt dışında da başarılı bir tanıtıcı oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda Kadınlar Merkezi

Osmanlı ordularının beş ayrı cephede çarpıştığı ilk Dünya Savaşı'nda ülkenin sağlık alanındaki gereksinimleri birkaç kez katladı, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin görevleri de aynı oranda çoğaldı. Bu büyük savaş ve Cemiyet'in çarpışmaların yaygınlığına başat çabaları, sonraki bölümde ele alınacaktır. Ancak Kadınlar Merkezi'ne ayrılan bu bölümü noktalamadan Dünya Savaşı'nda artan sağlık sorunlarının karşılanmasında Bab-ı Âli'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne büyük beklentilerle sarıldığı yıllarda Cemiyet'in de Hanımlar Merkezi'nden çoğalan beklentilerini özetleyerek de olsa ele almak yerinde olacaktır.

Osmanlı Ordusu, savaşa girer girmez çok cepheli çarpışmalara sürüklenince hükümetin askerinin en temel gereklerini ve yaralılarla hastaların bakımını karşılamakta yetersiz kalacağı da çarçabuk anlaşıldı, bu da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni bir kez daha öne çıkardı. Cephelerin her birinde sağlık merkezleri, cephelere giden yollarda askere ve sivile el uzatacak yardım istasyonları kurmak zorunda kalan HAC, bütün şubelerine yazarak bu istasyonlara destek hizmet verecek Kadınlar Merkezi birimleri kurmalarını istedi. Zaten Kadınlar Merkezi de savaş bulutları Osmanlı İmparatorluğu üzerinde belirildiğinde hükümetin savaş duyurusunu beklemeden örgütlenmeye başlamıştı. Merkez, ilk adım olarak Eylülde kadınları seferberlikle sayısı birkaç kat artan askerlere *hediye-i şitaiyye* (kış hediyesi) olarak sıcak tutacak giysiler hazırlamaya çağırdı. Aralık ayı başındaki duyurusuyla yün eldivenler örmelerini, ilerleyen aylarda da çamaşır, yatak malzemesi ve sargı bezi dikerek veya düşmanın cephelerde zehirli gaz kullanma olasılığı karşısında ağızlık ve burunluk yaparak devlete

⁸¹ Rapor s. 62.

yardımcı olmalarını istedi.⁸² Merkez'in yönlendirmesiyle bütün üyeler hiç karşılık beklemeden değinilen ihtiyaçların karşılanması için savaş yılları boyunca geceli gündüzlü çalıştılar. Yüzlerce kadın da Sanat Evi şubelerinde el işleri yaparak kendi geçimlerini sağlarken satışa sunularak Merkeze ek gelir oluşturacak nakışlar işlediler ya da yaralıların ve hastaların bakımında gönüllü hizmet vererek yararlı olmaya çalıştılar.

Kadınların hazırlaması istenen her şeyin elbette maliyeti vardı ve her kesenin zorlandığı savaş koşullarında birçok kadının istese de yapılan çağrılara uyamayacağına, bazılarının da ancak kendilerince uygun gördükleri şeyleri hazırlayacaklarının dikkate alınması gerekiyordu. Merkez, bu noktaları göz önünde bulundurarak kadınlara yapılması gereken ürünleri örneklerle gösterdiği gibi, parasal bakımdan olanaksızlara kumaş, yün, iplik dağıtılarak yardım kampanyasına katılanların maddi açıdan zorlanmadan *el emeği göz nuruyla* yardımcı olmalarını sağladı. Günlük gazeteler de bu olanaklara sütunlarında veya makalelerinde yer vererek Kadınlar Merkezi'nin bu işi örgütlemesine yardımcı oldu. Örneğin, İkdam Gazetesi'nin savaşın ilk aylarında yayınladığı bir makale, aşağıdaki satırlarla kadınlara hem çağrı hem yönlendirme niteliğindedir:

"Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi bütün Osmanlı hanımlarını sevgili askerlerimize çamaşır dikmeye davet ediyor ve bütün erbab-ı hayr ve hamiyetten muavenet talep ediyor (Hayırseverlerden yardım istiyor.) Dikilen çamaşırını görmek ve kumaştan arzu ettikleri kadar alarak bu nümuneye göre hanelerinde biçip dikmek vazife-i vataniyesinde bulunacak hanımefendilerin cumadan maa'da her gün zevali saat ondan öğleye ve ba'dezzuhur birden beşe kadar Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne müracaat etmeleri rica olunur."⁸³

Kadınlar Merkezi sadece bu gibi çağrılarla değil kuruluşundan beri özverili çalışmalarıyla kazandığı haklı ünle hiç işsiz ve işçisiz kalmadı. Kaldı ki Dünya Savaşı boyunca tek uğraşısı askerler ve sağlık birimleri için gereken elde üretilebilecek şeyleri Sanat Evi'ni de seferber ederek karşılamak değildi. Bunların dışında da sürdürdüğü hem kendine hem de Hilal-i Ahmer'e gelir getiren etkinlikleri, savaş süresince hiç kesilmedi. Kısacık bir zaman diliminde çağdaş uygulamalarıyla devletin özendiği Batılılaşmanın kıvanç duyulan bir simgesi haline gelen Merkez giderek daha işlevsel oldu ve birbirini izleyen üç savaşta hiç eksilmeyen başarılı hizmetleriyle dünya çapında beğeni kazandı. Bunu çok iyi kavrayan devlet yöneticileri Dünya Savaşı'nın gergin yıllarında bile her olanakta bunu

⁸² HAC Hanımlar Takvimi II s. 143-144.

⁸³ İkdam, 3.3.1915.

kıvançla belirtmekten kaçınmadılar. Söz gelimi, Sultan Mehmet Reşat'ın davetlisi olarak 15 Ekim 1917'de İstanbul'a gelen Alman İmparatoru II. Wilhelm'e İstanbul'u ziyareti sırasında kenti tanıtmak için hazırlanan programda Hanımlar Merkezi'ni ziyarete yer verilmesi,⁸⁴ bu kıvancın göstergesiydi. Merkezin savaş dolayısıyla yoğunlaşan çeşitli ama başarılı hizmetleriyse bu kıvancın tekrarlanmasına olanak sağladı. Hastabakıcılıkla ve yurt dışındaki Türk öğrencilerle ilgilenmek bu aşamada Merkez'in önde gelen ve çok yararlı olduğu hizmetlerindendi.

Savaş Yıllarında Hastabakıcılık

Kadınlar Merkezi Dünya Savaşı yıllarında çok daha gerekli olan ama sayıca hep yetersiz kalan hastabakıcılık hizmetlerinin karşılanması için önemli bir araç oldu. Göçmen kadınlara el uzatarak toplumun vicdanına seslenip güvenini kazandığından ücret karşılığı veya gönüllü olarak hastabakıcılık yapmak isteyen kadınların sorumluluk almalarına kolaylıkla önyak oldu. Günlük gazetelerde bu işin gerekliliğini vurgulayan çağrılar yaptı, duyurularla özellikle kurslarda eğitim görmüş kadınların hastalara bakmak üzere Merkez'e başvurmalarını istedi.⁸⁵ Ne ki hastabakıcılar yine de yetersiz kalınca Merkez çağrılarını gönüllü hizmet vermek isteyenlere çevirdi. (*Resim 61*) Gönüllü hizmet karşılık beklemeden yapıldığından, çağrıyı duyup hastabakıcılık yapmak için cepheye veya hastanelere koşan kadınlar köklü ailelerden gelen varlıklı, kültürlü, bilinçli, hatta bir kısmı öğrenim görmüş kimselerdi. Örneğin, Van Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in eşi Mediha Hanım, Doğu Cephesi'ndeki çarpışmalarda yaralanarak kente getirilen askerlerin acıklı durumlarını görür görmez Van'da Hilal-i Ahmer Hastanesi kurulmasına öncülük etmişti. Mediha Hanım'ın katkıları hastane kurdurmakla bitmemiş, o sıkıntılı günlerde Dr. Asaf Derviş'in denetimindeki hastanede dizlerine kadar çıkan çizmelerle bir hastabakıcı gibi yaralıların bakımına yardımcı olmuştu.⁸⁶

Mediha Hanım gibi örneklerden güç alan ve onların özelliklerini taşımasalar da duyarlılıklarını paylaşan bir çok kadın, kimileri ücret karşılığında da olsa yaralı veya hasta askerlere bakmak üzere Genel Merkez'e başvurdu, çoğu da savaş meydanlarına gitmekten bile kaçınmadı. Bunların arasında hastabakıcılık kurslarına devam ederek hasta bakımında yeterli duruma gelmiş 353 kadının yanı sıra Hilal-i Ahmer'e kayıtlı olan ve Cemiyet'in askeri ve mülki hastanelerinde hastabakıcılık yapan 284, diploma almış 20, Darülfünun'da verilen derslere devam eden 36,

⁸⁴ Hanımlar Takvimi c. 4, s. 16-19.

⁸⁵ İbid.

⁸⁶ Tahsin Uzer'in Anıları, Hürriyet Gazetesi tefrikası s. 2.

Resim 61: Gönüllü HAC hastabakıcıları

Kadırga Mektebine devam eden 37, Balkan Savaşları'nda hastanelerde bulduklarını gösterir belgesi olan 35, diploma veya belgesi olmayan ama pratik bilgileriyle de olsa hastabakıcılık yapmak isteyen 156 kadın vardı.⁸⁷

Savaş başladığında Hanımlar Merkezi aracılığıyla İstanbul'un çeşitli hastanelerine gönderilen hastabakıcıların sayıları ise şöyleydi:

Hilal-i Ahmer Beyoğlu Hastanesi	69
Hilal-i Ahmer Taksim Hastanesi	25
Hilal-i Ahmer Darüşafak Hastanesi	22
Hilal-i Ahmer Beyoğlu Hastanesi	23
Hilal-i Ahmer Cağaloğlu Hastanesi	27
Hilal-i Ahmer Kadırga Hastanesi	22
Hilal-i Ahmer Tıp Fakült Hastanesi	22
Hilal-i Ahmer Tekirdağ Hastanesi	6
Bahriye Merkez Hastanesi	13
Pangaltı Menzil Hastanesi	7
Mülkiye Baytar Mektebi	2
Şişli Etfal Hastanesi	6
Harbiye Mektebi	6
İstihlak-ı Milli Hanımlar Cemiyeti	16
Musevi Hastanesi	3

⁸⁷ HAC Hanımlar Takvimi, II, s. 124.

Resim 62: Hastalara bakım yapan HAC hastabakıcıları

Topçu Mektebi	2
Şehremaneti (Çapa)	5
Ağa Camii Mecruhin Hastanesi	18
Maçka Hastanesi	3
İtalyan Eytam Hastanesi	2
Taşkışla Hastanesi	3
Gümüşsuyu Hastanesi	2

Yaralı ve hasta askerler kendilerine yardım eli uzatan, onlara bakan, şefkat gösteren hastabakıcılara duydukları minneti (Resim 62) çoğu kez yataklarında yazıya döküyor veya okur-yazar birine yazdırıyorlardı. Duyguları yazıya dökenlerin bilinçlileri kadın hastabakıcı ile erkek hasta arasında oluşan bağın en yakın aile üyeliği çerçevesinde olduğunu dile getirip bu ilişkinin Müslüman Türk kadınının erdemini örselemediğini, namusunu sarsmadığını topluma anlatmayı gözdardı etmiyorlardı. Aşağıdaki dizeler, Abdülhak Hamit Bey'in (Tarhan) kağıda döktüğü yaralı bir askerin seslenişiydi.⁸⁸

“BİR MECRUH LİSANINDAN KADIN HASTABAKICISINA”

*“Sen ahret kardeşim oldun bugün
Kurtardığın hayatı ben etsem feda yine,
Ruhum onun düşer elbet payine!
Dünya ve ahirette hilalinle sen öğün.”*

⁸⁸ HAC Hanımlar Takvimi, I, ikinci dize: c. II.

Şair Mehmet Emin (Yurdakul) de bu konuya aynı duyarlılıkla eğilmiş, 1917 yılında yayınan "Hastabakıcı Hanımlar" başlıklı aşağıda birkaç dizesi verilen 16 sayfalık kitapçığının satışından elde ettiği geliri de Hilal-i Ahmer'e bağışlamıştı:

*"Ey Tanrı'nın aşkından yaratılmış nur çehreler,
İyiliğe ömrünü vakfeden hemşireler;
Faziletin öz kızları!
Sizin asil alnınız şarkın altın seheri;
Gözleriniz Filistin çöllерinin yıldızları;
Okşayıcı nevanız o peygamber çiçekleri*

*Bu çatı merhametin ocağıdır;
İnsanlığın düşkününe bir açılmış kucağıdır,
Şefkatindir temelleri
Bu göklere yalvarır gibi bakan aziz yerin
Bu çeşmeden akıtmış muhabbetin pak elleri;
Ab-ı hayat içiren ballarını kevserin.*

*Namussuluğun bir timsali
Sırtınızın o zambak rengindeki bez gömleği,
Kolunuzun bir lale gibi açan hilali
Haklar için dökülen temiz kanın yakut rengi
Bu mukaddes kızların, kadınların örtüsüdür.*

*Size selam, size hürmet ey hilalin kadınları,
Size selam size hürmet ey yurdun pak alınları!
Brakmasın Allahımız
Çatuları merhametsiz,
Vatanları kahramansız
Bizi sızsız, şefkatsiz!"*

Aslında, Dünya Savaşı yılları hastabakıcılığın en zor dönemi idi. Hastabakıcılara duyulan büyük ihtiyaca karşın kadınları bu alana hazırlayan kurslar hala çok yeniydi. Üstelik katılanlar da çok değildi çünkü Türk kadını eşitliği, hakları, eğitimi gibi konularda daha yolun başındaydı. Kadının çalışması da toplumsal kabul görmüş değildi. Bu durumda aday ve ailesi istese bile kurslara katılmak konusunda kaygıları sürmekteydi. Bununla birlikte aynı yıllar, hastabakıcılığın yaygınlaştığı yıllar da oldu. Büyük savaşta bu mesleğin önünü açan etkenler, Osmanlı cephelerinde yaralı ve hasta askerlerin çokluğunun getirdiği zorunluluk; bu zorunluluğun bilincine varıp karşılıksız olarak gönüllü hizmete koşan nitelikli kadınların örnek oluşturması; savaş yoklukları içinde hizmetin sağladığı ekonomik olanak

ve en önemlisi, göreve çağırının kısa zamanda başardığı büyük işlerle güvenilir sevilen Kadınlar Merkezi olmasıydı.

Merkezin Yurtdışındaki Öğrencilere Ulaşması

Dünya Savaşı sırasında öncelikle çarpışmalara ve askeri sorunlara eğilen Bab-ı Âli savaşın yol açtığı yepyeni sorunlar karşısında çaresiz kalırken Kadınlar Merkezi bu sorunlardan biri olan yurt dışındaki Türk öğrencilerin durumuna el atarak nice gencin ve ailenin gönlünü kazandı.

Osmanlı Devleti'nin gücü ve bütünlüğü için laik, bilimsel eğitim-öğrenimin önemin kavrandığı Tanzimat yıllarından beri devlet birçok başarılı öğrenciyi daha ileri öğrenim görmesi için okullarında bu tür eğitim veren Avrupa ülkelerine göndermiş, kimi de kendi olanaklarıyla gitmişti. Ne var ki Dünya Savaşı başlar başlamaz günümüze oranla zaten çok sınırlı olan iletişim olanakları ve ulaşım koşulları alt üst olduğundan, bu amaçla yurt dışında bulunan öğrencilerin pek çoğunun aileleriyle bağlantısı kesilmişti. Yüzlerce öğrenci ailesi çocuklarının durumunu öğrenebilmek için hükümete başvuruyor, hepsi de sabırsızlıkla en kısa zamanda yanıt bekliyordu. Savaşla birlikte düzeni sarsılan Avrupa kentlerindeki Türk öğrencilerin yerlerinin saptanıp onlarla bağlantı kurulmasında da yine Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Hanımlar Merkezi devlete yardımcı oldu. Hem Salib-i Ahmer Merkezi ve şubeleriyle hem de kendi yurt dışı şubeleri kanalıyla Avrupa'nın bütün ülkeleriyle güçlü sivil bağlantıları olan iki kurum, dört yıl boyunca bütün olanaklarını kullanarak ailelerin çoğunun çocuklarına ulaşarak haberleşmelerini sağladı hatta çoğu kez gönderdikleri paraları ve mektupları çocuklarına ulaştırmayı başardı:

HAC, Türk öğrencilerin sayılarının ve yerlerinin belirlenmesi için öncelikle Cenevre'deki Salib-i Ahmer Genel Merkezi'ne başvurdu.⁸⁹ Bir yandan da Avrupa'nın bazı kentlerine öğrencilerle iletişim kuracak temsilciler gönderdi. Kadınlar Merkezi de yurt dışında bu kimselerle birlikte çalışacak, gerekli hallerde bakım yapacak hastabakıcılar görevlendirdi. Batı ülkeleri ile bireysel yakınlaşmanın gelişmediği, kadınların yalnız seyahat etmelerine de alışılmadığı bir dönemde hastabakıcı kadınlar hem de savaş Avrupasını saran salgın hastalıklara ve elverişsiz koşullara karşın birçok ülkeye gitmeyi başardılar. Hanımlar Merkezi'nin gönüllü hastabakıcılarından Avusturya, Almanya ve Macaristan'a gönderilen Münife İsmail ve Safiye Hüseyin Hanımlar, öğrencilerin buldukları yerleri dolaşıp birçoğunun geri dönebilmelerine önyak oldular. Öğrencilere ulaşmanın ciddi parasal boyutu Kurumun kasasını çok zorladığından harcamaları karşılayabilmek için gazetelerde yayınlanan duyurularla halktan bu amaca yönelik bağış

⁸⁹ Tasvir-i Efkar 16.I.1919.

yapması istendi.⁹⁰ Münife ve Safiye Hanımlar da Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi kanalıyla öğrencilere 50 000 İsviçre Frank bağış topladılar.⁹¹

Öte yandan, Salib-i Ahmer de şubelerinin katkısıyla istenilen saptamaları yaparak Hilal-i Ahmer'in öğrencilere ulaşmak üzere gönderdiği hastabakıcıları ve temsilcileri bilgilendirip yönlendirerek kurumsal amacına uygun davranış gösterdi. Ailelerin HAC'nin yurt dışında görevlendirdiği kimselerle çocuklarına gönderdiği mektupların ve paraların da yerlerine ulaşmasına yardımcı oldu. Çarpışmalar sona erdikten sonra daha olayların ne yönde gelişeceği bilinmezken yakınlığı süren iki kurumun öğrenciler hakkında edindikleri bilgilerin İstanbul gazetelerinde duyurulması, velilerin yüreğine su serpti. Örneğin, Bremen'deki Türk öğrencilerinin hepsinin durumlarının iyi olduğunun gazetelerde yer alması, birçok aileyi rahatlatmıştı.⁹²

Kadınlar Merkezi 1919 yılının Ocak ayında Paris'te başlayan barış görüşmeleri sırasında da yurt dışındaki öğrenciler konusundaki duyarlılığını sürdürmekten geri kalmadı. Barış görüşmelerinin evlatlarının durumunun nasıl etkileyeceğini öğrenmek isteyen aileleri bilgilendirmek için 24 Şubat günü Darülfünun'un konferans salonunda bir toplantı düzenledi. Velilerin pek çoğunun katıldığı bu toplantıda Dr. Besim Ömer gençlerin durumu ve Cemiyet'in aldığı önlemler hakkında aydınlatıcı bilgiler verdi. Öğrencilere ulaşmak üzere bir süre önce İstanbul'dan *Sulh* Vapuruyla yola çıkan Kadınlar Merkezi'nin gönüllü hastabakıcılarının ailelerin gönderdiği mektupları ve paraları yerlerine teslim ettiklerini bildirdi. Merkez'in bu insancıl ve yakın davranışı aileleri çok rahatlatırken yurt dışındaki öğrenciler, günlük gazetelerde Dr. Besim Ömer'i manevi babaları yaptıklarını duyurdular.⁹³ HAC Genel Merkezi de 17 Kasım 1921 günkü Genel Kurul toplantısında Safiye Hüseyin Hanım'a sunulan madalya ile onun şahsında savaş yıllarında yabancı ülkelerde kalan Türklerle kopmuş olan bağlantıları sağlayan hastabakıcılarına teşekkür etti. 21 Kasım'da Hanımlar Merkezi'nde yapılan törenle İstanbul'daki Fransız Salib-i Ahmer Başkanı Mösyö de Clousie tarafından Fransız Kızılhaçı tarafından başlatılan bir uygulamayla 14 Mart 1914'den beri verilmekte olan Florans Nightingale Madalyası⁹⁴ ile ödüllendirilen Safiye Hanım, bu madalyayı alan ilk Türk kadını oldu.⁹⁵ Hilal-i Ahmer ruhuna uygun bu insani yaklaşımlar, Kadınlar Merkezi'nin ününe ün kattı.

⁹⁰ Tasvir-i Efkâr 9.2.1919.

⁹¹ Birinci Dünya Savaşı kısmında da söz edilen bu yardım için bk. İkinci Rapor.

⁹² Tasvir-i Efkâr, 1.3.1919.

⁹³ Tasvir-i Efkâr, 25.2.1919.

⁹⁴ AF 19,2/1 419/464.

⁹⁵ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası 15.12.1923, s. 97-98.

Kadınlar Merkezi ve Yeni Değerler

Kadınlar Merkezi'nin kısa zamanda uluslararası ün ve saygınlık kazanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yan kuruluşu olması ve kadınlardan oluşması bu Merkez'i doğarken önemli yapmış, topluma karşı sağlık hizmetlerinden ulusal bütünlük ve eşitlik anlayışının oluşmasına kadar uzanan sorumluluklarla donatmıştı. Merkez'in çağrılarında kadınların yurtçapında çarçabuk, canla-başla uymaları, yardım istekleri kadar, üretken olmaktan ve toplum içinde yer almaktan sevinç duyduklarını da anlatıyordu. Nitekim, Kadınlar Merkezin şubeler açtığı bir çok Anadolu kentinde erkekler gibi kadınlar da müsamereler, konserler, sergiler piyangolar gibi yeniliklerle tanışabilmişti. Merkezin önyak olduğu yeniliklere kadınların güçlü katılımı, toplumun bilinçlenmesinin İstanbul'u aşmakta olduğunun bir müjdecisiydi.

Kadınlar Merkezi'nin yukarıda değinilen etkinliklerinde yabana atılmaması gereken, farklı günlerde veya yerlere oturarak da olsa kadınların katılmasıydı. Katılanların bir tepki görmemesi ise o dönem için oldukça çarpıcıydı. Bu hoşgörü, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin halka dört elle sarılan bir hayır kurumu olduğunun bilincine varıldığını anlatırken, Hanımlar Merkezinin Türk toplumunu geliştiren bir kimliği olduğunu da bildiriyordu. Bu kavrayışla Cemiyet'in ve Merkez'in çoğu İstanbul'la sınırlı da olsa önceden yapılmamış ücretli etkinliklerinde toplanan paraların askere ve yoksul halka kullanıldığı görüldükçe her biri daha çok ilgi ve katılım gördü. Örneğin, İsparta'da kadınların bağış olarak topladıkları 100 lirayı ve ördükleri 2500 çift çorabı Merkez başka yerlerden gelen 3000 eldiven ve 400 çift çorapla birleştirip cepheye ulaştırması için Harbiye Nezareti'ne teslim etmiş, bunun gazetelerde yayınlaması⁹⁶ başka kadınları da benzer katkılar yapmaya özendirmişti. Bu bağlamda nakit-eşya-araç-gereç ve katkıların görünen yönünü oluşturup Hanımlar Merkezi'ne güç katıyordu. İşin görünmeyen yönü ise her katkının bir başka kadını toplum içine taşıyarak eşit topluma ve ülkenin gelişmesine doğru yeni bir tuğla eklediğiydi.

Türkiye'de yaşayan ama kendi ülkelerinin de aynı evreleri geçirmiş olduğunu bilen yabancı kadınların da Merkez'in amaçlarına kayıtsız kalmadıklarından söz edilmişti. İzmir'deki Alman Konsoloslu'nun eşinin 1915 Ocak ayında Hilal-i Ahmer yararına satış yapmak üzere Konsolosluk binasında açtığı daha sonra geliri Hanımlar Merkezi'ne devredilen *İnsaniyetperver Pazar* adlı sürekli sergi de yabancı kadınların savaş yıllarındaki yardım amaçlı etkinliklerine başka bir örnekti.⁹⁷ Yardıma insani bir olay olarak

⁹⁶ Tasvir-i Efkar, 5.2.; 13.2.1915.

⁹⁷ Tasvir-i Efkar, 4.1.1915.

Resim 63: İstanbul'da HA Kadınlar Merkezi'ne destek olan yabancı kadınlar

bakmayı öğrenmiş ve bu yönde toplumsal etkinlikler düzenlemeye alışkın batılı kadınların emeklerini Türk kadınlarıyla birleştirmesinin hem Merkezin hem HAC'nin özünün yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da daha yaygın anlaşılmasına hayli katkısı oldu. (Resim 63)

Kadınlar Merkezi'nin kazandırdığı ivme ve gelişen bilinçle yurt dışındaki Türk kadınları da Merkez'in adeta kadınlararası bir kampanyaya dönüşen çağrılarını yanıtlamaya koştular.⁹⁸ Örneğin, nazırlığından sonra Fransa'ya Büyükelçi olarak gönderilen Rifat Paşa'nın HAC'ne katkılarıyla tanınan eşinin başkanlığında Paris'te geliştirilen Hanımlar Merkezi Şubesi, kentin büyük ticarethanelerinden bağışlar toplanmasına aracı oldu. Bu şube yurt dışından ilk önemli katkıyı Hanımlar Merkezi eliyle İstanbul'a 15.000 parçadan fazla çamaşır göndererek yaptı. Bunu askere kullanılmak üzere değişik ülkelerden Merkez'e gönderilen türlü maddeler izledi. Bu hareketliliği gözlemek, özellikle küçük kentlerde ve kasabalarda pekçok kadının çekingenliklerini yenmelerine önyak oldu. Taşra şubelerinde gitgide çoğalan üyeler, gönüllüler, çalışanlar, savaş yılları boyunca düzenledikleri değişik etkinliklerle Merkez'in kasasını boş bırakmamaya çalıştılar. Kadınların düzenlediği ve hayır kurumunun çatısı altında yapıldıkları için tepki görmeyen etkinlikler, aynı zamanda kadını toplum içine soktukları için daha özel oldular. Sözün özü, anahtar askere ve kamuya yardım olunca Türk kadınının topluma karışmasına, toplumun da

⁹⁸ ...73 Yıllık... s. 43.

Resim 64: Hilal-i Ahmer Madalyası ve Berati

kadını evinin dışında görmeye alışmasına olanak sağlayan kapı, saygın ve güvenilir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Hanımlar Merkezi'nin eliyle daha kolay aralandı.

Bu önemli gelişmeye biraz daha yakından bakarsak önceden de altı çizildiği gibi kadınların Merkez eliyle örgütlenerek Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin savaş mağdurlarına uzattığı eli güçlendirmek için düzenledikleri herkese açık etkinlikler, Osmanlı'da yaşanan ilklerdi. Bununla birlikte hemen hemen hiçbiri olumsuz karşılanmamıştı. Ayrıca Kadınlar Merkezi'ne üye olan veya Sanat Evi'nde çalışan kadınların özverili katkıları sadece bireyleri ilgilendiren çabalar gibi gözükse de yurdun her köşesinden gelen kutlamalar, halkın Merkez'in savaş ortamında bile ses getiren çalışmalarına ilgisini ve beğenisini anlatıyordu.⁹⁹ Ne var ki kadınların çoğunluğunun ortaya çıkmasını engelleyen çekingenlik ülke genelinde sürdüğünden Kadınlar Merkezi'nin duyurularına hatırı sayılır bir gönüllü ordusunun katıldığı izlenimine karşın harekete geçenlerin çoğu, sosyo-kültürel konumu yüksek olanlardı. Bir başka söylemle Merkez'in beklenen etkinliğe ulaşması sade vatandaşın katılımını gerektiriyordu.

Ülkeyi çöküşten kurtarıp kalkındırmak isteyen yöneticiler, HAC ve Kadınlar Merkezi'ni amaca götüren araçlar olarak gördüklerinden özendirici ödüllere çekingenliği yenmeyi düşünmüşler hatta Sultan Reşat zaman zaman Kadınlar Merkezi'nin çalışmalarına katılan kadınlara madalyalar

⁹⁹ Tasvir-i Efkâr, 13.2.1915.

vermişti. Ağa Hamamı Mecruhin Hastanesi'nin Müdiresi hastabakıcı belgeli Rabia Hanım ve kızı Bezm-i Hür Hanım, Altunizade Necip Bey'in kızı Nedime Hanım, Haydarpaşa Hastanesi Başhemşiresi Hatice Çeker Hanım, Sofya'daki İtfaiye Kışlası Hastanesi'nin gönüllü hemşireleri¹⁰⁰ padişahın tunç madalyalarla ödüllendirdiği kadınlardan sadece birkaçıydı. (Resim 64)

Günlük gazeteler de bu desteğin yaygın biçimde duyulmasının halkın ilgisini arttırdığını ve katılımları çoğalttığını gördükçe hepsini sütunlarına taşıyarak Merkez'i desteklediler. Padişah beratlı madalyaları alanlar başta olmak üzere etkinlikleri kutlayan mesajları, askerler için toplanan bağışları, örülüp dikilen giysileri haber yapıp zaman zaman da bireysel katkı yapanların isimlerini sütunlarında yayınlarak kamu oyuna duyurdular.

Neyse ki basın da destek olmak için etkinlikleri gazete sütunlarında haber yaparak kamuya duyurduğu yüreklendirici girişimler yanıtız kalmadı ve giderek daha çok yerden daha çok kimse yokluklara karşın küçük de olsa katkıları yaparak yardım zincirinin bir halkası oldular. Gönüllüler ordusunda el işleriyle askere yardım eden kadınlar için o dönemin tanınmış bir ozanı olan Sadık Vicdani'nin aşağıdaki seslenişi, halk arasında etkin kimselerin duygulara seslenerek devlete ve askere yardım etme çabalarına bir örnektir:

*“Boş durmayalım haydi kızım! İş başına koş
Gazilere mintan dikelim, durmayalım boş..*

*Asker... Yağış altında yine nöbet bekler
Şiddetli ayazlarda donar, elleri titrer.
Yavrum! O mukaddes ele yün eldiven ister
Yün eldiven ister o senin öptüğün eller!*

*Aylak kalmaz doğrusu vicdanlı hanımlar,
Atıl duramaz hanede Osmanlı hanımlar
Aslan gibi evlat doğurur canlı hanımlar
Askerler için hep çalışır şanlı hanımlar!”¹⁰¹*

Hanımlar Merkezi'nin mağdurlara yardım eli uzatmak kadar önemli bir yararlılığı da Birinci Dünya Savaşı sırasında cepheye giden erkeklerden boşalan kamu görevlerini kadınların yerine getirmesi hedeflenerek 1917 yılında çıkarılan Hukuk ve Aile Kararnamesi¹⁰² ile kadınların lehine yapılan

¹⁰⁰ Tercüman-ı Hakikat 26.2.1917. Belge: 65 Hatice Çeker Hanım'ın Madalya Beraati ve Türkçe çevirisi.

¹⁰¹ Hanımlar Takvimi II'de başka örnekler de bulunmaktadır.

¹⁰² Takvim-i Vekayi, 31 Teşrinievvel 1333 No: 3046.

değişikliklerin özümsemesinde rol oynamasıydı. Bu kararnamenin baş destekçilerinden Ziya Gökalp kadının toplum içinde, erkekle eşit ve meslek sahibi olması gerektiğini Meslek Kadını ve Aile şiirlerinden aşağıdaki satırlarla dile getirirken Hanımlar Merkezi'ni hem de bu merkezin kanatları altında gelişen hatabakıcılığı de öne çıkarmış oluyordu.¹⁰³

*“Dersiniz bir genç kız yaşı dolunca
Mutlaka kendine bulur bir koca
Kocası evine getirir ekmek
O halde kadına meslek ne gerek?*

*Dersiniz değiller mesleğe muhtaç
Ya koca bulmalı ya kalmalı aç*

*Kadın yükselmezse alçalır vatan
Samimi olamaz onsuz bir irfan
Hasılı bir heves değil ihtiyaç,
İstiyor bu anda böyle bir ilaç”*

Ziya Gökalp'in "Aile" şiirinden bir alıntı:

*“Bir kadın var ya anam ya kardeşim ya kızım,
Odur bende en mukaddes duyguları yaşatan*

*Bu mahluklar nasıl hakir olur şer'in gözünde?
Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde!*

*Bir kız irste yarım erkek izdivaçta dörtte bir
Bulundukça ne aile de memleket yükselir”*

Müslüman Türk kadınlarının savaşta erkeklerden boşalan görevlerde yer aldığı Dünya Savaşı'ndan önce de görülmüş olmakla birlikte bu noktada Merkez'in kazandırdığı yeni bakış açısıyla yaratılan duyarlılığın toplumun bu gereğe daha bilinçli yaklaşmasında hatta eşitliğe doğru yol almasında büyük etkisi olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Nitekim Merkez, Dünya Savaşını izleyen Kurtuluş Savaşı boyunca daha güçlü bir varlık göstererek kendine duyulan güvenin haklılığını kanıtladı.

Kurtuluş Savaşında Kadınlar Merkezi

Kurtuluş Savaşı sırasında Bab-ı Âli'nin işgalcilerle iş birliği yapması, İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'da TBMM açılmasıyla derinleşen Anadolu-İstanbul ikilemi ve işgal altındaki başkentte çalışmanın zorlukları

¹⁰³ Ziya Gökalp Külliyyatı I: *Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1977, s. 114, 116.

HAC'ni ve Hanımlar Merkezi'ni görevlerini yerine getirmekten alıkoyamadı ama çalışmalarının yönünü ve yoğunluğunu etkiledi. Mütareke Dönemi olarak anılan Mondoros Silahbırakışmasını izleyen süreçte HAC daha çok bağımsızlık için çarpışanlara odaklandığı etkinliklerini engellenmeden sürdürülebilirlik için çalışmalarını büyük ölçüde Ankara'dan yönlendirdi. Hanımlar Merkezi de aynı önlemi alarak bu kez şefkatli ellerini Ankara'dan, İzmir'in Yunan işgaline uğramasından sonra Yunan ordusunun saldırılarına uğrayan ve Batı Anadolu'dan iç kesimlere kaçan kadın ve çocukların yaralarını sarmak için uzatmaya başladı. İstanbul'a göç edenlere de giyecek yardımında bulundu. El işlerinde yetenekli kadınlara işler vererek onların ürettikleriyle para kazanmalarına da olanak sağladı. Hastane, dispanser ve sağlık merkezlerine gereken hastabakıcıların yetiştirilmesi ve gereken yerlerde görevlendirilmesinde de önemli katkıları oldu.

1919 Eylülünde toplanan Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın daha Haziran ayında İstanbul'un Anadolu'ya hakim değil tabii¹⁰⁴ olacağını söylediği günler başlayınca Ankara, 27 Aralık'ta Heyet-i Temsiliye'nin gelmesiyle ulusal mücadelenin merkezi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de eylemsel merkezi olmuştu. Eşi Adnan (Adivar) ile Ankara'ya gelen Halide Edip (Adivar) Hanım, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra daha da önem kazanan bu kentte Hanımlar Merkezi'ni kurmakta gecikmedi, 16 kişilik yönetim kurulu tarafından da Başkan seçildi. Belediye Reisi'nin eşi Zehra Hanım'ın Başkan Vekilliğine getirildiği Merkez,¹⁰⁵ Ankara Kız Muallim Mektebi'nde ayrılan yerde çalışmalarına başladı ve Anadolu kentlerinde kısa zamanda şubeler açtı. Ankara'ya çok yakın Eskişehir Hilal-i Ahmer'in önemli bir karargahı olduğundan Kadınlar Merkezi bu kentte de çarçabuk örgütlendi. Üstelik Eskişehir, Anadolu'ya açılan kapı olduğundan burda çok işlevsel de oldu.

1921 yılı başında Yunan ordusu Ankara'yı ele geçirip TBMM'ye son vermeyi tasarlayarak Eskişehir üzerine yürüyünce İnönü dolaylarında Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın komutasındaki Türk kuvvetleri tarafından durduruldu. Ne var ki zaferle sonuçlanan I. ve II. İnönü Muharebeleri'nin mağdurları da fazlaydı. Yaralıların çoğu Dr. Şemsettin Bey'in başhekim olduğu Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne getirildi. Sık sık Eskişehir'e giden yakın dostu Halide Edip Hanım hastabakıcı üniforması giyerek 30 yataklı bir koğuşun sorumluluğunu üstlendiğinde, bir süre iki hastabakıcıyla yetinmek zorunda kalan bu hastaneye Kadınlar Merkezi'nin çabalarıyla yeni hastabakıcılar geldi. Hepsi de kısa zamanda deneyim

¹⁰⁴ Nutuk, cilt I. s. 35.

¹⁰⁵ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul 1999, s. 160-61.

Resim 65: HAC Darülfünun Hastanesi'nde ameliyathane-hastabakıcılar

kazanarak bazı günler 100'e yakın ameliyat yapmak zorunda kalan doktorlara yardımcı oldular.¹⁰⁶ (Resim 65)

Birinci İnönü çarpışmalarını izleyen günlerde İstanbullu kadınların 1913 yılında Berlin Sefiri olan Mahmut Muhtar Paşa'nın¹⁰⁷ eşi Nimet Hanım'ın önderliğinde Sanat Evi'nde çalışan yoksul kadınlar ve yetim çocuklar için 500 lira bağış toplaması,¹⁰⁸ Kurtuluş Savaşı'na verilen desteklendendi. Bir başkası da İzmir'de Yunan zulmüne uğrayanlara yardım olmak üzere Merkez üyesi 6 kadının önderliğinde kurulan *İzmir Mazlumın-i Eytam ve Evamil Muavenet Heyeti*'nin İzmir felaketzedelerine yardım için düzenlediği konser, piyango gibi etkinliklerde 10.000 lirayı yakın bir para toplanmasıydı. Ayrıca, Yalova ve Gemlik yöresinden İstanbul'a kaçanlardan 500 kadına Sanat Evi'nde ücretli çalışma olanağı sağlanmış, yaşadıkları yerlerden uzaklaştırılan binlerce göçmene türlü giysiler dağıtılmıştı.¹⁰⁹ Mart ayı sonunda II. İnönü zaferini kutlayan ve gazetelerde "Muhterem hemşehriler! Hilâl-i Ahmer'e olan borcunuzu ödeyiniz. Gaziler

¹⁰⁶ Halide Edip Adıvar, a.g.e. s. 170.

¹⁰⁷ Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu olan Mahmut Muhtar Paşa babasının kabinesinde Bahriye Nazırlığı yapmış, bir yıl Berlin'de Osmanlı Büyükelçisi olarak kaldıktan sonra görevinden istifa ederek ayrılmış ve 1919 yılında ölümüne kadar siyaset dışı kalmıştı.

¹⁰⁸ Peyam-ı Sabah, 23.1.1921.

¹⁰⁹ Mesut Çapa, a.g.e. s. 50.

sargı bekliyor.” sözlerini içeren bir bildiri yayınlayarak Ankaralı kadınları şehitlerin çocuklarına yardım için toplanmaya çağırarak Merkez, “Hilâl-i Ahmer’e yardım etmenin hepimizin borcu olduğunu unutmayınız.”¹¹⁰ gibi duyurularla tüm Anadolu kadınlardan görev beklediğini anlatıyordu. Bu duyurulardan hemen sonra İstanbullu kadınlardan Hilâl-i Ahmer’e seksen bin lira bağış gelmesi, çağrıların yerini bulduğunu gösteriyordu. Bir başka gösterege de Taşköprü Hilâl-i Ahmer kadınlarının yirmi bir kuruş da olsa hemen toplayabildikleri bu küçük tutarı bağışlamalarıydı.¹¹¹

Öte yandan, Anadolu kadınları yeni üyeler kaydederek güçlenip ek gelir olması için de Sanat Evi’nde hazırlanmış el işlerini pazarladıkları sergiler açarken Ankara’daki üyeler, Mısırlı İffet Hanım’ın büyük bağışı ve Ankaralı kadınların aralarında topladıkları parayla birlikte Merkez’e kısa zamanda 1.000 lira sağladılar. Ankara ve İstanbul’daki Kız Öğretmen Okulları da el işlerini sergilerde satışa sunarak çalışmalara katılmakta gecikmediler hatta İstanbul’daki okulun öğretmenlerinden Ulviye Hanım Ankara’da sergilerde satılmak üzere Sanat Evi’nde yapılan el işlerinin yolda zarar görmesinden korkulduğundan, uzun ve sıkıntılı bir yolculuk yaparak bu ürünlerin çoğunu Ankara’ya kendi getirmekten kaçınmadı.¹¹²

Altını çizmek gereken bir nokta, Kurtuluş Savaşı sırasında HAC’nin İstanbul’da kalan yönetim merkezi ve Kadınlar Merkezi’nin ayrı baş çekerek ikilem yaratmadıklarıdır. İkisi de de Anadolu’da örgütlenmelere tam destek verdiler, savaş bittiğinde de geride bıraktığı yaraların sarılması için kadınları güç birliğine çağırarak sıcak ilişkileri hep sürdürdüler. Hatta halk da iki birimi ayrı görmediğinden bu zaman diliminde ikisinin üye sayılarında artış olduğu gibi özellikle işgal bölgelerinden Genel Merkez’e uzatılan yardım eli için teşekkür pusulaları bile gönderildi. Ancak bu olumluluklara karşın işgal güçlerine sempati toplamak amacıyla türlü katkılar yaparak da İstanbul’daki Hilal-i Ahmer’e ve Kadınlar Merkezi’ne yaklaştığı oldu. Örneğin bazı yabancılar, göçmenleri barındıran evlere ve Merkez’e “İstanbul’daki İngilizlerden” diyerek nakit para, çocuklar için süt parası, türlü gıda maddeleri ve giysiler getirmişlerdi. İstanbul gazetelerinde yer alan bu bağışların¹¹³ İstanbul Hükümeti’nin İngiltere’nin de desteğiyle

¹¹⁰ Gaye-yi Millîye, sayı, 30, 29, 2 Mart 1921 Sivas’ta ilk sayısı bu tarihte yayınlanmaya başlanan Gaye-yi Millîye, haftada dört gün yayınlanan, Anadolu’da Millî Mücadele ruhun yansıtan ancak kısa ömürlü olmuş bir gazetedir.

¹¹¹ İbid. sayı 34, 38.

¹¹² K.A.D. 129, Belge: 72, İstanbul 23.5.1921.

¹¹³ Sabah, 9, 10 Ağustos 1920. Bu konuda “Kurtuluş Savaşı” kısmında daha geniş bilgi verilmektedir.

ulusal güçleri engellemek için Kuvayı İnzibatiye¹¹⁴ adıyla bir silahlı güç kurmasıyla örtüşmesi, asıl amacın hükümeti desteklemek olduğunu da akla gelmektedir. Ne var ki yoksulluk günlerinde kaynağı bilinse bile bu tür yardımların geri çevrilemeyeceği bir gerçektir. Kaldı ki Dünya Savaşı veya Kurtuluş Savaşı yıllarında yabancı elçiliklerin özellikle çalışanlarının eşleri kanalıyla Cemiyet'e ve Kadınlar Merkezi'ne yokluk günlerinde çarçabuk kabul gören her türlü katkılarının ardında kamuoyundan temsil ettikleri ülkelere beğeni toplamak gibi bir amaç da arayıp irdelemek, gerçekçi bir yaklaşım olmaz mı?

Hanımlar Merkezi, Kurtuluş Savaşı zaferinden sonra olanaklarını büyük sarsıntılar geçirmiş olan halka seferber etti. Harabeye dönmüş ülkede savaş yaralarının biraz olsun sarılabilmesi için de kadınlara bir çağrı olan duygu dolu aşağıdaki bildiriye ulaşabildiği her yere dağıttı:

“Türk ve Müslüman Validelerimize ve Hemşirelerimize:

Sakarya'dan Gediz'e kadar her yer, güzel Aydın, şen Hüdavendigâr, mesut Karesi, hep ölüm ve ateş merdanesinin altında ezilmiştir. Murat Dağlarında, İzmir yollarında aç, çıplak, hasta ve boynu bükük insan sürüleri dolaşüyor. Kara ve korkunç kışlar bunları tehdit ediyor, ölüm arkalarından koşuyor.

Bugün hudutsuz harabeler arasında sefil ve sergerdan dolaşan yetimler, bize dinimiz ve vatanımız için kurban olanların, istiklalimiz için şehit düşenlerim bir vediasıdır. Taş kovuklarında açlığın, soğuşun ve ölümün tehdid ettiği valideler, Anadolu yaylalarındaki hunin musaraalar için fersahlarca, günlerce ve aylarca uzak yollardan gece gündüz arkalarında cephane taşıyan Türk kadın hemşireleridir ve bizim de hemşirelerimizdirler Viraneler ortasında ağlayan ak sakallı ihtiyarlar milletimiz için, milletimizin istiklali ve bizim için ve bizim hayatımız için sevinerek can veren şeci askerlerin babalarıdır ve bizim de babalarımızdır.

Ey evlatlarına karşı en az şefkat hisleriyle çarpan valide ve hemşire kalpleri! Duyunuz ki analarından babalarından ebediyyen ayırdığı yetimler ve bedbahtlar, yavrularını kaybeden biçare valideler, sizden gelecek yardımları bekliyorlar.

Allah ve layemut-ı fazilet, bize herkesden ve herşeyden daha yakın ve daha aziz olan bu kardeşlerimize karşı yapacağımız muavenetlere ve yardımlara ezeli ve ebedi bir şahit olacaktır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez'i, size bu en mukaddes vazifenizi hatırlatıyor ve muavenetlerinizin delaletini ifaya şitab ediyor.

Eşyadan her ne getirirseniz, ne verirseniz, muhtacının, fukaranın, fecaizedelerin işlerine yarayacaktır.”¹¹⁵

¹¹⁴ 18 Nisan 1920'de Hükümet kararnamesiyle kurulan ve tam anlamıyla bir iç savaşa yol açan bu kuruluşun silahlı gücü halkın sempatisini toplayıp desteğini kazanmak için Hilafet Ordusu olarak adlandırılmıştı.

¹¹⁵ THAM 15 Aralık 1922, Sayı: 16 s. 102-103.

Kadınlara aşıl原因 ruhla Merkezin Anadolu'daki etkinlikleri daha da yaygınlaştı. Savaşın ve göçlerin çok hırpaladığı çocuklarysa ayrı bir özenle eğildi. Hatta 1 Ağustos 1923'te sadece çocuklara bakmak ve yardımcı olmak üzere ayrı bir ünite oluşturuldu. Bu ünite savaş yoksulluğu içindeki annelerin getirdiği 1 yaş civarında 36.500 çocuğun beslenmesini sağladı. Hastalıklı 391 çocuğa ilaçlar vererek onları iyileştirdi. 105 hasta çocuğun evlerine hemşireler göndererek baktırdı, 960 çocuğun da sağlık durumlarını yakın gözleme aldı hatta bayramda 150 bebek için kundak, çamaşır ve giysi dağıttı.¹¹⁶ İllerde genellikle valilerin eşlerinin öncülüğünde düzenlendiği için daha büyük katılım gören etkinlikleri de aynı istekle sürdürüldü. Merkez'in çalışmalarını TBMM yetkilileri de yararlı gördüler ve beğenilerini belirtmekten geri kalmadılar. Bunun bir göstergesi, Refet Paşa'nın Mudanya Silahbırakışması kararları gereği Trakya'yı teslim almak üzere 16 Ekim 1922'de İstanbul'a geldiğinde Dr. Besim Ömer ve Fahrettin Beylerle bu kentteki Hanımlar Merkezi Darüssınaası'nı ziyaret etmesiydi.¹¹⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın da Cumhuriyet'in duyurulmasına ortam hazırlanırken 1923 yılı başında evlendiği Latife Hanım'la yaptığı yurt gezisinin bir durağı olan Konya'da 23 Mart günü Hanımlar Merkezi şubasını ziyaret etmesi; Sovyet Elçisi Semyon İvanoviç Aralov ve Azarbeycan Elçisi İbrahim Abilov'la birlikte Kastamonu'ya gittiğinde de yine Hanımlar Merkezi'ne uğraması, çalışmalarının önemini kavradığı Merkez'e destek vermek istediği içindi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Hanımlar Merkezi'ne Farklı Bakışı

Yaygın şubeleriyle Hanımlar Merkezi'nin kısmen duyurular, kısmen de etkinliklerle yaratılan ruhla bağış toplamaktan gönüllü hastabakıcılık çalışmalarına kadar bütün uğraşlarını yurt çapında yaygın şubeleriyle sürdürürken kadının eğitim ve kültür sahibi olup toplumsal konumunu kavramasındaki payı yadsınamaz. Bu bağlamda Hanımlar Merkezi Türk kadınına toplumsal yaşamın kapısını açmaktaki payıyla çağdaşlığın ta kendisiydi. Merkez'in Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki örgütlenmesinde ve Türkiye'de kadın haklarının gelişmesindeki önemli katkıları da iyi bilinmektedir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da bunun gözardı edilmediğini eşi ile yukarıda söz edilen Konya Hanımlar Merkezi şubasını ziyareti sırasında onuruna verilen çay davetinde kadınları dinledikten sonra yaptığı konuşmada "Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun menbaini kadınlarımız işlemiştir." diyerek anlatmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında Türk kadınının payının altını çizdiği bu

¹¹⁶ İbid, 15 Aralık 1923, s. 97-98.

¹¹⁷ OHAM Sayı 15, 15 Kasım 1922.

önemli konuşmasında¹¹⁸ kadının toplum içindeki yerinin ülkenin sosyal yaşamında düzeltilecek ilk nokta olduğunu belirtip “Düşmanlarımız... kadınlardan aldıkları intibaat ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiye mütemeddin (uygar) bir millet olamaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan mürekkeptir. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır. Halbuki bir heyet-i içtimaiye (toplum) aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleri ile beraber yürümezse terakki ve temeddün etmesine (ilerleyip gelişmesine) imkanı, fenni ihtimali yoktur... Bir İngiliz muhabiresi (kadın gazeteci) diyor ki Mustafa Kemal Paşa ve rüfekası memlekette teceddüdatta (yeniliklerde) bulunabilirler, birçok yenilikler yapabilirler, pek çok şeyleri değiştirebilirler, lakin yalnız bir şey yapamazlar, o da kadınların tarz-ı telebüsünü (giysisini) değiştirmektir.” dedikten sonra İngiliz gazetecinin bunu İstanbul’da gördüğü Avrupalılara örnek olacak kadar şık kadınları kastederek söylediğini anlatmıştı. Türk kadını için gerçek ölçütün eşitlik olması gerektiğini vurguladığı konuşmasında dünyada bilimin büyük bir hızla ilerlediğine ve bu hıza ayak uyduracak kuşakları yetiştiren annelerin erkeklerden daha bilgili ve aydın olmaları, bunun için de eğitim ve öğrenimden öncelikle onların yararlanması gerektiğine de dikkat çekmişti.

Onun kadın hakları ve eşitliğine yönelik birçok yeniliğin kapıda beklemekte olduğunu anlatan bu konuşmayı Hanımlar Merkezi’ni ziyaret ederken yapması, bu yapı içinde Merkez’de yapılmış olan etkinliklerin hedeflenen eşitliğin gerçekleşmesi için ön adımlar olduğuna dikkat çekmek kadar, bu kadın kuruluşunun çatısı altından Türkiye’de kadın-erkek eşitliğini ancak kadınların kendilerinin bilinçlenerek karşılayabilecekleri mesajını verdiği için önemliydi. Konuşmadaki eşitlik vurgusuysa Hanımlar Merkezi’nin yeni Türkiye kurulduğunda izleyeceği yol haritası hakkında ipuçları olarak önem taşıyordu.

Bu bakış açısıyla halk arasında saygın ve güvenilir bir kuruluş olarak yer yapan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, Cumhuriyet duyurulduktan sonra yeni Türkiye’nin toplumsal yapısındaki hedef eşitlik olduğundan, adı dolayısıyla başka ele alındı. Eşit toplum oluşturulmasında büyük katkılarına karşın Merkez, kadın-erkek ayrımını çağırıştırarak Yeni Türkiye’nin sosyal yapısı hakkında yanlış izlenime yol açmaması için Mustafa Kemal Paşa’nın önerisiyle farklı bir şekil aldı. 1924 yılında Genel Yönetim Kurulu’nda yapılan bir değişiklikte Hanımlar Merkezi, içinde eritilen Sanat Evi ile birlikte nakit parasının ve mallarının da devredildiği Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne bağlandı. Cemiyet’in 4 Ağustos 1925 tarihli genel kurul toplantısında kabul edilen, 13 Eylülde Bakanlar Kurulu

¹¹⁸ Atatürk’ün Söyle ve Demeçleri II, s. 148-151.

kararıyla yürürlüğe giren yeni yönetmelikle adı *Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti* olarak kabul edilen Kurum'a her Türk'ün üye olabileceğinin belirtilmesiyle bu yapının içinde kadın-erkek ikilemi olmadığına altı çizilmişti. Cemiyet'in merkezinin Ankara olduğunun da belirtildiği bu yönetmelik doğrultusunda Genel Yönetim Kurulu da bu kente taşınırken o yıl sayısı 12'den 15'e çıkartılan il ve 5'ten 8'e çıkartılan kaza merkez heyetlerine üçer kadın üye seçileceği de bütün merkezlere ve şubelere duyuruldu.¹¹⁹ Bu değişiklik kadınların etkinliklerini ve topluma katkılarını hiç azaltmadı. Kadınlar Merkezi'ne duyulan güvenin etkisi ve bu kurumun önemli katkılarıyla gelişen toplumsal bilinçle kadınlar, felaket anında ve gereken her yerde halka yardım eli uzatmaktan geri kalmadılar.

Hanımlar Merkezi ve Sanat Evi böylece Kızılay tarihinin bir sayfası olurken her ikisinin de moral ve ekonomik katkılarıyla Türk kadınının toplumun bir parçası olmasındaki payları akıllardan silinmedi. Unutmamak gerekir ki Sanat Evi göçmen ve yoksul kadınlarla çocuklara barınacak yer, yaşamlarını sürdüreceği iş sağlamıştı. Hanımlar Merkezi'nde etkinlik gösteren kadınların da sağlık alanında olduğu gibi toplumsal gelişme açısından da ülkeye büyük katkıları olmuştu. HAC Hanımlar Merkezi'ne duyulan güvenle halk, tıpkı sağlık görevlisi kadınların erdeminden, faziletinden kuşku duymamayı öğrendiği gibi, Merkez adına düzenlenen etkinliklerde de Türk kadınlarını görmeye gitgide alıştı; kadının üretken, topluma yararlı hatta bağımsız olabileceğini anladı.

Bu bağlamda ilkin cephede çarpışıp yaralanan veya hastalanan askerlere sunulan hastabakıcılık hizmetindeki yetersizliği karşılamak üzere kurulan Hanımlar Merkezi ve Balkan göçmenlerinin iş-aş-konut gereksinimlerini karşılamalarına odaklı başlayan Sanat Evi, tam da gerektiğinde devlete çok önemli moral ve ekonomik katkılarda bulundular. Bugünün aydınlatıcı sivil toplum örgütlerinin işlevini sıra dışı adımlar atarak saltanat yönetiminin kısıtlamaları içinde büyük yüreklilikle yerine getirerek Türk kadını Ataturk'ün önderliğinde gerçekleşen Türk devrimi ile sahip olduğu eşitliğe taşıyan önemli araçlar oldular. Kısacası, toplumsal aydınlanmaya dönük etkinlikleriyle Türk kadını çağdaşıyla taşıyacak köprüyü kurdular.

¹¹⁹ ...73 Yıllık... s. 67-68. "Hanım ve erkekler teşkilatının tevhide yine esas Nizamname icabından bulunduğu cihetle, hanımla teşkilatının ilgası, nakit, mal ve hesaplarının erkekler merkez ve şubelerine devri ve bu sene için Nizamname mucibince 12'den 15'e iblağ eden vilayet merkez heyetlerine ve 5'ten 8'e çıkarılan kaza merkez heyetlerine üçer hanımın az seçilmesi merkez ve şubelere tamim ve tebliğ edildi."

6. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

Trablusgarp ve Balkan savaşlarının sarsıntıları sürerken Osmanlı Devleti'nin İttifak Bloku'na katılarak 1914 Ekimi sonunda Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, yeniden yapılanmasını izleyen iki savaşta kendini kanıtlayan ve yılın ilk aylarını barışta izleyeceği programı hazırlayarak geçiren Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yeni görevler yükledi. Bu büyük savaşın adıyla da belli olan yaygınlığı, cephe gerisine de sağlık hizmetlerini çok aşan hizmetler veren Cemiyet'in görevlerinin ne kadar çoğaldığını anlatmaya yetmektedir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu son savaşı sırasında Kurum'un çok yönlü hizmetlerini ele almadan önce konuyla doğrudan ilgisi olmayan uzatmalarla okurların dikkatini dağıtmadan savaş hakkında bazı kısa hatırlatmalar yapmak, bu süreçte HAC'nin ilkesel insani yükümlülüğünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Özetle Birinci Dünya Savaşı

18. yüzyıl ortalarında İngiltere'de başlayıp teknolojik ve ekonomik getirileriyle dünyayı etkileyen Endüstri Devrimi ve 1789'dan başlayarak düşünsel ve siyasal ilkeleriyle aynı kapsamda yayılan Fransız Devrimi, yüz yıl içinde Avrupa'nın büyük devletlerinin çıkarları doğrultusunda iki bloka ayrılmalarına yol açmıştı. Bu bloklaşmada İngiltere, Fransa, Rusya genelde İtilaf; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya da İttifak Devletleri olarak anıldılar. 19. yüzyıl sonuna kadar hızla sanayileşerek Avrupa'nın ekonomik ve siyasal üstünlüğünü dünyaya kabul ettiren bu devletler arasında çıkar çakışmalarının yol açtığı gerginlik sömürgecilikte ilerlemeleriyle büyüdü; Avusturya-Macaristan Velihtı'nın Saraybosna'yı ziyareti sırasında eşi ile birlikte öldürülmesi üzerine 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a yaptığı duyuruyla iki ülke arasındaki savaşı başladı. Bir ay içinde başka Avrupa ülkelerine hatta Japonya'ya sıçrayan savaş, İtilaf Devletleri'nin çarpışacak askerlerini Asya, Afrika ve Avustralya kıtalarındaki sömürgelerinden toplamalarıyla dünya savaşına dönüştü.

İlk Dünya Savaşı dört yıl, dört kıtada binlerce can alarak sürerken İtilaf Devletleri Balkan Savaşlarında Osmanlıyla çarpışan Balkan ülkelerinin ele geçirdikleri yerleri paylaşamayıp tekrar çarpışarak bir kısmını kaybettiklerine tanık olduklarından, için savaşın sonrası için önlem almaktan

geri kalmadılar. Aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla hedefledikleri ve ele geçireceklerini varsaydıkları Osmanlı topraklarını kağıt üzerinde paylaştılar. Hatta İtalya'ya da Anadolu sahillerinde toprak sözü vererek İtilaf Blokuna geçmesini sağladılar.¹ Çıkar alanlarını netleştirmiş olmanın verdiği ivmeyle emellerine biran önce kavuşmak için savaşa daha sıkı sarıldılar.

Avrupanın bloklaşmasının dışında kalan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise Dünya Savaşı'nın ilk yıllarını sanayisi durma noktasına gelmiş ülkelerin ihtiyacı olan tüketim maddelerini üretip her iki bloka pazarlayarak ekonomisini güçlendirmekle geçirdi. İhracatı karşılığında hazinesine yaklaşık bir milyar dolarlık altın akınca da ummadığı bir gönence ulaştı. Böylece ülkesinde siyasal saygınlığı çok artan Başkan Woodrow Wilson savaş uzadıkça Avrupa'nın alış gücünün azaldığını, bunun ülkesinde ekonomik krize yol açacağını görerek 1917 yılı başında savaşan taraflara barış çağrısı yaptı. Bloklar bu çağrıya kayıtsız kalınca da ABD'nin ekonomik, kendinin de siyasal gücünü korumak uğruna savaşa katılarak çarpışmaları sona erdirmeye karar verdi. Amerikan Anayasa'nın savaş kararlarının Senato'da ve Temsilciler Meclisi'nde oybirliğiyle alınmasını öngörmesine karşın yapılan oylamalarda az da olsa olumsuz oyların bulunmasını gözardı ederek Amerika'nın 6 Nisan 1917'de İttifak Bloku'na karşı savaşa girmesini sağladı. Misyonerlerinin Osmanlı topraklarında 1820'lerden beri yaptığı yatırımların zarar görmemesi için de savaş duyurusuna Osmanlı İmparatorluğu'nu katmamaya özen gösterdi.²

Amerika'nın yüksek moral ve çok büyük bir askeri güçle savaşa katılması, savaşa girişinin ürünü biran önce ürünü almak isteyen Wilson'un hakemliğe soyunarak barış çağrısı yapması, İtilaf Bloku'nun zaferini getirdi. Bunu Amerika'ya borçlu olduklarını bilen İtilaf ülkeleri de İttifak Bloku gibi savaşın sona ermesini dört gözle beklediklerinden Wilson'u hakem olarak görmeye razı ve hazırıldılar. Dolayısıyla Haziran ayında bu bloka katılarak savaşa giren Yunanistan dahil, hepsi de onun daha Ocak ayında Amerikan Senatosu'nda önerdiği "kazananın ve kaybedenin olmadığı" barış ilkelerini kabul ettiler. Oysa bu ilkelere 1917 Ekiminde patlak veren Rus İhtilaliyle Çarlığı deviren Bolşeviklerin 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Anlaşması'yla Rusyanın savaştan çekildiğini duyururken dünyaya açıkladıkları gizli anlaşmalarda Amerika'ya bir çıkar alanı ayrılmamış

¹ Savaş yıllarında İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın Osmanlı topraklarını kağıt üzerinde gizlice paylaştıkları bu adla anılan dört andlaşma ve ayrıntıları için bk. Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması* s. 22-36.

² Harold U. Faulkner, *American Political and Social History*, N.Y. 1937, s. 665-674; Charles and Mary Beard, *Basic History of the United States*, s. 177, 339.

olmasının Wilson'da yarattığı eziklik damga vurmuştu. Şöyle ki Wilson, savaş yıllarında İtilaf Devletleri'nin verimli, petrol zengini Ortadoğu'yu her birine çıkar alanı sağlayan anlaşmalarla gizlice kağıt üzerinde de olsa paylaştıklarını bu açıklamayla öğrenmiş, onlara savaşı kazandıran ama bu plandan dışlanmış olan ülkesinde müşkül durumda kalmamak için toprak kazancı getirmeyen barış programını hazırlamıştı. "Wilson'un 14 Maddesi" olarak da anılan Wilson İlkeleri, temelde açık diplomasi, uluslara yaşadıkları topraklarda kendilerini yönetme hakkı, küçük ülkelere özgür gelişebilme olanakları sağlanması ve dünya barışının garantörü olacak Cemiyet-i Akvam yani Milletler Cemiyeti kurulmasını içeriyordu.³ Doğrudan Osmanlı Devleti ile ilgili 12. madde ise Türklerin yaşayacağı toprakları belirlerken bu toprakların bölünmesine de ortam hazırlıyordu.

Rusya'nın savaştan çekilmesiyle stratejik ortaklarını kaybeden ama gizli anlaşmalarla saptadıkları çıkarlarını korumak isteyen İtilaf Devletleri, Wilson ilkelerine de uymak zorunda olduklarından, barışın altyapısını bunu dikkate alarak çok özenle hazırlamak zorunda kalmışlardı.

İttifak Bloku'nun yenilgisi kesinleşince Birinci Dünya Savaşı çarpışmaları, Osmanlı Devleti'nin 30 Ekimde imzaladığı Mondros, 3 Kasım'da Avusturya-Macaristan'ın imzaladığı Villa Gusti ve Kayser'ın görevinden çekilip ülkesinden kaçtığı 11 Kasım'da Almanya'nın imzaladığı Rethondes Silahbırakışmalarıyla son buldu.⁴

Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti, emperyalizm uğruna yapılan bu büyük savaşa Ekim ayı sonunda katıldı. Blokların Osmanlı topraklarında ekonomik, stratejik ve jeopolitik beklentileri doğrultusunda saptadıkları yatırım alanlarının iki taraf için de çok önemli olması, böylece boy hedefi yapılan Osmanlı Devleti'ni beş ayrı cephede çarpışacağı bu savaşa katılmaya zorlayan başlıca nedendi. Oysa yakın geçmişte yenildiği Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın yaralarını sarmaya çalışırken bir yandan Batı ülkelerine göre bilimsel ve teknik alanlardaki yeterliklerini gidermeye, bir yandan da ikinci kez anayasal sisteme geçişin yol açtığı siyasal sorunları çözmeye çalışan Bab-ı Âli hiç de yeni bir savaşı göğüsleyecek durumda değildi: Ülkede çok sesli siyasal yaşam başlayalı henüz birkaç yıl olmuştu ve toplum bu yaşama uyum sağlamaya çalışırken ortaya çıkan siyasal gruplaşmalar devlet mekanizmasını olumsuz etkilemekteydi. Nitekim iç çekişmeler orduda ast-üst ilişkilerine, emir-kumanda zincirine, bu da özellikle Balkanlardaki

³ Congressional Records 65, 1st and 2nd Sessions, s. 207, 1741-43.

⁴ Harold U. Faulkner, a.g.e. s. 682.

çarpışmalarda savaş alanlarına yansıyınca Osmanlı son iki savaşta yenilerek büyük toprak kaybına uğramıştı. Askeri zayıflığının da bir göstergesi olan bu yenilgiler üzerine hükümet, ordu ve donanmada ciddi düzenlemeler ve yenilikler yapabilmek için iki bloktan da yardım istemişti. Kara ordusu için Almanya, donanma için İngiltere, jandarma kuvvetleri için Fransa'nın gönderdiği uzmanların yardımıyla askeri düzenlemeler yaparken de güçsüzlüğünü ve yalnızlığını daha iyi anlamıştı. Olayların akışından büyük bir Avrupa savaşının yaklaşmakta olduğu belli olunca da topraklarının sömürgecilikte gelişme peşinde olan blokların rekabetine hedef olacağını kavrayarak kendini destekleyecek güçlü bir dost arayışına düşmüştü.

İlk yaklaştığı İngiltere ve Fransa, Osmanlıyı yanına almanın onu askeri açıdan desteklemeyi gerektireceğini görerek bu arayışa kayıtsız kalmıştı. Almanya ise ince çıkar hesapları yaparak bu isteği farklı değerlendirmişti. Bu hesapların başında gelen, Alman Kayzeri II. Wilhelm'in zayıflamış da olsa Osmanlı Devleti'ne hala topraklarında cepheler açtırarak Avrupa'da ülkesinin üzerine binecek İttifak gücünün bu cephelere dağılmasını sağlayarak yararlanmayı düşünmesiydi. Bir başka düşüncesi de Osmanlı, savaşa girdiğinde Padişahın İslam Halifesi olarak cihad duyurusu yapacağı, İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanların Hilafet bayrağı altında toplanmasıyla da İttifak Bloku'nun çok büyük bir savaş gücünden yoksun kalacağıydı.

Ne ki bu varsayımınla Osmanlı'yı desteklemeye karar veren Kayzer'in ve Halife Sultan Reşat'ın göremediği, Müslüman toplulukların da bağımsızlık peşine düştükleri, her biri kendi ulus-devletlerini kurmak istediklerinden cihad çağrısının hiç ses getirmeyeceğiydi. Bu durumda hükümet, Osmanlı ordusuna verilecek donanım karşılığında savaş planlarını Almanya'nın yapacağını bilincinde olsa da yardım sözü vererek yandaşlığına istekli olan İttifak Bloku ile anlaştı. Böylece, Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya giren Alman kuruvazörleri Goben ve Breslau'un adları Yavuz ve Midilli olarak değiştirilip Osmanlı gemileri görünümünde Karadeniz'e geçerek 29 Ekim günü Sivastopol, Odessa ve Novorossiysk limanlarını topa tutunca Rusya'nın savaş duyurusu üzerine Osmanlı kendini Dünya Savaşı'nda buldu. Savaşta Osmanlı ordusuna Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın komuta etmesine karşın gerçek komutan, Alman General Liman von Sanders oldu. Sömürgelerinin asker desteğiyle gücü hiç de azalmayan İttifak Bloku ile ordusu çok yaygın alanlara dağılarak çarpışan Osmanlı Devleti, Çanakkale dışındaki cephelerde başarı sağlayamadığı bu savaşta yenik düştü.

Silahlar susup silahbırakışmalar yapılmak üzereyken İstanbul'da Sultan Reşat'ın ölümü üzerine 1917 yılının başında tahta geçen

Vahdettin'in (1917-1922) savaştan sorumlu tutulan İttihatçıları yönetimden uzaklaştırmasıyla bir hükümet bunalımı yaşandı. Görevinden ayrılmak istemeyen Talat Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen İtilafçı Tevfik Paşa'nın kurduğu hükümet de Wilson prensiplerine ve en çok da Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili 12'nci maddesine güvenerek⁵ bu ilkeler doğrultusunda savaştan çekilmek istediğini resmen duyurdu. Duyurusunu resmi ilişkileri kesilse de savaş haline girmediği ABD'nin iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerini tarafsız devlet olarak yürüten İspanya Hükümetine⁶ İstanbul'daki Madrid Maslahatgüzarı kanalıyla sunduğu 5 Ekim 1918 tarihli aşağıdaki notayla yaptı:

"Aşağıda imzası bulunan Türkiye Maslahatgüzarı, hükümetinden aldığı talimata binaen, Hükümet-i Aliyye'nin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'ndan barışı iade işini ele almasını, bütün muharip devletleri bu müracaattan haberdar etmesini ve bunları, müzakerelere başlamak üzere murahhaslar göndermeye davet etmesini rica ettiğini, Amerika Birleşik Devletleri Sekreterine telgrafla bildirmesini krallık hükümetinden niyaz etmekle şeref kazanmaktadır.

"Hükümet-i Aliyye, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın Kongre'ye 8 Ocak 1918'de yaptığı hitapla bundan sonraki beyanatında, bilhassa 27 Eylül nutkunda öne sürmüş olduğu programı, müzakerelere esas olarak almaktadır."⁷

Bab-ı Âli Amerika Dış İşleri Bakanlığı'nın yanıtını beklerken hala hükümeti devretmemiş olan Talat Paşa'nın, Osmanlı'nın savaştan çekilmesi için Kût'ül-Amâre'da tutsak alınıp İstanbul'a getirilmiş olan Tümgeneral Charles Vere Ferrers Townshend'in aracılığını istemesi⁸ İngiliz komutana ülkesine dönme olanağı sağlarken Türkleri görüşme masasına taşıdı.

⁵ İbid. Wilson Prensiplerinin doğrudan Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olan 12. maddesi, özetle Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk *çoğunluğu* olan kısmına kayıtsız bir egemenlik sağlanması fakat halen Türk boyunduruğunda bulunan diğer uluslara güvenlik içinde varlıklarını sürdürüp gelişmelerini tamamlama olanağı verilmesi' ve 'Çanakkale Boğazı'nın uluslararası güvencede bütün ülkelerin kullanımına açılmasını" öngörüyordu. İlginçtir ki Mondoros'ta Türk sınırlarının bu içerik doğrultusunda çizildiği gibi Misakı Milli'yle duyurulan sınırların da temeli olmuştu. Ancak Doğu Anadolu'da Kürt ve Ermeni devletleri kurulması da aynı madde kapsamında ele alınmıştı.

⁶ Roger R. Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939* Minneapolis 1971, s. 24.

⁷ Gotthaard Jaschke, *Mondors'a Giden Yol*, Belleten XXVIII, Sayı 109, Ank. 1964 s. 142-143.

⁸ İbid. s. 144.

Ekim ayı sonunda İtilaf Devletleri yetkilileriyle bırakışma koşullarını saptamak üzere Limni Adası'nın Mondoros Limanı'na gelen Osmanlı heyetinin Agamemnon Zırhlısı'nda önüne koyulan Mondoros Ateşkes Anlaşmasını imzalaması, bu ülkenin Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildiğinin belgelenmesiydi.⁹

Ne var ki İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarında belirledikleri yatırım alanlarını koruyabilmek için bırakışmaya Wilson İlkeleri'yle örtüşmesine de buna olanak sağlayacak maddeler yerleştirmekten geri kalmamışlardı. Bunlardan yararlanarak daha Mondoros'un imzalanmasını izleyen gün anlaşmayla Türklere bırakılan toprakları işgal etmeye başladılar.¹⁰ Haksız işgallere tepki olan yerel karşı koymaların Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bütüncül Türk Kurtuluş Savaşı'na dönüşmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın kesin olarak son bulmasını 1922 yılında Lozan Barışı'nın imzalanmasına kadar uzattı. Bu, çarpışan bütün ülkeler için Mondoros'u izleyen Mütareke Dönemi ve Kurtuluş Savaşı yıllarında da dünya savaşı ortamının sürmesi demektir. Böylece, Türklere çarpışmalar dört yıl daha sürerken Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü yoksulluk ve çaresizlik karşısında "Bir müessese vardı ki çalışma tarzı, yalnız Türkiye için değil, dünyanın her yeri için üstün bir örnek sayılacak bir manzara gösteriyordu. Bu kuruluş o zamanlar (Hilal-i Ahmer) adını taşıyan Kızılay'dı ve bütün varlığıyla ve hareketiyle şunu belirtiyordu ki Türkiye'de de el ele ahenkli bir takım halinde iş görecektir ve azami başarı sağlayabilecek iyi kafalar vardır".¹¹ Kısacası, dünya savaşı yıllarının sıkıntılarını yaşarken devletin belki de en büyük desteği, Hilal-i Ahmer Cemiyeti oldu.

Yönetimi, Yöneticileri ve Çalışmalarıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Beş kıtanın karşı karşıya geldiği yukarıda özetlenen Dünya Savaşı yılları savaşan ülkeler için olduğu gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti için de çok olağanüstü bir dönemdi. Daha devlet savaşa girerken açlık, yoksulluk ve hastalıkların artacağı, cephelerden çarpışma olmayan yerlere ve özellikle İstanbul'a yaralıların, göçmenlerin, yetimlerin geleceği biliniyordu. Bu bağlamda Hilal-i Ahmer Cemiyeti de tüm teşkilatını savaş koşullarında yararlı olacak şekilde düzenleyip çalışmalarında sağlık hizmetlerini aşan görevler üstlenmesi gerekeceğini biliyordu. Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında başarıyla yerine getirdiği görevlerinde hayli deneyim

⁹ Harold U. Faulkner, *A.g.e.* s. 682.

¹⁰ Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 101.

¹¹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihimizde Gördüklerimiz Geçirdiklerimiz*, Cilt I, s. 282.

kazanan Cemiyet'in bu kez de aynı çizgiyi koruyabilmesiye örgütlü, güçlü ve özverili yönetimiyle yakından ilgiliydi. Başlangıcından beri iyi yönetilen HAC'nin İstanbul'da bulunan genel merkezi ile yurt içindeki ve Avrupa ülkelerinin çeşitli kentlerindeki şubeleri arasında iyi bir bağlantı ağı kurulması ve uyumlu çalışma sağlanması, işin ilk kaçınılmaz gereği idi. Bu bilinçle Cemiyet, önce yurt içinde ve dışında genişlemeye yöneldi. Merkezi ve şubesi olmayan yerlerde Dahiliye Vekaleti'nin de katıldığı bildirimlerle valiler örgütlenmeye yardımcı olmaya çağrılırken Tıbbiye-i Şahane öğretim elemanlarından Dr. Hikmet Bey (Gizer) Berlin, Viyana ve Budapeşte'de ülkede bulunmayan ilaç, sağlık malzemesi ve tüketim maddelerinin sağlanacağı Hilal-i Ahmer komiteleri kurdu. Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın onayıyla da Sefarethane'de 1918 yılına kadar Almanya ve Avusturya Murahhaslığı (Temsilciliği) adıyla çalışan Hilal-i Ahmer bürosu kuruldu.¹² Devletle iş birliği yaparak ülkenin her türlü gereksinimi dikkate alıp disiplinli bir çalışma programıyla görev yapan HAC, iyi planlanan yöntemleri ve merkezle şubeler arasındaki ciddi dayanışma ve çalışma uyumuyla Dünya Savaşı boyunca da zor görevini başarıyla yerine getirdi. Bu başarıda kurumu siyasete ve bireysel çıkarlara alet etmemekte kararlı, kişisel çekişmelerden ve sürtüşmelerden uzak duran, işbilir ve idealist yöneticilerin payı büyüktü.

Dünya Savaşı başlarken Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yıllar önce başkent İstanbul'da örgütlenmiş olan Merkez Yönetim Kurulu tarafından özenle ve düzen içinde yönetilmekeydi. Yönetim görevlerinin Nizamname'nin 32. maddesi gereği "fahri" olması, kendilerine hiçbir maddi çıkar beklemeyen tokgözlü yöneticilerinin hizmetlerinin karşılıksız olduğunu anlatıyordu. Bu bakımdan Kurum'un en önde gelenlerinden doğum ve kadın hastalıkları uzmanı Dr. Besim Ömer, Cenevre'de tıp öğrenimi görmüş farmakoloji uzmanı Dr. Akil Muhtar, Dünya Savaşı boyunca Sıhhiye Umum Müdürü olarak görev yapan iç hastalıkları uzmanı Dr. Adnan (Adivar), Pasteur Enstitüsünde yetişmiş ilk Türk dermatolog Dr. Celal Muhtar Beyler gibi tıp fakültesi profesörlerinin yanı sıra, ekonomist Profesör Hamit Bey, Osmanlı Bankası'ndan Cevat Bey, Matbuat Umum Müdürü Fazıl Necip Bey, Profesör Macit Bey, Yönetim Kurulu'nun Müslüman olmayan tek üyesi olan bankacı Berç Keresteciyan (Sonradan Türker soyadını alır.), devletin üst görevlerinde bulunan veya bulunmuş olan Kazım Şinasi, Saffet, Ali, Muzaffer, İzzet, Enis Tahsin Beyler gibi¹³ deneyimli kimselerin oluşturduğu güçlü kadrosunun gerçekten uzak görüşlü adımlar atarak devlete ciddi destek vermesi yönetsel açıdan zor olmadı. İş planıysa uluslararası ölçütlerdeydi.

¹² İslam Ansiklopedisi, *Kızılay*, c. 25, s. 544-46. Türk Diyanet Vakfı.

¹³ Ahmet Emin Yalman, a.g.e. s. 283.

Merkez Yönetim Kurulu'nun savaşın başında yapılan 1915 yılı toplantısında sunulan raporda *savaş boyunca Salib-i Ahmer'in tüm benzer kurumlara önerdiği doğrultuda hareket edileceğinin* altı çizilmişti. Dünya Savaşı umulandan daha uzun sürünce de öbür ülkelerin benzer kurumlarındaki gibi HAC Merkezi'nde de her yıl bir olağanüstü toplantı düzenlendi. 1916 (1332), 1917 (1333) ve 1918 (1334) yıllarında yapılan bu toplantılarda genel denetlemeler savaş sonrasına bırakılarak Kurum'un toplantı yılı için planlanan etkinlikler listesinin gözden geçirilmesi ve hizmetlerin gerektireceği ödemeleri içeren yıllık bütçelerin onaylanması ile yetinildi.¹⁴

Değinen yıllarda çalışma programını savaşın zor koşullarına göre düzenleyen Merkez Yönetim Kurulu haftalık toplantılarını da aksatmadan sürdürdü. Bu toplantıların ilklerinde Kurum'un parasal durumu, öncelikli görevleri, Merkezle şubelerin uyumlu çalışmasını sağlayacak yöntemler gündeme getirildi. Eldeki nakit paranın en uygun biçimde kullanılması, Kurum hazinesine girecek gelirin çoğaltılması, bunun için yurt içinde ve yurt dışında şubelerin çoğaltılması, bağışların teşvik edilmesi, ambarların, depoların gıda ve sağlık malzemeleriyle doldurulması gerektiği üyelerin ortak kararıydı. Cemiyetin saydığımız hepsi de topluma yönelik olan işlerin ve benzerlerinin düzenli olarak ve en yararlı şekilde yerine getirilmesi için bazı yönetsel değişikliklerle işe başlandı.

Savaşın başında yapılan iş dağılımına göre Kurumun dış ilişkilerini o sıra Viyana'da Büyükelçi olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti eski Başkanı Hüseyin Hilmi Paşa yürütüyordu. İkinci Başkan Besim Ömer Paşa da yararı gitgide daha anlaşılabilir etkinlikleriyle yeni kurulmuş olan Hanımlar Merkezi, ayrıca Salib-i Ahmer ile olan ilişkilerinin sürdürülmesi ile ilgileniyordu. Onunla aynı görevi paylaşan Prof. Dr. Akil Muhtar Bey ise Kurum'un hükümetle ilişkilerinin, Sahra Genel Müfettiş Yardımcısı (Müfettiş-i Umumi Muavini) ve Kurumun Genel Yazmanı (Katib-i Umumisi) olan o zaman binbaşı Dr. Adnan (Adivar) Bey de Askeri Sıhhiye ve Cemiyet arasındaki işbirliğinin kurulup sürdürülmesini üstlenmişlerdi. Merkez Yönetim Kurulu üyelerinden Dr. Celal Muhtar Bey ise hem sağlık birimleri başta olmak üzere Cemiyetin çeşitli ünitelerinde kullanacağı hem de yardım olarak dağıtacağı eşya ve malzemenin sağlanmasından ve yerinde kullanılmasından sorumluydu. Savaşın ilk yılı içinde Dr. Besim Ömer Paşa

¹⁴ Taht-ı Himaye-i Hazret-i Mülukanede Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münakit Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 (1914-1918) Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, İstanbul Matbaa-i Orhaniye 1335 s. 3. Bu rapor, elinizdeki çalışmada I. Rapor olarak geçmektedir.

Genel Merkez'in (Meclis-i Umumi) başkanlığına getirilince Kurum'un muhasebecisi olan Hamit Bey, ikinci başkan seçildi ve bütün gücünü Cemiyet işlerine vererek Mütareke Dönemi'nin sonuna kadar bu görevini başarıyla yürüttü. Yönetim Kurulu'nun veznedarı olan Osmanlı Bankası Müdürü Berç Keresteciyan Hamit Bey'den boşalan muhasebecilik görevine seçilerek parasal işlerin düzenini ve aksatılmadan yürütülmesini sağladı.¹⁵

Aslında yeniden yapılanan HAC'nin en önde geleni diyebileceğimiz Dr. Besim Ömer'in Dünya Savaşı sona erene kadar Kurum'un eylemsel başkanı olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. Nitekim Cenevre Genel Merkezi'nin 17 Ekim 1913 tarihindeki Genel Kurul toplantısında Dr. Besim Ömer Paşa'dan, Başkan (President) olarak söz edilmiş, Salib-i Ahmer'in sonra da kullandığı bu unvan ilk kez o günkü kayıtlarda yer almıştı.¹⁶

HAC'ni yöneten aydın kadronun Osmanlı ordularının hayli yıprandığı Dünya Savaşı boyunca kamu oyunun moralini yüksek tutmak için de uğraştıklarını gözardı etmemek gerekir. Cemiyeti geliştirirken bir yandan da ülkenin selameti için çabalayan yöneticilerin bu yönde bir hizmeti Kurum'un İstanbul'daki ambarını savaşın olumsuz gelişmelerini üzüntüyle izleyen duyarlı kimselere toplanabilecekleri bir yer olarak açık tutmaktı. Yıllarca haftada bir kaç kez burada biraraya gelen yurtseverler, düşüncelerini paylaşıp basın yoluyla topluma ulaştırarak yurtseverlere güç verip umutsuzluğa kapılmalarını önlemeye çalıştılar.¹⁷ Bu süre içinde toplumun güvenini sarsmadan ülkeye yararlı olmak isteyen Cemiyet'in üzerine düşen bol çeşitlenmeli görevler birkaç cümleyle özetlenebilecek kadar basit görünse de aslında çok büyük boyutlardaydı.

HAC'nin dört elle sarılarak askere ve sivile verdiği hizmetlerde sağlık alanlardaki çalışmaları, başta geliyordu. Osmanlı ordularının üç kıtaya yayılarak çarpıştığı yerlerde cephede ve cephe gerisinde yaralı veya hasta askerlerle sivillere bakım sağlanmasıysa hiç de kolay bir iş değildi. Bunun için kalıcı (sabit), gezici (*Resim 66*) veya *sahra* hastaneleri, (*Resim 67*) sağlık birimleri kurarak her birinde gerekli ilaç, tıbbi araç- gereç ve yeterli personel bulundurmak, bakım görenlerle çalışanların yiyecek, içeceklerini, yatak malzemelerine kadar her türlü donanımının sağlamak Cemiyet'i bekleyen görevlerin sadece bir kısmıydı. Daha ileri tedavisi gereken yaralı ve hastaların taşıyıcı araçlar bulunarak bakılabilecekleri yerlere götürülmesi, bu kimselere ve savaş bölgelerinden göçenlere yollarda elverdiğince yiyecek-

¹⁵ K.A.D. (D) 237 Belgelerde yöneticilerin unvanlarının yanında geçen *fahri* sözü, bu kimselerin ücret almadıklarını belirtmek içindi.

¹⁶ AF 19, 2/1 278.

¹⁷ Ahmet Emin Yaman, a.g.e. s. 284.

Resim 66: Mısır'da gezici HA hastanesi

Resim 67: Çölde bir HA Sahra Hastanesi'nin uzaktan görünüşü

içecek-konaklama olanakları sağlanması da HAC'nin görevlerinin bir başka kısmıydı. Beklenen bu hizmetleri türlü zorluklar göğüsleyerek yerine getirirken Türk ve yabancı savaş esirleriyle ilgilenmek, kayıpları aramak, bulduklarının aileleriyle bağlantılarını sağlamak, bu ara fakir düşenlere gıda-giysi yardımı yapmak da Cemiyet'in görevlerdendi. Ama işler burada bitmiyordu.

HAC sayılan işlere eğilirken bir yandan da Balkan Savaşları sırasında salgına dönüşmüş ve kökü hala kazınamamış bulaşıcı hastalıklara tutulanlara bakmak, cephede ve cephe gerisinde yayılmamaları için önlemler almakla da uğraştı. Örneğin; lekeli humma, tifüs gibi özellikle askerler arasında hala yaygın olan bazı hastalıkların daha fazla yayılmasını önleyecek mikrop kıran ilaçlar sağlamak, tedavi görenlerin temiz çamaşır, çorap, yatak çarşafı, yastık yüzü, battaniye, havlu gibi hijyenik önemi

olan gereklerini karşılamak HAC'nin özenle eğildiği işlerindendi. Tahıl depoları yapmak üzere arazi satın almaktan bu mekanların inşaatına, Hac mevsiminde bu görevi yerine getirenlerin sağlık gereklerini karşılamak üzere Hicaz'a heyetler göndermeye kadar uzanan yükümlülüklerse¹⁸ Hilal-i Ahmer'in görevlerinin çeşitlemelerine ekleyebileceğimiz Dünya Savaşı sırasında da eksiksiz yerine getirmeye çalıştığı işlerdendi.

Ne var ki sayılan işlerin hepsi de öncelikle para ve işbilir eleman gerektiriyordu. Daha ülke savaşa girmeden Cemiyet'in bu işleri üstlenmesi gerekeceğini bilen yöneticileri, her bakımdan sıkıntıda olan hükümete akçeli işlerde bel bağlanamayacağını da biliyorlardı. 15 Kasım gibi savaşın erken bir tarihinde Dahiliye Nezaretinden Selanik'teki Hilal-i Ahmer Hastanesi için istenen 200 liranın verilemeyeceği Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Genel Merkezi aracılığıyla duyurulduğunda bunu anlamışlardı.¹⁹ Bunun üzerine önce çeşitli şekillerde Cemiyet'in alt yapısını güçlendirmeyi hedeflediler. Yurt içinde ve dışında şubeleri ve yapılan katkıları çoğaltmaya çalışırken sağlık birimlerinde gönüllü veya ücret karşılığında çalışmak isteyenleri toplamaya, bir yandan da kullanılacak araç-gereç ve malzemenin bir kısmının olsun Kurum tarafından üretilmesini başlattılar:

Şöyle ki aylar önce büyük bir savaşın yaklaşmakta olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin bu savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğu da anlaşıldığından, Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi'nin 24 Temmuz'da yaptığı olağanüstü toplantıda kurumun bu durumda yükümlü olacağı işler de görüldü. Üretim, HAC'nin o zamana kadar ki olağan hizmetlerinden farklı bir alan olsa da bilinçli ve planlı çalışmalarla kurumun sağlık birimlerinde gerekenlerin hiç olmazsa bir kısmını üretebileceğinde birleşildi ve ilk adımlar atıldı. Uzak görüşlü kadronun önerileri dikkate alınarak savaşa girildiğinde sağlık birimlerinde kullanılacak tıbbi olan-olmayan çeşit çeşit malzemenin üretilmesi için 40.000 lira ödenek ayrılarak hemen çalışmalara başlandı. Özverili programlarla kısa zamanda örneğin, hastabakıcıların uniformalarından bulaşıcı hastalığı olanlara giydirilen özel gömleklere kadar tek tip giysiler ve hastalar için bütetlerden kap-kacağa kadar bütün günlük gereksinimler üretilirken bir yandan da piyasada satılık battaniye bulunmadığı için yün yapağından yorganlar yapıldı. Gayretli çalışmalarla hastanelerde kullanılan karyoların yapımı için gerekli demir bile hem de en ekonomik şekilde üretildi. Askerlerin bazı giyecekleri hızla hazırlandı; örneğin, günde on çift kundura yapıldı.²⁰

¹⁸ I. Rapor s. 4.

¹⁹ K.A.D. 129/25.

²⁰ I. Rapor. s. 78 vd.

Üretime getirilen hareketlilikle savaş boyunca hem HAC'ne hem de topluma yararlı pek çok gelişme kaydedildi. Hızı dolayısıyla şaşkınlıkla izlenen bu gelişmelerde varlıklı bir kimse olan ve maddi gücünü kişisel servetini arttırmaktansa Cemiyet'i desteklemeye yönelten Dr. Celal Muhtar Bey'in görevi dolayısıyla devletten yetki alarak üretim işleriyle yakından ilgilenmesinin büyük payı oldu. Söz gelimi, Hilal-i Ahmer'in Çanakkale'de İngilizlerin bıraktıkları malzemeleri alabilmesi, Amerikan Kızılhaç'ının araçlarını ve malzemelerini Cemiyet'e devretmesi Celal Muhtar'ın çabalarının ürünüydü. Onun öncülüğünde Cemiyet pek çok alanda üretim yaptı. Seferberlik duyurulduğunda kırsal kesimden orduya katılanların sayısı çok yüksek olduğundan, ilkin bu yüzden hızla düşmeye başlayan tahıl üretiminde HAC eliyle düzenlemeler yapılarak tonlarca buğday üretildi. Balıkçılık, kurutulmuş ve konserve balık da yapılmak üzere geliştirildi. HAC'nin araya girmesiyle şekerin daha ucuza ithal edilmesi, fazlasının başka fazla tüketim mallarıyla birlikte gerektiğinde kullanılmak üzere ambarlara stoklanması, hasta ve mal taşınması için taşıt şebekesi kurulup işletilmesi, Celal Muhtar Bey'in öncülüğünde yapılan işlerdi. Savaşın yaralı ve hasta bakımı için gerekli malzeme başta olmak üzere ambarlara 200 yataklı hastaneye 6 ay yetecek donanım yerleştirilmesi, hafif sedyeler, taşınır karyolar yapabilecek, çamaşır, elbise, kaput dikebilecek ustalar toplanması, çarçabuk 2000 sedye üretilmesi de Cemiyet'in onun öncülüğünde yaptığı işlerdendi. Kurumun kasasına gelir de getiren bu değişik işleri topluma çoğunu sunacak olanakları olmayan devletin sorununu giderirken çeşitlemeler de HAC'nin ufkunu genişletip²¹ ivme kazandırdı. Bu ara depoları ve ambarları kontrol etmek üzere Genel Müfettişlik kurulmasıysa²² biraz da HAC'nin parasal yönü çok olan bu işler dolayısıyla sorgulanıp başının ağrımamasını önlemek içindi.

Çalışmalara Hükümetin Desteği

Hilal-i Ahmer Cemiyeti aynı zaman dilimi içinde yurt dışında örgütlenmesini de sürdürürken 12 Ağustos'ta yani Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden önce *beynelmilel* (uluslararası) şefkat ailesine ait olduğunu vurgulayarak savaşanlara yardım elini uzatacağını bildirmişti. Hatta Cenevre Uluslararası Salib-i Ahmer Merkezi'ne savaşan ülkelere yardımına katkı olması için 400 İngiliz lirası, esir düşenler için kullanılmak üzere de 14.000 frank göndermişti. Ayrıca İstanbul'da Fransız Sefiresi Madam Bompard'ın Fransız askerlere dağıtılmak üzere topladığı türlü sağlık

²¹ Ahmet Emin Yaman, a.g.e., s. 284.

²² I. Rapor s. 67.

malzemesi ve giysilerin trenle Fransa'ya gönderilmesi için aracı olmuştu.²³ Böylece siyasal kimliği olmadığını kanıtlayan HAC, savaş patlak verince devlet yöneticileri tarafından vazgeçilmez görülmüş, Genel Merkez de seferberlik duyurulunca hemen Harbiye Nezareti'ne Kurum'dan istenen görevleri sorarak devlete destek olacağını belirtmişti.²⁴

Osmanlı, savaşa girince önceki savaşlardaki deneyimlerinin verdiği yatkinlıkla görevlerine dört elle sarılan Cemiyet, Dahiliye Nezareti'nin (İçişleri Bakanlığı) de önerisiyle ayrı bir duyuru ile bütün illerdeki merkezlerle sancak ve kazalardaki şubeleri iş birliğine çağırdı. Bu kapsamda Irak cephesinde Bağdat, Doğu cephesine askeri ikmal yolu üzerindeki Sivas, savaş başladıktan kısa bir süre sonra kurulan Cebel-i Lübnan, başkente ve Genel Merkeze en uzak noktalardan biri olan Yemen, stratejik konumundan dolayı önemli askeri güç yığılan Ege'de İzmir, Balkan Savaşlarından beri görev yapan Edirne merkezlerinin her biri askere ve sivil halka türlü yardımlar yapmayı, etkinlikler düzenleyerek de bu yardımların parasal boyutunun hiç olmazsa bir kısmını sağlamayı üstlendiler.²⁵

HAC, Ordu Sıhhiye Teşkilatı ve bu kurumun önemli bir uzantısı olan Sahra Sıhhiye Umum Müfettişliği ile de sıkı bir iş birliği kurdu.²⁶ (Resim 68) Bu iş birliği oluşunca başka devlet kuruluşları da Kurum'a gerekli kolaylığı göstermeye başladılar. Örneğin, 30 Mayıs (12 Haziran) 1914 tarihinde PTT Nezareti'nin telefon, telgraf ve hat bağlama gibi hizmetlerde HAC'nden ücret almaması, ayrıca 11 Haziranda (24 Haziran) da Kurumun yurt içinden ve dışından satın alacağı eşya, erzak, sağlık ve başka malzemelerden, tıbbi araç-gereç ve ilaçlardan, gümrük, belediye veya başka herhangi bir vergi alınmaması yasayla kabul edildi. Savaş yıllarında da eklenen benzer muafiyetlerle²⁷ hükümet, Cemiyet'in üstlendiği hizmetleri yerine getirebilmesi için nakit sağlamasa da zorunlu harcamalarında tasarruf yoluyla aynı amaca katkılı oldular. Bu kararlardan sonra Cemiyet, İstanbul'da hemen personelini de sağladığı hastaneler kurabildi. Cephelere yakın şubelerde de başlangıçta iki ay için olacağı duyurulan ama savaşın uzaması ve yaygınlaşmasıyla süresi uzayıp sayıları çoğalan misafirhaneler, çayhaneler ve aşevleri kurup çalıştırmaya başladı.

²³ İbid.

²⁴ İbid. s. 22.

²⁵ I. Rapor s. 62 vd.

²⁶ ...73 Yıllık... s. 46.

²⁷ I. Rapor s. 56.

Resim 68: Osmanlı HAC Süveyş Heyet-i Sıhhiyesi-Ordu Sertabibi (başhekim)

Yurt Dışı Temsilciliklerin - Yurt İçi Şubelerin Desteği

Osmanlı, savaşa girerken HAC'nin üstlendiği geniş kapsamlı görevlerin üyelik aidatlarıyla bağışlardan oluşan hazinesinden karşılanamayacağı da belli olduğundan, kurum yetkilileri bunlar için gerekli fonun halktan süs eşyaları, kartpostal, pul gibi türlü satışlarla sağlamayı veya hükümet eliyle çeşitli şekillerde vergi olarak toplanmasını önermişlerdi. Ama yetkililer verginin halkı olumsuz etkileyeceğine, tasarlanan ufak tefek satışların da ciddi bir gelir getirmeyeceğine dikkat çekerek çözüm için yurt içi şubelerin arttırılmasını önerince gözler yabancı ülkelerdeki temsilciliklere çevrildi ve onlardan destek istenmesi kararlaştırıldı.²⁸ Şube olarak da anılan bu üniteler Kurum yeniden yapılanırken yurt içindeki merkezler gibi askere ve sivil halklara yardım eli uzatmak üzere önce Almanya ve Avusturya-Macaristan'da, sonra Avrupa'nın başka büyük kentlerinde kurulmuştu. Yabancı ülkelerde öğrenim gören Türk öğrencilere destek ve karşılaştıkları sorunlarda yardımcı olmaları da beklenen bu temsilciliklerin en önde gelen görevi, Cemiyet'e bağış toplamaktı. Savaşa girilince Genel Merkez bunun yaptırımını sağlamak üzere Genel Merkez üyelerinden Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Hikmet (Gizer) Bey'i Avusturya-Macaristan Hilal-i Ahmer Temsilcisi olarak görevlendirerek başkanlığında bir heyetle Viyana'ya gönderdi.²⁹ Bu heyetin gayreti ve Berlin, Viyana ve Budapeşte'de kurulan komitelerin çabaları ile kısa zamanda büyük tutarlara ulaşan bağışlar

²⁸ I. Rapor s. 42.

²⁹ ...73 Yıllık... s. 40.

Resim 69: Almanya Salib-i Ahmeri'nin İstanbul'a gönderdiği sıhhi yardım eşyaları

toplandı. Hatta bu bağışların bir araya getirilmesi ve iyi kullanılması için Hikmet Bey'in yönetiminde Viyana'da da bir merkez kuruldu. Buradan ilaç ve sağlık malzemesi başta olmak üzere ülkede bulunmayan türlü tüketim maddeleri veya şeker gibi çok pahalı olanlar ya bağış olarak sağlandı ya da çok düşük bedellerle satın alındı, heyet de bunları armağan edilmiş malzemeye birlikte ülkeye getirdi.³⁰

Osmanlı dostluğundan beklentileri olan İttifak Devletleri de zaten daha savaşın başında Bab-ı Âli ile ilişkilerini yoğunlaştırmaya, bunu Hilal-i Ahmer ve Salib-i Ahmer kanallarıyla gerçekleştirmeye yönelmişlerdi. Bu çerçevede Alman ve Avusturya-Macaristan Salib-i Ahmerleri, (Resim 69) savaş yılları boyunca birçok kez tekrarlanacak eşya-malzeme yardımlarında bulunurken Viyana'daki Osmanlı Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'ya Budapeşte, Berlin ve Lichtenstien kontları ve prenslerinin 1 milyon Kronu bulan bağışları teslim edildi. Avusturya-Macaristan ve Alman İmparatorları da çarpışmalarda yaralananların bakımı için bizzat katkılar yaptılar. Hatta Cemiyet iki İmparatora ve 80.000 Mark bağışlayan Alman işadamı Mösyö Krup'a altın madalyalar armağan ederek teşekkür etti.³¹ Bu yakınlaşma kapsamında Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Prens Curt von Pful ve üyelerden Dr. Markin İstanbul'a HAC Merkezini ziyarete geldiler, hatta Padişah tarafından kabul edildiler. Bu ara Prese Birinci Rütbeden Osmanlı nişanı da verildi.³²

³⁰ Ahmet Emin Yalman, a.g.e. s. 284.

³¹ I. Rapor.

³² Tasvir-i Efkâr, 26 Ağustos 1915.

Bu yakınlaşmalar yurt dışındaki temsilciliklerle ilişkilerin daha kolay yürütülmesine önayak oldu. İttifak ülkelerinin dışındaki Avrupa temsilcilikleri de parasal veya nesnel katkılarıyla hastanelerde, sanatoryumlarda veya başka sağlık birimlerinde kullanılmak üzere yurt içinde bulunmayan araç-gereç ve ilaçların sağlanmasında, bunların hatta esir kafilelerinin İstanbul'a getirilmesinde ayrıca, ülkelerindeki Türk öğrencilere yardım eli uzatarak Kurum'un değişik işlerinin yerine getirilmesinde katkılı oldular. Böylece derinleşen yakınlaşmalarda HAC'nin kendi tutumunun da etkisi oldu. Şöyle ki, İstanbul'da seferberlik duyurulduğunda Cemiyet, Balkan Savaşlarında Osmanlı'ya yardım eli uzatan Avrupa ülkelerine karşılık vermek isteyerek bazı yurt dışı temsilciliklerin aracılığıyla çeşitli yardımlarda bulunmuştu. Örneğin, Londra'da Büyükelçi Tevfik Paşa'nın başkanlığında kurulan Hilal-i Ahmer şubesi tarafından İngiltere'deki Osmanlı vatandaşlarından bağışlar toplanarak İngiliz Salib-i Ahmerine verilmişti. Osmanlı, savaşa girdikten sonra da Rifat Paşa'nın eşinin girişimiyle Paris'te ve Bordo'da Fransız Salib-i Ahmeri için yardım toplanmıştı.³³ Bosna-Hersek'te 10 Eylül 1915'te kurulan Hilal-i Ahmer Hastanesi'ndeki Müslüman askerler de aralarında topladıkları 600 Kronu Avusturya Salib-i Ahmerine bağışlayarak Avusturya-Macaristan ordularında hizmet veren Müslüman askerlerin tedavilerine az da olsa katkıda bulunmuşlardı. Bunlardan başka, Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi'ne savaşan ülkelerin Salib-i Ahmerlerine dağıtılmak üzere 10.000 Franklık bir bağış yapılmıştı. Cenevre'de esirlere ve ailelerine yardım için kurulan Usera Acentası'na da iki kez 300'er Frank, bir kez de 470 Mark katkı yapılmıştı. Bunlar savaş boyunca yardım derneklerinin ruhuna uygun davranılacağıının da göstergeleri olarak kuşkusuz Cemiyeti tanıtıp sevdiren, savaş yıllarında da dış destekleri geliştiren adımlar oldu.

Hilal-i Ahmer'in yurt içindeki örgütlenmesine gelince bilindiği gibi Cemiyet'in kuruluşunda genel merkezi olan İstanbul'un dışındaki illerde merkezler, sancak ve kazalarda da şubeler kurulması kararlaştırılmış, buna kuruluş nizamnamesinde de yer verilmişti. Bu doğrultuda Kurum yeniden örgütlenirken yurt çapında yaygınlaştı. Birinci Dünya Savaşı'na geçen zaman içinde yaygınlığı oranında çoğalan etkinlikleriyle daha çok tanındı, saygınlığı arttı ve Bab-ı Âli'nin giderek daha çok önemseydiği bir kurum haline geldi. Hatta Osmanlı'nın savaşa girmesiyle topluma etkinlikleri çeşitlenip yararlılıkları çoğalınca Padişah da İkinci Başkan Dr. Akil Muhtar ve HAC Teşvik Komisyonu üyesi Hasan Tahsin beyler gibi kurumun aslarını kabul ederek³⁴ desteğini açıklamaktan geri kalmadı. Cemiyet'in ulaştığı bu konumuna biraz da yukarıda değinilen yakınlaşmayla çoğalan yurt

³³ I. Rapor.

³⁴ Tasvir-i Efkâr, 26 Ağustos, 1915.

dışındaki gelişmelerin verdiği güvenin de eklenmesiyle Genel Merkez, henüz merkezi, şubeleri kurulmamış veya etkinlikleri başlatılmamış illerin valiliklerinden ve mutasarrıflıklardan biran önce örgütlenmelerini istedi. Avrupa'da kurulan temsilcilikler gibi savaş başında Eskişehir ve Darülharp olarak kurulan iki temel temsilciliğin de bu isteğin yanıtlanmasına ivme kazandırdığı söylenebilir.

Hilal-i Ahmer Darü'l-harp Temsilciliği, Genel Merkez'in Kafkas Cephesi'nde çarpışan askerlere ve mağdur olan halka İstanbul'dan düzenli bir şekilde yardım eli uzatabilmesi için mesafenin uzunluğu ve malzeme taşıyacak nakliye araçlarının azlığından kaynaklanan zorluklar dikkate alınarak kurulmuştu. Başına Tıp Fakültesi öğretim elemanlarından Dr. Asaf Derviş'in getirildiği bu temsilciliğin görevi, merkezle cephe arasına kurulacak menzil istasyonlarının yerlerinin saptanması ve denetlenmesiydi. Erzurum'da kurulacak hastaneye ve civarındaki sağlık birimlerine İstanbul ve Eskişehir'den düzenli malzeme ulaştırılması, buraya gönderilen bir heyetin Konya-Ereğli, Sivas, Kayseri ve Ulukışla'da yaptığı incelemeler sonunda Erzincan ve Erzurum'u da kapsayan örgütlenmeyle sağlanabilmişti.³⁵ Elbette bu, Cemiyet'in Anadolu'nun büyük bir kısmına yayılmasına da önayak olmuştu.

Eskişehir'de kurulan temsilcilik de Çanakkale muharebeleri sırasında HAC'nin parasının ve elindeki malların bir kısmının tehdit altındaki İstanbul'dan uzaklaştırılarak burada depolanmasının uygun görülmesi üzerine önem kazanmıştı. Bu temsilcilik, Dr. İsmail Besim Paşa ve Muhlis Bey'in yönetiminde savaş boyunca güvenli bir depo ve Cemiyet'in gerektiğinde türlü yerlere göndereceği erzak, tahıl ve et ürünlerinin saklandığı ve dağıtıldığı yer olarak önemini korudu. Dünya Savaşı bittikten sonra da Anadolu'da önemli bir Hilal-i Ahmer merkezi olarak yerinde bırakıldı.

HAC, adını duyurmak, üyelerini çoğaltmak ve böylece görevlerini yerine getirebilmek için gereken finansmanı sağlamak üzere yurt içinde ve dışında kurup geliştirdiği temsilcilikler sayesinde Avrupa'dan Kafkaslara kadar örgütlendi. Kurum, çarpışmaların türlü sıkıntılarına karşın savaş sonuna kadar bu yaygın coğrafyada üstüne düşeni yaparken güvenilirliğini de kanıtlayıp daha güçlendi. Ancak güçlenmek, saygınlık kazanmakla iç içe olduğundan, HAC için ikisinin de kazanılması kadar korunması da önemli ve gerekliydi. Bunları sağlayabilecek iki etkenin birisi güçlü ekonomi, öbürü de bilinçli kamuoyuydu. Bunu kavramış olan HAC, Kurum hazinesinin temel ve düzenli geliri olan bağışların arttırılmasını sağlamak başta gelmek

³⁵ I. Rapor s. 42.

üzere gelir getirici yöntemlerle mali durumunu güçlendirerek ilkini, çoğu gelir getiren değişik etkinliklerle toplumu aydınlatıp Kurum hakkında bilgilendirerek de ikincisini sağlamaya önem verdi, özen gösterdi.

Cemiyetin Mali Durumunun Güçlendirilmesi

Savaş yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mali durumu, ilk başta daha iyi tanınıp kaynaklar yaratarak görevini yerine getirebilmesi için gelir sağlaması, ilerleyen yıllarda da hazinesindeki parayı iyi kullanıp üstüne düşeni en iyi ve en yararlı şekilde yapmasıyla iç içeydi.

Batı düşüncesinin Türk sosyal yaşamına yansıtılmaya çalışıldığı Meşrutiyet yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan derneklerin bir çoğu yapılarında siyasal düşünceleri de yansıttıklarından, Dünya Savaşı'na kadarki süreçte politik gruplaşmalar dolayısıyla yaşanan siyasal değişimlerden her biri nasibini almıştı. Bir başka deyimle, siyasete egemen parti tarafından ya destek görmüş ya da kaldırılmıştı. HAC ise kuruluşu, işleyişi ve çalışmalarıyla politikanın hep dışında olduğundan bu dalgalanmalardan etkilenmemiş, görevini yaparak büyümeye çalışmıştı. Bununla birlikte savaş başladığında aktif geçmişi çok yeni olduğundan henüz güçlü bir kurum sayılmıyor, üstelik Anadolu'da bile hala yeterince tanınmıyordu. Kurumun durumunu, ayrıca Osmanlı Devleti savaşa girince sorumluluklarının çoğalacağını bilen Hilal-i Ahmer yöneticileri savaş kaygısı özellikle yurt içinden gelen bağışları yavaşlatınca Cemiyet'in beklenen hizmetleri verebilmesi için kurum hazinesine destek sağlayarak mali durumunu güçlendirmeyi daha önemsediler.

Aslında Osmanlının savaşa girmesiyle birlikte ülkede yeni zorluklar da yaşanmaya başlanmıştı. Üretim nerdeyse durduğundan gıda maddelerinin yetersizliği, erkekler askere alındığından işsizlik, ateş hattında kalan yerlerden göçler dolayısıyla konut sorunu ve çok cepheli çarpışmalar dolayısıyla sağlık alanında yetersizlik zorlukların birkaçıydı. Hepsinin çözümü para gerektiriyor, sonuncusu başta olmak üzere hepsinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilgisi bekleniyordu. Yaralı-hasta askerlerin gitgide çoğalan sayısı sivil halkın sağlık sorunlarıyla birleşerek hastanelerin, sağlık merkezlerinin yükünü arttırırken yenilerine de gerek duyurmakta gecikmedi. Önceki savaşlarda özellikle bu yönde başarılı hizmetleriyle devletin ve halkın büyük güvenini kazanmış olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu kez de aynı hizmete dört elle sarıldı. Ancak düzenli geliri olan aidatlar aksadığından bekleneni yerine getirebileceği parayı sağlamak için artık doğal görevi gibi bakılan ve kendini daha iyi tanıtip üye sayısını arttırmasına da ortam yaratabilecek farklı etkinlikler düzenlemeye koyuldu. Böylece çeşitli işleri

Resim 70: Kadınlar Merkezi'nin bir kermesinde çeşitli ürünler

bir arada yürüterek tek tek ele alınınca önemli olmayan ama "Akmasa da damlar." sözünün anlattığı gibi bir araya getirilince *dertlere deva* olan paralar kazandı.

Daha önce Hanımlar Merkezi'nin ve Sanat Evi'nin düzenlediği türlü etkinlikler Cemiyet'in ciddi tutarlara ulaşan ek gelir kaynakları olmasına olanak sağlamıştı. Bu kez de kadınların nakış-dikiş gibi el işlerinin satışı, ücret karşılığı gezilen sergiler, kermesler, (Resim 70) yine ücretle girilen müsamere, konser tiyatro gibi halkın önceden alışmadığı etkinlikler, hem savaş dolayısıyla artan harcamalara katkı hem savaştan sonra da kurumun kasasına düzenli gelir getirecek yeni etkinliklere esin kaynağı oldu. Toplumun sanatla tanışıp el sanatları-sahne-müzik gibi zevklerinin oluşmasına da önayak olan birkaçını saydığımız Hilal-i Ahmer etkinliklerinin getirdiği gelir askerlere ve yoksul halka dönüyor, bilgi ve bilinçse toplumun kültürünü geliştiriyordu. Devleti çöküntüden kurtarmak için çabalarken toplumsal gelişmenin bu konuda etkin bir yöntem olacağını düşünen İttihatçı yöneticilerse halka hizmeti hedeflerken halkın çağdaşlaşmasına da büyük katkıları olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin etkinliklerini desteklemekten geri kalmıyorlardı. Cemiyet'in düzenlediği sergilere, kermeslere, tiyatrolara, konserlere katılanlar arasında İttihat Terakki'nin asları hatta aileleri hep ön planda yer alıyorlardı. Nitekim savaşın ilk aylarında geliri Gümüşsuyu, Rami ve Feriköy Hastanelerine bırakılmak üzere İstanbul Tepebaşı Tiyatrosu'nda sahnelenen oyuna Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Adliye Nazırı İbrahim Bey'in 5'er lira gibi büyük bir ödeme yaparak bilet almaları, hem topluma örnek hem de Cemiyet'e destek olmak içindi.³⁶

³⁶ K.A.D. 728/28.1; 30.1.

Ufak Tefek Satışlar: Halkın kolaylıkla alabileceği hoşça giden nesnelere satmak, ilgi çekecek yayınlar yapmak, toplumun izleyip küçük ücretler karşılığında katılabileceği çağdaş yaşamı da yansıtan ilgi çekici etkinlikler düzenlemek Cemiyet'in gelir sağlamak amacıyla ilk yaptıklarındandı. Aynı amaçla yaptırılıp satışa sunulan, görüldülçe birçok yerden sipariş edilen kırmızı ay işaretli kurşun kalemler, sigara tabakaları, cüzdanlar gibi ufak tefek hediyelik eşyalar Kurum'u tanıtırken kasasına küçük katkılar da getiriyordu. Öğrencilere satılan okul kitaplarının, defterlerinin Hilal-i Ahmer'in türlü işlevlerini ve etkinliklerini yansıtan fotoğraflarla, resimlerle süslenmesiyle de genç beyinlere yaralı ve hasta askerlere yardım düşüncesinin aşılması hedeflenmişti. Üzerinde "Sevgili Vatana Hizmet" "Mecruh ve Hasta Askerlere Muavenet" yazan, altında sahibinin adı için yeri olan, Hilal-i Ahmer mühürlü defter kapları, Trablusgarp ve Balkan savaşlarını resimleyen veya HAC'nin sağlık hizmetlerini anlatan kartpostallar,³⁷ Cemiyet'in başarılarını duyuran, üyelerin adlarını içeren broşürler, Padişah'ın, Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorlarının resimleri bulunan panolar satmak da Kurum'u tanıtırken gelir getiren bu yöntemin bir parçasıydı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti bunları yaygınlaştırarak ekonomik açıdan güçlenmek için şubelere, merkezlere ve dış temsilciliklere gönderdiği heyetlerden çok yararlandı.

Heyetlerin Hazineye Katkısı: Kurum'u tanıtmak ve amaçları hakkında bilgi vermek üzere yurt içinde ve dışında görevlendirilen heyetler, mali durumunun düzelmesinde çok işlevsel oldu. Örneğin, Dr. Fazıl Berki Bey ve Ağazade Osman Nuri Efendi'nin başkanlığında Anadolu'ya gönderilen heyetin Konya Ereğlisinde yaptığı aydınlatıcı çalışmalar ve basına yansıyan³⁸ düzenlemelerle Kurum kısa zamanda yeni üyeler kazanıp bağışlar toplamaya başladı.

Yurt dışına gönderilen heyetler de hazineye katkıları çoğaltmada başarılı, ayrıca, gönderildikleri ülkelerle Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin güçlenmesinde de etkili oldular. Örneğin, Osmanlı Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa'nın Almanya ve Avusturya-Macaristan'da Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak görevlendirilen Genel Merkez üyelerinden Dr. Hikmet Bey'in başkanlığında Viyana'ya gönderilen heyeti³⁹ kente ulaştığı 26 Kasım'da hemen kabul etmesi Avusturya yetkililerinin dikkatini çekmişti. Büyükelçinin kabul sırasındaki konuşmasında zaferin Osmanlı Devleti ile bağlaşıklarının olacağını

³⁷ Örnekler için bk. Belge: 12.

³⁸ Tavir-i Efkar, 3 Mayıs, 1915.

³⁹ ...73 Yıllık... s. 40.

söylenmesiye⁴⁰ heyetin moralini yükseltmesi bir yana, yerel yetkililerin de beğenisiyle karşılanmıştı. Nitekim heyetin bu ülkedeki olumlu izlenimleri 8 Şubat'ta Avusturya Arşidükü Salvator'un Avusturya Hilal-i Ahmeri'nin; 14 Şubat'ta da eşi Arşidüşes Mary Valery'nin Avusturya Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezi'nin fahri başkanlıklarını üstlenmelerini sağlamış, bu destek de iki ülkenin dostluğuna güç katmıştı.

Öte yandan, Avrupa ülkelerine giden heyetleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin görevlendirmiş olmasıyla Osmanlı Devleti belki de ilk kez resmi heyetler dışında temsil edilip sosyal katılımlara ortak oldu. Böylece örnek aldığımız Avusturya heyeti ve merkezi gibi, başka ülkelerdeki Hilal-i Ahmer merkezleri ve temsilcilikleri de yalnız bağış toplamakla kalmadı. Değinen heyetin kente gelişinden sonra Viyana gazetelerinin Hilal-i Ahmer'e övgülerle yer vermesi Kurum'a, Avusturya kamuoyunun da dikkati çekince işin bilincine varanların iş birliği, gelir arttırıcı başka girişimlerle desteğin genişlemesine önayak oldu. Söz gelimi, HAC Kadınlar Merkezi Peşte'de "Şark Mesmuatı Sergisi" açtı. Burada sergilenen Sanat Evi'nde (Darüsinaa) üretilmiş bin parçadan fazla el ürünü beğeniyle izlendi.⁴¹ Karlsbad 'da da 8 Ağustos'ta, Cemiyet yararına düzenlenen müsamerede Hülya-ı Raks opereti bizzat bestecisinin yönetiminde sahneye koyuldu. İzleyicilerin Türkiye lehinde gösteri yaptığı bu oyun, Cemiyet'e hatırı sayılır bir katkı getirdi.⁴² Aynı kapsamda Macaristan'ın birçok kentinde ve kasabasında Cemiyet yararına verilen konserlerde de yaklaşık 250 milyon Kron bağış toplandı. Bunların dışında bir Viyana Bankası'nın 10.000 Kronluk, Avusturyalı bir Baronun da 5.000 Kronluk bağışları da bu çerçevede yapılan katkılardan.⁴³ Hepsini biraraya koyulunca bu ülkede toplanan bağışlar kısa sürede 313.000 Krona ulaştı.⁴⁴ Savaş boyunca Kurumun kasasına giren toplam gelirin 404.708 Lirası Osmanlı topraklarından, 236.790 Lirası Almanya'dan 157.500 Lirası Avusturya-Macaristan'dan, 48.559 lirası da öbür ülkelerden gelmişti.⁴⁵

Harcamalarda Özen: Cemiyet'in kazandığı güvenin korunması için bağışların yerinde kullanılması, bağış yapanların verdikleri paranın yerini bulduğuna ilişkin hiçbir kuşkusu duymamaları çok önemliydi. Akçeli işlerin baş ağrıtabileceğini bilerek bu konuda son derece titiz davranan genel

⁴⁰ Tasvir-i Efkâr, 28 Kasım, 1915.

⁴¹ OHAM sayı: 7, s. 157. Bu sergideki ürünler Mondros imzalandıktan sonra İstanbul'a geri gönderildiğinde eşyaları taşıyan sandıklar yolda kaybolmuş, HAC tarafından bulunduktan sonra İstanbul'a getirilmişti.

⁴² Tanin, 9 Ağustos, 1915.

⁴³ Tasvir-i Efkâr 21 Kasım 1915.

⁴⁴ İkdâm, 6 Mart 1915.

⁴⁵ I. Rapor, s. 75, 76.

yönetim ve iç-dış temsilcilikler, Cemiyet'in kuruluş ilkelerini gözeterek sağlıkla ilgili girişimlerin en öncelikli olmasına hep özen gösterdiler. Söz gelimi Viyana temsilciliği, İstanbul'dan Ordu Sıhhiyesi'nin birçok siparişini aldı. Ayrıca gerek tedavi için bağlaşıklık ülkelere gönderilen asker ve subaylara, gerekse Galiçya Cephesi'nde çarpışan askerlere sağlık hizmetlerinden aileleri ile haberleşmelerine kadar uzanan türlü hizmetler verdi.⁴⁶ Viyana, Budapeşte ve Berlin başta olmak üzere çeşitli kentlerden toplanan bağışlarla çok tüketilen sağlık malzemeleri ve ilaçların HAC'ne yapılan özel indirimlerle fabrika fiyatlarından bile daha ucuza alınıp Avusturya Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin Kadın Hastabakıcılar Nazırı ve Hikmet Bey'in gözetiminde İstanbul'a gönderilmesi bunlardan biriydi.⁴⁷ Kurum aynı yöntemle halkın yokluğunu çektiği şeker gibi gıda maddelerini de yurt dışında daha ucuza alıyor, Hilal-i Ahmer'e ait olduklarından el koyulmadan yapılan satışlarından elde edilen kar, Cemiyet'in kasasına kalıyordu.⁴⁸ Bu bağlamda Viyana gazetelerinin idarehanelerinde bağış toplaması ve katılımı arttırabilmek için bağışlara sütunlarında yer vermesi bile⁴⁹ aynı kapsamda bir katkıydı.

Öte yandan, savaşa karşın Avrupa kentlerinde hiç eksilmeyen ve halkın ücret karşılığında gezdiği sergilerin, dinleyebildiği konferansların, konserlerin izleyebildiği tiyatroların ve müsamerelerin top tüfek seslerine uzak olan İstanbul'da düzenlenmesi, Hilal-i Ahmer'in kendini tanıtırken çağdaşlık vurgularıyla toplumun ufkunu açan, Kurum'a da gelir sağlayan etkinliklerdendi. Buna iyi bir örnek, 1917 yılında İstanbul'da açılan büyük sergiydi.

İstanbul Sergisi: HAC Merkez Yönetim Kurulu 1915 yılı toplantısında ses getirecek bir tanıtım etkinliği olmak üzere İstanbul'da büyük bir sergi açılmasını kararlaştırmışsa da bu tasarı ancak 1917'de gerçekleşebilmişti. Söz edilen toplantıda HAC Genel Merkezi üyelerinden Yusuf Razi Bey, Cemiyet'in ürettiği ve çiftliklerinde kullanılan araçları halka göstererek Kurumun gücünü anlatmak, böylece Hilal-i Ahmer'e güvenin, dolayısıyla desteğin artmasını sağlamak amacıyla bir sergi düzenlenmesini gündeme getirmişti. Ne var ki bu proje savaş koşulları dolayısıyla askıda kaldı ve iki yıl sonra Doktor Besim Ömer Paşa'nın önerisiyle dost ülkelerin Salib-i Ahmerlerinin de katıldığı, üstelik Türkiye'de o zamana kadar görülmemiş büyüklükte çağdaş bir etkinlik olarak yaşam buldu. Galatasaray Sultanisinin

⁴⁶ ...73 Yıllık... s. 32-36.

⁴⁷ Tasvir-i Efkâr, 26 Ağustos 1915.

⁴⁸ Ahmet Emin Yalman, a.g.e. s. 284.

⁴⁹ Tasvir-i Efkâr, 17 Kasım 1915.

(Lisesi) (Resim 71) bütün salonlarını ayırdığı uluslararası serginin açılışını bizzat padişahın yapacağı günlerce gazetelerde duyurulduktan sonra⁵⁰ sergi 21 Ocak (Rumi 1 Şubat) 1917 günü görkemli bir törenle açıldı. Bu sergiye askeri kara ve deniz sağlık kuruluşları, Sıhhiye Genel Müdürlüğü, Şehremaneti (Belediye), Evkaf Nezareti, Darülaceze, Bikes Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi; yurt dışından da Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgar Salib-i Ahmerleri ürünleriyle katıldılar.⁵¹

Resim 71: İstanbul Sergisinin Galatasaray Lisesi'nden girişi

İstanbul Sergisi, gösterime sunulan ürünleri Türkçe, Fransızca, Almanca dillerinde açıklayan ve bütün ziyaretçilere ücretsiz olarak dağıtılan resimli kitapçıklarıyla Cemiyet'in deniz yoluyla hasta taşımacılığına kadar bütün etkinliklerin anlatıldığı o yılların çok ender rastlanan etkinliği olan film gösterisiyle Kafkas ve Çanakkale cephelelerini temsilen hazırlanmış afişlerin *diyaroma* yöntemiyle gösterime sunulmasıyla günlerce başkentin ilgi odağı oldu. Avrupa ülkelerinden getirilip satışa sunulan türlü ürünlerden en çok Macaristan'daki yaralı askerlerin el ürünlerinin satıldığı sergiyi açtıktan sonra gezen Sultan Reşat ve o zaman veliaht olan Mehmet Vahdettin Efendi 30 odayı da dolaşarak gördüklerinden büyük kıvanç ve mutluluk duyduklarını belirtmişlerdi.⁵² Padişah beğenisini açılan özel deftere yazdığı "İnsaniyet ve şefkate hadim olan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin açtığı sergiyi haz-ı takdirle temaşa ettim. Müesseselerini tebrik ve emsalinin teksirine dua eylerim" sözleriyle dile getirmişti. Vahdettin Efendi de övgü dolu şu cümlelerle fahri başkanı olduğu Cemiyet'e teşekkür edip kutlamıştı: "Hilal-ı Ahmer Cemiyet-i Muhteremesinin enzar-ı ümmete vaz ve güşad eylediği şu mühim sergiyi kemal-i fahr u şükran ile seyir ve tetkik eyledim. Bu vesile ile de müessese-i mübarekem izin kast ve gaye-i ulviyesini tebcil, aza-yı güzide-i faalesinin mesai-i meşkurelerini takdis, meşhudum olan intizam-ı fevkaladeyi takdir ve layık olduğu kemale vüsulunu eltaf-ı ilahiden ümit ve temenni ettiğimi beyan eylerim."⁵³

⁵⁰ Tercüman-ı Hakikat, 16, 24 Kanun-ı sani 1917.

⁵¹ I. Rapor, s. 46.

⁵² Tasvir-i Efkar, 31 Kanun-ı sani 1917.

⁵³ I. Rapor, Kitap s. 47.

Sergiyeye katılan yabancı heyetlere de padişahın iradesi ve Sadrazamlık makamının bildirimiyile gümüş ve tunç Hilal-i Ahmer madalyaları sunuldu.⁵⁴ Hanımlar Merkezi'ne ve Cemiyet'e gelir getirmesi amacıyla Sanat Evi'nde hazırlanan ürünler de sergi heyetinin ve Dr. Besim Ömer Paşa'nın isteği üzerine Kızılaycı Hamid Bey'in yönettiği müzayede ile satışa sunuldu.⁵⁵

Açık kaldığı üç ay içinde Türk ve yabancı 200.000 kişinin ziyaret ettiği⁵⁶ sergiye gezenler arasında o günlerde İstanbul'a resmi bir ziyaret yapan Alman İmparatoru Wilhelm'in ve Avusturya Harbiye Nezareti Delegesi Arşidük Maksimillian'ın⁵⁷ olmaları özenle düzenlenen bu etkinliğin yurt dışında da ses getirdiğinin göstergesiydi. Serginin çok sayıda kadın ziyaretçisi olmasıysa⁵⁸ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin topluma çağdaşlık getiren katkılarındandı. (Resim 72)

Hanımlar Merkezi'nin Mali Katkıları: Çalışmaları ilgili bölümde anlatılan Hanımlar Merkezi, Türk kadınına toplumsal yaşamın kapısını açmaktaki payıyla çağdaşlığın ta kendisiydi. Bu merkez, Birinci Dünya Savaşı sırasında türlü düzenlemeler yaparak Kurumdan beklenenlerin gerektirdiği harcamalar için aidatlar ve bağışlardan başka kaynaklar yaratmakta çok başarılı oldu. Örneğin; Türk toplumu için başlıbaşına bir yenilik olan Müslüman kadınların da katıldığı ve İstanbul'un yanısıra İzmir, Bursa, Edirne, Şam, Beyrut, Halep'e de yayılan çiçek satış günleri Merkezin gelir sağlayan etkinliklerindendi. Hatta Besim Ömer Paşa bu özel uygulamayı halka tanıtmak ve benimsenmesini sağlamak için Gülhane Parkı'nda kurulacak hastane çadırında ücretsiz gezilecek bir sergi düzenlenmesini Genel Kurul'da gündeme getirmiş ancak öneri sıcak karşılanmakla birlikte bir takım zorluklar yüzünden gerçekleşmemiştir.⁵⁹ Kısacası, bu girişimden daha tasarı halindeyken başlayan engellemelere karşın vazgeçilmedi ve kadınların sokaklarda dolaşarak yaptıkları satışlardan HAC'ne 1914 yılında 540, 1915'te 1417 liralık gelir sağlandı. Merkez'in türlü yerlerde düzenlediği ilgiyle izlenen hediyeelik ziynet eşyası satışları, ayrıca, klişelerini özenle hazırlatarak satışa sunduğu 1915 yılı takvimi ve Trablusgarp Savaşı'nda hemşirelerin çalışmalarını gösteren renkli kartpostalların satışında toplanan paralar birleşti ve Kurum'a gözardı edilmeyecek ek gelir getirdi.

⁵⁴ Takvim-i Vekayi 31.

⁵⁵ K.A.D. 555/47, 5 Şubat 1917.

⁵⁶ I. Rapor, s. 47.

⁵⁷ Tercüman-ı Hakikat, 21 Kanun-ı sani 1917.

⁵⁸ Hanımlar Takvimi c. 4, s. 16-19.

⁵⁹ Bk. Belge: 66.

Resim 72: 1917 İstanbul sergisinden görüntüler

Bu yardımlaşma zinciri içinde Hilal-i Ahmer, Ordu Sıhhiye Dairesi'ne askere kullanılmak üzere tutarı 55.000 Osmanlı lirasını bulan erzak ve 200 koli eşya armağan etti. Böylece Daire, bütçesinden para ayırmadan piyasadan ancak çok yüksek bedel ödeyerek satın alabileceği gıda ürünleri, yatak takımları, laboratuvar malzemeleri, cerrahi aletler, serum, aşı, pansuman araçları gibi hastane levazımı, hastanelerde kullanılmak üzere soframutfak takımları, cephe için etüv, çadır, seyyar hastane arabaları, hasta taşıma arabası, sedyeler, çamaşır makinası gibi gerekli araç-gerece sahip oldu. Cemiyet bu malzemenin büyük bir kısmını bağışlan nesnelere arasından ayırmıştı ama bunlardan askerin çok önemli gereksinimini olan çamaşır için kullanılacak pamuklu kumaşları Avusturya ve Almanya'nın Adana'dan satın aldığı pamuğun ihraç onayını devletten almak suretiyle karşılamıştı. Bu malzemelerle birlikte Balkan Savaşları sırasında İstanbul'a getirttiği seyyar (gezici) iki hastanesiyle Cağaloğlu'ndaki 500 yataklı hastanesini (*Resim 73*) de Ordu Sıhhiye Dairesi'nin kullanımına verirken Salib-i Ahmer'in yönlendirmesiyle HAC'ne yurt dışında gösterilen kolaylıktan yararlanarak Viyana'dan yaralıların rehabilitasyonu için mekanoterapi cihazı getirterek askere bu hizmeti verecek bir de enstitü açmasını sağladı.⁶⁰

⁶⁰ Tercüman-ı Hakikat, 27 Şubat 1916.

Resim 73: Harb-ı Umumi-1915'de HAC Cağaloğlu Hastanesi Heyeti Sıhhiyesi

Basında Duyurular: Osmanlı topraklarının üzerinde savaş bulutları dolaşmaya başladığında ülkede HAC'nin işlevselliğinin bilincine varan her kesim, türlü örgütlenmeler, yöntemler ve işbirliğiyle Kuruma gelir sağlama seferberliğine katıldı. Bu seferberlikte basın doğrudan para bağışında bulunmadıysa da yurt içinden ve dışından gönderilen bağışların, yaratılan kaynakların en küçüğüne bile gazetelerde yayınlarak yardımcı oldu. HAC'nin etkinliklerini anlatan, *hayırlı* işlerini duyuran haberlerle Kurum'u destekleyen kamu oyu yaratmada ve doğan ilgiliyi ayakta tutmakta aslan payına sahipti. Söz gelimi bazı gazeteler, o zamana kadar toplumun ancak yurt dışı örneklerini gördüğü yukarda değinilen kartpostalların satışını yayınladıkları "Hilal-i Ahmer kartpostallarını alınız. Dört güzel levha teşkil eyleyen dört nevi Hilal-i Ahmer kartpostallarını her kitapçıda ve kağıtçıda arayınız. Suret-i nefisede Münih'te tab ettirilmiş bu kartların iştirasıyla (satın alınmasıyla) zevk-i bedianızı isbat eylemiş, hem de vatana muhabbet, hasta ve mecruh askere muavenet etmiş olursunuz. Beheri yirmi parayadır."⁶¹ duyurusuyla çok arttırdılar.

Büyükada'da Kıbrıslı Hamidiye Camiisi imamının öncülüğünde Hilal-i Ahmer'e bağış olarak 2720 frank toplandığı; Barbaros zırhlısının subay ve personelinin 820.5 kuruş, Kırkkilise'deki IV. Bölük subaylarının 1301 kuruş, ayrıca şehit ailelerine yardım olmak üzere 515 kuruş, Çorlu I. Amele Takımının 200 kuruş, vagon fabrikası müdürü Kemalettin Bey vasıtasıyla Iğın halkının 25.000 lira topladıkları ve Isak Kasapoğlu adlı bir yurttaşın

⁶¹ Tasvir-i Efkâr, 7 Mayıs 1917.

bağışladığı 1 lira ile birlikte farklı yerlerden gelen bağışların hepsinin Kurum'a ulaştığı da gazetelerin bağışları çoğaltmak amacıyla yayınladığı haberlerdendi.⁶²

Basının Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yapılan bağışlara yer vermesi halkı olduğu kadar bazı kurumları da bağış kervanına katılmaya yöreklendirdi. Hatta eğlence sektörü bile -belki biraz da ücretsiz reklam olacağından-bağışçılar arasında olduğunun yayınlanmasını önemsendi. Örneğin, Erenköy'de Osmaniyeli Sineması'ndaki gösteri İstanbul gazetelerinde haber olarak izleyen satırlarla yer alırken reklamı da yapılmış oluyordu: "Bu akşam *Mel'un Jak, En Kuvvetlisi: Nam-ı Müthiş ve Meraki Adamlar* vesaire. Hasılatı kısmen asker ailelerine yardımcı Hanımlar Heyeti'ne aittir. Bayramın birinci günü akşamı hasılat-ı sarfiyesi tamamen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne tahsis edilmiştir."⁶³ Bu örnek tek kalmadı. Hatta bir süre sonra Beyoğlu sinemaları belli günlerde gelirlerini Hilal-i Ahmer'e bağışlayacaklarını duyurdular.⁶⁴ Antalya'da 1 Mart günü sahnelenen "Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi" oyununun hasılatından Hilal-i Ahmer için 300 lira ayrılmasıysa,⁶⁵ bu çeşit bağışların İstanbul sınırlarını aştığını gösteriyordu.

Hilal-i Ahmer ve Salib-i Ahmer kurumlarının ara sıra yaşanan bazı uyumsuzluklara karşın savaş boyunca yardımlaşmaları örneğin, Avusturya Salib-i Ahmeri'nin İstanbul'a kumaş veya ayakkabı eksikliği olup olmadığını sorup karşılığında kendi eksiklerini bildirmesi⁶⁶ veya Bosna Hersek'te, Pazarcık'ta halkların topladıkları paraları İstanbul'a göndermesi⁶⁷ de gazetelerde yer alan haberlerdendi.

İttifak Devletleri'nin İstanbul'daki Temsilciliklerinin Katkıları:

Hilal-i Ahmer'i etkinliklerle tanıtarak hazinesini güçlendirmek için oluşan destek zincirinin bir halkası da İttifak Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcilikleriydi. Bağlaşık devletlerin yetkilileri kendi ülkelerinde Kurum'a destek sağlamak için gerekeni yaparken temsilcilikler, başkentlerinin onayıyla İstanbul'da HAC'ne yarar sağlayan etkinlikler düzenlemekten geri kalmadılar. Avusturya-Macaristan Sefiri'nin geliri HAC'ne kalmak üzere düzenlediği müsamere, Avusturyalı Kont Conrad'ın Beyoğlu'ndaki İnci Sineması'nda 1 Ocak günü verdiği, Kurum'a 6224 kuruş gelir bırakan

⁶² Tasvir-i Efkâr, 28 Şubat-27 Mart 1915.

⁶³ Tasvir-i Efkâr, 9 Ağustos 1915.

⁶⁴ Tasvir-i Efkâr, 21 Kasım 1915.

⁶⁵ Tasvir-i Efkâr, 27 Mart 1915.

⁶⁶ K.A.D. 129/31 1916.

⁶⁷ Tasvir-i Efkâr, 2 Temmuz 1915.

konser; bir Macar ekibin 2 Şubat'taki bale gösterisi; Budapeşte Musiki Akademisi keman hocası Mösyö Hobay'ın günlerce duyurulan ve büyük ilgi gören konseri;⁶⁸ Avusturya'dan gelen Profesör Müller'in Türk-Avusturya ilişkileri hakkında 1 Mart 1916 günü verdiği konferans; Tepebaşı Kışık Tiyatrosu'nda "Raks" duyurusuyla sunulan dans gösterisi; Macar Milli Operası müzisyenlerinden Madam Annamede ve Macar Milli Musiki Akademisi Profesörü Ilkus Huberg'in katılımıyla 19 Mart'ta verilen konser⁶⁹ yabancı sanatkarların da katıldığı bu desteğe örneklerdi.

Aynı kapsamda bir başka örnek de Macar Salib-i Ahmeri'nin İstanbul'da savaş boyunca hizmet veren bir hastane kurmasıydı.⁷⁰ Çoğaltılabilecek bu örneklerin elçiliklerin veya konsoloslukların el vermesiyle düzenlenmesi ve duyulması yurt dışında birçok girişimciyi yüreklendirerek Kurum'a yeni katkılar getirdi.

İstanbul'daki Almanya Büyükelçisi'nin eşinin kendi yönetiminde çalışan bir komite kurarak Çanakkale Muharebeleri sırasında bu cephede askerler için açılan hastanelere veya askerlerin ailelerine yardımcı olmak üzere yapılan harcamaların bir kısmının olsun Almanya'dan karşılanmasını sağlaması da Cemiyet'in hazinesine aynı kapsamda bir dolaylı katkıydı. Almanya'da toplanan ve her zaman olduğu gibi Berlin'deki Hilal-i Ahmer Komitesi kanalıyla Cemiyet'e iletilmesi beklenen bağışların önce Büyükelçi'nin eşine gönderilmesi için Çanakkale Boğazı ve Gelibolu'da 5. Ordu'ya kumanda eden Alman General Liman von Sanders'ın HAC Genel Merkezine başvurmasıysa⁷¹ Elçiliğin Alman yardımını sıkı sıkıya vurgulamak istediğini düşündürmektedir.

İstanbul'daki temsilcilikler kanalıyla yapılan katkılar için Dr. Besim Ömer'in Avusturya ve Almanya Sefirlerine ve yukarıda değinilen etkinlikleri düzenleyen Almanya Heyet-i Sıhhiye-i Mezkure Müfettişi ile Macar Salib-i Ahmer Reisi'ne gönderdiği sıcak teşekkür telgrafları ve onların aynı yakınlığı taşıyan yanıtları⁷² HAC'nin Osmanlı ve İttifak Devletleri arasındaki bağları güçlendirdiğine örneklerdi. Öte yandan, savaş yıllarında yabancı ülkelerin temsilciliklerinin yukarıda özetlenen katkılarının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'deki Büyükelçisi Tevfik Paşa'nın gözetiminde Londra'da; Baş Şehbender (Başkonsolos) Mazhar Bey'in çabalarıyla

⁶⁸ Tavr-i Efkar 6 Ağustos 1915; 1 Mart, 1916.

⁶⁹ OHAM Sayı 12, s. 273-275.

⁷⁰ Tercüman-ı Hakikat, 1 Ocak 1916.

⁷¹ K.A. İlgili belge ve çevirileri için bk. Belge: 67, a.b.c.

⁷² Tasvir-i Efkar, 6 Ağustos 1915.

Habeşistan'da kurulan Hilal-i Ahmer şubelerinin de hatırı sayılır katkıları oldu. Savaş uzadıkça yurt dışı bazı şubelerin kapanmasına karşın 8 Şubat 1918'de Bulgaristan'daki Osmanlı uyruklulardan Apopyano Efendi'nin başkanlığında faaliyete geçen Sofya Temsilciliği ise savaş sonuna kadar etkinlerini sürdürdü. Bağışlar toplayıp sinema ve konserler düzenleyerek gelirini arttıran bu temsilcilik hem Balkan ve Galiçya cephelerinde çarpışan, yaralanan, hastalanan Türk askerlerine hem de fakir düşen halka çamaşır, çorap ve çay dağıttı.⁷³

Saksonya Kralı'na Osmanlı Padişahı adına İmtiyaz Madalyası ile Hilal-i Ahmer'in Harp Madalyası ödülünü sunmak üzere bu ülkeye giden heyete ve kabul törenine Saksonya gazetelerinin geniş yer vermesi⁷⁴ de Kurum'a yeni bağışlar getiren örneklerdendi.

Bu noktada değinilen etkinliklerin iki farklı yararına daha dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bu noktadan ilki, yabancı yetkililerin bunlara önyak olmasıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin siyaset dışı kimliğinin yurt içinde ve dışında iyice anlaşıldığıdır. Kurum'un bu özelliği öne çıktıkça Avrupa kentlerinde tanınmayı ve ek gelir sağlamayı hedefleyen etkinlikleri daha büyük ilgi uyandırmış ve daha işlevsel olmuştur. İkincisi de sözü edilen etkinlikler ve benzerlerinin Kurumun savaşmakta olan askerlere yaptığı yardımı çoğaltmanın yanı sıra İstanbul ile sınırlı da olsa Osmanlı kültür ve sanat yaşamına yeni bir boyut getirilmesine önyak olduğudur. Konserler, konferanslar, dans gösterileri, sahne oyunları halkı farklı kültürel sunumlarla tanıştıırıp onları izlemeye alıştıırırken yenilerini de tetikleyerek sosyal yaşamın canlanmasına katkılı olmuşlardır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Savaş Yılları Bütçesi

Her savaşta olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı'nın koşullarının da mali açıdan ülkedeki her kesimi zorlayacağı elbette bir varsayım değildi. Savaşın başlangıcında nasıl gelişeceği bilinmese de önceden saptanamayan koşulların, kuruluşundan beri birbirini izleyen savaşlar dolayısıyla sürekli savaş ekonomisi içinde gelişmeye çalışan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mali açıdan güçlenmesini aksatacağı kesindi. Üstelik Kurum hazinesinin düzenli tek girdisi olan üyelik aidatlarının ve bağışların önceden belirlenmesi de olanaksızdı. Bu sıkıntılı duruma karşın HAC, savaş süresince genel kurullarda bütçe ile ilgili husuların görüşülmesine ve yıllık bütçe sunulmasına çok önem verdi. Kuşkusuz gösterilen özende giderek daha saygın ve güvenilir bir kimlik kazanan Kurum'un akçeli işlerle yakın ilgisininin yolsuzluk

⁷³ I. Rapor s. 68.

⁷⁴ OHAM Sayı 12, s. 275.

kuşklarına veya söylentilerine yol açabileceği kaygısının da payı vardı. Böyle bir olasılığa meydan vermemek için her zaman çok dikkatli davranan Cemiyet'in 1914-17 yılları arasında gelir ve giderleri de "alelade" ve "fevkalade" bütçeler olarak saptanarak hazırlanan cetvellere işlendi.

Alelade Bütçe, Cemiyet'in savaşıla doğrudan ilgili olmayan hizmetlerinin harcamalarını içerdiğinden, seferberlik duyurulması üzerine de olsa hastaneler kurulması, yönetilmesi, alet-edevat eşya bakım ve onarımları gibi masraflar bu fasılda gösterilmişti. *Fevkalade bütçe* ise Cemiyetin savaş gereği üstlendiği askeri görevlerin harcamalarını kapsıyordu. Savaşta yaralananların hastanelere, nekahathaelere nakilleri, buralarda bakım ve tedavileri, bu yerlere gereken idari ve tıbbi personel, esirler için yapılan harcamalar, aşhaneler, poliklinikler gibi yerine getirilen bütün yardımlar bu fasılın en önemli kalemleri olarak eksiksiz işlenmişti.⁷⁵ Nitekim gösterilen özen sayesinde HAC'nin Dünya Savaşı yıllarına ilişkin hesapları 26 Temmuz 1923'de kontrol edildiğinde aşağıda sunulan bilançolar kusursuz bulunmuş ve resmi müfettiş raporunda Cemiyet, izleyen satırlarla benzeri kurumlara örnek gösterilmişti.

"Heyet-i umumiyesi itibariyle nüessesese muameları vucuhla takdir ve itimada şayan ve usulcesban (layık) bir derece-i mükemmeliyette bulunup bu babdaki 33 kıta vesaik ve merbutat dahi leffen huzur-ı sami-i vekaletpenahileri kılınmıştır. Ol babta"⁷⁶

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1914-18 Yılları Arasında Gelir ve Giderleri

1914 (1330) Yılı (Alelade Bütçe Varidatı)

Faiz: 7210, 76 Aidat: 1155, 15 Müsamere Hasılatı 1884,99
Çiçek günü hasılatı: 15515,70 Teşvikat Varidatı: 7,52
TOPLAM: 11842,12

1914 Yılı (Fevkalade Bütçe Varidatı)

İnat: 76 839,74 Ambar Fazlasından Satış Hasılatı: 243,20
Varidat-ı Muhtelif-i Saire: 3428,95
TOPLAM: 80 511,79 İCMAL (Genel Toplam) 92 354,01

1914 Yılı (Alelade Bütçe Sarfiyatı)

Mesarif-i İdare 2840,33 Hastabakıcılık Tedrisatı: 794,62
Madde-i Mütemmim Masrafı: 167,17 Teşvikat Masrafı 233,27
Afat Masrafı: 817,49 Eşyanın İslah ve Tamir Masrafı: 347,04
200 Yataklı Hastane Levazımı: 2000
TOPLAM: 7199,93

⁷⁵ I. Rapor, s. 71 (Belge: 68 Çizimle Bilanço)

⁷⁶ OHAM No. 12, s. 271 Ayrıntılı bütçe I Rapor'da verilmiştir. s. 69-75.

1914 Yılı (Fevkalade Bütçe Sarfiyatı)

İmdat ve Muavenet: 58 954,82 Madalya İmalıyesi: 754,39
Akça Farkı: 732,59 Balkan Harbi Hastaneleri ve İtalya
Salib-i Ahmerine: 1114,81
TOPLAM: 61.556,61 İCMAL (Genel Toplam) 68.756,54

1915 Yılı (Alelade Bütçe Varidatı)

Faiz: 5472, 39 Aidat: 1207,47 Çiçek Günü Hasılatı: 3.221,63
Varidat-ı Muhtelif-e-i Saire: 1684,23
TOPLAM: 10.679,72

1915 Yılı (Fevkalade Bütçe Varidatı)

İnanat: 149 698,72 Ambar Fazlasından Satış Hasılatı: 6336,35
Varidat-ı Muhtelif-e-i Saire: 1711,30
TOPLAM: 157.746,37 İCMAL (Genel Toplam): 168.426,09 92 354,01

1915 Yılı (Alelade Bütçe Sarfiyatı)

Mesarif-i İdare 3090,73 Hastabakıcılık Masrafı 260
Madde-i Mütemmim-e Masrafı: 0,28 Teşvikat: 728,25
Afat Masarif-i İmdadiyesi: 100,60
TOPLAM: 4.179,86

1915 Yılı (Fevkalade Bütçe Sarfiyatı)

İmdat ve Muavenet 201 247,95 Madalya İmalıyesi: 697,65
Akça Farkı: 1.707,81
TOPLAM: 203.653,41 İCMAL (Genel Toplam) 207.833,65

1916 Yılı (Alelade Bütçe Varidatı)

Faiz: 3739 Aidat: 754,85 Müsamere Hasılatı: 3.961,11
Çiçek Günü Hasılatı: 1528,02 Teşvikat Varidatı: 1.533,94
Varidat-ı Muhtelif-e-i Saire: 898,28
TOPLAM: 12.416,14

1916 Yılı (Fevkalade Bütçe Varidatı)

İnanat: 156.932,53 Ambar Fazlasından Satış Hasılatı: 55.967,98
Varidat-ı Muhtelifane-i Saire: 2078,92
TOPLAM: 214.979,43 İCMAL (Genel Toplam): 227.395,57

1916 Yılı (Alelade Bütçe Sarfiyatı)

Mesarif-i İdare: 3496,96 Hastabakıcılık mesarifi: 258,21 Afat:53,30
TOPLAM: 3.808,47

1916 Yılı (Fevkalade Bütçe Sarfiyatı)

İmdat ve Muavenet: 147.192,25 Madalya İmalıyesi: 312,66
TOPLAM: 147.504,91 İCMAL (Genel Toplam): 151 313,38

1917 Yılı (Alelade Bütçe Varidatı)

Faiz: 7335,88 Aidat: 910,40 Müsamere Hasılatı: 5.732,60
Çiçek Günü Hasılatı: 3.293,63 Teşvikat Varidatı: 4.233,17
Varidat-ı Muhtelif-e-i Saire: 4034,33
TOPLAM: 238.255,92 İCMAL (Genel Toplam) 263.785,71

1917 Yılı (Alelade Bütçe Sarfiyatı)

Masarif-i Fevkalade: 3.045,12 Hastabakıcı Mesarifi: 94,97
Müddet-i Mütememmim-e Mesarifi: 60 Teşvikat Mesarifi: 201,75
TOPLAM: 3.401,84

1917 Yılı (Fevkalade Bütçe Sarfiyatı)

İmdat ve Muavenet: 165.735,04 Madalya İmalıyesi: 1.247,19
TOPLAM: 166.982,23 İCMAL (Genel Toplam) 170.384,07

1918 Yılı (Alelade Bütçe Varidatı)

Faiz: 11.088,96 Aidat: 699.070 Müsamere Hasılatı: 3.052,55
Çiçek Günü Hasılatı: 2.190,04 Teşvikat Varidatı: 9.854,71
Varidat-ı Muhtelif-i Saire: 25.067,96
TOPLAM: 51 953,93

1918 Yılı (Fevkalade Bütçe Varidatı)

İnanat: 134 506,34 Satış Hasılatı: 371 313,60
TOPLAM: 505 891,94 İCMAL (Genel Toplam): 557 773,86

1918 Yılı (Alelade Bütçe Sarfiyatı)

Mesarif-i İdare: 4465,65 Müddet-i Mütememmime Mesarifi: 7,70
TOPLAM: 4.473,35

1918 Yılı (Fevkalade Bütçe Sarfiyatı)

İmdat ve Muavenet: 231 389,39 Madalya İmalıyesi: 38,41
Mektep ve Hastane İnşaatı : 5250
TOPLAM: 236 667,90 İCMAL (Genel Toplam): 241.151,15
1914-18 Genel Gelir Toplamı: 1.309 735,25
1914-18 Genel Gider Toplamı: 839 438,41

Yukarıdaki veriler dikkatli incelenince cephedeki yaralı ve hastalara bakımdan çok daha farklı sorumluluklar da üstlenen HAC'nin savaş yıllarının ekonomik dalgalanmaları içinde görevini yerine getirirken mali açıdan göğüslediği zorluklar gözler önüne serilmektedir. Dört yılı aşan bir zaman diliminde askerın ve halkın sağlık sorunları ile ilgilenirken haber alamadıkları yakınlarını soranlara, aniden karşılaşılan doğal afetlerin ve yangınların mağdurlarına, yaralı-hasta taşırken denizlerde yönünü kaybeden veya örselenen gemilere hemen yardım eli uzatmanın, cephelerin her birinde Kurum'un görevleri gibi harcamalarını da çoğalttığı görülür. Bu kapsamda, yalnız silah savaşı olmayıp ekonomik bir mücadele de olan Birinci Dünya Savaşı'nda⁷⁷ Kurum'un önemini ve savaş boyunca süren ağır yükünü sağlık hizmetinin olmazsa olmaz hastanelere, sağlık birimlerine, cephelere gönderdiği sağlık heyetlerine ve etkinliklerine daha yakından bakarak daha iyi anlayabiliriz.

Başkentteki Hilal-i Ahmer Sağlık Birimleri

Osmanlı Devleti'nin savaşın başından sonuna kadar hiç giderilemeyen altyapı yetersizliği hastaneler, dispanserler, sağlık ocakları gibi her türlü sağlık birimleri için de geçerliydi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, maddi olanaklarını ve insan gücünü en çok cephede ve cephe gerisinde vazgeçilmez olarak yaklaştığı bu birimleri kurmak ve işletmek için seferber etti. Başkent

⁷⁷ I. Rapor s. 77.

Resim 74: Osmanlı HAC Tıp Fakültesi Hastanesi bahçesinde gaziler - Harb-ı Umumi 1915

İstanbul bu bakımdan ülkenin en donanımlı ve en çok yatırım yapılan yeri olsa da savaş boyunca daha iyi bakılabileceği için başkente getirilen hastaların ve yaralıların çokluğu karşısında yetersizliğini yenemedi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti kuruluş amacının savaşta yaralanan askerlere eğilmek olduğu noktasından hareketle Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da ve cephelerde işletmesini de yaptığı birçok hastane, nekahathane ve halkın ücretsiz muayene olabileceği dispanser kurdu. Aslında Başkent İstanbul sağlık olanakları açısından cephelerden çok daha donanımlı olduğundan, yaralı ve hastaların ulaşmak veya ulaştırılmak istendiği yerd. Bunu gözeten Ordu Sıhhiye Dairesi kabilelerle İstanbul'a yönelen yaralıların yol güzergahlarında bakılabilmeleri için belli noktalar saptadı. Ancak savaşın uzayıp genişlemesi halkın direncini düşürüp hastaları arttırırken başkente gelen yaralı-hasta kabilelerini de çoğaltınca İstanbul'da ücretsiz muayene yapan şubeleri de olan yeni hastaneler kurulması kaçınılmaz oldu. Devletle iş birliği yaparken bütün bu noktaları hesap eden Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaş boyunca Başkentte ve bütün cephelerde hastaneler, mümkün olan yerlerde de sivil halkın da başvurabileceği dispanserler ve nekahathaneler kurup işletmeye çalıştı:

İstanbul'a gelen yaralı askerlerin sayısı artınca doktorlarını, personelini ve cephelerden ulaşımını kendi sağladığı 1400 yataklı 6 hastane açtı. (Resim 74) Halkın Üsküdar ve Fatih'te de cumartesi, pazartesi, salı ve çarşamba günleri belli saatlerde adları belirlenen doktorlara muayene olabildiği ve reçetelerde yazılan ilaçları belirlenen eczanelerden

Cemiyet hesabına ücretsiz olarak alabildiği iki de dispanser kurdu.⁷⁸ Yataktan çıkamayacak durumdaki hastaların evlerine doktor göndermeyi de üstlendiği ücretsiz hizmetlerini savaş sonuna kadar elverdiğince sürdürdü. Ne ki cephelede kurduğu hastanelerin çoğunun bir süre sonra ateş hattında kalivermesi, bazı hızlı değişikliklerin yapılmasını da gerektiriyordu. Örneğin, Cemiyet Sahra Sıhhiye Müfettişliğinin isteği üzerine Adapazarı'nda 2000 yataklı bir hastane kurmak üzereyken müttefikler Gelibolu'ya asker çıkarınca birden çoğalan yaralıların İstanbul'a gönderilecekleri bildirildiğinde Hilal-i Ahmer Merkezi hemen Galatasaray, Darüşşafaka ve İstanbul Liselerini hastane olarak kullanıma hazırladı. Bunlar yetersiz kalınca da yaklaşık 5.500 yataklı 7 hastane daha açtı. İlk açılanlardan sonra 1915 Martından savaş bitene kadar İstanbul'da 19.443 yaralı asker tedavi eden bu hastaneler, yatak sayılarıyla şöyleydi:⁷⁹

- 1.700 Yataklı Darülfünun Hastanesi
- 1.500 Yataklı Galatasaray Sultanisi Hastanesi
- 500 Yataklı Gureba Hastanesi
- 500 Yataklı Taksim Hastanesi
- 500 yataklı Çağlayan Hastanesi
- 250 yataklı Kadırga Hastanesi
- 500 yataklı Darüşşifa Hastanesi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Çanakkale muharebeleriyle ortaya çıkan gerekçe başkente getirilen yaralı ve hastalara bakmak için kurulan bu hastanelerin ve kendi hastanelerinin dışında kalanların hepsinin donanımlarını, ilaç ve başka tıbbi giderlerini, çalışanlarını, hatta yaralı ve hastaların ulaşımını karşılamak için büyük çaba gösterdi. Hatta bazı ilaçların bulunamamasının yaralıları ve yakınlarında moral bozukluğuna yol açtığı da dikkate alarak bunu gidermeye çalıştı. Dr. Besim Ömer Paşa'nın Genel Merkez adına yaptığı öneriyi içeren Hilal-i Ahmer ambarının sorumlusuna gönderdiği aşağıdaki 1 Kasım 1915 tarihli yazısı ve benzerleriyle yetkililer, bulunamayan ilaç ve malzemenin sipariş edilenler gelene kadar ellerinde veya depoda olanlarını göndererek sağlamaya, böylece hastanelerin yetersizliği hakkındaki kaygıların giderilmesine yardımcı olmaya çağırıldı:⁸⁰ (Resim 75)

⁷⁸ Tasvir-i Efkâr 16 Ekim, 1916.

⁷⁹ OHAM No. 4 s. 115.

⁸⁰ K.A.D. 124.Yazının fotokopisi için bk. Belge: 69.

Resim 75: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kadirga hastanesinde ameliyathane

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Merkez-i Umumisi
1314/717

İstanbul, 1 Teşrinî Sani 1331
Telefon numarası İstanbul 1783
Hilal-i Ahmer Ambarı Ser Memur Efendi

Merkez-i Umumi kararına ittibaen küşad edilecek polikliniklere itası icab eden eczayı-ı tıbbiyenin müfredatını mübeyyin muhasebece tanzim kılınan müzekkereye cevaben varid olan tezkerenin cevabıdır:

Mezkur listede münderic eczadan bir çoğunun mevcut olmadığı ve olanakların da ancak kendi hastanelerimiz ihtiyacına bile kafi derecede bulunmadığı bildiriliyor ise de Avrupa'ya sipariş edilen eczanın vüruduna intizaren itasının tehiri katiyyen tecviz edilemeyeceği cihetle eczayı mezkurenin vürudunda noksanları ikmal edilmek üzere mevcut-ı hazırda verilmesi kabil olanların hemen lazım gelen yerlere irsali ve hastanelerimiz ihtiyacatının temin edilemeyeceği hakkındaki endişenin dahi izalesi tavsiye olunur efendim.

*Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi Sanisi
Dr. Besim Ömer*

Bu ara İstanbul'a taşınamayacak kadar ağır yaralıları Gelibolu'da tedavi etmek için 200 yataklı Hilal-i Ahmer Hastanesi kurulduysa da o da çarpışmalar yoğunlaşınca yatak sayısı 300'e çıkarılarak Şarköy'e, oradan da sekiz ay içinde 1.000 hastanın tedavi edildiği Tekirdağ'a taşındı.⁸¹ (Resim 76) Bursa'da da personeli Ordu Sıhhiyesi tarafından atanan, bütün

⁸¹ OHAM No. 4, s. 92.

Resim 76: Osmanlı HAC Tekirdağ Hastanesi-1915 Harb-ı Umumi

harcamalarını Cemiyet'in karşıladığı bir bakımevi açıldı. Ne var ki Hilal-i Ahmer'in işleri bu birimleri kurmakla ve çalışabilmeleri için maddi destek vermekle bitmiyordu. Genel Merkez, kurduğu her birimin zaman içinde oluşan türlü isteklerini olanakları yettiğince karşılamaktan birimler arasında çalışma uyumu sağlamaya kadar uzanan yükümlülükleri görev bildiğinden Cemiyet'in işleri de koşullara göre değişkenlik içinde çoğaldı. Örneğin, yukarıda da anlatıldığı gibi İstanbul hastaneleri başta olmak üzere pek çok sağlık kuruluşu tükenen ilaç, serum ve benzeri sağlık maddelerini Cemiyet'ten istediğinden Kurum, isteklerin hepsini karşılayamasa da hepsine belli oranlarda katkıda bulunmaya özen gösterdi.⁸²

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin asker-sivil, kadın-erkek bütün sağlık çalışanlarının birbirleriyle ve bağlı oldukları sağlık ünitesinin yöneticileriyle uyum içinde ve karşılıklı saygı çerçevesinde çalışması toplumu da kuruma saygıyla bakmaya yönlendirdiğinden, savaş koşullarında yerine getirilemeyen istekler, hoşgörü ve anlayışla karşılandı.

Savaş Cepheğinde Hilal-i Ahmer Sağlık Heyetleri

Osmanlı Devleti, Dünya Savaşı'na girdiğinde ordularının yaygın sınırları boyunca çarpıştığı bölgelerde çok ciddi bir alt yapı yoksunluğu olduğu da hemen anlaşılıyordu. Yatırımların hep başkent dolaylarına ve

⁸² K.A.D. 124; Hastanelere plaster ve tatanoz serumu istek yazılarının fotokopileri ve çevirileri için bk. Belge: 70.

büyük liman kentlerine yapılmış olmasından kaynaklanan bu yoksunluk sağlık alanı için de geçerliydi. Dolayısıyla devletin savaşın doğal getirisi olan yaralı veya hasta askerlere ve cephe gerisindeki savaş mağduru sivil halka gereken tıbbi bakımı sağlaması olanaksızdı. Bu durumda, önceki savaşlarda olduğu gibi sağlık sorunlarına eğilmek üzere devletin yardımına koşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti savaş uzadıkça sayıları artan yaralılara ve hastalara cephede ve cephe gerisinde en iyi hizmeti vermeye çalıştı. Bütün cephelerde yaralı-hasta bakımı yapılacak sağlık üniteleri kurmak, her birine tıbbi bakım için gereken alet-malzeme-ilaç, çalışacak nitelikli eleman sağlamak, bunları savaş bölgesine taşıyacak araçların giderlerini karşılamak Cemiyet'in bütün olanaklarını zorlayarak yerine getirmeye çalıştığı zor göreviydi. Üstlendiği hizmetlerin uygulamasını yerine getirmek üzere seçtiği yöntemse her cepheye bilgili personele sahip donanımlı sağlık heyetleri göndermekti. Ancak bunların faaliyetlerine geçmeden altı çizilmesi gereken, Hilal-i Ahmer heyetlerinin gittikleri yerlerde görevlerini yapabilmeleri için önce altyapı eksikliğini giderilmesinin gerektiğiydi. Bu bağlamda Kurum da en önde gelen görevinin yaralılar-hastalara el uzatmak olduğu noktasından hareketle heyetleri gönderdiği bir çok uzak bölgede sağlık ünitesi, en çok da gezici (seyyar) hastane kurmak ve İstanbul'dakiler dahil, her birinin tüm donanımını sağlayarak çalışır duruma getirmek zorunda kaldı.

Doğu (Kafkas) Cephesi

Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularının ilk büyük hareketi Doğu Cephesi'nde gerçekleşti. Bu cephe, Bab-ı Âli'nin ekim ayı sonunda savaşa girmesinden hemen sonra, Rusya'yı Kafkaslarda Osmanlı ordusuyla çarpıştırarak Avrupa'da ilerlemesini durdurmak, böylece topraklarını ateş hattından uzak tutmak isteyen Almanya'nın savaş planları doğrultusunda açılmıştı. Cephe açılırken iklim koşulları gözetilmediği için Türk askerleri Kafkasya'nın ağır kış koşullarında çarpışmak zorunda kaldı. Osmanlı ordularını yöneten Başkomutan Vekili Enver Paşa ise askeri ikmal olanağından çok uzakta ve alışkın olmadığı iklim koşullarında çarpıştırmanın tarihte ünlü komutanlara getirdiği yenilgileri dikkate almadığından⁸³ Kafkaslarda savaşmaktan kaçınmadı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Osmanlı'nın elinden çıkan Batum, Sarıkamış, Artvin, Ardahan ve Kars'ı geri almayı umarak 1914 yılı Aralık ayının sonunda on binlerce askerin yaşamına mal olan Sarıkamış hareketini başlattı.

⁸³ Julius Sezar, Büyük İskender, Napoleon Bonaparte gibi ünlü komutanlar, Enver Paşa'dan yaklaşık 30 yıl sonra Adolph Hitler de aynı yanılgıya düşüp yenilmişlerdi.

Resim 77: Kars'ta HA imdat heyeti doktorları ameliyatta

Öte yandan, Rusya'nın savaştan en büyük beklentisinin İstanbul ve Boğazları ele geçirmek olduğunu bilen HAC'nin aydın yöneticileri Doğu Cephesinde önemli çarpışmalar geçeceğini hesap ederek daha Sarıkamış hareketi başlamadan devletin yeterince eğilemediği Doğu Anadolu'da yaralı ve hastaların bakımı için gereken altyapının kurulmasını başlattılar. Bu kapsamda bölgenin farklı yerlerine Cemiyetin deneyimli doktorlarının başkanlığında sağlık heyetleri gönderildi; (Resim 77) her biri de cephede ve cephe gerisinde kurdukları ünitelerde asker- sivil herkese sağlık hizmeti vererek çalışmaya başladılar. İlerleyen aylarda açılan yeni cephelerde de sağlık hizmetlerini HAC'nin görevlendirdiği özveriyle çalışan sağlık heyetleri yerine getirdi. Daha önce Trablus Sağlık Heyeti'ne başkanlık yapmış olan Doktor Mehmet Emin Bey'in yönetiminde Erzurum- Erzincan- Sivas- Samsun hastanelerini beklenen sağlık sorunlarını karşılayacak donanımına ulaştırılmakla görevlendirilen heyet, bunların ilkiydi.

Birinci Sağlık Heyeti olarak anılan ilk heyet gönüllü veya Cemiyetin görevlendirdiği doktorlardan, doktor adaylarından ve hastabakıcılardan oluşmuştu. Heyette görevlendirilen doktor adaylarının bazıları basın duyurularıyla ismen HAC Merkezi'ne çağırılmıştı. Hazırlıklar sırasında bu kimselere yapılan "Tıp Fakültesi talebelerinden 788 Osman Hamdi, 748 Hasan Selahattin, Tıp Fakültesi stajyerlerinden Nuri Osman, Hilali Ahmer Hastabakıcılık Mektebi mezunlarından Cevdet İbrahim Efendilerin cuma günü alafraza saat sabah 10'da Hilal-i Ahmer Daire-i Merkezi'ne behemehal müracaatları..." gibi çağrılar veya gönüllü görev almak isteyen doktorların

birer vesikalık fotoğrafla HAC Genel Merkez'ine başvurmaları için duyurular sıklıkla günlük gazetelerde yer almıştı.⁸⁴ Ekip tamamlanınca Dr. Emin Bey'in başkanlığındaki heyet, hastanelerde kullanılacak araç-gereç ve 5.000 battaniyeyle birlikte Cemiyetin hastane vapuru haline getirdiği Gülnihal Vapuru'yla İstanbul'dan Trabzon'a doğru yola çıktı; oradan da kara yoluyla Erzurum'a geçerek görevine başladı.⁸⁵

Heyetin Erzurum'a giderken hastanelerde kullanılmak üzere götürdüğü malzeme Rusya hastane vapuru yapılan Gülnihal'in dokunulmazlığını kırmızı ay işaretine karşın tanımayıp bir süre alakoyduğundan, çok güç koşullarda kullanıma girebildi: HAC uluslararası anlaşmalara uymayan bu davranışı Uluslararası Salib-i Ahmer Merkezi'ne şikayet edince haklı olduğu kabul edilip gereken işlemin yapılmakta olduğu bildirildiyse de işlemler uzayınca eşyalar Trabzon'dan Erzurum'a bir hayli gecikmeli gönderildi.⁸⁶ Öte yandan heyet Erzurum'a geldiğinde konuşlanacak yer bulmakta da güçlük çekti. Aranılan yer bulunup sıkıcı işlemler bitince de tifüs, kolera, uyuz, kellik gibi bulaşıcı hastalıklarla karşılaştı. Üstelik bu hastalıklar, temizlik ve sağlık koşullarına özen gösterilemeyince cephelerde çok kabarık sayılı askeri birliklerde, cephe gerisinde halk arasında çarçabuk yayılıyordu. Çarpışmalar yüzünden insanların sıklıkla yer değiştirmesiyle yayılmayı körüklüyor, bu da nice cana mal oluyordu. Hatta ilk heyetten Dr. Mustafa Şakir, asistan doktorlardan Tacettin ve Hasan Selahattin Beylerle Başhastabakıcı Fehim ve Cevdet Efendilerle sıhhiye neferleri Mustafa bin Mehmet ve Tahir bin Halil bu hastalıklardan yaşamlarını yitirdiler. Bu durumda çarpışmaların ve bulaşıcı hastalıkların yanı sıra soğuk ve açlığın da büyük can kaybı getirdiği Doğu Cephesi'nde sağlık heyetinin ve var olan hastanelerin yeterli olamayacağı çarçabuk anlaşıldı. Zaten bu önceden de az çok hesaplanmış hatta Dr. Emin Bey'in heyetiyle birlikte Erzurum'a 500 yataklı, tam donanımlı bir gezici hastane gönderilmişti. Ruslarla çarpışmalar başlayınca bu hastane Hasankale'ye taşındıysa da burada yaralananlara ve soğukların yol açtığı donuk vakalarına sadece bir ay bakabildikten sonra savaşın ilk adımında Osmanlı ordusuna yenilgi getiren bu cephenin daha geriye alınması üzerine tekrar Erzurum'a taşındı.⁸⁷ (*Resim 78*)

Eş zamanlı olarak Erzurum yakınlarında Ilıca'da Doktor Nazım Bey'in başkanlığında 500 yataklı bir nekahathane (bakımevi) açıldı. Kısa bir süre

⁸⁴ Tasvir-i Efkâr, 6 ve 9 Kasım 1914.

⁸⁵ OHAM No. 3, Teşrinievvel 1921.

⁸⁶ I. Rapor, s. 5.

⁸⁷ İbid s. 7-9.

Resim 78: Erzurum-bir Hilal-i Ahmer hastanesinde pansumancılar

sonra Erzincan'a, ardından Kemah'a oradan da ikinci sağlık heyetinin gönderildiği Kayseri'de Zincidere'ye taşınan bu bakımevinde kışın şiddeti dolayısıyla yerli halktan yoksul düşmüş birçok kimse ve aralarında pek çok çocuk da bulunan yüzlerce göçmen Hilal-i Ahmer'in koruması altına alındı ve aylarca gıda-çamaşır gereksinimleri karşılanarak barındırıldı. Zincidere Bakımevi'nin önemli bir özelliği de 1915'de Ermenilere uygulanan zorunlu göçle Kayseri'ye gelen kimsesiz kalmış Ermeni kadınların hastabakıcı yapılarak yoksulluktan kurtarılmasıydı. İki yıl sonra bakımevi kapatılırken bu kadınlardan isteyenler, aynı şekilde çalışmak üzere İstanbul'a götürülmüşlerdi.⁸⁸

Öte yandan, Erzurum'daki Hilal-i Ahmer örgütlenmesinden sonra Van'da kırkar yataklı Keşap ve Erciş hastanelerinin her birine 200'er lira, ayrıca öbür hastanelere de dağıtılmak üzere tıbbi araç-gereçler getirildi. Kafkas cephesinde askerlerin kullanacakları malzeme için de bir depo kuruldu. Ancak İstanbul'u Kafkaslara bağlayan bu tek hat sürekli asker sevkiyatı yapıldığından elverişsiz olunca sağlık malzemelerinin deniz yoluyla getirilmesi zorunlu oldu. Bu ara deniz yolunun kullanılması için Salib-i Ahmer kanalıyla Rusya'dan onay alındığından yine Gülnihal Vapuru'yla getirilen 30 kişilik ikinci sağlık heyeti sorunsuz olarak Trabzon'dan Erzurum'a gelerek işine başlayabildi.⁸⁹

⁸⁸ İbid.

⁸⁹ OHAM No. 3, Teşrinievvel 1921.

Doğu Cephesi ile bağlantı sağlanması açısından özel önemi olan Kayseri-Zincidere bölgesine gönderilen İkinci Heyet de bu yörede çok yönlü hizmetler verdi. Burada özellikle Ermeni kadınların hastabakıcılık yapabilmeleri için sağlanan olanağı sürdürürken 500 yetim çocuğa kucak açtı. Ordu Sıhhiye Dairesi Başkanlığı'nın isteği üzerine daha sonra Talas Şifa Yurdu'na devredilerek yaşlarına uygun işlerde görevlendirilen bu çocuklara ileride iş sahibi ve üretken olabilmeleri için sanat (zanaat) eğitimi verilmesi, bu heyetin önemli bir hizmeti oldu. Bir başkası da İstanbul ve Eskişehir ambarlarının desteğiyle halkın beslenme sorununa çözüm bulmaya çalışmaktı.⁹⁰

Heyetin işleri ve hizmetleri çoğalınca İstanbul ile Doğu Cephesi arasında nakliye zorluklarını dikkate alan Hilal-i Ahmer Yönetim Kurulu, kullanılan yol üzerinde menzil noktaları oluşturulmasını kararlaştırdı. Bu noktalar oluşturulup gönderilecek malzemenin belirlenmesi heyetin daha hızlı çalışabilmesini, Kurum'un da bölgeye daha iyi hizmet vermesini sağladı. Birçok kez belirtildiği gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti hizmetlerinde sadece yaralı ve hasta askerlere odaklanmış değildi. Doğu Cephesi'nde de yeni sağlık birimleri açıldıkça sayısı çoğaltılan sağlık heyetleri askere ve halka hizmet verip dullara, yetimlere, yoksullara yardım eli uzatırken ortaya çıkan gereklere göre farklı görevler de yaptılar. Salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için aşı evleri, ilaç yetiştirecek laboratuvarlar, doktorları bilgilendirecek bakteriyoloji birimleri kurmak, mikrop kapanları tedavi etmek için hastanelerde ek yataklı üniteler açmak, bu görevlendendi. HAC sağlık heyetinden kimi doktorların Erzurum Hastanesi'nin laboratuvarında verdikleri bakteriyoloji dersleri yeni doktorlar yetiştirip salgınlar hakkında hızlı uzmanlaşma sağlayarak kentte ve dolaylarındaki kolera salgının önün alınmasında hayli işlevsel oldu.⁹¹

Lekeli humma da o sıralar Irak'tan kuzeye doğru çok hızlı yayılarak yurt çapında ciddi bir tehlike haline gelen ve köklü mücadele gerektiren bulaşıcı hastalıklardandı. Üstelik doktorların çoğu askeri hizmete gönderiliklerinden, bu hastalık nedeniyle hastanelere taşınan yüzlerce insana gereken bakım verilemiyor ve hastalığın önü alınamıyordu. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi Emraz-ı Sariye (salgın hastalıklar) Şubesi bu hastalıkla baş edebilmek için de Hilal-i Ahmer'den yardım istedi.⁹²

⁹⁰ İbid.

⁹¹ I. Rapor s. 5.

⁹² İbid. s. 63. İstek yazısının fotokopisi için bk. Belge: 71 (a,b).

Ne var ki ordu geri çekilmek zorunda kaldıkça hastaneler ve heyetler çoğu kez yerleşik düzen içinde çalışamadılar, yer değiştirip yeni bir ortamda örgütlenmek zorunda kaldılar. Erzurum işgale uğrayınca buradaki sağlık heyeti ancak 1915 yılının sonuna kadar hizmet verdikten sonra geride sadece 100 yatakla küçük bir hastane ve pek çok araç-gereç bırakarak Erzincan'a çekilmek zorunda kaldı. Ordunun tekrar geri çekilmesiyle de Sivas'a geçerek 1916 yılı bitiminde burda yeni bir hastane kurdu. Eskişehir ve İstanbul'dan yollanan eşya ve malzemenin Kafkas Cephesi'ndeki heyetin Hilal-i Ahmer heyetlerine ulaştırılmasında önemli bir köprü olan bu kentte Sıhhiye Umum Müdürlüğü'nün görevlendirdiği doktorlarla birlikte çalıştığı 3 ay içinde hastaneye 920'si iyileştirilerek kıtaya gönderilen 1016 asker getirildi. Sağlık heyeti iki yıl kaldığı bu yeni mekanında da halkın sağlık sorunlarıyla ilgilenirken yetim çocukları toparlayarak bunlara yatacak yer ve yiyecek sağladı; 500 çocuk barındıracak bir de yetimhane kurdu. Böylece sağlık açısından oldukça yeterli bir duruma gelen Sivas'ta askerler arasında sıkça karşılaşılan kuduz vakalarının tanımlanması ve tedavisi için bir laboratuvar, aşı evi ve masraflarını Hilal-i Ahmer'in karşıladığı 20 yataklı ayrı bir ünite ve çok önemli hizmetler veren Pastör Enstitüsü de kuruldu. İmdat Heyeti'nin herhangi bir ücret almadan kuduz vakalarına eğilmesi bu vakaların İstanbul'a gönderilmesine gerek bırakmadı. Kuduz için serum ve aşı üretilen aşevinde çiçek aşısı da üretilince bu bölgede çiçek aşısı eksikliği giderildi⁹³ Hatta bütün Kafkas cephesine çiçek, kolera, lekeli humma aşıları da buradan gönderildi.

Sivas Hastanesi'nde orduda kullanılan binek hayvanları arasındaki ruam salgınının önüne geçmek için de ciddi çalışmalar yapıldı. Veteriner askeri doktorlar arasından seçilenlere bakteriyoloji ve ruam aşısı ve serumunun (aglutinasyonunun) hayvanlara uygulanmasını öğretmek üzere düzenlenen kısa kurslar, bu hizmetlerin önde gelenlerindendi. Ne var ki Rus Çarlığı'nın yıkılmasına yol açan Bolşevik İhtilali patlak verince Heyet bu kez de Sivas'tan Samsun'a nakletmek zorunda kaldı. 1918 Martında Rusya Brest Litovsk anlaşmasıyla savaştan çekilip Doğu Cephesi tavsiye edilince bu ülkeden Türkiye'ye kaçan-göçen kitlelerin en yoğun olarak Samsun'da yığılmaları, buradaki sağlık sorunlarını da çoğalttı. İmdat Heyeti, İstanbul'dan getirttiği ilaçlarla üç ay boyunca Bafra'dan Trabzon'a kadar Karadeniz sahilinde salgın haline gelen sıtma ile savaştı; merkezi bir aşevi kurarak yine İstanbul'daki ambarlardan getirtilen hububat ve erzakla bu şeritte aç ve sefil kalmış göçmenlere yiyecek dağıttı.⁹⁴ Heyetin bu bölgede

⁹³ I. Rapor, s. 5.

⁹⁴ I. Rapor, s. 38.

Resim 79: Cemal Paşa Süveyş'te Hilal-i Ahmer imdad heyetiyle

gözlemlediği gereksinim üzerine Giresun ve Sinop'ta donanımının çoğunu Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin karşıladığı ihtiyat hastaneleri kuruldu. Sinop Şubesi Başkanı Mutasarrıf Kemal Bey özverili çalışmalarıyla bölge halkının daha çok bağışlarda bulunmasına önyak olunca kurulan 400 yataklı hastanenin iç donanımı da yerel katkılarla sağlandı.

Okurları bu cephedeki Hilal-i Ahmer heyetinin çalışmaları hakkında biraz daha aydınlatmak için sağlık ünitelerinde halka gereken tedavi ile birlikte ücretsiz ilaç verildiğini, 1914 Kasımından 1918 Kasım ayı sonuna kadar toplam 8.988 hasta ve yaralı tedavi edildiğini, yüz bini aşan portör taharriyatı yapıldığını ve orduya yetecek kadar kolera ve çiçek aşısı üretilip dağıtıldığını, Rusya'dan kaçış sırasında göç yolu üzerinde açılan aşaneden 1918 yılının 13 Temmuzundan Kasım ayı sonuna kadar günde 3.000 kişiye gıda yardımı yapıldığını, söyleyebiliriz.⁹⁵

Güney (Kanal) Cephesi

Osmanlı askerlerinin savaş boyunca çarpıştığı Filistin Cephesi olarak da anılan Kanal Cephesi, İngiltere'nin Hindistan başta olmak üzere sömürgeleriyle bağlantısını kesmek ve Mısır'ı yeniden ele geçirmek amacıyla açılmıştı. Süveyş Kanalı dolayısıyla iki blok için de çok önemli olan bu cephenin komutanlığına Suriye'deki Dördüncü Ordu'nun komutanı Bahriye Nazırı Cemal Paşa getirilmişti. (Resim 79) İttifak Bloku bu cephede

⁹⁵ OHAM Sayı 3, Teşrinievvel 1921.

Resim 80: HA Süveyş Heyeti Sıhhiye İmdadiyesi'nin kaldığı yer

Müslüman halkın desteğine güveniyordu. Oysa bu bölgenin kendisi için önemini görmekte hiç zorlanmayan İngiltere Osmanlı kuvvetlerini dağıtacak önlemler almakta gecikmedi. Bir yandan milliyetçilik akımının dünyayı çığ gibi kaplayan etkisinden yararlanarak üniter bir Arap devleti kurdurma sözü verdiği Mekke Şerifi Hüseyin'i Arap bağımsızlığı için Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırdı. Bir yandan da Osmanlı başkentini tehdit ederek Bab-i Ali'nin dikkatini, Süveyş'teki askerinin de bir kısmını Boğazlara çekebilmek için Çanakkale cephesini açtı. İngilterenin girişimlerine Kanal'a ulaşım ve ikmal zorlukları da eklenince 1915 başındaki Kanal hareketleri başarısız oldu. Ertesi yıl Enver Paşa'nın da baskısıyla, üstelik çöl koşulları dikkate alınmadan yaz aylarında yapılan hareketler de farklı sonuçlanmadı. Hatta Sina Yarımadası'nı ele geçiren İngiliz kuvvetleri, 1917 yılı Kasımında Kudüs'ü aldılar.⁹⁶ Dünya Savaşı sona ererken Arap ayaklanması ile de hayli yıpranan Türk ordusu Suriye'nin kuzeyine kadar çekilirken ünlü kumandanına karşın bu cephe Osmanlı Devleti'ne başta beklenen hızlı zafer yerine uzun çarpışmalar sonunda yenilgi getirdi.

Hilal-i Ahmer, Türk kuvvetlerine bu cephedeki direnişleri boyunca her türlü sağlık hizmeti vererek devlete de destek olmaya çalıştı. Elverişsiz iklim koşullarına ve çöl ortamında çalışmanın zorluklarına karşın cephede ve cephe gerisinde heyetler ve gezici hastanelerle bu desteğini savaş bitene kadar sürdürdü. (Resim 80) Bu yöreye ordu sıhhiyesinin sağladığı röntgen ve bakteriyoloji araç-gereçleriyle 4 Ocak 1915'de Dr. Neşet

⁹⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III Kısım 3, s. 314 vd.

Resim 81: Süveyş'te HAC imdat heyeti bakteriyoloji laboratuvarında

Ömer'in başkanlığında gönderilen ilk heyet 15 Şubat'ta Kudüs'e ulaşınca Fransız ve Rus hastanelerine yerleşerek yaralı askerleri tedavi etmeye başladı. Bu hastanelerde ve tamamen bulaşıcı hastalıklara ayrılmış olan İngiliz hastanesinde yaklaşık bir yıl boyunca çalıştı. Kentte yaralı-hasta bakımının yanı sıra laboratuvar da açarak askere gereken aşılari ve Kudüs'ün dolaylarına bile gönderdiği ilaçları üretti; (Resim 81) oldukça yaygın olan trahom, sarıgöz ve lekeli humma hastalıklarının tedavisi için büyük gayret gösterdi. Sahra hareketinin başlamasıyla çarpışmalar yoğunlaşınca heyetten ayrılan bir ekip çöle yönlendi ve görülen lüzum üzerine 1916 yılının Temmuz ayında elektrik aydınlatmasına, ameliyat odalarından röntgen cihazlarına kadar tam donanımlı çadırlar içinde ilk gezici hastaneyi kurdu. "Çölün kızgın kumları üzerinde hastalanan ve yaralanan zabitlerimize şifa ve rahat bahşeden bir vaha" olan Hilal-i Ahmer Hastanesi "dost-düşman" herkesin beğenisini kazandı. İngiliz Sıhhiye Müşaviri Doktor Ramsey Dr. Neşet Ömer'e hastaneye zarar verilmemesi için İngiliz uçaklarına özel talimat verildiğini bizzat bildirdikten sonra güven içinde çalışan bu hastane altı ay sonra çekilen ordu ile birlikte geride 25 yataklı bir üniteyle yaralı ve malzeme taşımak üzere bir de hecin (deve) kolu bırakarak Vadi-i Sarar'a nakletti.⁹⁷ (Resim 82) Geride bırakılan bu küçük ünite savaşın sonuna kadar sağlık hizmeti verdiği gibi bölgenin ateş hattında olmasına karşın zaman zaman hem gelir getirecek hem de askerin moralini yükseltecek eğlentiler

⁹⁷ I. Rapor, s. 14. İstanbul'da açılan Hilal-i Ahmer sergisinde çok beğenilen bu hastanenin resimleri yer almıştı.

Resim 82: Mısır'da bir gezici çöl hastanesi ve HA görevlileri

düzenlemekten geri kalmadı.⁹⁸ Ancak ekibe katılan Avusturyalı askeri doktorla birlikte Vadi-i Sarar'da yaralı ve hastaların ilk bakımlarını yaparak hizmet vermeyi sürdüren hastane 1917 yılı sonunda orduyla birlikte buradan Şam'a çekildi. Ne var ki Gazze yenilgisinden sonra ve çekilme sırasında kah ateş altında kalarak kah bombalanarak eşyalarını ve elinde kalan çok az malzemeyi yitirdi. Oldukça zarar göyerek ulaştığı İngiliz işgali altındaki Şam'da ise bakımı yapılan askerler savaş esiri olarak İngiliz garnizonuna teslim edildiklerinden hastanenin faaliyeti engellenmedi. Ancak Şam'dan çekilirken İngiliz Sıhhiye Müşavirliği'nin uyarısı ve Arap Hükümeti'nin isteği üzerine elinde kalan bütün eşya ve malzemeyi makbuz karşılığında bedeli Genel Merkez'e ödenmek üzere teslim ederek ayrıldı.⁹⁹

Heyet, Kanal Cephesinde Kudüs Emraz-ı Sariye Hastanesi'nde 1.549, Çöl (Hafir) Hastanesi'nde 2.520, Kudüs Mecruhin Hastanesi'nde 296, Vadi-i Sarar Mecruhin Hastanesi'nde 3342, Şam Mecruhin Hastanesi'nde 702, Dera Hastanesi'nde 371, Umman Hastanesi'nde 128, Şam Usera Zabitan Hastanesi'nde 110 hasta ve yaralı tedavi etti. Kudüs'te giderleri askeri dairelerden karşılanan İkinci Menzil Hastanesi'nde 6.699 hasta ve yaralıya baktı; Vadi-i Sarar'da harbin ilk hatlarından gelen 30.029 yaralının tedavisini ve iaşesini karşılayıp daha ağır yaralıları Kudüs ve Şam'a gönderdi. Buradan çekilme anında bile cepheden gelen 300'ü aşkın yaralıya bakım yapmaktan geri kalmadı.¹⁰⁰ (Resim 83)

⁹⁸ Tasvir-i Efkar, 29 Ekim 1917.

⁹⁹ İbid, s. 14.

¹⁰⁰ İbid.

Resim 83: HAC Süveys heyet-i sıhhiyesi

Savaş boyunca şiddetli çarpışmaların geçtiği Yemen’de de askere ve halka özveriyle el uzatan bir Hilal-i Ahmer merkezi kuruldu ancak ülkenin bu uzak köşesinde özellikle askeriyeyle ilişkin tutanakları ve belgeleri Genel Merkez’e ulaştırmada çok işlevsel olan bu merkezle savaşın sonuna doğru bağlantılar koptu. Bununla birlikte Genel Merkez, önemli tutarlara ulaşan bağışlar toplayarak Cemiyet’e ciddi katkılar yapan Cebel-i Lübnan’da kurulan öbür merkeze savaşın son yılında çarpışmalarla büyüyen ulaşım zorluğuna karşın kinin ve başka ilaçlar hatta 2.000 lira da nakit para göndererek destek oldu.¹⁰¹

Irak Cephesi

Orta Doğu’da savaş stratejisini, Hindistan yolunun güvenliği ve Abadan’daki petrolerine egemenliği üzerine geliştiren İngiltere, Irak Cephesi’ni Osmanlı’nın İran’a girmesini önlemek için açmıştı. Bu yerleri korumak için Irak’ta tutunmayı çok önemseydiğinden, Hindistan’dan getirdiği kuvvetlerle de bu cepheyi güçlendirmişti. Müslüman Hintlilerin, Halife ordusuna saldırmayacağını varsayan Osmanlı komutanlarıysa yöredeki çok yoğun İslam nüfusundan yok yere yarar umarken İtilaf kuvvetleri 1914 sonunda Basra’ya çıktı, Eylül ayında da Kut’ul Amara’ya girdi. Bununla birlikte Türk kuvvetleri burada ciddi bir başarı sağladı ve cephenin İngiliz Komutanı General Townshend 1916 Nisanında 18.000 kişilik kuvvetiyle teslim oldu. Bundan sonra İngiliz kuvvetleri Basra doğrultusunda geri çekildiyse de gözlerini Bağdat’tan ayırmadılar. Kut

¹⁰¹ İbid. s. 62.

zaferinden sonra Enver Paşa'nın buradaki 13. Kolorduyu İran'a göndermesi üzerine cephenin zayıflamasından yararlanıp Ocak ayında başlattıkları saldırı, Cephenin komutanı Halil Paşa'nın 1917 Martında Bağdat'ı İtilaf birliklerine bırakmasıyla sonuçlandı.¹⁰²

Ortadoğu'da özetlenen çarpışmalar süregelirken, İngiltere, Fransa, Rusya ve daha sonra aralarına aldıkları İtalya savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılacağına kesin gözüyle bakarak İstanbul, Boğazlar ve Ortadoğu topraklarını aralarında kendi yatırımlarını ve çıkarlarını esas aldıkları anlaşmalarla gizlice paylaşmışlardı. 1915-16 yıllarında üç ülkenin paylarının belirlendiği İstanbul, Londra ve Sykes-Picot anlaşmalarından sonra 1917 yılında İtalyan çıkar alanlarını belirlemek üzere hazırlanan St. Jean du Maurienne anlaşması imzalanmak üzereyken dünya, hiç beklenmeyen bir gelişmeyle sarsıldı. Bu, Çarlık yönetimini sona erdiren Rus İhtilaliydi. Rusyanın yönetimine el koyan Bolşevik hükümet eski rejimden tamamen farklı olduğunu anlatmak için gizli anlaşmaları açıkladıktan sonra 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Anlaşmasıyla Kars, Ardahan Batum'u ve Doğu Anadolu'da ele geçirilen Osmanlı topraklarını geri verirken Rusya'nın savaştan çekildiğini dünyaya duyurdu.¹⁰³ Dünya Savaşı'nın sonunun pek uzak olmadığını anlatan bu anlaşma ile Bağdat'ın boşaltılması birbirini izleyince Irak Cephesi'nde de özveriyle çalışan Hilal'i Ahmer, Osmanlı ordusuyla birlikte bu bölgeden çekilmek zorunda kaldı.

Irak'ta savaş başlayınca Dr. Sami Bey'in başkanlığında bu bölgeye gönderilen Hilal-i Ahmer heyeti bir yandan bağışlar toplarken bir yandan da Cemiyet'in bütün masraflarını üstlendiği sivil Bağdat Hastanesi'nde sağlık teşkilatı kurarak çalışmaya başladı. Kısa zamanda iç donanımlarında Kerkük halkının da büyük katkısı olan biri subaylara özgü 3.000 yataklı 6 sabit iki de seyyar hastane, Nasıriye'de de malzemesini Ordu Sıhhiyesi'nin verdiği 150 yataklı bir hastane kurdu. Heyetin büyük bir kısmı bu hastanelere dağılıp çarpışmalar sırasında askere ve sivile bakarak, halka ücretsiz ilaçlar dağıtarak görevlerini sürdürdü. Bu ara bölgede doktor ve eczacı olmadığı için hastanelerin gerektirdiği meslek elemanlarını ücret almadan çalışan Ordu Sıhhiyesi'nin eczacı ve doktorları oluşturdu. Hilal-i Ahmer Genel Merkezi maaşlarını düzenli alamayan ve savaş cephesinde yaşamını kaybeden subayların aileleriyle yerel halktan muhtaç olanlara günde 3 kuruşluk bir ödeme yaparak geçimlerine de az da olsa bir katkı yapmaya çalıştı.¹⁰⁴ Nasıriye'deki heyetse işgal sırasında da yerinden ayrılmadı.

¹⁰² Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, cilt IX, s. 512.

¹⁰³ Yuluğ Tekin Kurat, a.g.e. s. 17.

¹⁰⁴ I. Rapor, 63; OHAM Sayı: 3, s. 68.

Öte yandan, başarılı ilk adımlardan sonra savaşın ikinci yılında cephede ilerlemeler yapılacağı hala umulurken Cemal Paşa'nın Hicaz hareketi için Mekke ve Medine arasında bir revir açıp bunu Genel Merkez'e bildirmesi, Medine'de bir hastane kurulmasını gündeme getirdi. Bunun üzerine İstanbul'da hastalara bakım için gereken malzemeyi götürecek bir sağlık heyeti oluşturuldu. Dr. Ata Galip Bey'in başkanlığında buraya gönderilen heyet iki ayda 3.000 kilometrelik yolu savaş zorluklarının yanı sıra doğanın zorluklarını da göğüsleyip Torosları aşarak yerine ulaşabildiğinde 400 yataklı Medine Hastanesi'ni açabildi. Beklenen malzemenin bir kısmıysa ancak hastanenin açılışından sonra yerine ulaştı. Sıcak iklime alışkın olmayan askerler sık sık hastalandıklarından Darus-sınaa binasında kurulan Medine Hastanesi, kapasitesinin üstüne çıkarak 500 hasta kabul etmek zorunda kaldı. Bütün olumsuzluklara karşın heyet, Medine civarındaki askerlerin bütün sağlık sorunlarına eğilerek, en çok da iskorpit ve ağır ishal vakalarına bakarak uzun süre özveriyle çalıştı. Tıp dünyasında bu hastalıklarla ilgili pek araştırma yapılmamışken heyetin doktorları araştırma yapma olanağını da buldukları Medine Hastanesi'nde 5.578 yaralı ve hasta tedavi edildi. Malzemeler azaldıkça İstanbul'dan yola çıkarılan ek yatak ve malzeme Şam-Medine hattında ayaklanan yerel güçlerin eline düştüğünden gönderilenler heyete ulaşamayıp Dera tren istasyonunda kaldı. Şeria Muharebeleri sırasında Medine heyetinin Süveyş'tekiyle birleştirilmesinin uygun olacağı düşünüldüyse de yol bağlantısı olmadığından bu gerçekleşemedi. Uzun süre haber alınamayan heyetin kaldığı yerde elindeki malzemeyi kullanarak çalışmalarını sürdürdüğü ancak Mondoros Bırakışması'ndan sonra öğrenildi. Medine Heyeti'ye şehir teslim olduktan sonra bırakışma hükümleri gereği ve ancak uluslararası Salib-i Ahmer'in aracılığıyla İstanbul'a dönebildi.¹⁰⁵

Öte yandan, Medine Hastanesi'nin açıldığı sıralarda Musul'da da İstanbul'dan getirilen ek malzeme ile civarın sağlık gereksinimini karşılamak için 500 yataklı bir hastane kurulmuştu. Bağdatın işgalinden sonra bu hastane kentten çekilen heyet ve elde kalan malzeme ile güçlendirilip pekçok hastaya hizmet verdiyse de Musul, İngilizlerin eline geçtikten sonra buradan herhangi bir haber alınamadı. Aslında işgale uğrayan yerlerde bu heyet ve hastane ile olduğu gibi bir çok başkalarıyla da bağlantıların kesilmesi, savaş ortamlarında yardım kuruluşlarının bile bağımsız hareket etmediğinin veya edemediğinin üzücü bir göstergesiydi.

Çanakkale Cephesi

Osmanlı ordularının Dünya Savaşı'nda zafer kazandığı tek cephe, Çanakkale'ydi. İngiltere'nin İstanbulu tehdit ederek Osmanlıyı barışa

¹⁰⁵ OHAM Sayı 4, s. 91.

zorlamak, böylece sömürgelerine ulaştığı Süveyş Kanalı bölgesini Türk kuvvetlerinin yoğun baskısından kurtarırken İttifak Blokunu da zayıflatmak için açtığı bu cephede İtilaf Devletleri'nin umdukları sonuca ulaşamamaları savaşın akışını değiştirdi. Türk ve dünya tarihinin çok özel bir sayfasını oluşturan bu cephenin mimarı, Mısır ve İstanbul'a ilişkin yukarıdaki kurgularıyla Bab-ı Âli'nin savaştan çekileceğini düşünen İngiltere Savaş Bakanı Winston Churchill'di. Osmanlı savaşa girip Boğazları kapatınca hem bağlaşıklarının silah ve cephane yardımından hem de Boğazlar yoluyla onlara ulaştırdığı buğdayın gelirinden yoksun kalan Rusya da İngiliz ve Fransız hükümetlerinin onayladığı bu cephenin açılmasını isteyince İtilaf donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçme planı 1915 başında yürürlüğe girmişti.

İngiliz, Fransız, Rus gemilerinden oluşan ve o zamanlar dünyanın en güçlü armadası olarak tanımlanan İtilaf filosunun 18 Mart günü Boğazı geçmek için zorlaması, bu güçlü donanmanın kayıplar vererek gün batımında geri çekilmesiyle sonlandı. Kara harekatı ile desteklenmeden Çanakkale'nin geçilemeyeceği böylece anlaşıldıktan sonra 25 Nisan sabahı İngiliz General Ian Hamilton'un kumandasında Gelibolu sırtlarına yönlendirdiği Anzac¹⁰⁶ çıkarması ve izleyen çarpışmalar, bu ara Çanakkale'de kurulan 5. Ordu'nun Komutanı Liman von Sanders'in tümen komutanı atadığı Yarbay Mustafa Kemal'in planlı karşı koymasıyla İtilaf Birlikleri'nin bölgeden çekilmeleriyle sonlandı.

Öbür cephelerde olduğu gibi bu cephede de Hilal-i Ahmer Cemiyeti cephe ve cephe gerisindeki sağlık sorunlarına eğilmek için en önde koşan neferdı. Başkent'in tehdid altında olduğunu gören yüzlerce Türk, üstlendiği sorumlulukta Kurum'a destek olmak için gönüllü olarak kırmızı ayılı bayrağın dalgalandığı yerlere koştu. Çanakkale cephesinde çarpışmak üzere gönüllü yazılan ancak çok büyük bir gereksinimi yanıtlamak üzere cepheye gönderilmeyerek sağnak yağmur gibi gelen yaralılarla hastalara bakmak üzere Hilal-i Ahmer hastanelerinde ve sağlık merkezi yapılan çadırlarda görevlendirilen tıp fakültesi öğrencisi genç doktor adayları hemşirelerle ulus veya din ayırmadan geceyi gündüze katıp cansiperane çalışarak binlerce can kurtardılar.¹⁰⁷ (*Resim 84/a, b*)

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki etkinliklerine geçmeden, İtilaf Devletleri'nin bu cephede başarılı olmaktadır kararlılıklarını

¹⁰⁶ ANZAC, Australia New Zeland Army Corps'un kısaltması olarak Avustralya ve Yeni Zelanda silahlı gücünü anlatmaktadır.

¹⁰⁷ Aydın Athan, Çanakkale Savaşları Sırasında Askerin ve Halkın Psikolojisini Yüksek Tutmak İçin Yapılan Çabalar, s. 99.

Resim 84/a: Çanakkale'de başından yaralanıp İstanbul'da HA Darülfünun Hastanesinde tedavi gören Mustafa Oğlu Salih'e ait hasta tabelası 1331 (1915)

Resim 84/b: Çanakkalede yaralı taşıyan Hilal-i Ahmer tezkerecileri

gösteren iki eş zamanlı olaya değinmek yarinde olacaktır. Bunların ilki, hem Osmanlı ordusunun Boğaz'a olan dikkatini dağıtmak hem de güç almasını önlemek için ülkenin en önemli ikinci limanı olan İzmir'i sıkıştırıp 5-9 Mart tarihleri arasında bombalamalarıydı.¹⁰⁸ İkincisi de Dünya Savaşı başlarken Rus Çarı'nın ülkesindeki Ermenileri, Osmanlı Ermenileri için de savaşmaya çağırarak bildirisini değerlendiren İhtilal Komitelerinin ve İtilaf Devletlerinin de desteğiyle 1915 yılının 15-20 Nisan tarihleri arasında Van, Sasun, Bitlis'te Osmanlı ve Rus Ermenilerinin birlikte hareket ederek çıkardıkları çok cana mal olan ayaklanmalardı.¹⁰⁹ Başkenti tehdit altında olduğu bir sırada ülkenin güvenliğini sarsan bu ayaklanmaları önleyemeyen Osmanlı Hükümeti'nin devlete karşı hareket eden Ermenilerin tutuklanması için çıkardığı 24 Nisan Kararnamesi, ayrıca Gelibolu çıkarmasıyla başlayan çarpışmalar sürerken de Mayıs ayı sonunda zorunlu göç yasasını yürürlüğe koymasında İtilaf Devletlerinin payı olduğunu öne sürmek herhalde bir yanılığ değıildir. Bu yargı, Bâb-ı Âli ülkenin güvenliği için uğraşırken İngiliz ve Fransız deniz kuvvetlerinin devletin gücünü bölmek için Çanakkalede Hilal-i Ahmer'in personel ve tıbbi malzemeyle desteklediğı gezici ve sabit hastaneleri topa tutmalarıyla da güçlenmektedir. Oysa Türklerin benzer şekilde davranmayacaklarını yani Kızılhaç karargahlarına saldırmıyacaklarını bilen İngilizler, önemli karargahlarını Kızılhaç işaretiyle açtıkları sağlık merkezlerinin yanına kurmuşlardı.¹¹⁰

Çanakkale Boğazı geçilemeyince başlatılan ve yaklaşık 8 ay süren kara muharebeleri Çanakkale cephesinde ölü-yaralı sayısını doğal olarak çoğaltınca Hilal-i Ahmer burda da önemli görevler yüklendi. Ordu Komutanı Liman von Sanders'ın Şubat başında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığından Doğu Cephesi için destek istediğı aşağıdaki mektubuysa, Çanakkale Cephesinde de Cemiyetin yardımının zaten beklendiğini anlatmaktadır:¹¹¹

¹⁰⁸ Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 446.

¹⁰⁹ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e. s. 3, 185, 481.

¹¹⁰ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s. 612; Kızılhaç için bk. Tanin 16 Ocak 1916.

¹¹¹ K.A.D. No. 129 Yazının fotokopisi için bk. Belge: 72.

Osmanlı Orduy-ı Humayunu
Baş Kumandanlığı Vekaleti
Şube Müdüriyeti 2.4 Numro: 1261
Der Saadet 7 Şubat 330

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Büyük Karargah-ı Umumi Üçüncü Orduy-ı Humayun hastagan ve mecurhinini nakletmek üzere birçok hasta arabalarına arz-ı ihtiyaç etmektedir. Derhal ihzarı itiza eden arabalar için 1600 lira mikdarında bir meblağ noksandır. Hilal-i Ahmer ve Müdafaa-i Milliye Cemiyet-i Muhtremeleri bu hususta itilaf ve ittihad edüp de işbu ihtiyacat-ı sıhhiye ve hayriyeyi bertaraf etmek üzere meblağ-ı mezburu büyük karaargah-ı umuminin emrine tevdi edebildiği halde müstelzim-i minnet ve şükran-ı azim olacağı maruzdur.

İmza: Liman von Sanders

Not: Müdafaa-i Milliye Cemiyet-i Muhtremesine bir nüshası gönderilmiştir.

Cevap yazıldı: fi 8 minh.

Kaldı ki Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 18 Mart'ta Boğaz'ın zorlanmasından ve Gelibolu çıkarmasından önce bile başkente yakınlığı dolayısıyla özel önemi olan bu cephede askerlerin ve sivil halkın gereksinimlerini karşılamak üzere türlü önlemler almıştı. Örneğin; gazetelerde duyurular yayınlarak operatörleri, doktorları yaralılara, hastalara eğilmek üzere göreve çağırmış,¹¹² hatta bu önemli görevin karşılıksız kalmayacağını anlatarak katılımı çekici yapmak için koşulları öğrenmek ve başvuru yapmak isteyenleri Sultan Ahmet Türbesi'ndeki HAC Genel Merkezi'ne çağırmıştı. Çanakkaleye gönderilen heyet de getirdiği ilaç ve tıbbi malzemeyi 16 Mart günü Çanakkale bölgesindeki ordu hastanelerine paylaşmış, hareket başladıktan sonra da Cemiyet'in yerel merkezleri askere tütün, portakal; hasta ve yaralılara ilaç dağıtmıştı.¹¹³

Çanakkale Cephesi çok dar olduğundan, Hilal-i Ahmer burada yalnız bir sahra hastanesi ve yaralıların taşınması sırasında gerekecek birkaç menzil ve çayhane kurabildi. Yaralıların pek çoğunun İstanbul'a gönderilmesi gerekince kentin içinde de yardım istasyonları açtı. Ancak, İtilaf güçlerinin deniz saldırısını kara hareketinin izleyebileceğini düşünen Ordu Sıhhiye Müfettişliği böyle bir olasılık karşısında sağlık birimlerinin çok zarar göreceğini hesabederek Hilal-i Ahmer'den bütün tıbbi araç-gereçleri Anadolu'ya nakledip Adapazarı dolaylarında 2000 yataklı bir hastane açmasını istedi. Ne ki İstanbul ambarındaki malzeme ve gıda maddelerinin bir kısmı Eskişehir'e taşınırken¹¹⁴ Gelibolu çıkarması yapılırca

¹¹² Tasvir-i Efkâr, 20-22 Şubat, 1915.

¹¹³ ...73 Yıllık... s. 27.

¹¹⁴ I. Rapor s. 9.

başkentte yeniden örgütlenme hiç de kolay olmadı. Türk ordusunun çarpışmalardaki başarısı İstanbul yolunun açılmasını önlediysen de tam Cemiyet elemanlarının bir kısmını Anadolu'ya gönderirken kente aralarında itilaf askerleri de olan binlerce yaralı ve hastanın getirilmesi, Hilal-i Ahmer'in Ordu Sıhhiyesi'nin istediği hizmeti hemen verebilmesini güçleştirdi. Cemiyet hemen örgütlenerek Galatasaray, Darüşşafaka ve İstanbul Liselerini hastane haline getirdi. Kara çarpışmaları uzayınca bunlara Kadırga Doğumevi, Cağaoğlundaki İstanbul Kız Lisesi, Tıp Fakültesi, Taksim'de Zepyon ve Galata'da Sen Benova okulları eklendi; Eskişehir'den geri getirilen malzemeye de donanımları sağlandı.

Hilal-i Ahmer'in taşınamayan ağır yaralıları için Gelibolu'da açtığı 200 yataklı hastane dahil¹¹⁵ Kurum'un bütün hastanelerinde İtilaf Birliklerinden de pek çok yaralıya özenle bakıldı. Bu kimselerden pek çoğu Çanakkale ile ilgili yayınlarda çok olumlu hastane izlenimlerini Cemiyet'e övgülü sözlerle anlatmaktan geri kalmadılar.¹¹⁶ Türk halkı da çarpışmalar sırasında olağanüstü yardımını gördüğü Hilal-i Ahmer'e destek vermek gerektiğini iyice anlamış, bu bilinçlenme bu yurt çapında kuruma yapılan bağışlara yansımıştı. Örneğin, deniz zaferinin hemen ardından Akhisar halkı o zaman için çok önemli bir tutar olan 18.000 lira toplayıp Hilal-i Ahmer'in Çanakkale şubesine göndermişti.¹¹⁷ Öte yandan, Gelibolu çarpışmalarındaki başarılar İttifak Devletleri'nin Türklere olduğu gibi Hilal-i Ahmer'e duyduğu saygınlığı da arttırmıştı. Nitekim Avusturya Prensini Cemiyetin Viyana Şubesi'nin başkanlığını üstlenmesi ve kara muharebeleri sırasında Cemiyetin özverili hizmetleri için Dr. Besim Ömer'e kutlama mesajı göndermesi, tam da bunun bir göstergesi olmuştu.¹¹⁸

Çanakkale Muharebeleri sırasında Hilal-i Ahmer Balkan Savaşları'nda çok zarar görmüş olmakla birlikte hala ülkenin koruyuculuğunu yapan Trakya'da, özellikle de savaş sınırı olan Edirne'de özenle örgütlendi. Zaten Valilik 1914 yılında hastane ile ameliyathanenin onarılması ve gereken başka sağlık işleri için 5.000 lirayı aşan bir harcama yapmıştı. Cemiyet'in katkılarıyla sürdürülen düzenlemelerle de Tekirdağ Hastanesinde yetiştirilmiş 7 erkek hastabakıcı, 300'er kuruş maaşla çalıştırılmak üzere

¹¹⁵ ...73 Yıllık... s. 28.

¹¹⁶ Alan Moorehead, *Gallipoli*, Londra 1971- Çanakkale Geçilmez, İstanbul 1972; George H. Cassar, *Çanakkale ve Fransızlar*, İstanbul 1974; Harvey Broadbent, *Boys Who Came Home-Recollections of Gallipoli*, Victoria, 1990; Michael Hickey, *Gallipoli*, Londra, 1995, E. Keble Chatterton, *Dardaneles Dillema* Londra, 1935, bu anıların yer aldığı pekçok yabancı kitaptan sadece birkaçıdır.

¹¹⁷ Tasvir-i Efkâr, 27 Mart 1915.

¹¹⁸ Tercüman-ı Hakikat, 14 Kasım 1915.

Resim 85: Osmanlı HAC Tekirdağ Hastanesi'nde bir koğuş - Harb-ı Umumi 1915

Edirne'ye gönderilmişti. (Resim 85) Savaşın ilerleyen aylarında da kentteki Hilal-i Ahmer binası onarılarak kadınlara barınak yapıldı. Edirne merkezine bağlı olarak açılan yetimhaneyle Darus-sınaa, Çanakkale mağdurlarına kucak açtı. Cemiyet'in önceki deneyimlerden esinlendiği bu iki uygulama çerçevesinde şehit çocuklarına 1000 lira dağıtıldı; kadınlara da üreterek kendi kendilerine yeterli olabilme olanağı sağlandı.¹¹⁹ Bu noktada Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Muharebeleri sırasındaki özverili çalışmalarının 1915 yılında Kurum'a gelen bağışların yükselmesine önemli katkısı olduğunun bir kez daha belirtilmesi gerekir. Muharebelerin İstanbul'u tehdit etmesinin doğurduğu kaygının vatandaşları işlevsel olacağına inanarak Cemiyet'e daha çok bağış yapmaya yönlendirdiği de söylenebilir. Hangi nedenle olursa olsun Çanakkale Muharebeleri boyunca Kurum'un hazinesine giren nakit paranın artmasıyla Cemiyet, bu cephede hem de en gerekli bir anda daha etkin olabildiği.

Galiçya Cephesi

1916 yılında Romanya'nın İtilaf Blokuna katılmasıyla Almanya'nın doğusu savaş sınırı olunca Alman Genelkurmayı Bab-ı Âli'den Balkanlar'a asker gönderilmesini istemişti. Bu isteği doğrultusunda da savaş başında kısa süre Rus işgalinde kalan Galiçya'da Osmanlılar için yeni bir cephe açılmıştı. Romanya'nın petrol ve tahılında gözü olan Almanya bu ürünlerin bekliliğini Osmanlı askerine yaptırmayı düşünerek bu cepheyi açarken Enver Paşa da Romanya'nın Dobruca bölgesinde kabarık sayıdaki Gagavuz

¹¹⁹ OHAM Sayı 4, s. 66.

Türklerine sahip çıkmak kadar Balkanlarda savaş sonrası yapılacak düzenlenmede pay sahibi olmayı hedefliyordu. Aslında savaş başında yapılan anlaşmada Osmanlı'nın sınırları dışındaki cephelerde savaşması öngörülmemişse de Enver Paşa'nın bu varsayımıyla Galiçya'nın yanı sıra iç yönetimi Türk genel karargahına bağlı kalmak üzere Romanya ve Makedonya'ya da tüm giderlerini Osmanlı Hükümeti'nin karşıladığı birer kolordu gönderildi. Türk askerlerinin yüzlerce şehit vererek Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetleriyle birlikte Ruslara karşı savaştığı Galiçya Cephesi'nde çarpışmalar 1917 yılı yazında ihtilal kargaşası içine giren Rusya'nın yenilmesine kadar sürdü.¹²⁰

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Sofya'da Osmanlı vatandaşlarının kurduğu merkez kanalıyla Galiçya'da ve Balkanlarda savaşan Türk askerlerine savaşın sonuna kadar yardım edebildi. Bu yardımı yapabilmek için Sofya Merkezi bağışlar toplamanın yanı sıra sinema gösterileri ve konserler düzenleyerek sağladığı gelirle çarpışmaya giden Osmanlı kıtalarına yol boyunca çay dağıttı, ayrıca askere ve fakir halka bol miktarda çorap-çamaşır yardımı yaptı, kentteki hastaneler de yaralı ve hastalara hizmet verecek gönüllüler topladı.¹²¹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden örgütlenirken bile savaş koşullarında çalışmak zorunda kaldığından, görevini başarıyla yerine getirebilmesi için Genel Merkez'in, savaşın olağanüstü koşullarında İstanbul'daki ve taşradaki bütün birimlerinin başhekimlerinin yöneticilerinin ve doktorlarının uyumlu ve iyi bir eş güdüm içinde çalışmalarını sağlaması hep önemli olmuştu. (*Resim 86*) Kaldı ki bu uyumun gerekliliğine Salnamede Cemiyetin Nizamnamesini izleyen "Osmanlı Hilal-i Ahmer Hastaneleri Me'murinine Mahsus Ta'limat" çerçevesinde şu satırlarla yer verilmişti:

"Hilal-i Ahmer hastanelerinin vazifeten ve fennen hüsnü cereyanı ancak cemiyetin murahhası yahut memurin-i sıhhiye-i askeriye yahud fırka sertabibleri arasında fikren ittifak ve ittihad vücuduna vebeste olduğundan, bu hususa riayet ile hastanelerimiz sertabibleri veazife cihetiyle fırka sertabibleriyle müzakerede bulunmağa ve onların reylerinden istifade etmeye mecburdurlar."¹²²

Cemiyet'in ilk yöneticilerinden başlayarak bütün yetkili ve sorumlularının bu önemli noktayı gözardı etmemeleri çeşitli cepelerde görevlendirilen sağlık heyetlerinin de uyum konusunda aynı özeni

¹²⁰ Enver Ziya Karal, a.e.s. 498-507.

¹²¹ I. Rapor, s. 67.

¹²² Salname, s. 78.

*Resim 86: Osmanlı HAC Darülfünun Hastanesi memurları
sıhhiye ve idaresi Harb-ı Umumi 1915*

göstermelerini sağlamış ve sağlık heyetleri sorumluluk alanlarında özverili hizmetlerini başarıyla tamamlayıp kurumun yüz akı olmuşlardır.

Hasta ve Yaralı Askerlerin Taşınması

Savaş cephelerinin her birinden ve her birine asker, gıda, malzeme gönderilen İstanbul'a bağlantı yollarında örgütlenen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Nizamname'de belirtilen bir yükümlülüğü de sağlık heyetleri tarafından seyyar hastanelerde ilk bakımları yapılan yaralı ve hasta askerleri daha güvenli ve ileri bakım yapılacak merkezlere taşımaktı:

"Cemiyetin maksadı bilcümle vesaiti ile vakt-ı harbde ordulardaki hasta ve yaralıların tahfif-i ızdıraplarına ve tedavilerine muavenet etmekten ibaret bulunmasına nazaran Cemiyet'e askeri berriyeye ve bahriyyeye heyet-i sıhhiyesinin yardımcısı demek olur ...Cemiyet mecruhini nakil ve tedavi etmek için sa'y dairesinde mevaki-i harbiyyede berren seyyar hastaneler ile sefer hastaneleri ve hey'at-ı muavenetler ve sıhhiye trenleri ve bahren dahi nakliye ve hastane gemileri ihzar ve tedarik eder."¹²³

Osmanlı, savaşa girdikten sonra bu yükümlülüğü çerçevesinde İstanbul'dan 22 yeni hasta taşıma aracı satın alıp değişik yerlere dağıtılmaları için Ankara'ya gönderen Genel Merkez, araçların yedek parçalarının ve sürücülerinin ücretlerini de ödedi. (Resim 87) Hatta bu araçlardan başka, Orduyu Humayun'un isteği üzerine "Bursa Arabası" adı verilen hasta nakil arabalarından da 60 tane imal ettirdi; 1000 lira ödeyerek yaptırdığı bu

¹²³ İbid. 60, Fasl-ı Evvel; Dördüncü Madde.

Resim 87: Birinci Dünya Savaşında HAC nakil araçları

araçların üzerine “Hilal-i Ahmer Hediyesi” yazdırmayı unutmadı. Savaş bitince de çarpışmaların en sıkışık anlarında bile yaralıları taşıyarak çok yararlı olan taşıma araçlarının hepsini Ordu Sıhhiyesi’ne bıraktı.¹²⁴

Trenle yapılan hasta-yaralı taşımalarının deniz yoluyla daha güvenli, rahat, bazen de daha hızlı olabildiğini dikkate alan Cemiyet, daha genel seferberlik duyurulduğunda Karadeniz’den Marmara’ya raylı taşıyabilmek için Seyr-i Sefain (Deniz İşletmeleri İdaresinden) Edremit ve Gülnihal isimli vapurları kiralayıp bu iş için kabul edilmiş uluslararası renklere boyayarak hastane gemileri yapmıştı. İlk sağlık malzemesi de taşıyan bu vapurlara bir süre sonra Hilal-i Ahmer sancağı çekilerek sadece hasta ve yaralı taşımalarında kullanıldılar. Ne var ki Edremit Vapuru aşırı kullanıma dolayısıyla kısa bir süre içinde yıprandığından Bahriye Nezareti Umur-ı Sıhhiye İdaresi’nin emriyle sefer dışı edildi. Genellikle Trabzon’a gidecek özel heyetleri götüren Gülnihal ve Gülcemal Vapurları ise hasta-yaralı taşıyarak seferlerini sürdürdü. Taşınacak yaralı sayısı çoğalınca Şirket-i Hayriye’nin 63 numaralı vapuru ile Akdeniz vapuru da bu amaç için kullanıldı.¹²⁵ Bunların dışında Alman Salib-i Ahmeri tarafından kullanılan Reşit Paşa Vapuru da sürekli olarak İstanbul’a yaralı getirdi. Yolculuk

¹²⁴ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919-1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor, İstanbul 1339 (1923) (2. Rapor olarak geçecektir) s. 17.

¹²⁵ OHAM Sayı. 4, s. 115.

Resim 88: Hilal-i Ahmer treni Sirkeci İstasyonunda – Harb-ı Umumi 1915

sırasında taşınanların yiyecek-içecek, battaniye gibi türlü gereksinimleri Hilal-i Ahmer tarafından sağlanıyordu. Yaralılar genellikle Sirkeci’de vapurlardan indiriliyor, yine Hilal-i Ahmer tarafından çay ve ekmek verildikten sonra asker olanların hepsi, yer varsa da sivil hastanelere sevk ediliyorlardı.¹²⁶

Değinilen vapurların sadece yaralılara ayrılmasından önce Gülnihal ve Edremit vapurları 1915 yılı Temmuz ayında çarpışma bölgelerinde kullanılmak üzere İstanbul’dan Trabzon’a 10.000 savaş malzemesi paketi, daha sonra 15.000 pansuman paketi getirmişti. Hatta İngiliz gezici hastanesi de Salib-i Ahmer anlayışına uygun, ama o sıralar pek rastlanmayan bir davranış sergileyerek Osmanlı Donanma Heyet-i Sıhhiyesine yardımcı olmak üzere ordunun 250 sedyesini ve ambardaki mallarını Başkent’ten Karadeniz’e taşımıştı. Bu ara Fransız gezici hastanesinin de benzer katkıları olmuştu.¹²⁷ Ancak, bu taşımalarda yetkililer ve çalışanlar halkla ve askerle karşılaşmıyordu. Ne var ki cepheler çoğalıp sayısı giderek artan hasta ve yaralıların ateş hattından merkeze taşınması yoğunlaşınca rıhtımlarda, istasyonlarda insanlar Hilal-i Ahmer görevlileri ile yüzyüze geldiler ve birçok kimse karşılaştığı Kurum yetkililerine türlü isteklerini iletmeye başladı. (Resim 88) Böylece, çaresizlik içinde kendine başvuranlara el uzatmaktan kaçınmayan Cemiyet, askerin yanı sıra halka da yardım etmek için bir kez daha farklı görevler üstlenmek durumunda kaldı.

¹²⁶ K.A.D. 129/47.

¹²⁷ I. Rapor, s. 14.

Hilal-i Ahmer'den Farklı Hizmetler

Osmanlı Devleti, Dünya Savaşı'na girerken kısa bir süre önce yaşanmış olan Balkan faciasının izleri taptazeydi. Toplumsa bu savaşlar sırasında devletin zayıflığını da gözlemlemiş olduğundan, büyük savaşa girerken türlü sorunları için alışageldiği "devlet baba"nın dışında bir başvuru noktası arayışına girmişti. Askere ve sivile eğilen bir yardım kurumu olduğu duyulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yaralılara, hastalara bakmaktan çok daha farklı sorumluluklar da üstlenerek çeşitli alanlara el uzattığını gördükçe hangi nedenle olursa olsun başı sıkışanlar, bu kurumun kapısını çalmaya başladı. Böylece bireysel veya grup başvuruları yanıtlamak, halkın her türlü bunalımında tek başvuru noktası haline geliveren Hilal-i Ahmer'in gündeminin değişmez maddesi oldu. Öyle ki, savaşla birlikte gelişen yokluklar içinde hastanelerin harcamalarını karşılayamayan başhekimler bile doğrudan Hilal-i Ahmer'e başvuruyordu. Hatta Darülfünun'un tıp, eczacılık ve dişçilik öğrencileri gıda yardımı alabilmek için Cemiyet'e başvurmuşlardı. Savaşın bunalımları topluma daha çok yansıkça halkın Hilal-i Ahmer'i tek umut kaynağı olarak gördüğünü anlatan ilginç bir başka örnek de Silivri'de oturan Sıdika adlı bir kadının Haydarpaşa Hastanesi'nde tedavi gören oğlunu ziyaret ettikten sonra cebinde evine dönüş parası kalmayınca hiç duraksamadan Hilal-i Ahmer'e başvurup yardım istemesiydi.¹²⁸

Yardım İstasyonları: Savaş uzadıkça Osmanlı ordusunun birçok yerden çekilmesi sivil halkın göç hareketini tetikleyince, yaralı-hasta nakillerine göçmen nakilleri de eklendi ve Hilal-i Ahmer heyetleri de düşman işgaline uğrayan yerlerden çekilen askerlerin yanı sıra göçen sivillere de yardım elini uzatmaktan geri kalmadı. Evlerini barklarını geride bırakarak çoğu yaya veya kendi olanaklarıyla sağlayabildikleri araçlarla sakin bölgelere doğru göçen sivil halka göç yollarında çayhaneler kurup bir bardak çay, susuzluğunu giderecek bir yudum su, birkaç lokma yiyecek dağıtmak, geceleyecekleri misafirhaneler açmak kısa zamanda Cemiyet'in asal görevleri arasına girdi. İşgale uğrayan ateş altındaki bölgelerden genellikle uzun yolculuklarla güvenli yerlere doğru çekilen askeri birliklerin ve sivil kabilelerin yol boyunca temel gereksinimlerini cepheler ve dolaylarına gönderilen Hilal-i Ahmer heyetleri karşıladı.

Çayhaneler: Çayhaneler Cemiyet'in İstanbul'a deniz veya karayolu ile getirilen yaralı ve hasta askerlere varış anında çay, ayran, ekmek veya sigara dağıtmak üzere Dünya Savaşı'nda kurduğu, zaman içinde tüm nakil ve göç yollarında hizmet veren çok işlevsel birimlerdi. Derince ile

¹²⁸ K.A.D. 129/9.

başlatılan sonra Sirkeci’de ve Haydarpaşa’da kurulan çayhaneler, geçit yolu olan çoğu yerde savaş sona erene kadar hizmet verdiler. Cemiyetin kayıtlarına göre bir yıl içinde sadece Sirkeci’de 163.870 askere, bir ay içinde de Haydarpaşa’dan Anadolu’ya gönderilen 30.799 askere çay dağıtılmıştı. Hiç de küçümsemeycek sayıdaki bu dağıtımlara bir başka örnek olması için Akbaş Sahra Hastanesi’ne getirilen 1.059,146 hastaya yollarda 1.384,950 fincan çay dağıtıldığını söyleyebiliriz.¹²⁹

Bu çalışmada bolca yararlandığımız Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Birinci raporundaki “Verilen bu çayların ne derece tesiri olduğu, altında üstünde kendisini muhafaza edecek hiçbir yer olmayan, karda, yağmurda, açıkta yorgun argın gelen askerlere bir defa çay tevziinden sonra çay bardaklarını göğüslerine dayayarak iade etmemeleriyle sabittir. Hemşehri, *bir daha versen ya* sözlerine karşılık vermekten imtina edilmiyor (çekinilmiyor) ve her bardak bunlara bir eser-i hayat veriyordu.”¹³⁰ satırları, çayhanelerin önemini çok iyi anlatan etkili bir içeriktir.

Misafirhaneler: Göçen kabileler için en önemli gereksinimlerden biri, geceleri konaklayabilecekleri bir mekandı ve HAC de savaş boyunca evlerini terkedip yollara düşmek zorunda kalan binlerce kimseyi bu olanağa kavuşturdu. Sağlık kurumu olarak devletle yaptığı işbirliğinin parasal boyutu olamayacağını bilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin en önemli gelir kaynağı olan aidatların ödenmesini savaş ekonomisi, ödenenin merkeze ulaşmasını da yol koşulları aksattığından Kurum, misafirhaneleri ve öbür yol yardımı tesislerini kurabilmek için kendi olanaklarını yaratmak peşine düştü. Günlük gazeteler de “En Büyük Vazifemizden Biri Eytam ve Eramil-i şuhedaya Muavenet” gibi çarpıcı başlıklı yazılarla halkın Kurum’a bağış yapmaya bir vatandaşlık görevi olarak bakmasını sağlayarak destek olmaya çalıştılar.¹³¹ İşte bu ortamda yollara dökülen yorgun-bitkin askerlere ve sivillere çay, birkaç lokma yiyecek ve başlarını koyacak yatak sunan Hilal-i Ahmer misafirhaneleri, Kurum’un bu hizmeti veremeyen devlete ve elbette göçmenlere sunduğu çok iyi düşünülmüş bir katkısıydı. Kapısını çalanları bazen günlerce konuk edebilen, gelip geçene çoğu kez çay, ekmek, su, süt, ayran, sigara dağıtan hatta bazen hastalara nakil arabası bile sağlayabilen bu birimler ilki Derince’de, ardından Eskişehir, Ankara, Konya, Ulukışla, Haydarpaşa ve daha birçok yerde kurulanlarla savaş sonuna kadar çok işlevsel oldular. Ankara’da yüz yataklık bir han şeklinde kurulanın ve Haydarpaşa’da 400 kişi yatırabilenin dışında genellikle

¹²⁹ Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt 7, İstanbul 1969, s. 2243-44.

¹³⁰ I. Rapor s. 18.

¹³¹ Tasvir-i Efkâr, 27 Mayıs 1915.

elli yatakla açılan misafirhanelerde çoğu kez zorunlu olarak hastalar da yatırıldı. Hatta Ulukışla misafirhanesi, konaklayan hastaların çokluğundan açılmasından bir süre sonra hastaneye dönüştürüldü. Eskişehir’de açılan misafirhaneyse buradaki HAC temsilciliğinin gözetiminde çalışan doktor ve hastabakıcılarıyla başlangıçtan ikili hizmet verdi. Çanakkale muharebeleri sırasında Soğanlıdere, Arıburnu ve Anafarta’da kurulan misafirhanelerse, hastanelere taşınan yaralıların yanı sıra Türklere esir düşen düşman askerlerini de İstanbul’a sevklerine kadar barındırmakla ün yaptılar.¹³²

Aşhaneler: Bu birimler, savaşın güçlükleri ve hayvancılık, bağ-bahçecilik ve tahıl üretiminin durma noktasına yaklaşmasının yol açtığı kıtlıkta gıda gereksinimini karşılayamayan halka genellikle ücretsiz, bazan de çok düşük ücret karşılığında yemek dağıtmak için açılmıştı. İlkleri 1917 yılında Topkapı, Üsküdar ve Eyüpsultan’da açılan aşhanelerde günde en az 30.000 kişiye yiyecek dağıtılması planlanmış, bu sayı kısa zamanda yüzbinleri aşmıştı.¹³³ Gıda değeri yüksek olmasa da açlık çeken insanların hayatta kalmalarını sağlayacak kadar yiyecek dağıtan aşaneleri açıp çalıştırmak Hilal-i Ahmer’in savaş boyunca yoksul halka sunduğu en önemli hizmetlerden biri oldu.

Balkan Savaşları sırasında kaybedilen topraklarla birçok tahıl ekim alanın elden çıkması, ayrıca savaş-seferberlik gibi nedenlerle tahıl üretiminin büyük ölçüde aksaması, bu ara göçmenleri de içeren tüketicilerin çoğalması, daha Dünya Savaşı başlarken ülkede gıda yetersizliğini çok ileri boyutlara taşımıştı. Bu durumda Anadolu’da çiftlikler kiralayarak bizzat üreticiliğe başlayan Hilal-i Ahmer böylece aşanelerde halka kendi ekim alanlarında yetiştirdiği tahılı, yaş sebzeleri hatta koyunlardan yapılan yiyecekleri dağıtabildi. Bu yöntemle Kurumun bütçesinin rahatladığı gibi, aşaneleri de çoğaldı. Hükümet ise Cemiyet’e ocaklarda yakacak odun için ağaçlarını kesebileceği ormanlar göstererek kendi payına düşeni karşılamaya çalıştı. Nakliye giderlerini devletin üstlenmesi de gıda dağıtımının maliyetini düşürdü.¹³⁴

Hilal-i Ahmer sadece İstanbul’da açtığı 12 aşhane, fakir halkın beslenebildiği tek yerdi. Cemiyete Kurtuluş Savaşı yıllarında da çok önemli katkıları olan Dr. Celal Muhtar Bey de İstanbul’da Cemiyet adına tamamen kendi olanaklarıyla 5 aşhane kurmakla kalmadı. Yemek dağıtımını için düşündüğü pratik bir yöntemi uygulamaya koydurarak aşhaneden

¹³² I. Rapor, s. 16.

¹³³ ...73 Yıllık... s. 38-39.

¹³⁴ İbid.

verilen yiyeceklerle beslenen ve bunun için hergün üst üste yığılıp bekleyen binlerce kimsenin karnının zahmetsiz doymasını sağladı: Bu uygulamada yemek alacak ailelere kişi sayısına göre aynı renkten yemek karnesi, yemek dağıtan ahçılara da aynı renklerde önlük veriliyor, örneğin kırmızı üç kişilik aileyi temsil ediyorsa kırmızı karne alan, kırmızı önlüklü ahçıya gidiyor, sorguyla vakit kaybedilmeden, kargaşa çıkmadan üç kişilik yemeğini alıp çekiliyordu.¹³⁵

Yurt çapına yayılan aşhaneler sayesinde pekçok kimse açlıktan ölmekten kurtuldu. Savaş boyunca çok yoğun etkinlikleri olan İzmir Hilal-i Ahmer Merkezi'nin Müdafaa-i Milliye Merkezi ile birleşerek bu kentte açtığı aşhanede sadece 1916 yılında çok düşük ücret karşılığında 25-30.000 kişiye;¹³⁶ Sivas'ta 1918 yılında açılan aşhanede de 3 ayda her gün 3.000 kişiye yiyecek dağıtıldı.¹³⁷ İstanbul'da ise ilkin daha çok yoksul ailelerin oturduğu semtlerde başlatılan "Harb-ı Umumi aşanelerine" 1918'de Fatih'teki, ardından Kasımpaşa, Hekimoğlu ve Ali Paşa'dakiler eklendi. 1918 Aralık ayı sonuna kadar ülke genelinde 19.144,000 kap yemek dağıtılması ¹³⁸ Kurumun başarısının bir göstergesiydi. Bu dağıtımı zaman zaman Aydın, Balıkesir, Marmara sahilleri hatta Suriye'den gelen göçmenlere seyyar aşhaneler de açarak sürdüren Kurum, Unkapanı yangını dolayısıyla açılan seyyar aşhane hariç açılmış olanlarda 1921'e kadar İstanbul'da kesintisiz her gün ortalama 35.000 kişiye yemek dağıttı.¹³⁹

Tarımsal Üretim: Devletin gücünü öncelikle çok cepheli çarpışmaların askeri gereklerini karşılamaya yönelttiği uzun savaş yıllarında tarım-hayvancılık sektöründe çalışanların pek çoğu askere alınarak savaş bölgelerine gönderilince bu alanlarda doğan boşluk, üretimi hayli düşürmüştü. Buna un, şeker gibi tüketim maddelerinin ithalinin kesilmesinin de eklenmesi toplumun beslenmesini sorun haline getirmişti. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin önceki savaşlarda sağlık sorunları kadar halkın gıda gereksinimi karşılamaya da yardımcı olduğunu gözetererek üstlendiği işlerden biri de tahıl yetiştirecek uygun arazi satın alıp depolayacak ambarlar yaptırmak, ardından gerektiğinde üretime yönelmek oldu. HAC hiç olmazsa hastane, aşhane gibi düzenli gıdasını sağladığı yerler için gereken ürünleri çok yüksek bedeller ödeyerek piyasadan almak zorunda

¹³⁵ N. Sarı, Ü.E. Kurt . *Birinci Dünya Savaşında Üsküdar'da Hilâl-i Ahmer Aşhanesi ve Celal Muhtar Özden*. V. Üsküdar Sempozyumu (1-5 Kasım 2007). 584-604.

¹³⁶ OHAC 1330-34 s. 64-65.

¹³⁷ OHAM No. 53 s. 62-63.

¹³⁸ ...73 Yıllık... s. 39.

¹³⁹ 2. Rapor, s. 182. Genel dağıtım cetveli: s.183, 184.

kalmamak için 1915 güzünde Beykoz, Tuzla, Adapazarı ve Eskişehir'de tarım alanları edinerek ekim yaptı. Bu deneyim olumlu sonuçlarınınca Genel Merkez'in 21 Ocak 1916'da aldığı karar kapsamında tarım için ayrılan 5000 lirayla Konya-Sarayönü bölgesinde de toprak alarak tarım faaliyetini geliştirdi. Ziraat Nezareti'nin onayıyla Muhacirin Müdüriyet-i Umumisi'nden satın aldığı arazilerde yerine göre buğday, arpa, nohut, patates, mısır ve domates, bakla gibi çeşitli sebzeler yetiştirdi hatta nakliye için kullanılan veya kesimlik hayvanlara yem bile sağlayabildi.¹⁴⁰

Cemiyet'in bu önemli girişimi bilgi, beceri ve çalışacak insan gerektirdiği için savaş koşullarında yeterli sayıda nitelikli çalışan bulmanın zorluğu, tasarlanan hizmetin yerine getirilmesi için çözülmesi kaçınılmaz ciddi bir sorundu. Bunun için Sahra Sıhhiye-i Umum Müfettişliği'nden yardım istemenin yerinde olacağı düşünülünce Dr. Besim Ömer, 5 Mart 1916 tarihinde Müfettişliğe başvurarak Cemiyet'in ülkenin gıda gereksinimini karşılamaya bir katkı olması için yaptığı tarım işlerinde izleyen satırlarla ordudan yardım istediğinde bu iş için 250'şer görevlendirildi.¹⁴¹

"Memleketimizin ihtiyacı-ı gıdaiyesine hizmet eylemek üzere şimdilik Hilal-i Ahmer nezdinde bulunan efrad ve köylülerden istifade ediliyor ise de çapa ve sair ameliyat ve hidemat-ı ziraiyye için bu mikdarın kifayet etmeyeceği aşikar bulunduğundan ve cemiyetimiz tarafından şimdiye kadar vaki olan hidemat ve muavenet-i insaniyyet-perveraneye bir katre-i naçize teşkil etmek üzere hidmet, amele ve depo tutarlarından daha fazla efrad verildiği takdirde, memleketin bu sıra pek mühim olan ihtiyacatının teminine velev cuzi olsun medar olacak(tır)."

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, toplumun beslenmesine önemli katkısı olan bu girişimiyle kurduğu altyapıyı savaş sonunda eski yerlerinde üreticiliğe dönen tarımla uğraşan kimselere bırakmaktan geri kalmadı.¹⁴² Böylece bilinçli-becerikli çiftçilik yaparak gerektiği anda yokluğu çekilen ürünleri yetiştirmenin yanı sıra tarım üretimini de ayakta tutmuş olarak hem halkın beslenmesine hem de yurt ekonomisine katkılarıyla ülkeye çifte yarar sağlamış oldu.¹⁴³

¹⁴⁰ I. Rapor, s. 39-40.

¹⁴¹ Mesut Çapa, a.g.e. s. 65, (ATASE Arşvi kls. 2442, ds. 160, fh.5'ten)

¹⁴² I. Rapor, s. 52-53.

¹⁴³ Ahmet Emin Yalman, a.g.e. cilt I, s. 283.

Resim 89: Süveyş Heyet-i Sıhhiyesi bakteriyoloji laboratuvarı

Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş¹⁴⁴: Savaşların doğal bir getirisi olan su, kanalizasyon sistemlerindeki bozuklukların onarılamaması, bireysel veya mekansal bakımın ve özenin aksaması Birinci Dünya Savaşı sırasında da mikropların dolayısıyla mikrobik hastalıkların çoğalmasına ve yayılmasına ortam yaratmıştı. Hal bu olunca, özellikle sıcak iklimlerde çoğalan bulaşıcı ve salgın hastalıklar da önemli bir toplumsal sorun olarak Hilal-i Ahmer'i cephelelerdeki yaralı askerlere eğilirken farklı uğraşılara yönlendirdi. Sağlık açısından elverişsiz koşulların yoğun olduğu bölgelerdeki Hilal-i Ahmer heyetleri, Kurumun gerek görülen yerlerde açtığı gezici hastanelerde orduya ve sivil halka bakım sunmanın yanı sıra bulaşıcı hastalıkları tedavi ederken yayılmamaları için önlemler almak zorunda kaldılar.¹⁴⁵ (Resim 89)

Savaşın ilk yılında Konya ve dolaylarından hızla çeşitli bölgelere yayılan tifüs salgını üzerine Cemiyet, hükümetin bu hastalık için Konya'da kurduğu hastaneyi Mart ayında devralıp çalıştırmaya başladı. İlk olarak, hastalığın hızla yayılmasına karşın tedavi için başvuranların azlığının halkın bilgisizliğinden ve hastalığın bitle ilgili olmasının yarattığı çekingenliğinden kaynaklandığını öğrenen Heyet, bu sorunları gidermek için ciddi bir uğraşı verdikten sonra üç ay içinde bu hastanede 30.000'i

¹⁴⁴ Değinen hastalıkların ayrıntılı bilgileri için bk. I. Rapor 16, 17; ...73 Yıllık... s. 37. Dr. Besim Ömer'in yeni baskısı da olan *Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefeyat* (İstanbul, 1921) kitabı da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bulaşıcı hastalıklar ve salgınlarla mücadelesini anlatan önemli bir yapıttır.

¹⁴⁵ Alman önlemler heyetlerin buldukları yerlerdeki hastalık salgınlarına göre belirleniyordu..

aşkın tifüs vakası tedavi etti. Cemiyet, bu hastalıkla başedebilmek için gereken ilçlar, bite karşı gömlekler, temiz çamaşır, sabun, naftalin gibi zorunlu maddelerin yanı sıra doktorlar ve hastabakıcılar sağladığı gibi İstanbul'da tifüs tedavisine ayrılan Zeynep Kamil Hastanesi'nin de dört ay boyunca harcamalarını karşıladı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, heyetlerinin çok sık görülen çiçek hastalığının aşısını yapmalarını bir görev olarak üstüne almadıysa da doktorlarının hepsi yanlarında götürdükleri aşları gereğince kullandılar. Sivas ve Süveyş heyetleri de laboratuvarlarında çiçek aşısı üreterek ordunun ve halkın gereksiniminin karşılanmasına katkıda bulundular. Çabuk bozulan aşilar ancak zor bulunan pahalı cam tüplerde korunabildiğinden aşı maddelerinin toz haline getirilerek saklanmasını sağladılar.

Savaşta daha da artan kuduz (daü'l-kelp) vakaları ancak İstanbul'da tedavi ediliyordu. Başkente bu nedenle yapılan uzun ve masraflı yolculuklara son vermek için Doğu Anadolu'daki HAC heyeti Sivas'ta sağlık müdürlüğüyle el ele vererek bir laboratuvar ve hastanenin içinde 20 yataklı kuduz unitesi kurdu. Kanal cephesindeki heyet de benzer şekilde halk sağlığını tehdid eden kolera hastalığının hem tedavisini yapmak hem de yayılmasını önlemek için önce Kudüs'e aşilar ve hastalığa yakalananları tedavi etmek için doktorlar getirtti. Ardından, bu kentte sadece kolera vakalarına bakacak ayrı bir hastane, salgın bölgelerinden gelen hasta askerlerin hastalığı başkalarına bulaştırmadan iyileşene kadar kalabilecekleri barakalar yapıldı. Bu ara çok yaygın olan sıtmayla ayrıca sıcak iklimde ve yaşanan elverişsiz koşullarda çarçabuk yayılan, iyi bakım olmadığında ölüme yol açan amipli veya basilli dizenteriyile de mücadele edildi.

Frenji de İstanbul'da hayli yaygın olan ve Hilal-i Ahmer heyetlerinin gittikleri her yerde çok rastladıkları, Cemiyet'in de önlemek ve iyileştirmek için çok ciddi mücadele verdiği bir hastalıktı. Hatta Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası'nın toplumsal sağlık köşesinde (Sayı 27, İctimai Hıfzısıha) Anadolu'da sıtma ve frenji yüzünden bazı köy ve kasabaların enkaz haline geldiği ve bu hastalıkların son 50 yılda beş milyon dolaylarında ölüme yol açtığı yer almıştı. Büyük sayıda ölü sayısı, cinsel ilişkiyle bulaştığı bilindiğinden frenji hastalarının utanarak kendilerini sakladıklarındandı. Zaten aynı nedenle virüsünün yurt dışından geldiğini anlatmak için hastalık frenji olarak adlandırılmıştı. Frenjililerin tedavisi için Tıp Fakültesi Polikliniğinde vakıf dispenseri açan Hilal-i Ahmer, (Resim 90) tıp hastaların iyileştirilmesi için en yeni ama çok da pahalı olan *Neosalversan* adlı ilacı getirterek merkezlerdeki uzman doktorlara dağıtmıştı. Bir günlük

Resim 90: Osmanlı HAC Tıp Fakültesi Hastanesi'nde -bir koğuş- Harb-i Umumi 1915

tedavisinin piyasa fiyatı 150 lira olan¹⁴⁶ ilacın ücretsiz verildiği ve tedavi için başvuranların kimliklerinin gizli tutulduğu öğrenilince Hilal-i Ahmer merkezlerinde frengi tedavisi gören hastaların sayısı 20 ayda 1357'yi bulduysa bu hastalığın uzun zaman önü alınamadı.

Halk arasında verem olarak anılan tüberküloz hastalığı da yüzyıllardır toplumu kaygılandıran, korkutan, ciddi bakım isteyen ve yayılmaması için önlemler gerektiren bir hastalıktı. Savaş yıllarında askerler ve siviller arasında oldukça yaygın görölen ve çocuklar dahil binlerce ölüme yol açan verem hastalığının önlenmesi ve tedavisi için Osmanlı Verem Mücadele Cemiyeti kurulmuş olduğundan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu hastalıkla ilgisi bu cemiyete maddi yardımda bulunmaktan öteye gitmedi. Ama bu yardım çok işe yaradı ve Kurum'un kasasının çok zorlandığı bir dönemde bağışladığı 3000 Osmanlı lirası ile Verem Mücadele Cemiyeti, Tıp Fakültesi içinde tedavi barakaları kurdu, katkısından dolayı Hilal-i Ahmer'e teşekkürünü anlatmak için de kırmızı iki ayı amblemi yaptı.¹⁴⁷

Doğal Afetler, Felaketler: Hilal-i Ahmer Cemiyeti, dört yılı aşan Birinci Dünya Savaşı sürecinde ülkenin çeşitli yerlerinde yaşanan deprem, su baskını gibi doğal afetler, yangın, kıtlık gibi halkı yoksul ve çaresiz durumlarda bırakan felaketlerde de insanların yardımına koşmaktan geri kalmadı. 1914 yılının Eylül ayında Isparta-Burdur dolayları şiddetli bir

¹⁴⁶ I. Rapor s. 17.

¹⁴⁷ OHAM No. 12, s. 273-275.

depremlerle sarsıldığında Cemiyet'in bu bölgeye uzattığı yardım eli önceki bölümde anlatılmıştı. Ancak halkı perişan eden depremlerden başka felaketler de vardı.

Dönemin ahşap, birbirine çok yakın hatta bitişik evlerin bulunduğu yapı tarzında çarçabuk yayılarak adeta önlenemeyen doğal afet haline alan yangınlarda da Cemiyet, zarar görenlerin yardımına hep ilk koşandı. Sık sık meydana gelen, birçok aileyi evsiz, barksız, giyeceksiz bırakarak büyük zararlara yol açan bu olaylarda çarçabuk en öncelikli gereksinimleri sağlayıp halkı yatıştırdı. Aslında Cemiyet'in tıpkı depremler gibi yangın ve benzer felaketler için de ayrılmış ödeneği yoktu. Ama yine de bütün olanaklarını seferber ederek halkın yardımına koştuğu 1916 yılındaki büyük Ankara yangınından sonra İçişleri Bakanı Talat Paşa'nın aşağıdaki teşekkür mektubunu değerlendiren Genel Merkez'in üyeleri, ilerideki benzer felaketler için de Cemiyet'in hazırlıklı olması gerektiğinde birleştiler. Devletin olanaksızlıklarının bu konuda da çok üst boyutlara ulaştığını gözeterek en muhtaç durumdakilerden başlayarak zarar görenlere yiyecek-içecek dağıtmanın yanı sıra, giysi, eşya ve türlü ev araç-gereçleri sağlayabilmek için hazırda hem nakit hem malzeme buldurmak için karar aldılar.¹⁴⁸ Bundan sonra Cemiyet yangınlarda daha çabuk ve daha donanımlı bir şekilde halkın yardımına koştu. Örneğin; 1918'de İstanbul'da binlerce aileyi evsiz bırakan Fatih yangınından sonra canları, evleri, eşyaları yanan 6.000'i aşkın aileyi bürokratik işlem dahi uygulamadan hamam, tekke, cami ve medreseler gibi kamuya açık mekanlara yerleştirdi. Gazetelerle çağrılar yaparak halktan topladığı 10.000 lirayı aşan parayı, çamaşırları, ev eşyalarını, yatak takımlarını deposundan getirdikleriyle birleştirerek yoksul kalanlara dağıttı.

Böylece savaş sonrasında da sürdürdüğü ve zamanla asal görevi haline gelen doğal afetlere yardımlarında yeni bağışlar beklemek zorunda kalmadan mağdurların imdadına koşabildi. Hükümet de Talat Paşa'nın gibi gönül alan yazılarla bu önemli desteğin hep bilincinde olduğunu tekrarlayarak Kurum'la güçlü bağı sürdürdü.

¹⁴⁸ I. Rapor, s. 49.

*Bab-ı Âli Dahiliye Nezareti
İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti
Umumi: 7969 Hususi: 19*

*Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Saniyesine
Sadetlü Efendim Hazretleri,*

3 ve 6 Eylül tarihli ve 339 ve 344 Numrolu tezakir-i aliyeleri cevabıdır:

Ankara harik-i halinden musab olanlara icra-yı muavenet edilmek üzere Eskişehir'den malzeme-i muhtelif irsali suretiyle Cemiyet-i Aliyyelerince ibraz olunan muavenet ve himem-i mahsuse-i insaniyetkaraneye Nezaret namına beyan-ı teşekkürat olunur. Ol babda irade Efendim Hazretlerindir.

Fi 3 Zilhice 334

Ve 17 Eylül 332 Dahiliye Nazırı Talat¹⁴⁹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin felaketlerdeki yardımlarına değinmeye son vermeden, bu durumlarda sık sık karşılaştığı iki noktaya dikkat çekerek üstlendiği görevin zorluğunu anlatmak yerinde olacaktır. Bunların biri, ülkede ancak 19. yüzyılın ortasına doğru başlatılmış adres sistemiyle¹⁵⁰ zarar gören yerlerin pek çoğunun belediyeler ve polis memurlarınca bile bilinmeyen, "izbe ve kuytu", hem de yolu, hatta kayıtlı adresi bile bulunmayan semtler olduğundan, afetzedelerin yerlerinin saptanması ve buralara ulaşmanın zorluğuydu. Öbürü de insanlara en muhtaç anlarında uzatılmak istenen yardım elini kendilerini zarar görmüş olarak göstererek kötüye kulanmak isteyen fırsatçıların o zaman da olmasıydı.¹⁵¹ Cemiyet'in bu konularda da önlem alması gerektiğini hatırlatarak, yardımlarının yerine ulaşmasında bazen karşılaşılan gecikmelerin nedenini de açıklamış oluruz.

Yurtdışındaki Öğrencilere Yardım: Avrupa'nın hemen hemen bütün ülkelerinin Birinci Dünya Savaşı'na katılması eğitim amacıyla bu ülkelerde bulunan birçok Türk öğrencinin durumunu etkilemişti. Hilal-i Ahmer, konsoloslukların da ilgilendiği ancak savaş dolayısıyla aileleri ile bağlantıları aksayan, hatta kopan bu öğrencilere de yardım eli uzatmaktan geri kalmadı. Çocuklarıyla haberleşemeyen veya gönderilen paralar ellerine geçemediğinden zor durumda kaldıkları öğrenilen öğrencilerin velileriyle görüşmek üzere 22 Kasım 1916'da Darülfünun Konferans Salonu'nda bir toplantı düzenledi. Öğrencilerin çaresiz Hükümetten bir yarar ummayan üzgün velileri Cemiyet'ten yardım isteyince Genel Merkez, Almanya, Avusturya, Macaristan ve İsviçre öğrencilerin durumlarını saptamak üzere iki HAC temsilcisi göndermeyi kararlaştırdı. Uluslararası Salib-i Ahmer

¹⁴⁹ K.A.D. 124/4; Mektubun fotokopisi için bk. Belge: 73.

¹⁵⁰ Osmanlı Devletinde adres sistemi II. Mahmut döneminde başlatılan yeniliklerdendi. Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt V, s. 161.

¹⁵¹ I. Rapor, s. 48.

Merkezi'nin de desteklediği bu kararı İtilaf Devletleri'nin gönderilenlerin kadın olması koşuluyla onaylayacağını öğrenince¹⁵² Kadınlar Merkezi ile birlikte hareket ederek Münife İsmail ve Safiye Hüseyin hanımları Şubat ayı başında Avrupa'ya gönderdi. Önce Almanya'ya ardından Avusturya'ya giden ve Cemiyetin öğrencilere dağıtmak üzere ayırdığı 50.000 İsviçre Frankı ile ailelerinin gönderdiği mektupları da götüren iki kadın, savaş koşullarında değişik kentlere zor yolculuk yaparak emanetleri değinilen ülkelerdeki konsolosluklar ve temsilcilerin yardımıyla gençlere ulaştırdılar. Dönüşlerinde de Salib-i Ahmer'in önerisi üzerine hazırlanıp öğrenciler tarafından doldurulan basılı formlarla durumları hakkında bilgi ve çoğunun mektuplarını getirdiler. Geri dönmek isteyen öğrencilerin de Hamburg'da toplanarak hükümetin bu amaçla görevlendirdiği Reşit Paşa ve Gülcemal vapurlarıyla ülkeye gelmelerini sağladılar. Avrupa'da geçirdikleri süre içinde birçok bağlantı kurup yeni bilgiler edinen hemşireler, döndükten sonraki çalışmalarıyla Cemiyet'in savaş boyunca yurt dışındaki öğrencilerle ilişki kuran birim olmasına önyak oldular.¹⁵³

Üsera Komisyonu - Kayıpların Aranması ve Esirlere Ulaşılması

Özetlenen bu geniş yardım ekseni içinde çalışan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, çok geçmeden cepheye gittikten sonra haber alınamayan ya da esir düştüğü öğrenilen askerlerin ailelerinin de başvurduğu yer, Cemiyet'in kurduğu Üsera Komisyonu da esir yakınlarının umut kapısı oluverdi.

Osmanlı Devleti, Dünya Savaşı'na girerken bir süre önce yaşanmış olan Balkan faciasının izleri taptazeydi. Toplumsa bu savaşlar sırasında devletin zayıflığını da gözlemlemiş olduğundan, büyük savaşa girerken türlü sorunları için alışageldiği "*devlet baba*"nın dışında bir başvuru noktası arayışına girmişti. Askere ve sivile eğilen bir yardım kurumu olduğu duyulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yaralılara, hastalara bakmaktan çok daha başka sorumluluklar da üstlenerek farklı alanlara el uzattığını gördükçe hangi nedenle olursa olsun başı sıkışanlar, bu Kurum'un kapısını çalmaya başladı. Kayıp veya esir yakınlarını arayanlar için de durum farklı olmadı. Böylece bireysel veya grup başvurularını yanıtlamak, Cemiyet'in gündeminin değişmez maddesi oldu. (*Resim 91*)

Aslında savaşa girerken Osmanlı Devleti'nin esirlere yönelik bir örgütlenmesi yoktu. Oysa Osmanlı'nın savaşa girmesinden çok kısa bir süre sonra esirler konusu gündeme gelmiş, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de tutsak alınan kimselere yönelik çalışmalar başlatmıştı. Ne var ki hükümetin

¹⁵² I. Rapor, s. 50.

¹⁵³ 2. Rapor, s. 116-120.

Resim 91: Üserayı Harbiye - savaş esirleri

olumlu yaklaşımına karşın Başkumandanlık Vekaleti, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği "... arzu edilmeyen bir takım ahvale sebebiyet vermesi mümkün" olduğundan "hükümetin nukat-ı nazarını" dikkate almadığını belirttiği bir yazıyla HAC'nin işleri arasında görmediğinden bu konuya karıştırılmamasını istemişti.¹⁵⁴ Oysa Rusya, Avusturya ve birçok başka ülke esirlerin durumunun izlenmesini Salib-i Ahmer'e bırakmıştı. Nitekim, esirlerin daha savaşın ilk yılında çoğalmaya başlamasıyla yaşanan yetersizlikler üzerine geri adım atıldı ve Harbiye Nezareti kuşkusuz yabancı ülkelerin tutmunu da dikkate alarak 1915 Ekimi'nde verdiği özel izinle HAC'nin Türk esirlere gönderilen mektup ve paketlerin yerine ulaştırılmasına aracılık etmesini kabul etti.¹⁵⁵ Böylece HAC Merkez Yönetim Kurulu'nun aldığı kararla Balkan Savaşları sırasında esirler sorunu ile ilgilenmek üzere kurulup çarpışmaların son bulmasıyla görevi de tamamlanmış olan Usera Komisyonu yeniden kuruldu.

Merkez-i Umumi üyelerinden Dr. Mehmet Ali ve Haydar Beylerin yönetiminde kurulan Üsera Komisyonu kayıplarını arayan ailelerin aşağıda örnekleri verilen başvurularını da soruşturup yanıtlayarak yıllarca hizmet verdi. Kafkas Cephesi'nden Irak'a, Suriye'den Galiçya'ya kadar hangi rütbede olursa olsun Türk esirlere ulaşmak için uğraştı. Esir alan ülkeyle yani yurt dışında bile yaptığı soruşturmalarla yerini saptadıklarının aileleriyle haberleşmelerini sağladı; haber alınamayan, yaşamından kuşku

¹⁵⁴ K.A.D. 542, 29 Eylül 1915 (16 Eylül 1331) No. 1489:16. Başkumandanlık yazısı:

¹⁵⁵ K.A.D. 542.

duyulanları tek tek aradı, bir kısmını da buldu. Aşağıdaki belgeler, ailelerin yeri saptanamadığından ulaşamadıkları yakınlarından bir haber alabilmek için Cemiyet'e başvurularına sadece üç örnektir:¹⁵⁶

(a)

Dersaadette

Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Üsera Komisyonuna

Maruz-ı Acizanemdir

Hüdavendigâr Vilayetine tabi Karacabey Kasabası'nın Tavşanlı Mahallesi'nde 313 tevellütlü oğlum Cevat bin Hüseyin, Filistin Cephesi'nde kaim Umman Kasabası'nda telsiz telgrafa müstahdem idi. Son Filistin muharebesinden beri kendisinden haber alamadığımızdan usera hayatında ise lütfen taraf-ı acizime malumat ita buyurulmasını ulüvv-ı himmetlerinden ihtirham ile arz-ı ihtiram eylerim efendim.

15 Kanun-ı Evvel 1334,

Hüdavendigâr vilayetine tabi Karacabey Kasabası'nın Tavşanlı

Mahallesi'nden Nizamzade Hüseyin Hüsnü

(21085 Numroda mukayyettir. 22-XII-34 Londra'dan sual olundu).

(b)

"Huzur-ı Kerimanelerine

Muhterem Efendim,

Dört buçuk seneden beri Galiçya dahil olduğu halde bütün cephe-yi harplerimizde ispat-ı vücut ile bilfiil muharebata iştirak etmiş ve ahiren Filistin Cephesi'nde bulunmuş olan (8'inci Ordu 22'nci Kolordu 20'nci Fırka Erkan-ı Harbiyesine mülhak Mülazım Nadir) Efendi'den hayat ve mematına veya İngiliz ordusu tarafından esir edilip edilmediğine dair haberini alamıyoruz. Lütfen taharri ettirilerek istihsal edilecek malumat pek elim bir endişe-i intizar içine mustarip felaketzade ferd-i ailesine haberdar buyurularak eniniyesinin sada-yı şükrana kalbi hususunda müselle-i enam olan merhamet ve muavenetkarelerini ihtirhamla takdim-i ihtiram ederim efendim.

20 Teşrinisani 1334 İzmir'in Tire Kazası Ceza Reisi

mumaileyhin biraderi Sakıp

21.XII.34

Londra'dan sual olundu. 5 Kanun-ı sani 1335)"

¹⁵⁶ K.A.D. 121/21, 48, 51. I. Rapor s. 24-25. Belgelerin fotokopleri için bk. Belge: 74 a, b, c. Okuyucularda kavram kargaşası yaratmaması için başvurularda ve yazışmalarda aynı kurum için Usera Komisyonu kadar Usera Şubesi sözünün de kullanıldığını belirtmek isteriz.

(c)

“Huzur-ı Alilerine

Hicaz kuvve-yi seferiyesine mensup 55’nci

Alay Birinci Tabur Dördüncü Bölük Kıdemli

Yüzbaşı Kastamonu’lu Ahmet Efendi

Kıt’a ve ismini balada arz ettiğim zevcim Ahmet Efendi’nin bir seneye karib sıhhatinden malumat alamadığım cihetle merak ve endişede kaldım. Lütfen mumaileyhin esarete olup olmadığının ve kıt’asının nerelerde bulunduğu iş’arına irade-i merhamet-perverilerine niyaz eylerim efendim hazretleri.

12 Kanun-ı evvel 334

*Adres: Mumaileyh Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Efendi Zevcesi
Kastamonu’da Topçuoğlu Mahallesi’nde: Çukurhancı Mehmet Efendi
vasıtasıyla Vahide Hanım)*

(Malumat iktibas edilmiştir. 21394 mukayyettir.

Londra’dan sual olundu. 5 Şubat 1335)

Savaş ortamının çarpışmalar, göçler ve bunlarla çoğalan bürokratik kargaşası içinde sivil veya asker yakınlarından haber alamayan, canlarının nerede olduklarını bilemeyenler bunu devletten sorduklarında yanıt alamayınca Hilal-i Ahmer’in kapısını çalmaya çarçabuk alıştılar. Ne ki arananların bulunması hiç de kolay bir iş değildi çünkü Kurum’un çaresizlik içinde yakınlarını sorgulayanlara bir yanıt verebilmek için çoğu kez karşı tarafla da temas kurması gerekiyordu. Örneğin, Filistin Cephesi’nde İngilizlere esir düştükten sonra haber alınamayan Kafkas Nizamiye Süvari 9. Alay 3. Bölük Kumandanı Yüzbaşı Mehmet ve 11. Fırka’dan Mehmet Salih Efendileri aramak için İngilizlerin esir kayıtlarının tutulduğu Londra ile temasa geçilmesi gerekmişti.¹⁵⁷

Zorlukları hiçbir zaman engel olarak görmeyen Kurum’un esirler ve kayıplar konusunda hizmeti o kadar olağan hale gelmişti ki ailelerin yanı sıra Harbiye Nezareti Üsera Şubesi bile savaşın ilerleyen yıllarında esirlerle bağlantılarını sağlamak için izleyen örneklerde görüldüğü gibi Hilal-i Ahmer’in Üsera Komisyonu’ndan yardım istemekten geri kalmadı.¹⁵⁸

¹⁵⁷ K.A.D. 121/67; Tasvir-i Efkar, 21 ve 27 Teşrin sani, 1334.

¹⁵⁸ İbid, bk. Belge: 75 a, b, c.

(a)

“Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi

Adet: 15182

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu’na

Filistin Cephesi’nde İkinci Sahra Topçu Alayı İkinci Tabur Hafif Cephane Kolu’nda müstahdem ihtiyat zabıt vekili İşkodra’lı Mahmut oğlu Murat Efendi’nin muharebat-ı ahireden beri hayat mematından haber alamayan ailesi tarafından malumat talep edilmektedir. Mumaileyhin üsera meyanında olup olmadığına dair tahkikat icrasıyla neticesinin inbası ricasıyla teyid-i ihtirham olunur efendim.

İmza 28 -XII-34

(Malumat iktibas edilmiştir.

Londra’dan sual olundu. 12 Kanunsani 1335)

(b)

Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi

Adet: 15 183, Çağaloğlu

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu’na

Filistin Cephesi’nde Filistin Menzil Müfettişliği Karargah Süvari Takımı Kumandanlığı’nda müstahdem iken İngilizler tarafından Kahire’de esir edildiği istihbar edilen zabıt vekili Dağıstan’lı Süleyman oğlu Mehmet Efendi’nin esareten bulunduğu mahal ile tarih-i esaretinin bittahkik inbası ricasıyla teyid-i ihtirham olunur efendim.

26 Kanun-ı evvel 34 Mühür İmza

(Muamelat iktibas edilmiştir. İmza 21 414

Londra’dan sual olundu. 5 Şubat 1335)

(c)

Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi

Adet: 15 197 Çağaloğlu 23-XII-34

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu’na

Filistin Cephesi’nde Sekizinci Ordu 19’ncu Alayın Birinci Taburunun İkinci Bölüğünde zabıt vekili Taşköprü’lü Raşit oğlu İhsan Efendi’nin muharebat-ı ahireden beri hayat ve mematından haber alamayan ailesi tarafından hakkında malumat talep edilmektedir. Mumaileyh hakkında telgrafla tahkikat icasıyla neticesinin inbası ricasıyla teyid-i ihtirham olunur efendim.

Üsera Muamelat Şubesi Müdürü N.

imza

(21392’de Malumat iktibas edilmiştir. Londra’dan sual olundu.

11 Şubat 1335).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu, görevini savaş bittikten sonra da özenle ve dikkatle sürdürdü. Yakınlarını arayanlara doğru bilgileri verebilmek için devletin resmi kayıtları olarak Komisyon’a düzenli bir şekilde iletilen Üsera-yı Harbiye Cetvelleri ile yetinmeyerek arananları Salib-i Ahmer kanalıyla gönderdiği yazılarla Londra’da Savaş Esirleri Danışma Bürosu’ndan (Prisoners Information Bureau) hatta gerektiğinde

ilgili kimsenin esir tutulduğu sanılan kamp veya karargahtan da soruşturdu. Ancak kayıplarını arayan ve gelecek yanıtı umutla bekleyen ailelerin çokluğu karşısında onlardan kişisel uzun belgeler isteyip bunları ayrıntılı kaydetmekten vazgeçerek yurtdışında uygulanan yöntemle başvurması gerekti. Zamandan kazandıran ve daha az ve emek gerektiren yeni yöntemle geçmesinde esirleri aramak için standard formlar kullanan yabancı ülkelere başvurusunu onların kullandığı standard formlarla yapmak zorunda olmasının da payı vardı. Bu yöntem, hem başvuru yapılmasını hem de kayıtların tutulmasını kolaylaştıran ve işlemi çabuklaştıran, isim, tarih ve ilgili kimsenin durumu yazılmak üzere uygun yerleri boş bırakılan basılı ve numaralandırılmış aşağıda çeviri örneği verilen formların doldurulmasıydı. Çok daha pratik olan bu uygulamayla da aranan kimsenin bulunamadığı zamanlarsa Komisyon suskun kalmayıp gerekli yere bunu da yazıyla bildirdi.¹⁵⁹

*Başlık: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu, İstanbul
Lütfen bu numarayı cevabınızda ihtar ediniz*

..... tarihli muharreratınızı aldık. Komisyonumuza muntazaman vürud eyleyen üsera-yı harbiye cetvellerine nazaran Efendi hali sıhattedir. Mamafih daha kat'ı bir havadis almak üzere Salib-i Ahmer vasıtasıyla tahkikate başladık. Elde edeceğimiz neticeden sizi derhal haberdar edeceğiz. Bilvesile takdi selam olunur efendim."

Başvuruları yanıtızsız bırakmamak için formlar, noktalı yerlere duruma göre "Hal-i sıhattedir." ya da bu söz çizilip "İsmi henüz mukayyet bulunmamaktadır" yazılarak ilgilie ulaştırılıyordu.

Üsera Komisyonu, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki garnizonlarda tutulan asker ve sivil yabancı esirlerin ve Türkiye'de yaşayan yabancıların yurt dışından akıbetini soran yakınlarına da aynı özen ve ciddiyetle yaklaştı. Yabancı esirlere iyi koşullar sunulmasının dış ülkelerdeki Türk esirlere de benzer davranılmasını sağlayacağı düşüncesiyle esirlerin bulunduğu garnizonlara sık sık müfettişler göndererek aksaklıkları gidermeye çalıştı. Ulaşım araçlarının çok asker sevkinde kullanılmasının yarattığı zorlukları bir şekilde aşarak esirlere gelen mektupları ve 1915-18 yılları arasında savaş durumunda olmadığı Felemenk ve Amerika elçilikleri tarafından teslim edilen 8765 balyayı, İngiliz ve Fransız esirlerine gönderilmiş sekiz vagon gıda maddesini ve türlü eşyayı yerlerine ulaştırdı.¹⁶⁰ Bununla birlikte, zaman zaman devlet yetkililerine gelen haberlerle bazı yerlerde Türk esirlere

¹⁵⁹ Form örneklerinin fotokopileri için Belge: 76,77; bulunamayanlar içinse Belge: 78'e bakınız.

¹⁶⁰ I. Rapor s. 28.

iyi davranılmadığı da öğreniliyordu. Nitekim Başkumandan Vekili Enver Paşa, 16 Ağustos 1916 tarihli yazısıyla İngiliz esirlerle değiştirilen esir Türk subaylardan öğrendiği bu durumu Hilal-i Ahmer başkanlığına bildirmişti. Türk esirlerin tutlacakları yerere nakledilirken bağlandıkları hatta subayların bile dövüldüklerini öğrendiğini anlatarak Cemiyet başkanlığının İngiltere Salib-i Ahmerine bu durumu yansıtmasını istemişti.¹⁶¹

Bu uyarının da etkisiyle Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın esirlerine çok yardımcı olan İsveç ve Danimarka Salib-i Ahmerleri İtilaf ülkelerinden Türk esirlerine yardım edilmesi için onay aldı. Hilal-i Ahmer'in girişimleri ve Türkiye'deki esirlere gösterilen iyi niyet de gözetilerek bu ülkelerdeki Osmanlı esirlerinin bulunduğu garnizonlar dolaşıldı. Örneğin, Uluslararası Salib-i Ahmer Delegesi Kont Lapalis Ocak ayında Yunanistan'dakilerin durumunu inceleyip gerekenin yapılmasını sağladı.¹⁶² HAC temsilcileri de birkaç yerdeki esirlere para, gıda, giyim, okuma malzemeleri götürüldüler. Ancak Türk esirlerin yarısından fazlası Kafkasya'daydı ve Rus hükümeti bu yörenin savaş bölgesi olduğunu öne sürerek yardım heyetlerine geçit vermiyordu. Bunun üzerine Stokholm ve Kopenhag'da yardım idareleri kuruldu¹⁶³ ve Üsera Komisyonu da 60-70 bine ulaşan sayısıyla en çok Türk esirinin bulunduğu Rusya'daki esirlere yapılabilecek yardımları saptamak üzere 1917 yazında Üsera Şubesi Müdürü İzzet Bey'i İskandinavya'ya gönderdi. İzzet Bey'in dönüşünde hazırladığı ayrıntılı rapordan Rusya'da çeşitli bölgelere yayılmış olan Türk esirlerin çok kötü durumda oldukları öğrenilince HAC Genel Merkezi onlara hem yardım malzemesi götürecekti hem de moral güç de verebilecek bir temsilci göndermeye karar verdi. Bu hareketlenmeyle 1917 yılının son günlerinde Bern'de Hilal-i Ahmer yetkilisinin de katıldığı bir toplantı yapılarak Türk esirlerinin durumlarını iyileştirilmesi ve hiç olmazsa bir kısmının Osmanlı tutsağı olan İtilaf esirleriyle değiştirilmesi görüşüldü.¹⁶⁴ Esirlerin kötü durumunu öğrenen HAC Merkez Yönetim Kurulu ise bu toplantıyı veya kararını beklemeden daha kesin bir adım attı: Genel Merkez üyesi Akçuraoğlu Yusuf Bey'i Türk esirlerine yardım eli uzatılması için gereken inceleme ve saptamaları yapmak üzere Ekim ayında Osmanlı Hilal-i Ahmer Murahhası (temsilcisi) olarak İskandinavya'da görevlendirdi.¹⁶⁵

¹⁶¹ K.A.D. 520.

¹⁶² I. Rapor s. 31.

¹⁶³ İbid. s. 28.

¹⁶⁴ K.A.D. 542.

¹⁶⁵ Akçuraoğlu'nun görevini tamamladıktan sonra Genel Merkeze sunduğu tam raporu için bk. Kız. Arş. OHAC Üsera Murahhası Akçuraoğlu Yusuf'un Raporu Dersaadet 1335, s. 3-4.

Yusuf Bey'in görevi, Rusya'daki Osmanlı esirleriyle bağlantı kurarak buldukları yerleri, sayılarını, sağlık durumlarını ve gereksinmelerini öğrenmekti. Bu verilerin ışığında İsveç ve Danimarka Salib-i Ahmerleri'nin aracılığıyla HAC onlara para ve işlerine yarayabilecek armağanlar gönderecek, aileleriyle ilişki kurabilmelerini sağlayacaktı. Savaşın sonunun gelmekte olduğu neredeyse kesinleştiğinden Yusuf Bey savaş tutsağı bütün esirler gibi Rusya'daki Türk esirlerinin de yurda dönebilmeleri için uğraşacak, geri gönderilenler buldukları yerlerden İskandinavya üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşana kadar esir kabilelerini gözetecekti.

Ne var ki Rusya'da 1917 Martında başlayan Rus İhtilali ile Romanov sülalesinin 303 yıllık egemenliğinin ve Çarlık rejiminin son bulması,¹⁶⁶ Rusya'ya hem iç savaş hem de yeni bir rejim getirmişti. Bu ani gelişmeler her yerde olduğu gibi Kopenhag ve Stokholm'de Salib-i Ahmer yetkilileriyle Türk esirlere nasıl yardım sağlanabileceğine ilişkin görüşmeler yapan Yusuf Bey'le İstanbul Merkezi'nin haberleşmesini de çok zorlaştırdığı gibi Yusuf Bey'in görevinin rotasını, kapsamını ve süresini de daha başlangıçta tamamen değiştirdi. Bu durumda geride dönemeyen Yusuf Bey'in inceleme gezisinin yaklaşık iki yıl uzaması, Sibiry'a kadar olan esirlerle daha yakın ilişki kurmasını sağladı. Birçok esir, haberleşemedikleri ailelerini doğrudan sorabildiler.¹⁶⁷ Böylece HAC Usera Komisyonu temsilcisi Yusuf Bey'in eliyle birçok Türk esirinin aileleri ile bağlantısı kurulurken¹⁶⁸ onun özenli çalışmalarıyla birçok Türk esirine gerek HAC'ın gerekse ailelerinin gönderdiği paralar ulaştırıldı.¹⁶⁹

Üsera Komisyonu, yakınlarını soran yabancılarla da yakından ilgilendi. Onları yanıtlayabilmek için çok ciddi araştırmalar yapmanın ötesinde, aranan kimselerin yerlerini bulabilmek için aşağıdaki verilen örnekten anlaşıldığı gibi bazen İstanbul Polis Müdürlüğü'ne bile başvurmaktan geri kalmadı:¹⁷⁰

¹⁶⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)* s. 433-34.

¹⁶⁷ K.A.D. 930. Bk. Belge: 79.

¹⁶⁸ Yusuf Bey'in gezisi, saptamaları ve bütün ayrıntıları için bk. Seçil Karal Akgün-Murat Uluştekin, *Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiry'a Hilal-i Ahmer Hizmetinde Akçuraoğlu Yusuf*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2009.

¹⁶⁹ K.A.D. 378/38; (ayrıca İbid. 206-207) İki örnek için bk. Belge: 80 (a,b).

¹⁷⁰ K.A.D. 520. Yazının fotokopisi için bk. Belge: 81.

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi

Tahrirat Kalemi

Adet: Umumi 7942

Hususi: 1529

Osmanlı Hilal-i Amer Cemiyeti Riyaset-i Valasına

11 Teşrin-i evvel 331 tarihli ve 2262/479 numarolu tezkere-i valaları cevabıdır.

Madam Josefin Sotyanov ile Madam İrene Siny elyevm Galata'da Yemişçiler Caddesi'nde 72 numarolu hanede ikamet etmekte olup her ikisinin de hal-i sıhhatte buldukları anlaşılmıştır efendim.

22 Teşrin-i evvel 331 Polis Müdür-i Umumisi İmza

Üsera Komisyonu

Madam Josefin Sotyanov Hilal-i Ahmer'e müracaat etmiş ve bundan bahisle beynelmilel tahrirat yazılmış olmağla hıfzı

İmza

Üsera Komisyonun mali yetersizliğe karşın özveriyle sürdürdüğü ciddi çalışmaları yabancı ülkeler de beğeniyle izleyip destek olmaya çalıştılar. Hatta Salib-i Ahmer'in hangi ülkeden olduğuna bakılmadan esirlere verilmek üzere gönderdiği paraları çoğu kez Osmanlı esirlerini ayırmadan dağıttılar. Bu kapsamda örneğin, Viyana Sefiri Hilmi Paşa'dan Avusturya-Macaristan Salib-i Ahmeri'nin Rusya'ya gönderdiği 35 milyon Kronluk eşya ve para yardımından Türk esirlere de hatırı sayılır bir pay ayrıldığı öğrenilmişti.¹⁷¹ Esir düşenlere veya maddi çaresizlik içinde kalan ailelerine kendilerinden de bir pay katmak isteyen İngiliz subayları da Times gazetesinde bağış için duyurular yayınlarak nakit sağlamaya çalıştılar. Bununla birlikte bu destek, sayısı çok yükselip sade İngiliz sömürgelerindekileri 120.000'i aşan, aşırı yoksulluk çektikleri öğrenilen Türk esirleri için yetersiz kaldı. Harbiye Nezareti de bu amaçla nakit ayıramayınca HAC Üsera Komisyonu en yoksul olanlara öncelik tanıyarak tüm esirlere az da olsa nakit para ve Sibiryaya götürülmüş esirler başta olmak üzere hepsine kışlık giysi sağlayabilmek için bütün olanaklarını zorladı.

Esirler geri gönderildiklerinde yerlerine ulaşmaları da ayrı bir sorundu. Hükümet kaçak olanlara bile dönüş parası sağlamaya çalıştıysa da¹⁷² yine aslan payı Hilal-i Ahmer'e kaldı. HAC esirlere ülkeye girişlerinden evlerine varışlarına kadar olanakları elverdiğince yardım elini uzatmaktan geri kalmayan Komisyon'un özenli hizmetini barış sağlandıktan sonra da sürdürebilmesi için bütün merkez ve şubelerini ayırdı dikkatle çalışmaya yönlendirdi. Bunun gerektirdiği fonu sağlayabilmek için daha çok kimseyi

¹⁷¹ İbid.

¹⁷² İlgili belge örneği için bk. Belge: 82.

Kuruma üye olmaya özendirmek amacıyla esirlere yararlı olabilmesinin halkın düzenli maddi desteğini gerektirdiğini anlatan geniş kapsamlı bir bildiri yayınladı. Bu bildiri de bağış yapanlara yatırdıkları tutarlara göre Azayı Müessis, Azayı Amile, Azayı Muavene yani kurucu, destek ve yardımcı üyelik ünvanları vereceğini duyurdu.¹⁷³ Kısacası Üsera Komisyonu'nun savaş sırasında başlayıp çarpışmaların kesilmesini izleyen yıllara da uzanan ciddi uğraşısı, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çok yönlü hizmetlerinin başarılı bir sayfası oldu. Komisyon 1916 yılından görevini tamamladığı 1919 Mart ayı sonuna kadar Hilal-i Ahmer kanalıyla gönderilen yardımlardan ayrı olarak aileler tarafından nakit olarak gönderilen 21,500 havale ile 1916 yılında 1188 lira, 1917'de 2823 lira, 1918'de 4888 lira ve 1919'un 3 ayında 873 lirayı esirlere ulaştırdı.¹⁷⁴ Ancak, Dünya Savaşı 1918 güzünde eylemsel olarak sona erdiğinden o yılın sonunda alınan bir kararla Üsera Komisyonu'nun hizmetini 8 Ocak 1919'da Müdafaa-i Mülkiye Cemiyeti'ne devretmesi gerekti.¹⁷⁵ Ancak, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin parti parti yurda dönen yaralı esirlere ve hala gelmekte olan sağlık hizmetine muhtaç göçmenlere kucak açan hastanelerle yakın ilgisi süregeldiğinden Komisyon'un devredilmesi Cemiyet'in işlerini azaltmamıştı. Üstelik sorumluluklarına gözetmek zorunda kaldığı yetimler ve yetimhaneler de eklenmişti. Hatta el uzattıkları Türkiye'nin kanayan yarası haline gelecek olan zorunlu Ermeni göçünden geri dönenler arasındaki yaralıları, hastaları, yetimleri de kapsadığından, batı dünyasını yakından ilgilendirerek özel önem taşıyordu. Dolayısıyla Hilal-i Ahmer'in örneğin, Ermeni Patrikhanesi'nin kimsesiz kalan Ermeni çocuklar için açtığı 150 kişilik yetimhanede kullanılmak için istediği yatak takımları, ilaç ve yiyecek-içeceği hemen sağlaması,¹⁷⁶ beğeniyle karşılandı.

Aslında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bu yardımından söz ederken savaş yıllarında ve Mondoros Silahbırakışmasını izleyen Mütareke Dönemi olarak anılan süreçte de hem Patrikhane'ye hem de Ermenilere hatırı sayılır yardımları olduğunu da belirtmek gerekir. Şöyle ki Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği ilk yıl içinde ülkede bugün de dünyada çok konuşulup tartışılan Ermeni göçü yaşanmıştı. Bu olaya Osmanlı-Rus savaşını izleyen yıllarda kurulan Ermeni İhtilal Komitelerinin ve İtilaf Devletlerinin Osmanlı Ermenilerini Hükümete karşı kışkırtmaları hatta bazılarını silahlandırmaları, bunların da Dünya Savaşı başında Osmanlı kuvvetlerini hedef almaları yol açmıştı. Bu durum karşısında

¹⁷³ BEYANNAME başlığıyla yayımlanan bu bildirin tam metni için bk. Belge: 83.

¹⁷⁴ I. Rapor, s. 31.

¹⁷⁵ K.A.D. 129/41-42: 20 Aralık 1918.

¹⁷⁶ K.A.D. 129/29, 30, 36 24 Aralık 1918.

Bab-ı Âli 1915 yılının Nisan ayı sonunda Ermeni eylemcileri engellemek üzere bir takım kısıtlayıcı yaptırımlara yönelmiş, ardından silahlandırılmış olanları buldukları yerlerden uzaklaştırmayı kararlaştırmıştı. 27 Mayıs 1915'te çıkarılıp 1 Haziran'da Takvimi Vekayi'de yayınlanan Muvakkat Kanun (Tehcir yani Göç Yasası olarak anılan "Geçici Yasa") kapsamında uzak bölgelere zorunlu olarak göçtürülen yüz binlerce Ermeninin savaş sona erdiğinde hayatta kalanlarının yerlerine dönebilmelerine onay verilmişti. Geri dönen Ermenilerin çoğunun tapu vs. gibi belgeleri kaybolmuş olduğundan, bu kimselere kolaylık sağlamak amacıyla İstanbul'da da Ermeni Muhacirleri (Muhacirin) Komisyonu kurulmuştu. Patrikhane ile birlikte çalışan bu komisyon da el uzatacağını bildiği Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne 1918 yılı başında önceden teşekkürlü aşağıdaki istek mektubunu göndermişti.¹⁷⁷

Ermeni Milleti Patrikliği

Dersaadet

Tahrirat Kalemi

Adet: 509

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Riyaset-i Aliyyesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Taşaralardan gelmiş ve eylevm muhtelif mahallerde iskan ve iaşe edilmekte bulunmuş olan Ermeni muhacirleri ihtiyacatı için melfufen arz ve takdim kılınan cetvelde cins ve mikdarları muharrer ecza-yı tıbbiye ile erzak ve melbusat vesirenin itası hususunda müsaade-yi aliyye-i riyasetpenahilerinin lütfen şayan buyurulması istirham ve bilvesile takdim-i ihtiram olunur. Ol babta emr-ü ferman hazret-i menlehlül emrindir.

Fi 3 Kanun-ı evvel 334 Mühür: Ermeni Muhacirin Komisyonu Namına

Arakil Çakır Bey

(Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin notu) Mikdar-ı münsip itası kararlaştırılarak

Müfettiş Adnan Beyefendi'ya tevdiî karar gir oldu.

8 Kanun-ı evvel 334

İmzalar: Dr. Adnan, Saffet, Celalettin, Keresteciyan

HAC, mektuba hemen ilgi gösterdi. Mağdur Ermeni kadınlara önceki bölümde değinilen Zincidere bakımevinde kucak açarken¹⁷⁸ göçtükleri topraklara geri dönen Ermenilerden değinilen komisyona başvuranlar arasında hasta olanların ilaçlarını ve bakımını sağlayarak, öbürlerine de yiyecek, içecek, giyecek, temizlik malzemesi dağıtarak önemli katkılarda bulundu. Taşrada da Patrikhane'den gelen istekleri esas alarak türlü yardımlar yaptı. Örneğin Trabzon'daki Hilal-i Ahmer İmdat Heyeti eliyle

¹⁷⁷ Mektubun fotokopisi için bk. Belge: 84.

¹⁷⁸ I. Rapor, Kitap s. 18-19.

28.128 metre Amerikan bezi, 1.360 adet gömlek 1.550 adet don, 100 battaniye ve 500 çift çorap, erzak, ilaç ve daha birçok sağlık gerekleri dağıtırken hasta olanların bakımıyla ilgilendi.¹⁷⁹ Kurum'un hiçbir ayırım yapmadan bütün mağdurlara dönük özverili çalışmaları Osmanlı Devleti'nin geleceğini barış anlaşmasıyla kararlaştıracak olan İtilaf Devletleri'ne veriler toplamak üzere Türkiye'yi dolaşan yabancı yardım heyeteri tarafından dikkatle incelendi ve raporlarında yer aldı.

Özetlediğimiz verilerle anlaşıldığı gibi HAC, Birinci Dünya Savaşı yıllarında çok yeni bir kurum olmasına karşın savaşın tüm mağdurlarına en iyi şekilde yardımcı olmaya çalışmıştı. Ne var ki Türk ulusunun savaş yazgısı bu savaşta Osmanlı Devleti'nin aldığı büyük yenilgi ile sona ermemişti. Silahlar susup esirler evlerine dönerken Türklere dayatılan ateşkes anlaşmasının Türk topraklarının parçalanması hedeflenerek hazırlandığı anlaşılınca bu kez de ulusun bütünlüğü ve bağımsızlığı için Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde çarpıştığı Kurtuluş Savaşı başladı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu varlık savaşında kendini bekleyen yeni ve çok daha kapsamlı görevlere koşarken çarpışmaların mağdurlarının sorunları da tekrar Cemiyet'in yükümlülüğü oldu.

¹⁷⁹ 2. Rapor, s. 48, 142.

7. BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

Dünya Savaşı'nda İttifak Bloku'nda çarpışan Bulgaristan'ın 29 Eylülde imzaladığı silahbırakışmayla savaştan çekilmesi İtilaf ordularına İstanbul yolunu açınca, Osmanlı Hükümeti öbür bağlaşıklar devletleri beklemeden çarpışmayı durdurma kararı aldı. Bu kararının yürürlüğe koyulması için Kut'ul Amara'da esir alındıktan sonra İstanbul'a getirilmiş olan İngiliz komutan Tümgeneral Charles Vere Ferrers Townshend'in aracılığıyla silahbırakışma koşullarını saptamak için İtilaf Devletleri'ne başvurdu. Görüşme yapmak üzere Midilli'ye gönderilen esir general böylece serbest kalırken Bab-ı Âli, 30 Ekim 1918'de Mondros Silahbırakışmasını imzalayarak savaştan çekildi.¹ İlerleyen aylarda öbür ülkelerle de *ulusların yaşadıkları topraklarda egemenliğini* içeren Wilson İlkeleri doğrultusunda hazırlanmış ateşkes anlaşmaları imzalayan İtilaf Devletleri, Ocak ayında Paris'te barış koşullarının kararlaştırılacağı konferansı topladıklarında, Mondros'la kendilerine bırakılan toprakların bir kısmı işgal edilen Türkler bu haksızlığa tepkilerini yerel ayaklanmalarla göstermeye başlamışlardı. Bu durum, Türkler için savaşın sona ermediğini anlatıyordu. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yöneticileri için de Dünya Savaşı başlarken Genel Merkez'in Salib-i Ahmerlerin uygulamaları doğrultusunda hareket ederek düzenli çalışmalarını kısıtlayıp yaptırımlarını genel olarak görüştüğü yıllık *fevkalade* toplantılarda mali durumunu çalışabilmesini sağlayacak kadar denetleyerek ayrıntılı incelemeleri savaş sonrasına erteleme kararını sürdürmesi anlamına geliyordu. İşte bu aşamada Merkez Yönetim Kurulu, Kurum'un dört yıllık yaptırımları gözden geçirilmeden görevini sürdürmenin güçlüğüne dikkate alarak 1919 Kasımında toplandı. Alınan karar doğrultusunda mali ve idari yaptırımların gözden geçirilmesi için kurulan iki komisyon, dört ay içinde eldeki belgeleri inceleyip kurula sunulacak raporu hazırladıysa da tam o sıra İstanbul işgal edilince Genel Kurul Toplantısı bilinmeyen bir tarihe ertelendi. İşgali izleyen süreçte

¹ Mondros Bırakışmasının maddeleri için bk. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s. 28 vd.

görevini aksatmadan sürdüren Hilal-i Ahmer Cemiyeti de yurdun ve ulusun kurtulması mücadelesinde en özverili çalışmalarıyla yer aldı.²

Özetle Mondoros Silahbırakışması, İşgaller ve Kurtuluş Savaşı

Mondoros Silahbırakışması'nı Türk egemenliğine bırakılan Osmanlı topraklarındaki çıkar bölgelerini elde tutabilecekleri maddeler³ koyarak hazırlayan İtilaf Devletleri, 31 Ekimde bu maddelere dayanarak beklentileri olan yerlere asker çıkarmaya başladılar. 13 Kasımda da 60 parçalık büyük bir filoyla Çanakkale'den Marmara'ya girdiler. Türkler bu hızlı adımları şaşkınlık ve kaygıyla izlerken Bab-ı Âli'de bazı değişiklikler yaşanmaktaydı. Şöyle ki Sultan Reşat'ın ölümü üzerine 1918 Temmuzunda padişahlık tahtına outtran IV. Mehmet (Vahdettin) Osmanlı yenilgisinin sorumlusu görülen İttihâçları hükümetten uzaklaştırmış, Ekim ayı başında sadrazamlığa Talat Paşa'nın yerine Ahmet İzzet Paşa'yı, bırakışma imzalandıktan günler sonra da Tefvik Paşa'yı getirmişti. İtilafçı Sadrazamın kurduğu hükümetin genişleyen işgalleri sessizlikle izlemesiye asker çıkarılan yerlerde halkın tepksine yol açmıştı. Bu tepkilerin basına yansması ve Mondoros'un Mebuslar Meclisi'nde yoğun biçimde eleştirilmesi üzerine padişah, işgal kuvvetlerinin isteğiyle 21 Aralık günü Meclis'i kapatmıştı. Bu karar beklenen durgunluğu getirmeyip direniş hareketlerini daha yaygınlaştırdı. Tepkilerin en kapsamlısı, barış koşullarını saptamak üzere 1919 yılı başında Paris'te toplanan konferansta Ege Bölgesi'nin Yunanlıların öz yurdu olduğu gerekçesiyle Yunan Hükümetinin İzmir'e asker çıkarmasının onaylanması üzerine kentin 15 Mayıs 1919'da işgal edilmesine Türk halkın şiddetle karşı koymasıydı. Çok güçlü bu direnişi Yunan askerlerinin silahla bastırmaya kalkışması ve İzmirli Rumların onlara katılması işgalin kanlı bir Türk kıyımı haline gelmesine, bunu Müslüman katliamı olarak değerlendiren İtilaf

² Murat Uluğtekin ve Gül Uluğtekin tarafından Türkçe harflere çevrilerek yayına hazırlanan (Ankara 1913) 2. Rapor. *Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) (1919-1921) Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, Ahmet İhsan ve Şurekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi 1339, s. 108. (Bu çalışmada 2. Rapor olarak geçecek.)

³ Bunlar, Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi doğrultusunda Türkiye'ye bırakılan topraklarda bir karışıklık çıkması durumunda İtilaf Devletlerine herhangi stratejik bölgeyi işgal etme hakkı verilen 7'nci madde, İstanbul'u deniz üssü yapılması bahanesiyle İtilaf Devletleri'nin askeri işgaline açık hale getiren 9. madde ve Batılıların "Altı Ermeni vilayeti" olarak adlandırdığı Vilayat-ı Sitte'de (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput -Mamuretülaziz- ve Sivas) kargaşa çıkması halinde İtilaf ülkelerine müdahale hakkı verilerek Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulmasına ortam hazırlanan 24. madde idi. Bk. Ali Türk geldi, a.g.e. s. 89-72.

sömürgelerindeki İslam topluluklarının başkaldırmasına, yerel Türk ayaklanmalarının da örgütlü bir kurtuluş savaşına dönüşmesine yol açtı.

İtilaf Devletleri, yönetimlerindeki Müslümanlar arasında İzmir'in işgalinden beri giderek yükselen tansiyonu düşürmeyi umarak Osmanlı barış koşullarını yazıya dökmek için 1920 Haziranında Sevr'de başladıkları görüşmelere usulden olmasa da Bab-ı Âli temsilcilerini çağırdıklarında Türkler çoktan bağımsızlıkları için savaşımaya başlamışlardı. Şöyle ki Mondoros'u izleyen işgallere karşı silahlı direnişler yaygınlaşınca İtilaf Devletlerinin uyarısı üzerine Vahdettin bunların durdurulması için Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'da görevlendirmiş, o da 19 Mayıs'ta Samsun'a ulaşınca hiç vakit geçirmeden direniş hareketlerini örgütlemeye başlamıştı. Örgütlenmenin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Türk Kurtuluş Savaşı'na dönüşmesi ise birkaç aşamada gerçekleşti:

Önce 22 Haziran 1919'da yayınlanıp bütün yurda duyurulan Amasya Genelgesiyle Türk halkının bağımsızlık ve ulusal egemenlik için mücadeleye çağırılması, ardından Erzurum ve Sivas'ta yapılan kongrelerde⁴ düşmana karşı koymak üzere oluşturulmuş yerel kuruluşların bir araya getirilerek hepsinin adına hareket edecek merkezi bir temsil heyeti kurulması, güç birliği sağlayan adımlardı. Kongrelerde ulusal güçlerin hedefi olan vatanın bütünlüğünü ve bağımsızlığını yurt içinde ve dışında duyurmak üzere bu ülküyü esas alan *Misakı Milli* hazırlanmış, Sivas Kongresi'nde alınan kararla iş başındaki hükümeti çekilmeye zorlamak için de İstanbul ile Anadolu arasında her türlü haberleşme kesilmişti. Bu ortamda görev yapamayan hükümet de Kongre'nin bitiminden kısa bir süre sonra istifa etmişti.

Yeni hükümetin atanmasından ve çarçabuk yapılan seçimlerden sonra 1920 yılının Ocak ayında toplanan Meclis-i Mebusan'da (Mebuslar Meclisi) Misakı Milli'nin duyurulması, aynı sıralar Maraş'tan Fransızlar'ın püskürtülmesi işgalci devletlere ulusal güçlerin direneceklerini anlatıyordu. Genişleyen ve güçlenen direniş karşısında daha ciddi önlemler almak gereğini duyan İtilaf Devletleri'nin ulusal güçlere yanıtıysa 13 Ekim 1918'den beri stratejik işgal altında olan İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal etmek oldu. O gün devlet binalarına girerek bayraklarını çeken İtilaf askerleri bir yandan da birçok mebusu tutukladılar, kimilerini de Malta'ya sürdüler. Başkent işgal edilip Mebuslar Meclisi çalışamaz hale gelince 27 Aralık 1919'da Sivas'tan Ankara'ya gelmiş olan temsil heyeti yeni bir seçim yapılmasını, seçilen ve İstanbul'dan Anadolu'ya kaçıp gelen mebuslarla

⁴ Erzurum Kongresi 23 Temmuz, Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da toplandı.

bir meclis kurulmasını kararlaştırdı. Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin Nisan başında kendi kendini feshetmesi, 23 Nisanda Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasının resmi gerekesiydi. Resmi olmayanıysa 11 Nisanda Őeyhülislama'a Kuvayı Milliye'ye milliye hareketine katılanları vatan haini olarak duyuran fetvayı yayınlatan ve bunu hatt-ı humayun ve hükümet bildirisini ile destekleyen⁵ İstanbul Hükümeti'ni ulusal güçlerin yok bilmesiydi. Ankara'da seçilmiş milletvekillerinden oluşan bir meclisin aılmasıysa artık ülkenin yöneticisinin Türk ulusun kendisi olacağıının yurtta ve dünyaya duyurulmasıydı.

Kurtuluş Savaşı'na siyasal dayanak kazandıran TBMM açılır açılmaz hükümet kurup ulusun egemenliğini pekiştiren çalışmalarına başlarken İtilaf Devletleri de 11 Martta Londra'da başlattıkları görüşmelerde Osmanlı Devletiyle yapılacak barışın koşullarını hazırlıyorlardı. Bu sözde barışın altyapısı, 26 Nisanda sona eren San Remo Konferansı'nda tamamlandı. İçeriği Türk egemenliğine bırakılan toprakların İtilaf Devletleri'nin çıkarı olan bölgelerinde Ermeni ve Kürt devletleri kurularak bölünmesi hedeflenerek hazırlandı. Bab-ı Âli'ye gelen ağrıyla Paris'e gönderilen Damat Ferit Paşa'nın da katıldığı Sevr'deki toplantıda bu isimle anılacak barış koşulları saptanırken sadece işgale uğrayan bölgelerin kurtarılmasını değil ulusun egemen olduğu bağımsız bir Türk devletinin kurulmasını da hedefleyen Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nı çoktan başlatmıştı. Onun bilinçli önderliğiyle açılan TBMM'de yeni Türkiye'nin laik, demokratik, ağdaş bir ulus-devlet olarak kurulmasını sağlayan siyasal ve toplumsal altyapının oluşturulmasında hızla yol alınmıştı:

Önce TBMM Hükümeti kurulmuş, Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasına karşın süregelen İstanbul Hükümeti'nin altyapısının aynısı Ankara'da oluşturulmuştu. Vakit geçirmeden alınan kararla Kuvayı Milliye olarak savaşan dağlık güçler düzenli ordu haline getirilmiş ve TBMM Hükümeti'nin yasallığının göstergesi olacak anayasanın hazırlıkları başlatılmıştı. Özenli çalışmalarla hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) Ocak ayında kabul edildiğinde TBMM 10 Ağustosta Bab-ı Âli ile imzalanan Sevr Anlaşmasını yok saydığını anlaşmanın tanınmasını öngördüğü Ermenistan ile çarpışarak anlatmış, Kazım Karabekir'in kumandasındaki düzenli ordunun Ermenileri yenmesiyle Doğu'da savaş son bulmuştu. 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması TBMM'nin ilk siyasal zaferi oldu. Ama Doğu Cephesi ancak Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra 1921 Martında Rusya Federatif Sovyet

⁵ Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'ndeki bu fetvanın fotokopisi için bk. Belge: 85.

Hükümeti ile Türk-Sovyet sınırının belirlendiği görüşmeler sonunda imzalanan Moskova Anlaşması ile kapandı. Düzenli orduya yaklaşık dört yıl boyunca işgalcilerle ayrıca, ulusal hareketi etkisiz kılmak üzere İstanbul Hükümeti'nin 18 Nisan 1920'de kararname çıkararak kurduğu Kuvayı İnzibatiye⁶ (Hilafet Ordusu) ile de çarpıştı. Ege Bölgesi'nden Anadolu içine doğru ilerleyen Yunan kuvvetlerinin Batı Cephesi Komutanı'nın bizzat kumanda ettiği muharebelerle 1921'de İnönü'de durdurulması, Batı Cephesi'nde ilk zaferdi.

Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey'in mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltildiği 10 Ocak I. İnönü Zaferi'ni izleyen 1 Nisan II. İnönü Zaferi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Reisi olarak İsmet Paşa'yı "milletin makus talihini yendiği"nden dolayı kutlaması, bu zaferin önemini yeterince anlatmaktaydı. Nitekim, o tarihlerde İstanbul Hükümeti Anadolu'ya Hilal-i Ahmer yardımı yapılması için bile İngiliz işgal birliklerinin onayına başvurma gereğini duyarken⁷ bu zaferlerle İtilaf Devletleri siyasal kararlar için TBMM'ni dikkate almaları gerektiğini kavradılar. Barış sağlamak için bu kez Ankara Hükümeti'ni Sevri koşullarını yeniden görüşmek için Londra'ya çağırdılar. İkinci Londra Konferansı TBMM'nin uluslararası tanındığını anlatırken Fransa ve İtalya, kendi işgal bölgelerindeki çarpışmalara son vermek için siyasal girişimleri başlattılar. Yunan ordusunun Anadolu'da ilerleyişi 5 Ağustos 1921'de Meclis'ten Başkumandanlık yetkisi alan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Sakarya Meydan Muharebesi ile kesin olarak durdurulunca bu iki ülke anlaşmalar imzalayarak 1921 sonbaharında Türk topraklarından çekildiler. Osmanlı Devleti'ni yaşatmaya çalışan İstanbul Hükümeti'nin engellemelerine ve kışkırtarak çıkarttığı TBMM'yi hedef alan iç ayaklanmalara karşın Anadolu'da Yunanlılara karşı sürdürülen çarpışmalarsa yaklaşık bir yıl hazırlıktan sonra Afyon'da başlayan Büyük Taarruz hareketiyle Batı'ya doğru ilerleyen ordunun 9 Eylül'de İzmir'i geri almasıyla son buldu.

Kurtuluş Savaşı'nın ancak 1922 güzünde noktalanması, Birinci Dünya Savaşı'nın kesin olarak son bulmasını 24 Temmuz 1923'te Türkiye'nin bağımsızlığının tanındığı Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar uzattı. Sevri'nin yerini alan bu antlaşmanın hazırlandığı barış konferansının toplanması TBMM ve İtilaf Devletleri temsilcilerinin ateşkes anlaşması yapmak üzere 2 Ekim 1922'de Mudanya'da biraraya geldikleri görüşmelerde kararlaştırılmıştı. Kasım ayı başında Lozan'da toplanacak

⁶ Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952, s. 402.

⁷ İstanbul'daki İngiliz işgal komutanlığından Bab-ı Âli'nin Hilal-i Ahmer yardımı için izin istediği belge için bk. Belge: 86 FO 371/6598.

bu konferansa TBMM ile birlikte çağrılan Osmanlı Hükümeti'nin katılmak istemesi, gücünü çoktan yitirmiş olan Osmanlı Devleti'nin resmen sonunu getirdi: TBMM 1 Kasım günü Osmanlı Saltanatı'nı kaldıran tarihi kararı alınca 20 Kasım'da Lozan'da başlayan Barış Konferansı'na Türkiye adına sadece TBMM temsilcileri katıldı. Uzun süren görüşmeler sonunda imzalanan Lozan Antlaşması ile dünyaya Türk toprakları üzerinde tek söz sahibinin Türk ulusu olduğu duyuruldu.

Kurtuluş Savaşı Yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Lozan Barışı ile noktalanın Kurtuluş Savaşı yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti olağan görevlerini yerine getirirken Türk ulusunun bu yaşamsal savaşının önemli bir kalesi oldu. Cemiyet'in çoğu doktor yöneticilerinin eğitimli, bilinçli kimseler olması, Kurum merkezinin aydınların uğrak yeri haline gelmesi, kurum çalışanlarının ve etkinliklerine katılan yaygın kitlelerin ülkenin durumu, savaşın amacı ve yurttaşlık sorumlulukları hakkında daha iyi bilgilenmelerini sağlamıştı. TBMM ile Cemiyet arasında sıkı iş birliği kurulmuş, Kurum'un Ankara ofisi de İstanbul'daki gibi aydınlar ocağı oluvermişti. Ulusal hareketin önderleriyle yakın iletişim kurum çalışanlarında sorumluluk ve görev bilincini de çok olumlu yönde geliştirdiğinden, Hilal-i Ahmer Cemiyeti kısa zamanda belleklere yurtseverlerin biraraya geldiği kurum olarak yerleşmişti. Cemiyet'in bu saygın durumu devletle iç içeliğine karşın Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında karşı blokun ülkeleriyle de iletişim kurmasına, uygar ilişkiler sürdürmesine olanak sağlamıştı.

Mütareke Dönemi

Mondros'u izleyen ve *Mütareke Dönemi* olarak anılan sancılı süreçte başkenti önce fiilen ardından resmen işgal edilmiş olan Osmanlı Devleti'nin çaresizliği, Hükümeti'nin suskunluğu ve türlü baskılar ve olanaksızlıklar içinde yüzen Türk halkının yoksulluğu süregeldi. Ancak bu olumsuzluklara karşın yurttan kurtuluş için bir savaş örgütleniyordu ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bu savaşta çarpışan ulusa yardım eli uzatmaya kararlıydı. Ne var ki aslında sağlık alanında uluslararası bir yardım kurumu olan ama halkın her türlü sıkıntısına koşan bu Cemiyet'in çalışanlarının özverili çabalarından başka bir dayanağı yoktu. Bununla birlikte Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Bab-ı Âli, Dünya Savaşı'nın çöküntüsünü Mondros'un ağır koşullarının ve izleyen işgallerin ezikliğini sessizce yaşarken bu olumsuzluklara karşın *Kuvayı Milliye* oluşturan halkın en büyük desteği olmuş, ilkeli tutumuyla yabancı ülkelerin de güvenini kazanmıştı.

Osmanlı Devleti'ndeki bütün gelişmeleri savaş sırasında yakından izleyen yabancı devletlerin ve uluslararası kuruluşların ülkede yaşananlara

İlgisi, mütareke döneminin belirsizlikleri içinde daha çoğalmıştı. Şöyle ki hükümet, Mondoros koşullarını kabullenmişse de daha önce söz edildiği gibi izleyen işgallere yerel de olsa tepkiler gecikmemişti. İtilaf Devletleri 1919 yılı başında perde perde genişleyen karşı koymaların kamuoyunun hükümete tepkisini de yansıttığını elbette anlamışlardı ve saygınlığı böylece örselenmiş Bab-ı Âli'yi güvenilir bulmuyorlardı. Bu duygularla Ankara ve İstanbul hükümetlerine yakın olmakla birlikte yansızlığını koruyan, yoğun dış bağlantılarını da başarıyla sürdüren Hilal-i Ahmer'in tutumunu da ayrıca ve dikkatle izlediler ve Osmanlı Devleti hakkında doğru habere ulaşmada en güvenilir kanal olduğu kanısına vardılar. Bu kaniyle siyasal, diplomatik, kurumsal bilgiler, hatta ilişkiler için de çoğu kez Cemiyet Başkanlığı'na başvurmayı seçtiler. Söz gelimi, Türkiye ile özellikle misyonerleri ve yatırımları dolayısıyla yakın ilgisine önceden de değinilen Amerikan Hükümeti, Mebuslar Meclisi'nin 1918 aralığında kapatılmasından sonra kurulan yeni hükümetin bu konuda izleyeceği politikayı Şubat ayı başında Amerikan Kızılhaç Kurumu'nun (American Red Cross) Washington'daki Genel Merkezi kanalıyla Hilal-i Ahmer Başkanlığı'ndan sordurmuştu.⁸ Dünya Savaşı sona ererken Uluslararası Kızılhaç Komitesi (Comitee Internationale de La Croix Rouge) adına Cenevre'den 19 Temmuzda bütün savaşan ülkelere yapılan barış çağrısının⁹ ve çarpışma bölgelerinden Filistin'deki Musevilere uluslararası yardım sağlanması isteklerinin Türkiye'de gerekli yerlere iletilmek üzere yine Hilal-i Ahmer Merkezi'ne gönderilmişti.¹⁰ Hatta Fransa anlaşma yaparak Kilikya'dan çekilmek kararını TBMM Hükümeti'ne bu cemiyet kanalıyla bildirmişti. Sözün özü Hilal-i Ahmer Cemiyeti güvenilirliği, saygınlığı ve nitelikli elemanlarıyla mütareke döneminde hükümetin dış ilişkilerinde bir tür yardımcısı da olmuştu.

Ne var ki Hilali Ahmer Cemiyeti'nden kapsamlı katkılar bekleyen yabancı devletlerin ve kardeş kuruluşu olan Salib-i Ahmerleri'nin siyaset dışında kalarak Türkiye ve Türklere karşı her zaman aynı düşünceli davranışları gösterdiği söylenemezdi. Üstelik bu yeni de değildi. Örneğin, Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a getirilen yaralı ve hastaların çokluğu karşısında zorunlu olarak kentte yabancı hastanelerin de kullanılması insanlı amaçlar göz ardı edilerek ele geçirme olarak nitelenmişti.¹¹

⁸ K.A.D. 07 IV 1919-23 MI 3 Şubat 1919.

⁹ İbid.

¹⁰ İbid D.07 III.

¹¹ Bu yaklaşıma örnek bir belge için bk. Belge: 87 FO 383/231.

İzmir'e çıkararak Anadolu'ya yerleşmenin ilk adımını attığını düşünen Yunan hükümeti hem Ege şeridinde hem de Anadolu içlerine doğru kolaylıkla ilerleyebilmek için bu topraklarda yaşayan Rum halkının Yunan askerlerinin arkasında olacağına güvenmişti. Bu varsayımda haksız da değildi. Osmanlı vatandaşı olduklarını unutmuş silahlı Rumlar, İzmir'de Yunan askerini desteklemekten geri kalmamışlardı. Üstelik, Yunan Salib-i Ahmeri'nin bu aşamadan bile önce yansızlığını yitirdiği, Kurum'un Anadolu'nun kabarık Rum nüfusu olan şehirlerine ve kasabalarına hastaneler açmak üzere Salib-i Ahmer heyetleri göndermiş olduğu gibi Atina gazetelerinde yer alan haberlerin İstanbul gazetelerinde yayınlanmasıyla anlaşılıyordu.¹² Hatta bu haberler arasında bir Yunan Salib-i Ahmer heyetinin Karadeniz'de Rum Pontus Devleti kurulması konusunda incelemeler yapmakta olduğu da yer almıştı.¹³ İstanbul'un Mondoros'la İtilaf Devletleri'nin stratejik işgaline girmesinden sonra Tepebaşı Sinemasında yine Yunan Salib-i Ahmeri yararına gösteri düzenlenmesi, Darıca'da da Salib-i Ahmer Hastanesi kurulması hazırlıkları, kurumun Rum halktan destek aldığına başka göstergeleriydi. Bu kurumun kanatları altında ülkeye gizlice silah sokulduğu, temsilcilerinin gözlerinin önünde halka zulüm yapıldığı da Salib-i Ahmer'in yanlı tutumunu anlatan gazete haberlerindendi.¹⁴ Hükümetin sessizliğine ve acizliğine makalelerle parmak basan bazı gazetelerde yer alan bu haberlerden biri de Salib-i Ahmer işaretli bir torpitodan Ayvalık'a çıkan kırmızı haç işaretli kolluklar takmış Yunan askerlerinin limandaki Rumlarla birleşerek Müslüman evlerini yağmaladığı, yaşlı kadınlara bile tecavüz ettikleriydi.¹⁵

Günlük haberler arasına giren bu tür bilgiler Yunan Salib-i Ahmeri'nin sağlık hizmeti vermeyi aşan etkinlikler sürdürmekte olduğunu anlatırken hükümetten bir beklentisi olamayacağını giderek daha çok anlayan halkın gözünde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin önemini ve değerini arttırmaktaydı. Nitekim değinilen olumsuzluklar yaşanırken İstanbul ve Anadolu arasındaki haberleşmenin kesilmesi Cemiyet Merkezi'nin taşra temsilcilikleriyle ilişkisini ister istemez zayıflattıysa da bu durumdan kaynaklanan güçlükler Hilal-i Ahmer'in etkinliklerini durduramadı. Hatta sivil halkın çektiği sıkıntılar kulaktan kulağa yayıldıkça yurt savunmasına yönelik sorumluluk duygusu artan Cemiyet, savaşta elden çıkan veya işgale uğrayan yerlerden kaçarak Anadolu'ya sığınan binlerce göçmenin ve şehit

¹² Tasviri-i Efkar 10, 24 Ocak 1919.

¹³ Tasvir-i Efkar, 25 Şubat, 1919.

¹⁴ Tasvir-i Efkar 8-9 Şubat, 1919.

¹⁵ Tasvir-i Efkar, 28 Şubat 1919.

ailelerinin sorunlarıyla da uğraşmayı görev bildi. Öte yandan, Kurtuluş Savaşı başlarken Dünya Savaşı'nın yol açtığı mağduriyet karşısında zaten boğulmuş olan devletin yetkili kurumları da Hilal-i Ahmer'in özellikle ivedi gereksinim maddelerinin yokluğunu gidereceğine güvenerek sürekli Cemiyet'e başvurur oldular. Aşağıda 1915 yılında İngilizler tarafından Mısır'da esir alındıktan sonra İstanbul'a gelebilen bir şehit eşinin iç çamaşırı gibi kulağa çok basit gelen bir gereksinim için bile yardım istemek zorunda kaldığını gösteren yazışma, hem insanların yüzyüze kaldığı yoksulluğu hem de halkın sürüklendiği bu kötü durum karşısında hükümetin Hilal-i Ahmer'den bu yönde beklentisini anlatan dikkate değer örnektir:¹⁶

Harbiye Nezareti Levazımat-ı

Umumiye Dairesi

Üçüncü Şubesi

Numro Umumi 1751

Numro Hususi 332

Hülasa: Ankaralı Saide Hanım'a muavenet edilmesine dair Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Dört sene mukaddem Mekke-i Mükerrede İngilizler tarafından esir edilerek bu kerre sivil üsera ile Mısır'dan Dersaadet'e gelen Ankaralı Saide Hanım kendisine bilabedel çamaşır verilmesini istida ve istirham eylemiştir. Mumaileyhanın isafi istirhamı nızamen mütemenni ve müteazzır ve kendisi bir şehit zevcesi olmak itibarıyla şayan-ı himayet ve binaenaleyh cemiyet-i aliyyelerinin lutf-ı teavvününe sezavar ve müftekir bulunmuş olduğundan mumaileyhanın isaf-ı mesulu mütemennadır efendim.

4 Mart 335

Levazımat-ı Umumiye Reisi (imza)

(Yazıda isteği karşılayamayan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Kızılay'dan yardım bekleyen aşağıdaki notu vardır.)

Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Huzur-ı Aliyyesine:

Merkumenin hali şayan-ı terahhum görülmüş ise de maateessüf cemiyetimizde bu gibi eşya mevcut olmadığından is'af ettirilmesi ricasıyla takdim kılındı.

4 Mart 335

Müdür-i Umumi Muavini (imza)

Müfettiş-i Umumi Beytefendiye takdim kılındı.

(Müfettiş'in yazısı:) İki kerimesi kendisine ikişer kat don ve gömlek itası

6 Mart 919 Celalettin

Yukarıdaki örnekle anlatılan durumla sık sık karşılaşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yönetim Kurulu, Kurtuluş Savaşı sürdüğü görevlerinin

¹⁶ K.A.D. 119. Yazının fotokopisi için bk. Belge: 88.

çoğalacağını anlayınca hükümetin el uzatamadığı halkın sorunlarına yeterince eğilebilmek için hemen Dünya Savaşı'ndaki yöntemine sarılarak Doğu ve Batı Anadolu'ya imdat heyetleri gönderdi.¹⁷ Bu heyetlerin asıl görevi, gittikleri yerlerdeki yaralılarla hastalara bakmak ve gereksinimi olanlara ilaç ve sağlık malzemesi dağıtmaktı. Ama iş saati olmadan özveri ile çalışan kimselerin oluşturduğu heyetlerdeki görevliler, öcekiler gibi düşman zulmüne uğramış halka yiyecek-içecek ve çeşitli tüketim malzemeleri sağlamayı, bu ara onlara moral kaynağı olmayı da iş edindiler. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul resmen işgal edildiği zamanki tutumu bu heyetlerin daha işlevsel olmalarına olanak tanıdı.

İstanbul'un İşgali Karşısında Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Sivas Kongresi'nden yeni hükümet kurulana kadar geçen süreçte İstanbul ile Anadolu arasında her türlü haberleşme kesilmişse de gerçek kopukluk, başkentin İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesinden sonra yaşandı. Bu olay, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin taşra şubelerinin İstanbul'la bağlantısını daha da zorlaştırırken Cemiyetin Merkezi de işgalden ayrıca nasibini aldı. Şöyle ki Mondoros'la son bulan İttihat Terakki Hükümeti'nin yerini alan Hürriyet ve İtilafçı Hükümet, durumunu İtilaf Devletleri ile iş birliği yaparak koruyacağını bilerek daha resmi işgalden önce türlü ödünler vermeye başlamıştı. Bu ödünlerden biri de Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na girmesinin sorumluluğunu İttihat Terakki Hükümetine yükleyip üyelerinin savaş suçlusu olduklarını duyurmasıydı. İttihatçı hükümetin büyük desteğini gören Hilal-i Ahmer Cemiyeti ise işgalden sonra İttihat Terakki'nin patronajında gelişmiş tüm kurumlara karşı tavır alıp çoğunu kapatan yeni hükümetin boy hedefi olmaktan kurtulamadı. Hükümetse Sultan Vahdettin'in Cemiyet'in onursal başkanı olmasına, hatta yeri geldikçe verilen belgelerde görüldüğü gibi, türlü konularda kurumun yardımına başvurmasına karşın, yöneticilerinin çoğu İttihatçı olan Kurum'un kapatılması için uğraşmaktan geri kalmadı. Üstelik artık uluslararası saygınlığı olan bu güçlü kurumun kolay kapatamayacağını da bildiğinden, denetimlerle yolsuzluklarını bulup isteğini böylece gerçekleştirmeyi hedefledi. Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemil Bey'in başkanlığında Nezaretin Hukuk Müşaviri, Sıhhiye Müfettişi-i Umumisi (Sağlık Genel Müfettişi) ayrıca Maliye ve Mülkiye müfettişlerinden oluşan bir denetleme komisyonu kurarak Cemiyet'in bütün evrak ve raporlarını

¹⁷ OHAC Ankara Heyet-i Murahhasası; TBMM'nin Teşklinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu, 23 Nisan 1336 (1920)-23 Eylül 1337 (1921), İstanbul Matbası Ahmed İhsan ve Şurekası, İstanbul 1338 (1822), s. 1 (Bu çalışmada TBMM İcraat Raporu olarak geçecek.)

uzun uzun inceledi. Denetleme sırasında raporların gerektiği gibi ve düzenli olarak Dahiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) iletildiği anlaşılınca üç teftiş heyeti daha gönderdi. Bu heyetlerin dikkatini çeken tek nokta aslında Anadolu'ya gönderilmek üzere Eskişehir'e nakledilen malzemenin çokluğu olduysa da incelemelerde hiç bir yolsuzluk bulunamayınca¹⁸ istemese de Cemiyet'i olduğu gibi bırakmak zorunda kaldı. Bunun üzerine çalışmalarını eskisi gibi sürdüren Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bir yandan da Kurtuluş Savaşı'nda üzerine düşen tarihsel görevi yerine getirmek üzere örgütlenmeye başladı.¹⁹

Öte yandan, hükümetin tutumu İstanbul'un işgali sırasında İtilaf askerlerinin uluslararası dokunulmazlığı olan bu kurumun merkez binasını basmaları için yeşil ışık oldu: Cemiyet'in Genel Yazmanı Adnan (Adivar) Bey'in kentin işgal edildiği haberini alınca eşi Halide Hanım'la birlikte Anadolu'ya geçtiğini öğrenen İtilaf birliklerinden 30 kişilik bir grup bu olayı bahane ederek nöbetçileri yaralayıp Kurum binasına girdiler. Telefon hatlarını kesip odalardaki eşyaları parçaladılar, birçok evrakı yok ettiler.²⁰ İşgalcilerin beğenisini kazanmak isteyen hükümetse, baskından sonra Cemiyet'e karşı tutumunu daha katılaştırdı. Genel Merkez'in Anadolu'daki merkez ve şubelerle iletişimi yasaklanırken Damat Ferit Hükümeti, Kuvayı Milliye'ye yakınlığı olduğu gerekçesiyle Kurumun halka gereken her türülü gereksinim maddesini toplayıp dağıtılmasını defalarca engelledi. Zaten Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bütün milli mücadeleçileri asi niteleyip idama mahkum eden Şeyhülislam Dürrizde Esseyit Abdullah Efendi'ye yayınlattığı yukarda da değindiğimiz fetva ile Hilal-i Ahmercileri de hedef almış oluyordu. Nitekim bu fetva yürürlüğe girdikten sonra Cemiyet ulusal güçlere para yardımında bulunmakla suçlandı. Bundan sonra özellikle milli mücadeleye karşı olanlar sadece insancıl amaç taşıyan Hilal-i Ahmer'e sıcak bakmadıkları gibi yakaladıkları her olanakta Kurumun *asilerle teşrik-i mesai ettiği* (iş birliği yaptığı) ve onlara para ile yardımcı olduğunu dile getirdiler.²¹ Bununla birlikte Cemiyet, Dr. Adnan Bey ve Genel Merkez Üyesi Dr. İsmail Besim Paşa'nın elele vererek Anadolu'nun güvenli ve kolay erişilen noktasındaki Eskişehir deposunu ulusal güçlere yardım ünitesi haline getirmeleriyle Anadolu'da daha güçlendi.

¹⁸ Sabah 1, 12 Eylül, 12 Kasım 1920.

¹⁹ 2. Rapor, s. 109-110.

²⁰ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, (II Baskı), İstanbul 1998, s. 71.

²¹ Hikmet Gizer, *Milli Mücadele Sırasında Hilal-i Ahmer'e Bir Suikast Teşebbüsü*, Kızılay Dergisi, Sayı 41, Kasım 1951, s. 12-19.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Eskişehir deposu, satın alma merkezini içeren temsilcilik olarak Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuştu. Çanakkale Muharebeleri başlayıp İstanbul'da İtilaf Devletleri'nin olası işgaline karşı önlemler alınmaya başlanınca Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mallarının ve parasının bir kısmı Meclis-i Umumi'nin aldığı kararla Eskişehir'e gönderilmişti. Savaş sona erince de bu depo elverişli yeri ve iyi donanımı dikkate alınarak kapatılmamış, yine Genel Meclis'in kararıyla kuruluşundan beri sorumlusu olan Dr. İsmail Besim Paşa'nın yönetiminde, Muhlis Bey'in de görevlisi olduğu bir bağlantı bürosuna dönüştürülmüştü.²² Başkent işgal edilince Merkez'deki depoyu önceden olduğu gibi çok dolu tutmak sakıncalı görüldüğünden malzemenin çoğu, cephe veya cephe gerisinde gerekli görülen yerlere daha kolay iletebilecek olan Eskişehir deposuna gönderilmişti.²³

Öte yandan, İstanbul halkı işgal koşullarına katlanmaya çalışırken yurt içinde ve dışında artık iyice saygın ve güvenilir yeri olan bu kurumu yönetenler de artık ne işgal altındaki başkentte kalmak ne de işgal güçlerinin yönlendirdiği hükümetin baskısı altında çalışmak istiyorlardı. Ulusal hareketi gönülden destekleyen bu kimselerin çoğunun Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçmesiyle Cemiyet'in yönetimi de işgal altındaki başkentten eylemsel olarak Kurtuluş Savaşı'nın kalbinin attığı Ankara'ya geçti. Bu kimseler yeni mekanlarında Cemiyet'i örgütlerken hala resmen merkez olan İstanbul'daki çalışmalar süregeldiğinden Hilal-i Ahmer Cemiyeti de de Sivas Kongresi'nde başlamış olan Ankara-İstanbul ikileminin bir parçası oldu. Hilal-i Ahmer yöneticilerinin Anadolu'ya geçme kararından önce Merkez'in kasasındaki paranın hiç olmazsa bir kısmının Anadolu'ya aktarılmasını kararlaştırması üzerine 200.000 altının kurum çalışanlarından Tahsin Bey tarafından Ankara'ya kaçırılmış olmasıysa²⁴ çalışmaların duraksamadan sürdürülmesini sağlayan önemli bir güvenceydi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti

İstanbul'un işgali Mebuslar Meclisi'ni çalışamaz hale getirince 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve hükümetin kurulması, gerçek Ankara-İstanbul ikilemini başlatmıştı. Ankara Hükümeti'nin programlı çalışmaları, kararlı tutumu, Sevr'e tepkisi, düzenli ordunun kurulması, Ermenilerle savaş ve TBMM Hükümeti'nin

²² ...73 Yıllık... s. 41.

²³ 2. Rapor s. 306.

²⁴ Hikmet Gezer, a.g.e. s. 20.

ilk antlaşması olan Gümrü²⁵ ile sonuçlanan doğu zaferi, işgalci ülkelerin Türklerin bağımsızlık için direnişlerini gitgide daha ciddiye almalarını sağladı.

Meclis kurulduğunda Anadolu'daki bütün kuruluşların İstanbul ile resmi ilişkisi kesilmişti ve bu doğal olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti için de geçerliydi. Dr. Adnan Bey'in Ankara'ya gelmesi ve TBMM'nin ilk Sağlık Bakanı olması (Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili) İstanbul Merkezi kapanmasa da Hilal-i Ahmerin Ankara'da örgütlenmesine önyak oldu. Aslında Dr. Adnan Bey Anadolu'ya kaçarak gittiğinden, Merkez'in resmi görevlisi değildi, üstelik Sağlık Bakanı olduğunda TBMM'de henüz hiç bir yerde tanınmıyordu. Bununla birlikte o, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Genel Merkez Üyesi olmaktan yararlanarak dönemin gerektirdiği riskten kaçınmadı; Eskişehir Murahhaslığıyla (temsilciliğiyle) görüşerek altyapı çalışmalarını başlattı. Ekim ayında Sağlık Bakanı olarak Eskişehir temsilcisi Dr. İsmail Besim Paşa'yı Ankara'ya çağırdı ve Ömer Lütfü Bey ile Esat Paşa'nın da katılımıyla bu dörtlü, Anadolu'daki bütün Hilal-i Ahmer ünitelerinin bağlandığı Ankara temsilciliğini kurdu.²⁶ İstanbul Merkezi, işgal altında işleri yürütemeyeceğini anladığından bu ekibin temsilciliğini tanıdı. Genel Merkez'in Nizamname kapsamındaki yetkileri, genel yönetmeliğe ve Salib-i Ahmer'le birlikte tabi olduğu kurallara bağlı kalmak, Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi ile işlemlerde Merkez'e danışmak ayrıca mali durum hakkında da uygun zamanlarda Merkez'e bilgi vermek koşuluyla Ankara temsilciliğine devredildi.²⁷ Kurtuluş Savaşı sona erip Mudanya kararları doğrultusunda İstanbul'un işgal hali son bulana kadar Cemiyet'in tüm etkinlikleri Ankara'dan yönetilip yönlendirildi.²⁸ Okuyucuya örnek olarak sunulan belgelerden de anlaşılacağı gibi kurum içinde Ankara-İstanbul ikilemine meydan verilmedi ama resmi yazışmalar Ankara Hükümeti ile yapıldı. Bu kapsamda kuruma uluslararası anlaşmalarla sağlanan ayrıcalıkları kollamak kadar, dış ülkelere gelen yardımların şubelere dağıtımını da Ankara Hilal-i Ahmeri yaptı. İstanbul'da müfettişlerle geçirilmiş olan deneyimle savaş koşullarına karşın hepsinin özenli kayıtları tutuldu. 1921 yılının sonuna doğru da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Heyeti

²⁵ Sovyet Rusya Kafkasya'da Misakı Milli içinde bazı bölgelerin Ermenistan'a verilmesini isteyince TBMM'nin talimatıyla 1920 yılı Eylül ayında Doğu Cepheşi 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in başlattığı saldırıda Ermenilerin yenilmesi üzerine 3 Aralıkta imzalanan Gümrü Antlaşmasıyla Kars, Sarıkamış Ardahan, Artvin ve Iğdır'ı geri alındığı gibi Doğu Cephesinde savaş da son bulmuştu.

²⁶ TBMM İcraat Raporu s. 2.

²⁷ Hikmet Gezer, a.g.e. s. 60 .

²⁸ 2. Rapor s. 110.

Resim 92: Kurtuluş Savaşı yıllarında TBMM-HAC işbirliği

Murahhasası yaklaşık 1,5 yıllık yaptırımlarını açıklayan “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Teşekkülünden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1336-23 Eylül 1337” başlıklı raporu hazırladı.²⁹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin yöneticilerinin Kuvayı Milliye hareketine gönül vermiş aydınlar olması TBMM ile Cemiyet arasında sıkı iş birliği kurulmasını, şubeleri de Kurtuluş Savaşının amacının daha yaygın kitleler arasında daha iyi kavranmasını, etkinliklerinin de ulusal çıkarlar açısından daha iyi değerlendirilmesini sağladı. (Resim 92) Meclis’te Dr. Adnan Bey gibi hem Cemiyet’te aktif görevi olan hem de siyasal söz sahibi kimselerin bulunması, Hilal-i Ahmer’in Ankara’daki mekanını da İstanbul’daki gibi yurtseverlerin uğrak yeri yaptı. Kurtuluş Savaşının aydın kadrosu birçok can alıcı konuyu tartışıp pek çok yurt sorununu çözmek için o çatı altında çalıştılar. Bir başka söylemle Ankara, Cemiyetin Anadolu’daki temsilciliği oldu.³⁰ Burdaki ruh o dönemi anlatan önemli yapıtlarda “...Hilal-i Ahmer’e koşuyorduk, başlangıçtan beri burası vatansever ocağı idi. Gizli Anadolu haberlerini hep oradakilerden alırdık.”³¹ gibi bilgi ve duygu içeren satırlarla anlatılmıştı.

Öte yandan, barışın sağlanabilmesi için yabancıların Türklerin tek isteğinin kendi topraklarında bağımsız yönetim olduğunu bir an önce

²⁹ Yukarda adı geçen rapor.

³⁰ Ahmet Emin Yalman, a.g.e. s. 285.

³¹ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1969, s. 291.

kavramaları gerektiğini gözönünde tutan TBMM de yabancılara bunu anlatabilmek için Hilal-i Ahmer'in dış ülkelerle iletişiminden yararlanmayı düşündü. Bu kapsamda Cemiyet'in eski başkan yardımcılarında, Dünya Savaşı yıllarında da gönüllü muhasebeciliğini yapan ve *Hilaliahmerci* namıyla tanınan Hamid Bey'i (Hasancan) 1920 Kasımında İstanbul'da Hilal-i Ahmer'in temsilcisi olarak görevlendirdi. TBMM, özellikle uluslararası ortamda sesini ilk kez resmen duyurduğu II. Londra Konferansı'ndan sonra yabancı devletlerle ilişkiler daha önem kazanınca İtilaf Devletleri temsilcileri, komutanları ve yabancı ülkelerin temsilcileriyle yapılan görüşmelerde ve türlü anlaşmaların hazırlanmasında Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan yazışan Hamid Bey'den çok yararlandı. Kurtuluş Savaşı boyunca da Kurum'a yapılan dış bağışlar ve yardımlarla ilgilenip hesap işlerini yürütmeyi sürdüren Hamid Bey'se yeni görevinde de çok başarılı oldu.³² Örneğin, onun çevirmenliğinde İngiliz temsilcisi Sir Horace Rumbold ile yapılan görüşmelerden sonra esirlerin değişimine ilişkin anlaşmanın imzalanmasıyla, Türk-İngiliz ilişkileri düzeldiği gibi Anadolu'daki İngiliz tutsaklara karşılık Malta'daki Türk tutsaklar özgürlüklerine kavuşabildi.³³ Hamid Bey'in birkaç yazışmadan sonra 23 Ekim 1921 tarihinde imzaladığı aşağıdaki anlaşma, TBMM'nin Hilal-i Ahmer'e verdiği yetkilerin de önemli bir göstergesidir:³⁴

“Vesikaya imzasını koyan ben Hamid Bey, Anadolu'da bulunan her cinse mensup Britanya esirlerinin Malta'daki her kategoriye mensup Osmanlı esirleriyle tüme tüm esasına müstenit olarak 1, 10 ve 21 Ekim tarihli memorandumlardaki şartlarla Haşmetlu İngiltere Kralının Yüksek Komiseri Ekselansın bana 4 Ekim 1921 tarihinde verdiği mektup mealine uygun olarak mübadelesini Ankara'daki TBMM Hükümeti adına kabul ettiğimi beyan ederim.

İstanbul, 23 Ekim 1921 (İmza) A. Hamid”

1921 yılı başında Fransa, Kilikya bölgesinde sürdürdüğü işgale son vermeyi düşünmeye başladığında TBMM Hükümeti ile barış koşullarını görüşmek için ilk başvurusunu Hilal-i Ahmer aracılığıyla yapması,³⁵ mütareke yıllarının kargaşası içinde bile Kurum'a duyulan güvenin bir

³² Fethi Tevetoğlu, *Kızılaycı Hamid Bey*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt 3, Sayı 9, s. 682-90.

³³ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara 1971, s. 193. (“Britanya Hükümeti Malta'da enterne edilen 51 Türk'ün Anadolu'da mevkuf tutulan 17 Britanya tebaasıyla mübadelesine karar vermiştir.” Times, 5 Ekim'den)

³⁴ İbid. s. 193-194.

³⁵ K.A.D. 07 IV-M1 1919-23.

başka çarpıcı göstergesidir. Zaten öbür yabancı ülkeler de Cemiyet'in özellikle yeniden yapılanmasından sonra devletle sıkı bağlantıları hatta savaşlardaki içiçeliği dolayısıyla resmi ilişkilerinin birçoğunda Hilal-i Ahmer'e de başvuru mercii olarak yaklaşmaya alışmışlardı. Bu durum, iki taraf için de bir sorun oluşturmazken, yabancı ülkelerde Kurum'a duyulan ilgi de ona bir çok kez TBMM'nin başarıları oranında artıyordu. Nitekim, 1921 yılının güzünde TBMM ile yapılan anlaşmalarla Fransız ve İtalyan işgallerinin son bulmasından sonra bazı Avrupa ülkelerinin Cemiyet'i daha iyi tanımak hatta ondan yararlanmak için yayınlarına abone olmaları bu ilginin bir göstergesiydi. 7 Ekimde Cemiyet Merkezi'ne başvurarak yayınlamaya başladığı bültenin ve salgın hastalıklarla ilgili yayınlarının düzenli olarak gönderilmesini isteyen Çekoslovakya, bu ülkelerden biriydi. Cenevre'den Kızılhaç Genel Merkezi'nin 12 Kasım tarihli yazıyla Hanımlar Takvimi'nin gönderilmesini istemesi, 8 Aralık'ta Japon Kızılhaç'ının Kurum yayınlarını isteyip iş birliği önermesi; Brezilya, Polonya ve Avustralya'nın karşılığında kendi yayınlarını yollayacaklarını bildirerek Hilal-i Ahmer dergisinin gönderilmesini istemeleri³⁶ de TBMM ile Kurum'un iş birliğinin ikisine de yarar sağladığını anlatan gelişmelerdi. Bu bağlamda TBMM'nin kuruluşunu izleyen süreçte Ankara Hükümeti'nin dış ilişkilerinin kurulup genişlemesine yardımcı olmak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Milli mücadele'ye bir katkısıydı. Ancak işgallerle birlikte çarpışmaların başladığı, sonra da yayıldığı bölgelerde yaralı-hasta asker ve sivillere tıbbi bakım sağlamaksa kurumunun önceki savaşlarda da özenle yerine getirdiği asli göreviydi. Kurtuluş Savaşı, Dünya Savaşı'nın bir anlamda devamı olduğundan, Cemiyet dört yıl boyunca herşeyini karşılayarak Osmanlı cephelerine gönderdiği ve bazı yerlerde hizmetlerini hala sürdüren Sağlık Heyetlerini bu kez de Misakı Milli sınırları içinde seferber etti.

Anadoluda HAC İmdat Heyetleri

Kurtuluş Savaşı boyunca Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti çarpışma bölgelerinde askerlerin, geri kalan yerlerde de sivil yaralı ve hastaların bakımı, bunun için gereken sağlık personelinin, hastaneler başta bütün sağlık birimlerinin her türlü araç-gereç-ilaçlarının sağlanmasıyla doğrudan ilgiliydi. 1920 yılı başında Anadolu'da Trabzon, Aksaray, Alaşehir ve Nazilli'de sağlık heyetleri vardı. Kurum bunlara yenilerini eklerken çalışanlarını da sağladı. Çeşitli yükümlülükleriyle imdat heyetlerinin ayda 12.000 lirayı bulan ödenekleri ve günlük harcamalarının karşılanması elbette yine Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne kalmıştı. Bunun için yöneticilerin gözleri yurt içi-yurt dışı bağışlara çevrilirken Eskişehir Murahhaslığı elinde

³⁶ İbid.

olan nakiti ve depoladığı gıda, sağlık, tüketim malzemelerini heyetlere verilmek üzere Ankara'ya ulaştırmakta gecikmedi.³⁷

Zaten doktorlara olan büyük gereksinim dolayısıyla o yıl Tıp Fakültesi mezuniyet sınavlarını olağan zamanından iki ay önce yapmış, HAC Genel Merkezi de büyük bir gizlilik içinde yeni mezunlar dahil Anadolu'ya geçmek isteyen doktorların İnebolu yoluyla Ankara'ya gitmelerini sağlamıştı. Ankara Hilal-i Ahmer Merkezi de bu genç doktorları gerekli yerlerde kurduğu İmdat Heyetlerinde görevlendirirken çoğu Eskişehir'deki depodan gönderilen 40.000 parçadan fazla çorap, çamaşır, giysi, battaniye; 23.000 avcı yeleği, 1600 eldiven, 15.000 metre pamuklu kumaş ve 12.000 metre Amerikan bezi, 1000 kilo pamuk de içeren yardım malzemesini ve 22 hasta nakil aracını heyetlerle birlikte gerekli yerlere ulaştırdı.³⁸ Bunun yanı sıra heyetlerin geçiş yollarında özellikle Polatlı, Konya, Ereğli, Ulukışla, Yenice dolaylarında günde yaklaşık 3000 bardak çay ve çorba dağıtılan, yaralı askerlere bakım yapılan yardım istasyonları kurdu.³⁹

Böylece başlatılan İmdat Heyetleri'nin iş yapabilmeleri araç-gereç-malzemenin, tıbbi, teknik ve hizmetli elemanların bulunmasını, çarpışma bölgelerinde yaygınlaştırılması nakil araçları sağlanmasını, yapılanların izlenmesi de haberleşme ağı kurulmasını gerektiriyordu. Bunların yanı sıra heyetleri yaygın hizmet vermek üzere görevlendirmek ve en önemlisi, giderlerini karşılamak Cemiyet'in payına düşen ve hiç de kolay olmayan işlerdi. Kısacası, bunların hepsinin düzenlenmesi Cemiyet'e, heyetlerin savaş ortamında güvenliğinin sağlanması da Allah'a kalmıştı.

Göreve gelen İmdat Heyetleri'nin hepsi de öncelikle Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulanlar gibi sorumlu oldukları bölgelerdeki yaralı-hasta askerlerin ve sivillerin sağlık durumlarıyla ilgilenmek, insan gücü başta olmak üzere tıp personeli sağlayıp gereken yerlerde hastaneler, dispanserler açarak bu ilginin gerektirdiği altyapıyı oluşturmakla yükümlüydü. Hilal-i Ahmer'e gelen paranın bir kısmı heyetlerin yardımıyla hastane, dispenser, çayhane, aşhane ve yardım istasyonları kurmak için kullanılıyordu. Çayhaneler, aşhaneler ve yardım istasyonları hem yerleşik halka hem göçmenlere hizmet veriyor, cepheden gelen yaralı-hastalara bakılan hastanelerde de haftanın belli günlerinde fakir halka ve göçmenlere bakılıyordu.

İmdat Heyetleri'nin bir yararı da Genel Merkez'le olan yazışmaları ve görev bölgelerine ilişkin raporlarında verdikleri sayısal ve toplumsal

³⁷ TBMM İcraat Raporu s. 6-7.

³⁸ TBMM İcraat Raporu s. 21-22.

³⁹ OHAC 1335-1338, s. 274 .

bilgilerle Kurtuluş Savaşı'nın gerçek bir panoramasını çizmeleriydi. İlk okunduğunda sadece durum hakkında Merkez'e bilgi verilmesi gibi görülen bu yazışmalardan Anadolu'nun ve işgal-savaş mağduru insanların durumları tam olarak öğreniliyordu. Böylece hükümetin olanaksızlığı, işgale uğrayan bölgelerde evlerinden barklarından yoksun bırakılan halkın mağduriyeti, işgalcilerden korkusu, onların sivil halka olumsuz davranışları ortaya çıktığı gibi savaş dolayısıyla üretimin çok aksadığı, bunun da Anadolu'daki insanların daha büyük yoksulluğa düşmesine yol açtığı sayısal verilerle öğreniliyordu. Kuruluşundaki yansızlık ilkesini çoğu kez göz ardı eden Salib-i Ahmer dahil yabancı yardım heyetlerinin yardımlarını çoğu kez Hristiyan halka odaklayan yanlı tutumları da ayrıca gözler önüne seriliyordu. Sözün özü, savaş yıllarında bu heyetler, Anadolu'nun hemen her bölgesinde TBMM'nin gözü-kulağı oldular.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin, Kurtuluş Savaşı boyunca görevlendirdiği İmdat Heyetleri Trabzon, Erzincan, Elazığ ve Erzurum'a odaklanan Doğu Anadolu, Vilayat-i Garbiye yani Batı Anadolu'da Akhisar-Nazilli; İzmir, Alaşehir, Adana-Konya, Karamürsel, İzmit, Bilecik ve Gördes'te Beşinci İmdat Heyeti; Sakarya ve havalisinde Haymana, Mihaliçcik, Sivrihisar; Antep ve Havalisinde Birinci ve İkinci Antep Yardım Heyetleri; Muğla, Çine Bozdoğan İmdat Heyetleri ve Memalik-i Müstahlasla (kurtarılmış bölgeler) olarak Uşak-Afyonkarahisar, Bilecik-Eskişehir, İzmir-Manisa, Aydın, Balıkesir-Bursa heyetleriydi. Doğu Trakya'ya ise imdat heyeti gönderilmemiş ama ayrıca yardım yapılmış, bütün gereksinimleri Hilal-i Ahmer tarafından gönderilmek üzere Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Keşan ve Çorlu'da birer hastane, Vize'de bir dispenser açılmıştı.⁴⁰

Daha Kurtuluş Savaşı örgütlenmeden gönderilmeye başlanan imdat heyetlerinden Doğu Anadolu'daki Erzurum ve Mamuretülaziz'deki (Elazığ) heyetleri daha İstanbul işgal edilmeden görevlerini yerine getirmiş olarak Merkez'e dönmüşlerdi. İstanbul'un işgaliyle öbür heyetlerle Genel Merkez'in bağlantısı kesildiği gözetilerek çarpışma bölgelerine gönderilen sonraki imdat heyetleri, Ankara'dan yönlendirildi. Merkez'den kopmuş olan Trakya, Akhisar, Nazilli ve Alaşehir'deki imdat heyetleri de Ankara ile bağlantı kurabildikleri için bu yönlendirme kapsamına girebildiler. Şimdi Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan İmdat Heyetleri'ne daha yakından bakalım:

Doğu Anadolu İmdat Heyetleri

İzmir'in işgali üzerine Türk halkı Ege kıyılarında Kuvayı Milliye (ulusal güç) olarak örgütlenip Yunan askerlerine karşı koyarak Kurtuluş

⁴⁰ 2. Rapor, s. 163-178.

Savaşın ilk adımlarını atarken fiilen sona ermiş olan Dünya Savaşı boyunca yaşanan sıkıntılar Doğu Anadolu'da neredeyse aynı yoğunlukla sürmekteydi. Rus işgaline uğrayan topraklarından kaçmış olan ve Rus orduları geri çekilince yerlerine geri dönen halk fakir, aç ve perişandı. İyice kötüleyen sağlık koşullarında başgösteren bulaşıcı hastalıklar çoğu kez salgınlara dönüşüyordu. Ayrıca pek çoğu Ermeni komitelerinin tahrikiyle çıkan olayların yol açtığı 1915 Göç Yasası'nın öncesinde ve sonrasında Ermenilerle ve bu ulusu kullanarak siyasal çıkarlar sağlamaya çalışan büyük devletlerle yaşanan sürtüşmeler de şekil değiştirmiş olarak sürüyordu. Mondoros'un 24. maddesi ile bu bölgede İtilaf Devletleri'nin istediği Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Mamuret-ül Aziz, Bitlis ve Van illerini de kapsayan Ermeni Devleti'nin kurulmasına ortam yaratılması, sürtüşmeleri derinleştiriyordu. Bu gergin ortamda kurulan Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetiye, Sivas Kongresi ile yerel örgütlenmelerin birleştirilmesinden aylar önce, rastlantı olarak 19 Mayıs 1919 tarihli aşağıdaki yazısıyla Hilal-i Ahmer Merkezi'ne başvurarak bir imdat heyeti gönderilmesini istemişti:⁴¹

*Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Riyaset-i Aliyyesine*

Efendim Hazretleri

Harbin en ziyade tahribatına saha olan mevaki eyalat-i şarkıye namı verilen Sivas, Erzurum, Mamuret-ül Aziz, Bitlis, Van vilayetleri olduğu heyet-i muhteremelerinizce malum bulunduğu için bu tahribatın vüsat ve ehemmiyeti hakkında izahata girişmeyi zait add ve bu altı vilayetteki ihtiyacı kısmen nazar-ı refet ve dikkat-i aliyelerine vaz ederiz. Şöyle ki bu altı vilayet hastaları bugün acil müdavata üryanları çamaşır ve bir lokma ekmek için feryat ve figanla vakit geçiren açları erzaka şiddetle muhtaçtırlar. Tarih-i teşekkülünden beri muhterem Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin her halü müzayıkada diriğ buyurmadığı nazar-ı şükranla görülen asar-ı şefkat ve muavenetten bu bedbaht vilayetler ahalisinin mahrum edilmeyecekleri kanaatinde bulunan ve sefaletin derecesine bihakkın vakıf olan cemiyetimiz, ahali-i mezkurenin ahval-ı sıhhiyelerini yakından tetkik ve acil tedavi-i ibtidaiyelerini temin eylemek ve en muhtaç olanlara hemen çamaşır ve ecza-yı tıbbiye ve erzak tevzi eylemek üzere oralara cemiyet-i muhteremeleri tarafından kariben bir heyet-i imdadiyenin izamını ihtidar ederim efendim hazretleri.

19 Mayıs 335

*Vilayat-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı
Milliye Cemiyeti Reisi Esbak Hicaz Valisi
İmza: Ahmet Nedim*

*Bu babdaki komisyon evrakı ile beraber
Merkez-i Umumiye arz ve takdim*

⁴¹ K.A.D. 119. Belgenin fotokopisi için bk. Belge: 89.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yönetim Kurulu bölgedeki sıkıntıları da anlatan bu isteği değerlendirerek Doğu Anadolu'da en çok zarar gördükleri saptanan Trabzon-Erzurum-Erzincan ve Doğu Mamuret-ül Aziz (Elazığ) illerini üç bölgeye ayırıp her birine dörder ay görev yapmak üzere toplam üç imdat heyeti göndermeyi kararlaştırdı. Bu karar çerçevesinde heyetlerin her birinde bir başkan, bir idare memuru, iki doktor, bir katip, iki hastabakıcı ve gerektiğinde sayısı arttırılabilecek altı hizmetli olacaktı. Böylece kurulan heyetlerin her biri yanlarına halka dağıtmak üzere bol hububat, süt mamulleri, şeker, çamaşır, ilaç; hastanelerde kullanılmak üzere de tıbbi gereçlerle basma ve Amerikan bezi de alarak Haziran ayının son günlerinde İstanbul'dan ilk durakları olan Trabzon'a doğru Karadeniz'e açıldılar.⁴²

Doğu Anadolu İmdat Heyetleri'nden Trabzon'da görevlendirilen, işine yolu üstündeki işgal görmemiş yerler olan İnebolu, Samsun ve Giresun'a uğrayarak başladı. Yoksulluğun çok daha fazla olduğu Giresun yöresinde heyet üyeleri "açlıktan iskelete dönmüş sokakta yatıp kalkan insanların gümrükten nakledilen hububatın yere saçılan taneleri ve gübrelerin içinden ayırdıkları arparlarla," orada yetişen "domuz lahnesi" dedikleri bir tür bitki ile beslendiklerini gördüler. Bunun üzerine derhal gerekli malzemeleri getirterek 500 kişiye sıcak gıda dağıtılan bir aşhane, hastalara bakacak bir muayenehane, 25 yataklı bir hastane kurdular.⁴³ Sokakta kalmış 350 çocuğu korumasına alıp varlıklı kimselerin parasal katkısıyla bir de yetimhane kuran heyet, Amerikalı misyonerlerin Rum ve Ermeni yetimhanelerine sağladığı olanakların hiçbirine sahip olmayan Türk yetimhanelerine de eğildi. Giresun yetimhanesinin bir aylık gıda gereksinimini karşıladığı gibi orada kullanılmak üzere yüklü bir miktar tıbbi malzeme ve ilaç yardımı da yaptı. Yunan Salib-i Ahmeri'nin gönderdiği heyetin Trabzon'da açtığı hastaneninse bu bölgeyi dolaşmakta olan Amerikan heyetlerinin⁴⁴ sağladığı olanaklarla çalıştığını gördü. Amerikan ve

⁴² 2. Rapor s. 139-141.

⁴³ İbid, s. 140-141, Vakıt 16 Temmuz 1919.

⁴⁴ Paris Barış Konferansı'nda Başkan Wilson'a yapılan öneri doğrultusunda Türk topraklarında mandaterlik üstlenmeye karar vermek durumunda olan Amerika, bu aşamada Türkler ve Ermeniler başta olmak üzere Hristiyan Osmanlı vatandaşlarının durumunu yerinde incelemek üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerine hatta Surye-Filistin ve Kafkaslara çeşitli heyetler göndermişti. Görünürde Ortadoğu'da görevlendirilen yardım kurumu olan ama Amerikalı misyonerlerle iç içe çalışan Amerika Şark-i Karib Muavenet Hey'eti (Near East Relief), Amerikan Parlamentosuna mandaterlik konusunda karar verebilmesi için gerekli bilgileri sağlamak üzere gönderilen özünde siyasal amaçlı heyetlere ve Hristiyanlara parasal katkılar sağlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bk. Joseph L. Grabill, Protestant Diplomacy and the Near East, Minneapolis 1971, s. 72, 212-240; Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu (Ermeni Meselesine Dair), İstanbul 1981.

Yunan heyetlerinin yaptıkları işin ruhuna uymayarak sadece Hristiyanlara hizmet verdiklerine tanık oldu. Böylece bu kimseler arasında yoksul olan kalmadığını gözlediği gibi halktan da Amerikan komisyonunun Giresun'daki Rum ve Ermeni yetimhanelerine 20.000'er liralık yardım yaptığı halde Müslüman yetimhanesini ziyaret bile etmediğini öğrendi.⁴⁵

Trabzon'da Bayburt ve Gümüşhane'den gelen 30.00 göçmene ve kimsesiz kalmış yüzlerce çocuğa eğildiği için planlanan süreden daha uzun kalan heyet, göçmen olmasa da yardım bekleyecek başka bir kanalı olmayan yoksul halktan yardımını esirgemedi. Kelkit'ten ve Şiran'dan kent merkezine gelen fakir halkı üretken ve kendine yeterli duruma getirebilmek için polis yardımıyla toplattığı 100 kişiyi gündelik ücret karşılığında fındık bahçelerinde çalıştırarak yoksulluktan kurtarması, heyetin yerel halka yardımlarına sadece bir örnekti.

İmdat Heyeti'nin görevi burda bitmediğinden Trabzon'da bir altyapı kurduktan sonra yeterli malzeme ve hasta bakımı yapabilecek eleman bırakarak kentten ayrıldı. Yaygın olan sıtma, frengi, bel soğukluğu, uyuz gibi hastalıklara yakalanmış olanları tedavi etmek, bu ara halka gerekli birtakım malzemeleri ve erzağı dağıtmak için civar kazalarda dolaştı.⁴⁶ Gittiği her yerde çok ileri boyutta yoksulluk yaşandığını görünce yardımlarını daha yaygınlaştırmak için çalışma alanını Ordu-Tirebolu-Samsun (Canik) ve Perşembe'ye kadar genişletti.⁴⁷

Doğu Anadolu'daki İkinci İmdat Heyeti'nin türlü zorlukları ve nakliye sorununu çözerek ulaştığı Erzincan yöresi de Dünya Savaşı sırasında çok sarsılmıştı. Bu bölge halkının öncelikle gıda malzemesi beklediğini öğrenen heyet, onlara gereken tohumu ve araçları getirterek istedikleri tahılı yerinde ürettirmekle kalıcı çözüm sağlayacağını düşündüyse de bunun maliyetinin çok yüksek olacağını hesapladı. Mevsim dolayısıyla biraz hafiflemiş olan açlık sorununun kış gelince artacağını göz önünde tutarak birçok engeli aştı ve halka beklediği gıda malzemesini ulaştırdı. Bu sorunu çözünce üç ay içinde sıtma, uyuz, lekeli humma, frengi gibi hastalıklara yakalanmış olan 2.162 hastanın başvurduğu ve ücretsiz bakıldığı bir dispanser açabildi. Yetimhane binasını onararak 1.500 çocuk barındıracak duruma getirdi, bu çocukların bir yıl boyunca her türlü gereksimlerini karşılamayı üstlendiği gibi 90 ton hububat ve 1.500 kilo kavurma sağladı. Heyet üyeleri ayrıca Pülümür, Refahiye, Kuruçay ve Kemah ilçelerini de dolaşarak köylere kadar uzandı ve yoksul halkın ilaç, çamaşır, çarık, sabun

⁴⁵ 2. Rapor s. 140.

⁴⁶ İbid, s. 142.

⁴⁷ K.A.D. 265-1, 1920.

Resim 93: Harap olmuş Anadolu'da HAC yadına koşuyor

gibi ihtiyaçlarını karşıladı, gerek görülen yerlerde dispanserler açarak yüzlerce kişiye çiçek aşısı yaptı. Malatya üzerinden Sivas'a da geçerek yaklaşık altı ay içinde 3500 kilometre yol yapan heyet, uğradığı yerlerin hepsinde bir süre de olsa yetebilecek kadar gıda, giyim ve ilaç türünden gereksinim maddeleri bırakarak İstanbul'a döndü.⁴⁸

İstanbul'dan Dr. Lütfü Bey'in (Kırdar) başkanlığında yola çıkarak Doğu Anadolu'ya gelen Erzurum Heyeti de Trabzon'dan Bayburt'a naklettiği malzeme ile kent merkezinde ve ilçelerde eczaneler, dispanserler açtı. Başka tıp ünitelerinde de çok sayıda hastaya bakan heyet günde ortalama 100 hasta tedavi edip bir yandan da ihtiyacı olanlara erzak ve eşya dağıtarak halkın türlü gereksinimlerini karşılamak için özveriyle çalıştı. (Resim 93) Görev süresi boyunca illerin dolaylarındaki köylerde de yardım malzemesi dağıtmak istediye de yaklaşık 200 köyün hepsini gezme olanağı olmayacağını hesaplayarak bazılarının halkını Hart, Pular ve Maden gibi yerlere toplayarak dağıtımlarını yaptı. Halkın yoksulluğu kadar güvensizliğini de farkedenden heyet üyeleri, bu yüzden bazan yardım yapmakta bile zorlandıklarını Bayburt'un bir köyünde yaşadıkları ilginç olay örneğiyle Genel Merkez'e özel bir notla iletmişlerdi. Buralardaki insanların nesnel ve tinsel çaresizliklerine de çok iyi bir örnek olan bu olay, heyet üyelerinin yeterli yardım malzemesi getirmek için halkın durumunu saptamak üzere jandarma eşliğinde gittikleri köylerden birini bomboş bulmalarıydı. İlginç olduğu kadar acıklı gelişme de bölgeyi iyi tanıyan deneyimli jandarmalar karşılına çıkıp köyün tamamen terk edildiğini

⁴⁸ 2. Rapor s. 140-44.

söyleyen bir ihtiyara gelenlerin amacının halka yardım dağıtmak olduğunu söyleyince, heyetin düşman veya askere almak için gelen devlet görevlileri olduğunu sanarak biryerlere saklanan köylülerin yardım alabilmek için hemen ortaya çıkıverdikleriydi.⁴⁹

Heyet, Erzurum'a geldiğinde daha önce kurulmuş olan 300 çocuğun kalabileceği yetimhaneyle 200 yataklı hastaneyi de yokluktan dolayı çalışamaz bir halde bulmuş ve Maliye Nezareti'nin de yardım etmesi için istekte bulunduğu bu iki üniteye onları iş yapar duruma getirecek donanımı sağlamıştı. Sıraya gittiği Diyadin, Taşlıçay ve Beyazıt'ta da yoksulluğun çok ileri boyutlara vardığını gözleyen heyet,⁵⁰ buralarda yerel halka gösterdiği ilgiyi Erzurum ilinin türlü yerlerine sığınmış olan çok sayıda Kafkas göçmenden ve yetimlerinden esirgemedi. Sonunda, kimine ilk yardım yapmak durumunda kaldığı göçmenlerin bir çoğunu üretken olup kendilerini geçindirebilecekleri yerlere göndermekle de uğraştığından, dört ay sürmesi planlanmış olan görevini üç ay daha uzatarak tamamlayabildi.⁵¹

Doğu Anadolu'daki İmdat Heyetleri, 1919 Eylülünde Mondoros'ta, Ermeni illeri olarak söz edilen bu bölgede Ermeni Devleti kurulması ve Osmanlı topraklarında Amerikan mandası olabilirliği üzerine incelemeler yapan Amerikan heyeti ile de karşılaştı. *General Harbord Heyeti* olarak adlandırılan bu heyetin üyelerinin de gözlemleriyle anladıkları gibi burdaki Amerikalı misyonerler Hristiyan halka kucak açmış,⁵² onların eğitim ve sağlık alanları başta olmak üzere pek çok eksikliklerini gidermişlerdi. Dolayısıyla Anadolu'daki Rumlarla Ermeniler Türk halka göre her bakımdan oldukça iyi durumdayken Hilal-i Ahmer heyetleri, Türklere uzanan tek yardım eli olmuştu. Olağanüstü gayretle çalışan imdat heyetlerinin ülkenin siyasal durumunu iyi bilen üyeleri birkaç yerde Amerikan heyetinin üyeleriyle de görüşüp onlara Türklerin sürdürdükleri mücadelenin amacını da anlatmış, bu bağlamda Amerikan heyetinin mandayı önermeyen raporunun yazılmasında katkılı olmuşlardı.⁵³

⁴⁹ İbid s. 145.

⁵⁰ İbid, s. 146-147.

⁵¹ Vakıf, 21 Aralık 1919.

⁵² Protestanlığı yaymak için 1820 yılından beri Anadolu'ya gelmekte olan Amerikalı misyonerler Osmanlı yönetimi İslam nüfusun din değiştirmesini yasakladığından, Bab-ı Âli ile iyi ilişkiler sürdürmek uğruna Müslümanlarla yakınlık kurmaktan sakınmış ve çabalarını Osmanlı Ermenileri arasında sürdürmüşlerdi. Ayrıntılı bilgi için bk. Seçil Karal Akgün, *Osmanlı İmparatorluğunda Mormon Misyonerler*, İstanbul 2014.

⁵³ Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, İstanbul 1981, s. 124. Nitekim, General Harbord da, raporunda Hilal-i Ahmer üyeleriyle görüşmelerini ayrıca belirtmiştir. Bk. s. 8.

Doğu Anadolu İmdat Heyeti'nin halka yardım eli uzatırken kendinden beklenenden daha fazlasını yerine getirdiğini yerel yetkililer de olumlu yazılarla İstanbul'a bildirmişlerdi. Aşağıdaki belge, Heyet'in çalışmalarından duyulan memnuniyetin Dahiliye Nezareti kanalıyla Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'ne bildirildiği yazılara bir örnektir.⁵⁴

*Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Saniye-i Aliyyesine
Atıfettü Efendim Hazretleri*

Erzurum'da bulunan Hilal-i Ahmer İmdat-ı Sıhhi heyeti tarafından aceza ve eytam ve muhtacin-i mahalliyeden mühim bir kısmının iâşe ve ilbasından başka heyet-i mezkure mensubinininden Dr. Şekip Bey vasıtasıyla Tercan kazası dahilinde 2000'i mütecevaz erbab-ı ihtiyaca çamaşırılık bez tevzii ve bir çok hastalara müdvat-ı muktaziye icra edildiği Erzurum vilayetinden işar kılınmış olmağla muhtacin-i mezkure hakkında bezl ve isar edilegemekte olan işbu muavenet-i himayetkaraneden dolayı beyan-ı teşekküre müsaberet kılındı. Ol babda emir hazret-i menleyhilemrindir.

*Fi 2 Rebiülevvel 338 13 Kanun-ı Evvel 335
Dahiliye Nazırı namına Müsteşar Keşfi
Heyet-i İdareye - Merkez-i Umumiye 556*

Batı Anadolu İmdat Heyetleri

Ege şeridi Mondoros'u izleyen ilk aylarda işgale uğramadığından bu yörede çatışma da olmamıştı. Ama bu bölgedeki Türk halkın büyük bir kısmı Yunanistan'ın İtilaf Devletleri tarafından desteklenen bir hareket hazırlamakta olduğu ve Rumların da onlara katılacağı kaygısındaydı. Bölgede çok iyi örgütlenmiş olan Salib-i Ahmer'in, Rumlara silah sağladığı söylentileri kulaktan kulağa yayıldıkça da bu kaygı güçleniyordu. Hilal-i Ahmer yönetmeliğinde ise Osmanlı sınırları içinde ancak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin örgütlenmeler yapabileceği, Salib-i Ahmer'in de resmi onay alarak *insani hizmet amacıyla* şubeler açabileceği yer almıştı. Hilal-i Ahmer bu ilkeyi göz ardı ettiği için eleştirilmeye başlanınca Mondoros'u izleyen karışık durumda Batı Anadolu'da programlı etkinlikler gerçekleştiremeyen Cemiyet'in yöneticilerinden Dr. Adnan Bey, 1 Mayıs günü Genel Merkez'de yapılan toplantıda bölgeye bir heyet gönderilmesini önerdi. Ancak bu yönde bir adım atılmadan Mondoros'u işlerine geldiği gibi yorumlayan İtilaf Devletleri'nin yönlendirdiği siyasal gelişmelerle korkulan oldu ve 14 Mayıs 1919'da İzmir işgal edildi.

Ege Bölgesi'nde Türk egemenliğini tehdit eden bu işgal, hastane veya Hilal-i Ahmer istasyonu gözetmeksizin her yeri yakıp yıkan, sivil halkı kadın, yaşlı, çocuk ayırmadan öldüren Yunan güçlerinin hızlı

⁵⁴ K.A.D. 119. Teşekkür yazısının fotokopisi: Belge: 90.

ilerleyişiyle çarçabuk Aydın-Nazilli yöresine kadar genişledi. Osmanlı Hükümeti, Rumlardan da destek gören işgalcilerin halka karşı insanlık dışı davranışlarına oldukça suskun kalırken on binlerce kişi canlarını İtalyan işgal bölgesine sığınarak kurtardılar. Sadece Aydın'dan ine'ye göçenlerin sayısı 25.000'e ulaşınca ine Belediyesi'nden onaylı bir tutanakla Aydın Belediye Reisi Reşat Bey, bu ilin Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Hoca Esat Efendi ve çevirmen olarak şemsettin Bey'in İstanbul'a gidip durumu hkmet yetkilileri ve İtilaf Devletleri temsilcileri ile görüşmeleri kararlaştırıldı. Kuvayı Milliye'ye hiç de hoş bakmayan Bab-ı Âli'de ve Saray'da pek de iyi karşılanmayan bu ekip, İstanbul'daki yabancı elçiliklerle de görüşüp ine yöresine resmi bir inceleme heyeti gönderileceği ve Hilal-i Ahmer'e yardım edileceği sözünü alarak geri döndü.⁵⁵ İşte Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Batı Anadolu İmdat Heyetleri de bölgeye bu aşamada yani İstanbul'da söz verilen yabancı gözlemci heyet beklenirken gönderildi. Ne var ki Yunan birlikleri ilerledikçe sağlık birimleri işgalcilerin hedefi olmaktan kurtulamadığından bu heyetlerin kurduğu ünitelerin bir kısmı Eskişehir ve dolaylarına nakletmek zorunda kaldılar. Bunlar gittikleri yerlerde görevlerini sürdürürken İç Anadolu'da da ayrı imdat heyetleri görevlendirildi.

Cemiyet Genel Merkezi Batı Anadolu'da görevlendirdiği imdat heyetinin birini Akhisar-Nazilli, brn İzmir-Alaşehir olmak üzere iki bölgeye gönderdi. 1 Ağustosta Akhisar'a varan İmdat Heyeti, Batı Anadolu'daki heyetlerin en belli başlısıydı. Burada belediyenin 14 yataklı Gureba Hastanesi'nin harcamalarını karşılamayı üstlenen heyet Akhisar, Soma ve Kırkağaç'ta da örgütlenerek günde 60-100 kişinin başvurduğu dispanserler kurup çalıştırdı. En ok Kuvayı Milliyecilerin yararlandığı bu dispanserlerin her birinde çarpışmalarda yaralanan veya tifüs, sıtma, frengi gibi hastalıklara yakalanan sivil halka da bakıldı, gerekenlere ilaçlar dağıtıldı. Heyet, Yunan işgalinin yayıldığı Kırkağaç-Balıkesir yöresinden evlerini bırakarak kaanlara da el uzattı. Günde yaklaşık 20.000 kişiye sıcak yemek dağıtılan bir de aşhane kurdu; halkın sıkıntılarını arttıran tifüs salgınının kurbanları için Belediye Hastanesi'nin yatak sayısını arttırdı, özveriyle çalışmalarla hastalığın daha da yayılmasını nledi. Ne var ki ilerleyen Yunanlılar 22 Haziran 1920'de Akhisar'ı ele geçirince heyet, sağlık kuruluşlarındaki eşyalarını ve ilaçlarını bile toparlayamadan Balıkesir'deki çalışmalarını da sonlandırarak Bursa'ya geçti. Ancak bu kente de saldırı an meselesi olduğundan, birkaç gün içinde Eskişehir'e nakletti.⁵⁶

⁵⁵ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt 7, İstanbul 1969, s. 2102-2104.

⁵⁶ 2. Rapor s. 148-149.

Bütün araç ve gereçlerini yitirmiş olan Heyet, Eskişehir deposundan verilen eşya ve malzemeyle canlanınca ilkin bir süre önce kapanmış olan hükümet dispanserinde, ardından elli yatakla kurup II. İnönü muharebesine kadar 100 yatak daha eklediği hastanede yaralı ve hastalara bakarak çalışmalarını sürdürdü. Eskişehir tren istasyonunun yaralıları kabul yeri çayhane haline getirilerek burada binlerce kap çay ve çorba dağıtıldığı gibi hastalar da bakım için durumlarına göre ayrılıp ağır durumdakiler Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne, öbürleri de başka hastanelere gönderildiler. Pek çok savaş yaralısının geldiği bu hastanede "görülen lüzum üzerine" göz, kulak, boğaz şubeleri açıldı ve başka yerde olmayan bu ünitelerde öbür hastanelerin hastalarına da bakıldı.⁵⁷

Garp Cephesi'nin İnönü Muharebeleri'yle daha çok hareketlenmesi, heyetin işini de olukça arttırdı. Askeri gereksinim artınca yatakları çoğaltılan hastanede Eskişehir'in Yunan tehlikesi karşısında 19 Ağustos 1921'de boşaltılmasına kadar 1140 asker⁵⁸ ve birçok da sivil yaralıya bakan heyet, dört yöne giden yolların keşiştiği kentten geçen askeri sevkiyatlara da özenle eğildi. Bu hastanede birçok Türk kadını, heyetin gözetimi altında gönüllü hastabakıcılık yaptı. Bu kadınlardan biri de Birinci İnönü çarpışmaları düzenli ordunun ilk zaferiyle sonuçlanınca Ankara Hilal-i Ahmeri'nin askerlere gönderdiği armağanları getiren Halide Edip (Adivar) Hanım'dı. Ankara'daki Hilal-i Ahmer Merkezi'nde özellikle kadınlar arasında yönlendirici olan Halide Edip Hanım, Sakarya Meydan Muharebesi'nde cepheye gidene kadar Eskişehir Hastanesi'nde çalıştı.⁵⁹

Sakarya Meydan Muharebesinden önce büyük bir kısmı Kırşehir'e taşınan heyetten Eskişehir'de bırakılan ünite, çarpışmalar boyunca buradaki hizmetlerini sürdürdü. Kırşehir'deyse Milli Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Dairesi'nin önerisiyle taburcu edilen subayların daha ileri bakımı gerekenler için masrafları Hilal-i Ahmer tarafından karşılanarak Mekteb-i İdadi binasında açılan nekahathane, heyet gelince 200 yataklı hastaneye dönüştürüldü. Burda ilkin erler, sonra cepheleden yol giderleri Hilal-i Ahmer tarafından karşılanarak getirilen subaylar bakım gördü. Daha önce hastanesi olmayan Kırşehir'de haftada üç gün de halka poliklinik hizmeti verilerek hastanenin çalıştığı 3,5 ay içinde 500 hastaya bakıldı, başvuruların sayısı günde 80'in altına düşmeyen fakir halka da ücretsiz ilaçlar verildi.⁶⁰ Heyetlerin bu tür hizmet verecek cephe gerisi hastanelerin

⁵⁷ TBMM İcraat Raporu s. 12.

⁵⁸ ...73 Yıllık... s. 46.

⁵⁹ Halide Edip Adivar, a.g.e. s. 81, 103.

⁶⁰ TBMM İcraat Raporu. İbid, s. 13, 14.

önemini belirtmeleri üzerine cephe kumandanlıklarına da danışılarak yeni hastaneler kuruldu. Öncülüğü de Isparta'da cephe gerisinde kurulanlar yaptı.⁶¹

Aydın'ın işgali üzerine Yunan askerlerinin zulmünden kaçan 70.000 kadar kadın, çocuk ve yaşlı kimsenin Nazilli'ye kaçması, buraya da Hilal-i Ahmer'in ilgisini gerektiren olağanüstü sağlık sorunları ve mağduriyet getirdi. Bunun üzerine Batı Anadolu'da çalışanların beşincisi olan Nazilli Heyeti kuruldu. Dr. Mehmet Lütfü Bey'in başkanlığında üç doktor, bir stajyer ve birkaç da hastabakıcı ile kurulan bu heyet 13 Ağustos 1919'da, tam da Batı Anadolu'da genişleyen Yunan işgalinde Yunan askerlerinin zulümleriyle yol açtığı acıklı durumun incelenmesi için gönderilen İngiliz heyetinin Dalama köyüne geldiği sıralar⁶² görevine başladı. Bu heyet de hem yerel halkın hem de Yunanlıların zulmünden kaçan sığınmacıların sağlığıyla yakından ilgilendi; oldukça iyi donanımlı, hariciye ve dahiliye bölümleri olan dispanserler kurmanın yanı sıra pekçok başka soruna da çözümler buldu. Nazilli Belediye Reisi de aşağıdaki satırlarla yöreye sadece birkaç ay içinde yaptığı yardımlar için Heyet'e teşekkürlerini bildirdi:⁶³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesinin lütfen izam buyurduğu beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti iki ayı müteceviz bir müddetten beri mesai-i fevkaladesi ve mebzulen sarf ve tevzi ettiği edviye ve mualecatıyla ahval-ı umumiye-i sıhhiye üzerinde pek bariz ve meşkur bir tesir icra etmiş ve umumun azim minnet ve şükranlarını celp eylemiştir. Bu şefkatli ve alicenap müesese, bikes bivaye binlerce muhacirin ve hastagna iade-i sıhhatle onları memleket ve millete nafi birer uzuv haline getirmiştir. Bilumum muhacirin ve ahali bu müessese-i insaniyeyi himaye-i tacdaranesi ile payedar-ı gark-ı şeref kılan zat-ı akdes mulukanenin devam-ı ömr-ü afiyet-i hilafetpenahileri dua-yı vacibü'l-edesanı ifa ve müessisin ve hadimin-i muhteremesine azim minnet ve şükranlarını arz ve beyanına vasita olmağla kesb-i fahr eylerim efendim.

27 Teşrin-i sani 335 Nazilli Belediye Reisi (mühür) (imza)

Nazilli'de dispanser açtıktan sonra dolaylarıyla da ilgilenen heyet 250'şer yataklık birer dispanser açtığı Balyanbolu, Köşk, Yenipazar ardından 50 yataklı bir de hastane açtığı Çine ve 10 kişilik revir de kurduğu Koçarlı ilçelerine uzanıp çaresizlik içinde düşmandan kaçan halka gıda ve giyecek yardımı yaptı. Yunanlıların aksine yardım kurumu ilkelerine bağlı kalan heyet, hastanelerde Rum hekimler çalıştırmaktan kaçınmadığı gibi

⁶¹ ...73 Yıllık... s. 47.

⁶² Celal Bayar, a.g.e. cilt VII, s. 2243-2244.

⁶³ K.A.D. 129. Yazının fotokopisi için bk. Belge: 91.

ayrım yapmadan yoksulluk çeken Rumlara da el uzattı. Nazilli'nin bunu görmezlikten gelemeyen Rum eczacı ve doktorları Mehmet Lütü Bey'e Rum halkının da adına bir teşekkür yazısı gönderdiler. Heyet Nazilli'den ayrılmadan Başkan'a ulaşan Rumca yazılmış bu yazının Türkçeye çevirisi şöyleydi:⁶⁴

*Nazilli Hilal-i Ahmer İmdat-ı Sıhhi Heyeti Reisi
Mehmet Lütü Beyefendi'ye*

“Hadim-i insaniyet Hilal-i Ahmer heyeti muhteremesime ve kemal-i faaliyet ve ciddiyetle teşriki mesai eyleyen etibba-yı hazıradan ecdet, Burhanettin, Vasfi, Celal ve Kemal bey ve efendilere bu müessesesi-i hayriyenin Nazilli'de teessüs ettiği dakikadan itibaren bila-tefrik-i cins ve mezhep biçare ve bikes hastaganın seda-yı istimedine (imdat seslerine) şitabla şayan-ı şükran bir surette takip edilen vazife-i aliyeyi ifa etmek saadetinde izhar ettikleri asar-ı hayriyeden dolayı Nazilli umum Rum ahalisi namına en samimi teşekküratımızı takdim ve hissiyat-ı şükranımızı izhar etmeyi en büyük vezâiften addediyoruz. İlk fırsatta kalbimizi istila eden şu hissiyatımızı alenen dahi izhar edeceğimizin arzıyla ihtiramat-ı faikamızı (üstün saygılarımızı) takdim eyleriz efendim.

10 Temmuz 336 (1920)

Eczacı Sokrat Eczacı Yanko

Doktor Meneluis Eksenvaki

İstasyon memurlarından Filipaki Enestaş

Doktor Pandalaki Garbaloğlu

Doktor Vasilaki Balban

Yunan işgali genişledikçe yaygınlaşan çarpışmalarla yaralılar, yoksulluk ve hastalıklar hızla çoğaldığından heyetlerin yükü de giderek arttı. Bu durumda hepsi de kurdukları hastanelerle dispenselere sürekli yenilerini eklemek veya yerlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Yunan ordsunun 23 Haziran 1920'deki ilerleyişi üzerine dispenserlerin çoğu genişletilmiş üniteler geride bırakılarak Denizli'ye alındı. Nazilli'deki hastanelerse Burdur'a ve Dinar'a taşındı. 27 Temmuzda her iki yerde 50'şer yatakla kurulan yeni hastaneler ve Dinar'a sığınan yüzlerce işgal mağduru için bir dispenser, Antalya'da da bir dispenser ve binlerce tahlilin yapıldığı laboratuvar açıldı. Hepsi de bölge 1921 Ağustosunda Yunanlıların eline geçene kadar hizmet verdi. Hastanelerde 28.855 hasta ve yaralıya, dispenserlerde de 90.233 sığınmacıya bakıldı, gerekenlere ilaçlar verildi. Nazilli Heyeti'nin ateş hattındaki ilkeli ve özverili hizmetlerini devlet yöneticileri de izlediklerinden Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına aşağıdaki mektupla heyete görevi sona ermeden teşekkürlerini sundu.⁶⁵

⁶⁴ 2. Rapor s. 155.

⁶⁵ İbid. s. 154.

Hilal-i Ahmer Beşinci İmdat-ı Sıhhi Heyeti Riyasetine

“İlim ve fennin fezail-i müşfikanesini Nazilli ve civarındaki muhacirine en maddi lekşillerde ve en insaniyetkarane bir mebzuliyet ve ulviyetle takdime muvaffak olarak, oralardaki binlerce muhtac-ı muavenet vatandaşlarımızın müsaide-i imkan valalarıyla rüfeka-yı mesailerine kalbi ve samimi teşekkürlerimi takdim etmekte pek derin bir haz-ı ruhi duymaktayım. Hürmet ve takdirlerimin bütün arkadaşlarıma tebliğine delalet edilmesini bilhassa rica ederim.”

Ege Bölgesi'nde aynı dönemde hizmet veren İzmir ve Alaşehir imdat heyetleri ise Batı Anadolu İmdat Heyeti'nin ikinci kolu olarak 1920 yılının Mart ayı sonunda bir temsilci ve bir idari memurla kuruldu. İşgalden doğan yokluğu, sıkıntıları ve halkın çektiği zulümleri öğrenen Genel Merkez'in İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile görüşerek 20 Martta görevlendirdiği Ahmet Şerif Bey'in yönetiminde çarpışmaların tam ortasında çalışan bu heyetler pekçok zorluk göğüslediler. Halka dağıtılacak ilaç ve yardım malzemesini beraberinde götürün İzmir heyeti kent Yunanlıların yönetiminde olduğundan yeterince etkin olamadıysa da burada kaldığı altı ay boyunca pekçok yaralı ve hastaya baktı. Evlerinden çıkamayacak kadar hasta-düşkün olanlara gezici hekimler gönderdi, erzak ve malzemesini kent halkıyla sığınmacıları ayırmadan paylaştırdı. İzmir Darüleytamı'nın (yetimhane) çok muhtaç çocuklarından ilgisini esirgemedi, Darümuallimat'ın (Kız Öğretmen Okulu) ve Sultaninin (Lise) kimsesiz kalmış gençlerine nakit para, çeşitli kurumlara kinin başta olmak üzere gerekli ilaçlar dağıttı. Harcaması için ayrılan 2.5000 lira ödeneği tükenene kadar hizmet verdikten sonra elinde kalan ilaç ve malzemenin olanak bulduğu kadarını İzmir merkezine devrederek İstanbul'a döndü.⁶⁶

Görevini sekiz ay boyunca sürdüren Alaşehir-Salihli heyeti iki yerde açtığı dispanserlerde 1400, 100'er yataklı hastanelerde üçbine yakın hastaya baktı. Yaygın olan sıtma hastalığına karşı köylere ücretsiz 65 kilo kinin, yoksullara kömür ve un dağıttı. Ne var ki Alaşehir 1921 Mayısında işgal edildiğinde uluslararası konumuna güvenerek kenti terketmeyen heyetin doktor, hastabakıcı ve eczacılarından 73 kişi kurumsal değerleri hiçe sayan Yunan birliklerince tıbbi malzemesine de el koyularak tutsak alındı. Bu kimseler ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey'in bu haksız davranışla Lahey Konferansı kararlarının hiçe sayıldığını hatırlattığı ve o sıralar Trabzon'da olan ve esas görevinin dışında uğraşlar peşinde olduğu bilinen Yunan Salib-i Ahmer Heyeti'ne de aynı şekilde davranılacağını bildirdiği uzun görüşmeler sonunda serbest bırakılıp İstanbul'a dönebildiler.⁶⁷ Zaten bu olayın hemen ardından Ege

⁶⁶ İbid. s. 157.

⁶⁷ İbid s. 156-157; Hakimiyyet-i Milliye 5.5.1921.

Bölgesi'nden doğuya doğru kayan çarpışmalar iyice yoğunlaşınca daha fazla can kaybına yol açmamak için görevine son verilen Batı Anadolu İmdat Heyeti de geri çağırıldı. Ancak Kurtuluş Savaşı'nın sonunun henüz gözükmediği, dolayısıyla, Türk toplumunun morale ve uzanacak bir yardım eline en gerek duyduğu günlerde tam ateş hattında görevini gereğince yerine getiren bu heyete savaş bittikten sonra bir kez daha görev düştü. Çarpışmaların en uzun sürdüğü ülkenin belki de en çok zarar gören bu yöresinde bu kez de İçişleri Bakanlığı aşağıdaki yazıyla halkın yararlarının sarılması için Heyet'ten yardım istedi.⁶⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Umur-ı Dahiliye Vekaleti

Ankara Hilal-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Aliyyesine

(Hulasa) Saruhan muhacirinine Hilal-i Ahmerce vuku bulan muavenetin 339 senesi nihayetine kadar devam edilmesi hakkında Saruhan livası dahilinde düşman tarafından tahrib ve ihrak edilmiş olan şehir ve karyelerin harikzede ahalisi baraka ve levazım-ı gıdaiye ve iksaiye itibarıyla daha bir çok müddet Hilal-i Ahmer'in muavenet-i şefkatkaresine muhtaç olduklarından bu müzaheret ve muavenetin hiç olmazsa 339 senesi nihayetine kadar idamesi ve merkez livadaki Gureba Hastanesi için ifa edilecek muavenetin dahi bu müddete kadar temin-i eshab-ı devamı mutasarrıflıktan rica edilmiştir. Hilal-i Ahmer'in felaketzede ahalinin temin-i ihtiyacatı için devam ve tevali eden muavenat-ı meşkuresinin bir müddet daha idamesini bilhassa rica ederim efendim.

10 Mayıs 1339 Dahiliye Vekili Namına

Müsteşar (imza)

Sözün özü, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kurtuluş Savaşı'nda da halka olduğu gibi devlete de destek olmayı sürdürdü. Bu savaşın her evresinde üzerine düşeni yapmak için Merkez'den şubelere uzanan özverili çabaları hiç eksilmedi.

Eskişehir'den Akdeniz'e İmdat Heyetleri

Ege sahillerini ele geçiren Yunan birlikleri girdikleri yerleri yakıp yıkıp sakinlerine türlü zulümler yaparak Bursa-Uşak-Eskişehir yönünde ilerleyince Hilal-i Ahmer Cemiyeti de yardım alanını genişletti. Yunanlıların yol açtığı felaket karşısında Bilecik, İzmit, Karamürsel'e, Eskişehir dolaylarında da Sivrihisar, Mihalıçcık, Polatlı ve Haymana'ya imdat heyetleri göndererek halkın yardımına koştu. 1920 yılının Eylül ayında Karamürsel'e üç doktorla gönderdiği imdat heyeti, işgal sırasında buradan kaçmak zorunda kalıp geri gelen binlerce kimseye her gün yemek dağıtacak aşhane, üç bin ekmek üreten fırın ve hastane kurarak ayrıca gezici sağlık ekipleri göndererek sefaletin önünü almaya çalıştı. Yunan saldırıları

⁶⁸ K.A.D. 129. Yazının fotokopisi için bk. Belge: 92.

karşısında iki ay sonra malzemesinin bir kısmını orduya devrederek buradan ayrılıp Değirmendere, Geyve ve Adapazarı'na giderek buralarda da aynı yardımları yapan bu heyet, yıkıntılar içindeki Kocaeli bölgesinde çalışmalarını 1921 yılı sonuna kadar sürdürdü.⁶⁹

1921 yılının ilk günlerinde Bilecik ve Bozüyük'ü ele geçirdikten sonra İnönü'de durdurulan Yunan ordusunun yeni saldırılara hazırlandığı günlerde çarpışmaların geçtiği yerlere yeni imdat heyetleri gönderildi. Heyetlerin çalışma koşulları ve karşılaştıkları güçlükler hemen hemen hep aynıydı. Onlardan beklenense, çarpışmalarda yakılmış, yıkılmış yerlerde yokluklar içinde yaşamını sürdürmeye çalışan yerel halka ve oturma birimleri işgal edildikçe daha güvenli yerlere kaçan binlerce sığınmacıya yardım eli uzatmalarıydı. Bu kez de saldırıya uğrayan yerlerde dispanserler, eczaneler açmak, var olan hastanelerde yatak sayısını çoğaltmak, savaş koşullarında daha yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklarla uğraşmak, halka yiyecek, giyecek, ilaç dağıtmak ve yaşama tutunmaları için moral vermek, heyetlerin başlıca uğraşlarıydı.

Sayılan işler Cemiyet'in kuruluşundan beri her savaşta yapılanlardan farklı görünmüyordu. Ancak Kurtuluş Savaşı hem varlık hem bağımsızlık mücadelesi olduğundan, bu kez imdat heyetlerinin görevi halka bunun önemini ve değerini anlatarak moralleri güçlendirmeyi de içeriyordu. Nitekim Cemiyet Merkezi, ülkenin karşı karşıya olduğu tehlikeyi kavramış, bağımsızlık mücadelesinin bilincinde olan doktorlar ve yardımcılarıyla savaşın beyin takımının karargahı da olmuştu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan sonra Genel Merkez tüm etkinliklerini Ankara Hükümeti ile birlikte yürütmeyi kararlaştırmış, bunu uygulamaya da özen göstermişti. Bütün heyetlere Meclis'le ortak hareket etmeleri ve asker-sivil ulusal güçlerden hiçbir yardımı esirgememeleri duyurulmuştu. Bu birliktelikle İstanbul Hükümeti'nin apayrı bir tutum sergilediği ve herkesin birbirine kuşku duyduğu kritik günlerde İsmet Paşa da Garp Cephesi Komutanı olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara Hükümeti ile Dahiliye Nezareti'nin onayıyla çalıştığını ve amacının Yunan zulmüne uğrayan halka yardım etmek olduğunu ilgili komutanlara bildirerek Kurum'a destek vermekten geri kalmadı.

Cemiyet gibi hükümet de Yunan saldırılarının yol açtığı yıkıntıyı onarmak üzere İnönü Muharebeleri'nden sonra Anadolu'ya gönderilen İmdat Heyetlerini bekleyen zor görevin bilincinde olduğundan Hilal-i Ahmerle Meclis'in iş birliğini daha güçlendirmek için bazen Cemiyet'in önde gelenleriyle mebuslar da heyetlere katıldılar. Örneğin, üç kere işgal edilen Gördes'e gönderilen yardım heyetine Kurum üyelerinden

⁶⁹ 2. Rapor, s. 163-164.

Reşat ve Ömer Lütfi beylerle mebuslardan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile birkaç arkadaşı da katılmış, bu yörenin içler acısı durumunu bizzat görmüşlerdi: (*Resim 94*) İşgalciler, geri çekilirken halkın hayvanlarına kadar tüm mal varlığını götürmüş, genç kızlarını kaçırmıştı. Bütün konutlar yakıldığından açlıktan baygın durumdaki halk ağaç dallarından yaptıkları barınaklarda oturuyordu. Çeşmelerle su yolları da yıkıldığından susuzluk da yaşanıyordu. Bunun üzerine hemen Gördes'e 10.000 lira ayrıldı; ilk adımda bir vagon tuz, 600 parça çamaşır ve bir de gezici eczane getirildi. Bunlar halka dağıtılırken heyetin doktorları da sağlığı bozulanları iyileştirmek için seferber oldular.⁷⁰

Eskişehir-Bozöyük dolaylarında da benzer sıkıntıları gözleyen İmdat Heyeti'ne katılan HAC üyesi ve Ertuğrul Mebusu Ahmet Hamdi Bey de tanık olduğu durumu Cemiyetin Genel Yazmanı ve TBMM'nin de İkinci Başkanı olan Dr. Adnan Bey'e bir telgrafla bildirdi. Telgrafta ondan Cemiyet'in yardımlarının Ankara'dan gazetelerle yaygın şekilde duyurulmasını istemesi de kuşkusuz perişan düşmüş kimselerin ergeç yardım alacaklarına güvenerek morallerini yükseltmek içindi.

Müstaceldir

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi ve Hilal-i Ahmer Katib-i Umumisi Dr. Adnan Beyefendi'ye

Dünden beri Bozöyük merkeziyle Alibeydüzü Karabayır Akça Pınar, Saraycık karyeleri muhtacın ve harikzadeganına 2856,5 lira ve 15,2000 kilo un ve 10 teneke petrol tevzi edilmiştir. Şimdi Bilecik'e hareket ediyoruz. Hilal-i Ahmer'in işbu muavenetinin Ankara'da münteşir ceraidle neşrini rica ediyoruz.

6 Mayıs 37

Ertuğrul Mebusu Hamdi (Aksoy)⁷¹

Heyet 10.000 lira nakit para, 56.500 kilo un, 20 teneke petrol ve 200 kat çamaşır ile Bilecik'e ulaştığında tamamiyle yıkılmış kentte hala sürmekte olan yangınlar, evsiz barksız kalmış fakir, perişan, bir haftadır ekmek yüzü görmediğini söyleyen insanları, küllerin arasından buğday taneleri toplayan yalınayak çocuklarla karşılaştı. Yunanlıların çekilirken yaktıkları evlerine gözyaşları içinde girmeye başlayan halka götürdüklerini dağıtık yayılan hastalıklarla da uğraşan bu heyet de civar köylere de el uzatıp acılı insanlara biraz olsun el uzatabilmek için özveriyle çalıştı.⁷²

Bu bölgedeki İmdat Heyetleri Sakarya Meydan Muharebesi ile Yunan saldırısı durdurulduktan sonra Genel Merkez tarafından geri

⁷⁰ 2.Rapor, s. 165-66.

⁷¹ K.A.D. 124-4. Telgrafın fotokopisi Belge: 93 olarak verilmiştir.

⁷² 2. Rapor, s. 165.

Resim 94: Kurtuluş Savaşı'nda yakılıp yıkılan Anadolu'dan bir görünüm

çağrılana kadar görev yerlerinde çalışmalarını sürdürdüler. Ne var ki Cemiyet'in ve heyetlerin bütün gayretine karşın 1921 yılı sona ererken bile hala erişilememiş yerler ve uzanılmamış kimseler kalmıştı. Nitekim o yıl sonunda Sağlık Bakanlığı'nın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne başvurarak heyetlerin geri dönmeden önce sefaleti süren halklarla ilgilenmesini isteyen aşağıdaki yazısı, bunun bir göstergesiydi: ⁷³

*Büyük Millet Meclisi
Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti
Muhacirin Şubesi
Aded: 12296/790*

Hilal-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Aliyyesine

Mihalıçcık'ta Yunanlılar tarafından tahrib edilen kurra ahalisinden fakir ve cidden muhtaç ve acınacak bir halde olan bazılarının ot yiyerek idame-i hayata muvafak olabildikleri ve sefalet ve perişanlık içerisinde yuvarlanarak ölümlerle pençeleşmekte oldukları Mihalıçcık'ta Eskişehir mutasarrıflığından varid olan 21.XI.37 tarihli telgrafnamede bildirilmektedir. Düşmanın zulüm ve itisafına uğrayan bu gibi fukara-yı ahlinin hal-i sefalette kalmaları muvaffik olamayacağından cemiyet-i muhteremenizce ifa edilegelmekte olan muavenetin bu biçarelere de tevsien icrası ve neticenin inbası rica olunur efendim.

28 Teşrin-i sani 337

*Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili
Dr. Refik (Saydam)*

(Hilal-i Ahmer'in Yanıtı)

Heyet-i Murahhasaya 27.11.37 (30 Kasım 1921)

Muhasebeye 15 000 kilo buğday itası tekarrur etmiştir.

4 11 (12 olmalı) 1337

⁷³ K.A.D. 124. Fotokopi için bk. Belge: 94.

Heyetler cephe gerisindeki hastanelerin önemini belirtince çeşitli yerlerde hastaneler kurulurken İkinci İnönü Muharebeleri'nde yaralananlar için Milli Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Dairesi'nin önerisiyle Ankara'da Ravza-i Terakki Mektebi'nde 100 yataklı bir hastane açıldıysa da öğrenci derslerine devam ederken bu hastanenin çalışması çok zor olunca hastane İstasyon karşısında biri subaylara öbürü erlere ayrılan iki binaya taşındı. İyi donanımlı olduğundan buraya iki askeri hastaneden getirilen vakalarla 3 hastanenin önemli ameliyatlarının yapıldığı bu hastanede de pek çok kadın gönüllü hizmet verdi. Görev süresinde yaklaşık 840 hastanın bakıldığı bu hastane Sakarya Muharebesi'nden sonra cephe gerisinde daha yararlı olacağı düşünüülerek Isparta'ya nakledildi. Orda da 4 ay çalıştıktan sonra 1922 yılı Haziran ayında tüm donanımıyla birlikte Askeri Sıhhiye'ye bırakıldı.⁷⁴

Konya-Adana-Antep'te İmdat Heyetleri

Kurtuluş Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nin İmdat Heyetleri'ne gönderdiği bölgelerden biri de Sevr'de kurulması kararlaştırılan Ermenistan'ın Akdeniz'e kapısı olarak tasarlanan, yabancılarca da *Kilikya* olarak anılan Adana ve dolaylarıydı. Fransızların asker çıkardıkları bu yörede silahlandırdıkları Ermenilerle südüdükları işgal üzerine evlerinden kaçan 80.000 dolayında Türk Pozantı çevresine sığınmak zorunda kalmıştı. Hilal-i Ahmer Merkezi de her türlü olanaktan yoksun bu kimselere yardım eli uzatmak üzere Fransızlardan onay alarak ayırdığı fonla 1920 Eylülünde Adana dolaylarına 8 doktor, bir eczacı dört sağlık memuru, kadın-erkek 6 hastabakıcı ile 27 kişiyi bulan bir imdat heyeti gönderdi. Cemiyet'in Yönetim Kurulu Üyelerinden Haydar Bey'in başkanlığında kurulan bu heyet, kullanacağı tıbbi araç ve gereç ve malzemeyle birlikte Antalya üzerinden karayoluyla Pozantı'ya ulaştı.

20 gün kaldığı Antalya'da bakteriyoloji laboratuvarı ve dispanser açan heyetin Balkan Savaşları sırasında camilerle medreselere dolmuş her şeyden yoksul binlerce sığınmacıya da sağlık hizmeti verilmiş doktorları, bu kentte olduğu gibi yolu üzerinde de oldukça yaygın sıtma, çiçek, uyuz, frengi veya trahom gibi göz hastalıklarına yakalanmış olanlara bakım, gerektiğinde ameliyatlara yaptılar. Heyet, Pozantı'ya giderken 3 Aralık 1920'de ulaştığı Konya'yı merkez yaparak güneyde yoğunlaşan çarpışmalarda yaralanan askerlere bakabilmek için 24'ü subaylara ayrılmış 100 yataklı yaralı hastanesi, Meram'da bir nekahathane, ayrıca 24 ay boyunca sivil halktan binlerce kişinin başvurduğu bir dispanser açtı. Bir

⁷⁴ 2. Rapor, s. 165.

süre sonra yatak sayısı 200'e çıkarılan Konya Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde bir yıl içinde 214 ameliyat yapıldı. Ağır yaralıları için açılan 100 yataklı ikinci hastanede de 1922 yılının Ocak ayına kadar 2246 ağır yaralıya bakıldı, 1824 de ameliyat yapıldı. İki yıl görev yapan bu hastane İzmir'in kurtuluşundan sonra 1922 Aralık ayında Balıkesir'de yeniden kuruldu ve dört ay sonra bütün eşya ve malzemesini Askeri Sıhhiyeye bıraktı.⁷⁵ Öte yandan bu hizmetler verilirken Hilal-i Ahmer Konya'da bir dispanser ve bakteriyoloji laboratuvarı açarak bölgede olmayan bu birimleri de sağladı. Heyet bu yörede askeriyeye kilolarca pamuk ve alkol yardımı yaptığı gibi beraberinde getirdiği laboratuvarda üretilen 50.000 çiçek, kolera ve tifo aşılı hem halka hem askerlere kullanıldı. Karaman, Ereğli, Ulukışla, Niğde, Bor, Beledik, Kelebek ve Namrun'da da dikkatli gözlemler yapılarak gereksinimi olanlara 7100 kat çamaşır ve 570 çift çorap dağıtıldı.⁷⁶ Yine heyetin açtığı dispanserlerde çarpışma bölgelerinden getirilen yaralı ve hastalara, ayrıca bölgedeki sivil halka bakıldı, yolda kurduğu istasyonlarda kışın en soğuk günlerinde çay, aşhanelerde çorba ve 400 kişiye yemek dağıtıldı. Gördes-Kütahya felaketzedelerine 10.000 kilo tuz, Ulukışla ve Kütahya'daki mağdurlara çamaşır verildi. Buralardaki yardımlar çarpışmaların sona erdiği 1921 güzüne kadar sürdürüldü.⁷⁷

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Konya nekahathanesi de uzun süre askerlere yararlı oldu. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra hastalanarak nekahat dönemini burda geçiren Fırka Kumandanı Nazım Bey, iyileşip kıtaya dönerken anı defterine duygu dolu şu satırları yazmıştı.⁷⁸

"Memleketin en hayırlı ve ulvi müessesesini kemali tebcil ile selamlamak fırsatını bana ihzur eden tesadüfünne kadar nimetli bir tesadüf olduğunu tezkar ediyorum. Şimdi içinde yaşadığım bu şefkatli aguşu ben ne kadar takdis ediyorum. Harici ve dahili düşmanlar memleketimi boğmak, memleketimi yıkmak için zehirli ellerini çılgın ve cahil bir hisle kudurmuşçasına uzattıkları ve İstanbul'un şaşkın ve müteredit muhiti siyaset ve hıyanet dalgaları arasında yuvarlandığı zaman Anadolu'ya uzanan milli ve şefakatkar el, Hilal-i Ahmer'in yeddi muavenet ve vefası olmuştur. Kara ve karışık bulutlar içinden felah ve samimiyet yıldızı gibi Hilal-i Ahmer parlayıp çıkmıştır.

Hilal-i Ahmer'in hayırkar, vefakar ve fedakar ruh ve dehası önünde eğilir ve bütün varlığımla pek şamil hidamatından dolayı milletin bir evladı sıfatıyla şükranlarımı heyet-i muhteremesine takdim eylerim.

⁷⁵ ...73 Yıllık... s. 47.

⁷⁶ TBMM İcraat Raporu, s. 16-19.

⁷⁷ 2. Rapor, s. 158-160.

⁷⁸ TBMM Dönemi İcraat Raporu, s.19-20.

Hilal-i Ahmer'in muhterem 7'nci Adana Heyeti bana öyle bir şefkat ve samimiyetle baktılar ki tabii olduğu kadar yüksek olan bu işin ben şahsen takdim-i şükranına borçluyum. Memleketin yegane müstesna müfid ve muhterem teşkilatına hiç yardım edemediğimden müteessirim. Ancak ölürsen yegane varım olan eşya-yı askeriyemin parasını Hilal-i Ahmer'e takdim etsinler derim.

3 Temmuz 337
Fırka Kumandanı Nazım

Kumandan Nazım, Eylül ayında şehit düşünce vasiyeti olarak yayınlanan bu sözleri, Hilal-i Ahmer'e minnet duyuran pek çok seslenişten sadece biridir. Burda ilginç ve hatta dokunaklı olan, Kurumdan yarar görmüş olan bir kimsenin bunu unutmayıp yokluklar içinde bile Cemiyet'e bağış yapmak istemesi ve bunun için çabalamasıdır. Kuruma bağışların yalnız parasal olmadığını da anlatan bu mektup, bir bakıma Hilal-i Ahmer'in niteliğinin ve niceliğinin de açıklamasıdır. Nitekim Nazım Bey gibi kimselerin bağışlarıyla ülkenin en yoksul döneminde bile Hilal-i Ahmer depolarına yurt savunmasına koşan vatan evlatları için kullanılmak üzere pekçok yardım girmişti.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Fransız işgaline uğrayan Antep'in dokuz aylık kuşatmadan sonraki yoksulluğu öğrenilince bu kente de 1921 Nisanında bir İmdat Heyeti gönderdi. Tıbbi birimlerde kullanılmak ve halka dağıtılmak üzere gerekli malzeme ile gelen bu heyet, belediyenin ayırdığı binaları muayenehane, dispanser, eczane haline getirerek kuşatmanın kötü koşullarında çoğalan hastaları tedavi etti. Nerdeyse çıplak kalan ve gıdasızlıktan perişan düşen halka yiyecek, çamaşır ve giysiler dağıttı. Tutsak alınan askerlere de Fransızların onayıyla benzer nesnelere ileten hem de aileleriyle görüşebilmelerini sağlayan heyet bir süre sonra İstanbul'a döndü. Ama Ankara Antlaşması ile Fransızların Anadolu'dan çekilmelerinden sonra buraya yeni bir imdat heyeti gönderildi. Muğla, Çine ve Bozdoğan'a gönderilenler gibi, 1922 Nisanında buraya gönderilen tam donanımlı ikinci imdat heyeti de işgalin yolaçtığı sıkıntıların giderilmesine ve halkın yaralarının sarılmasına yardımcı oldu.⁷⁹

TBMM ile yapılan antlaşmadan sonra Fransız birliklerinin çekilmesi Akdeniz bölgesinde Kurtuluş Savaşı'nı bitirdiyse de bu ulusal mücadelenin sonu, Yunan güçlerinin 26 Ağustos'ta Afyon Kocatepe'de başlayan Büyük Taarruz harekatiyle İzmir'e kadar kovalanması ve Türk ordusunun 9 Eylül'de bu kenti geri almasıyla geldi. Geri çekilen Yunan birlikleri yenilginin acısını geçtikleri yerleri bir kez daha yakıp yıkarak hafifletmek istediklerinden,

⁷⁹ Ibid, s.170-171.

Resim 95: HA harap olmuş Anadolu'yu onarmaya koşuyor

1922 Eylülünde Ege Bölgesine bu kez de düşmanın yaptığı son tahribatın yaralarını sarmak üzere halka yardım eli uzatan imdat heyetleri gönderildi. Bunlar İzmir-Aydın-Manisa; Uşak-Afyonkarahisar; Bilecik-Eskişehir; Balıkesir Bursa'ya her biri ilaç ve tıbbi malzemenin yanı sıra giyecek, yiyecek ve harap edilmiş konutlarda kullanılacak çeşitli ev eşyalarıyla birlikte gönderilen ikinci imdat heyetleriydi. Bu heyetler de görev bölgelerinde yaklaşık dokuz ay halkın normal yaşamına dönebilmesi için çalıştıktan sonra yoklukların sürmesine karşın savaşın zaferle noktalanmasının kazandırdığı moralle geleceğe umutla bakan insanlara hiç değilse bir altyapı sağlamış olarak geri döndüler.

Hilal-i Ahmer'in Anadolu'da Farklı Hizmetleri

Kurtuluş Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti askerlerin ve sivillerin sağlık sorunlarına eğilmeyi sürdürürken nakiller sırasında hastalananlara veya işgale uğrayan yerlerden göçmek zorunda kalanlara günde ortalama 2900 çay-çorba dağıttığı gibi birbirinde farklı bir çok başka hizmeti de yerine getirdi.

Kurtuluş Savaşı da öbür savaşlarda sıkça görülen düzensizlik ve başıbozukluktan nasibini almıştı. (Resim 95) Yunan birliklerinin Anadolu'yu işgal girişimi Sakarya Meydan Muharebesi'yle durdurulmuşsa da ne savaş ne de Yunanlıların zulümleri son bulmuştu. Yunan birliklerinin işgal ettikleri yerlerdeki insanları mal varlıklarını geride bırakarak yer değiştirmeye zorlamaları ya da geri çekilirlerken yenilmenin de yarattığı kinle oturma birimlerini yakmaları, bölge sakinlerinin sıkça karşılaştığı zulümlerdendi.

Halkın perişanlığını sona erdirmekse kolay çözümlenecek bir sorun değildi. Bütün gücünü savaşa veren hükümetin ve yerel yetkililerinin halka yeterli hizmet veremedikleri bütün sorunlar karşısında tek yardımcısıysa Hilal-i Ahmer Cemiyetiydi. Yunanlıların İnönü Muharebelerinden sonra da çarpışma bölgelerinde sürdürdüğü zorunlu göçlerle evinden, eşyasından, giyeceğinden yoksun kalan halka el uzatması için Türkiye Büyük Millet Meclisi de hep Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurdu. Buna iyi bir örnek, Orhangazi'den göçmeye zorlanan ve Gemlik'te tutsak edilip aç, perişan bir halde türlü zulümler göğüsleyen ve ölüme terkedilen halkın kurtarılması için Belediye Reisi'nin Meclis'e yaptığı başvurunun 1 Mayıs 1921'de aşağıdaki yazıyla Cemiyet Merkezi'ne gönderilmesidir.⁸⁰

1 Mayıs 337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi

İstihbarat Şubesi 385

Hilal-i Ahmer Şubesi Riyaset-i Aliyyesine

İnebolu muhabirimiz 24.4.37 tarihli telgrafnamesi suretidir:

Osmanlı Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi Riyaset-i Aliyyesine

16 Nisan 337

Cumartesi günü Orhangazi Kasabası ahalisinin kaffesi erkan-ı hükümeti ile beraber Yunanlılar tarafından Gemlik'e tehcir edilmişlerdir. Hin-i tehcirde ve esna-yı rahta türlü mezalim icrasıyla imha ve hiçbir eşya beraberlerinde götürmeye müsaade edilmediği bilcümle emval ve eşyayı gasp etmişlerdir. Hal-i hazırda Orhangazi Kasabası'ndaki İslamlar Cumartesi gününden beri Gemlik'te aç ve bi-ilaç sefil bir halde olup Dersaadet'e gelmeye de katiyyen müsaade etmiyorlar. Açlığa ve ölüme mahkumdurlar. Yunanlıların şimdiye kadar yaptıkları hareket-ı na-layıkaya inzimamen bu defaki tehcirde sırf imha politikasından ibaret olan zulüm ve hukuk-ı düvel ve ne de hiç bir hükümet-i medeniyece tervic olunur harekattan olmadığından elyevm Gemlik'te sefil bulunan kasaba ahali-i İslamiyesinin tahlisine şitab etmenizi alem-i İslamiyet namuna rica ve istirham eyleriz. Ve mümkün olursa Dersaadet muhacirin müdüriyet-i umumiyesine nakli hususu hakkında tedabir-i acile ittihazını cemiyet-i aliyyenizden talep eyleriz efendim.

Orhangazi Belediye Reisi ve 15 imza

Beray-ı malumat arz olunur efendim.

Müdür-i Umumi (imza)

Telgrafla aynen Merkez-i Umumi'ye yazıldı. 1 Mayıs 337

Tarihinden de anlaşıldığı gibi Kurtuluş Savaşı sona erene kadar II. İnönü'den sonraki durumu yansıtan yukardaki acıklı tablonun benzerleri pekçok yerde deflarca yaşanmıştı. Üstelik yazıdaki durumun Dersaadet

⁸⁰ K.A.D. 121. Bk. Belge: 95.

muhacirin Müdiriyyet-i Umumisi'ne, yani İstanbul'daki yetkili kurula aktarılması isteği, yerel yöneticilerin bile düşman işgalinin yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ikilemin tehlikesini pek kavramadığını anlatıyordu. Zaten savaşın başlamasıyla birlikte insanların en önde gelen gereksinimi olan gıda ve barınma başta olmak üzere devletin halka verdiği her türlü hizmet aksamıştı:

İşgaller ve zorunlu yer değiştirmelerle binlerce insan evsiz kalmış; tarlalarda çalışanların askere alınması ve ekim bölgelerinin çarpışma alanı olması üretimi duraklatmış, bu da türlü gıda maddelerinin yokluğuna veya fiyatlarının artmasına, hem de insanların bu durumdaki çaresizliğinden yararlanmak isteyen karaborsacı kapkaççıların türemesine yol açmıştı. Yoksul halk en temel gıda maddelerini bile bulamazken olanağı olanlar, birkaç misli para ödeyerek ihtiyacını sağlıyordu.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, ülkede her türlü düzenin kaybolduğu bu dönemde toplumun beslenmesine ve barınmasına yönelik göz ardı edilemeyecek hizmetler verdi. Halkın temel gıdası olan ekmeğin fiyatının olağanüstü yükselmesi üzerine hemen bu artışın yol açtığı sıkıntıyı giderecek önlemler alması, belki de bu hizmetlerinin en önemlisiydi. Hatta bu konuda köklü çözüm getirmek isteyerek bir yandan tohumluk buğday getirtip üretimini yapması için halka dağıtırken bir yandan da Dahiliye Vekaleti'nin onayını alarak Ankara'da un öğütecek bir değirmen, bir de fırın açması bile ekmeğin fiyatının düşmesini sağladı.⁸¹ Celal Muhtar Bey'in çok kıt ve pahalı olan şekerin ve birçok ilaç ve sağlık malzemesinin yurtdışında toptan fiyatlardan çok ucuza sağlanıp Cemiyet tarafından dağıtılmak üzere Türkiye'ye getirilmesiyle bizzat ilgilenmesiyle⁸² önemli yokluklar giderildi.

1922 yılı biterken Cemiyet, Kurtuluş Savaşı sırasında tamamen harap olmuş oturma birimlerinin yaşanır hale getirilmesini de ele aldı ve mali olanakları elverdiğince bu yerlerin onarımıyla ilgilendi. Bu çerçevede 1923 yılının ilk altı ayı sonunda tamamlanan 25.000 kişi barındırabilecek 5.834 barakanın 2.252'sini kendi yapan Cemiyet geri kalanın da inşaat malzemesini sağladı.⁸³

Örneklerde görüldüğü gibi halka çarpışmalar dolayısıyla yoksun kaldığı gıda maddelerini, başını sokabileceği bir konutu, ivedi giysi ve eşyaları sağlayabilmek için iki hükümet de umudunu Hilal-i Ahmer'e bağlamış, Cemiyet de öncelikle İstanbul aşhanesine erzak alımı için ayrılan

⁸¹ K.A.D. 724.

⁸² Ahmet Emin Yalman, a.g.e. s. 284.

⁸³ 2. Rapor, s. 179.

fonun ve Çanakkale Muharebeleri sırasında Eskişehir'de depolanmış malzeme ve eşyaların bir kısmını kullanarak mağdurlara yardımcı olmaya çalışmıştı. Mağduriyetin yurt çapında olması, ayrıca şubelerle yaşanan kopukluk Kuruma yapılan bağışları, dolayısıyla bu amaçla kullanabileceği fonunu büyük ölçüde aksattıysa da durdurmadi. Hatta Kastamonu ve civarı komutanlarından Hilal-i Ahmer üyesi de olan Muhiddin Paşa ile Mamuretülaziz İstinkaf Mahkemesi Başkanı Ata Bey'in görev yerlerinde Cemiyete bağış toplanması için gösterdikleri çaba ve benzerleriyle bu iki şubeninkiler başta olmak üzere Kuruma yapılan bağışların tutarı 128.000 lirayı aştı.⁸⁴ Eskişehir ünitesiye TBMM'nin açılışından sonra Meclis'in yönlendirmesine göre çalışarak kentin Yunan kuvvetleri tarafından işgaline kadar Ankara ile Anadolu arasında kadar her türlü eşya, malzeme taşınmasına ve çalışanların nakline köprü olmayı sürdürdü. 20 Temmuz 1921'de Yunanlılar Eskişehir'e girdikten sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının (Sihhiyye ve Muavent-i İçtimaiye Vekaleti) çağrısı üzerine Ankara'ya nakledildi. Ankara Hilal-i Ahmeri'nin genel merkez çapındaki yetkileri ise saltanatın kaldırılıp İstanbul'da Ankara'nın temsilcisi olarak bulunan Refet Paşa'nın 4 Kasım'da başkentte TBMM Hükümeti yönetiminin kurulduğunu resmen açıklamasından sonra tekrar İstanbul'daki Genel Merkez'e devredildi.

Üsera Komisyonunun Çalışmaları

Mondoros'tan bir süre sonra Balkan savaşları sırasında kurulan Üsera Komisyonu'na gerek kalmayacağı düşünülmüştü. Ama Dünya Savaşı esirlerinin dönüşleri aylar, yıllar alınca üstelik yeni esirleri olan Kurtuluş Savaşı da uzayınca bu hizmetin canlandırılması kaçınılmaz oldu. Ancak, TBMM açıldıktan sonra çok daha açık hale gelen İstanbul Anadolu ikileminde Üsera Komisyonu'nun işgal altındaki bölgelerde kayıp ve şehitleri arayıp tüm bulguları Hilal-i Ahmer Ankara Heyet-i Murahhasasına (Ankara Temsilciliği'ne) ulaştırması için bölgesel bilgileri toplayan ayrı şubeler kurması gerekti. Cemiyet ülke yönetimine yansıyan ikileme karşın bütünlük içinde olduğundan Ankara ve Genel Merkez Üsera Komisyonu da uyum içindeki çalışmalarıyla bu duyarlı konuda birçok açmazı da çözerek topluma ve devlete Hilal-i Ahmer ruhunu yansıtan önemli hizmetler verdi. Kaldı ki Dünya Savaşı esirleri, sadece Türkiye'nin sorunu değildi. Dolayısıyla Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi 1919 Ekiminde bu soruna el koymuş ve her hükümetin Hilal-i Ahmer ve Salib-i Ahmerlere başvurarak kendi esirlerini aldırması için çağrı yapmıştı.⁸⁵

⁸⁴ TBMM İcraat Raporu, s. 6, 7.

⁸⁵ İbid. 204, 196.

Bir önceki bölümde Akçuraoğlu Yusuf Bey'in en yoğunu Rusya'da olan Türk esirlerle bağlantı kurmasından söz edilmişti. Daha 1919 yılı sona ermeden de Vladivostok'ta da Türk esirler toplanmıştı. Anlatıldığı gibi uluslararası komitenin çağrısı doğrultusunda yeni eklenenlerle burada toplanan esirlerin getirilmesi için Japon Salib-i Ahmer'i ile anlaşma yapan hükümetin 240.000 lira göndermesine karşın savaş koşullarında hem bu paranın yerine ulaşması gecikmiş hem de dövize çevrilmeyen bu para geçen zaman içinde oldukça değer kaybetmişti. Bu yüzden ve artık Türklerle savaş halinde olan Yunan hükümetinin engellemesinden dolayı bir yıla yakın çok büyük sıkıntılar çeken Türk esirler Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar esirlerden çok sonra, Hilal-i Ahmer'in bekleşen kadın, çoluk çocuğun dünya savaşı esirleri olduğunu Yunan Hükümetine kabul ettirmesinden sonra, İstanbul'a dönebilmişti.⁸⁶

Bir yandan ilk dünya savaşının, öbür yanda Bolşevik İhtilali'nin yoklukları ve kargaşası sürerken açlık çeken binlerce insana gıda malzemeleri sağlamak da hiç kolay değildi. Zaten bu etkenlerle üretim her yerde durunca açlık insanları öylesine vurmuştu ki yardımlarının yönlendirmek için Moskova Açlar Komitesi kurulmuştu. Kurtuluş Savaşı yıllarında da birçok güçlüğü göğüsleyerek bu hizmeti sürdüren Hilal-i Ahmer de bu komiteyle de bağlantı kurarak özellikle Kırım'a, Kazan'daki Türk esirlere, Rusya'dan hala gelmekte olan ve çoğu Batum'da toplanan Türk esirlere ve göçmenlere yardım eli uzattı. Buralara binlerce çuval un ve sandıklar dolusu konserve ve erzak gönderdi. Gelenlerin Trabzon'a kadarki giderleri için TBMM'nin Batum konsolosu Tali Bey'in de yardımıyla sağlanan fondan da yararlandı. 1922 yılı boyunca 861 esir ve 2437 göçmenin vatan ulaşmasını sağladı.⁸⁷ Ne ki bu kimseler, Sibiryaya kadar uzanan ve vatana dönmeye can atan Türklerin ancak bir kısmıydı. Geri kalanlar için yeni görüşmeler, işlemler yapıp heyetler kurulurken başka yerlerdeki Türk esirlerin olduğu gibi başka ülkelerin Türkiye'deki esirlerinin umudu da Hilal-i Ahmer Cemiyeti idi. Zaten Üsera Komisyonu da görevini Cemiyet'ten, dolayısıyla kendinden beklentilerin bilinciyle sürdürüyordu:

Kurtuluş Savaşı başında Fransızların işgal ettikleri Kilikya olarak adlandırılan Mersin-Adana-Hatay ve dolaylarında, Suriye'de, Antep'te Halep'te esir kalan Türklerin durumunu iyileştirmek için hayli uğraştı. Onlara Fransız hükümetinin onayıyla para, elbise, çamaşır, sabun gibi tüketim maddeleri dağıttı. 1920'den sonra Kilikya bölgesini tekrar ele geçiren Türk ordusu da Fransız güçlerinden pek çok esir aldı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti

⁸⁶ İbid. s. 197.

⁸⁷ 2. Rapor s. 187-191; 205-209.

Üsera Komisyonu, büyük bir kısmı Kayseri'ye nakledilen Fransız esirlerin aileleri ile mektuplaşmalarını sağlarken Fransız Salib-i Ahmeri'nin, Fransız Kadınları Heyet-i İttihadiyesi'nin ve İstanbul'daki Fransızların esirlerine gönderdikleri elbise, çamaşır ve türlü armağanları da sahiplerine dağıttı. Cemiyetin Fransız esirlere yansız davranışı üzerine Fransa Başbakanı Puancare'nin ve Türkiye'deki Fransız Fevkalade Komiseri General Pelle'nin Genel Başkanlığa yazılı teşekkür göndermeleri, Fransızlarla barışçı ortamı yaratan etkenlerden biri oldu.⁸⁸

Fransız esirlere yönelik olumlu yaklaşımını İngiliz esirlerden esirgemeyen Hilal-i Ahmet Cemiyeti onlara gelen paketleri, paraları ve mektupları da hemen yerlerine ulaştırdı. İngilizlerin İstanbul'un işgalinde yenilerini ekleyerek Malta'da siyasal tutuklu olarak alıkoydukları Türkler serbest bırakılana kadar İngiliz sansürü ve kasıtlı posta geciktirmelerine karşın onların resmi yazışmalar yapabilmelerini, ve aileleriyle mektuplaşmalarını sağladı, yakınlarıyla bağlantılarını özenle korudu.⁸⁹

TBMM ve ulusal hareket güçlendikçe İngiliz, Fransız ve Ruslarla ellerindeki Türk esirler hakkında oldukça olumlu görüşmeler yapıp uygulamalar sağlanırken Yunanlılarla durum farklı olmuştu. Yunan kuvvetleri Ege bölgesini işgal ederken yaklaşık 15.000 Türkü ve Miralay Cafer Tayyar gibi bazı yüksek rütbeli subayları esir almış ve bu kimselerin bir kısmını türlü zulümlerle Anadolu'daki Yunan karargahlarına hapsedip oralarda tutmuş, bir kısmını da Yunanistan'a götürmüşlerdi. Anadolu'da Yunan birliklerinin yakıp yıktıkları yerlerin haddi hesabı olmadığını, sivil halka zulümler yaptıklarını, esirlere kötü davrandıklarını Hilal-i Ahmer, Cenevredeki Salib-i Ahmer merkezine telgraflar çekerek bildirmiş, bu durumla ilgilenmesini ve esirlerin listesiyle durumlarının bildirilmesi için aracılığını istemişti.⁹⁰ Hariciye Vekaleti de olup bitenlere ayrıca dikkat çekince, durum dünyada da yankılanmış ve önce de değinildiği gibi Anadolu'ya inceleme heyetleri gönderilmişti.

Esirlerle doğrudan ilişki kuran Batılı heyetlerin her biri yaptıkları ciddi incelemeler sonunda Türklerin yakınmalarını haklı bulup zulümleri doğrulamaktan geri kalmadılar. Heyetlerin yaptıkları saptamaların pek yararlı olduğu söylenemezken savaş sona erdiği zaman Yunanistan, yenilmenin ve askerinin bozguna uğramasının kızgınlığıyla hem şiddetini arttırdı hem de geri dönüşlerinin sağlanması için istenen esir listelerini Salib-i Ahmer'in

⁸⁸ İbid, s. 198-99.

⁸⁹ İbid.

⁹⁰ HAC'nin bu telgraflarına örnek için bk. Belge: 96 FO 371/6564.

defalarca uyarısından sonra verdi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti tutsak alınan Yunan askerlerine gıda ve giysi dağıtmaktan kaçınmazken Yunanistan'ın ancak üçte birini verdiği listeleri okunamamaları veya zor okunmaları için Rumca vermesi batıların bile tepkilerine yol açtı. Batı ülkelerinin çoğunda kamuoyu Türk esirlerin içler acısı haliyle çektikleri açlık ve ilaç yokluğuyla insanlık adına ilgilenir oldu. Hatta Anadolu'yu kasıp kavuran yoksulluğu ve genel durumu saptamak ve halka gerekli yardımı sağlamak için Anadolu'da incelemeler yapmakta olan Amerikan heyetlerine Amerika'nın insani yardım kuruluşlarından Genç Hıristiyanlar Cemiyeti (YMCA) de eklendi.⁹¹ İnsani yardım kurumlarından beklentiler çoğaldı. Ne var ki bu kurumlar her zaman büyük ülkelerin siyasal politikalarını dışında hareket edemiyordu.

İngiltere Hilal-i Ahmeri'nin Anadolu'da Yunanlılarla çarpışmakta olan ve özellikle ilaç ve malzeme yetersizliği içinde olduğu bilinen Türklere tıbbi heyetle yardım mazemesi göndermek istediğini bildiren 21 Ekim 1921 tarihli mektubu bile buram buram siyaset kokuyordu. İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'nın onayı ile Trablusgarp ve Balkan savaşlarında yardım edildiğini hatırlatan bu mektubu gönderen İngiliz Hilal-i Ahmeri'nin başkanı Emir Ali, bilindiği gibi İzmir'in işgaliyle iyice gerilmiş olan Hint Müslümanlarının da lideriydi. Ancak Emir'in mektubunda tamamiyle insani amaç taşıdığına işaret ederek yapılması tasarlanan yardıma Dışişleri Bakanlığı Lord Curzon'un onayının eklenmesinin ulusal güçlerin Ankara merkezine İngiltere'nin Türk-Yunan çarpışmalarında yansızlığını anlatacağını hatırlatması ve Hint Müslümanlarının huzursuzluğunu yatıştıracağına da altını çizmesi, onun öncelikle İngiliz Hükümeti'nin çıkarlarına hizmet ettiğinin göstergesiydi.⁹² Üstelik bu mektuptan yaklaşık bir yıl önce, 1920 Aralık ayı sonunda Salib-i Ahmer Merkezi'nden perişanlık içindeki Anadolu halkına yardım önerileriyle Cemiyet-i Akvam'a gönderilen mektup da pek farklı yorumlanamazdı.⁹³ TBMM'nin Doğu Anadolu'daki başarısıyla ulusal hareketin pek de yabana atılmaması gerektiği anlaşıldıktan sonra gönderilen bu mektupta Türklere Ermenileri iyi tanıyan bir yetkili ile birlikte yoksulluğa çare olacak ilaç ve malzeme gönderilmesi ele alınırken böylece Ankara'ya hakim Kemal Paşa ve ekibiyle ilişki geliştirilebileceğine hatta onlara batının insancılığının anlatılacağına, ayrıca yardımlardan ordaki Ermenilerin de yararlanacağına parmak basılması, Salib-i Ahmer'in kopamadığı ayrımcılığın izleriydi. Bunlar, yansızlıktan ödün vermeyen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni daha da saygın ve güvenilir yapıyordu. Örneğin; aşağıdaki belge İsveç Salib-i Ahmeri'nin yaralı

⁹¹ İbid, s. 202-203.

⁹² Emir Ali'nin mektubun fotokopisi için bk. Belge: 97 FO 371/5529.

⁹³ Bu mektubun fotokopisi Belge: 98 olarak verilmiştir. FO 371/5520.

esirler için para toplayıp İstanbul Sefareti'ne gönderdiğini, bu paranın da yerinde kullanılmak üzere Hilal-i Ahmer'e iletilmiş olduğunu göstermektedir.⁹⁴

*Taht-ı Himaye-i Hazret-i Şahaned
Malul-i Askeriyeye Muavenet
Heyeti Merkezi
Aded: 20*

31 Kanun-ı Sani 1338

*Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Sanisine
Saadetlu Efendim Hazretleri*

4 Kanun-ı sani 38 tarih ve 6/6 numrolu tezkire-i aliyeleri cevabıdır.

Harp userasından malul olanların temin-i maişetleri için en müsmir ve müfit bir şekilde sarf edilmek üzere Cemiyet-i muhteremeleri delaletiyle İsvaç Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından irsal olunup muhasebemize teslim edilen (1688 lira ile 87 kuruş) müteberri cemiyet-i mezkurenin arzu ve talebi vechile sarf edilmek üzere muhaseb emize irad kaydedilmiş ve bu husustan dolayı cemiyet-i muhteremelerine arz-ı teşekkür edilmesi heyetçe takarrir etmiş olmakla heyet namına teşekkürat-ı mahsusemin kabul buyurulması ve melfuf tahriratın lütfen mahalline irsaline deelalet buyurulması temennisiyle takdim-i ihtiramat eylerim. Ol babta emü irade efendim hazretlerindir.

*Malul-i Askeriyeye Muavenet Heyeti Reisi
Birinci Ferik (imza)*

*Melfuf İsvaç Sefaretine mektubun bir tezkire ile irsali
ricasıyla Tahrirat Kalemine tevdi kılındı. 5 minh.
Gönderilmiştir. 15 minh
Kayıt 52-4 Şubat 38*

Para var mıydı?

Ne var ki Kurtuluş Savaşı'nın her bakımdan zorlayıcı koşulları, elbette Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin üzerine de karabasan gibi oturmuştu. Üstelik Cemiyet'in asıl işi asker-sivil yaralıları ve hastaların tıbbi bakımını sağlamak olsa da artık yiyecekten giyeceğe, konuttan nakliyyeye kadar tüm gereksinimleri için hükümet ve mağdur halk kesimleri doğalmışçasına Hilal-i Ahmer'e başvuruyordu. Oysa daha önce de olduğu gibi Kurtuluş Savaşı boyunca da Cemiyet'in gelirini üye aidatları, sergiler, müsamereler, konferanslar gibi sosyal etkinliklerin geliriyle yurt içinden ve yurt dışından gelen bağışlar oluşturdu.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara'daki çalışmaları İstanbul'dan kaçırılan 200.000 altının avantajı ile başlamışsa da hazır para çabuk eriyordu. Hazinesinin dolu olmasıysa Cemiyet'in beklenen hizmeti verebilmesi için ilk koşuldu. Ne var ki Dünya Savaşı'nı Kurtuluş Savaşı izleyince Kurum'a

⁹⁴ K.A.D. 159 İlgili belge için bk. Belge: 99.

yapılan bağışlar oldukça azalmıştı. Ayrıca Türkiye gibi bütün ülkeler de büyük savaşın ekonomik çöküntüsünü yaşamakta olduklarından Hilal-i Ahmer'in bazı dış temsilcilikleri de kapatılmıştı. Bununla birlikte sivil halkın çektiği sıkıntılara gözlemci kalmak istemeyenlerin katkıları tamamen kesilmediğinden Hilal-i Ahmer merkezi ve şubelerine özellikle yabancı ülkelerden hiç de küçümsenmeyecek ölçüde tüketim maddeleri ve para gelmeye devam etti.

Hilal-i Ahmer'e Yurt Dışından Katkılar: Kurtuluş Savaşı yıllarında para veya malzeme olarak Hilal-i Ahmer'e gönderilen bu katkıları bireysel veya kurumsal olarak ayırabiliriz. Bireylerden gelen nakit bağışlar arasında Ankara'daki Afgan Sefiri Ahmet Han'ın, Fransa Dışişleri eski Bakanı Franklin Bouillion'un, Paris'te yaşayan Mısırlı Prenses Afet Hanım'ın, Arjantin ve İspanya'daki İslam topluluklarının yanı sıra, 1921 yılı Nisanında Hindistan'dan Emir Ali adına gönderilen 1000, Haydarabad Nizamı adına gönderilen 7000 İngiliz lirası, 7 Ekim 1922'de Romanya'nın başkenti Bükreş'ten gönderilen 1.500.000'er'den söz edebiliriz. Portekiz'den Orion gemisiyle gönderilen 300 kilo kakao ile 575 kilo kahve de tüketim maddesi bağışlarındandı.⁹⁵

Aynı zaman diliminde Buenos Aires'teki İspanya Konsolosu'nun Arjantin'de açtığı Hilal-i Ahmer şubesinde Ankara Hilal-i Ahmeri'ne gönderilmek üzere hemen 5000 pezo (1 pezo 4,90 5 Fransız Frankı), Rodos Cemiyet-i İslamiyesi tarafından da 4127 lira bağış toplanmıştı.⁹⁶

Dünya Savaşı boyunca Türkiye ile olumlu ilişkilerini korumaya özen gösteren Amerika da bunu Kurtuluş Savaşı sırasında sürdürmeye çalışırken Hilal-i Ahmer'e katkıda bulunmanın bu çabasına güç kazandıracığını düşündü. Bu varsayımla Amerika'daki Türkleri ve Türkiye'deki Amerikalıları Cemiyet'e bağış veya başka türlü desteklerle yardımcı olmaya yüreklendirdi. Abdülhamid döneminde Amerika'ya göçmen olarak gelmiş ve yerleştikleri çeşitli yerlerde Hilal-i Ahmer şubeleri veya benzer hayır dernekleri kurmuş olan Türkler de Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi bu kez de Kuruma bağış toplamak için örgütlenmekten geri kalmadılar. Örneğin, Cleveland (Ohio) Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiyesi ordaki hayırseverlerden 595 lira 75 kuruş toplayıp Cemiyet'e gönderdi.⁹⁷ Massachusetts'te Diyarbakırlı Mehmet, dünya savaşında yetim kalan çocuklara yardım sağlamak için yedi iş insanını yanına alarak kurduğu ve onların teminatıyla Peabody,

⁹⁵ K.A.D. 07 IV-M1.

⁹⁶ TBMM İcraat Raporu s. 9.

⁹⁷ İbid.

Salem ve Worcester'de resmiyet kazandırdığı Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye (Islamic Benevolence Society) kanalıyla 1919 Aralık ayına kadar 7.010 dolar toplayarak bunu Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderdi. Türklerle Kürtlerin topladığı 150.000 dolar da Cemiyete iletmek üzere 1921 Ağustosunda Washington'daki Türk temsilcilerinden Abdülhak Hüseyin'e teslim edildi. 1917 yılında yaşam bulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurucusu Dr. Fuat Bey de TBMM'nin onayıyla Kurtuluş Savaşı'nın mağduru çocuklar için bağış toplamak üzere 1923 yılında Washington'a geldiğinde çarçabuk toplanan 17.500 doları amacına uygun kullanılmak üzere Cemiyet'e teslim etmişti.⁹⁸

Türkiye'deki Amerikalıların da Hilal-i Ahmer'e ciddi katkıları oldu. Onların çabasıyla 13 Ağustos 1920 tarihli yazı ile Kurum'a çok düşük fiyatla çeşitli cinslerden pamuk sağlanırken İstanbul'daki Amerika Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ün eşi devreye girerek uygun yardımı yapabilmek için Cemiyet'ten Türk yetimleri hakkında geniş bilgi istedi. Kuzey Amerika Yardım Heyeti Yakındoğu Teşkilatı (Amerika Şark-i Karib Muavenet Hey'eti - Near East Relief Fund) 9 Aralıkta Amerikan Elçiliği ve Amerikan Kızılhaçı'nın İstanbul temsilcisi de olan Amiral Bristol kanalıyla tıbbi malzeme ve eşinin armağanı olarak dağıtılmak üzere 25 kasa yardım malzemesi gönderdi. Ardından yine Bayan Bristol'ün halka yemek dağıtmak için kurdurduğu aşevlerine yenilerini eklendi. Ayrıca Bolşevik Dervrimi sırasında Rusya'dan kaçarak gelen göçmenlerin barınması için Amerikan Kızılhaçı'nın gönderdiği ve onlar yerleştirildikten sonra geri topladığı çadırları çarpışmalar sırasında yakılıp yıkılan Bursa ve İzmir'de evsiz kalan kimselere dağıtıldı.⁹⁹

Biribirini izleyen bu bağışlara Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin teşekkür mesajları, gönderilen para veya malzemelerin yerine ulaştığının da bildiri oluyordu. Bu kapsamda Cemiyet, gelen katkılar için örneğin; 30 Eylül 1921'de Avusturya'ya, 10 Ekimde Polonya'ya, 28 Ekimde Arjantin'e, 28 Kasımda Cuba Cumhuriyeti'ne, 1 Ekimde Fransa'ya, 4 Ekimde İngiltere Kızılhaç Cemiyeti'ne, 15 Ekimde Amerika Birleşik Devletleri'ne, 12 Ekim'de Amerika Kızılhaç Cemiyeti'ne, 5 Ekimde İtalya'ya, 7 Ekim'de Macaristan'a, 4 Ekimde Stutgard'a; 8 Ekimde İspanya'ya 7 Ekimde Norveç Kızılhaçı'na, 13 Mayıs Hollanda'ya teşekkür mektupları gönderdi.¹⁰⁰

Öte yandan, TBMM ile savaş halindeki ülkelerin sömürgelerindeki İslam toplulukları da Cemiyet'e bağış göndermekten geri kalmıyorlardı.

⁹⁸ Işıl Acehan, *Ottoman Immigrants and the Formation of Turkish Red Crescent Societies in the United States*, SAM (Stratejik Araştırmalar Merkezi) Center for Strategic Research Spring 2015, s. 54-61.

⁹⁹ K.A.D. 07 IV-MI.

¹⁰⁰ Hilal-i Ahmer Cemiyeti Bülteni, 1921.

Hind Hilafet Heyeti 20.000 sterling ve 5000 battaniye ile başı çekerken Trablusgarp ve Bingazi 204.000 İtalyan Frankı, Mısır Hilal-i Ahmeri de 37.250 göndermişti.¹⁰¹ Ne ki emperyalist devletler hatta bağışların yerine ulaştırmada yardımcı olması gereken Salib-i Ahmerler, Cemiyet'e bağış toplanmasını engellemeye çalışınca bu topluluklar katkılarını gizlice toplamışlardı.¹⁰² Bu da özgür bir ortamda bu yardımların kuşkusuz birkaç katına çıkmış olacağını akla getirmektedir. TBMM İcraat Raporu'nda da yer alan bu kuşkunun haksız olmadığı¹⁰³ Hariciye Vekaleti'nin İslam ülkelerinin topladıkları bağışları büyük devletlerin Anadolu'ya göndermelerini yasaklandığını Cenevre Salib-i Ahmer Merkezi'ne bildirdiklerini haber veren yazısından anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

*Büyük Millet Meclisi
Umur-ı Hariciye Vekaleti
533/3917*

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığı Canibi Aliyyesine:

Yunan mezalim, fecai ve tahribatına maruz Anadolu biçareganına tevzi edilmek üzere İslam memalikinde derc olunan ianatın Anadolu'ya sevkini düvel-i muazzamanın mennetmesi hasebiyle vekalet-i acizice Cenevre Salib-i Ahmer Cemiyet-i Riyaseti'ne keşide olunan telgrafname ile alınan cevabın birer suretleri bu babdaki mütalaa-i aliyyelerinin iş'arı ricasıyla leffen takdim kılındı efendim.

*Fi 1 Kanun-ı evvel 37
Hariciye Vekili namına
Umur-ı Siyasiye Müdür-i Umumisi
İmza: Hilmi
Cevap verildi. Hıfzı 8.12.37*

Aslında yazıda dile getirilen bu haksız yasaklama, sömürge olan İslam halklarının Türk Kurtuluş Savaşı'na bütün ezilen uluslar adına emperyalizme karşı koyma olarak baktıklarını, Türk zaferini de kendi bağımsızlıkları için bir umut ışığı olarak beklediklerini anlatmaktadır. Bağışlarının çoğunun Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hala İstanbul'da olan Genel Merkezine değil de Ankara'ya, TBMM'ye hatta Mustafa Kemal Paşa'nın adına gönderilmesiye hem kaygıları hem de bu varsayımları doğrulamaktadır.

TBMM, aracılığıyla Cemiyet'e gelen bağışlara ilgisini belirtmekten geri kalmıyor, her birinin yerini bulmasına özen gösteriyor, doğrudan

¹⁰¹ TBMM İcraat Raporu, s. 8.

¹⁰² İbid s. 9.

¹⁰³ İbid. s. 10.

¹⁰⁴ K.A.D 159 İlgili belge için bk. Belge: 100.

Cemiyet'e gönderilmeyenleri bile en iyi değerlendireceğini bilerek Kurum'a iletliyordu. Örneğin Sovyet Rusya, kendi düşmanı da olan emperyalist devletlere ve Yunanistan'a karşı sürdürülen Kurtuluş Savaşı'nı desteklemek için İkinci İnönü Muharebesi'nin hemen ardından TBMM'ye oldukça büyük bir para bağıışı yapmıştı.¹⁰⁵ Bu bağıış üzerine Mustafa Kemal Paşa da Meclis Reisi olarak Rusya Federatif Şuralar Cumhuriyeti Ankara temsilcisine Yunan katliamlarının basında duyurulmasını da istediğı aşığıdaki teşekkür telgrafını çekmişti: ¹⁰⁶

“Mümessil Efendi,

Zaferimizin istihlas ettiğı aksam-ı vatanda Yunan katliamlarından kurtulabilenlere verilmek üzere Hilal-i Ahmer'e teberru edilen 30 bin altın Rubleden dolayı teşekküratı mahsusamı takdim ederim.

Haris emperyalistlerle Rum vahşetinin en müthiş felakete sevk ettiğı bu bedbahtlığa karşı Sovyet Rusya'nın bu hareketi aleicenabane ve insaniyetkaranesi bütün milletimiz tarafından tamamen takdir edilecektir. Ana toprağıını müdafaa eden milletimizin idare ettiğı bu harbe gösterdiğiniz alakadan dolayı bilhassa pek bahtiyarım. Yunanlıların ricatları esnasında ika ettikleri hasarat ve fecayi vicdanı beşeriyeti isyan ettirecek bir mahiyettedir. Yunanlıların son taarruzları esnasında ve nihayetinde irtikab ettikleri cinayetın hikmeti metbuanıza tebliğı ve en vasi mikyasta neşrini temin ederseniz minnettarınız olurum.

Ordumuzun bütün düşmanlara çalacağı muzafferiyeti karibe ve tammemiz için temenniyatınızı fali hayır ad ile ihtiramatı faikamın kabulünü rica ederim.

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
İmza: Mustafa Kemal”*

Mustafa Kemal Paşa bu yardımın büyük bir tutar olan 3000 altın Rublesini yoksulluktan kıvranan halkın gereksinimleri için kullanılmak üzere aşığıdaki mektupla Hilal-i Ahmer'e devretmişti.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Cilt II. İstanbul 1988, s. 611-645. Bu kaynağın yanı sıra Ali Türkgeldi'nin *Balıkesir-Alaşehir Kongereleri-Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları 1919-21* Ankara 1966 (s. 64-69) kitabı da Sovyet yardımı ve ayrıntıları için başvurulabilecek önemli bir kaynaktır.

¹⁰⁶ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Derleyen Nimer Arsan, Ankara 1964, s. 379-380.

¹⁰⁷ K.A.D. 161. Mektubun fotokopisi Belge: 101 olarak sunulmuştur.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Ankara
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti 11.4.1337
Aded

-6-

464

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhaslığına :

Bu defa Yunanlılar tarafından istila ve İkinci İnönü Muharebesi neticesinde terke mecbur edilmiş arazi dahilinde felaketzede ahalim izin muhtacı muavenet olanlarına tevzi edilmek üzere Rusya Federatif Şuralar Cumhuriyeti Ankara Selahiyetdar Mümessilliği tarafından üç bin altın Ruble iane verilmiştir. Meblağ-ı mezburun makbuz mukabilinde ahzıyla olvechile mahalline hüsn-i sarfıyla Riyasete malumat rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

İmza: Mustafa Kemal

Hıfzı”¹⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın bu ve bunu izleyen mektubundan ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Beyrut'dan ve Mısır'dan 1922 yılında gönderilen yüklü bağışlar hakkında Dr. Adnan'ın murahhas olarak Merkez'e bilgi verdiği aşağıda örnek olarak verilen 4 mektuptan da anlaşıldığı gibi Atatürk Meclis Başkanı olarak TBMM kanalıyla Cemiyet'e yapılan bağışların sadece yerine ulaşmasını değil, alındığının bildirilmesini, teşekkür edilmesini ve iyi kullanılmasını da şahsen izliyordu.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Atatürk'ün Kızılay Arşivi'nde bulunan ve ilk kez tarafımızdan Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a kitabının I. cildinde yayımlanan (s. 481) bu mektubunda konu olan 3000 altın Ruble, büyük bir olasılıkla Yunan mezalimi üzerine Sovyet Rusya'dan gönderilen ve İstiklal Harbi Cilt II, Batı Cephesi 3 No.1 (s.111) (Gen. Kur. Yayını); *Gothar Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* (s. 147); *Utkan Kocatürk, Doğumundan Ölümüne Kadar Atatürk Günlüğü* (s. 171); *Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları* (s. 543) gibi birçok kaynakta 30.000 altın Ruble olarak geçen yardımından ayrılarak Hilal-i Ahmer'e verilmişti.

¹⁰⁹ K.A.D. 162 42/94 Mektupların fotokopileri Belge: 102'de verilmiştir (a,b,c,d).

(a)

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded 6/300

Ankara
7.VI.338

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığına:

Beyrut Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi ve El-İkbal Gazetesi sahibi es-Seyid Abdül-yassad el-Ünsi ve cemiyet-i mezkurenin Reis-i Sanisi ve Cemiyet-i İslamiye Reisi es-Seyid Ahmet Muhtar imzalarıyla Beyrut’dan mevrud 11.V.38 tarihli tahrirata cem ve derc olunan ianattan üç bin liranın 10.V.38’de Mersin Mutasarrıflığı vasıtasıyla Ankara’da Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne irsal kılındığı bildirilmiştir. Vasıl olup olmadığının kendilerine cevap verilmek üzere işarını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
İmza: Mustafa Kemal
Vüsul: 10.6.38”

(b)

“Taht-ı Himaye-i Hazret-i Mülukanede
Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Anadolu Heyeti Murahhası
Adet: 1844/210 21 Kanun-ı sani 338
Efendim Hazretleri,

11 Kanun-ı evvel 37 tarih ve 149/882 numrolu tezkire-i aliyeleri cevabıdır.

Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesinden Anadolu’da istiklal-i vatan uğrunda mecruh düşen guzat-ı islamiyenin tehvin-i alamına sarfedilmek üzere 5000 İngiliz lirası taraf-ı alilerinden Osmanlı Evrak-ı nakdiyesine tahvil ettirilerek tahassul eden ve namımıza tediyesi muhavvil “37,600” yalnız otuzyedü bin altıyüz lira-yı Osmani’nin havaleleri Ankara Bank-ı Osmani şubesine vürud ve taraf-ı acizanemizden ahz olundu.

İşar-ı vakıanıza ve Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti-i Aliyesinin talebine binaen makbuz makamına kaim olmak üzere bu paranın suret-i ahzını ve teşekkürü mutazammın Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nden müessesesi-i müşarunileyhaya hitaben alınan bir kıta mektup melfufen takdim-i huzur-ı alileri kılınmıştır. Bilvesile tazimat-ı fevkalademizi arz ederiz efendim hazretleri.

Hilal-i Ahmer murahhası (imza Adnan)
Mektup Mısır Hilal-i Ahmerine gönderildi.
5 Şubat 1338 52/94

(c)

*“Taht-ı Himaye-i Hazret-i Mülukanede Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Anadolu Heyeti Murahhası*

Adet : 2876/334 7 Mart 338

Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi Riyaset-i Celilesine:

Arz-ı acizanemdir.

11 Şubat 338 tarih ve 97 numrolu tahrirat-ı devletleri cevabıdır.

Anadolu harbi müsaibzadeganı ihtiyacatına sarf edilmek üzere Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyet-i muhteremesince cem olunan ianattan üçüncü defa olarak vürud eden ve emanethanemize kayd olunan beşbin yüz kırk İngiliz lirası onbeş şilin ve iki pens muadili otuz iki bin beş yüz doksan iki lira kırk kuruşun hey’eti acizizce kabz olunduğu ve teşekkürü munzamın Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nden irsal melfufen takdim-i huzur-ı devletleri kılınmıştır. Ol babda emr ü ferman hazret-i velüyül emrindir.

Hilal-i Ahmer Murahhası (imza Adnan)

Mektup Mısır Hilal-i Ahmerine gönderildi . 19 Mart 38 72/169

(d)

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Merkez-i Umumisi

Ankara Heyet-i Murahhasası Ankara

Aded: 68/4/495 30.XII.1338

Merkez-i Umumi Riyaset-i Celilesine

170 ve 123 numro ile 24 Teşrin-i evvel ve 12 Teşrin-i sani 38 tarihli tahrirat-ı aliyeleriyle Mısır Hilal-i Ahmeri’nden mürsel iki defa beşbiner liraya ait Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden istihsal kılınan bir kıta teşekkür mektubu melfufen tesyar kılınmıştır efendim.

Hilal-i Ahmer Murahhası

(imza)

Mısır Hilal-i Ahmer’ine tebliğ edilmek üzere kaleme 3.I.39

melfuf mektup gönderilmiştir

Hıfzı

Mustafa Kemal Paşa’nın ilgisi ve bağışları yakından izlemesi kuşkusuz Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin yöneticilerini ve üyelerini hem çabalarında hem de ciddiyetle sürdürdüğü çalışmalarında yüreklendiriyordu.

Hilal-i Ahmer’e Yurt İçinden Katkılar: Savaş yıllarında birçok kez değinilen halkın düşkün durumunda yine birçok kez değinildiği gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne bağış yapabilmesi çok zordu. Bununla birlikte Kurtuluş Savaşı boyunca yurdunu, ulusunu düşünen herkes için özveri en doğal nitelik haline geldiğinden cepler kurcalanmış, elde kalan sandıklar deşilmiş, son kuruşlar veya bir-iki aile yadigarı da Hilal-i Ahmer’e bağışlanmıştı. Doğu zaferi, ardından İnönü Muharebeleri’nde Yunanlıların yenilmesi

moralleri de düzelttiğinden çeşitli yerlerde Cemiyet'in yeni şubeleri açılmış, yeni üyeler kaydolmuş, bu kimselerin adları katılımı arttırması umuduyla gazetelerde yayınlanmıştı.¹¹⁰

Birinci İnönü'den sonra Genel Merkez'in çağrısı üzerine Elazığ ve Kastamonu başta olmak üzere Anadolu'da 128.000 lira, İstanbul'da 250.000 lira ve çeşitli eşyalar toplanmış, bunların çoğu dağıtım için Ankara'ya gönderilmişti. Halkın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne artan ilgisi Yunan ordusunun Anadolu'da ilerleyişinin Sakarya Meydan Muharebesi'yle durdurulmasından an sonra daha da çoğalmış, "bir ucu Ankara'da diğer ucu İstanbul'da olmak üzere"¹¹¹ ulaştırılan 40.000 parçaya yakın türlü malzeme ve eşya Kastamonu, Samsun, Niğde Mersin hattında dağıtılmıştı. İlgili bölümde değinildiği gibi Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti de kadınların el emeklerinin bazılarının gösterime sunulup satılması için sergiler düzenlemiş, Kurum hazinesine büyük tutarlar olmasa da özveriyle yapılan katkılar sağlamıştı. Hilal-i Ahmer Hanımlar Derneği Bolu Şubesi'nden gelen 200 lira, Göynük Şubesi'nden gelen 52 lira, Köyceğiz Şubesi'nden gelen 2 lira 4 kuruş ve buna daha sonra eklenen 500 lira 10 kuruş, Muş Şubesi'nden gelen 56 lira 72 kuruş bu katkılara birkaç örnektir.¹¹² Parasal değeri küçük ama anlamı çok büyük bu tutarlar, kadınların yardımlar toplanırken ve Merkez'e iletilirken her kuruşun işe yarayacağını gözdardı etmeyen duyarlılığını anlatmaktadır. Duygu dolu bu bağışların yapıldığı sıralar yukarda söz edilen Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin (Near East Relief Fund) üyelerinden Miss Ellen de ayrılmadığı Anadolu'da dolaşırken¹¹³ gördüğü yaralı askerlere kullanılmak üzere kişisel olarak iki ayrı seferde 1500'er lira ve 240 metre beyaz pazen, 92,5 metre renkli fanila kumaşlar, 1825 metre de Amerikan bezi bağışlamıştı.¹¹⁴

Hilal-i Ahmer'e yurt içinden yapılan yardımlardan söz ederken gözdardı edilmemesi gereken bir yardım da İngiliz Müslüman Hilal-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi olarak İstanbul'da bulunan bir İngiliz'in Türkiye'ye gelen göçmenlere ilginç ve düşündürücü yardımudur. Kendini "İstanbul'daki İngiliz ricalinden" diye tanıtan bu kimse, 9 Ağustos 1920'de

¹¹⁰ Örneğin, Gaye-i Milliye gazetesi hemen hemen her sayısında Hilal-i Ahmer'den haberler vermiş, 20 Mart 1921 sayısında Orkaneli Şubesi'nin açıldığını, 23 Mart'ta devlet memurlarının Cemiyete üye olma koşullarını, 29 Mart'ta da Sivas'ın Yenihan, Kangal ve Gürün ilçelerinde Cemiyet'e kaydolan yeni üyelerin adlarını yayınlamıştı.

¹¹¹ TBMM Dönemi İcraat Raporu, s. 6-8.

¹¹² OHAM Sayı. 5, s. 66-117.

¹¹³ "Near East Workers Remain at Posts", *The New York Times*, 11 Kasım 1920.

¹¹⁴ TBMM Rapor, s. 60, 75.

Beyazıt'taki göçmen konuk evini ziyaret ederek buradaki herkese 10'ar lira vermiş, sonra Gülhane semtindeki barakalarda oturan göçmenlerden 20 aileye çocuklarına süt almaları için 5'er lira dağıtmış ve bazıları Türkçe konuşamayan göçmenlerle yakından ilgilenip nereden, niçin geldiklerini sormuştu. Ertesi gün ziyaretini tekrarlayarak yetkililere her gün 5000 göçmene başış yapacağını, bir gün önce dağıttığı 100 liraya ek olarak 1000 lira daha vereceğini bildirmişti. İzleyen iki günde de Muhacirin Müdüriyeti'ne 10 çuval pirinç, en iyi kaliteden Amerikan unu, 3 teneke yağ vermişti. Bunları 250 battaniye, 40 kat çocuk, 20 kat yetişkin giysisi, 200 çift ayakkabı, 200 kat çamaşır, 200 yatak yorgan, 6 teneke yağ, 1900 kilo mısır unu, 50 kilo kuru fasulye, 70 kutu süt gibi hiç de küçümsenemeyecek yardımları izlemişti. Bu olayı ilginç ve düşündürücü yapan, bu kişinin kimliğiydi. Belirtilen malzemelerle birlikte 300 civar köye de ekmek dağıtmakla görevlendirdiği kimselerden ciddi dağıtım kayıtları da isteyen¹¹⁵ bu İngiliz, İstanbul Hükümeti ile işbirliği yapan, Atatürk'ün Nutuk'ta Milli Mücadeleyi önlemeye çalışan İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin üyesi olarak söz ettiği Rahip Frew'dan başkası değildi. İngiliz Hükümeti'nin desteğiyle ulusal güçlerle savaşmak üzere Kuvayı İnzibatiye olarak bilinen Hilafet Ordusu'nun kurulduğu, Ankara'da çalışmalarına başlamış TBMM'yi çöktürmek için iç ayaklanmalar çıkartıldığı hatta tam da Sev'r'in imzalandığı günlerde Rahip Frew'un gazetelerde yer alan bu büyük yardımları herhalde insani amaçlı değildi. İstanbul Hükümeti ve İngiltere'ye sempati toplamayı hedefliyerek büyük bir olasılıkla da İngiliz sermayesiyle yapmıştı.

Ne var ki İstanbul Hükümeti'nin ve emperyalist devletlerin Türk ulusunun bağımsızlık hareketini durdurmak için bütün girişimleri Türk ordusunun Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonlandırmasını önleyemedi. Bu büyük savaşın son aşaması olan Büyük Taarruz'dan sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti ülkenin yeniden düzenlenmesine yardımcı olmayı amaçlayarak boşalmış kasasına halk için kullanacağı 5-10 kuruş atabilmek umuduyla aşağıdaki bildiriye yayınladı:¹¹⁶

BEYANNAME

“Yaralı kahraman gazilerimizin, meskenleri yakılan, yıkılan, binlerce vatandaşımızın ihtiyacatını temin, ıstırahatını tehvin eden Hilal-ı Ahmer, bugün her zamandan ziyade ianeye muhtaçtır.

İnönü muzafferiyeti azimesi esnasında şayanı tebcil asarı hamiiyet göstermiş olan ahaliyi muhteremeyi bu muazzam kurtuluş harbinin kahramanlarına da minnet ve şükran borçlarını edaya davet eder! Çağaloğlu'ndaki umumi veznesi, muteberrine her an açıktır.”

¹¹⁵ Sabah, 9, 12,13 Ağustos 1920.

¹¹⁶ OHAM sayı 13, s. 290-91.

Toplanan bağışların dağıtımının sorumluluğunu Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara'da üstlenmek, Hilal-i Ahmer'e yeni boyut kazandırdı. Eline geçen bağışlarla Anadolu'da gücünü arttırmaya çalışırken bir yandan da her damlası özveri dolu bu katkıların en uygun yerlerde kullanılmasını sağlamak, Hilal-i Ahmer'in Türk halkına borcu olmuştu. Büyük Millet Meclis de Cemiyet'e her bakımdan destek oluyordu. Bu destek savaş dolayısıyla Anadolu'daki deposu oldukça eriyen Cemiyet'e moral ve güç verirken İstanbul'dan katkıların sürmesi de Genel Merkez'in Ankara ile aynı politikayı izlediğini gösteriyordu. Zaten Bakanlar Kurulu, Kurum'a yapılan bağışların hemen değerlendirilmesi için Ankara'da toplanmasını öngören bir de karar bile almış, Başbakan Rauf Bey (Heyet-i Vekile Reisi) de bunu aşağıdaki telgrafla Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'ne bildirmişti.¹¹⁷

"Düşmanın terk ve tahliye ettiği kasaba ve köylerde ika ettiği fecai dolayısıyla büyük sefalet ve zaruret içinde kalan ahaliye halkımız tarafından gerek nakden gerek aynen yapılacak teberruat için her tarafta teşkilatı mevcut Hilal-i Ahmer'in tavassutu ve derc edilecek nukut ve eşyanın doğruca Ankara'da Hilal-i Ahmer merkezine gönderilmesi Heyet-i Vekile'nin 6 Eylül Sene 338 tarihli içtimasında tensib edilmiş olmağla İstanbul halkının da bu emri hayıra ve muavenete iştiraki esabını temini rica edilmektedir. Halkımızın vatan ihtiyacatını bizden daha iyi takdir edeceği tabiidir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumisi bu cihete mahsus olarak verilecek ianata kabule amade olup İstanbul ahalisinin bu iyliğe kemali tahallukla iştirak etmesine muntazır bulunmaktadır".

Büyük Millet Meclisi ile Hilal-i Ahmer'in uyumunu ve dayanışmasını da yansıtan yukarıdaki ve benzeri çağrılar halkın zorlukları göğüsleyerek kıt kanaat yapabildiği desteği arttırdığını ve her kesim halk arasında savaş yaralarını sarmaya yardımcı olmak isteyenleri çoğalttığını, bildiriye izleyen günlerde yaşananlar kanıtlıyordu. Tam o günlerde idama mahkum bir katilin infazdan önce evini ve tüm mal varlığını "Gazi Mustafa Kemal'in şerefine" olduğunu belirterek Hilal-i Ahmer'e bağışlaması, bunun çarpıcı bir örneğiydi. Çok ilginç başka bir örnek de Operatör Doktor Kemal Bey'in anlattığı bir olayda eşkiyanın Cemiyete, gösterdiği duyarlılığı:¹¹⁸ Bu, yaklaşık aynı zamanda Adana'dan kente uzak bir kasabaya Hilali Ahmer malzemesi götürülen dört devenin soyguncu bir eşkiya çetesi tarafından durdurulması, devci taşınan eşyaların Hilal-i Ahmer malzemesi olduğunu söyleyince çetenin reisinin "Vah vah! Bu eşyalar Hilal-i Ahmer malı mıdır?" diyerek develeri yükleriyle salıvermesiydi. Üstelik eşkiya reisi, devcinin iki kafilenin

¹¹⁷ Ibid, s. 299.

¹¹⁸ OHAM Sayı 12, s. 288.

soyulmuş olduğu yolda başka bir saldırıya uğramaması için devcinin yanına adamlarından birini katmıştı.

Hilal-i Ahmer'e gelir sağlamak için gösterilen çabalara saymakla bitmeyecek örnekler arasında aynı günlerde Samsun'da geliri tamamen Cemiyet'e kalmak üzere bir sinema açılması da vardı.¹¹⁹ Bir başkası da Hilal-i Ahmer'in bazı yabancı ülkelerde Salib-i Ahmer'lerin bağış toplamak için uyguladıkları "Kilise Günü"nden esinlenerek "Cami Günü" geliştirmesiydi. Ama uzun ömürlü olmayan bu uygulamanın yerini Şeker ve Kurban bayramlarının ilk gününde Hilal-i Ahmer adına fitre toplanması aldı. İlk yıl her iki bayram namazında da duyurularak yürürlüğe giren bu uygulama, ikinci yıl gazetelerde yayınlanan duyurularla halka anımsatıldıktan¹²⁰ sonra süreklilik kazanarak Cemiyet'e önemli bir gelir kapısı oldu. Günümüze de taşınan bu uygulamayla dileyen, yine dinsel bayramlarda Kızılay adına toplanan fitrelerle Kurum'a bağışta bulunmaktadır.

Hilal-i Ahmerin Kurtuluş Savaşı Uzadıkça Artan Yüğü

Bilindiği gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Dünya Savaşı sonunda Türkiye'ye sığınan göçmenlerin sorunlarını gidermeyi üstlenmişti ve Mondoros'u izleyen işgallerin yol açtığı yeni göçlerle bu sorumluluğu büyümüştü. Ancak Ankara Temsilciliği kurulduktan sonra Cemiyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden aldığı destekle daha güvenli çalışabildi ve bütün olanaklarını savaş uzadıkça sayısı çoğalan mağdurlara seferber edebildi. Savaş boyunca halkın yüz yüze kaldığı, Cemiyetin de gidermeye çalıştığı en belli başlı sorunlar sağlık, beslenme ve barınmaydı. Aslında bu üç sorun birbirini tetikliyordu. Ne var ki HAC'nin kuruluş amacı savaşlarda yaralanan ve hastalanan askerlere ve sivil halka sağlık hizmeti vermeye odaklı olduğundan, birbirini izleyen savaşlarla da ülkede bu sorunlar hiç eksik olmadığından, Cemiyet için sağlık birimlerinin özel önemi vardı. Bu alanda Dünya Savaşı sırasında iyice açığa çıkan ciddi alt yapı eksikliğiyse yeni sağlık birimleri kurması gereken Kurum'u her bakımdan zorluyordu. Bununla birlikte Kurum, Dünya Savaşı sırasında imdat heyetlerinin gittiği bölgelerde hastaneler, dispanserler gibi sağlık birimleri geliştirmiş ve giderlerini de sağlamıştı. Ancak altını çizmek gereken bir nokta ateş hattında çok yakın veya tam içinde kalan bu sağlık birimlerinin Batı Anadolu'da kurulanlarının savaş hattında çok daha uzun süre kaldığıydı. Şöyle ki, Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'nın çarpıştığı uzak cepheler,

¹¹⁹ THAM S. 15, s. 75 (Samsun'da yayınlanan Ahali Gazetesi'nin 15 Kasım 1922 sayısından).

¹²⁰ THAM Sayı 20, s. 215.

yapılan anlaşmalarla kapanmıştı. Doğu ve Güney Doğu Anadolu'yu kapsayan cephelerin bir kısmıysa yeni işgaller karşısında Kurtuluş Savaşı çarpışmalarına dönüşmüştü. Ama buralarda geçen çarpışmaların daha erken sona ermesine karşın Batı Cephesi'ndeki çarpışmalar, 1922 yılının Eylül ayına kadar Türk Yunan savaşı olarak sürmüştü. Yunan kuvvetlerinin Ege'deki ilerleyişi karşısındaki ani çekilmelerle ordu gibi hastaneler de çoğu kez ellerindeki bütün ilaçları, araç ve gereçleri geride bırakarak yer değiştirmek zorunda kalmışlardı. Savaş koşullarında zaten binbir güçlükte sağlanmış bu önemli gereçlerin düşmana bırakılması, taşınılan yerlerde birimlerin en baştan kurulması Kurum'a büyük sorunlar getiriyordu. Bununla birlikte yeniden kurulanlar gerek Kurtuluş Savaşı'nın tinsel gücünün gerekse Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ulusa hizmet aşkının yadsınamayacak göstergeleri oldu.

Kurtuluş Savaşı başında İstanbul'da HAC'ne bağlı sağlık kurumları aşağıda sorumluları ve hizmet süreleri belirtilen merkezlerden oluşuyordu:¹²¹

Sorumlu Kimse	Merkezin Adı	Süresi
Tıp Fakültesi Reisi ve HAC Merkezi Umumi Azası Dr. Nuri Paşa	1700 yataklı Darülfünun Hastanesi (Tıp Fakültesi, Beyoğlu)	17 ay
Dr. Nafiz Bey	1500 yataklı Galatasaray Sultanisi Hastanesi (Galata)	16 ay
HAC Merkez-i Umumi Azası Dr. Mehmet Ali	500 Yataklı Gureba Hastanesi	7 ay
Dr. Suhami Bey	500 yataklı Taksim Hastanesi (Cağaloğlu)	12 ay
Dr. Ali Derviş Bey	500 yataklı Çağlayan Hastanesi	6 ay
Dr. İsmail Derviş Bey	250 yataklı Kadırga Hastanesi	10 ay
Dr. Rıza Servet Bey	500 yataklı Darüşşifa Hastanesi	10 ay

Sıralanan hastanelerde bir yıl içinde yaklaşık 19.443 yaralı tedavi edilmiş, bu ara Hilal-i Ahmer taşrada da hızla yeni sağlık birimleri kurmuştu. Cemiyetin özverili çabalarıyla 1920 yılı sonunda Batı Cephesi'nde kurduğu ve sonra da düzenli çalışmasını sağladığı sağlık birimleri şöyleydi:¹²²

Antalya : Birer laboratuvar ve dispanser
 Burdur : 50 yataklı hastaneyle bir dispanser
 Çine : 30 yataklı hastane ve bir dispanser

¹²¹ OHAM Sayı 4, s. 115.

¹²² TBMM İcraat Raporu s. 31-32.

Söke : Bir dispanser
Bağ Arası : Bir dispanser
Koçarlı : 10 yataklı revirle bir dispanser
Bozdağ : Bir dispanser
Yenipazar : 10 yataklı revirle bir dispanser

İstanbul ve taşradaki hastanelerle sağlık birimlerinin her türlü araç-gerece ihtiyacı vardı ve hepsi de bunların kaşılınması için umutlarını Hilal-i Ahmer'e bağlamıştı. Eksikler de Cemiyet'e bildiriliyordu. Kaldı ki TBMM Hükümeti'nin Müdafa-i Milliye Vekaleti (Milli Savunma Bakanlığı) bile savaşın yaygınlaşmasıyla cephelerdeki sedyeler yetersiz kalınca eksikliğini Cemiyet'e başvurarak gidermişti. Sıhhiye Dairesi Başkanı imzasıyla Ankara temsilciliğine gönderilen istek yazısı şöyleydi:¹²³

Hilal-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Alisine

Elde hasta teskeri kalmamıştır. Bu günlerde cepheden fazla miktarda talep alınmaktadır. Ankara'da imal edilenler mukavemet edemediğinden çabuk kırılıyor. Her ne kadar şimdilik bunlarla idare edilecekse de ati için hasta teskeresine ihtiyaç olduğundan Dersaadet'ten 1000 adet sahra sedyesinin celbine tavassut-ı devletlerini rica ederim efendim.

Sıhhiye Dairesi Reisi

Mirliva (imza)

Hilal-i Ahmer Riyasetine

Aynı Bakanlık, 1922 bütçesini hazırlarken de Hilal-i Ahmer'le iletişim halinde olmuştu. Gönderdiği yazıda Kurum'dan hastaneler için verebileceği malzemenin türünün ayrıca ilaç ve sağlık malzemesi için yeterli ödenek talebinde bulunmak için de tutarının bildirilmesini istemişti. Hepsine acil ihtiyaç olduğunu gösterecek şekilde istediklerini teslim alma yöntemini de sorduğu yazının ilginçliği Cemiyet'in istekleri kesin olarak sağlayacağını varsaymasıydı ki bu da Kurum'a duyulan güveni anlatmaktaydı. Yazı şöyleydi:¹²⁴

Müdafa-i Milliye Vekaleti

Sıhhiye Dairesi

Şube 2, 10644

Ankara 11 IX, 337

Anakra Hilal-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Alisine

1. Hastanelerin kış ihtiyacatının tedariki için teşebbüsat-ı lazımda bulunmak için evvel emirde Hilal-i Ahmer tarafından nerede nelerin verileceğinin bilinmesine lüzum vardır.

¹²³ K.A.D. 129 Fotokopisi için bk. Belge: 103.

¹²⁴ İbid. Fotokopi için bk. Belge: 104.

2. 338 senesi bütçesinde ecza ve malzeme-ü sıhhiye için talep olunacak tahsisatın takdir ve tesbiti için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yapacağı azami muavenetin tesbiti iktiza eder.

Birinci madde için vakit dar ve kış gelmek üzere olduğundan Hilal-i Ahmer'in depoları bulunan mahaller nereler ise memurlarını göndermek ve hemen teslim ve tesellüm muamelesine ihtidar etmek üzere işar buyurulması,

İkinci maddedeki ecza-yı tıbbiye ve malzeme-i sıhhiyenin buralarda bulunalarının derhal teslim, celp edileceklerin ise Marta kadar arkası alınmak üzere cinsi ve mikdarının işarını arz ve rica ederim.

Müdafaa-i Milliye Sıhhiye Dairesi Reisi
Miralay (imza)

Ulusal harekete destek vererek Anadolu'da çalışmalarını TBMM ile uyumlu olarak sürdüren Hilal-i Ahmer, istekleri gecikmeden yerine getirmenin bu desteğin önemli bir parçası olduğunu bildiğinden koşullarını zorlayarak istenen yardımları çarçabuk sağlamaya hep özen gösterdi. Kaldı ki yukardaki örnekte de görüldüğü gibi Cemiyet'in en üst yetkililerinden Dr. Adnan Bey'in Meclis'te olmasının yardım ve düzenlemeler için gereken işlemlere kolaylık sağlayacağı hesap edilerek Cemiyet'ten beklenenler ve istenenler için çoğu kez Meclis'e başvuruluyordu. Nitekim İstiklal Mahkemeleri kurulup çeşitli yerlerde görev yapmaya başlayan yetkilileri¹²⁵ ülke genelindeki sefaleti, yoksulluğu, sağlık alanındaki yetersizliği ve düzensizliği görüp Meclis'e daha çok yansıtınca bunların giderilmesi için beklentilerin Hilal-i Ahmer'e odaklanması, Cemiyet'le Meclis'in güç birliğini daha sıkılaştırdı. Konya Mebusu Refik Bey'in, İstiklal Mahkemesi Heyeti adına Niğde'deki askeri hastanenin koşullarının iyileştirilmesi için Hilal-i Ahmer'e övgülerle Dr. Adnan Bey'e başvurduğu aşağıdaki mektup bu duruma bir örnektir:¹²⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi
No.lu Ankara İstiklal Mahkemesi
Niğde 523/1728

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi Adnan Beyefendi'ye

Niğde askeri hastanesini gezdik. 500 mevcutlu hastanede ber-vech-i ati arz edilecek nevakısı teessürle gördük. Senelerden beri müşfik ruhunuzla yaşattığınız Hilal-i Ahmer'in dest-i şefkat ve inayetini bir hastane namına biz de duymak istedik. Hastanenin yanı başında mahal-i muhtelifeden nakledilip yüzlerce mevcutlu hastane ihtiyacına kafi vesait-i muhtelifede mevcut iken bu yurtların halasını temin için kendilerini ölüm meydanına sevk ettiğimiz kahraman askerlerimizin muhtac-ı tedavi ve şefkat olduğu bir zamanda tabir

¹²⁵ İstiklal Mahkemelerinin görevlileri TBMM'nin üyeleri idi. Bu konuda geniş bilgi için bk. Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri cilt I, II.

¹²⁶ K.A.D. 129. Mektubun fotokopisi için bk. Belge: 105.

af buyrulsun, ot tıkar gibi iki ve üçüncü bir yatağa yatırmaya ne şefik kalbiniz ve ne de heyet-i muhtereminiz razı olur. Hastanenin mahmaemken ihtiyacını temin edecek 150 yatak, 250 yorgan, 200 çarşaf ve 100 yastık kılıfının bura deposundan itası için evamir-i müessire ve inayet-i şefkakarilerine müracaat ediyoruz.

*9 Şubat 338 Niğde İstiklal Mahkemesi Heyeti Namına
Konya Mebusu Refik
Taraftmdan açılmıştır. İmza: Celalettin
Hıfzı – Cevap yazılmıştır.*

Bu belgede görüldüğü gibi Refik Bey'in mebus olarak ve İstiklal Mahkemesi Heyeti adına Hilal-i Ahmer yetkilisi de olan Meclis İkinci Başkanı Dr. Adnan'a başvurması da Cemiyet'le Meclis'in birlikteliğinin bir göstergesiydi. Yine bu belgeden anlaşıldığı gibi sorun her zaman yokluk değil, biraz da düzensizlik veya işbilir eleman yokluğuydu. Koşullarsa elde olandan en ileri boyutta yarar sağlamayı gerektiriyordu. Bu gerçeği gözdardı etmeden çalışan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Milli Müdafaa Vekaleti'nin kurduğu Sıhhiye-i Askeriyye Teşkilatı'na da destek oldu. Hastaneler yer değiştirmek zorunda kaldığında geride bırakılan veya sağlık ünitelerinde kullanılmak üzere getirilen araç-gereçleri, ilaç, laboratuvar, ameliyat, pansuman, tedavide kullanılan sağlık malzemelerini bu kuruluştan hiç sakınmadı. Kurum'a bağışlanan giysi, çamaşır, yatak-yorgan-battaniye gibi nesnelere de teşkilatla paylaştı.¹²⁷ Yaralı ve hasta askerlere daha iyi hizmet verilmesi için İstanbul'dan Anadolu'ya geçen pek çok doktorun ve sağlık görevlisinin mali yükünü üstlenerek Teşkilat'ın planları doğrultusunda çarpışma bölgelerine gönderdi. Hem de bu özverili katkılarını düşmanla iş birliği içindeki İstanbul Hükümeti'nin ulusal güçler kadar Hilal-i Ahmer'i de hedef almasına hatta şubeleriyle iletişimini bile engellemesine karşın yapabildi. Ordunun Anadolu'da çok zor karşılayabileceği pek çok ihtiyacı için Ankara, Kastamonu ve Kırşehir'deki depolarını seferber etti. İnönü ve Sakarya çarpışmalarının hemen hemen bütün sağlık gereklerini karşıladı. Hatta ordunun ihtiyacının yanında psikolojisini de düşünerek yardımlarına sigara, tütün, meyve gibi askerin moral yükseltecek maddeler ekledi. 1921 kışı başlarken depolardan halka 15.000 metre pamuklu kumaş, 23.000 avcı yeleği, 15.000 adet fanila, 7300 koyun derisi, 8000 çift çorap, 1600 çift eldiven, 12.000 metre Amerikan bezi dağıttı. Anadolu'da kullanılmak üzere 16'sını Askeri Sıhhiye emrine verdiği 22 otomobil getirtti. O dönemde olağanüstü sayılan bu yardımlar üzerine Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa, Hilal-i Ahmer'e aşağıdaki teşekkür mesajını gönderdi:¹²⁸

¹²⁷ Hilal-i Ahmer tarafından Sıhhiye-i Askeriyye Teşkilatı'na verilenlerin tam listesi TBMM İcraat Raporu'nda sunulmuştur. Bk. s. 76-84.

¹²⁸ TBMM İcraat Raporu s. 21, 22.

Ankara, 15.9.1337
Muhterem Efendim,

Hasta ve Mecruhlarımız için Hilal-i Ahmer'in bu defaki hediyesini bildiren mektubunuzu ne kadar derin bir meserret ile okudum. Masumları öldürenlerin, mabedleri yıkanların zulümkar ilerlemelerine Sakarya boylarında vücutlarıyla siper yapan mecruh gazilerimiz bu aziz yardımın şükran ve hatıralarını evlatlarına nakledeceklerdir. Her hasta ve mecruh yatağının hediyelerinizle yeniden döşendiğini bir defa daha memnuniyetle gördüm. Anadolu'nun her tarafında müstevlilerin zulüm ve gadrine katl ve ihrakına maruz kalan kadınların ve çocukların, yetimlerin, düşkünlerin yardımına koşarken, gazi mecruhlarımız için de açtığımız büyük hastanelerdeki mübcecel yardımlarınızdan başka bu hediyesi tevali ettirmek imkanı bulmanızı takdirler ve şükranlarla yad ediyorum. Bu defaki müşfik hediyesiniz de bundan evvelkiler kadar çok. Askerlik hayatımın ister sevinçli ister kederli günlerinde Hilal-i Ahmer'in şefkatli elini daima elem çekenlere yardım eder, gözyaşlarını siler gördüm. Bu uzun hayatın gizli şükranını izhar ve edaya vesile olduğu için son hediyesinin bence ebedi bir kıymeti var. Bir ferdi olduğum ordumuzun, milletimin ve insanlığın derin şükranlarını işte bu vesile ile Hilal-i Ahmer'e arz ediyorum.

Müdafaa-i Milliye Vekili: Refet

Refet Paşa bu teşekkür mektubunu Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra yazmıştı. Yokluklar içindeki Türk halkının büyük özveriyle orduya destek olduğu¹²⁹ bu yaşamsal çarpışmada kazanılan zafer, Doğu Anadolu'dan sonra Akdeniz Bölgesinde de işgallerin son bulmasını sağladı. Ege bölgesindeyse silahlar bir yıl sonra sustu. Ama bu Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gidermeye çalıştığı sorunların son bulması değildi.

Yunanlılar işgal ettikleri, yenildikten sonra da sonra çekildikleri yerleri yakıp yıktıklarından barınacak evleri kalmamış insanların sağlık koşullarını gözetmeleri söz konusu olmadığından, savaşın en uzun sürdüğü bu bölgede bulaşıcı hastalıklar hızla yayılmaktaydı. HAC heyetlerinin gezici hekimleri sağlık birimlerinin çevresindeki kentlere, kasabalara, köylere giderek bu hastalıklara ve özellikle çok yaygın olan sıtmaya tutulanları iyileştirmeye çalıştılar. Buralarda kurulan laboratuvarların da hastalıkların yayılmasını önlemede hayli yararı oldu. Hastalık kuşkusuyula laboratuvarlara başvuran halk tahlil sonuçlarını oldukça çabuk alıyordu gerektiğinde dispanserlerde tedavi ediliyor, kullanacakları ilaçlar ellerine

¹²⁹ Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce TBMM'den Başkomutanlık yetkisi alan Mustafa Kemal Paşa, harekate hazırlanırken çıkardığı Tekalif-i Milliye Emirleri ile asker için kullanılmak üzere her evden birer kat çamaşır, çorap, çarık; tüccardan elindeki buğday, şeker, un, arpa vs.nin bir kısmını istemesi, yoksulluğun ölçüsünü gösterirken (bk. NUTUK Cilt II, s. 615, 616) HAC'nin yardımının önemini de anlatmaktadır.

veriliyordu. Ancak mağdurların yer değiştirmek zorunda kalanlarla çok kabaran sayısından dolayı beslenme sorunu kolay giderilemiyordu. Üstelik Dahiliye Nezareti Hilal-i Ahmer'e yazarak Doğu Anadolu'dan İstanbul'a kaçıp gelenlerle sayısı yaklaşık 45-50.000'e ulaşan göçmenlerin misafirhanelere yerleştirilenlerinin hiç olmazsa bir kısmının yiyecek -içeceklerinin karşılamasını istemişti. Söz konusu yazıda İçişleri Bakanlığı "Muhacirin misafirhanelerinden hiç olmazsa Eyüp Sultan ve Gülhane Fırını gibi iki mıntıkada topluca ikamet etmekte olup derece-i ihtiyaçları hakkında İstanbul Muhacirin Müdüriyeti'nden yedlerine vesai mahsus verilecek 1500 nüfusa yevmiye yarımşar kilodan 750 kilo ekmeğin tahsis ve itası"¹³⁰ satırlarıyla en düşkünlere belgeleyerek Cemiyet'in 1500 kişinin sorumluluğunu almasına bile razı olduğunu belirtince bu isteği yanıtlamak Hilal-i Ahmer için adeta bir zorunluluk olmuştu.

Bu örnekten başka, yurt çapına dağılan yüzbinlerce göçmen, Hilal-i Ahmer'in çeşitli yerlerde açtığı aşhanelerde besleniyor, dispanserlerde tedavi görüyordu. Hükümet yetkilileri de göçmenlerin sayısının bilinmesini gerektiren işlerinde en doğru verilere sahip olduğunu bildiği Hilal-i Ahmer'e başvuruyordu. Nitekim TBMM Hükümeti'nin ikinci Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur da HAC'nin yardım malzemeleri dağıtılanların ve sağlık hizmeti almak için başvuranların kayıtlarını tuttuğunu bildiğinden aşağıdaki yazıyla Cemiyet'in yardım dağıttıklarının sayısını ve dağılan miktarı Bakanlığa bildirilmesini istemişti.¹³¹

*Türkiye Büyük Millet Meclisi
Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti
Muhacirin Şubesi
Aded: 16247/392*

Ankara Hilal-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Alisine

Gerek doğrudan doğruya cemiyet-i muhteremeleri veznesinden ve gerek cemiyet-i muhteremelerini tavsit etmek suretiyle bazı ashab-ı hayır ve hamiyet taraflarından mahal-i muhtelifedeki mülteci ve muhacirlere nakden veya aynen vuku bulan tevziatın icrası esnasında o muhit sıhhiye müdür veya hükümet tabibine de malumat itası mülteci miktarının tesbiti ve muavenet görenlerin miktarının ve miktar-ı muavenetin vekaletçe bilinmesi mühim olması noktalarından muvaffık olacağı cihetle lazım gelenlere tebligatta bulunulmasını rica eylerim efendim.

8 Mart 338

*Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili
İmza: Dr. Rıza Nur*

*K. 1172 Mart 1338
Hıfzı 14.III. 38*

¹³⁰ K.A.D. 129. Yazının tamamının fotokopisi için bk. Belge: 106.

¹³¹ K.A.D. 121 Fotokopi için bk. Belge: 107.

Dr. Rıza Nur, bu bilgiyi belki de devletin istatistiklerinde kullanılmak üzere istemişti. Ama Hilal-i Ahmer'den bu ve benzeri isteklerde bulunan resmi makamların kaygısı, yoksul halka dağıtılan erzak veya paranın kötü niyetliler yüzünden yerine ulaşmaması veya amacından farklı kullanılmasıydı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti de özellikle gıda malzemesinin dağıtımında savaş koşullarının ve yoksulluğun yol açabileceği olası suistimalleri önlemek amacıyla Dispanserler ve Aşhaneler Müfettişliğini kurmuştu. Bu kurum, sağlık ve gıda yardımını elverdiğince denetliyordu. Kimi zaman da Cemiyet yetkilileri olarak doktorlar, kendilerine verilen denetleme görevi ve yetkisiyle fakir halka yapılan yardımları yerinde kaydedip Merkeze gönderiyorlardı. Böylece yardımların yerine ulaşması için oluşturulan kontrol mekanizmasıyla aşağıda örnek olarak verilen ekmek-yemek dağıtım listesinin benzeri saptamalarla yardımlar elverdiğince denetleniyordu.¹³²

Davutpaşa Kışlası'nda İskan Edilen Muhacirine İta Edilen Ekmek ve Yemek

Tarihi	Ekmek Sarfiyatı*	Yemek-Kepçe Sarfiyatı
20 Mayıs-25 Mayıs 337 tarihine kadar	3.551 okka	Aşhane 25 Mayıs'ta küşad edilmiştir
25-31 Mayıs 337	7.806	15.600
Haziran 337	45.349,5	75.500
Temmuz 337	51.678,5	76.650
Ağustos 337	54.626	83.730
Eylül 337	49.044,5	65.000
Teşrin-i Evvel	11.135	Aşhane kapanmış yalnız dullara ekmek verilmiştir.
Yekun	223.190	316.480

*Ekmek ita edilen nüfus iş bu adedin iki mislidir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Dispanserleri ve Aşhaneler Müfettişi Dr. (İmza)

HAC'nin yardım toplamada ve dağıtmada gösterdiği duyarlılık ve özene karşın savaş sırasında hatta zaferi izleyen yıllarda açlık ve yoksulluk sürdü. Aslında ekmek kıtlığının tarlalarda çalışanların savaşa koşmaları kadar önemli bir nedeni de Yunan saldırılarıyla oturma birimleri gibi ekin alanlarının da yakılıp yıkılmasıydı. Yukarıda da söz edildiği gibi Batı Anadolu'da İtilaf Devletleri'nin desteğinden güç alan Yunanlıların ekim yaptıkları topraklara da zarar vermesi üzerine halkın aç kalması karşısında çaresizliğe düşen yerel yetkililer bunların son bulması için umutlarını büyük devletlerin dur demesine bağlamış, durumu anlatmak üzere

¹³² K.A.D. 121. Tablonun fotokopisi için bk. Belge: 108.

Aydın'dan İstanbul'a bir heyet göndermişlerdi. Heyetin yakınmalarını gözardı edemeyen İtilaf Devletleri yekilileri de Batı Anadolu'ya incelemeler yapmak üzere Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi temsilcisini ayrıca İngiliz, Fransız, İtalyan delegelerini içeren bir komite gönderilmesini sağlamışlardı. Bu komite Aydın'a kadar gitmeye bile gerek görmemiş, Kumla-Gemlik çevresindeki gözlemleriyle yetinip ilgililere Yunan ilerleyişinde amacın Müslümanların tümünü yok etmek olduğunu bildirmişti.¹³³

Yunanlıların çekilirken çıkardıkları yangınlarsa, halkın perişanlığını daha arttırmıştı. Bir zamanlar Batı Anadolu'da, güzel, sevimli, verimli yerleşim merkezleriyken Yunanlıların işgal süresinde yakıp yıktığı kasabaların sayısı 1000'i aşmıştı. 90.000 nüfuslu Manisa, 40.000 nüfuslu Kasaba (Turgutlu), 31.112 nüfuslu Salihli, 38.000 nüfuslu Alaşehir, uluslararası Salib-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri adına o yörede ayrıntılı inceleme yapan Bay Henri tarafından fotoğraflanmıştı. Burdaki gözlemler üzerine yazılan raporlarda da birkaç ev dışında her yerin harab olduğu anlatılmaktaydı.¹³⁴ Yunanlıların ilerleyişi durdurulduktan sonra çok zarar görmüş olan Kocaeli-Samanlıdağ Yarımadası civarına Mehmet Emin Bey başkanlığında bir Hilal-i Ahmer heyeti gönderilmiş, İzmit ve çevresindeki halkın yine Cemiyet'in kiraladığı vapurlarla yerleşebilecekleri güvenli yerlere taşınmasını kararlaştırılmıştı.¹³⁵

Türk halkın içler acısı durumunu baştan beri yakından izleyen İstanbul'daki İngiltere temsilciliği de 1922 Ekiminde biraz da savaşın Türklerin zaferiyle sona erdiğinin anlaşıldığından olmalı, insafa gelerek İstanbul'dan sürdürülen taşınmalara kendi gemileriyle yardımcı olmak için İngiliz Hükümeti'nin onayını istemişti. Ancak Cemiyet-i Akvam'ın insanlık adına Türklere yapılacak bu yardımın onlara Yunanlılardan ayrı tutulmadıklarını göstererek siyasal yarar sağlayacağını belirttiğinin de yazıya eklenmesi,¹³⁶ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin tarafsızlık çarpınışlarına karşın büyük devletlerin önceliklerini bir kez daha göstermişti.

Aslında Kurtuluş Savaşı, İstanbul'dan binlerce insanın taşınması düşünülen yerler dahil yurt çapında büyük yıkıntılara yol açmıştı. Her yerin çok büyük bakım görmesi gerekiyor, bu da yetkililerin gözlerini Hilal-i Ahmer'e çeviriyordu. Yunanlıların son damlasına kadar yakıp yıkıp tahrip ettiği Sakarya yöresi, Türkiye'nin en verimli kesimlerinden biriydi. Ülkeyi

¹³³ Celal Bayar, a.g.e. s. 2249.

¹³⁴ THAM Sayı 18 (15 Şubat 1923) s. 17.

¹³⁵ OHAM Sayı: 5 (15 Ocak 1922) s. 17.

¹³⁶ İngiltere Temsilciliğinin yardım girişimi için bk. Belge: 109 FO 371/5534.

besleyen topraklardı ve bunların harap olması halkı yüzde yüz açlığa mahkum etmişti. Sakarya Meydan Muharebesi'nden hemen sonra yetkililer yeniden ekim yapılmasını sağlamak üzere çarpışma alanlarını onarmak için kolları sıvadıklarında Dahiliye Nezareti düşmandan kurtarılan yerlerin onarımıyla en çok Hilal-i Ahmer'in uğraşacağını bildiğinden Kurum'a yardımcı olmak üzere örneğin, zarar-zıyanın pek büyük olduğu Mihaliçcik bölgesinde ordunun görevlendireceği bir amele taburunun Hilal-i Ahmer'in gözetiminde ormandan ağaçlar keserek kış gelmeden köyleri yeniden yapmasını önermişti.¹³⁷

Cemiyet'i desteklemek çabaları sürse de savaşın yıkıntıları onarılırken Hilal-i Ahmer'den beklentiler ancak çoğalıyordu. Yıkıntıların onarımı için her türlü malzeme gerektiğinden örneğin, Çanakkale Valiliği aşağıdaki yazıyla Hilal-i Ahmer'den kullanılacak maddelerin hiç olmazsa birinin uygun gördüğü kadarını da olsa karşılamasını istemişti.¹³⁸

Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi Riyaset-i Aliyyesine

İngiliz'lerden mubayaa edilen oluklu çinko levhalardan mikdar-ı münasibinin haneri Yunanlılar tarafından ihrak olunan ve meydanda kalan Biga Kazası'nın Pazar, Çavuş, Tepe-i Kebir, Hamideli kariyeleri fukar-yı ahalisine itası esbabının istikmali Biga Kaymakamlığı'ndan işar edilmekle icra-yı icabına müsaade buyurulması müsterhamdır efendim. Tahriratın 21 Teşrin-i evvel 39 tarih ve 615 numrosuyladır. Takdim.

Çanakkale Valisi: (imza)

Evrakça kaydedilmiştir

Tarih: 27 Teşrin-i evvel 1339 tarihli ve 340/365 numrolu tahrirat ile cevap yazılmış olmağla hıfzı.

Amerikalı Gözlemcilerin Kaleminden İşgal Anıları

Öte tandan, işgalden nasibini alan yerlerde durumu görmek ve büyük bir olasılıkla Salib-i Ahmer adına yapılabilecek yardımı saptamak için Amerika'dan Ankara'ya gelmiş olan Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin (Şark-ı Karib Muavenet Heyeti-Near East Relief) Anadolu'yu dolaşan iki kadın temsilcisi (Miss Annie Allen ve Miss Florence Billings) halktan bazı kimselerle konuşmuş, dinledikleri acıklı öykülere gördüklerini de ekleyerek aşağıda çevirisini verilen raporu yazıp bir ibret dersi olmak üzere yetkililerine sunmuşlardı.¹³⁹

¹³⁷ Mesut Çapa a.g.e. s. 153 (ATASE Ks 114 sa 118'den).

¹³⁸ K.A.D. 129. Çanakkale Valiliğinin yardım isteği için bk. Belge: 110.

¹³⁹ TBMM İcraat Raporu s. 46-47.

İkimiz de Anadolu'da Muavenet Cemiyeti'nde çalışıyorduk. Haziran'da Ankara'ya geldik ve işimize sektesiz devam ettik. Temmuz ve Ağustos aylarında Büyük Taarruz'dan sonra buradan binlerce muahcir geçti. Biz de Hilal-i Ahmer ile teşrik-i mesai ederek bir çoklarımız paramız yettiği kadar muavenette bulunduk. Yunanlıların Sakarya'dan Eylüldeki ricatından sonra hükümet, bitarafların tahrib edilen araziye gidip görmelerini istedi ve en yakında olduğumuz için bizi de davet etti. Bizim de Darüleytam (Yetimler Yurdu) için Sivrihisar'da bazı kimselerle görüşmeye şiddetle ihtiyacımız vardı. Onun için bu davete icabet etmekle vazifemizi ihmal etmiş olmayacağımızı hissettik.

Her köyde istediğimizi görmekte ve istediğimizle görüşmekte tamamen serbest bırakıldık. İkimizden biri Trakya'da doğmuş olduğu için lisanı iyi biliyordu. O doğrudan doğruya eşhas ile temas etti. Sokaktan rastgele birini intihab ederek görüşüyor, diğer biriyle evine gidiyor ve köyü terk etmeden evvel ya muhtarıyla yahut da mekteb hocasıyla görüşmeye gayret ediyorduk. Pek çok kimse Türk köylüsünün namuskarlığını ve sadıklığını ikarar eder, bizim de nazarı dikkatimizi bu şiddetle celb eder oldu. Hikayelerini mübalağsızca, sade bir surette anlattılar. Mesela: Oğlakçı köyünde bahs ettikleri "Avrupa ismindeki bir adam" ve bir başka ihtiyar kadının da eşyalarından bahsederken gördüğümüz sade dilliliğini hatırlıyoruz: "Birçokları bizim dilimizi konuşuyorlardı. Birincisine: Oğlum! Oğlum! Bunu bana ne için yapıyorsun dedim, o da birşey yapmadan çekildi. Fakat başkaları geldi ve her şeyi aldılar," dedi. "Demek ki bazıları merhametli idi," dedik "Evet, ne yalan söyleyeyim, bazıları merhametliydi," cevabını verdi.

"Birimiz köylülerle konuşurken ötekiler harabelerin içinde istedikleri gibi dolaşüyor ve fotoğraflar alıyorlardı. Göze gözükken şeyerin tercümana ihtiyacı yoktu. Hele o gözler, Fransa'nın harabeye çevrilmiş vilayetlerine alışık olursa! Evlerin damları ve dahili tamamen yakılmış, taş duvarları kısmen veya tamamen yıkılmıştı. Tarlalarda uzun siyah hatlı yanan buğdayların yerlerini gösteriyorlardı. Yamrı yumru olmuş ve yanmış bakır kaplarda hem ateş hem süngü nişaneleri görülüyordu. Köylüler kurtarabildikleri birkaç avuç yarı yanmış buğday tanelerini gösterdiler. Bunları suda ıslatarak yiyorlardı. Çünkü bütün değirmenler muntazaman ihrak edilmişti. Alelumum bütün köyü on günden üç hafta kadar idare edebilecek birşey kurtarabilmişlerdi. Bundan sonra yiyecekleri yoktu."

Aslında bu raporun içeriği ve Amerikalı kadınların halktan dinleyip ekledikleri öyküler, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasındaki perişanlık kadar Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin üstlendiği sorumluluğun büyüklüğünü de anlatıyordu. Raporda yazılanları güçlendiren birbirinin

benzeri bu öykülerden birkaçını Anadolu'daki feci tablo hakkında okuyucuya daha geniş bilgi vermek kadar Hilali-i Ahmer'in hizmetinin kapsamını da düşündürmek amacıyla aşağıda sunuyoruz: ¹⁴⁰

Köylülerin Hikayeleri

Melik (Mülk): Sivrihisar

İlk ziyaret ettiğimiz köy 100 hane, 95'i yakılmış. Köyün muhtarı "Bu bir intizam dahilinde yapılmış hareketti," dedi. "Çünkü evlerimizi yakmamalarını askerden rica ettiğimiz vakit "Bize emir böyle!" cevabını verdiler. Kadınlarla görüştüğümüz vakit "İhtiyarlarımıza dokunulmadı. Fakat genç kadınlarımız yakalandı ve bazılarının namusuna tecavüz edildi," dediler. Bir ihtiyar erkek "Kardeşimden para istediler, olmadığı için veremedi. Öldürdüler." dedi. Melik'ten birkaç koyun, öküz, inek götürülmüş ve köylülere hiçbir şey bırakılmamıştır. Şimdi gıdaları yanmış buğdaydan ibarettir. Bu köyde cami bomba ile tamamen tahri edilmiştir. Yangın "su gibi bir şey" ile ika edilmiş imiş.

Oğlakçı: Sivrihisar

50 hane, 4 hane yanmamış. Oğlakçı Melik karşısında küçük bir vadinin ortasındadır. Duvarları kafi derecede haraptır. Fakat çamurdan, taştan, tuğladan oldukları için tamamen yanmamışlardır. Haşimoğlu Mehmet, köy yandığı sırada evini kurtarmak için uğraşırken ateşe atıldığını fakat kaçarak kurtulduğunu anlattı. "İstidalarla köyün biraz aşağısında bulunan kumandanlarına gittik fakat askerler onları yırttılar, göstermediler," dedi. Kadınlarla görüşüldüğü vakit hepsi münferiden veya müctemien gelen askerlerin para istediklerini, arzu ettikleri kadar bulamayınca dövdüklerini, hatta başlarındaki ziynet altınlarını bile aldıklarını hikaye ettiler (Bilhassa genç kadınlar başlarında altınlarla müzeyyen bir tarz örtü bağlarlar.).

Bir genç kadın dedi ki: "Kaçarken başımdaki 25 liralık altını kopararak evin bir tarafına attım. Geri geldiğimiz zaman altınlarım ve her şeyim gitmişti. Kocamı da rehber olarak almışlardı. Hala ne geldi ne bir haber alabildik. Banim namusuma tecavüz etmediler fakat arkadaşlarımın bazılarına taarruz ettiler, kaçan erkekleri götürdüler".

Mehmet'in hikayesi: Şafak zamanı birçok askerler gelmişler, evlere girmeye ve eşyaları otomobillere doldurmaya başlamışlar. Atları bayıra çekmişler, davarları toplamaya, kaçan kadınları yakalamaya başlamışlar, yanlarında zabıt yokmuş. Köylüleri de kumandanla görüşmekten men etmişler, sekiz erkek iki gece hapsedildikten sonra içlerinden üçü rehber olarak intihab edilmiş. Mehmet bunlardan biriymiş. Bütün seyahatleri esnasında taht-ı muhafazada kalmışlar. 16 saat sonra Mehmet kaçmaya muvaffak olmuş ve geri gelmiş. Fakat ötekilerden hiçbir haber gelmemiş.

Bir kadın anlattı: Askere gitmeyip geri kalan erkeklerin hepsi (Erkeklerin çoğu askere gitmişlerdi.) toplandıktan sonra kadınlar ayrılarak namuslarına tecavüz edilmiş.

¹⁴⁰ İbid. 48-54.

Köyden ayrılacağımız vakit bir köylü Ankara'ya gitmemiş olduklarını çünkü İstanbul'un böyle istediğini söyledi ve ilave etti: Avrupa'da bir yer yahut bir adam var değil mi? Çünkü Yunan askerleri bize Avrupa, her yeri yakın da Türk ordusu diye birşey kalmasin diye emretti," dedi. Avrupa isminde bir yer yahut bir adam!

Bu köyleri ziyaretimizden beri Türk memurlarının bu köyler hakkındaki bazı resmi raporlarını okuduk. Bu raporlarda mündemiç vekayi bizimkilere mutabıktır. Şimdiye kadar 130 köyün bu suretle tahrib edilmiş olduğunu bildiriyorlar. Gördüğümüz 122 köyün halkı bizzat ziyaret ettiğimiz sekiz köyün ayındır. Birçoğu yakılmış. Para vermeyen kadın yaralanmış ve öldürülmüştür. Kadınların namuslarına tecavüz edilmiş. Hem evlerde hem harmanlarda buğdaylar bililtizam yakılmış. Koyun, davar götürülmüş ve öldürülmüştür.

Demirci: 40 hane, 25 yanmamış. Ordu [Yunan ordusu] ilerlerken Yunan hastanesi burada imiş ve köylülere aldıkları şeyler için para verilmiş fakat ricatta bütün paraları soyulmuş. Köylüler dağa kaçarken bazıları bir şilte bir yorgan almaya muvafık olmuşlar. Dular meyanında altı kadın tecavüze maruz kalmış. "Evet, bazıları merhametliydi," diyen ihtiyar kadın bu köydendi. Bütün bu hikâyelerde bazı noktalar mütemadiyen tekrerrür ediyor. Köylüler şu sözleri keraren söylediler: "Tahribat muntazaman icra edildi".

Hülasa: Köylerin tekmil vesait-i taayyüşü tahrib edilmiştir. Kış geliyor diye evvela ordunun kendisi iâşe edilmelidir. O zaten kendi yiyeceğinden köylere pek çok verdi. Eğer büyük bir gayretle teşebbüs edilmezse bu adamlar bu kışı geçirmeye muvaffak olsalar bile gelecek sene için hiç hasat ümitleri yoktur.

Bilmiyoruz, dünya harb-i umuminin başında Avrupa'da yapıldığı gibi bu tarz harbi meşru addediyor mu? Her ne olursa olsun, ıstırapı çeken kadın ve çocuklara karşı merhamet hissedecek alem-i İslama "Biz Türk olduğumuz için bize yardım etmiyorlar," dedirecek bir suretle harp edilecek mi?

Yabancı gözlemcilerin raporu Türk halkının sefaletini dünya kamuoyuna, Türk olmayanların ağızından duyurmak açısından kayda değer bir belgeydi. Ayrıca bu rapor, hiçbir ayırım yapmaksızın tüm insanlığa yardım amacıyla kurulmuş hatta Hilal-i Ahmer'in de kurulmasına esin kaynağı olmuş Salib-i Ahmer kurumuna da bir uyarı niteliğindedi. Köylülerin öyküleri de son derece etkileyiciydi.

Savaşın her bölgesinde olduğu gibi, söz konusu bu yöreye de Hilal-i Ahmer hemen bir heyet gönderdi. Köyleri tek tek dolaşan bu heyet, 43 köye çamaşır 1670 fanila, 450 çorap, 1000 metre pazen, 1000 metre Amerikan bezi, 440 adet Amerikan don, 30.000 kilo buğday ile 5000 kilo tuz dağıttı.¹⁴¹

¹⁴¹ İbid. 56.

Ufukta Barış Görünüyor

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kurtuluş Savaşı sonunda sayısı 70'e ulaşan şubeleriyle¹⁴² bağımsızlık mücadelesi de veren Anadolu halkına her türlü yardımı sağlamakta seferber olmuştu. Bu mücadelenin Türk-Yunan savaşı olarak sürdürülen son aşamasındaysa geri çekilen Yunanlıların yakıp yıkarak ayrıldıkları Batı Anadolu'nun harap olmuş köylerinde ve kentlerinde Cemiyet'e daha güç görevler yüklendi. Örneğin, Yunanistan'dan Türk esirlerinin gemilerle naklini sağlamak gibi işleri de üstlenen Kurum zaferin getirdiği yüksek moralle yaraların onarılmasına dört elle sarıldı. Türk ordularının kesin zaferini 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan silah bırakışma görüşmeleri izledi. Mudanya Bırakışması 13 Ekim'de imzalanırken barış koşullarının Lozan'da toplanacak konferansta görüşüleceği, Trakya'nın da ulusal hükümete teslim edileceği kararlaştırıldı. TBMM tarafından Trakya'yı işgal kuvvetlerinden geri almakla görevlendirilen Refet Paşa 19 Ekim'de coşkuyla karşılandığı İstanbul'a geldiğinde Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nide ziyaret etti. Merkez'e giderken Beyoğlu'nda ünlü muhallebici Tahir Usta yolunu kesmiş, onu bayraklarla süslenmiş dükkanına davet edip muhallebi ikram etmiş ve o günkü kazancını Hilal-i Ahmer'e bağışladığını söylemişti. Refet Paşa bu düşünceli harekete hemen orada aşağıdaki mesajıyla teşekkür ederken herhalde bunun esnafı benzer katkılar için yüreklendireceğini düşünmüştü:¹⁴³

"Hilal-i Ahmer'e muavenet maksadıyla tertib edilen bu mükemmel müsamerede bulunmak şerefiyle mesudum. O Hilal-i Ahmer ki nerede yangın, kıtal, harb ve felaket olmuşsa daima oralara koşmuş, fedakar gazilerimizin yaralarını sarmış ve ihtiyaçlarına şitab etmiş müstesna ve insaniyetperver bir müessesedir. Bizler bu sevgili bayrak altında bir tek kalbiz ve hepimizin kalpleri daima aynı suretde çarpar. Haziruna ve bilhassa müessesenin sahibi hamiyetli muhallebici Tahir Usta'ya bipayan teşekkür ederim".

Refet Paşa'nın kente gelişinden sadece bir saat sonra Kurtuluş Savaşı'ndaki katkılarından dolayı Hilal-i Ahmer'e övgüler dolu teşekkür mesajını iletmiş bu ziyareti yapması¹⁴⁴ kuşkusuz Cemiyet'e verilen önemi, sıkı iş birliğini, ulusal dayanışmayı göstermek, hatta Batı'ya da bir mesaj

¹⁴² Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 341 (1925) Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (339-340) (1923-24) Rapor, İstanbul 1341, s. 7.

¹⁴³ OHAC No. 7 s. 147-48.

¹⁴⁴ THAM Sayı 15, s. 68.

vermek içindi. Zaten Ankara Hükümeti de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni tam olarak benimsediğini yurt çapında kanıtlamak istercesine her önemli adımında kuruma yer vermektedir. 1922 Martında barış görüşmeleri yapmak için TBMM Hükümeti tarafından Londra ve Paris'e gönderilen Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) de yola çıkarken Genel Merkez'e özel bir ziyaret yapmış hatta Kurum'un 22 Şubat toplantısına da katılmış ve Cemiyet'e Kurtuluş Savaşı boyunca katkılarından dolayı Meclis'in teşekkürünü iletmişti. Mustafa Kemal Paşa da zaferi izleyen ilk Meclis söylevinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ten övgüyle söz ederek¹⁴⁵ Cemiyet'e verilen önemi ve kazandığı saygınlığı bir kez daha öne çıkarmıştı.

Öte yandan, Lozan'da toplanacak barış görüşmelerine ulusal güçlerin bağımsızlık mücadelesini engellemeye çalışan İstanbul Hükümeti'nin de katılmak istemesi Osmanlı saltanatının kaldırılmasını zamanladı. 1 Kasım 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla saltanat, Halifelik'ten ayrılarak kaldırıldı. Son Osmanlı Padişahı Vahdettin sadece Halife olarak yerinde bırakıldıysa da can kaygısına düşerek görevini sadece iki hafta sürdürdükten sonra 17 Kasım günü Dolmabahçe Saray'ından kaçarak hala İstanbul'da demirli duran İngiliz zırhlısıyla Malaya'ya sığındı. İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harrington'a İngiliz Hükümeti'ne sığınma isteğini bildiren mektubunu Halife-yi Müslimin olarak imzalamış olması¹⁴⁶ artık Osmanlı saltanatına yönelik bir iddiası olmadığını ama Halifeliği yurt dışında kullanmak istediğini gösteriyordu. Bu olasılığı dikkate alan TBMM hemen Ankara Müftüsü Rifat Bey'den (Börekçi) Vahdettin'in Halifeliğinin hal' edildiği fetvası alıp bu makama Osmanlı Hanedanı'nın en yaşlı üyesi olan Abdülmecit Efendi'yi atadı. Saltanatın kaldırılmasıyla iki yıldır süregelen Ankara-İstanbul ikilemi son bulurken TBMM'nin ülkenin tek egemen gücü olduğu bir kez daha doğrulanmış oldu.

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Saltanatın kaldırılmasından iki gün sonra, kuruluşundan beri Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak anılan kurum, aşağıdaki bildiriye yayınlayarak adının Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak değiştirildiğini duyurdu.¹⁴⁷

"Merkezi Ankara'da bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Osmanlı Devleti'ne nihayet verilmesi ve Saltanat-ı Milliye'nin teessüs

¹⁴⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, Ankara 1961, s. 286.

¹⁴⁶ General Sir Charles Harrington: *Tim Harrington Looks Back*, London 1940, s. 125. Mektubun ve çevirisinin fotokopisi için bk. Belge: 111.

¹⁴⁷ THAM Sayı 1, s. 15.

etmesi üzerine 2 Teşrinisani 1338 tarihine müsadif perşembe gününden itibaren Cemiyetimiz, Türkiye Devleti ünvanına izafeten “Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti” ve mecmuamızın da “Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası” adı resmiyet kesb etmiştir.”

Lozan Anlaşması doğrultusunda işgal kuvvetlerinin Ekim ayının ilk günü İstanbul’dan ayrılmaları üzerine 1 Ekim 1923’te Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Ankara Murahhaslığı (Temsilciliği) kaldırıldı ve İstanbul-Ankara ikilemi son buldu. Türk ulusunun kurtuluşu ve bağımsızlığı için verilen yaşam savaşının ilk anından beri ulusal güçlerin yanında olan ve Türk ordusuna destek verip Türk ulusuna yardım elini uzatan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kararlarına en içten destekle katılacağını kanıtlamakta hiç vakit kaybetmedi. Yeni ismini içeren yazışma kağıtları basılına kadar kullanmak zorunda kaldığı eski kağıtları “Taht-ı Himaye-i Mülukanede” ve “Osmanlı” sözlerini kaleme karalayarak kullandı.¹⁴⁸ Bu hızlı davranış, söz konusu tarihe kadar dış ülkelerde de apolitik ve uluslararası saygın bir kurum olarak tanınmış Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin TBMM’ne siyasal destek vereceğinin bir yansıması da sayılabilir. Nitekim, Meclis’in de değinilen niteliklerinden dolayı Cemiyet’ten beklentileri vardı. Bu beklenti, Meclis’le Cemiyet arasında savaş sırasında süregelen birlikteliği daha da güçlendirdi. Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı olarak yaptığı birçok yurt gezisinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne ve onun Kurtuluş Savaşı sırasındaki katkılarına yer verdi. (*Resim 96*) Yurt gezilerinin çoğunda Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezlerini ziyaret edip konuşmalar yaparak Cemiyet’in ve Türk kadının savaştaki yararlılıklarından birlikte söz etti. 1923 yılında eşi Latife Hanım ile Konya’yı ziyareti sırasında Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi’nin 23 Mart günü konuklarının onuruna düzenlediği çay ziyafetinde Konyalı kadınlara şöyle seslendi:¹⁴⁹

“Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin ve bilhassa bu ulvi cemiyette pek büyük bir faaliyet ve dirayetle ibraz-ı fedakari eyleyen muhterem hanımlarımızın hareket-ı askeriyede, Milli Mücadele’nin muvaffakiyete isalinde gösterdikleri himmet ve muavenet, orduya yapılan hizmetlerin kıymetlilerinden birini teşkil etmektedir. Ordunun Başkumandanı sıfatıyla heyet-aliyyelerine takdim-i teşekkürat eylerim. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da azimkarane çalışarak memleketimize daha çok hizmetler ifa edeceğinize eminim... Bu meyanda en ziyade tebci ile yad ve daima şükran ile tekrar yad edilmek lazım gelen bir himmeti vardır ki o da...

¹⁴⁸ Bu kağıtlara örnek için bk. Belge: 112.

¹⁴⁹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II Ankara 1959, s. 145-46.

Resim 96: Atatürk Kızılay çadırında

Anadolu köylü kadının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiç bir milletin kadını "Ben Anadolu Kadını kadar himmet gösterdim." diyemez."

Bu sözleriyle Atatürk, Türk kadının hak ettiği eşitliğe doğru gidişine Hilal-i Ahmer çalışmalarıyla paralellik kurmuştu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı ender kurumlardan biri olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeni Türkiye'ye gereken her türlü yardımı sağlamaktan kaçınmadı.

Lozan Konferansı'nda kararlaştırılan Türk-Rum halklarının değişiminde (Ahalî Mübadelesi) ağır sorumluluklar üstlendi. Kurtuluş Savaşı boyunca yerine getirdiği güncel yaşamla ilgili veya doğal afetlere, sağlığa yönelik bütün güç görevlerini savaştan sonra da sürdürdü. Halkın yeniden ve süratle normal yaşamına dönmesi için köylerin inşasından biran önce onu sürekli yardıma bağımlı olmaktan kurtaracak tarımsal girişimlere kadar uzanan çeşitli etkinlikler başlattı.

Resim 97: Atatürk, Kızılay Binası önünde Dr. Refik Saydam ile

Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1911'de yeniden yapılanmasında hazırlanan nizamnamesiyse Genel Merkez'in Ankara'ya taşındığı 1925 yılına kadar aynılığını korudu. O yıl Ağustos ayında Genel Merkez'in kabul ettiği 134 maddelik yeni nizamname ile Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin merkezinin Ankara olduğu belgelendi. Türk dilinin sadeleştirilmesi için yoğun çalışmaların sürdürüldüğü 1935 yılında da Atatürk'ün önerisi üzerine Kızılay adını aldı. Bu özel durum, Atatürk'ün yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kültürel emperyalizmden de kurtarıp Türk Devrimi ile evrensel değerlerle, çağdaş uygarlığa ulaştırmayı hedeflemesiyle ilgilidir. (Resim 97) Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti de kuruluşun beri evrensel bir kurumdu. Kardeş kuruluş Kızılhaç ile Kurtuluş Savaşı'ndan sonra pekişen iç içeliği ve uluslararası ilişkileri Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni beşeri, kültürel ve teknolojik gelişmelere açık, her birinden uluslararası boyutlarda yararlanır duruma getirdi. Bunlar Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin özündeki hümanist, evrensel değerlerle birleşerek Kurum'u bir bakıma Batı'nın gelişmelerini, çağdaşlığın Doğu'ya tanıtıcısı da yaptı. İşte bu nitelikleriyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti Cumhuriyet'e geçiş aşamasında Osmanlı kurumları kaldırılırken yeni Türkiye'de geleceğe uzanan bir yardım eli, bir umut olarak yerinde bırakılmıştır.

SONUÇ

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla zayıflamasını durdurabilmek için Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ederek Batı ile aradaki uçurumu kapatmak üzere ciddi yenilik atılımlarının gerçekleştirildiği Tanzimat yıllarında kuruldu. 1877'de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak resmiyet kazanan bu Kurum, ilk Türk insani yardım birimi ve Kızılay olarak günümüze kadar kesintisiz sürdürdüğü hizmetleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü derneğidir. Esin kaynağı, insanlık tarihinin en acı sayfalarını oluşturan savaşlarda çarpışanların bu savaşlara yol açan siyasal kararlarla bağlantısız, yansız kimseler sayılıp hiçbir ayırım yapılmadan tıbbi bakım görmelerini sağlayacak uluslararası yardım derneği olarak kurulan Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti idi. 1864'te Cenevre'de bu derneğin kurulmasıyla sonuçlanan uluslararası toplantıda insan hakları temel alınarak saptanan insani yardım ilkeleri Cenevre Sözleşmesi olarak dünyaya duyurulup bütün ülkeler katılmaya çağırıldığında Osmanlı İmparatorluğu, Ruzname-i Ceride-i Havadis'te hemen yayınlanan bu sözleşmeyi ilk yılı içinde 15. sırada ve tek Doğulu ülke olarak imzaladı. Üç yıl sonra da İstanbul'da Salib-i Ahmer Derneği'nin şemsiyesi altında Mecruhın ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyet-i Osmaniyesi kuruldu.

11 Haziran 1868'de Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Sultan'ın koruyucu kanatları altında Tıbbiye Nazırı Marco Paşa'nın başkanlığında kurulan bu cemiyet, 10 kadın üyesiyle alışıldan farklı bir Türk görüntüsü sunarak Batı ülkelerini şaşırtmıştı. O kadar ki Uluslararası Salib-i Ahmer Derneği Başkanı Gustave Moynier Osmanlı'nın sözleşmeyi imzalayıp daimi delegeler arasına girmesini *Doğu dünyasının Batı'ya entegrasyonu* olarak yorumlayıp bunun tarihte bir dönüm noktası olduğunu öne sürmüştü. Ne var ki Bab-ı Ali kurulan bu cemiyete kayıtsız kaldı. Bunun başlıca nedeni Salib-i Ahmer'in simgesi olarak kabul edilen haç işaretinin Hristiyanlıkla eş tutan Müslüman Türk halkı arasında tepkilere yol açacağı hatta Osmanlıyı öbür İslam topluluklarından koparabileceği kaygısıydı. Ülkenin çöküşünü Batı'nın yenilikleriyle durdurmaya çalışan hükümetin Cemiyet'in kuruluşuna ses çıkarmaması ise herhalde kurucuları Müslüman olmayan bu oluşum kanalıyla Avrupa'nın gelişmiş ülkeleriyle yakınlaşmayı umduğundandı.

Hükümetin bu ikilemi, 1876 yılında Meşrutiyet'in duyurulmasını izleyen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Salib-i Ahmer'in örgütlendiği ülkelere

yaptığı yardımın aynısını alabilmek için 1877’de haç yerine kırmızı ay sembolünün kullanıldığı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin resmen kurulmasıyla son buldu. Bununla birlikte, II. Abdülhamit’in Osmanlı - Rus Savaşının yenilgisinin sorumluluğunu meşruti yönetime yıkarak Anayasa’nın rafa kaldırıp toplumsal tüm hareketleri susturduğu baskıcı yönetimi boyunca Cemiyet de sessizliğe gömüldü. Bu süreçte Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin temsilcileri Salib-i Ahmer’in düzenli toplantılarına katıldılarsa da kurum, Türk-Yunan savaşı sırasında çarpışan askerlere sağlık yardımı sunmaktan başka bir etkinlik gösteremedi. 1907 yılında Londra’da toplanan Kızılhaç kongresine Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak katılan Dr. Besim Ömer Paşa’nın Cemiyet’in haç işareti yerine ay kullanmasını resmen kabul ettirmesi, sessizliğe gömülse de kalbi durmamış Kurumun dünya çapında başarısı oldu.

Meşrutiyet’in Osmanlı’yı çağdaşlaştırarak güçlendirmeyi hedefleyen aydınların çabasıyla 1908’de ikinci kez duyurulmasını izleyen yıl yapılan düzenlemelerle eski cemiyetlerin yasallık kazanmaları ve anayasal güvenceye alınmaları, öbür dernekler gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ni de yaşama döndürdü. Cemiyet’in canlanmasında iç ve dış sorunlarla hayli zayıflamış, saygınlığı sarsılmış olan Bab-ı Ali’nin bu değerleri geri kazanmak için ihtiyacı olan toplumsal desteği sağlamakta kendine yakın kurumlardan yararlanmayı planlamasının da payı vardı. Bu bakış açısıyla devlet, “bir fayda ummamakla birlikte bir mazarrat da gelmeyeceği” söylemiyle kurulmasına yeşil ışık yaktığı ama yurt içinde ve dışında hızla tanınmakta olduğunu, toplumun da güvenini kazanmaya başladığını gördükçe farklı değerlendirdiği Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ni gitgide daha çok önemsendi. Bunun daha iyi anlaşılması için Sultan Reşat, Kurum’un koruyucu başkanlığını, Şehzade Yusuf İzzettin Efendi de fahri başkanlığını üstlendiler. Annelerini, eşlerini bile Cemiyet’e üye yapan İttihat Terakki yöneticileri de yararına inandıkları Cemiyet’e güç vermekten geri kalmadılar. Hilal-i Ahmer’se devletin desteğine sahip olmanın da verdiği güvenle kuruluş yönetmeliğini genişleterek 1911-14 yılları arasında yeniden örgütlendi. “İhyaen tesis” (canlandırarak kurma) sözüyle kayıtlara geçen bu aşamada Hindistan, Mısır, Afganistan, İran gibi İslam ülkelerinde benzeri yardım derneklerinin kurulmasına öncülük yaparken taşrada ve yurt dışında açtığı merkezler ve şubelerle kendini tanıtarak üyelerinin sayısını arttırdı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin güçlenmesine paralel olarak başlıca geliri olan üyelik aidatları ve hayırsever kimselerin, yurt dışı şubelerin yaptığı bağışlar da çoğaldıkça Kurum üstlendiği görevlerin eksenini askerlere sağlık hizmeti vermekten, savaşta-barışta yoksulların türlü gereksinimlerini

sağlamaya doğru genişletti. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki yararlılıklarıyla ülkeye birçok yönden pek çok katkısı olacağını kanıtlayarak gönüllere taht kurdu. Bu savaşları izleyen Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca ateş hatlarında görev yapan imdat heyetleriyle, elden çıkan topraklardan ana vatana göçenler için yollarda açtığı misafirhanelerle, onlara yiyecek-içecek dağıtmak için kurduğu aş istasyonlarıyla, yaralılara-hastalara eğilen sağlık birimleri ve gezici hastaneleriyle asker-sivil mağdurların türlü gereksinimlerini karşılayarak savaşların yarattığı acıları hafifletmeye çalıştı. Aynı ilgiyi doğal afetlerde zarar görenlerden de hiç esirgemeyerek gerekli anlarda insanlara yardım eli uzatmayı sürdürdü.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin üçüncü örgütlenmesinde en dikkate değer yaptırımlarından biri de Balkan Savaşları sırasında Hanımlar Merkezi'ni kurmasıydı. Bu savaşlar sırasında kaybedilen Balkan topraklarından Türkiye'ye göçen on binlerce kadına ve çocuğa kucak açan bu merkez, Sanat Evi'nde göçmen kadınları el emekleriyle üretken yaparak sadakayla yaşamaktan kurtardı. Onların işe-aşa kavuşmasını gıptayla izleyen Türk kadınlarına da aynı olanağı sağlayarak toplum içinde giderek daha çok yer almalarında pay sahibi oldu. Merkez, hastabakıcılığın gelişmesine de yöneldi; açtığı kurslarda bu alanda görev yapan kadınlar yetiştirerek özellikle savaşlar dolayısıyla sağlık hizmetlilerine duyulan büyük gereksinimin karşılanmasına çare buldu. Bu çabaların bir ürünü de Cumhuriyet Dönemin'de kurulan ve zamanla yüksek eğitim kurumu düzeyine çıkan hemşirelik okulu oldu.

Kadınlar Merkezi, çeşitli etkinliklerinin kent ve kırsal kesim kadınlarına açtığı yepyeni ufuklarla toplumsal gelişmelere de büyük ivme getirerek devlete ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne önemli katkılar yaptı. Cemiyet de özverili çalışmaları ve yardım ederken aydınlatan kimliğiyle, Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen kısa sürede dünyaca tanınan, saygın bir kurum haline geldi.

Dünya Savaşı, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmalarını ve etkinliklerini engellemedi. Kurum, savaş yıllarında bile geliri halka dönük birçok etkinlik düzenleyerek ülkenin sosyo-kültürel kalkınmasına da hizmet etti. Taşraya taşıdığı sergiler, konserler, tiyatrolarla toplumun sanatla tanışmasını sağladı. Yurt dışı şubelerinde de düzenlediği benzer etkinliklerle¹ Batı'nın genelde sanat yoksunu sandığı Türkiye'nin ve Türklerin uygarlıkta ilerlemekte olduğunu anlamasında pay sahibi oldu.

Dünya Savaşı boyunca cephe ve cephe gerisinde tıbbi yardımı çok aşan hizmetleriyle devletin yanında olan Hilal-i Ahmer, Kurtuluş Savaşı

¹ Bulgar Kızılayı'nın bir sahne etkinliği duyurusu için bk. Belge: 114.

yıllarında da bunun Türkler için bir varlık mücadelesi olduğunu kavrayan kadrosuyla bir aydınlar ocağı haline gelen İstanbul'daki genel merkezinde baskılardan çekinmeden ulusal hareketi destekleyen çalışmalarını sürdürdü. Başkent işgal edildiğinde Genel Merkez de Anadolu'ya yakınlığından dolayı baskına uğrayınca Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara'ya geçen asları, İstanbul geri alınana kadar bütün idari işleri Cemiyet'in merkezi haline gelen Ankara bürosundan yönlendirdiler. Birçoğu Cemiyetin üst yöneticileri de olan bu kimselerden Ankara Hükümeti'nin ilk Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey (Adıvar) gibi bazılarının Türkiye Büyük Millet Meclisi ile sıkı siyasal bağlantıları olması, Ankara Merkezini de "aydınların uğrak yeri", "vatanseverlerin ocağı" "gizli Anadolu haberlerinin alındığı yer"² yaptı. Hilal-i Ahmer de sağlık hizmetlerine, ekonominin güçlenmesine, toplumsal yaşamının canlanmasına yönelik çabalarının yanı sıra Kurtuluş Savaşı'nın amacının yurt içinde ve dışında daha iyi anlaşılmasında önemli rol oynadı. Siyasal güvenilirliğiyle bazı hallerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin dış ilişkilerinde etkin olmasını da kapsayan ciddi, programlı çalışmalarını kesintisiz sürdürdü. Yine bu güvenilirliğiyle Lozan görüşmeleri sırasında kararlaştırılan Türkiye'de yaşayan Rumlarla Yunanistan'da yaşayan Türklerin değiştirilmesi programında başrol oynadı. Balkan Savaşları'ndan Kurtuluş Savaşı sonuna kadar uzanan esirlerle ilgili sorunların giderilmesinde de aynı derece etkin oldu. Bu çabaları görüldükçe toplumsal desteğin artması Cemiyet'i gücüne güç kattı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden örgütlenip düzenli bir hızla yükselmesinin sağlam yapısı ve ciddi çalışmalarının ötesinde etkenleri de vardı. Osmanlı Devleti çöküşe doğru ilerlerken topluma karşı yerine getirmediği bazı görevleri için hükümetin Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile oluşan yakınlığı bu etkenlerin başta geleniydi. İkincisiyse Kurum'un kadrosunu oluşturanların nitelikleriydi: II. Meşrutiyet duyurulduğunda ekonomik yetersizliğinin bilincinde olan devlet, toplumun güvenini kazanmak için hükümetin yanında yer alabilecek sivil kuruluşları desteklemeye yöneldiğinde iç ve dış yaygınlığıyla başı çeken, ayrıca, kendinden beklenenleri de karşılayan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne özel önem verdi. Başarılı çalışmalarını sürdürmesi için Cemiyet'e mali destek veremese de resmi yoldan dolayı katkılarda bulundu: Örneğin, Kurum'a yapılan bağışların dağıtım yapan kurum yetkililerine dünya savaşının kargaşası içinde gecikmesiz ulaşmasını sağladığı gibi Hilal-i Ahmer'in adını, parasını koruyan, posta-ulaşım-taşımacılık giderlerinde kuruma muafiyet ve indirimler tanıyan yasalar çıkardı.

² Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s. 291.

Cemiyetin kadrosunun payı açısından önce altını çizmek gerekense Osmanlı yönetiminin Meşrutiyet'e dönmesini sağlayan aydınların bir kısmının Hilal-i Ahmer'le iç içe, hatta yöneticileri oldukları ve eğitimleriyle kazandıkları ilerici niteliklerini kuruma taşıdıklarıdır. Çoğu tıp doktoru olan bu kimseler, Cemiyet'in yabancı kökenli gayrimüslimler olan ilk kuruculardan farklı olarak Tanzimat'ın yolunu açtığı aydınlanma atılımında yetişmiş, çoğu batıyı tanıma olanağı bulmuş Müslüman Türklerdi. Bunun önemi, ulus-devlet anlayışının dünyada öne çıktığı bir dönemde bu bilgili-bilinçli yurtseverlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü korunarak çöküşten kurtulup ilerlemesi için çabalamaları, bunun için de Hilal-i Ahmer'den yararlanmak istemeleriydi.

Ülkeyi ve insanlarını iyi tanıyan bu aydın kadro, Osmanlı'nın artık hep yenildiği Batı devletlerinin düzeyine çıkabilmesinin kaçınılmazı olan teknik, kurumsal ve hukuksal yenilikleri ülkenin Müslüman çoğunluğunun Hristiyan Batı'dan alındığı için bir türlü kabullenmek istemediğini biliyordu. Halkın yaşamı kolaylaştırıp renklendiren teknik yenilikleri oldukça çabuk benimserken, eğitim, hukuk gibi toplumsal değerlerle ilgili olanlara örf-adet-gelenekleri öne sürerek uzak kaldığını, en büyük duyarlılığı da İslami esaslarla bağdaşmayan kadın-erkek eşitliğini hedefleyen değişikliklere gösterdiğini de biliyordu. Bunun içindir ki siyasette de etkili bu aydınlar, kurulması ancak haç yerine ay sembolü kullanılıncaya kabul gören Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin geniş kesimlere seslenen kimliğinden yararlanarak Kurum'u sağlık hizmetleri vermenin yanında, eğitim yoluyla nitelikli kimseler yetişmesine, etkinlikleriyle toplumsal eşitliğin sağlanmasına, tesisler kurup işleterek ülkenin kalkınmasına da katkılı bir kuruluş olmaya yönlendirdiler.

Nitekim özellikle savaşlar sırasında yaralı ve hastalara bakacak kadın eline büyük ihtiyaç olduğunu bilen Besim Ömer ve Akil Muhtar gibi Cemiyet'in önde gelen yöneticileri, bilgili, belgeli hastabakıcılar, hemşireler yetiştirecek kursların ve okulların Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çatısı altında daha çabuk benimseneceğini hesaplayarak bizzat dersler verdikleri uygulamaları başlattılar. Devletten yetki alarak üretim işleriyle yakından ilgilenen Dr. Celal Muhtar da Cemiyet'in çiftçilikten, hayvancılıktan tuzlu balık konserveciliğine, sedyeden, hastane karyoları yapımına kadar uzanan pek çok alanda üretim yaparak ekonomiye katkılı olmasına önyak oldu.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin birkaç isimle örneklediğimiz akıllı, bilgili ve insansever önderlerinin yönlendirmesiyle yerine getirdiği hizmetlerin yürütülmesi için iş alanları yaratarak, kadrolar yetiştirerek çok önemli kamu hizmetleri gördüğünü de gözardı etmemek gerekir. Nitekim Cemiyet

değınilenlerden başka uygulamalarında da hatta uygulamalarının tümünde topluma hizmet edip yararlı olurken hep arkasında duran devletin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmesine destek olmaya özen gösterdi. Dolayısıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve hükümet hep iş birliğı ve dayanışma içinde oldular.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin resmen kuruluşuyla başlayan ve kuvayı milliyeye hareketini desteklediğı Kurtuluş Savaşı sırasında da Türkiye Büyük Millet Meclisi ile sürdürdüğü Hükümet- Hilal-i Ahmer Cemiyeti dayanışması, özünde sivil toplum kuruluşu olan Cemiyet'i bir bakıma yarı resmi bir kurum yapmıştı; kamu oyu ve aydınlar, iktidara bakışlarına göre onu yüceltmış veya eleştirmişti. Aslında bu durum, Salib-i Ahmer için de farklı değildi. Bu insani yardım kurumları kuruluş ilkelerine bağlılıklarını koruyup siyaset dışında kalmaya özen gösterdilerse de öncelikli görevleri siyasal olaylar olan savaşlarda sağlık hizmeti vermek olduğundan, bu tür yardım görevlerinde bazan duyguyla, kimi zamanda siyasal etki veya baskı altında kalarak yansızlıktan uzaklaşmışlardı. Örneğın; savaş esirlerine yaklaşımlarında salib-hilal çatışmasının bir çok kez yaşandığı, yadsınamaz bir gerçektir. Kaldı ki Salib-i Ahmer'in kimi zaman yardım edebilmek için hükümetlerden siyasal onay almak gereğini duyması, bu gerçeğın belgelenmiş göstergelerdir.³ Kurtuluş Savaşı sırasında Türk halkının Salib-i Ahmer heyetlerinin gözleri önünde uğradığı haksızlıklar ve insanlık dışı davranışlar dünya çapında duyulunca Paris Kongresi, Cemiyet-i Akvam gibi üst kurulların yakınmaları sona erdirmek için durum saptaması yapmak üzere bu kurumun yerine uluslararası heyetler göndermesi de yanlılık gerçeğının bir başka önemli göstergesidir. Öte yandan, Ermeni Tehciri olarak anılan olay hakkında isimler de içeren bazı yerel bilgiler dışında Kızılay Arşivin'de bilgi ve belge azlığı, gerçekten dikkat çekicidir. Balkan göçmenlerine Hilal-i Ahmer yardımı hakkında çok sayıda kayıt olmasına hatta tehcirden sonra kadınlara, çocuklara kurumun kucak açtığıının belgelenmesine karşın, Ermenilere yer değıştirilirken Hilal-i Ahmer heyetlerinin göçenlere yardımına ilişkin kayıtlar olmaması ilginç ve düşündürücüdür.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti yansız insani yardım örgütü olarak kuruluşundan sonra Osmanlı Devleti'nin girdiğı savaşlarda hep vardı. Ancak Cemiyet, gerek savaşlarda gerekse cephe gerisindeki hizmetlerinde devletle eleleliğıyle hükümetin siyasal yaptırımlarının bir parçası olsa da siyasete karışmayan kimliğini korumaya hep özen gösterdi. Temel ilkesi gereğı yardım eli uzattığı mağdurlara, yoksullara hep insan olarak yaklaştı. *Üstelik özetlendiğı gibi* ilk günlerinden beri Batı dünyasıyla sürdürdüğü yakınlığın

³ Buna bir örnek için bk. Belge: 113.

da etkisiyle, devlete ve topluma bir yardım kurumunu aşan katkılar yaparak çağdaşlaşma yolunu açtı. Yetkililerinin ülkenin aydınları olması kurumun yapısal kimliğini geliştirdi. Nitelikli kadrosunun, özverili yönetiminin gayreti, çoğu benzer nitelikli üyelerinin ve halkın desteğiyle asker- sivil türlü birimler kurup bunları başarıyla çalıştırarak iyi bir organizatör ve işletmeci olduğunu da kanıtladı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin tarihinden ve yaptırımlarından söz ederken gözardı etmemek gereken çok önemli bir nokta, Cemiyet'in yardım kurumu olmayı çok aşan eğitici, aydınlatıcı kimliğiyle doğunun ele aldığımız dönemde çoğu sömürge olan İslam topluluklarına da bir meşale olduğudur. Bunun en belirgin göstergesi, bu çalışmada sık sık yer verdiğimiz Müslüman toplulukların Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlarıdır. Baskı altında yaşamının güvensizliğiyle bu bağışların yerini bulduğundan emin olmak istemeleri de kuşkusuz bu kuruma beklentileri yönünde duydukları güveni göstermektedir.⁴

Atatürk, Cumhuriyet'i duyururken Osmanlı'nın din, cemaat ve monarşik değerleri üzerine yapılanmış kurumlarının laik, ulusal ve demokratik değerleri temel alan rejime zarar verebileceklerini hesap ederek yeni Türkiye'nin yapısı içine almadı. Ancak ülkenin çağdaşlaşmasında öncülük, yeni yetişen kuşaklara da insanlık öğretmenliği yapmış, dünya çapında geniş bağlantılar kurmuş, saygınlık kazanmış Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni bu yaklaşımının dışında bıraktı. Saltanatın kaldırılmasını izleyen 2 Kasım 1922 günü değiştirilen adıyla Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, geçmişten geleceğe bir köprü ve devletin-toplumun güvenip yararlanacağı bir kurum olarak Cumhuriyet *Türkiyesin'deki* yerini aldı.

⁴ Hindistan'daki bir Müslümanın gönderdiği Belge: 115 olarak fotokopisini ve Osmanlıca ve Türkçe çevirilerini verdiğimiz yazı, bağışların yerine ulaştığının kontrolüne bir örnektir.

Belge 1: Cenevre Sözleşmesi'nde Kızılhaç amblemiyle ilgili madde

“Yedinci Madde: Müteharrik ve sabit hastaneler ile bir de sevk-i mecruhin ameliyatı için alamet-i farika olmak üzere şekl-i vahidde bir bayrak kabul olunacaktır ve bu bayrak devlet sancağı ile beraber çekilecektir. Bitaraf halde bulunacak zevatın kollarına ta'lik olunmak için bir alamet-i farika kabul olunacak ki anın i'ta ve tevzii idare-i askeriyeye muhavvel olacaktır. Bayrak ve kolluk beyaz zemin üzerine mevzu kırmızı çalipadan ibarettir.”¹

¹ Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar, TDK, Ankara 1964, s. 15.

Belge 2: Dr. Abdullah Bey'in Cenevre'de İmzaladığı Kızılay'ın Kuruluş Taahhünamesi

Belge 3: Abdullah Bey'in 20 Haziran 1868 tarihli mektubu

AF 13,2/7 (T)

Constantinople 20 juin 1868

Mon très cher Président,
du Comité international supérieur
des Sociétés de secours aux blessés

Le Comité international de Genève m'avait adressé une lettre du 19 septembre 1867, dans laquelle il m'a confié le mandat précieux de m'occuper de notre oeuvre philanthropique dans le but d'organiser aussi pour l'Empire Ottoman une société de secours aux blessés.

Par une maladie presque continuelle depuis son arrivée à Constantinople jusqu'à présent, depuis 6 mois souffrant, alité pendant des mois il m'était impossible de m'occuper de votre mandat de manière comme je le désirerais. Non seulement le temps, mais enchaîné à la maison par ma maladie, et l'impossibilité de me tenir sur pied, les forces physiques me manquaient d'agir convenablement dans l'intérêt de notre oeuvre sacrée.

I

Sans aucun appui et presque découragé par le mauvais augure de certains hauts personnages qui ont refusé leur secours pour cette oeuvre. (?) Bien noté personnages très chers tiens : consistant de grands obstacles de toutes parts, je me trouve pourtant aujourd'hui dans l'état de pouvoir vous donner des assez bonnes nouvelles. Je me suis adressé à S. Altesse Omer Pacha, généralissime des armées ottomanes pour acquiescer sa haute protection pour notre oeuvre. Il m'a donné l'assurance de son appui - je réunis à lui divers rapports, un élaboré sur les statuts et l'organisation d'une Société de secours en détail un rapport sur les conférences de Paris et un extrait sur l'activité et utilité pratique des sociétés de secours existant en Europe et en Amérique etc. etc., et il m'a autorisé de faire sous sa protection un appel, pour gagner entre mes amis des associés, (?) lui-même s'est proposé de soumettre un second exemplaire du dit appel à l'humanité dont la copie ci-joint, personnellement à Sa Majesté et aux divers Ministres. En attendant je me suis traîné moi-même, malade que j'étais et que je suis encore chez plusieurs de mes amis et déjà une cinquantaine des personnes (parmi eux 10 dames) ont répondu à ce premier appel en quelques jours. Je vous envoie ci-joint une copie d'un acte signé par 25 personnes, qui déclarent par leur signature qu'ils sont prêts à former sous la protection de Omer Pacha, et la Présidence de Marco Pacha, inspecteur général du service sanitaire militaire pour l'Empire Ottoman sur la proposition du Dr Abdullah Bey comme secrétaire général provisoire et mandataire du Comité international de Genève - un comité provisoire pour la formation d'une société de secours aux blessés à Constantinople pour l'Empire Ottoman.

Par cet acte : l'existence et la Formation d'un comité d'une société de secours aux blessés pour l'Empire Ottoman est constaté et je vous prie de prendre note de cet événement. Je me félicite d'avoir comme votre mandataire réussi du moins jusqu'à ce point, et que mes dernières forces ont eu quelque succès, pour la propagation et le développement de cette oeuvre humanitaire. Je sens mes forces ébranlées et si cela doit être mon dernier acte, tenez moi dans votre souvenir. Que Dieu vous accorde des victoires ultérieures non sanglantes et bénisse les oeuvres philanthropiques que nous intentionnons. Vous savez que les sociétés de secours en Amérique ont eu des grandes difficultés pour faire prévaloir leur activité aux autorités militaires du service sanitaire, cette jalousie des autorités militaires avait empêché longtemps ces sociétés d'agir convenablement, de la manière dont j'ai ari : qu'à la tête de cette institution se trouvent intéressés comme membres non seulement le Généralissime et plusieurs généraux d'abord ainsi que l'inspecteur général du service sanitaire de l'Empire entier, que tous les Inspecteurs, Membres du conseil sanitaire militaire presque tous les médecins en Chef des hôpitaux militaires de Constantinople prennent part au Comité, on aura qu'à espérer leur influence salutaire et non pas à craindre l'indifférence des autorités militaires du service sanitaire pour cette nouvelle création.

J'espère dans une prochaine relation de vous avertir que le nombre de nos membres aura augmenté considérablement principalement par l'influence personnelle de S. Altesse Omer Pacha et si ma santé permettra de faire quelques visites.

La Commission pour la rédaction des statuts s'occupera prochainement de la révision des statuts proposés par moi en détail et d'un appel au public pour les journaux.

Tout commencement est difficile, le commencement est fait espérons la réussite ultérieure, et que Dieu me rende les forces pour agir d'après ma volonté en mon bon vouloir.

Je vous prie mon vénérable Président d'exprimer mes respects aux Membres de votre Comité et de recommander aussi notre jeune comité à la bienveillance fraternelle du Votre. Agréex Monsieur le Président et le Comité entier, l'assurance d'estime et de vénération.

Votre

Dr Abdullah Bey
Secrétaire général provisoire
du Comité de secours aux blessés
pour l'Empire Ottoman

Cont. Ferà, Quartier Ferusa No 97 et 95.

Belge 4: Çift imzalı Abdullah Bey-Marco Paşa mektubu

Belge 5: Peştemalciyan'ın Cenevre'ye amblemle ilgili iki mektubu

AF 192/30(T)

Constantinople, 17 novembre 1876.

Monsieur le Président,

J'ai tardé à vous donner des nouvelles de nos démarches à Constantinople pour le succès de l'oeuvre de la Croix-Rouge; mais les affaires dans ce pays vont toujours, comme vous ne devez pas l'ignorer, avec une lenteur désespérante, qui, jointe souvent au mauvais vouloir, constitue le caractère distinctif des peuples de l'Orient. L'oeuvre qui nous occupe ne pouvait pas faire exception à la règle, aussi ce n'est qu'après plus de deux mois d'attente que le Ministre de la guerre a bien voulu répondre à la demande que notre Commission lui avait adressée.

Rodif Pacha accepte dans son entier le projet de règlement de la Commission, mais l'emblème de la Croix-Rouge soit être, suivant lui, modifié et adopté ensuite par l'armée impériale. Une pareille restriction dans le siècle où nous vivons suffit pour donner une idée exacte de l'état des esprits en Turquie. Comme il était impossible à notre Commission de faire au Gouvernement la moindre objection à cet égard, nous avons chargé quelques-uns de ses membres de se rendre auprès du Ministre des Affaires étrangères et le prier de commencer à cet effet les négociations diplomatiques nécessaires avec les Gouvernements signataires de la Convention de Genève et chercher à obtenir leur consentement pour la modification demandée.

Le Ministre des Affaires étrangères nous a répondu qu'il écrira sans tarder au Président de la République helvétique et après lui avoir exposé les motifs (?) pour lesquels le Gouvernement turc demande à remplacer la croix par le croissant rouge sur fond blanc, il le priera de vouloir bien servir d'intermédiaire auprès des autres Puissances afin de leur faire accepter cette substitution. Je ne saurais vous dire combien de temps demanderont ces pourparlers, surtout à cette époque pleine d'orage et d'agitation européennes, mais il est certain, Monsieur le Président, que les renseignements à ce sujet vous arriveront avant tout le monde. Toutefois si la voie que le Ministre nous a promise de suivre n'est pas celle qui est habituellement suivie en pareils cas, et si d'autres moyens plus prompts et plus certains peuvent donner le résultat désiré, veuillez m'en avertir. Je me charge d'en parler au Ministre.

Je n'espère nullement, comme vous m'avez déjà fait l'honneur d'écrire, le consentement des Puissances à cette modification, mais il ne nous est pas donné d'inviter la S. Porte à ne pas s'arrêter trop sur une formalité aussi insignifiante en elle-même que d'un fanatisme outré. En cas où le croissant est rejeté par les Sociétés occidentales de la Croix-Rouge, on aura ici un prétexte tout fait pour expliquer au monde l'absence en Turquie d'une oeuvre aussi humanitaire.

Les dix exemplaires de la brochure que vous m'avez

en même temps la discussion d'un projet de règlement pour une Société Ottomane de Secours aux Militaires blessés. Je ne ferai un devoir de vous mettre au courant de tout ce qui se fera plus tard, en attendant que vous vous mettiez en rapport direct avec la première Société et dont le règlement est à peine formé.

Dans un pays tel que le nôtre surtout, attendu que nous sommes d'entraves et de mauvais vouloir de tous, rien ne doit se faire à la légère. Nous avons quant à présent non seulement la pleine et entière approbation du Gouvernement mais encore sa participation que nous chercherons à rendre le plus possible. Nous avons, plus que tout autre et de la manière dont la Commission est organisée, la faculté d'obtenir de lui ce qui est nécessaire pour le succès de l'entreprise, mais un grain d'indépendance est nécessaire à tous. Pour mon compte je n'y suis mis corps et âme. Aussi vous prierais-je, Monsieur le Président, de m'envoyer les documents imprimés ou autres le plus tôt possible afin de bien me rendre compte de ce que l'expérience des années vous a appris, ainsi que le degré de rapport qui doit exister entre les sociétés libres et l'autorité. Il est indispensable de savoir jusqu'à quel point ces rapports peuvent exister sans porter préjudice au fonctionnement des Sociétés libres.

Je vous envoie par le courrier d'aujourd'hui un exemplaire de la Gazette Médicale d'Orient contenant un premier article sur la "Croix-Rouge". Cet article a été non seulement reproduit et traduit dans la plupart des journaux mais couramment s'occupent très sérieusement de l'oeuvre depuis huit jours. Ils parlent longuement de son histoire, des services qu'elle a rendus dans les autres pays et ils engagent le public à imiter l'exemple de l'Europe.

Je vous prie, Monsieur le Président, et ce renseignement nous est très nécessaire, de me faire savoir au retour du courrier si, d'après la Convention de Genève ou d'après une décision prise ultérieurement par le Comité International, une Société quelconque est obligée d'adopter le drapeau blanc avec le croix rouge. Je crois que cet emblème a été une des causes principales de l'insuccès de la première Société à Constantinople. Nous est-il loisible de le modifier, de remplacer la croix par le croissant par exemple ? Il me répugne vraiment de vous parler de ce détail sans importance dans les pays civilisés, mais la population musulmane est tellement plongée dans le fanatisme que nous craignons de voir cette futilité amener des obstacles au succès de l'oeuvre. Cependant si ce changement offre la moindre difficulté, ce s'il doit donner lieu à de longs pourparlers, je me charge au sein de la commission composée de membres chrétiens sur 15, de faire accepter le drapeau avec le croix rouge, adopté par toutes les nations, même le Japon je crois, et d'engager le Gouvernement à en faire autant.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, la nouvelle assurance de ma considération distinguée.

(S) D. Pâchedjimaldji

Exemplaires sur "les destinées de la Convention de Genève pendant la guerre de Serbie" ont été distribués ici à quelques membres de notre commission et à des personnages influents. Je m'abstiens de tout commentaire à ce sujet. Impossible de résumer un juste sentiment d'indignation devant le récit de pareilles atrocités.

J'ai l'honneur de vous envoyer par ce courrier le dernier numéro de la "Gazette Médicale d'Orient" où il est parlé de l'oeuvre de la Croix-Rouge. Le prochain numéro doit contenir un article spécial sur cette question. Je m'exprimerai de vous le faire également parvenir.

Recevez, Monsieur le Président, la nouvelle assurance de ma considération distinguée.

(S)

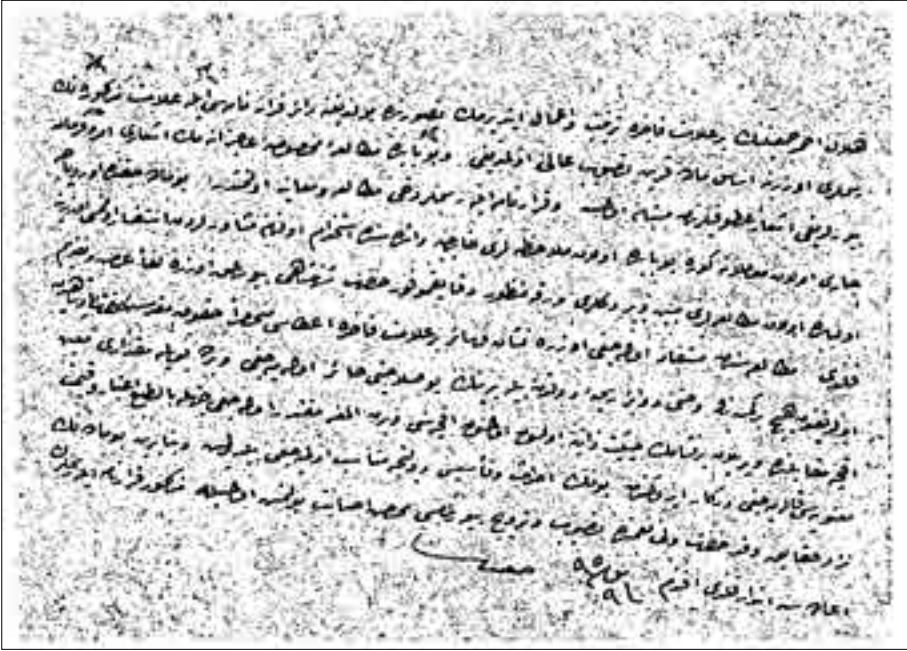
D. Pâchedjimaldji
49, rue Sakis-Aghadj,

Nîre - Constantinople.

Belge 6: Madalya beratı verilmesi

“Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin kendi tarafından bir bedel mukabilinde verilmek üzere bir nevi nişan ihdas etmek tasavvurundadır. Bu tasavvur başlıca iki itirazı mucib oluyor, Evvela nişan vesair bir alamet-i fahire itası hukuk-ı mukaddese-i padişahiden olduğundan, hiçbir kimse ve hatta devletin bir daire-i resmîyesi bile bu selahiyyeti haiz olamaz. Saniyen, liyakat ve istihkak değil, fakat para mukabilinde verilen bir nişanın ne itibarı ve ne de kıymet-i manevîyyesi kalamıyacağından ihdas ve tesisi devletçe münasip olamıyacağı gibi, kadr-ü haysiyetini tanıır hiçbir adam dahi bu misillü bir alamat-i fahire talebinde bulunamaz.”

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bir alamet-i fahire tertib ve imal ettirmek tasavvurunda bulunduğu dair kararname ile alamet-i mezkurenin resimleri üzerine esas madde karin-i tasvibi ali olmadığı ve bu babda mütalaa-i mahsusa-i acizanemin iş'arı emr u ferman buyurulduğu iş'arı atufilerinden müsteban olmuş ve kararname ile resimler dahi mütalaa ve muayene olunmuştur. Bu madde hakkında Avrupa'ca cari olan muamelata göre bu bab'da olan mulahazaları Hariciye Dairesi'nde istihdam olunan müşavirlerden istifsar olunması üzerine ol bab'da olan mütalaaarını mübeyyin verdikleri varaka manzuru dekeyik mevfur-u hazret-i şehinşahi buyurulmak üzere leffen arz ve takdim kılında. Mütalaaasından müstefad olacağı üzere nişan, vesair bir alamet-i fahire ita'sı münhasıran hukuk-ı mukaddese-i hazret-i padişahiden olduğundan ve hiçbir kimsenin ve hatta devair-i resmiye-i devletten bile birisinin bu selahiyeti haiz olmayacağı ve bir de böyle mikdarı muayyen akçe mukabilinde verilen bir nişanın haysiteyi zatiyye olsun olmasın akçesini veren almağa muktedir olacağı cihetle bittabi itibar ve kıymet-i maneviyyesi kalamıyacağı, derkan idüğünden bunun ihdas ve tesisi devletçe münasip olmayacağı, bildirilmiş ve binaberin bu maddenin nezd-i hakayık-i vefd-i hazret-i veliyülnimette tasvib ve tervic buyurulmaması mahz-ı isabet bulunmuş olmasıyla mezkur kararname ve resimlerin iadesine iptidar kılındı efendim.

Saffet fi 9 Nisan sene (12) 95 (1879)

Belge 7: Nakliye vapurlarında verilen sağlık hizmeti

Makam-ı seraskeri

Mektubi Kalemi

Ma'ruz-ı çaker-i keminelidir ki,

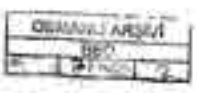
Galos'dan asakir-i şahane mecruhlarını alıp Dersaadet'e getirmek üzere Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Roma isminde bir vapur istikra olunmuş ve Yunan Devletiyle akdolunan Mütareke ve Almanya Sefareti ma'rifetiyle icra olunan muhabere icbınca Yunan sefain-i harbiyesi tarafından mecruhin-i askeriyeyi hamil sefayine taarruz olunamayacağı bedihi bulunmuş olduğundan mezkur vapurun Galos'a vusulünde ziyade tevakkuf etmemek için mecruhin-i askeriyenin Galos'da hazır bulundurulmasının Hudud-ı Yunaniye Kumandanı ve Ordu-yı Humayun Müşiri Edhem Paşa Hazretlerine telgrafla iş'arı ve vapur hareket etdirilmek üzere keyfiyetin hemen izbarı hakkında şeref-varid olan tezkire-i samiye-i daver-i eframileri üzerine keyfiyet atabe-i ulaya arz ve istizan olundukta mecruhin-i merkumenin zikrolunan vapurun muvasalatına intizaren Galos'da bekletdirilmesi orada esbab ve vesait-i sihiyenin mükemmel olmamasından dolayı haklarında mazarrat ve tehlikeyi mucib olabileceğine nazaran mecruhinin vapurun muvasalatından sonra Galos'a naklolunması daha muvafık olacağından ona göre iktiza-yı halin ifası hususuna irade-i seniyye-i cenab-ı hazretlerine bildirilmiş olmağla canib-i sami-i fehimanelerinden dahi iktiza-yı halin ifasına müsaade-i celile-i Sadaret-penahileri sezavar buyurulmak babında emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 5 Muharrem sene (1)315 ve fi 25 Mayıs sene (1)313 (6 Haziran 1897)

Serasker Rıza

موضوعه چاکری کرب و کد
 مقصود: همکاران، همکاران و همکاران...
 شماره و تاریخ: ...
 امضاء: ...
 تاریخ: ...

Belge 8: II. Abdülhamit'in Hilal-i Ahmer'e yaklaşımı hakkında

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Cenevre Mukâvelenâmesi'ne tevfikân sâir müessesât-ı mümâsile derecesinde te'mîn-i mevcûdiyeti esbâbının istikmâli lüzûmu sa'âdetlü Della Suda Faik Paşa hazretlerinin 29 Şevvâl sene [1]320 târihli ve 3570 numaralı tezkire-i devletlerine tercemesi melfûf muhtırasında beyân olunan Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti hakkında bazı tasavvurât-ı seniyye olduğundan Cem'iyet-i mezkûrenin riyâset ve azâlıgına zevât-ı ma'lûmenin ta'yini keyfiyetinin şimdilik te'hîrine evvelce irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurularak keyfiyetin 12 Cumâdelâhire sene [1]320 târihinde nezâret-i celîlelerine tebliğ edildiği anlaşılmış olduğu beyânıyla tezkire.

5 Zilka'de sene [1]320 / 21 Kânûn-ı Sâni sene [1]318 [3 Şubat 1903]

Belge 9: Della Suda Faik Paşa'nın savunma yazısı

Bâbîali

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye

Terçeme Odası

Salîb-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer Cem'iyetlerine dâir bir kıt'a muhtıranın terçemesidir.

Vakt-i harbde mecrûhîne ve hidmet-i sıhhiyeye bî- taraf nazarıyla bakılması husûsunu fevkalâde iltizâm eden Doktor Palacino ve Henry Arnold ve Henry Dunant nâm üç zât terakkiyât ve âlem-i insâniyet nâmına olarak usûlen tasdîkini talep eyledikleri bazı kavâ'idin mevcûdiyetini te'yîd edecek bir mukâvelenâme-i düvelî akdi fikrini bin sekiz yüz altmış bir târihinde Napoli ve Paris ve Cenevre şehirlerinde ne- şir ve ta'mim eylemişlerdir. İşbu mes'ele-i mühimme çok geçmeksizin temenniyât ve nazariyât dâiresinden mevki'-i fi'le çıkmışdır. Mösyö Gustave Monier'nin hareket-i mütekaddimesi üzerine vakt-i harbde mecrûhîn ile hidmet-i sıhhiyeye bî- taraf nazarıyla bakılması kâ'idesini mecbûriyyü'l-icrâ kılacak bir mukâvelenâmeye bi'l-cümle devletlerin tahsil-i muvâfakatları için lâzım gelen esbâb ve vesâiti müttefikan tezekkür etmek maksadıyla 1863 senesi Teşrîn-i Evvel'inde bir konferans ictimâ' etmişdir. İşbu konferansda dermiyân olunan arzuya vusûl için bu bâbda resmen hareket eden İsviçre Meclis-i Müttehidi mezkûr konferans tarafından ızhâr olunan arzu ve temenniyâtı tasdik etmek ve devletleri yekdiğerine rabt edecek bir sened tanzim eylemek üzere Cenevre'ye delegeler i'zâmına bi'l-cümle Avrupa devletleriyle Amerika'nın bazı hükûmâtını resmen davet etmekle on altı hükûmet delegeler i'zâmına müsâra'at etmiş ve konferans 1864 senesi Ağustos'unda Cenevre'de ictimâ' eylemişdir. 22 Ağustos sene 1864 târihinde Cenevre Mukâvelenâmesi tasdik edilmiş olduğu hâlde Hükûmet-i Seniyye işbu ictimâ'a iştirâk etmemiş ve ancak 5 Temmuz sene 1865 târihinde işbu sened-i düvelîye vaz'-ı imzâ eylemişdir. İşte işbu mukâvelenâme esâsına müsteniden bi'l-cümle hükûmetlerde Salîb-i Ahmer nâmıyla müte'addid komiteler teşekkül ederek iâne ve ihdâ sûretiyle sermayeler cem' ve müstahdemîn ve âlât ve edevâtlarıyla bir takım idâreler teşkil kılınmış ve bilâ-tefrîk-i tâbi'iyet mecrûhîn-i askeriyeye icrâ-yı muâvenet edilmekte ve ekseriyâ mesâib-i umûmiyeden dolayı hasta ve mecrûh düşman olanlara dahi bezl-i muâvenet olunmakta bulunmuşdur. Cem'iyât-ı mezkûre bir takım ekâbirin taht-ı himâyesinde olarak gündün güne kesb-i terakkî edip hastahâneler ve vesâit-i nakliye ve en ziyâde tekemmül etmiş âlât ve edevât-ı lâzıme ve nizâmât ve mukâvelât-ı sâire gibi mecrûhîn ve hastagân-ı askeriyenin hidmet-i sıhhi-yesine ve refâh-ı hâline müte'allik mevâddın tedkîkine ale'd-devâm hasr-ı vücûd eylemekte olduğu gibi tedkîkât ve icrââtları ara sıra ictimâ' etmekte olan konferanslarda tasvîb ve tasdik edilmektedir. Salîb-i Ahmer müessesesinin Avrupa ve Amerika ve hattâ Afrika ve Asya kıt'alarında kesb ettiği vüs'at ile âlem-i insâniyete ifa eylemekte bulunduğu hidmetin burada zikir ve ta'dâdı gayr-ı mümkündür. İşbu hidemât binlerce âsâr ve lâyihalarda ber-tafsîl zikir ve ityân edilmişdir. Havâss u avâmmın mecrûhîne muâvenet etmek arzu-yı yegânesiyle mütehasis buldukları ve bu bâbda müttehidin hareket ettikleri âzâde-i kayd ü iştibâhdır. Avrupa memâlikinden sarf-ı nazar aksâ-yı şarkda kâin Japonya'da Salîb-i Ahmer Cem'iyeti'nin kesb eylediği vüs'at ve terakkî emsâli nâ-mesbûkdur. Japon Salîb-i Ahmer Cem'iyeti altı yüz bin azâdan mürekkeb olup her azâ on senede

yedi buçuk frank iânede bulunmağa mecbûrdur. Ez-ân cümle sâbit ve seyyâr hastahânelerle âlât ve edevât-ı mütekemmile ve me'mûrîn-i mukteziye mevcûd olup vakt-i hazerde muhtâcîne derhâl ibrâz-ı muâvenete şitâbân olmaktadır.

Devlet-i Aliyye Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti

Cenevre'de akdolunan Beyneddüvel Komite Reisi Mösyö Monier tarafından bin sekiz yüz yetmiş altı târihinde vukû' bulan hareket-i mütekaddime üzerine erbâb-ı itibârdan bir hayli zevât makâm-ı celîl-i Sadâret-i Uzmâ'ya bi'l-mürâca'â Devlet-i Aliyye dahi dâhil olduğu hâlde bi'l-cümle devletler cânibinden mütekâbilan ve resmen muvâfakatedilen mukâvelenâmenin te'mine eylediği fevâid ve muhasenâtdan Devlet-i Aliyye'nin müstefid olmamasından nâşi beyân-ı teessüf etmişlerdir. Zevât-ı merkûmenin teşebbüsât-ı vâkı'ası taraf-ı sâmi-i Sadâret-penâhîden nazâr-ı dikkate alınarak on beş gün sonra bâ-irâde-i seniyye Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezâreti mecrûhîn-i askeriyye muâvenet için bir Cem'iyet-i sıhhiyenin teşekkülü esbâb ve vesâitini tedkik ve müzâkere etmek üzere me'mûrlar ta'yinine Memâlik-i Şâhâne'de mevcûd bi'l-cümle Tıbbiye ve Sıhhiye İdârelerini davet eylemiştir. Bu sûretle muvakkat bir komisyon teşekkül etmiş ve 1876 senesi Ağustos'unun on ikinci günü ilk defa olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de ictimâ' eylemiştir. İşbu muvakkat komisyon azâsından her biri iane cem' ve tedârüküne mübâseretle nizâmnâme lâyihasının dokuzuncu mâddesi ahkâmı mücebince bir meclis-i umûmî akdine müsâid olabilecek sûretde iânâtı bir ay zarfında te'min eylemiştir. İşbu meclis-i umûmî 14 Nisan sene 1877 târihinde müteveffâ Marko Paşa'nın riyâseti tahtında in'ikâd etmiş ve ârâ-yı umûmiye ile intihâb ve teşkil olunan kısım ise 19 Nisan sene 1877 târihinde ilk defa olarak ictimâ' eylemiştir. Ecnebi Cem'iyât-ı hayriyesinin muâvenet-i umûmiyesi sâyesinde Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti hemen bir sene zarfında bir milyon altı yüz altmış yedi bin frank bir sermaye ile takriben beş yüz on beş bin frank kıymetinde âlât ve edevât-ı muhtelif tedârük edebilmiş ve meydân-ı harb için dokuz seyyâr ve pâyiht-ı Saltanat-ı Seniyye'de kullanılmak üzere dört dâimî ve vilâyât için iki ve meydân-ı harb için kezâ iki seyyâr hastahâne ve mecrûhîn nakline mahsûs bir- çok arabalar ile sıhhiyye mahsûs bir demiryolu katarı te'sîs ve mültecilere mahsûs altı aded hastahâne küşâd eylediği gibi Avrupa mekâtib-i tıbbiyesinden neş'et eylemiş altmış kadar tabîbden mürekkeb bir hey'et-i sıhhiye dahi istihdâm eylemiştir. 3 Haziran sene 1877 târihinde, yani hitâm-ı muhârebeden sonra ol bâbda ifa olunan hidemâtı hâki lâyihalar tanzim edilmiş ise de ol vakitden beri Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Nizâmnâmesi ahkâmı artık tatbik edilememekte bulunmuştur. Ne Meclis-i Umûmî ictimâ'a davet olunmuş ne de kalem-i mezkûr vezâifini ifa eylememekte bulunmuştur. İlk iâne itâ edenler ortadan gâib olmuş olduklarından hiçbir iâne cem' edilmemiştir. Fakat müstahdemîn bu müddet zarfında maâşâtını almışlardır. Reis Doktor Arif Bey'in vefâtından sonra bir taraftan Meclis-i Umûmî'nin ictimâ'ı müstahîl olmasına ve diğer taraftan azânın kısm-ı küllisi vefât eylemiş bulunmasına mebnî reis-i sâni bulunan Noryan Efendi idârenin mütebâki kalan azâsını 7/19 Eylül 1895 târihinde ictimâ'a davet eylemiş ve Cem'iyet-i mezkûre mesâlih-i câriyenin idâresini deruhde eylesini Noryan Efendi'den rica eylemiştir. 2 Nisan sene 1897 târihinde yeniden akd-i ictimâ' edilmiş ve sermaye ve yüzde üçden müterâkim fâiz olarak Bank-ı Osmanî'de dokuz bin elli sekiz liranın mevdû' ve mağazalarda bir takım âlât ve edevât mevcûd olduğu tahakkuk etmiştir. Şu ahvâle nazaran kalem-i mezkûr 20 Nisan sene 1897 târihinde idâre hey'etini yeniden ictimâ'a davet birle yeni azâ intihâbı lüzûmunu Hükûmet-i

Seniyye'ye arz ve teklif etmiş ve teklif-i vâki' kabûl buyurulmuşdur. Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin Yunan Muhârebe-i ahîresi esnâsındaki muâmelâtı mahdûd olmakla berâber ber-vech-i âti ifa-yı hidemât etmiştir.

İşviçre, Fransa, Almanya ve Japonya tarafından gelen hedâyâ Mısır ve Uşak'da Bank-ı Osmanî şu'abâtı tarafından açılan iânât Hakikat gazetesiyle Saltanat-ı Seniyye'nin Berlin, Petersburg, Rostof ve Macaristan'daki şebkenderleri tarafından cem'olunan iânât işbu iânâtın mikdâr-ı yekûnu iki bin dört yüz yetmiş iki lira seksen iki kuruş olup masârîf ise mecrûhîn-i askeriyenin Selanik ve Galos'a dört defa nakli için bin yedi yüz on dört lira on dokuz kuruşla levâzım mübâyâ'ası ve masârîf-ı nakliye için Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî'ye itâ edilen beş yüz doksan beş lira seksen bir kuruş ve kezâ Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî'ye itâ olunan sulfato esmânî olarak altı yüz otuz üç lira otuz üç kuruş ve nakliye masârîfıyla çengel için altmış beş lira doksan dokuz kuruş ve köylü arabalarına te'diye edilen yüz otuz altı lira kırk bir kuruş ki, cem'an yekûn üç bin yüz kırk beş lira yetmiş üç kuruşdan ibâretedir. Şu hesâba göre cem' edilen iânenen altı yüz yetmiş iki lira doksan bir kuruş fazla bir masraf vukû'a gelmiş olup işbu açık Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin 1 Mart sene 1897 târihinde dokuz bin üç yüz otuz üç lira-yı Osmanî yirmi iki kuruş mikdârında bulunan ihtiyât akçesinden kapatılmış-dır. Hulâsa Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti tarafından yüzde üç fâizle Bank-ı Osmanî'ye yatırılan ihtiyât akçesi el-yevm dokuz bin yedi yüz altmış bir lira-yı Osmanî otuz bir kuruşdan ibâretedir. Bir de Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti sekiz bin lira-yı Osmanî kıymetinde depoda mahfûz bulunan çamaşır takımlarıyla edviye ve edevât ve eşya-yı sâireyi Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî Levâzımât Dâiresi'ne teslim eylemiştir.

Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti her ne kadar ibtidâ-yı teessüsünde netâyic-i hasene göstermiş ise de bugüne kadar gösterdiği atâlet hasebiyle el-yevm hiç mesâbesinde kaldığı gibi ihtiyât akçesi de her gûne ihtimâle karşı te'mîn-i ihtiyâcât edecek derecede değildir. Anbarında da hiçbir şey kalmadığından Cem'iyât-ı mümâsile misillü mecrûhîn-i askeriye-i ecnebiyeye dahi hiçbir vakit muâvenet gösterememiştir. Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Cenevre'deki Salîb-i Ahmer Merkez Cem'iyetiyle münâsebât-ı dâimede bulunmadığı cihetle muhtelif Salîb-i Ahmer Cem'iyetlerinin Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ni artık kâle alamamak istemesinden korkulur. İşbu esbâba mebnî Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin Cenevre Mukâvelenâmesi'ne tevfikân sâir müessesât-ı mümâsile derecesinde te'mîn-i mevcûdiyeti esbâbının istikmâlî emrinde cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den iktizâ-yı hâlin ifa buyurulması muntazardır.

İdâre Hey'eti el-hâletü hâzihî zevât-ı âtiyeden mürekkebirdir:

Bâb-ı Seraskerî Eczâhâneleri Müfettişi sa'âdetlü Della Suda Faik Paşa Meclis-i Sıhhiye azâsından sa'âdetlü Ahmed Beyefendi hazretleri

Meclis-i Sıhhiye-i Askeriye İkinci Şu'be Reîsi sa'âdetlü Halim Paşa hazretleri

Duhân Reji İdâresi Komiseri atûfetlü Nuri Beyefendi hazretleri

Osmanlı Bankası Direktörü Mösyö De Lefing (Mümâileyhin yerinde Mösyö Maltas bulunmaktadır.)

Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Maltas

Sıhhiye İdâresi Muhâsebe-i Umûmiyesi Reîsi Mösyö İznardi

Belge 10: Yeniden yapılanma döneminde Cemiyete kaydedilen 100 kurucu üye

Kabine azasından:

Mahmut Şevket Paşa: Sadrazam, Sait Paşa: Sadr-1 Esbak, Hüseyin Hilmi Paşa: Sadr-1 Esbak, İbrahim Hakkı Paşa: Sadr-1 Esbak, Gazi Ahmet Muhtar Paşa: Sadr-1 Esbak, Ferit Paşa: Sadr-1 Esbak, Musa Kazım Efendi: Esbak Şeyhülislam, Prens Sait Halim Paşa: Hariciye Nazırı, Hayri ey (Efendi): Evkaf Nazırı (Şeyhülislam), Besarya Efendi: Nafia Nazırı, Necmettin Molla Bey: Esbak Adliye Nazırı, Rıfat Paşa: Esbak Hariciye Nazırı, Talat Bey: Esbak Dahiliye Nazırı. Halil Bey: Esbak Dahiliye Nazırı, Cavit Bey: Esbak Nafia Nazırı, İsmail Hakkı Bey: Esbak Maarif Nazırı, Mahmut Muhtar Paşa: Esbak Bahriye Nazırı, Mavrokordato Efendi: Esbak Maadin ve Ziraat Nazırı, Narodonkyan Efendi: Esbak Hariciye Nazırı, Nail Bey: Esbak Maliye Nazırı, Hallaçyan Efendi: Esbak Nafia Nazırı, Mehmet Şerif Paşa: Sabık Maarif Nazırı.

Ayandan:

Bohor Efendi, Damat Ferit Paşa, Süleyman Bestani Efendi, Sait Abdülkadir Efendi.

Mebusandan:

Arslan Bey, Artas Efendi, Cahit Bey, Dilçef Efendi, Riza Sulh Bey, Ruhiyülhaleli Bey, Sehrab Efendi, Abdürrahman Bey, Ömer Şevki Bey, Feraci Efendi, Midhat Şükrü Bey, Mişel Efendi.

Şurayı Devletten:

Baha Bey, Salim Bey, Mustafa Reşit Bey, Yahya Bey, İstefanaki Bey, Baş Muavin Mehmet Bahattin Efendi.

Rüesayı Ruhaniye:

Ermeni Patrik Kaymkam Mangoni Efendi, Ermeni Katolik Patriği Terziyan Bogos Efendi, Hahambaşı Hayim Naom Efendi, Ulgar Eksarhi Yosif Efendi.

Hanedandan:

Prens Abbas Paşa

Askeri Ricalden:

Harbiye Müsteşarı Fuat Paşa, Prens Aziz Paşa, Mirliva Nazif Paşa, Miralay Muhittin Bey, Kaymakam Faik Bey.

Bahriye Ricalinden:

Bahriye Müsteşarı Rüstem Paşa, Doktor Fikri Paşa.

Mülkiye Ricalinden:

Esbak Şehremini Suphi Bey, Esbak Hüdavendigar Valisi Azmi Bey, Maarif Müsteşarı Salih Zeki Bey, Sıhhiye Tercüme Kalemi Müdürü Münir Nigar Bey, Evkaf Nezareti İnşaat Müdürü Umumisi Mimar Kemalettin Bey.

Tüccardan:

Yağcı Şefik Bey, Karakaş Macit Efendi, Kemal Ömrt Bey, Kamhi Efendi.

Matbuattan:

İkdan Müdürü Cevdet Bey, Muharririnden Celal Nuri Bey, Hüseyin Kazım Bey, Safveti Ziya Bey, Diran Kelekyan Efendi, Abdullah Zühtü Bey.

Ettibadan:

Ahmet Nurettin Bey, Abidin Bey, Cemal Paşa, Adnan Bey, Celal Muhtar Bey, Hazım Paşa, Kilisli Rifat Bey, Ziya Nuri Bey (Paşa), Akil Muhtar Bey, Fano Paşa, Fuat Bey, Kerim Sebati Bey, Lambiki Paşa, Dairei Sıhhiye Evrak Müdürü Galip Bey.

Eczacı:

Ethem Pertev Bey, Hilal-i Ahmer azayı kadimesinden:

Dellasuda Faik Paşa, Halim Paşa, Ahmet Ragıp Bey, Daire-i Sıhhiye Tahrirat Müdürü Haydar Bey, Daire-i Sıhhiye Evrak Müdürü Galip Bey.

Belge 11: Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın söylevi

Taht-ı Himaye-i Hazret-i Mülûkânede
Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti
Merkez-i Umumîsi

Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti azâsından olan Sadrî'zam İbrahim Hakkı Paşa hazretlerinin 9 Nisan 1327 tarihinde mün'akid ictimâ'-ı umûmîde îrâd buyurdıkları nutuk

Son asır zarfında devletler beynindeki münâsebât tarîk-ı müsâlemet ve muhâdenetde fevkalâde terakkî etmiştir. Mîlel-i muhtelif arasında tahaddüs eden ihtilâflar muhâsamât ve mu'âdâta meydân verilmeksizin fasl edilebiliyor. Fakat şimdiye kadar bu husûsda husûle gelen terakkîyât-ı insâniyeti ara sıra pek büyük felâketlere dâ'ir eden harbi tamâmıyla izâle edememiştir. Harbin müdhiş bir musîbet olduğu inkâr edilemez. Ancak haysiyet-i milliye muhâfaza ve müdâfaası lâzım geldiği bir zamân-ı ıztırârda bundan daha müessir ve bâ'is-i necât bir vâsıtâ bulunamaz. Haysiyet-i milliye her şeyden, hattâ hayât-ı milletden daha mukaddesdir. Binâenaleyh muhârebe ne kadar feci olsa bazen bir mecbûriyet-i kat'îye teşkîl eder. Millet'in rûh-ı mevcûdiyeti demek olan hukûk-ı medeniyesine, an'anât-ı târihiyesine, istiklâl-i hayâtına tecâvüz edilince silâhla mukâbeleden başka bir çâre kalmaz. Bunun içindir ki, hukûk-ı düvel harbi büsbütün kaldıramamış, yalnız mesâibini tahfîf için bu vâsıtâ-i elîmeyi bazı kuyûda tâbî' tutmuştur. Bu bâbda en ziyâde âsâr-ı terakkî vücûda getiren Avrupa'da Salîb-i Ahmer ve memleketimizde Hilâl-i Ahmer Cem'iyetleridir.

Salîb-i Ahmer Cem'iyeti, Solferino Meydan Muhârebesi'ni gezen bir zât-ı insâniyet-perverin, bu maktel-i müdhişde nâlân ve muhtazar bir hâlde müşâhede ettiği binlerce yaralıların âlâm ve ıztırâbâtını tasvîren bir eser tahrîr ederek efkâr-ı umûmiyede husûle getirdiği te'sîr üzerine teşekkül etmiştir.

Muhârebeden maksad düşmanı taarruzdan âciz bir hâlde koymakdan ibâret olduğuna ve hasta veya mecrûh bulunan asâkir, artık taarruz edemeyeceğine nazaran yaralılar düşmana mensûb olsa bile tedâvîsi lâzım gelir. İşte Salîb-i Ahmer bu esâs-ı insâniyetperverâne üzerine te'sîs edildi. Binâenaleyh yaralıların tehvîn-i ıztırâb ve âlâmına hizmet eden etubbâ ve me'mûrîn-i muhtelif ile hastahâne, sedye vesâir âlât ve edevâtın muhârebe te'sîrâtından hâric bırakılması, yani bî- taraf addedilmesi mukâvelât-ı düveliye ile te'mîn edildi. Bu bî- tarafîye delâlet üzere ilk Salîb-i Ahmer Konferansı'nın mahall-i ictimâ'ı olan Cenevre şehrinin bayrağı alâmet-i mahsûsa olmak üzere kabûl edildi. Bu bayrak beyâz bir zemîn üzerine bir salîb-i ahmeri musavverdir.

Devlet-i Osmaniye Cenevre Konferansı'nda ittihâz edilen mukarrerâta derhâl iştirâk ederek alâmet-i bî- tarafî olmak üzere Hilâl-i Ahmer işâretini

kabûl eyledi. Bunu müteâkib bizde de bir Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti teşekkül etdi. Çünkü vakt-i harbde mecrûhîn ve hastagâna edilmesi lâzım gelen muâvenet o kadar büyük ve mü- himdir ki, hiçbir devletin vesâiti bu ihtiyâcı te'mîne kifâyet edemez. Bu emr-i hayra bütün efrâd-ı milletin muâvenet etmesi lâzım gelir.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti kırk beş sene evvel te'sis edilmiştir. Müessisleri şâyân-ı tebcil bir hizmetde buldukları için şükrân ve ihtirâm-ı umûmîye kesb-i liyâkat eylediler. Senelerin deverânı ile bu ilk müessislerden, bu hamiyetperver zevâtdan, yalnız burada hâzır bulunan Della Suda Faik Paşa ve Ahmed Ragıb Bey kalmıştır. Faik Paşa Hilâl-i Ahmer'i te'sis etmekle iktifâ etmedi, cem'iyetin terakkisine hâil olan bi'l-cümle müşkilât ve mevânî'e rağmen bu teşebbüs-i hayr-perverâneyi sâir memâlikde bulunan hemşirelerine lâyük bir müessese-i azîme hâline getirmeğe azim ve gayret eyledi. Bu kırk beş senelik sebât ve gayretten dolayı kendisine reis-i vükelâ sıfatıyla teşekkür ederim.

Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin musâdif olduğu müşkilâtın en büyüğü devr-i sâbıkın bu gibi âsâr-ı faâliyet ibrâzına müsâid olmaması idi. Fi'l-hakîka Hilâl-i Ahmer birçok zevâtı bir araya toplamak, iâne cem' etmekle berâber mincihetin askerle münâsebâtda bulunuyordu. Bittab' böyle şeyler o zamânki hükûmetçe hoş görülemezdi. O vakit cem'iyeti temsil eden Faik Paşa ile Ahmed Ragıb Bey vesâir zevâtın Hilâl-i Ahmer'e âid nükûdu muhâfaza için son derece çalışdıklarını tahattur ederim.

Cem'iyet, bütün bu mevânî'e karşı mevcûdiyetini muhâfaza ederek teşekkülünden pek az zamân sonra zuhûr eden Rusya seferiyle Yunan Muhârebesi'nde ordularımıza epeyce hizmet etmeğe muvaffak olmuşdur.

Memâlik-i sâirede bulunan Salîb-i Ahmer Cem'iyetlerinin muâveneti yalnız vakt-i harbe münhasır değildir. Hareket-i arz, tuğyân-ı miyâh, harîk gibi felâketler zuhûrunda da Salîb-i Ahmerler âfetzedegânın imdâdına şitâb eyler. Etıbbâ, edviye, ağdıye ve'l-hâsıl kâffe-i levâzımı gönderir. Bizim Hilâl-i Ahmer'imiz henüz bu gibi mesâibi tahfif edecek kadar kesb-i kuvvet edememişdir. Bugün bize Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ni ihyâ ve daha metîn bir sûretde te'sis etmek maksadıyla burada ictimâ' eyledik. Hilâl-i Ahmer'in âtîsi inşâallah pek parlak olacaktır.

Esâsen böyle bir teşebbüsün hayyiz-ârâ-yı husûl olması büyük bir sermayeye mü- tevakkıf ise de bu sermayeyi ufak ufak paraların terâkümü ile vücûda getirmek hiç de imkânsız değildir. Zira felâketzedelere, hastalara muâvenet etmek hissi herkesin kalbinde meknûz bir şefkat-i tabiiye neticesidir. İşte Hilâl-i Ahmer'in maksad-ı te'sîsi bu hissi, bu ihtiyâcı te'mîne ma'tûfdur. Devr-i Meşrûtiyet'de bu sûretle ihyâ edilen Hilâl-i Ahmer'in istikbâlini te'mîn için Osmanlıların galeyân-ı hamiyeti kâfidir. Bu hamiyetin iki büyük ve ibret-âmîz timsâli her an nazar-ı iftihârımızı tezyîn etmektedir: Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cem'iyeti ile Hicaz Şimendiferi.

Başda Şefik Bey olduğu hâlde bazı hamiyetkârân Donanma Cem'iyeti'ni te'sis etdikleri zamân bu teşebbüsün muvaffakiyât-ı hâzırâyı te'mîn edebileceğine kim kâni' oluyordu? Bugün kemâl-i fahr ile müşâhede ediyoruz ki, bu cem'iyetin himmeti sâyesinde Osmanlı kuvve-i bahriyesine iki zırhlı ve dört torpidogeçer ilâve edildi. Hicaz Demiryolu da münhasıran Osmanlıların ve âlem-i İslâmiyet'in muâvenet ve mesâisi ile vücûd-pezîr olmuş bir eser-i mübârek değil midir?

Bugün yapacağımız iş ber-mûceb-i nizâmnâme merkez-i umûmîyi teşkil edecek zevâtı intihâb etmektir. Fakat intihâbdan evvel iki teklifim var:

Biliyorsunuz ki, cem'iyetimiz zât-ı hazret-i şehriyârînin taht-ı himâyelerinde bulunmakla iftihâr eder. Böyle bir emr-i hayrın memleketimizde masdar-ı hayr olan muazzam bir pâdişâh tarafından taht-ı himâyeye alınması bütün Osmanlılık için bâ'is-i şeref ve mübâhâtdır. Devr-i sâbıkda ise bu cem'iyet himâye edilmek şöyle dursun bilakis ta'kîb ve ta'zîb edilmekte idi. Şu iki muâmele mukâyese edilince memleketimizde ne büyük bir tahavvül husûle geldiği anlaşılır. Evvelki ta'kîb-i şedîdin yerine bugün böyle bir himâyeye-i müfahhamanın kâim olmasını memleketimiz için fâl-i hayr addeder ve şehriyâr-ı muazzamımıza cem'iyetin hissiyât-ı minnetdârânesini ifâde etmek üzere bir arîza-i teşekkûriye takdîmini teklîf ederim

Cem'iyetimizin riyâset-i fahriyesini de Velâhd-ı Saltanat Yusuf İzzeddin Efendi hazretleri lütfen kabûl buyurmuşlardır. Bu eser-i teşvîk dahi bizim için kıymetdârdır. Eskiden bir cem'iyetin velâhd-ı saltanat hazretlerinin riyâseti tahtına vaz'ını tasavvur etmek bile böyle bir fikirde bulunacaklar için mûcib-i nekbet ve idbâr olurdu. Bugün ise cem'iyetimizin riyâsetinde velâhd-ı Saltanat-ı Seniyye'yi görmekle müftehiriz. Binâenaleyh Yusuf İzzeddin Efendi hazretlerine dahi bir arîza-i teşekkûriye takdîmini teklîf eder ve burada hâzır bulunan zevât-ı kirâma tekrâr teşekkür eylerim. Şimdi intihâba başlayalım. (22 Nisan 1911)

عنوانی عالیہ اسلامیہ جمعیتی

مرکز عمرہ سی

۱۷۸ امر جمعی اعضاءدن اولان مدرافتنم ابراعنم حق بنا حضر لرتنك
۹ نيسان ۱۳۳۷ لار جمعه منعقد اجماع عموميه ايران بيوردنقري لفق.

صوك عصر طرفده دولتر بيلندمكي ماسبات طريق مسالك و هاندننه لوقى الشاه لوقى
ايشدره مثل مختلفه آراننده نحدث ابدن اختلافو خاصيات و معادله ميدان و بيلسكنزين فصل
ايد بيلبور. لفظ شمدي به قدر بو خصوصيه حصوله كمن زيات اسانلي آره صرمه يك بيوك
بلاكتيره دوچار ابدن حرقى قلربه ازاله ايدمه شدر. حركت مدعش بر مهيبت اولدغي انكار
ايدمه مر ا آتق حيلت مليتلك مخالفة و دعائيسى لازم كاديركي بزمان اسطر اوده بوخدن دعا
مؤثر و اهدت كجات بر ولسنه بولممن. حيلت دايه هر شيعن حتى حيات مانعن دعا مقصددر.
بنار عليه محاربه تقدير طبع اولسه بئسا بر جمهوريت تنظيمه تشكيل ايدر. مالك روح موجودى
ديك اولان حلقى مدنيه سنه. فضائل تاريخيه سنه. استقلال حياثه مجاور ايدنه سنه
ملاحظن باشنه بر جاره قلمن. بو لك ايمورنر كه حلقى دول حرقى بيشون قدر معاش باسگر
معاشي تخليه ايمورن بو واسطه ايمورن بعض قيوه ناهج موشدر. بو ياده كه زايه آثار ترقى
وجوده كتيرن آوره ياده «حبيب امره» و «اكسز» دهلال امره جيتلر ياره.
صائب امر جمعي مسوولنه رشوه ميدان محارمى كزن و ذلت انسانيتوروك بو مثال
مدعشه تالان و هانسر بر جاله متاعده ابتدكي بيلسكرحه ياز يازك آلام و اسطر لاقى تصوراً
بر اثر محرق ابدنك افكار عموميه حصوله كاديركي تاثير لغزونه نشكي ايشدر.
محاربهين مقدمه دشمنى فرزندن ناجز بر جاله قوللندن عيانت اولد ينه ولسنه ويا محروح
ولكن مساك آرقى تعرض ايدمه يكله لغزاً باره ييلر دشمنه مسووب اولسه بيله كاديركي لازم
كلر. ايسته صائب امر بو اساس انسانيتوروكه كوزرته تاسيس ايدغي. بنا عليه ياره يازك

تھوین اضطراب و آلامتہ خدمت ایدن اطبا و مأمورین مختلفہ ایلہ خستہ خانہ، سدبہ و سائر آلات و ادواتک عمارتہ تأثیراتندن خارج برافتمسی یعنی ببطرف عد ایدلمسی مقاولات دولہ ایلہ تأمین ایدلہی، بو ببطرفقہ دلالت ایتک اوزرہ ایٹک صلیب احمر قوخرالنک محل اجتماعی اولان جنورہ شہرینک پارامی علامت مخصوصہ اولتی اوزرہ قبول ایدلہی، بو باراق بیاض بر زمین اوزرینہ بر صلیب احمری مصوردر.

دولت عثمانیہ جنورہ قوخرانستہ انخاذا ایدیلن مقرراہ درحال اشتراک ایدہرک علامت ببطرفی اولتی اوزرہ ہلال احمر اشارتی قبول ایدلہی، بونی متعاقب بزده برہلال احمر جمعیتی تشکی ایتدی، چونکہ وقت حربہ بجر و حین و خستگانہ ایدلمسی لازم کلن معاوت او قدر بیوک و مہمدرکہ هیچ بر دولتک و اساطلی بو احتیاجی تأمینہ کفایت ایدہمز ؛ بو امر خیرہ بشون افراد ملنک معاوت ایتلمسی لازم کلر.

عثمانی ہلال احمر جمعیتی قرقیش سہ اول تأسیس ایدلشددر، مؤسلسری شاہان تجیل بر خدمتہ بولدقتری ایچون شکران و احترام عمومی بہ کسب لیافت ایلدیلر، سنلرک دورانی ایلہ بو ایٹک مؤسلسرن، بو حیثیورر ذواندن، یالکیز بورادہ حاضر بولنان دلااسودا قاتی پاشا واحد راغب بک قائلشددر، قاتی پاشا ہلال احمری تأسیس ایٹکلہ اکنتا ایتدی، جمعیتک ترقیتہ حائل اولان باجلہ مشکلات و موافقہ رحماً بو تشبث خیر و روانہی سائر محالکدہ بولنان ہمشیرہ لرینہ لایق بر مؤسسہ عظیمہ حالتہ کتیرمکہ عزم و غیرت ایلدی، بو قرقیش سہلک ثبات و غیرتندن طولانی کتدیستہ رئیس و کلا صفتیلہ تشکر ایدرم.

ہلال احمر جمعیتک مہمادف اولدی بونی مشکلاتک لک بو بوکی دور ساہنک بوکی آثار فعالیت ارازیستہ مساعد اولمالمسی ایدی، فی الحقیقہ ہلال احمر بر جوق ذواتی بر آراہ طوبیلامق، امانہ جمع ایٹکلہ برابر من جہت عسکرلہ مناسباندہ بولتیوردی، یالطبع بولہ شیلر اوزمانکی حکومتجہ خوش کسورولہ مزدی، او وقت جمعیتی تمثیل ایدن قاتی پاشا ایلہ احمد راغب بک و سائر ذوانک ہلال احمرہ عالیہ تقودی محافظہ ایچون سوک درجہ عالیشدقترنی نخطر ایدرم.

جمعیت بشون بو مسوالہ قارشی موجودیتنی محافظہ ایدہرک تشکلندن بک آرزمان صکرہ ظہور ایدن روسیہ سفیرلہ بولنان عمارتہ مندہ اردولر بجزہ ایچہ خدمت ایٹکلہ موقفی اولمشدر.

ممالک سارودہ بولنان صلیب احمر جمعیتلرینک معاوتی یالکسر وقت حربہ منحصر دکلدر، حرکت ارض، طغیان میاءہ حریق کی فلاکتلر ظہور بندہ نہ صلیب احمرلر آفتزدکلنک امدادینہ شتاب ایلر، اطبا، ادویہ، اغدبہ و الحاصل کافہ لوازمی کونلدر، بزم ہلال احمر بزم خونز بوکی مصائبی تحقیق ایدمچک قدر کسب قوت ایدہممشدر، بو کون بز، عثمانی ہلال احمر جمعیتی احیا و دہا متین بر صورتدہ تأسیس ایٹکل مقصدیلہ بورادہ اجتماع ایلرک، ہلال احمرک آتیمسی انتشاغہ بک پارلاق اولہ بقدر.

اساساً بويہ برتشيٹك حيز آراى حصول اولمى بيوك بر سرمايه متوقف ايسه ده بو سرمايه بى اوقاق اوقاق پارلارك تراكى ايله وجوده كئيرمك هيچده امكانسز دكدر . زيرا فلاكتزدهلره ختله مره معاونت اچمك حسى هر كسك قاننده مكنوز رشفت طبعيه نتيجه سيرد . ايشه هلال احرك مقصد ناسيسى بو حسى . بو احتياجي ناييه معلوفسدر . دور مشروطيتده بوسورته احيا ايديلن هلال احرك استقبالى نامين ايجون عثانليرك غلبان حيتي كاپيدر . بو حيتك ايني بيوك وعبرت امير نمالي هر آن نظر التخبار مجرى تزيين اتمكده در؛ دوغاي عثاني معاونت مليه جمعيتي ايله حجاز شمشدوقرى .

باشده شيفتي يك اولدني حاله . بعض حيتكاران دوغنا جمعيتنى ناسيس اينديكاري زمان بوشيتك موفقيات حاضرده نامين ايدميسله چيكنه . كيم قانع اولبوردي؛ بوكون كمال نحر ايله مشاهده ايدبورزكه بوجيتك همي سايمنده عثاني قوت مجريسته ايني ذرهني ودرت طور بيدر و كجر علاوه ايدلدي . حجاز دمير بولى ده منحصرأ عثانليرك ونام اسلاميتك معاونت وساميسى ايله وجود بذر اولمش بر اثر مبارك دگيدر ؟

بوكون بايجتمز ايش بر موجب نظامنامه مركز حوص بى تشكيل ايدمك ذواتى الخباب ايتكدر . فقط ايتكندن اول ايني تكليف وار :

بيلبورسكز كه جمعيتز ذات حضرت شهر ياريتك تحت حمايتزده بولغله ايتخار ايدر . بويه بر امر خترك ملكشزده مضر حير اولان معظم پادشاه طرفندن تحت حمايه آلهسى بشون عثانليق ايجون باعث شرف و مباحاتدر . دور ساچده ايسه بو جمعيت حمايه ايدلك شويه طورسون بالهكس تعقيب و تمذيب ايدلكده ايدى . شو ايني معامله مقايسه ايدلنجه ملكشزده نه بيوك برنجول حصوله كاديبي آكلاشيلير . اولسكي تعقيب شديدك ريت بوكون بويه بر حمايه مقصدهك قائم اولمى ملكشز ايجون قلل خبر عد ايدر وشهريار معظمزده جمعيتك حسيات مشدارامسى افاده اچمك اوزره بر عريضه تشكره تقديمي تكليف ايدرم .

جمعيتزك رياست فخرهسى ده ولى عهد سلطت يوسف عزالدين اقدى حضرتلرى اعلاً قبول بيورمشلردر . بو اثر تشويق دخی زم ايجون يك قيمتد اوردو . اسكيدن بر جمعيتك ولى عهد سلطت حضرتلرشك رياستى تحت وضعي تصور اچمك بيله بويه بر فكرده بولم چقلر ايجون موجب نكبت وادبار اولوردى . بوكون ايسه جمعيتزك رياستده ولى عهد سلطت سيه بى كورمكده منتخرز . سا عليه يوسف عزالدين اقدى حضرتلريسته دخی بر عريضه تشكره تقديمي تكليف ايدر و بوراده حاضر بولنان ذوات كرامه تكرر تشكر ايلرم . شعدى ايتخابه باشلايم .

Belge 11/a: Rıfat Paşa'nın Başkan olarak Cemiyet'in yeniden yapılanmasını bildiren yazısı

Belge 12: Kartpostal örnekleri

Belge 13: Ceza Kanunu'ndan bir madde

İzgöner-Tuğ; s: 646
BOA, BEO, 4098/307278

(Türkçe)

Mazbata

Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dâiresi'nin hey'et-i umûmiyeden tezeyyül olunup melfûfuyla meclis-i âcizânemizde kırâat olunan mazbatasında gönderildiği vech ile vakt-i harbde ordulardaki mecrûhîn ve hastagân ve üserâ haklarında şu muâmelâtı ve hilâl-i ahmer işâretinin hilâf-ı salâhiyet isti'mâlini men' için Askerî Cezâ Kânûnnâmesi'ne zeyl edilmek üzere Harbiye Nezâretince tanzîm ve Şûrâ-yı Devletçe tashîh edilen mevâdd-ı kanuniye lâyihasının münderecâtı icâb-ı hâle muvâfık görüldüğünden kânûn-ı esâsinin otuz altıncı mâddesi mücebince zikrolunan mevâdd-ı kânûniye lâyihasının Meclis-i Umûmî'nin küşâdında kânûniyeti teklîf olunmak üzere muvakkaten mer'iyete vaz'ı bi't-tezekkür sâlifü'l-beyân mazbata zikrolunan mevâdd-ı kanuniye lâyihasının nüsha-i mübeyyasıyla ma'an arz u takdim olunmağla kâtibe-i ahvâlde.

Handwritten header text in the top right corner, possibly a date or reference number.

Handwritten title or main heading in the upper middle section.

Handwritten text below the title, possibly a subtitle or author information.

Main body of handwritten text, starting with a paragraph of several lines.

Second paragraph of handwritten text in the middle section.

Third paragraph of handwritten text, continuing the narrative or list.

Fourth paragraph of handwritten text, possibly a concluding sentence.

Large block of handwritten text, possibly a list or detailed notes, with some numbers and symbols.

Small handwritten text or signature to the right of the stamp.

Line of handwritten text below the stamp, possibly a signature or date.

Second line of handwritten text in the lower section.

Final line of handwritten text at the bottom of the page.

Belge 14: Bakım talimatı

Belge 15: Harbiye Nazırı Mahmut Şevket imzalı iane yazısı

Belge 16: Avusturya ve Hindistan'a bağışlarının alındığını bildiren yazılar (a,b)

a) Maliye Nezareti'nden

b) Hariciye Nezaretinden

Belge 17: New York'tan Dr. Holin bağış makbuzu istiyor

Room 504
140 East 66 Street
New York City

June 16th, 1933.

THE IMPERIAL OTTOMAN RED CRESCENT SOCIETY
CONSTANTINOPLE.

Dear Sir:-

I have the honour to inform you that I have not, as yet, received any receipt or letter or "avis", that the 25.00 francs, which I had the honour to come to be paid to you as a gift for the Tripoli campaign in MARCH 1932, ever reached the treasurer of your funds for this purpose.

I give you this information, because I think it is right that you should know, that your receipt has not yet reached me - and not because the amount is of any consequence.

The Consul-General of Turkey here intimates, that my contribution made me a life-member of your Society. In that case?

Very respectfully yours,
Dr. H. Holin,
Doctor 3811.

Belge 18: Harbiye Nazırı sağlık heyetine geiş izni alındığını bildiriyor

Belge 19: Sağlık ekiplerinin kılavuzla seyahat etmesi

Belge 20: HAC Londra Şubesinin Trablusgarp'e sağlık heyeti göndermek için;

a) elçilikten isteği izinin onaylandığı

b) Elçiliğin yanıtının İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi

Belge 21/a: Kolera tedavisi için Hums'a sağlık ekibi gönderilmesi isteniyor

Belge 22: Hilal-i Ahmer çadırlarının bombalanması

Belge 23: HA Heyeti'ne saldırılar devam ediyor

Belge 24: Binbaşı Fethi Bey'in yalnız iddiaları red etmesi

Belge 25: Hilal-i Ahmer'e askerlerden bir mektup

ایالتان ایلان ونگارین ایشیکون فنایک وایر ایلدیلهر جنابا
ایضا اوز بویونمیز. خدای ذوالجلالک عظمت و عبادتین
سجاییند نسیلمنیک سافونک معدنیه کوزک مانتی ایلدیله
مطالع بیلیم حله ذیانت زده ساهده استقلا ایه ولدی
کسین وختنه صورتیه انتقار اولدیلمک؛ کن ایشانه
یکون اولدیکن ب انتقار اولدی. خود حیدر اولدی
شیر حیدر یز بیک باقیته. ایزده ایالتانله وایر
ایالتان صیالار، تنقی اولدیمال ایلر اولدیله و.
لایین یا حدیثی قرقر اولدی قانی سکلا ایزه.....
شیر بیک یا کز شوق اولیالمه ایدر اولدی و اولدی ایشانه
واغیز ایدر اولدی و یا استقام اولدیله صله تقدیر بویور.
نی یا حدیث اولدیله ایشانه اولدیله صله تقدیر بویور
یا ک و شوق سکنله ترک اولدی ایشانه سکونله مکمل
صاهر یا شیره و عبادت حاننا الحیا تقصیده ییم قرقر بیلیم
جبار قییم، عبادتله قرقر اولدی تقصیده ایشانه.....

دور سولدریم دوام تیسولر؛ زینیم قارجه اولدی ذعیالده ایلدیله و درجه شکرته سعادت
کاملده برنده وختی بون جانمده حیاتیه ایلدیله نامدی و حدیثیه خدمت و شوق
حکیمیه کورای بین ایشانه. بینر اولدیله چو شانه سولدریم اولدیله امانه چو کونیه بوزده؛ دهاده
کونیه بیک. متقدیر صلا ایشانه. امانه دهه اولدیله ایشانه و طرفه ایشانه ایلدیله صله تقدیر
سیاحتیه سعادت ایشانه اولدیله بقیه بوز خدمت دهه کونیه بیک. بینم اولدیله صله تقدیر
کونیه. چایر حیان صله تقدیر دیکر کونیه بقیه امانه دهه اولدیله بون کونیه بون بیک اولدیله
بیک اولدیله سولدریم ایشانه اولدیله بقیه بینم ایشانه بون بقیه ایشانه اولدیله
حکیمیه حیاتیه ایشانه بوزده. باقی صله تقدیر ایشانه بقیه بون بیک اولدیله بقیه ایشانه
اولدیله کونیه حیاتیه ایشانه و کونیه حیاتیه ایشانه
ایله اولدیله حیاتیه ایشانه و حیاتیه ایشانه
حکیمیه حیاتیه ایشانه بقیه بون بیک اولدیله بقیه ایشانه

۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

Belge 26: Sağlık Heyetlerinin güvenliği

Belge 27: Enver Paşa'nın yazısı

Belge 28: Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın yazısı

Belge 29: İtalyan saldırılarının tekrar sorgulanması isteniyor

Belge 30: Hilal-i Ahmer çadırları yine bombalanıyor

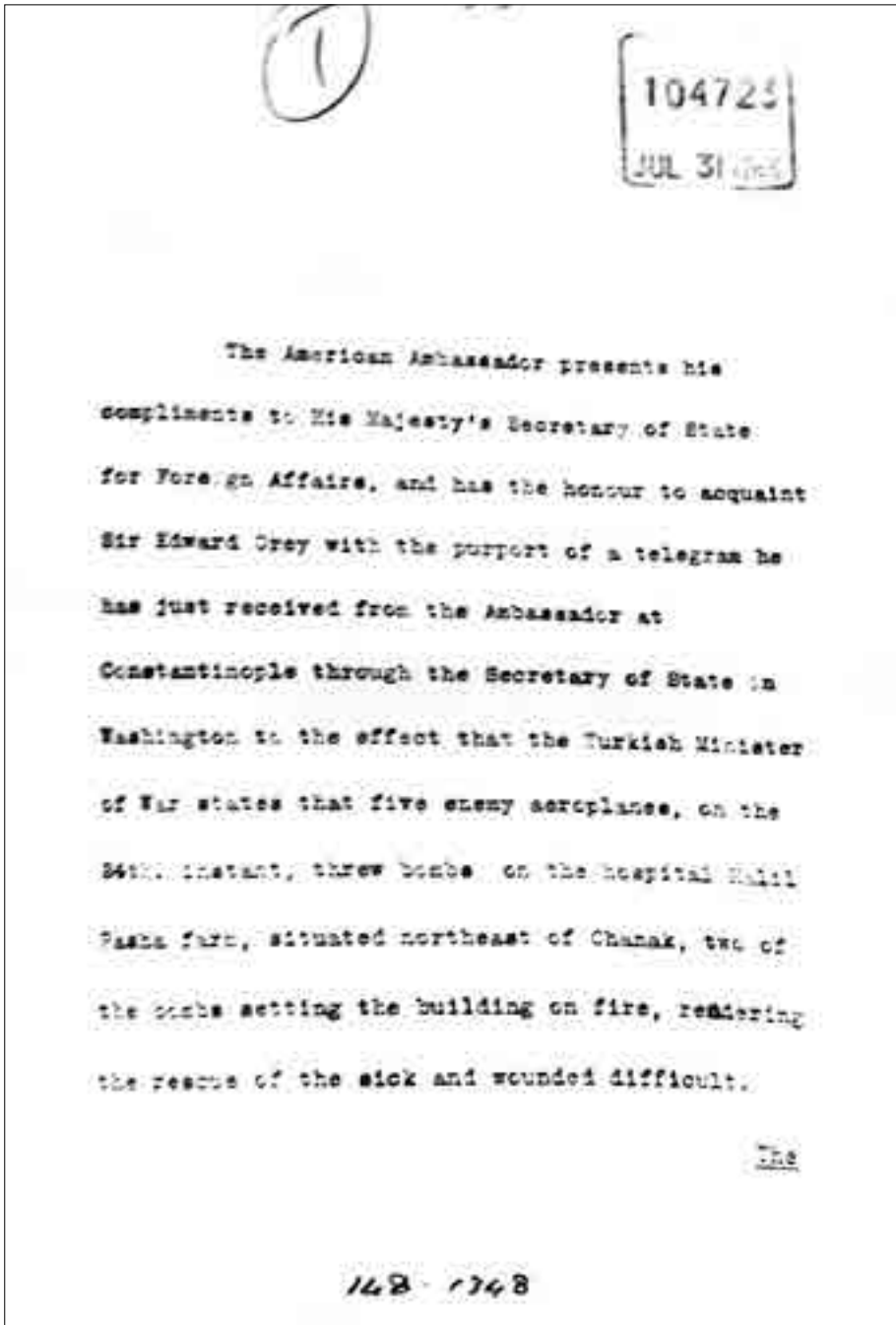

Belge 31:

a) Hilal-i Ahmerin bombalama için uyarı yapması isteniyor

b) Hastanenin bombalandığını gösteren belge

Belge 33: Hilal-i Ahmer Cemiyetine yabancı ülkelerden bağışlar (5 örnek)

a) Nurnberg'de toplanan

تاریخ	مبلغ	شرح	تاریخ	مبلغ	شرح
۱۳۰۹	۱۰۰	مبلغ کسب شده در ماه خرداد	۱۳۰۹	۱۰۰	مبلغ کسب شده در ماه خرداد
۱۳۰۹	۲۰۰	مبلغ کسب شده در ماه اردیبهشت	۱۳۰۹	۲۰۰	مبلغ کسب شده در ماه اردیبهشت
۱۳۰۹	۳۰۰	مبلغ کسب شده در ماه فروردین	۱۳۰۹	۳۰۰	مبلغ کسب شده در ماه فروردین
۱۳۰۹	۴۰۰	مبلغ کسب شده در ماه اسفند	۱۳۰۹	۴۰۰	مبلغ کسب شده در ماه اسفند
۱۳۰۹	۵۰۰	مبلغ کسب شده در ماه دی	۱۳۰۹	۵۰۰	مبلغ کسب شده در ماه دی
۱۳۰۹	۶۰۰	مبلغ کسب شده در ماه بهمن	۱۳۰۹	۶۰۰	مبلغ کسب شده در ماه بهمن
۱۳۰۹	۷۰۰	مبلغ کسب شده در ماه شهریور	۱۳۰۹	۷۰۰	مبلغ کسب شده در ماه شهریور
۱۳۰۹	۸۰۰	مبلغ کسب شده در ماه تیر	۱۳۰۹	۸۰۰	مبلغ کسب شده در ماه تیر
۱۳۰۹	۹۰۰	مبلغ کسب شده در ماه مرداد	۱۳۰۹	۹۰۰	مبلغ کسب شده در ماه مرداد
۱۳۰۹	۱۰۰۰	مبلغ کسب شده در ماه منتهی سال	۱۳۰۹	۱۰۰۰	مبلغ کسب شده در ماه منتهی سال

d) Rusya'nın Kırım Kazasında Güzelce Kasabası'ndan

e/1) Cezayir'de Bouie kentinden

شاهان قسطنطنیه و بحرین و گرانده اسطیلا - ایدم - مکتب مطبوعاتی تبریز - بلاتنه معانی

ردیف	عنوان	تعداد	قیمت	ردیف	عنوان	تعداد	قیمت
۱	توضیح اولیاء	۱	۲۸	۱	توضیح ثانیه	۱	۲۰
۲	توضیح ثانیه	۱	۲۸	۲	توضیح ثالثه	۱	۲۰
۳	توضیح ثالثه	۱	۲۸	۳	توضیح رابعه	۱	۲۰
۴	توضیح رابعه	۱	۲۸	۴	توضیح خامسه	۱	۲۰
۵	توضیح خامسه	۱	۲۸	۵	توضیح ششمه	۱	۲۰
۶	توضیح ششمه	۱	۲۸	۶	توضیح سابعه	۱	۲۰
۷	توضیح سابعه	۱	۲۸	۷	توضیح ثامنه	۱	۲۰
۸	توضیح ثامنه	۱	۲۸	۸	توضیح نهمه	۱	۲۰
۹	توضیح دهمه	۱	۲۸	۹	توضیح دهمه	۱	۲۰
۱۰	توضیح یازدهم	۱	۲۸	۱۰	توضیح یازدهم	۱	۲۰
۱۱	توضیح دوازدهم	۱	۲۸	۱۱	توضیح دوازدهم	۱	۲۰
۱۲	توضیح سیزدهم	۱	۲۸	۱۲	توضیح سیزدهم	۱	۲۰
۱۳	توضیح چهاردهم	۱	۲۸	۱۳	توضیح چهاردهم	۱	۲۰
۱۴	توضیح پانزدهم	۱	۲۸	۱۴	توضیح پانزدهم	۱	۲۰
۱۵	توضیح شانزدهم	۱	۲۸	۱۵	توضیح شانزدهم	۱	۲۰
۱۶	توضیح هجدهم	۱	۲۸	۱۶	توضیح هجدهم	۱	۲۰
۱۷	توضیح نوزدهم	۱	۲۸	۱۷	توضیح نوزدهم	۱	۲۰
۱۸	توضیح بیستم	۱	۲۸	۱۸	توضیح بیستم	۱	۲۰
۱۹	توضیح بیست و یکم	۱	۲۸	۱۹	توضیح بیست و یکم	۱	۲۰
۲۰	توضیح بیست و دوم	۱	۲۸	۲۰	توضیح بیست و دوم	۱	۲۰
۲۱	توضیح بیست و سوم	۱	۲۸	۲۱	توضیح بیست و سوم	۱	۲۰
۲۲	توضیح بیست و چهارم	۱	۲۸	۲۲	توضیح بیست و چهارم	۱	۲۰
۲۳	توضیح بیست و پنجم	۱	۲۸	۲۳	توضیح بیست و پنجم	۱	۲۰
۲۴	توضیح بیست و ششم	۱	۲۸	۲۴	توضیح بیست و ششم	۱	۲۰
۲۵	توضیح بیست و هفتم	۱	۲۸	۲۵	توضیح بیست و هفتم	۱	۲۰
۲۶	توضیح بیست و هشتم	۱	۲۸	۲۶	توضیح بیست و هشتم	۱	۲۰
۲۷	توضیح بیست و نهم	۱	۲۸	۲۷	توضیح بیست و نهم	۱	۲۰
۲۸	توضیح سی و یکم	۱	۲۸	۲۸	توضیح سی و یکم	۱	۲۰
۲۹	توضیح سی و دوم	۱	۲۸	۲۹	توضیح سی و دوم	۱	۲۰
۳۰	توضیح سی و سوم	۱	۲۸	۳۰	توضیح سی و سوم	۱	۲۰
۳۱	توضیح سی و چهارم	۱	۲۸	۳۱	توضیح سی و چهارم	۱	۲۰
۳۲	توضیح سی و پنجم	۱	۲۸	۳۲	توضیح سی و پنجم	۱	۲۰
۳۳	توضیح سی و ششم	۱	۲۸	۳۳	توضیح سی و ششم	۱	۲۰
۳۴	توضیح سی و هفتم	۱	۲۸	۳۴	توضیح سی و هفتم	۱	۲۰
۳۵	توضیح سی و هشتم	۱	۲۸	۳۵	توضیح سی و هشتم	۱	۲۰
۳۶	توضیح سی و نهم	۱	۲۸	۳۶	توضیح سی و نهم	۱	۲۰
۳۷	توضیح سی و دهم	۱	۲۸	۳۷	توضیح سی و دهم	۱	۲۰
۳۸	توضیح سی و یازدهم	۱	۲۸	۳۸	توضیح سی و یازدهم	۱	۲۰
۳۹	توضیح سی و دوازدهم	۱	۲۸	۳۹	توضیح سی و دوازدهم	۱	۲۰
۴۰	توضیح سی و سیزدهم	۱	۲۸	۴۰	توضیح سی و سیزدهم	۱	۲۰
۴۱	توضیح سی و چهاردهم	۱	۲۸	۴۱	توضیح سی و چهاردهم	۱	۲۰
۴۲	توضیح سی و پنجم	۱	۲۸	۴۲	توضیح سی و پنجم	۱	۲۰
۴۳	توضیح سی و ششم	۱	۲۸	۴۳	توضیح سی و ششم	۱	۲۰
۴۴	توضیح سی و هفتم	۱	۲۸	۴۴	توضیح سی و هفتم	۱	۲۰
۴۵	توضیح سی و هشتم	۱	۲۸	۴۵	توضیح سی و هشتم	۱	۲۰
۴۶	توضیح سی و نهم	۱	۲۸	۴۶	توضیح سی و نهم	۱	۲۰
۴۷	توضیح سی و دهم	۱	۲۸	۴۷	توضیح سی و دهم	۱	۲۰
۴۸	توضیح سی و یازدهم	۱	۲۸	۴۸	توضیح سی و یازدهم	۱	۲۰
۴۹	توضیح سی و دوازدهم	۱	۲۸	۴۹	توضیح سی و دوازدهم	۱	۲۰
۵۰	توضیح سی و سیزدهم	۱	۲۸	۵۰	توضیح سی و سیزدهم	۱	۲۰
۵۱	توضیح سی و چهاردهم	۱	۲۸	۵۱	توضیح سی و چهاردهم	۱	۲۰
۵۲	توضیح سی و پنجم	۱	۲۸	۵۲	توضیح سی و پنجم	۱	۲۰
۵۳	توضیح سی و ششم	۱	۲۸	۵۳	توضیح سی و ششم	۱	۲۰
۵۴	توضیح سی و هفتم	۱	۲۸	۵۴	توضیح سی و هفتم	۱	۲۰
۵۵	توضیح سی و هشتم	۱	۲۸	۵۵	توضیح سی و هشتم	۱	۲۰
۵۶	توضیح سی و نهم	۱	۲۸	۵۶	توضیح سی و نهم	۱	۲۰
۵۷	توضیح سی و دهم	۱	۲۸	۵۷	توضیح سی و دهم	۱	۲۰
۵۸	توضیح سی و یازدهم	۱	۲۸	۵۸	توضیح سی و یازدهم	۱	۲۰
۵۹	توضیح سی و دوازدهم	۱	۲۸	۵۹	توضیح سی و دوازدهم	۱	۲۰
۶۰	توضیح سی و سیزدهم	۱	۲۸	۶۰	توضیح سی و سیزدهم	۱	۲۰

g) Karaci Hilal-i Ahmerinden

THE RED CRESCENT SOCIETY KARACHI BRANCH

President— **MIR AYUBKHAN Bar-at-Law,**
 Secretary } **SETH HAJI ABDULLAH HAROON**
 Treasurer } **Honorary Magistrate—Napier Road.**

Karachi, 24th May 1912. 1912

کراچی ۲۴ مئی ۱۹۱۲

دستور انجمن صبح عالی کراچی

مجلس شوریہ - میر ایوب خان - بار و تراثت

مجلس شوریہ - سید حاجی عبداللہ حارون آلوری

مجلس شوریہ - ایڈووکیٹ

The President,
 The Society Croissant Rouge
 Constantinople.

Sir,

I have the pleasure to forward with a demand draft for £100/- on behalf of the Mussalmans of Hind India our fourth instalment towards the relief of the Moslem War sufferers in Tripoli. Kindly acknowledge receipt. Acknowledgment for our 3rd instalment of £100/- is still due. We have been allotting £. 1/6 of our funds to the British Red Crescent Society organized by the Rt. Hon'ble Syed Meer Ali and which now is working successfully at the seat of war.

Believe us Sir that our hearts with you in the troubles overcast on the Ottoman Empire and we hope the prayers of the Mussalman world will soon bring their effect in the utter annihilation of the ungodly enemy.

With Salams.

I beg to remain
 Sir,
 Your most obedient servant.

Seth Haji Abdullah Haroon
 Secretary & Treasurer
 Red Crescent Society, Sind.

۱۶۶
 ۲۴ مئی ۱۹۱۲

h) Güney Afrika Bankasından

THE STANDARD BANK OF SOUTH AFRICA LIMITED.
10, Abchurch Lane, Lombard Street, London, E.C. 4.

London, October 25th 1912

Handwritten: E.H.

Handwritten: 2000/-

"Crescent Rouge."

C/o The Imperial Ottoman Bank.
CONSTANTINOPLE.

The Manager presents his compliments and in terms

of a Cablegram received from Louisa Marques Branch,

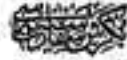
has paid
to enclose a cheque for £400/-

to the London Office of the above Bank, with the request that they will transfer the equivalent proceeds of that amount by wire to their Constantinople Branch, for your Credit.

Handwritten signature: J.H.

Belge 34: Hilal-i Ahmer'e Bükreş'ten Macar bağışları (a,b)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٧٤٤

١٤

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خير البرية
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خير البرية
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خير البرية

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

٤٤
٤٤
٤٤

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

٤٤
٤٤
٤٤

Belge 35: Alayköşkü'nün Kızılay'a İdare Merkezi yapılması

Soğukçeşme'deki Alayköşkü binasının mimarî şekli değiştirilmeden ve tarihî kıymeti korunarak tamiri yapıldıktan sonra Osmanlı Kızılayı'na idare merkezi ve bitişiğindeki ahşap binaların da yıkılarak yerine ambarlar yapılması hususunda Padişah irâdesi çıktığı

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne

Başkitâbeti 285

Topkapı Saray-ı Hümâyûnu müştemilâtından olan Alayköşkü'nün hâiz olduğu kıymet-i târîhiye ve mi'mâriyeye hâlel getirilmemek şartıyla Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nce ta'mîr etdirilerek makam-ı saltanata mahsûs odadan mâ'adâ aksâmının muvakkaten cem'iyet-i mezkûre hey'et-i idâresine tahsîsi ve sâlifü'l-beyân kasrın ittisâlinde el-hâletü hâzihî cem'iyet-i mezkûre tarafından anbar ittihâz edilmiş bulunan ebniyenin dahi kezâlik Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti ma'rifetiyle ta'mîr ve tevsî' olunarak bir müddet-i muvakkate için Hilâl-i Ahmer'e âid eşyâ ve levâzımın hıfzına tahsîsi vukû' bulan arz u istirhâm üzerine makrûn-ı müsâade-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî olmuş ve bu bâbda lâzım gelen tedkikâtın icrâsıyla mebânî-i mebhûsün anhanın sûret-i tefrik ve tahsîsine âid muâmelâta nezâret etmek üzere serkarîn-i hazret-i şehriyârî beyefendi hazretlerinin taht-ı riyâsetinde Şehremîni Cemil Paşa ve Karîn-i Sâni-i Cenâb-ı Pâdişâhî Mehmed Tevfik Beyefendi ve Müze-i Hümâyûn Müdürü Halil Beyefendi ve Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Müdür-i Umûmîsi Hafız Feyzi Efendi ve Hazîne-i Hümâyûn Kethüdâsı Refik Beyefendi hazerâtıyla Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Reîsi Vekîli Doktor Besim Ömer ve Sermimâr-ı Hazret-i Şehriyârî Vedad Beyefendilerden mürekkebe bir komisyon teşkilî husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihânbanî şeref-müte'allik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Safer sene [1]331 / Fî 20 Kânûn-ı Sâni sene [1]328 [2 Şubat 1913]

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Ali Fuad

Belge 36: Örnek telgraf

TELGRAFNAME

Dersaadet Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumiyesine

Harbiye Nezareti'yle Sihiye Müfettişliği'niin gösterdiğilüzuma binaen beş günden beri idare-i acizide bulunan sabıkan Çerkezköylü ve Ayastafanos Hilal-i Ahmer Heyeti elyevm İspartakule'de ifa-yı vazife ediyor. Her türlü levazımtan mahrum olan İspartakule İstasyonu'nda barınmak için herhalde Merkez-i Umumi'nin teslihat göstermesi elzemdir. Kömür ve erzakın mü,mkün mertebe süratle irsali labüd bulunduğundan erzakın memur-ı mahsusayla kömürün de bura istasyonundan alınmak üzere Şimendifer Kumpanyası Direktörlüğü delaletiyle taht-ı temine alınması vücub-ı ehemmiyetle maruzdur.

16 Teşrinisani 1328

İspartakule Hilal-i Ahmer İdare Memuru Nizamettin

Müsaraaten ve acilen Müfettiş-i Umumi Mehmet Ali Beyefendi'ye

16 Minh

İcabı ifa edilmiştir

Hıfzı

TELEGRAMME

تلگرامنامه

دولت عالیہ شایہ تلگرام ادارہ سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

Et l'Etat s'engage à garantir la rapidité de service de la télégraphie

RÉCEPTION			ÉMISSION		
No d'ordre	Date	Signature de l'expéditeur	No d'ordre	Date	Signature de l'expéditeur
	11				

De ...
 N° ...
 Vale ...

رسالہ صلاحتہ اہلکار کتب خانہ

میرزا نظام الملک نے خط میں عرض کیا کہ گورنر دکن لزوم بنا کر سید کو بتادہ
 سرد ارارہ نما بفرج ہونادہ سابقاً جس کے کو بیوہ و یا سہ ماہی
 صلاحتہ احمد صبیحہ بیوم اس بار لہ قدرہ ایفا و لطفہ ایسے پور کردہ
 لوزمانج محروم اولادہ اس بار لہ قدرہ اسنا سونٹ باہر ہونہ ایسے لہ
 کہ کو بیوہ نہ سہلان گورنر من لزمہ کو در از لہ قدرہ لہ قدرہ
 ایسے لادہ ہونہ بیوم از لہ قدرہ ما مو مخصوصہ لہ قدرہ ہوا اسنا بیوم
 انہ از لہ قدرہ شہدہ فر فرمایا بہ سن در کتورنہ دلالتید تحت نامینہ انہ
 رسالہ (صلاحتہ مودتہ) ۱۶ لہ قدرہ اس بار لہ قدرہ صلاحتہ ارادہ
 مودتہ و عابدہ فقہہ محمدہ مودتہ ہوا

۱۶

ایسے لادہ ایسے لادہ

Belge 37: HAC Özel Defteri'ne yazılanlardan örnekler

Hastaneyi ziyaret edenler tarafından defter-i mahsusuna kaydolunan mutalaattan bazıları:

“Dar-ül Fünun Hastanesi’ndeki mecruhini ziyaretimde cümlesini rahat bir halde bulduğuma ve mecruhinin gerek işe ve gerek tedavileri hususuna memurin ve ettıbba taraflarından itina olunduğuna memnun oldum.

31 Teşirin-i evvel Sene 1328 Sadrazam Kamil”

“Hilal-i Ahmer Dar-ül Fünun Hastanesi’nde gördüğüm intizamdan ve mecruhine karşı gösterilen hüsn-i muamele ve tedaviden dolayı hastane heyet-i tıbbiye ve idaresine alenen arz-ı şükran etmeyi bir vecibe-i zimmet biliriz. Cenab-ı hak say-ı vakiyi meşgur etsin.

Dar-ül Fünun Müdür-ü Umumisi Sami

Kadırga Hastanesi Özel Defterinden seçmeler

“intizam ve İdareye kaabiliyetimiz olmadığını düşünerek mey’us olurken Kadırga Hastanesi’ni ziyaretim azim ve himmet ile bizde de pek büyük şeyler yapılabileceğini ispat etti. Müteselli oldum.

25 Teşrin-i evvel 1328 Hüseyin Cahit” (Yalçın)

Kadırga Hastanesi,

“Hilal-i Ahmer’in Kadırga Hastanesi’nde Anadolu kardeşlerimize bir yurt, yaralarını saran ve aynı zamanda onlara şefkat ve hayat veren bir yurt buldum. Memleket çocuklarının hasta v e mecruh oldukları zaman bu kadar samimi ve sıcak bir yer bulmalarına pek memnun oldum. Hilal-i Ahmer’in muvaffakiyetini teşkil eden bu hastanenin emsalini çoğalmış görmek isterdim.

2 Kanun-ı evvel 328 Halide Edip (Adivar)

“Osmanlı ve Hint Hilal-i Ahmerlerinin müşterek sayının hasılasını Kadırga Hastanesi’nde görmekle fevkalhaat memnun oldum. Bu kalbi ve ciddi say’ın istikbalde de maddi ve manevi yaralarımızı süratle tedavi edeceğine ümitvarım. Canab-ı hak her vakit her hususta böyle fedakarane çalışıldığını görmekle hepimizi sevindirsin.

3 Kanun-ı sani 328 Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Enver”

“Hastane’de görmüş olduğumuz intizam-ı fevkaladeden dolayı b bütün heyet-i kirama teşekküratımızı arz eder ve bu gibi müesseselerin vatanımızda çoğalmasını ezcan-ı dilden temenni eylerim.

Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi Veznedar ve Katibesi Nezihe”

“Kadırga Hastanesi’ni ziyaretimizde müşahade eylediğimiz esar-ı tekemmül ve hastalara ibzal edilen ihtimam ve muavenet-i şifasazi bilhassa nazar-ı dikkatimizi celb eylediğinden hastane heyet-i sıhhiyesine karşı duyduğumuz hissiyat-ı şükranı buraya kayd etmekle müftehir oluyoruz.

Sahara Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi	Müşaviri Tabip	Maiyetine Memur
Emin	Mirliva	Tabip Yüzbaşı
	Witting	Şükrü Asım

Salname, s. 126-134

Belge 38: İngiliz çıkarlarının önceliği

(COPY.)

"WOOD HOPE" at M.L.T., 48492
6th November, 1912
NOV 12 1912

112

Sir,

I have the honour to submit herewith for the information of the Lords Commissioners of the Admiralty the enclosed copies of telegrams which have passed between myself and His Majesty's Minister at Athens as to a British Red Cross Mission proceeding to Salonika.

2.- On receipt of the first telegram I gave instructions to the Senior Naval Officer at Salonika ("Dumfriesshire") to render such assistance as was practicable; but, with reference to the British Minister's further telegram, suggesting the possibility of communication by picket boat, I was unable to arrange such communication for the following reasons :-

(I) Ships being at Salonika for the purpose of protecting British interests, boats might be required at any moment.

(II) Distance of 30 miles is too far to send a boat.

(III) It would be highly undesirable for a British Man-of-War in a Turkish Port to communicate with a Greek Hospital ship off a Greek Port, the two countries being at war with one another. Possibly also Colonel Delme Radcliffe might wish to come to Salonika in the boat, which of course would be impossible.

I have, etc.,

(signed) A. Berkeley Milne.

ADMIRAL
COMMANDER-IN-CHIEF.

Belge 39: İngiltereden Sırbistana gönderilen sağlık ekibi

Transit Address
MEX AND S. CO. LONDON
Telephone No.
100 Cannon

Further communications via cable
and always by registered letter.
THE SECRETARY
44 Abchurch Lane, London, E.C. 4

A. S. F. 15.

BRITISH RED CROSS SOCIETY.
Incorporated in Great Britain, 1864. 42323
9, VICTORIA STREET,
LONDON W. 1
9th November 1915.

Sir,

I am directed to inform you that the British Red Cross Society is dispatching a Unit consisting of 3 Surgeons, 3 Dressers, 6 Nursing Orderlies, and 7 Orderlies to Belgrade which will place itself at the disposal of the Servian Government.

This Unit will leave Victoria Station, South Eastern and Chatham Railway, by the 8.35 train on Tuesday evening next for Belgrade, and will be under the command of Captain St. M. Carter, R.A.M.C.

A list of the personnel of this Unit is enclosed herewith for the information of the Foreign Office.

I am, Sir,

Your obedient Servant,
Frank Hastings
Secretary.

Secretary of State for Foreign Affairs,
Foreign Office,
Downing Street,
S.W.

Belge 40/a: İngiliz Kızılayı İstanbul'a sağlık ekibi gönderiyor

42004
NOV 11 1912

2, Cadogan Place, N.Y.
11th November, 1912.

The Right Hon'ble
SIR ARTHUR NICOLSON, F.C., G.C.M., G.C.M.G., G.C.V.O.
K.C.I.E.
FOREIGN OFFICE.

Sir,

I beg to inform you that the British Red Crescent Society is sending out a Hospital unit to Constantinople which leaves Charing Cross Station on Wednesday 13th inst. at 9 o'clock for Mr. Seilles. The party consists of six people: two Surgeons, two dressers and two male orderlies (nurses) and they join at Constantinople Dr. Bernard Haigh who is proceeding with the necessary Hospital equipment & provisions direct from Tripoli.

The Committee beg the favour of your obtaining for the present Mission a Laissez Passer from the French Embassy. They also hope that you will be so kind as to inform the British Ambassador at Constantinople and His Majesty's Consuls at the various ports of the dispatch of this Mission, in order to enable them to receive the assistance and protection that has been always accorded to our Staff.

May I also venture to ask that instructions may be issued for the issue of Passports to the Members of the party, a list of whose names I beg to enclose herein.

I have the honor to be,
SIR,
Yours Obediently,
Amour Ali
President,
British Red Crescent Society.

Belge 40/b: İngiliz Hilal-i Ahmeri İstanbul'a bir ton un gönderiyor

48359
194
NOV 13 1912

2, Cadogan Place, S.W.
13th November, 1912.

The Right Honorable
SIR ARTHUR NICOLSON, P.C., G.C.B., G.C.M.G., S.C.V.O.,
K.C.I.E.

Dear Sir Arthur,

I beg to inform you that in consequence of the scarcity of food in Constantinople the British Red Crescent Society is sending with their Hospital from Marseilles to Constantinople by the Steamer "Niger" leaving on the 14th instant, three tons of rice and one ton of flour solely for the patients and for helping the destitute and starving so far as possible and not for any other purpose.

The Committee beg the favour of your kindly informing His Majesty's Consul General at Marseilles with reference to this matter and also the other belligerents should it be considered necessary.

I have the honor to be,
SIR,
Yours obediently,
Amour Ali
President,
BRITISH RED CRESCENT SOCIETY.

Belge 41: Hariciye Nezaretı İngiliz Heyetine yer istiyor

Bab-1 Ali

Hariciye Nezaretı

Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumisi

Aded

378.2408

Hlusa:

İngiliz Salib-i Ahmer

Heyeti Hakkında

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Sadetl Efendim Hazretleri

Mesajeri Maritime Kumpanyası'na mensup Nijer Vapuru'yla Marsilya'dan hareket etmiş ve şehr-i hal-i Efrecinin yirmisinde Der-saadet'e muvassalatı mukarrer bulunmuş olan İngiliz Salib-i Ahmer Cemiyeti için hıfzısıhhaya muvafık bir mahalın sr'at-i tedariki ve gelir gelmez ifa-yı vazifeye mübaşeret edebilmeleri için icab eden malzemeyi beraberlerinde getirdikleri Londra Sefaret-i seniyyesinden varid olan telgrafnamede iş'ar kılınmış olmağla icra-yı icabına himmet olunması mütemennadır. Keyfiyet Harbiye Nezaret-i Celilesi'yle şehr-emanet (belediye)-i Aliyyesi'ne bildirilmişti. Emrirade efendim hazretlerindedir.

3 Teşrin-i sani 328

Hariciye Nazırı Namına

Müsteşar

Fen encümenince / 3Teşrin-i sani 328

İmza

İngiliz Salib-i Ahmer Heyeti (için) şimdiden ittihaz olunacak tedabir ve mevadd:

1. Hey'et alafranga ayın yirmi ikisinde İstanbul'a mevasalat edeceğinden istikballeri ve ikameleri için Haydar Beyefendi'ye malumat verilmesi.

2. İngiliz Salib-i Ahmer Heyeti yalnız mecruhin-i tedavi edecekleri cihetle bu babda bir mahal ta'yini için Harbiye Nezaretı ve bilhassa Sıhhiye-i Askeriye ile müzakere eylemek üzere Hilal-i Ahmer Murahhası Akil Muhtar Bey'in memur edilmesi,

3. Çadırları, ambulansları olup olmadığı bilinmediğinden bir mahallin şimdiden tedariki ve tayini müşkül ise de her iki suretle de bir yer tasarlanması

Malumat İtası Kazım Bey'e

Haydar Bey'e tezkire yazıldı / 5 Teşrin-i sani 328

Akil Muhtar Beyefendi'ye tezkire yazıldı / 7

۶۷۸-۶۷۹

شماره ثبت سند

شماره سند
۱۹ / ۵

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

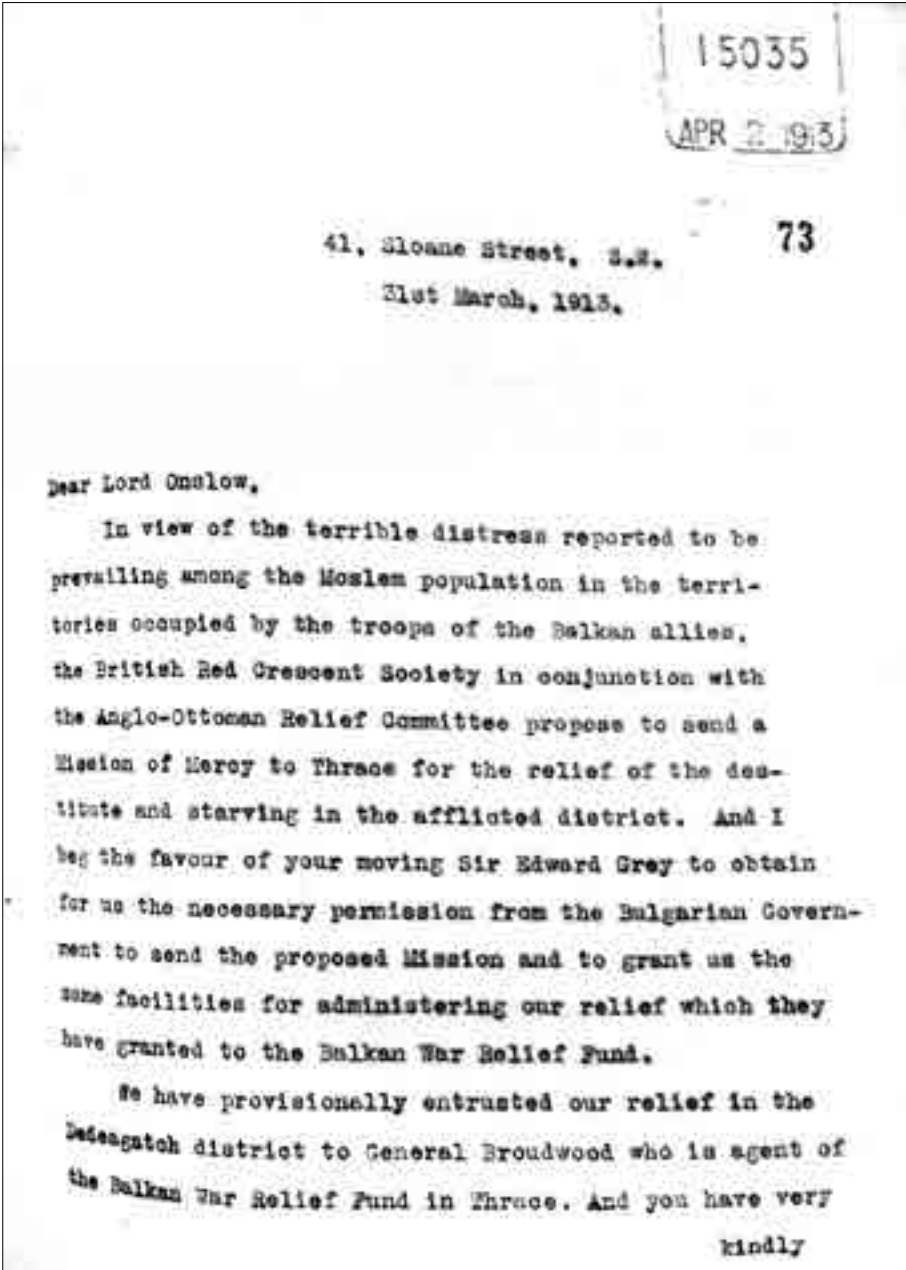
سند شماره ۱۹ / ۵
در خصوص سند شماره ۱۹ / ۵
که در تاریخ ۱۳۰۲ / ۱۲ / ۲۵
در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
توسط آقایان ...
مهر و امضاء گردیده است.
این سند در تاریخ ۱۳۰۲ / ۱۲ / ۲۵
در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
مهر و امضاء گردیده است.
این سند در تاریخ ۱۳۰۲ / ۱۲ / ۲۵
در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
مهر و امضاء گردیده است.

شماره ثبت سند

- ۱- کلیه اسناد ثبتی این سند و اسناد ضمیمه آن در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
 - ۲- کلیه اسناد ثبتی این سند و اسناد ضمیمه آن در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
 - ۳- کلیه اسناد ثبتی این سند و اسناد ضمیمه آن در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
 - ۴- کلیه اسناد ثبتی این سند و اسناد ضمیمه آن در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
- این سند در تاریخ ۱۳۰۲ / ۱۲ / ۲۵
در دفتر اسناد رسمی شماره ۱۹ / ۵
مهر و امضاء گردیده است.

۱۹ / ۵
۱۳۰۲ / ۱۲ / ۲۵

Belge 42: İngiliz Hilal-i Ahmer Heyetinin Bulgaristan'dan geçişinin sağlanması

Belge 43: Avusturya Macaristan Elçisinin gönüllü hemşirelik için mektubu

Son Excellence Emin Pacha, qui avec un zèle et un dévouement admirables a fait tout ce qui lui était possible pour faciliter la tâche des missions des Croix Rouges étrangères.

Il va sans dire que moi et les Dames de notre colonie sommes prêtes à continuer notre travail et à vouer nos faibles forces à l'oeuvre humanitaire que Vous présidez et aux soins des blessés à Tachkicha, et serons heureuses si nous pouvons contribuer encore un peu à soulager le sort des soldats blessés à la défense de la patrie.

Toutefois je dois prier Votre Excellence de m'accorder Votre puissant appui dans cette tâche, car sans Votre précieux concours il serait impossible à tous nos efforts et à ceux de S.E. Emin Pacha d'arriver au but idéal que Vous fîtes entrevoir dans Votre aimable lettre mais qui est encore loin d'être atteint, c.-à-d. de transformer une partie de la caserne de Tachkicha en véritable hôpital.

Encouragée par le grand intérêt avec lequel Votre Excellence a bien voulu suivre mes modestes efforts dans l'oeuvre consolatrice et humanitaire entreprise à la caserne de Tachkicha, j'ose

Vous signaler ouvertement qu'il fait défaut à cette caserne d'une quantité de choses indispensables pour un hôpital et qui ne peuvent être installées qu'avec l'aide et le secours de la Société du Croissant Rouge Ottoman.

Veuillez agréer, Excellence, avec mes remerciements réitérés l'assurance de ma haute considération.

Marguerite Parvany

Belge 44: Kızılhaç Merkezi'nin taraflara yardım edilmesi için yazısı

nous avons offert aux Comités de Sofia, Belgrade, Cattigne et Constantinople, de lancer
notre appel en leur faveur également.

La Croix-Rouge serbe a accepté avec reconnaissance l'aide que nous offrons
de solliciter en sa faveur, et a exprimé le désir de recevoir des médecins ainsi que du
matériel d'hôpital.

Les Sociétés bulgare et monténégrine, et la Société du Croissant-Rouge ont
accepté également avec la même gratitude l'offre que nous leur faisons.

On sait qu'à la suite de la Conférence de La Haye de 1907, qui avait admis
l'emploi par la Turquie du croissant rouge comme signe distinctif du service sanitaire
de son armée dans la guerre sur mer, cette question avait donné lieu à un échange de
notes diplomatiques¹. Le gouvernement impérial ottoman a, par note du 18 juin 1910,
déclaré « qu'il s'en tiendrait strictement, pour ce qui concerne la protection de la
Croix-Rouge au principe de la réciprocité : qu'en conséquence la protection de la
armée ottomane respecterait le drapeau de la Croix-Rouge en tant que les comman-
dants des armées ennemies respecteraient le Croissant-Rouge. »

Les ambulances et détachements des Croix-Rouges neutres qui auraient à fonc-
tionner sur le territoire turc sont donc assurés, de par cette déclaration du gouvernement
ottoman, de pouvoir travailler librement à leur tâche humanitaire, tant que les autres
armées belligères témoignent à l'emblème du croissant rouge le même respect
qu'elles revendiquent légitimement pour leurs services couverts par la croix rouge.

Les dons peuvent être adressés aux Comités centraux des pays intéressés, savoir :

Pour la Grèce : à la Croix-Rouge hellénique, Athènes.

Pour la Serbie : à la Société serbe de la Croix-Rouge, Belgrade.

Pour la Bulgarie : à la Société bulgare de la Croix-Rouge, Sofia.

Pour le Monténégro : à Mgr Mitrofan, président de la Société monténégrine
de la Croix Rouge, Cattigne.

Pour la Turquie : au Comité central de la Société du Croissant-Rouge
ottoman, Constantinople.

Le Comité international a voté d'emblée un subside de mille francs à chacun des
cinq Comités mentionnés ci-dessus et leur a fait parvenir immédiatement ce don.

¹ Voy. *Bulletin international*, T. XLII p. 9.

notre Comité, être dans l'intérêt général de l'œuvre de la Croix-Rouge et répondre aux vœux de la Conférence de Washington concernant les prisonniers de guerre.

Elle entraîne pour le Comité international des dépenses assez importantes, que, vu l'urgence, il n'a pas hésité à prendre à sa charge, dans l'espoir que les Comités Nationaux, qui ont si amplement manifesté à Washington leur volonté de lui faciliter l'accomplissement de sa tâche internationale, consentiront à supporter une partie des frais de cette mission.

Veuillez agréer, Messieurs, l'assurance de nos sentiments les plus distingués.

POUR LE COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE :

Le Président

Gustave Ador.

Le Vice-Président

Ed. Odier.

Le Secrétaire

Ad. D'Espine.

Belge 45:

a) ABD Cumhurbaşkanı Taft'ın Amerika halkına Kızılhaç'a yardım çağrısı

"A"

New York City,
October 14, 1918.

To the American People:

Urgent appeals have been received by the American Red Cross for greatly needed aid from both the Turkish Red Crescent and the Greek Red Cross. The American Red Cross earnestly desires to aid its sister societies to care for the sick and wounded soldiers and appeals for funds that will be expended for the relief of the sufferers irrespective of nationality in compliance with the Red Cross principle of humanity and neutrality.

Contributions may be sent to the American Red Cross, Washington, D. C., or to the local treasurers of the society. I sincerely trust that the humanity of our American people as well as that of all the Turks and Greeks in this country will bring a prompt and liberal response to this appeal.

WILLIAM H. TAFT.

President of American Red Cross.

AMERICAN RED CROSS

APPEAL OF PRESIDENT TAFT AND THE INTERNATIONAL RELIEF BOARD.

November 1, 1918.

To The Editor.

Sir:

It is difficult to bring home to the public in this country the appalling suffering involved in a winter war in the Balkans. Communication is difficult, the cold is intense and even rudimentary transportation is a matter of extreme difficulty. Moreover, the fighting in this particular war is likely to be of an especially bitter and severe character, while on the other hand the medical organization available is quite inadequate to cope with the large numbers of wounded.

Reports have been received both from our diplomatic representatives in Turkey, the Balkan States and Greece, and also from the Red Cross societies, of the desperate conditions of the thousands of sick and wounded and the inadequate medical service. With these reports have come urgent appeals to the American Red Cross for aid.

The British Red Cross and those of Continental Europe are sending out medical detachments of doctors and nurses and hospital supplies in order to mitigate in some measure the terrible suffering entailed by such a winter campaign.

Because of the distance, the American Red Cross will not send expeditions of trained personnel but it earnestly appeals to the generosity of our people to aid the sick and wounded soldiers of all the countries involved.

Though an armistice may be declared, the great number of sick and wounded must be cared for during a number of weeks and the troops must remain under arms for months and in the field during the severe winter with all the suffering and sickness this will entail.

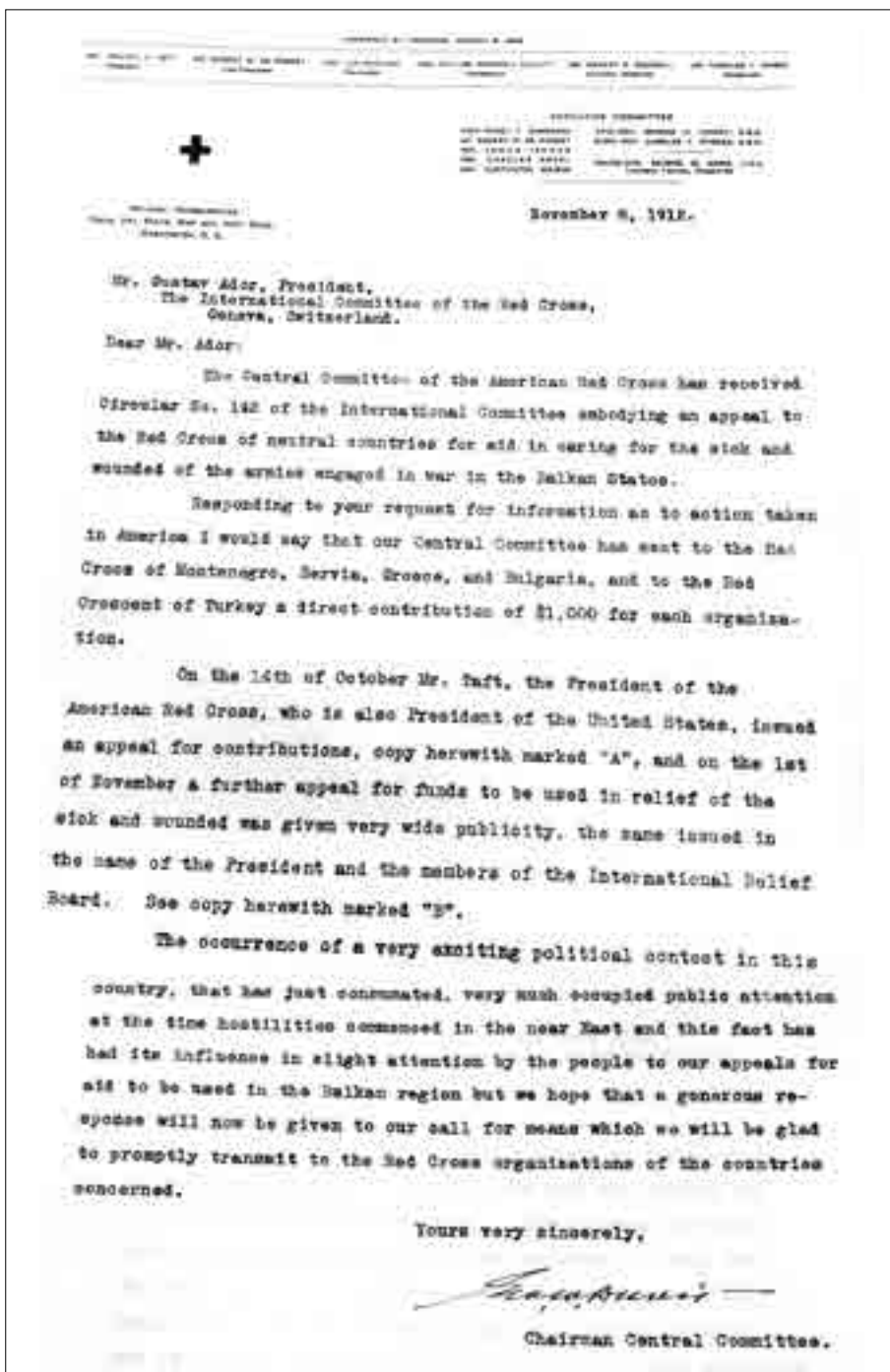
The services of the American Red Cross will be rendered impartially to all the combatants concerned, but it is of course open to any subscriber to designate a donation for the special assistance of one or other of the belligerent parties and instructions to that effect will be strictly observed.

Contributions should be sent to the American Red Cross, Washington, D. C., to Mr. Jacob H. Schiff, William and Pine Streets, New York City, or any other local Red Cross Treasurer.

(Signed) W. H. TAFT,

President, American Red Cross.

c) Bildirimi

**Belge 46: Besim Ömer'den yardımlara teşekkür mektupları
(2 örnek)**

a)

SOCIÉTÉ
DU
CROISSANT ROUGE OTTOMAN
MILITAIRES
COMITÉ CENTRAL

Constantinople le 31 Décembre 1915

N° 107

A Monsieur le Président du Comité International
de la Croix-Rouge

- GENEVE -

Monsieur le Président,

Nous avons l'honneur de vous accuser réception de votre lettre du 5 courant par laquelle vous nous annoncez qu'ayant reçu de la Croix-Rouge danoise une certaine somme provenant d'une collecte faite en faveur des victimes de la guerre, vous avez bien voulu adresser à la Société suisse de bienfaisance à Féra (Elyvria) une somme de Frs. 100.- pour l'entretien de son hôpital et le soin des blessés ottomans qui y sont recueillis.

Nous nous empressons de venir vous présenter nos remerciements chaleureux pour vos sentiments généreux de compassion envers nos blessés et malades militaires. Nous vous prions en outre de bien vouloir transmettre l'expression de notre meilleure gratitude pour son don, à la Croix-Rouge danoise.

Veuillez agréer, Monsieur le Président les assurances de notre considération très distinguée.

P/le Président
du Croissant-Rouge Ottoman

J. P. ...

b)

Belge 47: Yapılacak yardımlar ve Selanik'ten göçmenlerin nakli hakkında onay aranması

52083
6 --- 1921

Inter

Sir A. Nicolson.

I had a long conversation with Syud Amcer All this morning on the subject of the affairs of the Red Crescent. There were two points on which he wanted our assistance.

The first was the construction of a centre in Asia Minor for the reception of Mussulman refugees from the European Provinces. The Red Crescent want a man to take charge of the work in Asia Minor and to receive and distribute the refugees. Amcer All thought that Colonel Elliott would be the best person for the purpose and he asked for our good offices in obtaining his services as he is an officer on half pay.

I told him that I thought that his best course would be to put his request in writing and I told him that if he did so we would give the matter careful consideration and do our best to assist him as far as possible.

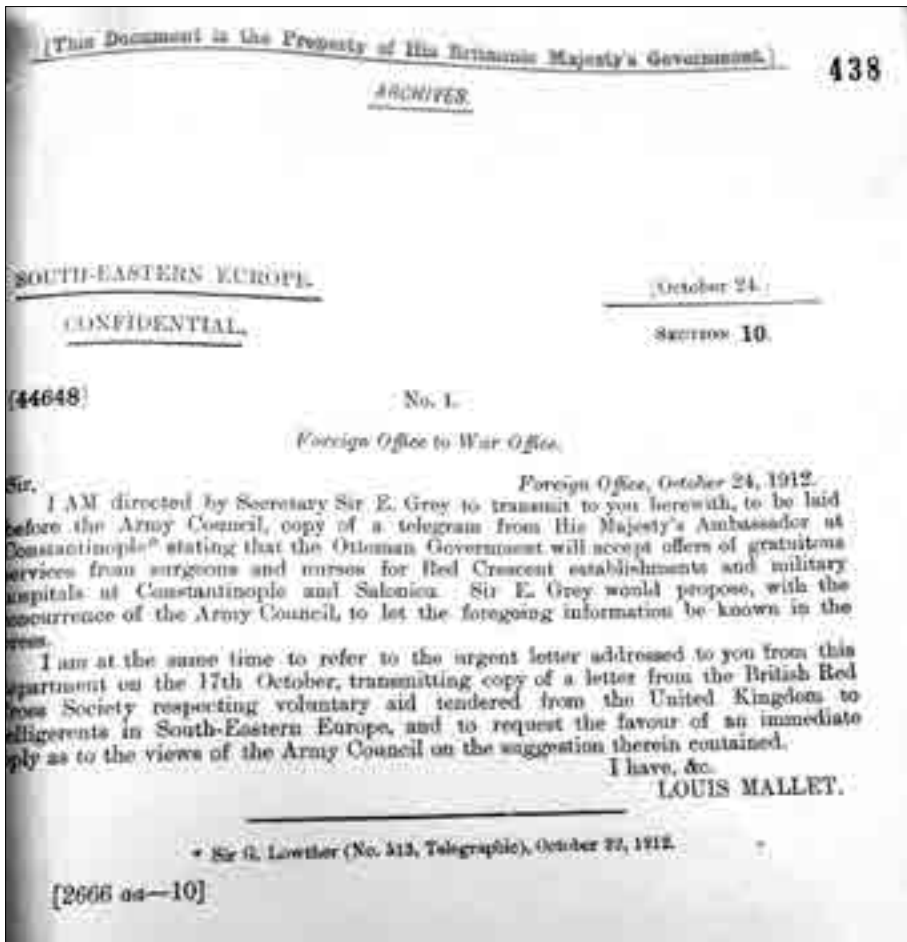
The second point he raised was the transfer of the refugees from Salonica to the depot the Red Crescent propose to erect in Asia Minor

Minor

Minor. He said we could help him a good deal in this matter, but when I asked him to explain exactly what he wanted us to do his ideas appeared rather nebulous. Apparently he wants to interest the Egyptian ship owners and get them to lend or supply ships, and he wanted Lord Kitchener's cooperation; but what he precisely wanted him to do he did not seem to know. I therefore told him that the best thing for the Red Crescent to do would be for them to think out a scheme for transferring the refugees to Asia and Minor and then to describe to us the specific points on which our help would be of use. We would then go into the matter and wherever possible endeavour to meet his wishes.

Belge 48: Türk Hükümetinin İngiliz Salib-i Ahmerinin yardımını kabulü

Belge 49: Besim Ömer'in esirlerin durumunu Cenevre'ye şikayeti

 SOCIÉTÉ DU CROISSANT ROUGE OTTOMAN 1908 et 1912 A. R. L. L. S. S. S. S. Comité Central N° 1777	Constantinople, le 2 Juin 1912 Comité Central de la Croix-Rouge Internationale
<u>Gand</u> Suisse.	
<p>Monsieur le Président,</p> <p>Nous venons de recevoir une lettre du Comité de secours du Croissant-Rouge Ottoman à Salonique dans laquelle entre autre chose, il est fait un tableau de l'état déplorable des prisonniers Ottomans.</p> <p>Les délégués envoyés par ce Comité aux environs de Salonique pour porter des secours aux émigrés qui s'y trouvent, ont rencontré en route quarante-six prisonniers Ottomans mis en liberté et qui venaient à pied d'Uskub. Sans ces délégués qui s'efforcèrent de recueillir ces pauvres gens exténués de fatigue et de misère, ceux-ci auraient fait la route complète d'Uskub à Salonique, à pied. L'état de ces malheureux est d'autant plus lamentable que les autorités locales de Salonique, sous prétexte de l'état suspect de leur santé, leur interdisent l'entrée des villes. En outre de ceux-ci, on rencontre également des prisonniers ottomans venus de la même façon de Scutari d'Albanie.</p> <p>Nous vous prions donc, Monsieur le Président, de bien vouloir faire des démarches nécessaires auprès des Croix-Rouges des Etats balkaniques pour empêcher le retour d'un tel état de choses contraire à tous les principes humanitaires.</p> <p>Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'assurance de notre considération très distinguée.</p> <p style="text-align: center;">Le Vice-Président du Croissant Rouge Ottoman <i>J. P. P. P. P.</i></p>	

Belge 50: Balkanlara Müslümanların perişanlığını anlatan belgeden örnek sayfalar (3 sayfa)

231

E0686
NOV 10 1915

H. H. M. VICE-CONSUL,
MONASTIR.
October 20th, 1915

Sir,

With reference to your despatch of the 20th instant trans-
-mitting copy of a letter addressed to Lord Curzon by Seyyid
Abdur Ali relative to distress among the Moslems of Monastir and
Dibra and the means of relieving it, and instructing me to furnish
any further information available in this connection. - I have the
honour to report as follows -

(1) KRSHOVO AND KRSHOVO DISTRICTS.

In the Krshovo-Krshovo region sixteen out of about thirty-six
villages inhabited wholly or partially by Moslems are believed to
have been plundered and entirely or in part destroyed during the
recent events, in many cases with wanton massacre of men, women, and
children by officially organized bands of Servian Comitajin.
In addition to other plunder, payment of large sums of money was in
most cases demanded. The facts hitherto ascertained in respect of
these villages are as follows -

Village	Number of houses de- -stroyed	Persons killed			Sum of money demanded and paid in Liras	Remarks
		Men	Women	Children		
Brkova (40 houses)	All	20			100	
Dibovtsa	All	7			Unknown	
Grama (50 houses)	Many				..	

Greshnitza

Byrell E. M. Crackanthorpe Esq.,
do do do
His Britannic Majesty's Chargé d'Affaires,
B E L G I A

Volak (44).

TOWN OF MONASTIR.

There is considerable and steadily increasing distress amongst Serbians here. It is most marked in the case of the women and children. Apart from the ordinary inhabitants of the town, many of the refugees of last year are still here, no effort having been made to rebuild their villages. To these are added refugees who are beginning to arrive from the villages recently destroyed. They are even more destitute than last winter and are likely to soon be quite as numerous. The Mufti believes that the persons in urgent need of help already amount to some 5000. With the approach of winter large numbers of men who have contrived to pass the summer in the roofless ruins of their homes are certain to take refuge here.

PROPOSED RELIEF WORK.

This Vice-Consulate is prepared to comply with the wish expressed by Ameer Ali by undertaking the distribution of relief at Monastir and in the districts of Dibra, Beberten-Struga, Krahovo, Erskovo, and Perlepe, all of which lie within the consular district of Monastir. To relieve the refugees from Dibra district it may be necessary to go as far as Kibassen, which is also within this consular district. Owing to the measures taken by the Serbian Authorities for the suppression of news, the full extent of the destitution in the outlying districts could only be ascertained on the spot. It would also be necessary to distribute the relief personally. It is, therefore, suggested that I should be authorized to visit the districts mentioned and distribute the funds available

in each place according to the need discovered.
 The duration of the journey and its cost would depend mainly on
 the state of the roads and the amount of the sum to be distributed.
 Supposing it were necessary to visit Elbasan, it may be estimated
 roughly that the tour would last 20 - 25 days and that it would
 cost about £20 to £100.*

The Local Authorities deny that any Muslim villages
 have suffered in the Monastir Department, which includes Perlepe,
 Kruhovo, and Gohride-Struga, but excludes Dibra and part of the
 Krahovo region. Dibra is a separate department, and the Monastir
 Authorities profess to have no information as to the condition of
 the Muslims there or in the Krahovo region.
 Everywhere the Serbian Authorities are certain to do their utmost
 to prevent my obtaining information as to the real extent of the
 distress, and I have of late received repeated official hints that
 foreign relief work will not in future be regarded with favour.

The Prefect and the Inspector both being at present absent,
 I have no means of ascertaining what facilities the Authorities
 might offer for the proposed work. They are expected to return
 almost at once, and I will then report further on this point.
 But, as any facilities which the Prefect of Monastir could offer me
 would be confined to the Monastir Department, it would be desirable
 that before my departure the Prefect of Dibra and the sub-Prefect
 of Gostivar (which includes part of Krahovo district) should be
 instructed by the Ministry of the Interior to do everything in
 their power to facilitate the undertaking.
 I could no doubt obtain introductions to the Authorities at
 Elbasan from the Albanians of Monastir.

I have the honour to be,

Sir,
 Your most obedient,
 humble servant,

Belge 51: Hilal-i Ahmer'in düzenli çalışması

İstanbul Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumiyesine
Menzil Heyet'i sıhhiyesinden Abdülkadir Bey'le görüştük.
Ahval ile mütenasip surette ve muntazam bir program dahilinde
ifa-yı vazifeye mübaşeret olunduğu maruzdur efendim.

9 Teşrin-i Sani 328
Ayastefanos'ta Çerkezköy
Hilal-i Ahmer Mutfak Memuru Namına
Yusuf

Kız. Arş. Kl. 129

TELEGRAMME

دولت طبعه مطابقتی تتراف اولاروسی لادوسی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat s'engage à garantir la rapidité et la régularité des communications télégraphiques.

RECEPTION		RECEPTION	
نمبر	تاریخ	نمبر	تاریخ
1	11-9-1306	1	11-9-1306

11-9-1306

11-9-1306

استاجیل لوصول امر رر عمرب

مرکز لوصول امر رر عمرب

استاجیل لوصول امر رر عمرب

11-9-1306

Belge 52: Yabancı yardımlara örnekler

Şehremaneti

Beyazid İdaresi Müdüriyeti
Heyet-i Tahrir Kalemi

Umumi:

Hususi:41

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Üküp Muhacirin idaresi baş katibi iken Dersaadet'e hicret eden Remzi Efendi düçar olduğu zaruret-i fevkaladen bahisle tehvin-i (kolaylaştırma) malşetini medar olmak üzere Hilal-i Ahmer Cemiyeti muhteremesi namına vuku bulan çamaşır siparişlerinden kendisine dahi itası iltiması için dairenin vesatına müracaat etmiş ve mümailey şayan-ı himaye ve merhamet bir derecede fakru haliyle beraber hüsn-ü hulk ve siret-i ashabından olduğu bittahkik anlaşılmış olduğundan isaf-ı (birinin talep ve ricasını kabul ile isteğini icra etme) müstedasına şayane-i müsaade-i aliyye-i kerimeleri ricasıyla te'yid-i ihtiram olunur efendim.

12 Nisan 330

Beyazid Dairesi Müdürü
İmza

Kız. Arş. Kl. 117

İşbu tarihten on beş gün mukaddem Edirne'den hicret ederek karyemizde sakin bulunan dilsiz ve sağır Abdullah namı şahsın hiç bir taraftan medar-ı ma'şiyeti ve bakacak kimsesis olmadığından sefil-i sergerdan ve muhtac-ı muavenet bulunduğunu mubeyyin işbu ilmuhabêr makam-ı 'aidine takdim olunmak üzere merkuma ita kılındı.

31 Temmuz 329

Muhtar-ı San

Muhtar-ı evvel

Muhacirin Komisyonu'na 12 Ağustos

Merkez-i Umumi'nin emri üzerine

doğrudan doğruya muhasebeden

yüz elli kuruş verilmiştir.

12 Ağustos 329

Kız. Arş. KL. 117

Belge 53: HAC Merkezi'nin Cenevre'ye Dr. Nazım Bey için telgrafi

Belge 54: Serbest bırakılan Hilal-i Ahmerciler İstanbul'a gönderiliyor (iki çeviri)

157
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من أمة محمد صلى الله عليه وآله وسلم أمة نبيه وآله الطيبين الطاهرين

Constantinople, le 10 Octobre / 1 Novembre,
1912.

Altesse,

J'ai l'honneur, tout d'abord, de présenter mes félicitations les plus vives et les plus sincères à Votre Altesse à l'occasion de Sa nomination au poste d'Ambassadeur de Sa Majesté Impériale le Sultan auprès de Sa Majesté Impériale et Royale l'Empereur François Joseph, et je sais en même temps cette occasion pour Lui annoncer la mise en liberté de quatre moldaves arrêtés au Pirée par les autorités helléniques à bord du bateau "Dacia" du service Maritime Roumain.

Veuillez agréer, Altesse les assurances de ma très haute considération.

H. Hüseyin

A Son Altesse
MUSSEIN HILMI PACHA
Ambassadeur de Sa Majesté Impériale le Sultan à Vienne.
Etc. Etc. Etc.

Bab-ı Ali Hariciye Nezareti
Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i
Umumisi
Adet: 24154-347

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Celilesine
Hülasa: Pire'de tevkif olunan etıbba hakkında
Maruz-u çakerleridir

10 Teşrin-i evvel 327 tarih ve 347 numrolu tezkire-i asafhaneleri
cevabıdır:

Romanya vapurunun Pire'de bulunduğu sırada tevkif olunan doktro
Hasan Fehmi ve Abdullah Cevdet ve Operatör Mehmet Emin Beylerle
memur Cemalettin Efendi'nin derhal olduğu olbaptaki teşebbüata
cevaben der saadet Almanya ve Romanya sefaretlerinden bildirilmiştir.

Ol babta emrü ferman hazret-i men lehl-ül emrindir

Fi. 24 zilkade 330 ve 1 i 21 Teşrin-i evvel 328

Hariciye Nazırı Namına
Müştar
İmza

Kız. Arş. Kl. 07

Belge 55: Akil Muhtar, tutuklanan Dr. Nazım için Cenevre'nin ilgisini istiyor

Belge 56: Esir listeleri isteniyor

Belge 57: Esirlerin yakınları, durumları Hilal-i Ahmer'den soruyor

Belge 58: Hilal-i Ahmer'den yardım isteyen hastanın telgrafı

TELEGRAMME قتلنامه
 دولت طبعه متابعه
ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN
 L'Etat s'empare des télégraphes et des câbles de la Méditerranée حاکم الملک
 ۱۲۹۰

Emission et Expédition				RECEPTION			
Numéro	Contenu	Date	Signature de l'expéditeur	Signature de l'expéditeur	Signature de l'expéditeur	Signature de l'expéditeur	Signature de l'expéditeur
۱۲۲							

N° _____ Date _____ Ville _____
 N° _____ Date _____ Ville _____
 N° _____ Date _____ Ville _____

دایره شفاخانه امیر کبیر

حواله نموده شود معنای این است که ما یک مجرب و معروف دواخانه
 که در شهر است و حالاً در حال اصلاح است و در آنجا
 دواخانه است که حالاً در حال اصلاح است و در آنجا
 دواخانه است که حالاً در حال اصلاح است و در آنجا

امیر کبیر
 دایره شفاخانه

۱۲۹
 ۱۲۹۰

Belge 59: Yardım için karar ve yazışmalar (6 örnek)

a)

Bab-1 Ali
dahiliye Nezareti

SURET

Gayret Müsaceldir

Dahiliye Nezaretine

Mürefte ve Şarköy kazalarıyla bu livaya merbut kurada hareket-i arz ile onun tevliid ettiği hariklerden musab olan ahalinin kesretine mebni iskanlarına kifayet edecek derecede çadır tedarikinde müşkülata tesadüf edilmekte ve barakalar inşası ise biraz vakte muhtaç bulunmakta olduğundan ve ikinci ordu kıtaat-ı askeriyesinin hal-i seferberide bulunmalarına mebni mezkur ordudan çadır ahzı da bizzarure mümkün olamayacağından, musabının sefaletleri imtidat etmemek üzere Dersaadet'ten mikdar-ı kafi çaldırların tedarik ve Mürefte ve Şarköy'üne acilen sevk ettirilmesi ve taraf-ı acizime de malumat ita buyurulması maruzdur.

27 Temmuz 328 (1912)

Edirne Valisi: Halil

Kız. Arş. Kl. 335/1

f)

صورت
دامن نظامی

شماره
شماره

عمومی
خصوصی

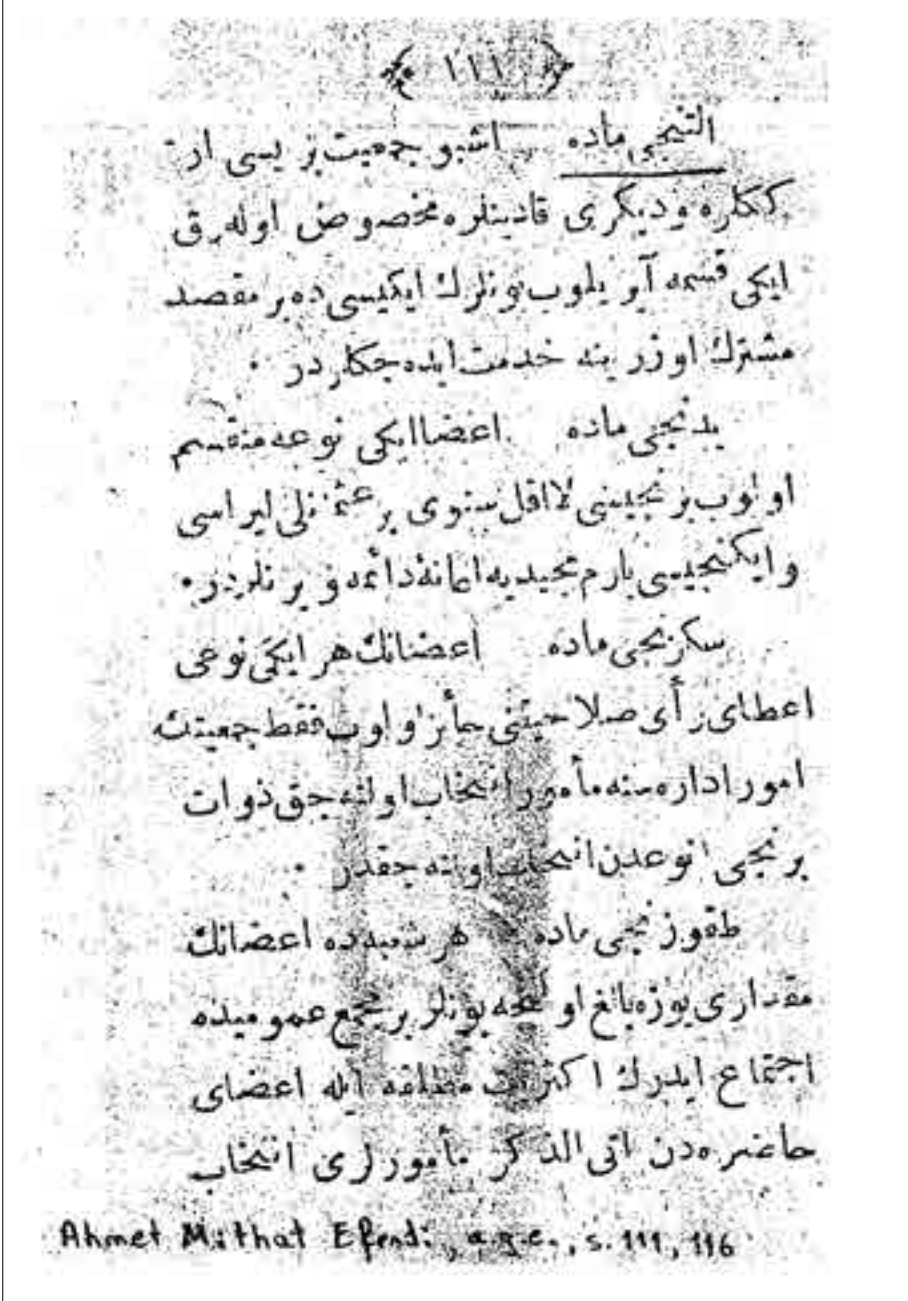
بویکجه زمانه صورت ادرج بقیه ادره شده عذبه شده طرفو شدی برمنشا ادره فرج
بررجه بر دبقه فده انداز ادره - روزهاک دساتل و درجه اول ادره برجه بقیه فده
بقیه شده بقره شده حاج شرب ادره اهل کیم عانه بصره ایندک آیدرده خا - زده
اولدک در حاجت ادره - نم یا نغمه فده شده با شده استاجه و بقیه شده
شده صورت ادره بقیه در اولدک فده بقیه ادره اولدک ادره فده و اولدک
بقیه شده و بقیه شده و انداز ادره در اولدک ادره فده فده ادره و اولدک ادره
فده عی ادره کوی بقره عی یا شاه اولدک بر عی فده ادره و اولدک ادره
در بقیه خا ادره فده اولدک ادره فده اولدک ادره فده ادره اولدک ادره فده
فده ادره ادره فده و فده ادره فده ادره اولدک ادره فده ادره اولدک ادره فده
اولدک ادره فده ادره فده ادره فده ادره اولدک ادره فده ادره اولدک ادره فده

ادرنه و ادره
فده

صورت
شماره

Belge 60: Nizamnamede kadınların örgütlenmesini sağlayan 6. ve 17 maddeler

a)

b)

۱۱۶
دو مذاکره اوله جق موادوساره سنک ترید
پوضله سینه برار مطبوعات واسطه سینه بره
مقدم خبر و بریله جکدر .
اون بشجی ماده جمعیتک بالمله قرار
ری عضایک اکثریت مطلقه آراسینه و بریله
جکدر .
ماده عمومی
اون النجی ماده جمعیتک بتون مأمور
یتلری فخری اوله رق مجاباً اجر اوله جقدر .
ماده مخصوصیه
اون بدنجی ماده قادینلر قسمنک کندیلرینه
مخصوص قلمی اوله جق . خزینه دار قادینلر
قسیمله معارنت جمعیتی آراسنده واسطه اولوب
قادینلرک جمع ایلدگری امانه و هدا یا خزینه دار

Belge 61: Cemiyetin kadınlar kısmının kurucu üyeleri

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Kadınlar Kısmı A'zâ-yı Müessesesi

Prens Abbas Paşa haremi Prens hazretleri
Hâriciye Nâzırı Prens Said Halim Paşa haremi Prens hazretleri
Merhûm Hidîv İsmail Paşa kerîmesi Prens hazretleri
Mahmud Muhtar Paşa haremi Prens hazretleri
Merhûm Hidîv İsmail Paşa kerîmesi Prens hazretleri
Nusret Beyefendi'nin haremi Prens hazretleri
Merhûm Prens Osman Fazıl Paşa kerîmesi Prens hazretleri
Teşrifât-ı Umûmiye Müdürü İsmail Cenani Bey haremi Hanımefendi
A'yândan Ahmed Rıza Beyefendi'nin hemşiresi Hanımefendi
Hâriciye Kalem-i Mahsûs Müdürü Edhem Bey haremi Hanımefendi
Mühendis Asadoryan Efendi'nin refikası
Edhem Beyefendi'nin haremi Hanımefendi
Washington Sefâreti İkinci Kâtibi İbrahim Bey haremi Hanımefendi
Rûsûmât Tahrîrât Müdürü Ragıb Bey haremi Hanımefendi
Doktor İlyas Paşa refikası
Sadr-ı esbak Said Paşa kerîmesi ve Nuri Bey haremi Hanımefendi
Ali Nizamî Paşa kerîmesi ve İsmail Paşa haremi Hanımefendi
Merhûm Gâzî Edhem Paşa haremi Hanımefendi
Teşrifât Nâzırı merhûm İbrahim Paşa haremi Hanımefendi
Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Kuyumcuyan Paşa'nın refikası
A'yândan Buhur Efendi'nin refikası
Panciri Bey'in refikası
Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi Tevfik Bey haremi Hanımefendi
Tevfik Daniş Bey haremi Hanımefendi
Nâfi'a Müsteşâr-ı sâbıkı Cemal Bey haremi Hanımefendi
Merhûm Cevdet Paşa kerîmesi Hanımefendi
Hüseyin Hilmi Paşa hazretlerinin haremi Hanımefendi
Merhûm Hamdi Bey haremi Hanımefendi
Sadr-ı esbak Hakkı Paşa kerîmesi Hanımefendi
Halid Ziya Bey haremi Hanımefendi
Hâriciye mümeyyizlerinden Basri Bey haremi Hanımefendi
Mısırlı Hüsnü Bey haremi Hanımefendi
Müze Müdürü Halil Bey haremi Hanımefendi
Serkarîn-i Hazret-i Şehriyârî Halid Hurşid Bey haremi Hanımefendi
Merhûm İbrahim Paşa kerîmesi ve Vasfi Bey haremi Hanımefendi
Hâriciye Evrak Müdür-i Umûmîsi Hayreddin Bey haremi Hanımefendi
Hahambaşı Efendi'nin refikası

Sâbık Bursa Valisi Daniş Bey haremi Hanımefendi
Della Suda Faik Paşa refİKası
Diran Gümüşgerdan Efendi'nin refİKası
Diran Kelekyan Efendi'nin refİKası
A'yândan merhûm Raif Paşa kerİmesi Hanımefendi
Dâhiliye Nâzır-ı sâbıkı Reşid Bey haremi Hanımefendi
Doktor Kilisli Rıfat Bey haremi Hanımefendi
Rasih Beyefendi'nin haremi Hanımefendi
Manyasızâde merhûm Refik Bey'in kayınvâlidesi Hanımefendi
Doktor Zoiros Paşa'nın refİKası
Merhûm Sırrı Paşa haremi Hanımefendi
Merhûm Sami Paşa kerİmesi Hanımefendi
Said Beyefendi'nin haremi Hanımefendi
Yağcı Şefik Beyefendi'nin haremi Hanımefendi (İrtihâl etmişdir.)
Millî Banka Şube Müdürü Subhi Bey haremi Hanımefendi
Washington Sefiri Ziya Paşa haremi Hanımefendi
Talat Bey haremi Hanımefendi
Hâriciye Nâzır-ı sâbıkı Asım Bey refİKası
Bursa Vali-i esbaki Azmi Bey haremi Hanımefendi
Umûm Kumandan Vekili İzzet Paşa haremi Hanımefendi
Merhûm Osman Paşa kerİmesi Hanımefendi
Doktor Âkil Muhtar Bey'in refİKası
Sadâret Müsteşarı Adil Beyefendi'nin haremi Hanımefendi
Dîvân-ı Umûmiye Müdürü Ömer Besim Beyefendi'nin haremi Hanımefendi
Mekteb-i Tıbbiye Müdürü Ali Galib Bey haremi Hanımefendi
Hâriciye Nâzır-ı sâbıkı Noradonkyan Efendi'nin refİKası
Harbiye Müsteşarı Fuad Paşa haremi Hanımefendi
A'yân Reİsi Ferid Paşa kerİmesi Hanımefendi
Erkân-ı Harbiye Müdürü Halil Bey haremi Hanımefendi
Faik Paşa haremi Hanımefendi
Doktor Kasım İzzeddin Bey haremi Hanımefendi
Yenişehirli Kevkeb Bey haremi Hanımefendi
Bank-ı Osmanî Mu'âmelât-ı Cârîye Müdürü Keresteciyan Efendi refİKası
Doktor Kenan Bey haremi Hanımefendi
Sâbık Selanik Valisi Kâzım Bey haremi Hanımefendi
Merhûm Ziya Bey haremi Hanımefendi
Manok Azaryan Efendi'nin refİKası
A'yândan Mavrokordato Efendi'nin refİKası
Mahmud Âgâh Beyefendi'nin haremi Hanımefendi
Beyoğlu Mutasarrıfı Muhyiddin Bey'in haremi Hanımefendi

Hilâl-i Ahmer Müfettiş-i Umûmîsi Mehmed Ali Bey'in haremi Hanımefendi
Bahriye Nâzırı Mahmud Paşa haremi Hanımefendi
Şehremâneti Meclis Reîs-i sâbıkı Mehmed Paşa haremi Hanımefendi
Nesim Mazelyah Efendi'nin refİKası
Merhûm Ziya Bey'in kerîmesi Veli Bey haremi Hanımefendi
Paris Sefiri Rıfat Paşa refİKası
Düyûn-ı Umûmiye Mektûbcusu Vahid Bey haremi Hanımefendi
Şûrâ-yı Devlet a'zâsından Yosef Râzi Bey'in refİKası
A'yândan Zare Dilber Efendi'nin refİKası
Gabril Servihan Efendi'nin refİKası
Erkân-ı Harbiye kaymakamlarından Abdurrauf Bey haremi Hanımefendi
Leylî Darülmü'allimât müdüresi Hanımefendi
Tevfik Fikret Bey'in haremi Hanımefendi
Doktor Zoiros Paşa refİKası
Viyanâ Sefir-i esbakı Mahmud Nedim Paşa haremi Hanımefendi
Teşrifât Müdürü Memduh Bey haremi Hanımefendi
Ferik Mütekâ'id Osman Ferid Paşa haremi Hanımefendi
A'yândan Ahmed Rıza Bey hemşiresi Hanımefendi
Cemil Bey haremi Hanımefendi
Hulusi Bey haremi Hanımefendi
Sertabîb-i Şehriyârî Doktor Hayri Bey haremi Hanımefendi
Göz Tabîbi Doktor Acemyan Efendi'nin refİKası
İkdâm Gazetesi Sâhib-i İmtiyâzı Cevdet Bey refİKası

Belge 62:

a) Genel Kurul'daki kadınların isimleri

Hanımlar Merkez-i Umumi Heyeti

Prenses Nimet Muhtar Hanımefendi	Mahmud Muhtar Paşa haremî
Ayşe Hanımefendi	Ziya Paşa haremî
Madam Doktor Zoiros Paşa	
Selma Hanımefendi	A'yândan Ahmed Rıza Bey hemşiresi
Fatma Aliye Hanımefendi	Ferîk Faik Paşa haremî
Sa'diye Hanımefendi	Müze Müdürü Halil Bey haremî
Leylâ Hanımefendi	Düyûn-ı Umûmiye Mektûbcusu Vahîd Bey haremî
Madam Diran Kelekyan Efendi	
Madam Ohannes Kuyumcuyan Paşa	
Madam Yosef Razi Bey	
Madam Panciri Bey	
Nezihe Zeyneb Hanımefendi	Merhûm Ziya Bey kerîmesi Veli Bey haremî
Seniye Havva Hanımefendi	Teşrîfât Müdürü İsmail Cenânî Bey haremî
Melek Hanımefendi	Merhûm Sâmi Paşa kerîmesi
Melek Hanımefendi	Mısırlı Hüsnu Bey haremî
Safvet Hanımefendi	Râsih Bey'in haremî
Macide Hanımefendi	Ömer Besim Bey haremî
Mihrimah Hanımefendi	Basri Bey haremî
Sabiha Galib Hanımefendi	Doktor Ali Galib Bey haremî
Madam Doktor Âkil Muhtar Bey	
Seniyye Hanımefendi	Erkân-ı Harbiye mîralâylarından Halil Bey haremî
Feyziye Hanımefendi	Ferid Paşa kerîmesi
Leylâ Hanımefendi	Merhûm Sırrı Paşa haremî
Sabiha Hanımefendi	Merhûm İbrahim Paşa kerîmesi ve Hakkı Bey haremî
Fethiye Hanımefendi	Reşid Bey haremî
Nâile Hamdi Hanımefendi	Merhûm Hamdi Bey haremî
Madam Astine Gümüşgerdan Efendi	
Madam Asadoryan Efendi	
Madam Manuk Azaryan Efendi	
Remize Hanımefendi	Cemal Bey haremî

Salname 266

b) Görevleriyle Yönetim Kurulu'ndaki Kadınlar

Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi Hey'et-i İdâresi

Prensess Nimet Muhtar Hanımefendi	Mahmud Muhtar Paşa hazretlerinin haremi	Reîse-i Ūlâ
ÂiŖe Hanımefendi	Ziya PaŖa haremi	Reîse-i Sâniye
Madam Zoiros PaŖa	Doktor Zoiros PaŖa haremi	Reîse-i Sâniye
Selma Hanımefendi	A'yândan Ahmed Rıza Bey hemŖiŖesi	BaŖkâtibe
Fatma Aliye Hanımefendi	Faik PaŖa haremi	Kâtibe
Sa'diye Hanımefendi	Müze Müdürü Halil Bey haremi	Kâtibe
Leylâ Hanımefendi	Düyûn-ı Umûmiye Mektûbcusu Vahîd Bey haremi	Fransızca Kâtibe
Madam Naumi Kelekyan	Diran Kelekyan Efendi'nin refikası	İngilizce Kâtibe
Madam Kuyumcuyan PaŖa	Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Ohannes Kuyumcuyan PaŖa refikası	Veznedâr
İsmet Hanım	Yosef Razi Bey refikası	A'zâ
Madam Panciri	A'zâ	
Nezihe Zeyneb Hanımefendi	Merhûm Ziya PaŖa kerîmesi ve Veli Bey haremi	Kâtibe ve Muhâsebeci

Belge 63: Fahri üyeler ve yıllık bağışları

Hilâl-i Ahmer fahrî müessis a'zâlığını kabûl buyurmuş olan sultanlar hazeratı ile her sene i'tasımı ta'ahhüd buyurdıkları i'anat-ı nakdiye mikdarı

	Kuruş
Reîse-i fahriye devletlü ismetlü Başkadın Efendi hazretleri	10.000
A'zâ-yı müessise-i fahriye devletlü ismetlü İkinci Kadın Efendi hazretleri	5.000
Devletlü ismetlü Mediha Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	5.000
Devletlü ismetlü Nâzıma Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	2.500
Devletlü ismetlü Hatice Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.500
Devletlü ismetlü Fehime Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	2.000
Devletlü ismetlü Zekiye Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	4.000
Devletlü ismetlü Naile Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	3.000
Devletlü ismetlü Ayşe Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	500
Cennet-mekân Şehzâde Sultân Efendi hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri devletlü ismetlü Naciye Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.500
Devletlü ismetlü Seniye Hanım Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.500
Devletlü ismetlü Feride Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.500
Cennet-mekân Şehzâde Süleyman Efendi hazretlerinin halîle-i muhteremeleri iffetlü ismetlü İkbâl Hanımefendi hazretleri	1.000
Cennet-mekân Şehzâde Süleyman Efendi hazretlerinin ikinci haremeleri iffetlü ismetlü Tarizter Hanımefendi hazretleri	1.000
Cennet-mekân Şehzâde Süleyman Efendi hazretlerinin teyzeleri Hanımefendi hazretleri	200
Devletlü Necâbetlü Şehzâde Selahaddin Efendi hazretlerinin vâlîde-i muhteremeleri devletlü ismetlü Kadın Efendi hazretleri	1.200
Devletlü Necâbetlü Şehzâde Selahaddin Efendi hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri devletlü ismetlü Rukiye Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.200
Devletlü necâbetlü Şehzâde Selahaddin Efendi hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri devletlü ismetlü Adile Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.200
Devletlü necâbetlü Şehzâde Selahaddin Efendi hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri devletlü ismetlü Atiye Sultân aliyetü'ş-şân hazretleri	1.200
Devletlü necâbetlü Şehzâde Mecid Efendi hazretlerinin halîle-i muhteremeleri iffetlü ismetlü Hanımefendi hazretleri	1.000
Şehzâde devletlü necâbetlü Ahmed Efendi hazretlerinin halîle-i muhteremeleri iffetlü ismetlü Hanımefendi hazretleri	500
Vâlîde-i Hidîvî devletlü ismetlü Hanımefendi hazretleri	11.000

Belge 64: Gönüllü çalışan yabancı kadınların adlarıyla resmen bildirilmesi (a,b,c)

(a)

Harbiye Nezareti

Sıhhiye Dairesi

4280

13 Kanun-ı evvel 338

15 Kanun-ı evvel

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti Vekaletine:

Saadetlü Efendim

Üsküdar İngiliz Hilal-i Ahmer Hastanesiyle Harem-i Humayun Hastanesinde istihdam edilmekte bulunan hey'eti sıhhiyyenin de esamisini mübeyyin ihrac olunan iki kıt'a liste leffen savb-ı valalarına irsal kılınmış olmağla ol babda irade efendimizindir.

Sıhhiye Dairesi Reis Vekili

Tabib Mirliva

İmza

13 Aralık 1912

(b)

Harbiye Nezareti
Sıhhiyye Dairesi
Şube 2

Üsküdar'da İngiliz Heyet-i Sıhhiyyesi

Miralay Sorty	: Müdür	Colonel Surtus
Ser Operatör	: Doktor Kaltrob	Dr. Calthrop
Operatör	: Doktor Beyli	Dr. Baylin
Stajyer	: Mister Vayt	Mr. Wright
Stajyer	: Mister Istavala	Mr. Stavala
Hastabakıcı ve Eczacı	: Napton	Mr. Knapton
Hastabakıcı	: İstenas	Stennas
Hastabakıcı	: Barton	Barton
Hastabakıcı	: Vilyam	William

Sisters

Kadın Hastabakıcılar

Sister Veytli	Sister Wheatly
Sister Makenzi	Sister Mackenzi
Sister Drayherst	Sister Dryhearst
Sister Bakli	Sister Buckley
Sister Daklesi	Sister Douglas
Sister Kambelog	Sister Campbellogg

Tıp Fakültesinden Ahmet Remzi Efendi

K.A.D. 211

(c)

Harbiye Nezareti
Sıhhiye Dairesi
Şube 2

Mecruhin-i guzata mahsus Saray-ı Humayun Hastanesinin küşadından beri hüsn-i hizmet etmekte olan hanım ve madamaların listesidir.

Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi aza-yı müessisinden ser-tabib-i hazret-i şehriyari Hayri Bey'in haremî hanım

Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi aza-yı müessisinden Yusuf Rıza Beyefendi'nin haremî hanım

Mabeyn-i Humayun-ı cenab-ı mülükane ettibasından Olabyos Efendi'nin haremî hanım

Geceli gündüzlü gerek timar ve gerekse hususat-ı saire-i sıhhiyede bulunanlar:

Madmazel Brendizi	Devlet-i Aliyye Tabasından
Madam Galye	
Madmazel Azemar	Fransız Salib-i Ahmeri İttihad-ı
Madmazel Poeş	İnas Cemiyetinden Fransız Sefiresi
Madam Efune	Madam Bombar Cenapları
Madam Leman	tarafından tavsiye olunmuştur.

Gündüzleri hizmet etmekte olanlar:

Madmazel	Devlet-i Aliyye Tabasından
Madmazel	Margaret Rozantal Avusturya Tabasından (1328)

Belge 65: Hatice Çeker Hanım'ın Vahdettin tarafından verilen Madalya Beraatı

Tuğra

Mehmet Vahideddin

Nişan-ı Şerif-i alişan-ı sam-mekan-ı Sultani ve tuğra-i garra-i cihan-sultan-ı hakan-ı hükmü oldu ki...

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin menafii maddiye ve maneviyesini müstelzim hidemat-ı takdiren derecat-ı muhtelifede bir madalya ihdas edilmiş ve Haydarpaşa hastanesinde müstahdem Başhemşire Hatice Çeker Hanım mecruhin-i asakir-i sahanemin tedavisi emrinde hizmeti sebbe etmek sretiyle ibrası meser-i hamiyet ederek nizamme-i mahsus mucibince Hilal-i Ahmr Cemiyeti Merkezi Umumiyesince verilen karara tevfikan mezkur madalyanın alamet-i mahsusalı tunç nev'ine kesb-i istihkak eylemiş olduğuna binaen bil-istizan şeref sudur eden irade-i seniyye-i şehriyanem mantuk-ı münif-i vechile kendi nevinden bir kıt'ası ita kılınmış olduğunu mutazammın işbu berat-ı alişanım isdar olundu. Hurure

Fi yevni el Sadis aşer min şehri-i receb-ülfert Senet-i seb ve selasin ve selasimie ve elf.

(16 Receb 1337) (1918)

Belge 66: Besim Ömer'in Çiçek Günü'nde Hilal-i Ahmer Sergisi için başvurusu

Heyet-i İdareye

Hilal-i Ahmer Çiçek günü olan İd-i Saidin ilk günü Gülhane Parkı'nda rezk olunacak büyük bir hastane çadırında ve teferruatında bir Hilal-i Ahmer sergisi teşkili ile vezaif ve hidemet-i sıhhiyye'nin ahaliye fahri olarak irasesi ve bu surette Hilal-i Ahmer Cemiyeti hakkında enzar-ı umumiyenin celbi hususu teklif-i acizanem üzerine Heyet-i İdarece düşünülmüş isede o sıralarda meşagil-i kesire ve müstacelemiz ve aynı zamanda tertibat ve teşkilattaki müşkülât arzumuzun icrasına mani olmuş idi.

Bilahare Almanya'da bu yolda bir sergi tertibi Heyet-i Ldareyi düşündürmüş idi. Bugün Yusuf Razi Beyefendi'nin teklifleri esas itibariyle Heyet-i İdare'nin nazar-ı dikkatini caliptir.

28 Şubat 331

Doktor Besim Ömer

Belge 67: Berlin Hilal-i Ahmer Komitesi'nin askerlere yardım isteği hakkında

a)

Tercüme

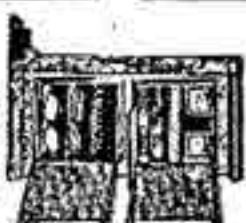

Gelibolu Beşinci Ordu Kumandanlığı(ndan)
Hilal-i Ahmer Merkezine

Çanakkale muharebatında mecruh olan askerlerin tedavisi için küşad olunacak hastaneler ve bu asakirin ailelerine muavenet etmek üzere Almanya sefirinin zevcelerinin taht-ı riyasetinde bir komite teşekkül etmiş ve masarifi kısmen Almanya'dan temin edilmiştir.

Berlin'deki HA komitesi bu komitenin mesarifine medar olmak üzere üşyüz bin Mark itasına hazır ise de bu babda Merkez-i Umuminin müsaadesine intizar etmektedir. Binaenaleyh işbu meblağın Merkez-i Umumi'nin, Madam Wangenheim emrine tediye dilmek üzere Berlin komitesine mezuniyet vermesini rica ederim.

İmza: Liman von Sanders (4.3.1331)

Belge 68: Bilanço çizimi

 <p>1870-1871</p>	 <p>1870-1871</p>
 <p>1870-1871</p>	 <p>1870-1871</p>
 <p>1870-1871</p>	 <p>1870-1871</p>
 <p>1870-1871</p>	 <p>1870-1871</p>
 <p>1870-1871</p>	 <p>1870-1871</p>

Belge 69: Dr. Besim Ömer'den İlaç Siparişi

Belge 70: Şişli Etfal Hastanesi için Tatanoz serumu ve bir kutu plaster isteği

ŞEHREMANETİ

Şişli Etfal Hastanesi
Ser-Tababeti
Muhterem Beyim

Dün akşam vaat buyrulan bir kutu plasterin hamil-i tezkere-i âcizî Salih Efendi'ye teslimen irsalini rica ile teşekkürat ve ihtiramatımı takdim ederim efendim.

19 Mayıs 331

Ser-tabib Şevket Hulusi

Müfettiş-i Umumi Beyefendi'ye sabahleyin rica ettiğim gibi itasını tekrar rica ederim. Adnan

Bir kutu plasterin ihracı lazım gelir. Bu kağıda imza ettiriniz. 20 Mayıs 331 İmza.

Bir kutu plasteri ahz eyledim. Hasta(hane-i) mezkûre hademelerinden, Mühür: Süleyman

ŞEHREMANETİ

Şişli Etfal Hastanesi

Ser-Tababeti

Adet: 25

Osmanlı HA Merkez-i Umumisi Riyaset-i Aliyyesine Hastanemizde taht-ı tedavisinde bulunan mecruhin-i guzat-ı Osmaniye için lüzum görülüp tedariki mümkün olamayan tetanos serumundan elli adedinin hastanemize itası hususunu istirham ve takdim-i ihtiram eylerim efendim.

25 Mayıs 331

Ser-tabib: Mahmut Celal

On adet serum verilmesi: Doktor Besim Ömer

İhracı 25 Mayıs 331 İmza: Celalettin

1368 Fi. 26 minh verildi.

Kız. Arş. Klas. 124

Belge 72: Liman von Sanders'den Çanakkaleye Hasta Nakil Aracı İsteği

Belge 73: Talat Paşa'nın Genel Merkez'e Teşekkür Mektubu

Belge 74: Üsera Komisyonu'na Dilekçeler (3 örnek)

a)

4

در مسأله

محمّد بن هلال احرصین اسرافوسیه

معرضه
عبارتند

خداوندگار ولایت نابو قره جریق قعیسند خوشانی مکنند ۱۱۲۲ قریق
 ادغیح جواد به حسب فلسطیه هر سه کانه عماد قعیسند خیرتند
 مستقیم ایدی عون فلسطیه محاسن بری کیندن خیرتند
 اسرافوسیه البه لطف فرقه جریق مسلمانان اعطای برایشی مدهند
 اسرافوسیه اید عود ادریح ایدم (کاپی)

خداوندگار ولایت نابو
 قره جریق قعیسند خوشانی
 مکنند تقی زاده
 حسین

۱۱۰۸۵
۲۶/۱۰/۵۵
لوحه دودنه سوال اوله یی

b)

۱۳۲۵
 محمد در میان مردم

ستم افکن
 در دنیا که در روز عیاشی از فلان و ذلین جانده سوره صبه هرگز ندرده جان خود
 و با بسمل کما را از انترال ایسه زینا و سلطه صبه سده در کسبه اولان
 [از در کسبه قول از در کسبه و قسبه از کما به هر چه سده مایه ملایم لاریت]
 افتدیه جان در سمانه و با انظار روی فرقه اسیر از یوبه ایدله کند
 زار خدی از در عیدر . لطفاً عمری به در کسبه اسفالی اسیر است
 سلطنت ملک ایلم را در کسبه انظار و سطره خلافت دره خود در کسبه
 هر دو اسیر در کسبه ایله با سکه عدلیه سده زینا جان خدنده و مسلم نام اولان
 بر کسبه و سلطه اسان سفا برین استر حاکمه تقسیم خدندان ایلم انتم
 از در کسبه بر و تقاضای فرایین
 سوره صبه اولان

ناقص

در کسبه
 ۱۳۲۵
 ۲۵/۱۰/۱۱
 کوه سوره و در کسبه اولان
 ۱۳۲۵

c)

حضرت

حجاز قره سفینه بنامه ایست
 لا سکت فرماید که قدمه یوزباشی
 قاری احمد رضا

قطعه واکن با دوره محمد ایدیکیم زبیرم احمد رضا به بر بنیه قرب محمد
 معلومات آمدایم جزوه را در و اندیشه در فقه لطفا مراد
 جو اسارت اوله بنده و قطعه سگ زه لره بوز بنده
 استغایه ااره رحمت برودیری نیایدیم قدر حضرتی

اریکه: مراد از قطعه یوزباشی
 احمد رضا زبیرم قاری
 طبرستان کوه کهنه بنده
 حقیران کوه کهنه بنده
 واحد خانم

محمد رضا
 ۱۳۳۵

Belge 75: İlgili Makamlar Usura Komisyonuna–Komisyon yurt dışına soruyor

a)

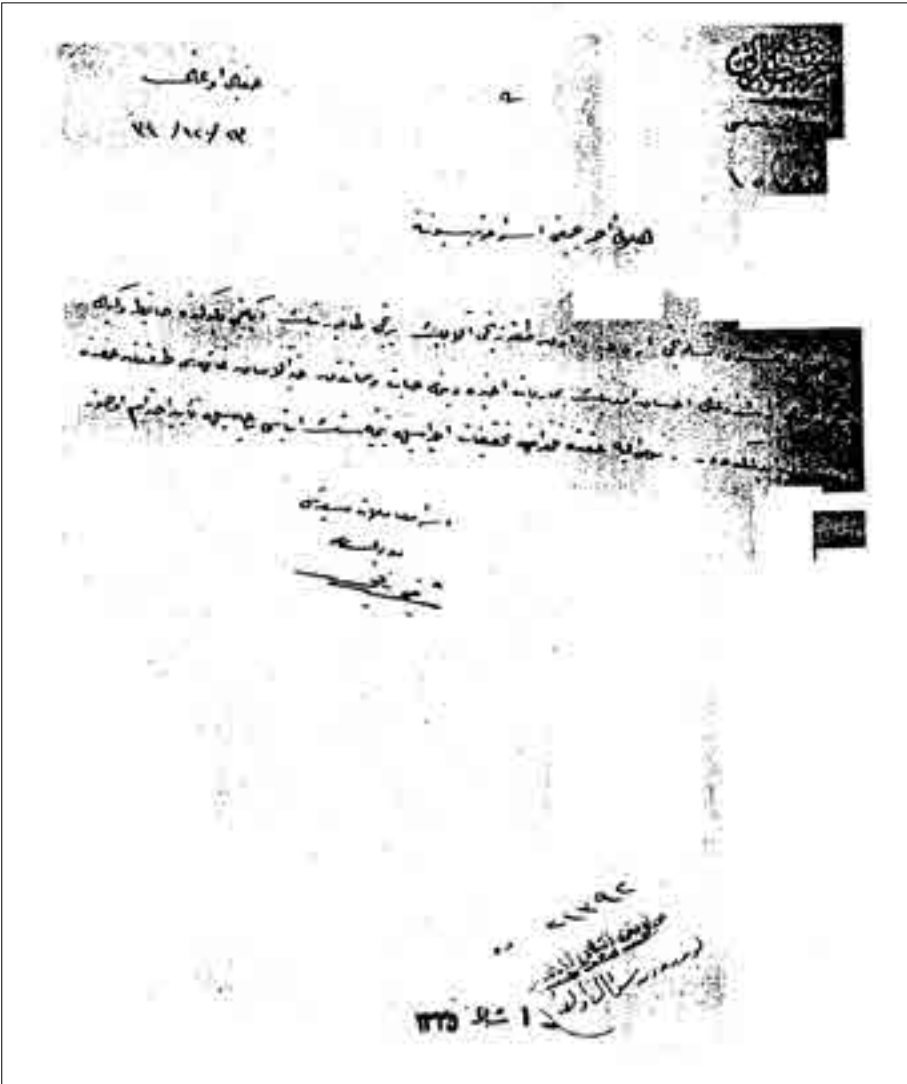
b)

 اسراء معاملات شعبه
 عدد
 ۱۵۱۸۴

هجرت هجرت هر قریونہ
 فسطیہ جہیز فسطیہ نزل فسطیہ فریاد سوری اٹھن فوٹا نہ فسطیہ
 مستقیم آیدہ اعدار طرفندہ ندرہ رہہ کبر ایلیہی انجما ایہیہ
 صابطہ ولیہ حافظہی مایہ اٹھن فوٹا نہ اساتہ لولہ فوٹا نہ
 فاطمہ اساتہ فاطمہ ایسی حیاتہ تانیہ افرام اولو انجم
 لکھنؤ فوٹا نہ

۱۳۳۵
 ۲۱۴۱۴
 لکھنؤ فوٹا نہ

c)

Belge 76: Kayıp Arayanların Başvuru Formu

دولة العثمانية
 امبراطورية العثمانيه
 استخبارات

شماره پرونده: ۱۰۱
 شماره ثبت: ۱۰۱
 تاریخ: ۱۳۰۸

منتهی به استحضار آنکه، قومیونوز، متشکلاً و درود ایمن اسرای حربیه چاقورلرته تیاراً محصنات
 و ما قتل بر حرات آقن گوزده، ملاب امر واسطه بک اکرانه باشلاقی. کله ای دیگیز تیره یان سزای اوجال خبردن
 ای دیگیز، اهریکه کدم سلام اولور اقدم.

T. ۱۰۱
 ۱۳۰۸

دولة العثمانية
 امبراطورية العثمانيه
 استخبارات

شماره پرونده: ۱۰۱
 شماره ثبت: ۱۰۱
 تاریخ: ۱۳۰۸

منتهی به استحضار آنکه، قومیونوز، متشکلاً و درود ایمن اسرای حربیه چاقورلرته تیاراً محصنات
 و ما قتل بر حرات آقن گوزده، ملاب امر واسطه بک اکرانه باشلاقی. کله ای دیگیز تیره یان سزای اوجال خبردن
 ای دیگیز، اهریکه کدم سلام اولور اقدم.

T. ۱۰۱
 ۱۳۰۸

Belge 77: Usera Komisyonunun arananlar için yurt dışına gönderdiği form

CROISSANT-ROUGE OTTOMAN
COMMISSION
 des
PRISONNIERS DE GUERRE
 No. 2161, 1.

Constantinople, le **5 Mars 1919**

PRISONERS OF WAR INFORMATION BUREAU
 49, WELLINGTON STREET
LONDON

Nous vous prions de vouloir bien nous fournir des renseignements au sujet de:

Nom et prénoms Abdullah, fils de Koustafa

Grade Leutenant, 1er Rég. Inf. 2e Div. 1er Corps Armée Ottoman

Corps de troupe 1er Rég. Inf. 2e Div. 1er Corps Armée Ottoman

Lieu, et lieu de capture 1er Rég. Inf. 2e Div. 1er Corps Armée Ottoman

Observations Commissaire des Prisonniers de Guerre

Réponse au No. 2161, 1. 129

Nom et prénoms _____

Grade, corps de troupe _____

se trouve à _____

état de santé _____

Retourner rempli à la Société du Croissant-Rouge Ottoman
CONSTANTINOPLE.

P.T.O.

Belge 78: Usera Komisyonunun kayıp arayanlara yanıt formu

Ottoman Red Crescent Society,
Constantinople.

Reference your letter No 21117 T dated 9th March 1920.

I have to inform you that I cannot trace the P/W enquired
for as you do not quote his Cairo General number, please.

Central Office,
Helipolis.
8th April 1920.

J.C. [Signature]
Lieut-Colonel,
Commandant,
Prisoners of War Camps, Cairo.

[Handwritten Arabic text]

Belge 79: Yusuf Akçura'ya ailesini arayan esirin başvurusu

Yusuf Akçura Bey'e takdim
30 Mart 918 Totma
Efendim.

İki buçuk senedir beş altı nüfustan ibaret olan ailemin sıhhat ve mematı hakkında hiçbir malumat alamadığımdan mütevellit teessüratım zat-ı alinizi de tasaddiye mecbur etti.

Bundan dolayı afv-ı alinizi istirhamla beraber Kuruçay Kazası Kaymakamlığı'na ait olan ve leffen takdim ettiğim mektubun temin-i isaline vesatet buyurulmasını rica ve takdim-i ihtiramat eylerim efendim.

Totma'da Üsera-yı Harbiyeden
Yüzbaş Abdullah
15130

Mektubun leffi Kuruçay Kazası'na gönderilmiştir
2 Mayıs 1334

Belge 80: Akçura'ya esirlere gönderilen paraların alındığının bildirilmesi (3 örnek)

a)

Danimarka Kızılhaçı – Savaş Esirleri Kısmı – Merkez Büro

29 Kasım 1917

Mösyö Akçura Bey,

M. Akçura Bey'den bugünkü tarihle Kafkaslardaki Türk kamplarını ziyaret edecek heyet adına 550 kr (beşyüz elli kron) alındı.

(imza)

b)

Danimarka Kızılhaçı
Savaş Tutsakları Ajansı
Kopenhag, 30 Kasım 1917

Bugün Prof. Yusuf Akçura'dan (Osmanlı Kızılay Delegesi) Rusya'daki
Türk savaş esirleri için 20,000 kron aldığımı bildiririm.

(imza)

c)

Danimarka Kızılhaçı

Savaş Tutsakları Ajansı

Kopenhag, 30 Kasım 1917

Profesör Yusuf Akçura Bey,

14 Mayıs 1917 tarihinde buradan Husi-Romanya'da bulunan Fruighien Ardin adlı savaş tutsağına harcanmak üzere 2517 numaralı telgraf ile gönderilen 11 kron .95 ore (Danimarka parasını) 30 Kasım 1917 tarihinde almış bulunuyoruz.

(damga)

Belge 81: Üsera Komisyonu yabancı esirleri bulmak için Polis Müdürlüğü'ne başvuruyor

Yazının Çevirisi

Dersaadet 15/5/36 Hariciye Nezareti

Hülasa: Viyana'daki Üsera-yı Osmaniye'nin Üsera Muamelat Şubesi
Celpleri hakkında

2452

Klasör: 378/31

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Saniyesine

Sibirya'dan firarla Viyana'da bulunan otuz kadar üsera-yı Osmaniye'nin memleketimize nakilleri masarifine sarfedilmek ere hazine-i maliyenin Viyana'da Kredit Enscland Bankası'nda mevcut kronlarından 450.000 kronun Cemiyet-i aliyyeleri emrine itasına dair mezkur bankaya yazılan mektubun cemiyet-i muhteremelerine tevdi kılındığı vaki işara cevaben Maliye Nezareti'nden mevrud 28 Nisan 36 tarih ve 1082/35 numrolu tezkireden anlaşılmıştır. Şu hale nazaran mebalîğ-i mezkureden ne miktarıyla üsera-yı merkumenin celplerinin temin edilebileceğinin inbası siyakında tezkire terkim kılındı efendim.

Sadrazam

ve Harbiye Nazırı Vekili Namına

Müsteşar (imza)

Belge 83: HAC'nin halkın katkılarını arttırmak amacıyla yayınladığı bildiri

OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

BEYANNAME

Memurin-i Kiram, Muhterem Ahali, Alicenap Osmanlılar, Mübarek vatanımızı düşman şer ve istilasından kurtarmak için hudutlarda çarpışan kahraman askerlerimizden yaralananlarla hasta olanlara bakmak ve bu fedakar vatandaşlarımızı açacağı hastanelerde iyi ederek yeniden döğüş meydanına yetiştirmek hususlarında asker hekimlerine yardımcı olmak üzere bütün medeni memleketlerde olduğu gibi bizde de cidden mühim bir cemiyet ihyaen tesisi edildi. Her türlü umumi felaketlerde binbir vazife-i insaniye itasına cansiperane çalışacak olan bu demiyetin adı :

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'dir.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti henüz beş seneden beridir ki muntazaman iş görüyor. Geçen Balkan felaketinde İstanbul sokaklarını dolduran mecruh ve muhacirlere bakan ve müdafaa-i milliye ve vatan uğrunda yaralı düşmüş vatandaşlarımıza sine-i şefkat ve tedavisini açan ve bunlardan başka yangın ve zelzele ve seylab (su baskını) gibi umumi felaketlerde halkın imdad ve muavenetine yetişen, zavallı muhacirlerin kendilerine ve sefil kalmış çocuklarına yatacak yer, yiyecek ve giyecek veren, salgın hastalıklara tutulmuş vatandaşlarımızı hüsn-i tedavi etmekle hastalığın önünü almağa çalışın hep bu uğurlu cemiyet idi. Hilal-i Ahmer'in geceli gündüzlü uğraşan iş adamları bu uğurda en azından dört-beşyüzbin altın kadar bir para sarf ederek hastalara ve yaralılara baktılar, açları doyurdular, felaketzedeleri kurtardılar ve nerede sefalet ve ihtiyaç görülse oralara yetiştiler.

Hala bugünkü cenkte de Hilal-i Ahmer adamları ellerinden geldiği kadar çalışıyorlar, her tarafa yetişmek istiyorlar. Kafkasya ve Mısır hudutlarında, Çanakkale'de, İstanbul'un muhtelif yerlerinde, Anadolu içlerinde bir çok hastaneler açılmış: Askerimizden yaralı ve hasta olanlara ana baba gibi bakıyorlar ve yaralanmış kahramanlarımızdan bir çokları bu hastanelerde iyileşir iyileşmez yine düşman ve ateş karşısına koşuyorlar... Hilal-i Ahmer gerek bu hastaneleri idare etmek ve gerek diğer asker hastanelerine ilaç, alet ve levazım yetiştirmek gibi hususlar için epeyce bir zamandan beri gün başına bin alına yakın bir para sarf ediyor.

Harp günden güne ilerliyor; Hilal-i Ahmer parasının arkası gelmez, millet her taraftan Hilal-i Ahmer'e imdad ederek iane ve para yetiştirmez ise bir gün elde olan tükenir ve ondan sonraki cenklerde kahraman yavrularımız bu pek güzel ve faydalı hizmetlerden mahrum kalabilirler!

İşte, sevgili vatandaşlarımız, Osmanlıların büyük bir "merhamet ve şefkat ocağı" olan Hilal-i Ahmer için herkes gönlünden kopanı biran evvel verir ve vatanımızın her köşesinde Hilal-i Ahmer düşüncesi fikirleri

de yer ederse bu mübarek ve “büyük tekke” birdüziye işler, hiç bir mecrhumumuzun yarası sargısız, hiçbir hasta askerimizin dudakları ilaçsız kalmamış ve vakit ve zamanında Hilal-i Ahmer yoluyla yetiştirilen imdad ve muavenet sayesinde birçok yiğit ve fedakar askerlerimizin pek kıymetli olan hayatları kurtarılmış olur.

Pek muhterem hemşehrilerimiz! Hilal-i Ahmer senin, onun, bunun değil, bütün milletin ve yalnız onun malıdır. Daima akan o hayrat çeşmesinin mübarek suyu merhametli milletin kesesinden ve hayır sahibi Osmanlıların verdikleri beş-on paradan gelir; bu merhamet ve insaniyet tekkesini ebediyen yaşatacak kırmızı şefkat hilalini musab olabileceğimiz bütün afet, zarar ve karanlıkların üzerinde okşayıcı ve kurtarıcı bir ferişte kanadı gibi parlatır. Zaman-ı sulhda verilecek ve biriktirilecek paralar Hilal-i Ahmere her türlü hastane levazımını ve binlerce yatakları, birçok ilaç ve yiyecekleri tedarik ettirecek, harpte de, sulhta da beşeri milletin kapıları muhtac olanlara açık “kuvvetli ve özlü bir yardım evi” demek olan Hilal-i Ahmer’i her vakit cömert ve müşfik bulun duracak yine sizin yardım ve paralarınızdır.

Bu büyük cemiyet-i hayriyeyi idare edenler, onu besleyenler arasından seçilir; Hilal-i Ahmer’i bugün biz idare ediyor isek yarın siz idare edeceksiniz, öbür gün de bu işin başına başkaları geçecektir. Siz, biz, hepimiz kaniyiz! Fakat bu cemiyet-i mahsusa her zaman için lazım ve daimdir ve inşallah milletin samahati ve inayeti sayesinde Osmanlı millet ile beraber daima ve cavidani bir hayat-ı hizmete nail olacaktır.

Hilal-i Ahmer gaye-i mevcudiyeti ve sermayesi hayır ve hasenat sahiplerinin verdikleri iane paralarının ve cemiyet azasından yılda bir kere alınan aidat akçesinin birikmesinden hasıl olur. Bu aidat ve varidat ne kadar çok, gelir ve hayır sahiplerinin yardımı ne kadar artarsa, Hilal-i Ahmer de yapacağı iyilik ve yararlılıkları o kadar büyük bir cömertlikle ve o kadar çok yapar. Vakıa bugün muharbe zamanındayız, Hilal-i Ahmerin yararlılığı herkesin gözünün önünde olduğu için zarf zarf ianeler gelir, fakat bir kere sulh zamanı gelince Hilal-i Ahmer işleri olup birmiş zannedilerek yardımların arkası kesilivermesi pek muhtemeldir. Halbuki böyle bir cemiyet en büyük hazırlıklarını sulh zamanında tedarik ederek ambarlarına koyar; hasta bakıcılarını sulh zamanında açacağı mekteplerde senelerce okutarak, sanat öğretmek yetiştirir, muhtelif mahallerdeki mütenevvi imdad mevkileri ile salgın hastalıkların ındifaina mahsus vesait ve levazımı hazırladığı gibi hududlara yakın yerlerde müretteb bulundurur. O kadar ki bir kere harp açılıp da askerlerimiz hududa koşar koşmaz, o da hemen hastanelerini açarak meydanı harbden gelecek hastalarla yararlıların hüsn-i tedavisini temin eyler.

Fakat Hilal-i Ahmer yalnız harb zamanındaki hizmetleriyle de iktifa edemez: Sulh zamanında görülebilecek yangın, zelzele, su basması ve salgın hastalık gibi afet ve felaketlerde dahi halkın imdadına yetişmek için lazım gelen şeyleri hazır bulundurur.

Hasılı, akıllı bir milletin ordusu muharebe için nasıl sulh zamanında geceli gündüzlü çalışarak her ihtimale karşı hazır ve müheyya ise, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de sulh devrinde fırsatı genimet bilerek yaratıcılığın her türlü esbab ve levazımını hazır bulundurmaya mecburdur.

O halde, muhterem Osmanlılar, Hilal-i Ahmer'e yalnız harb ve musubet zamanında değil, sulh hengamında da her vakit ve her ay yardım ediniz ki bütün eşya ve levazım vakit ve zamanında alınsın ve Hilal-i Ahmer'in her şeyi ve her işi zamanını sulhun sükunet asudeliği içinde iyi düşünülüp taşınılarak hazırlanıp görülmüş olsun.

Hilal-i Ahmer'i yaşatacak milletin her rikkatli yardımındır, bir defaya mahsus olmak üzere verilen ianeler şayanı takdir olmakla beraber muvakkat bir şeydir, gelir geçer... Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin en hakiki velinimetleri: Az da olsa yılda bir kere iane vermeği vicdana karşı taahhüd etmek şatıyla cemiyete daimi aza yazılacak olanlardır... Hilal-i Ahmer nizamname-i esasisinde dahi muharrer olduğu veçhile:

1. Yılda bir Osmanlı altını vermek taahhüdüyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni ilk tesis eden yüz zata "Azayı Müessis" ünvanı verilmiştir. Yine bu tahhüd-i senevi dairesinde vilayat ve mülhakatındaki Hilal-i Ahmer merkez ve şubelerine iane veren zevat dahi oraların Hilal-i Ahmer "Azayı Müessis"i addedilecektir.

2. Yılda bir Osmanlı altını veya bir defade yirmi Osmanlı altını vermeyi taahhüd edenlere "Azayı Amile" ünvanı verilir. Azayı Amilenin adedi mahdud değildir. Taahhüdüne sadık kalacak olan azayı muhteremei amilenin adedi ne kadar çoğalırsa cemiyetin sermayesi o kadar büyür ve bekaperver olur.

3. Yılda bir mecdiye veya iki çeyrek mecdiye vermek taahhüdünde bulunan zevata "Azayı Muavene" ünvanı verilmektedir. Bu kadar az bir mikdar para verenlere dahi aza ünvanının verilmesindeki maksadı Hilal-i Ahmer fikri ve teşkilatını köylere ve en ucra yerlere bile teşmil etmek ve emir hayırla alakadar olanların adedini artırmaktır.

Aza yazılmayıp da yeniden ve bir defaya mahsus olarak iane vereceklerden ise en az bir mikdar bile olsa maaşükran kabul olunur.

Umuru cemiyet idare eyleyecekler azayı müessis ve amile meyanından ve bu azanın ekseriyet-i arasıyla seçilmektedir.

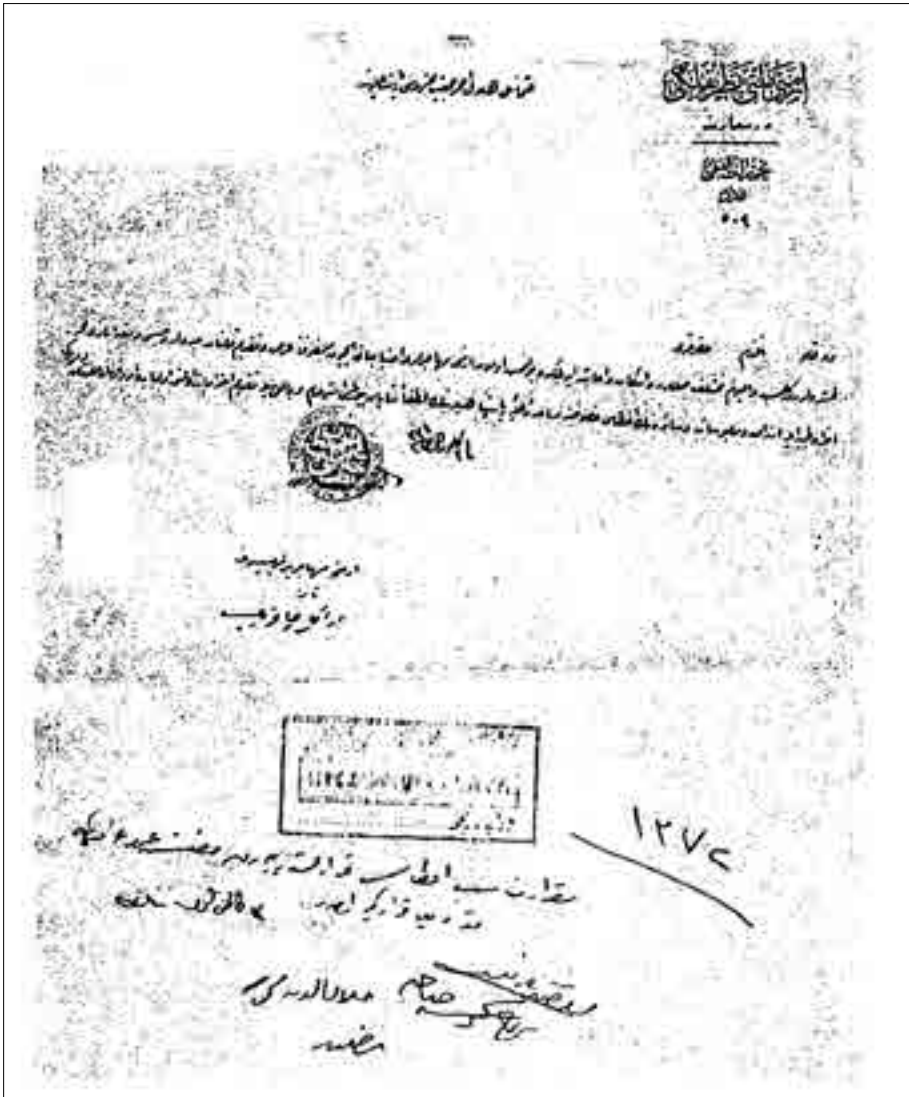
Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin memaliki ecebıyedeki müessisleri Salib-i Ahmer Cemiyetleridir. Bu cemiyetlerin azim mikdar sermayeleri, birmek tükenmek bilmez levazım ve vesaiti, yüzbinlerce azası vardır. İşte biz de gayur ve hamiyetkar vatandaşlarımızdan vatanın ve insanîyetin menfaati esasiye ve hayatiyesi namına istirham ediyoruz: Güzel ve sevgili memleketimizin her tarafında, her cihetinde, her kasaba ve nahiyesinde Hilal-i Ahmer merkez ve şubeleri teşkile çalışsınlar. Vatanını seven ve taahhüdünü ifa eden Müslüman Osmalılar da Hilal-i Ahmer'e olabildiği kadar çok aza kayıt etsinler, her taraftan büyük bir şevk ve gayret ve en hakiki bir fedakarlık ile çalışarak el birliğiyle ve gönül hoşluğuyla Osmanlı

Hilal-i Ahmer'inde memaliki sairedeki mümessilleri derecesinde zengin, tedarikli, her şeyini hazır, en güç, en büyük vazifeleri bile ifaya kadir ve müheyya bir hale getirsinler...

Bu millet-i masuma ve necibenin eski ve yeni gösterdiği büyük fedakarlıklar, hayret ve hasenat uğrunda sarf edegeldiği milyonlar göz önüne getirildiğinde, Macaristan'dan Hindistan'a kadar imtidad eyleyen arazi ve memaliki vasiyede hr adım başında asar-ı munderise ve bakiyesi bile hayret ve takdir ile görülen binlerce muazzam mesacid, medaris ve hayrathaneler inşa ve idamesine saik olan hissiyat-ı ulviyye-yi vesilenin vicdan-ı millette dahi berkarar ve payidar olduğu düşünülür ise Osmanlı Hilal-i Ahmer'inin dahi sayıp hesenatvayı millette ebediyyen temin-i mevki ve hizmet eyleyebileceğinden, memur ve ahali, kadın ve erkek bütün şefkatli ve hamiyetli Osmanlıların bu büyük semiyeti daimei bir surette beslemek ve yaşatmak ve vesaitini tedarik ve temine müsaraat eyleyeceğinden kaviyyen ümidvar olmak lazım gelir.

Yaşasın sevgili milletimizin hayır ve şefkatli sonsuz mahsun ve civanmerd efradı!

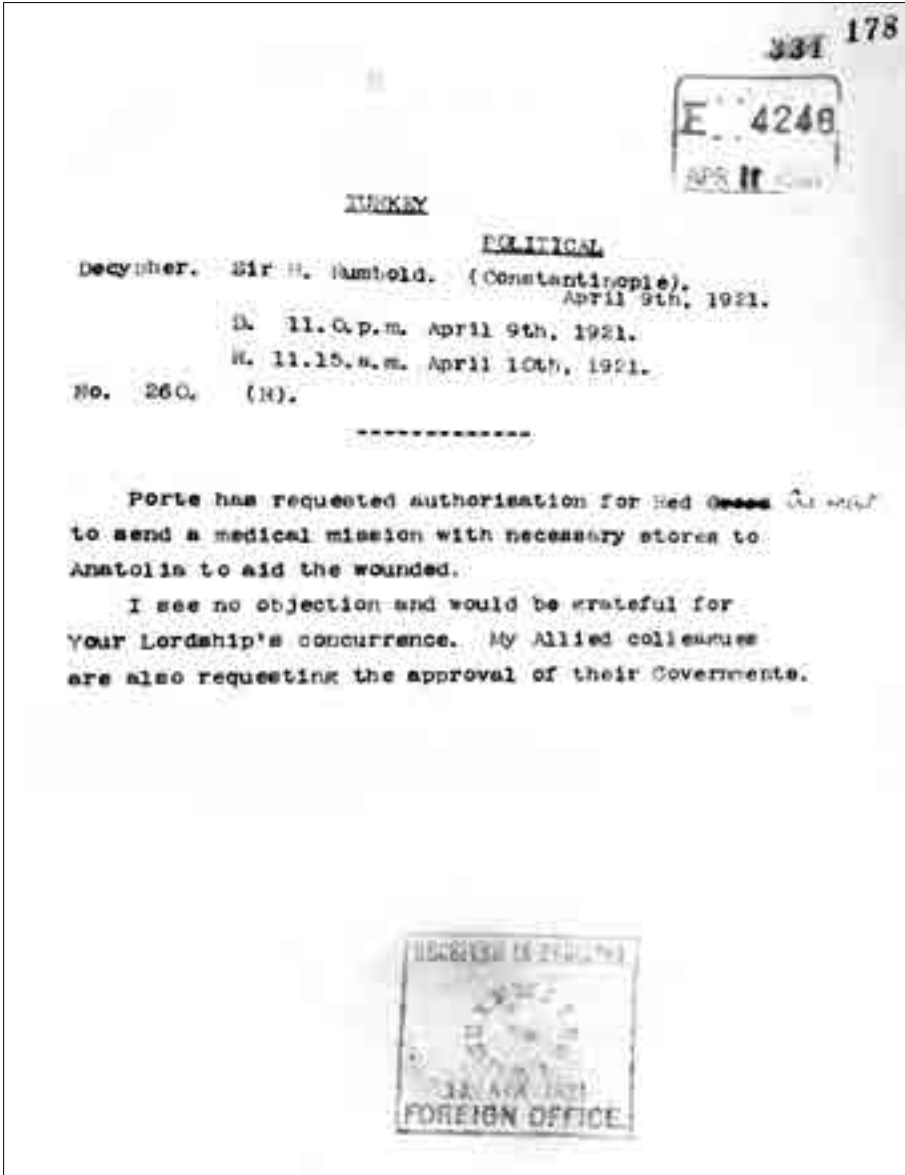
Belge 84: Ermeni Muhacirin Komisyonu'nun mektubu

Belge 85: Kuvayı Milliyecilerin idamını öngören Fetva, Hatt-ı Humayun ve Hükümet bildirisi

Belge 86: Bab-ı Ali'nin Anadolu'ya Hilal-i Ahmer yardımı için İstanbul'daki İngiliz işgal komutanlığından yetki istediğini bildiren yazı

Belge 87: İstanbul'da Türklerin İngiliz Hastanesini işgal ettiği yorumu

Foreign Office.
March 15th, 1916.

Consular.
(14/7.)

My Lord:-

I transmit to Your Excellency herewith copy of a note which I have received from the United States Ambassador stating that the British and French Hospitals at Constantinople were occupied by the Turkish authorities on the 6th instant.

I have requested Mr. Page to endeavour to obtain by telegraph any further information which may be available in regard to the seizure of the British Hospital, and I shall be glad to learn from Your Excellency what action is contemplated by the French Government in this connection.

I am, with great truth and respect,
My Lord,
Your Excellency's most obedient,
Eugene Carrant,
(for the Secretary of State)

(and) Newton

The Excellency
The Lord Bertie, F.C., G.C.B., G.C.H.G.,
G.C., G.C., G.C.,

Belge 88: Harbiye Nezareti bir şehit eşine çamaşır sağlanması istiyor

Belge 90: Doğu Anadoludan teşekkür yazısı

Belge 91: Nazilli Belediye Reisinin HAC'ne teşekkürü

129
28. 12. 1920

صداک امر جمعیت خرد سله لطف احکام بود و بنام شنبه اسرار صمد کشتی
 آید آبی تمامه بر دست نبرد ساهن فوره قماری و بنامه صرفه و نوب
 اینک امر جمعیت و معاطات به احوال امر جمعیت اوردنم به با نوبه و سکه باریج
 اجرا اقمه و لوله خلیج منته کشتی جمعیت امید مند. بر تقاضای و انبیا
 مؤسس و بیام بکارم را حربه و خرد کاره انکاره صمد اوردن
 عملت و مانه نافع به و عضو و منته کشتی جمعیت را حربه و انکاره
 انبیا جمعیت تمامه سید و اید واد خرد نوبه قیامه ذات اقدس
 ملکات نه درام هر کسایت خرد قیامه صمد و عا که و انبیا اوردن
 انبیا و نویسه و خرد جمعیت خرد سله خرد و کشتی جمعیت اوردن
 آنکه بر ممانت جمعیت و کشتی جمعیت و کشتی جمعیت و کشتی جمعیت

فراموشی
 (مهر)

(مهر)

Belge 92: TBMM Dahiliye Nezareti'nin HAC'nden yardım isteği

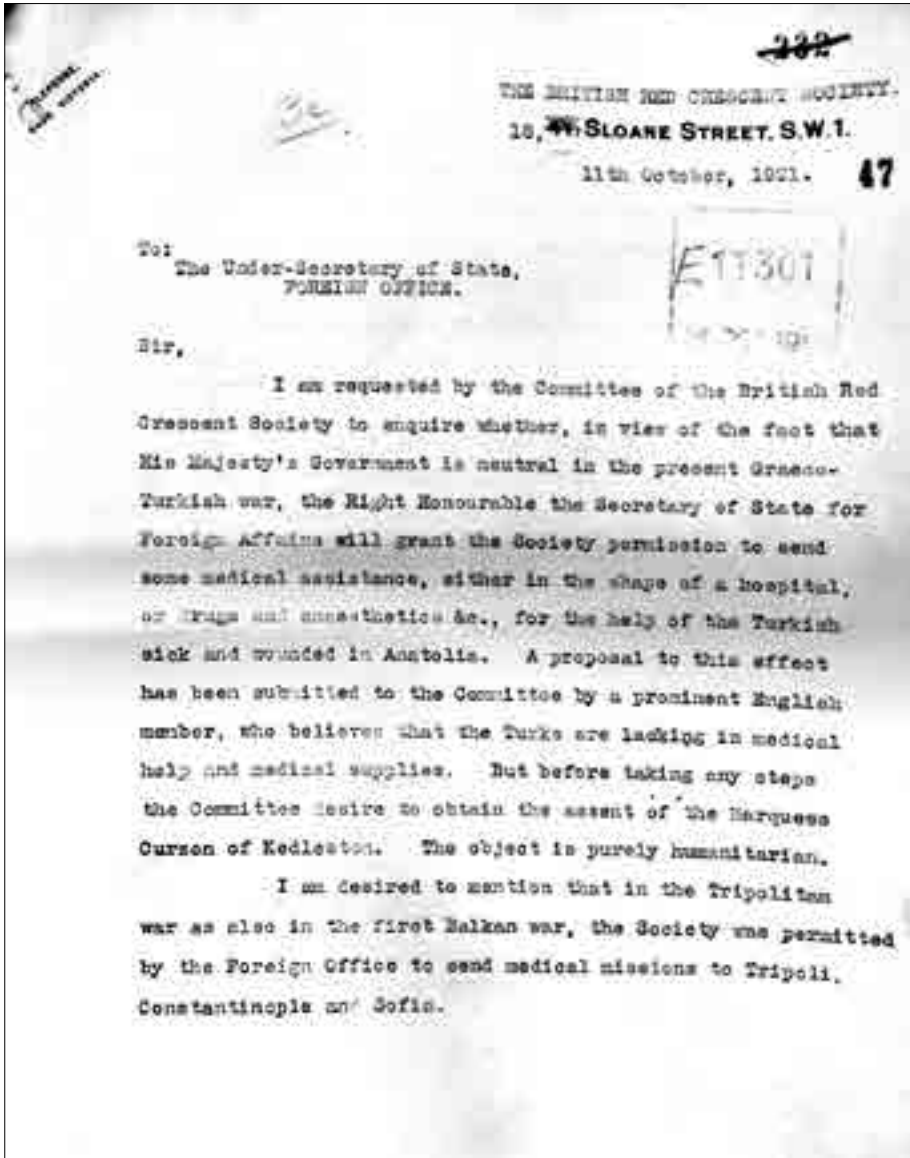
Belge 94: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili
Dr. Refik Bey'in HAC'ne mektubu

Belge 96: Cenevre'den esirleri soruşturan telgraflara örnek

Belge 97: Emir Ali'nin İngiliz Hükümetine mektubu

~~235~~

Should the Society receive the necessary permission, and funds permit us to do so, the Committee propose to place the hospital unit in charge of a trustworthy British Medical Officer, as was done in the previous wars. If the Society does not find itself in a position to send out a Medical Mission, it is proposed to send, with the necessary permission, some medical stores, through the agency of the Ottoman Red Crescent Society for the alleviation of the suffering among the sick and wounded.

One consideration which influences the Committee in submitting the proposal for the sanction of the Right Honourable the Secretary of State for Foreign Affairs, is the hope that the British Red Crescent Society's effort in this direction may divert into channels of charity the excitement and bitterness now prevailing in India, and prove to the people that His Majesty's Government is holding the balance evenly between Greeks and Turks.

I have the honour to be,

Sir,

Your obedient servant,

Armed Ali

PRESIDENT.

Belge 98: Cenevre'den Cemiyet-i Akvama Gönderilen Mektup

LEAGUE OF NATIONS

11.9814.3421

THE CIVIL POPULATION OF ANGORA.

The letter from M. Frick, Chief Delegate of the International Committee of the Red Cross at Geneva, and the letter from the Secretary-General to the American Minister in Berne, are circulated for the information of the Members of the Council.

INTERNATIONAL
RED CROSS COMMITTEE.

1, Promenade des Fleurs
Geneva.

December 21st, 1920.

Dear Mr. Baker,

As a result of my conversations with Dr. Nansen, in which I informed him of the visit paid to me at Berlin by the Delegates of Kemal Pasha with a view to asking the help of the International Red Cross Committee on behalf of the civil population of the district of Angora, Dr. Nansen has authorised me to forward to the Secretariat of the League of Nations for transmission to the Executive Council the following suggestions, which have also received the approval of the International Red Cross Committee.

In view of the great interest shown by the League of Nations with regard to the situation of the civil population in Asia Minor, particularly that of the Armenians, would it not be possible to take this opportunity of entering into relations with the authorities now in power at Angora and to try to induce them to treat the civil population in a more humane manner, by taking advantage of the present opportunity of giving them tangible proofs of the interest felt in this population by the great humanitarian institutions of the West?

Would it not be possible, through the medium of a person acquainted with the country and the inhabitants (both Turkish and Armenian), to send to Angora a supply of the most necessary medicines (neo-salvarsan, mercurial medicines and anti-epidemic serum)? Could not an experienced man be entrusted with the task of taking these medicines to the civil population and visiting the institutions which provide for its needs, which are lacking in everything? While doing this work and affording proof of good-will on the part of the West, could he not ask the Government of Kemal Pasha whether the actions of his armies, particularly towards

the Armenian population, do not form an insurmountable obstacle to all further help to this civil population, whose extreme misery has been described by his envoys?

If such an envoy were sent and did some good work in Kemal Pasha's sphere of authority, would not such action afford an opening either for the envoy himself to recommend, if not to demand, better treatment for the Armenians and ultimately respect for their territory; or else to recommend that immediate relations be entered into in this matter with the Delegates of the League of Nations itself?

The International Red Cross Committee would be prepared to take charge of this first consignment and believes that it possesses a man who could fulfill the above-mentioned Mission—the Count de Chabannes La Palice, who is well known all through the East for his activity in the field of charity, is equally liked both by the Turks and the Armenians, and is thoroughly acquainted with the whole history of the question, having studied it on the spot.

Further, if the League of Nations undertook to find the necessary sum (a total of £1,000 sterling) the International Red Cross Committee would for its part be prepared to give the sum of 5,000 Swiss francs for this purpose.

In this way it would be happy to prove once more to the League of Nations the deep interest which it feels in the immense work which the League has undertaken and of its desire to contribute in its small way to relieve the extreme misery of the Armenian people.

I should be grateful if, after having communicated this matter to the Secretariat of the League and, should the opportunity arise, to the Executive Council, you would be so good as to inform me of the opinion of those bodies with regard to the above suggestions which Dr. Nansen has authorized me to submit to you on his behalf.

(Signed) ED. AUG. FRICK,
The Delegate-General.

To Mr. PHILIP BAKER,
MANDATES SECTION,
LEAGUE OF NATIONS,
GENEVA

Geneva, December 27th, 1920.

Your Excellency,

I have the honour to enclose a copy of a letter which was sent to a Member of the Secretariat by M. Frick, the Chief Delegate of the International Committee of the Red Cross at Geneva.

It is unnecessary for me to emphasise the various points put forward by Monsieur Frick, speaking in the name of the International Committee of the Red

Belge 99: İsveç Salib-i Ahmeri'nden HAC'ne gönderilen para

Belge 100: Hariciye Nezareti İslam cemaatlerinin bağışlarının yasaklandığını yazıyor

Belge 102: Mustafa Kemal Paşa'nın Beyrut'tan gönderilen başışı izleyen yazısı ve benzer başışlar hakkında üç başka bilgilendirme

a)

c)

 گورنمنٹ پبلسک اسکول
 لاہور

تاریخ: ۱۱ ستمبر ۱۹۶۲ء
 نمبر: ۱۶۹/۷۰

سر، گورنمنٹ پبلسک اسکول، لاہور

محترم سر،
 ۱۱ ستمبر ۱۹۶۲ء کو آپ نے ۱۶۹/۷۰ نمبر پر ارسال کردہ خط دریافت کیا۔
 اس خط میں آپ نے کہا ہے کہ گورنمنٹ پبلسک اسکول، لاہور میں
 ایک کلاس روم کی تعمیر کے لیے ایک پلاٹ کی ضرورت ہے۔
 اس پلاٹ کی تعمیر کے لیے ایک پلاٹ کی ضرورت ہے۔
 اس پلاٹ کی تعمیر کے لیے ایک پلاٹ کی ضرورت ہے۔
 اس پلاٹ کی تعمیر کے لیے ایک پلاٹ کی ضرورت ہے۔

سر، گورنمنٹ پبلسک اسکول، لاہور

گورنمنٹ پبلسک اسکول، لاہور
 لاہور، پاکستان
 ۱۹۶۲

سر، گورنمنٹ پبلسک اسکول، لاہور
 لاہور، پاکستان
 ۱۹۶۲

d)

 ۱۳۰۴/۱۹۱۴ ————— ۱۳
 ۱۳۲۶/۶۲۵
 وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
 ۱۳۲۶
 ۱۶۲
 ۱۳۲۶
 ۱۳۲۶
 ۱۳۲۶

Belge 103: Müdafa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi'nin HAC'den sedye isteği

مردانہ موروثی
میرزا حسن
مستند
۱۰۵۱۴

السلامة
۹/۱۰

امدادی مرکز حیدرآباد

المدد حینہ فکرمہ قائم است . بر کونتر و جبر و فتنہ و فساد و غلبہ اولیاد و در . انفع
اعمال ایدیلر مقارنہ امید کیدہ چاہوہ قریب بود . لہذا فتنہ و فساد و غلبہ اولیاد ایدیلر
انذا ایچ حینہ فکرمہ سنہ اہتیاچ اولدولریق وسیعاندہ بیلک اکلر اہتراسہ سنہ چہنہ
موسطہ دولترینہ چاہدیم اقم

میرزا حسن
برادر

۱۲۹
۱۹۱۴

هولاء مرمانہ - تازہ

۱۴

Belge 105: Konya Mebusu Refik Bey'in Niğde Hastanesi için mektubu

Belge 107: Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur HAC'ne göçmen sayısını soruyor

Belge 108: Davutpaşa Kışlasında Dağıtılan ekme-kemek tablosu

لاوتیه مقدار (۲۰) نفیسم

۱۳۳۲
۱۳۳۱

تظیر و تظیر
هر روز و هر روز : استظیر ۱۷۸۲

مردودیت قمریه و کما فی بیور و کما فی بیور اندک و بیور

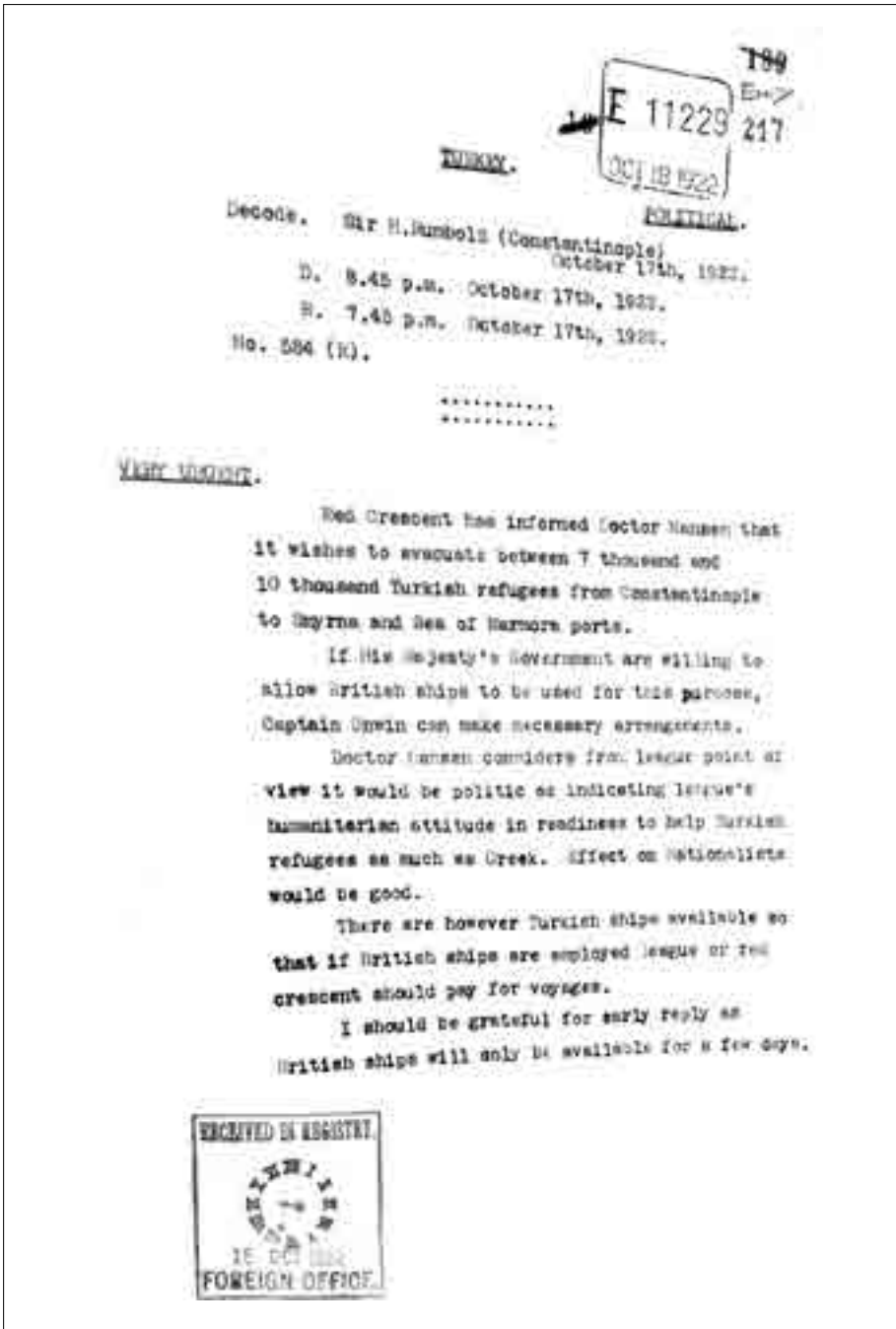
تاریخ	آلک و بیور	مردودیت
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۲۵۵۱	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۷۸۰۶	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۱۳۲۱۹,۵	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۵۱۶۸۸,۵	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۵۵۳۶	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۴۹.۴۹	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۱۱۱۴۵	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱
۱۳۳۰ - ۱۳۳۱	۵۵۷۱۹	۱۳۳۰ - ۱۳۳۱

[۲] اینه اکلایم جوره قمریه و کما فی بیور ۱۳۳۰ ایله بیور .

صدور و کما فی بیور ایستظیر و کما فی بیور

۱۲۱ / ۱۳۳۱

Belge 109: İstanbul'daki İngiltere Temsilciliğinin yardım girişimi

Belge 111: Vahdettin'in İngiliz İşgal Kuvvetlerine sığınma isteğini bildiren mektubu

General Sir Charles Harrington: *Tim Harrington Looks Back*, London 1940, s. 125

Mektubun çevirisi

*Mabeyn-i Humayun-ı Mülukane
Ser Kurenalık Dairesi
Dersaadet İşgal Orduları Başkumandanı
General Harrington Cenaplarına*

İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden İngiltere Devlet-i Fehimesine iltica ve biran ewel İstanbul'dan mahall-i ahre naklimi talep ederim efendim.

*Halife-i Müslimin Mehmet Vahdettin
(imza)*

Belge 112: Türkiye HAC'nin başlığı çizili olarak kullandığı eski kağıtlara örnek

Belge 113: İngiltere Hükümeti'nin "Kemalist Türklere" HAC aracılığıyla yardımı onayladığını bildiren yazı

1188/143/46.
D.OCKETED
E.V.I. 435
October 17th, 1921.

Sir:-

I am directed by the Marquess Curzon of Kedleston to acknowledge receipt of your letter of the 11th instant, and to inform you in reply that His Majesty's Government have no objection to a British medical mission or a supply of medical stores being sent to the Kemalist Turks through the Ottoman Red Crescent Society.

I am,
Sir,
Your obedient servant,

(Signed) LAN. ELOT OLIPHANT

The President,
The British Red Crescent Society,
18, Smeane Street,
E.V.I.

Belge 114: Bulgar Hilal-i Ahmeri'nin sahne gösterisi programı ve oturma planı

ПРОГРАМА

на амнезиографическото Малко, което ще се даде
на 20 май, в 8 часа, в театъра на **МОДЕРЕНЪ**
ТЕАТЪРЪ, в София

Турския Червенъ Полумѣсецъ

Българския Червенъ Кръвъ

1. Постановка на **М. П. КИЗЪ КИРАЛЪ** в Гюль-Жековъ въ **ЦАРГРАДЪ**
2. Картини отъ **БЕЛЧКИ ФОРТОВЕ**, **Восточни легенди**
3. **ВНЕ ВАРШАВЪТЪ**. Много музикаленъ спектакль-оперета съ многократна промяна въ 3 часа. Съ участие на най-добрите български артисти.

Поставяването почва въ 10^{1/2} часа преди нощ.

Цѣни на билетите

ИЛИ: 1. — **Д.**; 2. — **В.**; 3. — **В.**; **КУЛУРНИКЪ** 1. — **В.**

Всички помилуванци се приематъ
съ благодарностъ.

PROGRAMM

der am Sonntag, des 20. Mai, zu Gunsten des

Tuerkischen Roten Halbmondes

und

Bulgarischen Roten Kreuzes

im Saal des „Theater Moderne“ stattfindenden Kinemas
operfischen Abende:

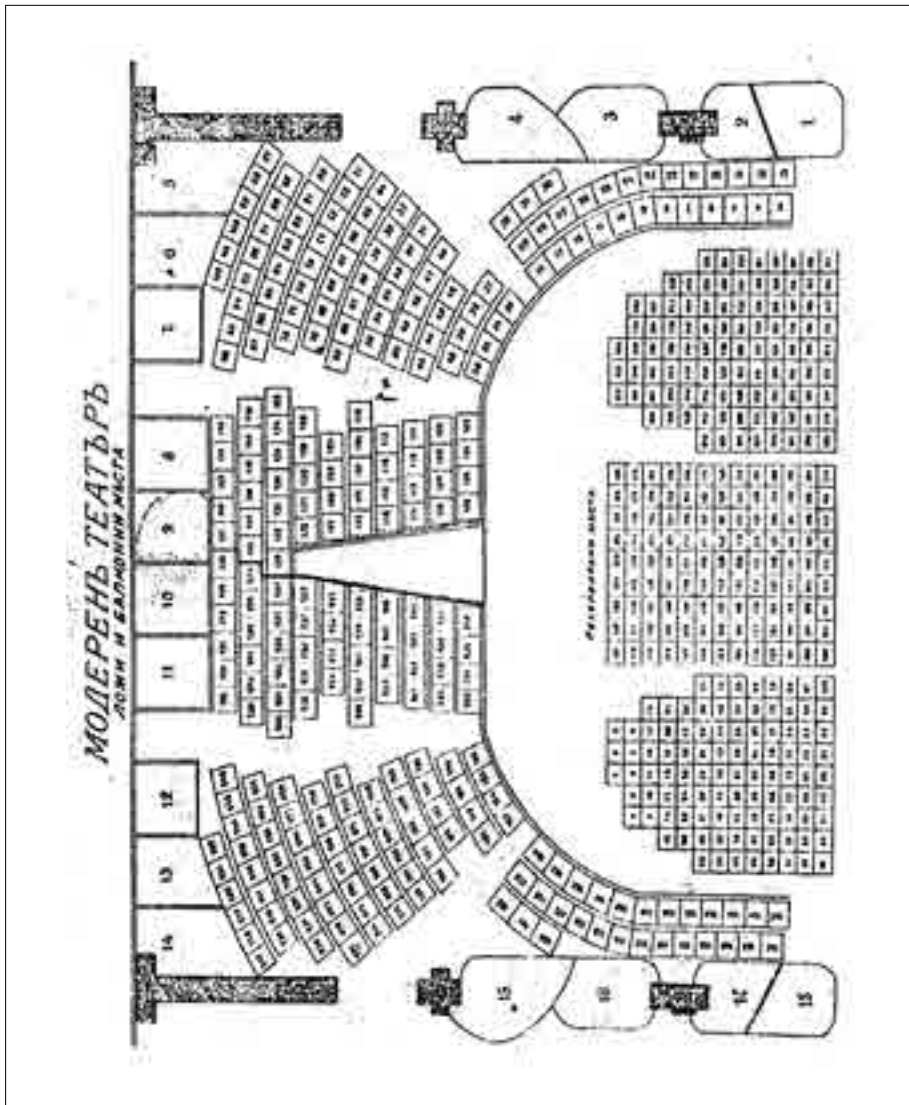
1. Besuch d. M. P. KIZES KIRAL und Generalinszenierung
SCHENKUTZ in KONSTANTINOPUL
2. Kartenspiele aus dem vorderen Osten
BELENKITSCH
3. **WIR WARSAUER**. Episode aus der Weizmann in 3 Akten

Anfang 10^{1/2} Uhr vorzeitig

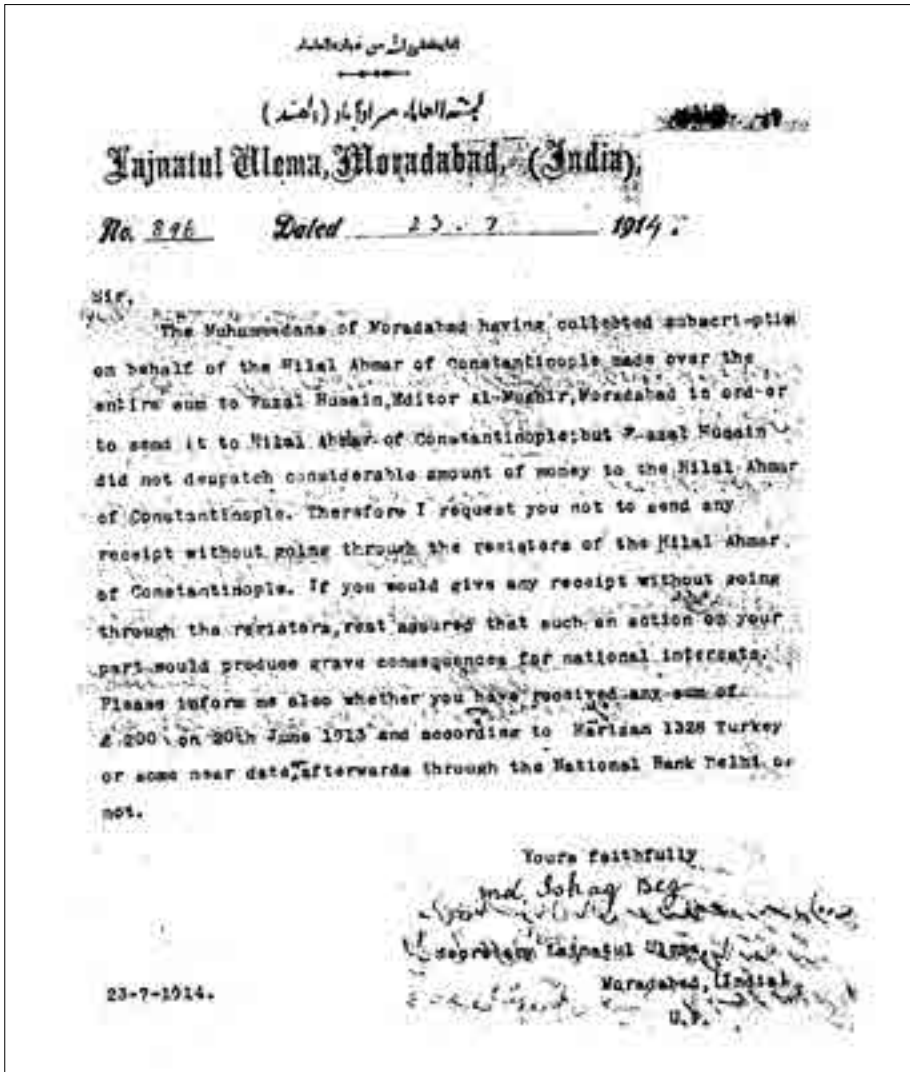
Preise der Plätze:

ILIR: 1. — **D.**; 2. — **V.**; 3. — **V.**; **KULTURPLATZ:** 1 **ILIR.**

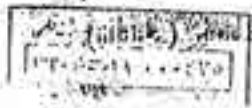
Übersetzungen werden dankend
angenommen.

Belge 115: Hindistan'dan yardımın ulaştığını kontrol için mektup ve çevirisi

بسم الله الرحمن الرحيم

سازمان آیداد لجنة العلماء بين الفترتين . اسمك بن لطفه .
 زاد آيداد اهلان اسويس وچندتا كسول امرجهت كوزيلك اوردو . چوانو اعدا طرزه
 اشبه اعدا لادن . وچندتا اهلان ايرك اوردو . المستشرق سره فقو صيفه باه وركه .
 بنو صيدو وچندتا بلخ ونيرو كوزيلك . بناجم كسول امر قيودت زابيت
 بالقتبه كوزيلك چي به قبله كوزيلك كوزيلك . ما ايرج . شايد چويه قيودت زابيت ايرج
 قبله ربه چايسه چي كوزيلك . شايف ايرج ايد امانت .
 تازيو يا خود تقريبا كوزيلك ايرج ايد امانت .
 اعدا ايرج ايد امانت .

محمد حسن

دوره ناسيونال بانك و قسما صبر صبر (۱۰۰)
 و درود استوديكی قیمة آه تاجی اركشده و درود
 ا ا ا ا ا

Lüccetül Ulema, Muradabad (Hindistan)

No. 896

25.7.1914

Efendi,

Muradabad'da Lüccetül-Ulema Cemiyeti Katibi M. İskak Bey tarafından 23 Temmuz 1914 tarihli ile varid olmuştur.

Muradabad ahal-i İslamiyesi dersaadetteki Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermek üzere burada iane topladı. İşbu ianenin kaffesi, Dersaadet'e isala edilmek üzere, El-Muşir Gazetesi Müdürü Fazıl Hüseyin Bey'e verildi. Fazıl Hüseyin Bey Dersaadet'e Meblağ-ı vefile göndermedi. Binaenaly Hilal-i Ahmer kuyudatına müracaatı olunmaksızın kendisine hiç bir makbuz göndermemenizi rica ederim. Şayed böyle kuyudata müracaat edilmeksizin makbuz verilir ise, cemiyetinizin menfii için iyi olamaz. Fi 20 Haziran 1913 (Haziran 1328) tarihinde yahud takriben bundan biraz sonra Delhi Nasyonal Bank marifeyitye (200) liralık bir meblağ ahz edip etmediğiniz lütfen bildirmenizi rica ve arz-ı ihtiramat eylerim.

Muhasebeden sual

Muhasece görülmüştür

Delhi Nasyonal Bank Marifetiyle Sorulan

(200) lira Haziran 1328'den sene nihayetine kadar vürud etmediği kayden sabit olmağla maruzdur.

fi 1 Eylül 28

**Hilal-i Ahmer'e gelir sağlamak üzere bastırılıp satılan
kartpostallardan örnekler**

Hilal-i Ahmer'e gelir sağlamak üzere bastırılıp satılan pullardan örnekler

SEÇMELİ KAYNAKÇA

- Acehan, Işıl, “*Made in Massachusetts: converting hides and skins into leather and Turkish immigrants into industrial laborers (1860s-1920s)*” Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Ada, Hüsnü, *The First Ottoman Civil Society Organization in the Service of the Ottoman State: The Case of the Ottoman Red Crescent*, Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2004.
- Adivar, Halide Edip, *Türk’ün Ateşle İmtihani*, İstanbul 1909.
- Ahmet Midhat Efendi, *Hilal-i Ahmer*, İstanbul 1879.
- Akgün, Seçil, Turkish İmage In the Reports of American Missionaries, *Turkish Studies Association Bulletin*, Indiana, 1989.
- Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat, “Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı” *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, sayı 3, Ankara 1992.
- Akgün, Seçil, *Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı*, ATASE Dergisi, Sayı 39, 1995.
- Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat, “*Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a*”, Ankara, Türk Kızılay Derneği, Cilt I, Ankara, 2000.
- Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat, “*Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a*”, Ankara, Türk Kızılay Derneği, Cilt II, Ankara, 2001.
- Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat, “*Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya’dan Sibiryaya Hilal-i Ahmer Hizmetinde Yusuf Akçuraoğlu*”, Ankara: Türk Kızılay Derneği, Ankara, 2009.
- Akgün, Seçil Karal, *Türk “Kadınının Eşitlik Eşitlik Kazanmasında Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi”nin Rolü*, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Cilt III. İzmir, 2012.
- Akgün, Seçil Karal, *Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, ODTÜ Gelişme Dergisi, sayı 39, Ankara 2012.
- Alemdaroğlu, Ayça, *Eugenics, Modernity and Nationalism in Social Histories of Disability and Deformity*, ed. David Turner and Kevin Stagg, London, N.Y. Routledge 2006.
- Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih*, Ankara, 1973.
- Atatürk, *Nutuk*.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, II, V, Ankara, 1961, 1959, 1995.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara 1964.
- Athan, Aydın, *Çanakkale Savaşları Sırasında Askerin ve Halkın Psikolojisini Yüksek Tutmak İçin Yapılan Çabalar*, Tıp Tarihi Araştırmaları Sayı 13, İstanbul 2005.

- Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, Cilt 7, İstanbul 1969.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi Cilt II*, Kısım II Ankara 1943.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi Cilt III*, Kısım II Ankara 1957.
- Beard, Charles and Mary, *Basic History of the United States*, New York, 1944.
- Besim, Ömer (Akalın), *9. Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim Hakkında*, İstanbul 1328.
- Besim, Ömer, *Hanımfendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Eylül 1921.
- Caporal, Bernard, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, İstanbul, 1982
- Conference Internationale*, Berlin 1869.
- Congressional Records 65, 1st and 2nd Sessions*, Washington D.C.
- Coursier, Henri, *Milletlerarası Kızılhaç*, Ankara, 1964.
- Deliorman, N., *Meşrutiyetten Önce Hudut Harici Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1964.
- Dunant, Henri, *Souvenir de Solferino*, Geneve 1862.
- Dunant, Henri, *Bir Solferino Hatırası*, Ankara 1964.
- Ergin, Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt II,IV, İst.1940.
- Ertuna, Hamdi, *1911-12 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Ankara 1985.
- Faulkner, Harold U. *American Political and Social History*, N.Y. 1937.
- Furieux, Rupert, *The Siege of Plevna*, London 1958.
- Gizer, Hikmet, *Milli Mücadele Sırasında Hilal-i Ahmer'e Bir Suikast Teşebbüsü*, Kızılay Dergisi 1.XI.1951.
- Gordon, Leland James, *American Relations With Turkey*, London 1932.
- Harrington, Sir Charles, *Tim Harrington Looks Back*, London 1949.
- Hacıfettahoğlu, İsmail, *Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer: TBMM'nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu. 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921*, Türk Kızılay Derneği, Ankara, 2007.
- Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumi Heyet-i Muhteremesine 1335[1919] senesinde verilen Rapor.
- Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Takvimi.
- İnal, Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, Cilt 12, İstanbul 1951.
- İrmak, Sadi, *Kızılay Düşüncesinin Tarihinden Gelen Kaynakları*, Kızılay Konferansları, Ankara 1964.
- İstiklal Harbi, Genel Kurmay Yayınları Cilt II. Jastrzembeski Frank, Valentine Baker's Heraic Stand At Tashkessen, Londra, 2017.

- Karal, Enver Ziya, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1957.
- Karal, Enver Ziya, *Atatürk ve Devrim*, Ankara 1980.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Cilt V*, Ankara 1954.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Cilt VI*, Ankara 1954.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Cilt VIII*, Ankara 1962.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Cilt IX*, Ankara 1996.
- Kaya, E., *Milli Mücadele Döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 2008.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Vahidüddin*, İstanbul 1968.
- Kızılay ve Kızıl Haç'ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar, TDK, Ankara 1964.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, Ankara 1948.
- Kurat, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara 1973.
- Lewis, Bernard, *Emergence of Modern Turkey*, New York 1961.
- Moorehead, Alan, *Dardanelles*, London 1958.
- OHAC Üsera Murahhası Akcuraoğlu Yusuf'un Raporu Dersaadet 1335.
- Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi 1329-1331.
- Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası.
- Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Takvimi 1-IV, 1331-1335.
- Özdemir, Gültekin, *Türk Kızılayı*, Kızılay Genel Müdürlüğü , Ankara 1992.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1918-1928, Yayına Hazırlayanlar: Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, Ankara 2013.
- Özel Defter
- Özaydın, Zuhâl, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarb'da Açtığı Hastaneler, Türk Tıp Tarihi Kongresi'ne Sunulan Bildiriler*, Ankara, 1992: Özaydın, Zuhâl, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları, Türkler Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, 2002.
- Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, Yayına Hazırlayan: Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Ankara 2013.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1946.
- Paulmann, Johannes, *The Dilemmas of International Humanitarian Aid in the Twentieth Century: Conference Report, Bulletin of the German Historical Institute v. 34, no. 1 London, 2012.*

- Proces-Verbaux des Seances du Comite International de la Croix-Rouge 1893-1914, Geneve 1999.
- Ryan, Charles, *Kızılay'ın Emri Altında Plevne ve Erzurum'da (1877-78)*, İstanbul 1962.
- Sarı, N., Özaydın, Zuhul, "Dr. Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (Doctor Besim Omer Pasha and Nurse Education)", Sendrom 1992.
- Sarı N., Özaydın Zuhul, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları*, II. Türk Tıp Tarihi Kongresi (İstanbul, 20-21 Eylül 1990) Bildirileri, Ankara: 1999.
- Sezer, C., Metin, Ö., "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı 32, Ankara 2013.
- Taşkıran, Tezer, *Cumhuriyetin 50. yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara 1973.
- Türkiye Kızılay Derneğinin 73 Yıllık Hayatı, 1877-1949, Ankara 1950.
- Tepekaya, Muzaffer; Kaplan, Leyla, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri 1877-1923", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, Konya 2003.
- Terzioğlu, Arslan, *Şimdiye Kadar Bilinmeyen Kaynaklar Işığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın Kuruluşuna Katkıları, Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey*, Hazırlayan: Prof. Dr. Sefa Saygılı, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara. 2012.
- Tevetoğlu, Fethi, *Kızılaycı Hamid Bey*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt 3, sayı: 9, Ankara 1987.
- Türkgeldi, Ali, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948.
- Türkiye Kızılay Derneğinin 73 Yıllık Hayatı, 1877-1949, Ankara 1950.
- Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Taplı Bir Bakış*, Ankara 1964.
- Unat, Ekrem Kadri, *Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'in Hayatı ve Türk Tıp Zoolojisindeki Yeri*, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi, 1975.
- Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976.
- Uzel, Celalettin, *Anılar*, Hürriyet Gazetesi Tefrikası.
- Uzluk, Feridun Nafiz, *Kızılay Cemiyetinin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış*, I. Kızılay Konferansı Ankara 1964.
- Uzun, Hande Külcü, *Abdullah Bey Hakkında Yazılar, Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2012.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihimizde Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, Cilt I. İstanbul 1971.
- Yeniaras, Orhan, *Türkiye Kızılay Tarihine Giriş*, İstanbul 2000.

ARŞİVLER

Kızılay Etimesgut Arşivi

AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cenevre Kızılhaç Arşivi IRCA (ICRC) International Red Cross Association

İngiltere Devlet Arşivi Public Recors Office (PRO)

TBMM Arşivi

ANSİKLOPEDİLER

Ansiklopedi Britannica

İslam Ansiklopedisi

Meydan Larousse

Türk Ansiklopedisi

DERGİLER – RESMİ YAYINLAR

Atatürk Yolu-AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi

Ayın Tarihi

Bellekten

Düstur

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Kızılay Dergisi

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası (OHAC)

OHAC Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Takvimi I-IV

Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası (THAM)

TBMM Zabıt Ceridesi

GAZETELER

Açıksöz

Gaye-i Milliye

Hakimiyet-i Milliye

Hürriyet

İkdam

Peyam-ı Sabah

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkar

Tanin

Tercüman-ı Hakikat

Vakit

Yeni İkdam

SEÇME SÖZLÜK¹

A

ab-ı ruy: yüz aki
add: sayılma
adem-i hoşnudi: hoşnutsuzluk
adem-i lüzum: gereksizlik
adem-i muvaneset: alışkanlık olmaması
adem-i tenemmüv: gelişememe
adimü'l-ımkân: olanaksız
agdiye: gıdalar
agniya: zenginler
aguş: kucak
aher: diğer
ahid-şikenane: anlaşmayı bozarcasına
ahkâm: hükümler
ahsen-i tarik: yolun güzeli
ahval-i mücbire: zorlayıcı hâller
akdem: daha önce
akdem-i vezaif: vazifelerin ilki
aklam: memurların çalıştıkları daireler
aks-aver: yankı getiren etki
akurane: kudurmuşçasına
alam: elemler, acılar
alamet-i mahsusa: özel işaretler
alat: aletler
alat-ı hadidiye: demir aletler
alelittlak: genel olarak
alelusul: kurallara uygun
anen fe-anen: devamlı, sürekli
anifen: yukarıda
an-samimi'l-kalp: kalpten, içtenlikle
asrılık: çağdaşlık (batılılık)
arşın: 68 santim
asakir: askerler
âsâr-ı fahire: övünülecek eserler
âsâr-ı hayat-bahşa: hayat veren eserler
aşar: mahsullerden alınan onda birlik vergi
atalet: tembellik
atf-ı nazar: göz atma
atıl: faydasız
ati-binane: ileriye görür

atiyye: hediye, bağış
avamil sebepler
avdet: dönme
ayan aza-yı sabıkası: eski ayan meclisi (senato) üyesi
ayanen: açıkça
azâr: bahaneler

B

Bab-ı Ali: Osmanlı Hükûmeti
bade'l-istila: istiladan (ele geçirilmeden) sonra
badehu: ondan sonra
badil: cimri
badire-i uzma: büyük felaket
bahusus: özellikle
baidü'l-ıhtimal: ihtimalden uzak
balâ: yukarı
balığ: erişmiş
bar: yük
beca: yerinde
bed etme: başlama
bedihi: açık
bedii: güzellik
bel etmek: emip yutmak
beliyye: felaket, büyük dert
beray: için, maksadıyla
beray-ı tedavi: tedavi (iyileştirme) için
berren: karadan, kara yoluyla
ber-vech-i ati: aşağıdaki
ber-vech-i balâ: yukarıdaki
besalet: kahramanlık
besatet: düzgünlük
bey: satma
beyn: arasında
beyne'l-ahali: halk arasında
beyne'l-avam: halk arasında
beyne'l-icap: gereklilik arasında
bezl-i gayret: çok gayret

¹ Murat Uluğtekin - Gül Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928 s. 664-674'deki Lügatçe kısmına eklemelerle

bezi-i makderet: kuvvet harcama
bi'l-münasebe: uygun olarak, yeri gelmişken
bi'l-vücuḥ: her yönden
bi'n-nisbe: nispeten
bi'r-rıza: gönüllü
bi't-tefrik: ayrılarak
bi-aman: acımasız
bi-ca: yersiz
bidayet: başlangıç
bikes: kimsesiz
bila-bedel: karşılıksız
bila-fasıla: aralıksız
bila-ifate-i vakit: vakit kaybetmeksizin
bila-tefrik: ayırmaksızın
bila-ücret: ücretsiz
bi-tamamiha: tamamıyla
bi-vayegan: kısmetsiz kimseler
bud: uzaklık
budiyet: uzaklık

C-Ç

ceman: toplam
cemile: gönül alıcı davranış
cemiyat: cemiyetler
cenub-i garbi: güneybatı
cenup: güney
cerh: çürütme
cer-i ma: su çekme
cerib: aşağı yukarı 216 litrelik bir hacim ölçüsü
cevelan: dolaşma
cidal: savaş
cihet-i maslahat: önemli işler
cuşış: coşku
cümel-i takdiriye: takdir, övgü cümleleri
cüzi: çok az
çesban: layık

D

dakik: un
dakik: tam vaktinde
darüleytam: yetimler yurdu
daü'l-cereb: uyuz hastalığı
daü'l-kelp: kuduz hastalığı

defatir ve cedavil: defterler ve cetveller
defatir-i esasiye: asıl defterler
delalet: kılavuzluk etme
derakap: hemen arkasından
derç: içine katma
derdest-i ihzar: hazır elde
derk: kavrama
derkâr: aşikâr
der-piş: göz önünde bulundurulma
Dersaadet: İstanbul
deruhte: kendini vazifeli bilme, üstüne alma
derun: içerisinde
desatir: düsturlar
dest-i şefkat: şefkat eli
deyn: borç
diriğ: esirgeme
duçar-ı müşkülât: zorluklara uğrama
duhul: içeri girme
dûr ü dıraz: uzun uzadıya
dûr: uzak
dûr-endişane: uzağı düşünür
duş: omuz
dümdar: artçı

E

echize: cihazlar
eciren: ücretli olarak
ecnas: cinsler
edviye: ilaçlar
efrad: askerler
efrenciye: frengi
ehemm: daha önemli
ehemm-i vezaif: vazifelerin en önemlisi
ekâbir: devlet ricali
ekseriyet-i sülûsan-ara: üçte iki oyla çoğunluk
el-an: halihazırda, şu an
Elaziz: Elazığ'ın eski adı
el-hakk: doğrusu, gerçekten
el taf-i ilahi: Allah'ın lütfu
Elviye-i Selase: Üç liva; Kars, Ardahan, Artvin
elyevm: bugün
endişnak: düşünceli, tasalı
emraz-ı ayniye: göz hastalıkları

emraz-ı dahiliye: iç hastalıkları
emraz-ı müstevliye: salgın hastalıklar
emraz-ı sâriye: salgın hastalıklar
enzar: nazarlar, bakışlar
enzar-ı âli: yüksek bakışlar
enzar-ı nas: halkın görüşü
enzar-ı ümmet: halkın nazarları
eramil: dullar
erkam: rakamlar
esami: isimler
esar: narh
esatize: ustalar
esbab-ı mücbire: zorlayan sebepler
esham ve tahvilat: hisse senetleri ve tahviller
esnan-ı askeriye: askerlik yaşı
eşedd: en şiddetli
eşkâl-i mülayime ve münasibe: yumuşak ve uygun şekiller
eşya-yı beytiye: ev eşyası
etfal: çocuklar
etibba: doktorlar
etibba-yı baytariye: veterinerler
evasıt: orta
evkat-ı muayene: belirli zamanlar
evsaf-ı aliye-i ameliye: işin yüksek nitelikleri
evsat: orta
eyadi-i hazakat: hünerli eller
eytam: yetimler
eyyam: günler
eyyam-ı ahire: son günler
ezhan: zihinler

F

faideden hali: faydasız
fariğ: satıcı
fersude: yıpranmış
fevc fevc: akın akın
fevk: üst, yukarı
fevka'l-memul: umulanın üstünde
fevvare: fiskiye
fıkarat: bölümler
fıkdan: azlık, yokluk
fihrist-i icraat: yapılanların fihristi
fi-i miri: resmi kur

fi-i vasati: ortalama fiyat
fi-i vesatiye: ortalama fiyat
fıkr-i mücmel: kısaca fikir
fi-mabad: bundan sonra
fusul: fasıllar
fütur: bezginlik
fütüvvet ve semahat: asalet ve iyilikseverlik

G

gala-yı hazır: mevcut pahalılık
gali: pahalı
garaz-kârane: kötü niyetli
garb: batı
garet: yağma, akın
gaybubet: kayıp
gayr-i ez-sarf: harcananın dışında
gayrikabil-i iktiham: karşı durulamaz
gayrimeri: görülmeyen
gayrimuntazır: beklenmeyen
gayrimusib: isabetsiz
gayrimünfekk: ayrılmaz
gayur: çok çalışkan
giriftar-ı müzayaka: sıkıntıya düşme
guna: türlü, çeşitli
gun-a-gun: türlü türlü
guşe-i nisyan: unutulma köşesi
güşad: açma
güşayiş: ferahlık

H

hadd ü payan: sınır ve son
hadde-i tetkik: tetkik süzgeci
hadis: ortaya çıkma
hafiyen: gizlice
hafr: kazılma
hahiş: büyük bir istek
haiz: sahip
hakk-ı murakabe: denetleme hakkı
halas: kurtuluş
hal-i hazeri: barış
hami-i azam: büyük koruyucu
hamule-i mesai ve mesuliyet: çalışma ve sorumluluk yükü
harc-ı ferağ: satış harcı

hareket-i arz: deprem
harik: yangın
harik-i hail: korkunç yangın
hâsil: meydana gelen
hasr: mahsus kılma, kılınma
hasren: bir şeye ait bırakılarak, kuşatılarak
hasreyleme: ayırma
hاتیat: hatalar
hatime: son
havaic-i zarureyi-i gıdaiye: gerekli gıdalar
havarık: harikalar
havass-ı şifaiye: şifalı özellikler
haylulet: mani olma
hedaya: hediyeler
hediye-i şitaiye: kışlık hediye
hengâm: zaman
her-bar: daimi
heyelan: toprak kayması
hesabat-ı taliye: ikinci hesaplar
hidemat: hizmetler
hidemat-ı ber-güzide: seçkin hizmetler
hilaf-ı karar ve mezuniyet: karar ve izine aykırı
hilkat: yaradılış
hin: zaman
hin-i hacet: gerektiği zaman
hitam: son
hulul: gelip çatma, dahil olma
humma-yi racia: dönek humma, fièvre
recurrente
hurkatü'l-bevl: belsoğukluğu
huruf-ı heca sırası: alfabetik
hususat-ı mesrude: belirtilen hususlar
hutut: hatlar
huzzar-ı kıram: orada bulunan zatlar
hüda-pesend-ane: Allah'ın beğeneceği gibi olan
hükümet-i sakıta: düşük hükümet
hüsn-i ifa: iyi yapıma

I-İ-J

iktiran: yaklaşma
ırza: emzirme
ittıla: öğrenme, haberli olma
ittirad-ı mesai: çalışmanın intizamı
iane: yardım, bağış

iare: ödünç vermek
iaşe: doyurma
ibate: barındırma
ibka: devam ettirme
iblağ: tamamlama
idame: sürdürme
idame-i mevcudiyet: varlığını sürdürme
id-i fitr: şeker bayramı
ifham: anlatma
ifrağ: hâle getirme
ifraz: ayırma
igtirar: güvenme
igtiraren: güvenerek
igbirar: güvenme
ihda: hediye etme
ihrak: yakma
ihzas: hissettirme
ihtifa: saklanma
ihтікâr: vurgunculuk
ihtilas: çalma
ihtilas-ı vakt: vakitten kazanarak
ihitimam: dikkatli çalışma
ihitimam-perveri: özenli tetkik
ihtiramat-ı faika: üstün saygılar
ihtirazi: çekince
ihhtiyacat-ı asriye ile mütenasip: çağdaş ihtiyaçlara uygun
ihhtiyac-ı şedide: şiddetli ihtiyaç
ihhtiyar-ı mesken: mesken seçme
ihzar: hazırlama
ihzar-ı fecayi: felaketlerin olması
ika: dayanma
ikdamat-ı mütevaliye: sürekli çalışma
ikdar: güç kazandırma
ikmal-i enfas: nefesleri tamamlama (ölüm)
iktifa: yetinme
iktiran: yaklaşma
iktisab-ı mümarese: alışkanlık kazanma
iktisap: edinme, kazanma
iktifat-ı asar: eserlerin meyvesini alma
ila: yüceltme
ilah: ve diğerleri, vs.
ila-maşallah-ı teala: yüce Allah'ın istediği kadar
ilbas: giydirme
ilcaat: zorlama, mecburiyet
ilel: hastalıklar

ilel-i saire-i adiyе: sıradan diğer hastalıklar
ilga: kaldırılma
iltica-gâh: sığınılacak yer
iltimas: isteme
iman: çok dikkatli olma
imha payı: yıpranma payı
imrar-ı evkat: vakit geçirme
imtidad: uzama, sürme
imtina: çekinme
imtinan: minnet
imtisal: gerekeni yapma
imtisalen: uyarak
inde'l-lüzum: gerektiğinde
indiras: (kökten) yıkılma
infak: nafakalandırma
infikak: ayrılma
inha: ulaştırma
inhilal: dağılma
inhina: eğrilik
inhiraf: sapma
inhisar: hasrolunma
initaf: yönelme, temayül
inkısam: bölünme, parçalanma
inkıta: kesintiye uğrama
inkıza: sona erme
insidad-ı ema: bağırsak tıkanması
intaç: neticelenme
intiha: son
intihap: seçme
intitab: odun kesme
intizar: bekleme
inzimam: eklenme
inzimam-ı muvafakat: kabulünün eklenmesi
inzizam-ı ârâ: oyların eklenmesi
iptida-yi emirde: işin başında
iptinaen: dayanarak
irae: göstermek
irca: çevrilme, döndürülme
irkap: bindirme
irşadat-ı ruh-nevazane: ruh okşayan yol gösterme
irtihal: ölüm
irtihal-i müessife: üzücü ölüm
isaf: yerine getirme
isal: ulaştırma, yerine getirme
isdar: çikarma

istiane: yardım isteme
istical: acele
isticar: kiralama
isticlab: uyandırma, çekme
istifsar: soru
istihbar: haber alma
istihdaf: hedef edinme
istihfaf: küçümseme
istihkak eden: hak kazanan
istihlak: tüketilme
istihlas: kurtarılma
istihsal: elde etme
istihzarat-ı tamme: tam bir hazırlık
istikmal: tamamlama
istiksar: çok görme, görülme
istilam: bilgi isteme
istilzam: gerektirme
istimdat: imdat, yardım isteme
istinkâfiyet: çekimsizlik
istirdat: geri alınma
istisal: ur çıkartma
istisgar: küçümseme
istislas: kurtuluş
istitaat: takat
istitaat-ı maliye: mali takat
istitlaat: araştırmalar
istitrad kabili: yeri gelmişken
istitrad: ek bilgi
istizah: açıklama isteği
işar: yazılı bildirme
işkâl: güçleştirme
iştidad eyleme: şiddetlenme
ita: verme, gönderme
itam: yemek verme
itfa: söndürme
itisaf: sapkınlık, yolsuzluk
itişaş: karışıklık
itiyad-ı sakim: hastalıklı alışkanlık
ittiba: uyma
ittifak-ârâ: oy birliği
ittihaz-ı tedabir: tedbirler alma
ittisa: genişleme
ityan: söyleme, bildirme
iva: yerleştirilme
izabe: eritilme
izafen: bir kat artırarak
izam: büyütme

izaz: ağırlama
izhar-ı rüyet: yönetimini gösterme

K

kabile: kadın ebe
kabil-i izam ve istihdam: gönderilmesi ve çalıştırılması mümkün
kabil-i telif: bağdaşır
kable'l-icra: yapılmasından önce
kable'z-zuhur: öğleden önce
kabz ve isal: teslim alma ve ulaştırma
kabz: tutulma
kadrü'l-imbân: imkân nispetinde, yettiğince
kâffe: bütün
kâffe-i ihtiyacat-ı gıdaiye: gıda ihtiyaçlarının tamamı
kâfil: üstlendirme, üstüne alma
kahkari: aniden geri çekilme
kaht ü gala: kıtlık ve pahalılık
kain bulunan
kal: çıkarılma
kalb: çevirme, değiştirme
Kale-i sultaniye: Çanakkale
kalem-i zerrin: altın kalem
kânunuevvel: aralık
kânunusani: ocak
kâr-gâh-ı fena: fani (geçici) dünya
karib: yakın
karibü'l-inikad: toplanması yakın
karin-i tasvib-i âli: yüksek onaya sahip
karz : faizsiz borç verme
kat: kesilme
katiyat: kesim
kavaid: kaideler
kavaim-i ecnebiye: yabancı paralar
kavanin: kanunlar
kavi : güçlü
kavime: direnç
kaziyye: husus, mesele
ke'l-evvel: evvelki gibi
kebir: büyük
ke-en-lem-yekün: hiç olmamış gibi
kemal-i fahr u şükran: tam bir övünç ve şükran
kemal-i muvaffakiyet: tam bir başarı

kesb : kazanma
kesb-i fahr: övünç duyma
kesb-i intizam: intizam sağlanmış
kesb-i subet: güçleşme
ketebe: kâtipler
kısm-ı külli: büyük kısım
kısm-ı mütebakî: geriye kalan kısım
kıyam: değerli kâğıtlar
kıyye: okka, 1283 gram
kibriya: büyüklük, ululuk, Tanrı
kiyaset: uyanıklık
kura: köyler
kura-yı mütecevire: civar köyler
kurb: yakın
kurbiyet: yakınlık
külli: tamamı

L

la-akall: en az
lahm: et
layenkati: kesintisiz
la-yetegayyer: değişmez
lazimü'l-riaye: uyulması gerekli
lede'l-icap: icabında
lede's-sual: sorulduktaki
lehü'l-hamd: Allah'a hamd olsun
levazım-ı iksaiye: giyecek

M

maa'l-iftihar: övünerek
maa'l-istigrab: garip bulunma, şaşma
maa's-şükran: şükranla
maahaza: bununla beraber
maaşat-ı müterakime: birikmiş maaşlar
ma-bih't-tatbik: tatbik olunan o şey
madud: addedilme
mağşuşat: karışık paralar
ma-hasal: sonuçta
mahazir: engeller
mahreç ve mevрут: çıkma ve ulaşma
mahrukat: yakacak
mahruti: konik
mahsuben: hesaba katılarak
mahviyyet: alçakgönüllülük
mahza: özellikle

makalat-ı sitayişkarane: övücü makaleler
makam-ı riyaset: başkanlık makamı
makderet: kuvvet
makhur: kahrolma, Allah'ın gazabına uğrama
maksur: kısıntı, kısaltılmış
mal-a-mal: dopdolu
malzeme-i timariye: yara bere malzemesi
manzur-ı âli olmak: (büyük bir makam)
dikkat nazarını çekmek
marda (merza): hastalar
marrü'l-arz: yukarıda belirtilen
maruz, maruza: arz edilen
masarif-i tesiskiye: kuruluş masrafları
masraf-ı rahi: yol masrafı
masruf: sarf olunmuş
mass u bel: emip yutma
masun: korunmuş
mathun: öğütülmüş
matuf: yöneltilmiş
ma-vaz-ı leh: kendi lehine verilen
mayi-i dimaği-i şevki: beyin ve omurilik sıvısı
mayi-i insıbabı: sızıp dokularda toplanan sıvı
mazhar-ı takdir: takdiriyle şereflenme
mebhas-ı mahsus: özel bölüm
mebhusun-anh: bahsi geçen
meccanen: ücretsiz
mecma: toplanılacak yer
mecmu: toplam
mecra-yı beвли: idrar yolu
mecruhin: yaralılar
medar: dayanak
medhal: giriş
meduvv: davetli
medyun-ı şükran: şükran borçlu
mefharet: övünç
mefkud: yok
mehalik: tehlikeli işler
mehazir: sakıncalar
meh-ma-emken: olduğu kadar
mer'iyet: yürürlük
meknuze: saklı hazine
mekûlat: yiyecek
melbusat: giyecek
melbusat-ı şitaiye: kışlık kıyafet

melce: sığınak
melce-i istirahat: dinlenme sığınağı
melfufen: iliştilererek
melhuz: muhtemel
memalik-i müstevliye: işgale uğrayan ülkeler
memalik-i mütemeddine: medeni (uygar) ülkeler
memnu avdet: yasak geri gelme
memnu: yasaklama
memul: beklenen
menabi: kaynaklar
menatik: mıntıklar
menfa: sürgün yeri
mensi ve mühmel bırakılma: unutmaya ve ihmal etmeye
menut: bağlı
merakiz: merkezler
merkez-i umumi: genel merkez
merkez-i umumi aklamı: genel merkez daireleri
mertebe-i vücub: gereklilik derecesi
merzagı: bataklığa ait
mesag: izin
mesaib: felaketler
mesaib-i harb: harp felaketleri
mesaibzede: felakete uğramış
mesbuk: geçen
meserret: sevinç
mesrudat-ı anife: yukarıda söylenenler
meşakk: meşakkatler
meşhud: görülen
meşrut: şarta bağlı, şartlı
mevadd: maddeler
mevadd-ı gaita: dışkı maddeleri
mevadd-ı mülevvene: renkli maddeler
mevain: maniler
mevaki: mevkiiler
mevaşi: büyük ve küçükbaş hayvanlar
mevdu: emanet edilmiş
meveddet: sevgi
mevkûfin: tutuklular
mevkûfin-i siyasiye: siyasi tutuklular
mevruse: miras alınan
mevt: ölüm
mevt-i muhakkak: mutlak ölüm
mevzu-ı iştigal: meşgul olunan konu

mezabıt: tutanaklar
mezahim: zahmetler
mezru: ekili
mezun: izinli
mezunun-fih: hakkında izin verilen
miknet: kuvvet
milel: milletler
mine'l-kadim: baştan beri
min-haysi'l-mecmu: toptan
miyah: su taşkını
muaddel: değiştirilmiş
muahharen: sonradan
muakkam: steril, pastörize
mualecat: ilaç tedavileri
mualece: ilaç verme
muamid: inatçı
muattal: işsiz
muavenat-ı mukteziye: gerekli yardımlar
muavenet: yardım
muayene-i hurdebini: mikroskopik
muayene
mubayaa: satın alma
mubayaa: satın alma
mufassal: ayrıntılı
mufassalan arz-ı mukteziyyat: ayrıntılı
olarak gerekenlerin arz edilmesi
muhaberat: haberleşmeler
muhabere: haberleşme
muhaceret: göç etme, hicret
muhacirin: göçmenler
muhadderat-ı İslamiye: Müslüman
namuslu kadınlar
muhalled: ölümsüz, baki kalan
muhami: avukat
muhassasat: ödenek
muhat: etrafı çevrili
muhavvel: bırakılış, gönderiliş
muhayyir-i ukul: akıllara şaşkınlık veren
muhikk: doğru, haklı
muhill: zedeleyen
muhill-i haysiyet: unur kırıcı
muhnik: boğucu
muhsinat: iyilikte bulunmalar
muhtacin-i zürra: muhtaç çiftçiler
muhtasaran: özetle
muhtassun-lehine: mahsus olduğu yerde
muhtell: bozulmuş

muhtemelü'z-zuhur: ortaya çıkması
muhtemel
muhteviyat: içerik
mukaddema: önceden
mukaddeme-i makal: sözün başı
mukarrerat-ı müttehaza: kabul edilen
kararlar
muktesit: iktisatlı
mumaileyh: adı geçen (erkek)
mumaileyha: adı geçen (kadın)
muntazaman: devamlı olarak
munzamman: eklenerek katılarak
murahhas: temsilci
musab: musibete uğramış
musabin: musibete, hastalığa yakalanmış
olanlar
musaddak: tasdikli
musarrah: belirtilmiş
musavver: resimli, resmeden, tasvir olunan
musirr: ısrarcı
mu-şikâfane: kılı kırk yararcasına
mutalebat: talepler
mutasarrıf-ı lahik: yeni sancak amiri
mutavasıtlık: aracılık
muteberan: ileri gelenler
muttasıf: kendisinde bir vasıf bulunan
muvedat: gidip gelmeler
muvasala: ulaştırma
muvazzah: açıklamalı
muzadd-ı taaffün: mikrop kıran, antiseptik
mübaşeret: başlamak
mübeccel: saygıya değer
müceddet: yeni
müceddeten: yeni baştan
mücerrip: tecrübeli
mücmelen: özetle
müdahhar: stok
müdani: yakın, eş
müdat-ı iptidaiye: ilk tedavi
müddahar: depo
müddahir: biriktiren
müddet-i medide: uzun müddet
müdebbirane: tedbirli, tedbirli olana
yakışır şekilde
müdellet: delilli
müeddi: meydana getiren
müellim hadisat: elem veren olaylar

müeyyed: doğrulanmış
müeyyid: doğrulayan
müfit: faydalı
müfriz: çıkan, ayrılan
müftehiren: övünerek
müheyya: hazır
mükeffil: kefalet veren
mülabese: münasebet
mülhakat: bir merkeze bağlı yerler
mültezim: vergi toplayıcısı
mümanaat: engel olma
mümaris: deneyimli
mümasil: benzer
mümsik: tutumlu
münadi: tellal
münafi: aykırı
münbais: doğan, ileri gelen
münci: kurtarıcı
münderiç: (içinde) yer almış
münhalat: açık memurluklar
münkalib: küle dönme
mümkat: kesilmiş
müntazi: bitme
müntehi: uzanan
mürselat: gönderilenler
mürselünileyh: kendisine bir şey gönderilen
mürsil: gönderen
mürtefi: kaybolma
mürur: geçme, gitme
müsadif: rast gelen
müsaraat: girişme
müskirat: alkollü içki
müsmir: semereli
müstagrık-ı düyun: borçlara batmış
müstahberat: alınmış haberler
müstahreç: çıkarılmış
müstahsalat: üretilen şeyler
müstahsen: güzel
müstakraz istirdadı: borcun geri alınması
müstashiben: yanında bulundurarak
müsteban: açıkça anlaşır
müstefad: anlaşılması
müstehil: imkânsız
müstemirren: aralıksız
müstemlek: satın alınmış mülk
müstenbat: zimmen anlaşılması

müstevli: istilacı
müşareket-i mütekalibe: karşılıklı ortaklık
müşarünileyh: adı geçen
mütalaa-i anife: biraz önceki görüş
mütealika: ilişik
müteamil: olağan, teamül hâlinde
müteassir: zor
mütebaid: birbirinden uzak
mütebaki: geriye kalan
müteberri: bağışlayan
müteberrin-i kiram: sayın bağışçılar
müteehhil: evli
müteferri: ayrıntı
mütehakkık: tahakkuk eden
mütehalli: donanmış
müteharrık: hareketli
mütehavvil: değişken
mütekâsif: yoğun
mütemevviç: dalgalı
mütemmem: tamamlayıcı
mütemmim(e): tamamlama, bitirme
mütenevvi: çeşit çeşit
müterettib: ait olan
mütesaib: güç
mütevaffık: bağlı
mütevali: üst üste
mütevaliyen: aralıksız
müteverrimin: veremliler
müteyemmen: uğurlu
müttehaz: kullanılan
müzaheret: koruma
müzayaka: sıkıntılar
müzdehim: izdihamlı-kalabalık

N

nafi: yararlı
na-kabil-i tadat: sayılması olanaksız
nakzen: bozarak
nama muharrer: belli bir kimse adına
natüvan: zayıf, güçsüz
nazar-ı tasvib: onaylayan görüş
nebean: yerden çıkan
nedret: azlık
nedret-i fevkalade: olağanüstü kıtlık
nefsü'l-emr: gerçekte, aslına bakılırsa
nefy: sürme, sürgün

nekahethane: taburcu olduktan sonra bakım yeri
neşv ü nema: yetişip büyüme
netaic-i müfide: yararlı sonuçlar
netayic-i fecia: feci neticeler
netayic-i müellime: elem verici sonuçlar
nevahi-i erbaa: dört tarafındaki nahiyeler
nevakis: eksiklikler
neve-ma: bir suretle
nevmedi: ümitsizlik
nevs: sallanma, salınma
nevat: bebek, yeni doğmuş
nez: yok etme, kaldırma
nıfs: yarı
nıfs-ı evvel: ilk yarı
nigeh-ban: gözcü
nigeh-ban-ı sıhhat: sağlığının gözcüsü
nihari: gündüzlü
nim uryan: yarı çıplak
nim: yarı, yarım
nimet-i ruyet: görme yetisi
nim-resmi: yarı resmi
nisab-ı ekseriyet: çoğunluk derecesi
nisvan-ı muhtereme: kıymetli kadınlar
niyabeten: vekâleten
nukat-ı nazar: bakış açıları
nukut: nakitler
nümayan: gösterme

O-P-R

okka: yaklaşık 1283 gram ve 400 dirhem
padavra tahtası: dilinmiş tahta
perver-i şebab: gençliği koruyan
peyrev: ardı sıra giden
pişgah-ı istifade: istifadesi önüne, istifadesine
piş-i teemmül: göz önü
piş-i tenkit: eleştiri alanı
pür-şan u şeref: şan ve şerefle dolu
ragabet: rağbetler
recül-i mühime-i siyasiye: siyasetin büyük adamları
reis-i nuzzar: başbakan
rekz: dikme
res: baş
resen: yetkiliye danışmadan

resm-i bihin: seçkin tören
revnekyab-ı kemal: tam bir parlaklık kazanma
reye'l-ayn: kendi gözüyle
rey-i celil-i vekâlet-penahiye: yüksek bakanlığın rey-i
rey-i hafı: gizli oy
rub: çeyrek
ruh-nüvaz: ruhu okşayan
ruyet: görme
rüfeka: dostlar, arkadaşlar
rüfeka-yi kiram: sayın dostlar
rüşd-i içtimai: sosyal olgunluk

S

sadr-ı esbak: eski sadrazam
sahabet: koruma
sahaif-i celadet: kahramanlık sayfaları
sai: çalışan
sakit: düşen, düşük
sakit: suskun
salabet: katılık, dayanma
salisen: üçüncü olarak
sami: dinleyici
saniyen: ikinci olarak
savahil: sahiller
savlet: şiddetli hücum
savlet-i dilirane: yiğitçesine hücumlar
say: çalışma
sebk: vaki olma
sebt: deftere geçirme
seda-yı istimdadi: imdat sedası
sedd: kapatma
sefine: gemi
seha: cömertlik
sehlü'l-idrak: anlaşılması kolay
selatin: sultanlar
selatin-i kiram: soylu sultanlar
selb: kaldırma
semereदार: verimli
semmi: zehirli
serapa: baştan başa
seririyat: klinik
serpuş: başlık
serzede-i zuhur: baş gösterme
sevahil: sahiller

seylab: su baskını, sel
sıyanet: koruma
sia: güç, takat
sia-i maliye: mali güç
sinn: yaş
sirayet-i emraz: hastalıkların yayılması
sufuf: saflar
suhulet: kolaylık
su-i telakki ve tefeühüm: yanlış anlama
su-i tesir: kötü etki
sukut: düşme
suret-i seria-i ameliye: pratikte seri bir şekil
suret-pezir: meydana çıkan
suver-i muhtelif: çeşitli suretler
suver-i telakkiyat: anlaşılma şekilleri
süfera: elçiler
sühulet: kolaylık
sülüs: üçte bir
sülusan ârâ: üçte iki oy çokluğu
sürur: sevinç

Ş

şahadetname: diploma
şayan: değer
şayan-ı istikrar: büyütülmeye değer
şayeste: yakışır
şehadet: şehitlik
şehamet: (akıllı) cesaret
şehri: aylık
şekl-i müstakarr: yerleşmiş şekil
şibh-i cezire: yarımada
şiddet-i şita: kışın şiddeti
şifahî: sözlü
şifayab: tedavi olmuş
şimal: kuzey
şita: kış
şitab: çabucak varma
şitaban: acele
şuabat: şubeler
şuhud-ı samite: sessiz şahitler
Şura-yı Devlet: Danıştay
şuziş: yakma
şükrüzarane: iyilikbilir tarzda

T

taaddiyat: saldırılar
taayyün: belirme
taayyüş: geçinme
taazzuv: şekillenme
tab: basım
tab: tabiat
tabh: pişirme
tâbi: birinin emri altında bulunan
tadat: sıralama
tahaddüs: ortaya çıkma
tahalük: istekle atılma
tahammül-feresa: tahammülü aşan
taharriyat: araştırma
tahassul: ortaya çıkma
tahassüsât: içten duygular
tahdit: sınırlandırma
tahfif-i hirman ve ıstrap: mahrumiyet ve acıları hafifletme
tahlis: kurtarma
tahlis-i nefis: canını kurtarma
tahlisiyye: cankurtaran
tahliye-i müstacele: acilen terk etme
tahmil: yükleme
tahte'l-bahr: denizaltı
tahte's-sıfır: sıfırın altında
taht-ı himaye: koruması altında
taht-ı imkân: imkân altında, mümkün
taht-ı murakkabe: denetim altında
taht-ı tesir: etki altında
takabbül: üstüne alma
takarrüb: yaklaşıma
takarrür: kararlaştırma, yerleşme
takat-suz: takati yakan, bitiren
takayyüd: dikkatli bakım
taknin: kanun koyma
talebat-ı mumaileyhüma: adı geçen talebeler (öğrenciler)
talik: erteleme, asma
taltifen: ödüllendirerek
tamik: derinleştirme
tarh: atma, kovma
tarih-i sedd: kapanma tarihi
tasib: zorlaştırma
tasvip: onaylama
tathir: temizleme
tathirat-ı fenniye: fenni temizlikler

tatyib-i hatır: hatırını hoş tutma
tavik: oyalama
tavsit: aracı koyma
tavzif: görevlendirme
tayy: kaldırılma
tearuz: zıtlık
teavün: yardımlaşma
tebcil: yüceltme
tebean: uyarak
tebellür: billurlaşma
teberrüen: başışlanarak
tebeyyün: ortaya çıkma
tebhir-i mahalli: yerel etüv
tebriye: zan altından kurtulma, aklanma
tecarüb: tecrübeler (deneyimler)
tecarüb-i medide: uzun tecrübeler
tecavüz: aşma
tecdid: yenileme
tecdid-i intihabat: seçimlerin yenilenmesi
tecemmu: toplanma
tecviz: izin verme
tedabir: tedbirler
tedabir-i maruza: sunulan önlemler
tedahül: birikme
tederrün: organ şişmesi
tedeyyün: borçlanma
tedhiş: dehşete düşürme
tediyat: ödeme
teehhül: evlenme
teehhür: gecikme
teehhür-i vaki: oluşan gecikme
teemmül: etrafıca düşünme, göz önüne alma
teeyyüd: doğru çıkma
tefahhus: araştırma
tefavüt: farklılık
tefriş: döşeme
teftişat-ı mütevali: sürekli teftiş
teftişat-ı salife: önceki teftişler
tegaddi: beslenme
tehalüf: değişme
tehalük: istekle atılma
tehiye: temin
tehvin: kolaylaştırma
tekâlif: vergi
tekâsül: ilgisizlik
tekaüd: emeklilik

teksif: toplama
teksir: çoğalma
tefik: birleştirme
telhis: özet, özetleme
telhisen: özetle
telif: bağdaştırma
telkihane: aşı evi
telvin: boyama
telvinat-ı nizamiye: nizami boyanma
temdid: uzatılma
temevvüç: dalgalanma
tenevvü: çeşitlenme
tenkih: düzenlenme
tenkis: azaltma
tensik: düzenleme
tensip: uygun bulma
tenvir: aydınlatma
tenvir-i efkâr: fikri aydınlanma
tenviye: artırma
tenzil: düşürülme, azaltılma
tereffu: yükselme
tereffu-i hararet: ateş yükselmesi
terettüb: düşme (bir işin üzerine), lazım gelme
terekküb: bileşme, oluşma
terfi: artma
terfih: refahlandırma
teshil: kolaylaştırma
tesid: kutlama
teslit: musallat etme, havale etme
tesri: hızlandırma
tesviye: ödenme
teşebbüsat-ı musirre: ısrarlı teşebbüsler
teşfiye: iyileştirme
teşmil: alanı genişleme
tetevvüç: taçlanma
tevafuk: uygun olma
tevaggul: meşgul olma
tevahhus: korkma, ürkme
tevakkuf: durma
tevali: kesintisiz sürdürme
tevdi: bırakma
teveccüh: sevgi, yönelme
tevem: ikiz
tevessü: genişleme
tevfikan: bağlı olarak
tevfik-i zevahir: görünüşte uyma

tevsi: genişletme
tevsim: adlandırma
tevziat: dağıtımlar
tevzin: tartma, denkleştirme
teyessür: başarıyla bitme
tezahüm: yığılma (kalabalıklaşma)
tezauf: ikiye katlanma
tezayüd: artma
tezebzüb: karışıklık
tezekkür: görüŖme
tezkâr: anma
tezyid: artırma
tihal: dalak
tımar: yara bakımı
tuğyan: taşkın
tullab: talebeler
turuk-ı muvasala: ulaşım yolları

U-Ü-V

udhuke: gülünecek Ŗey
uhde: üzerine alma
uhdesine mevdu: sorumluluğuna bırakılmış
umur: işler
umur-ı beytiye: ev işleri
üryan: çıplak
üsera: esirler
üssü'l-esas: asıl temel
vabeste: bağılı
vahdet: birlik
vahdet-i efkâr ve ârâ: fikirlerin ve reylerin birliğı
vahdet-i idare: idare birliğı
vahid-i kıyasi: ölçü birimi
varidat: gelirler
varidat-ı muhammene: tahmin edilen gelir
vasati: ortalama
vâsi: geniş
vaz: koyma, konulma
vaz-ı haml: doğurma
vedaatiyle: vasıtasıyla
vehb-i vazife: vazifeye feda
vehle-i ula: ilk bakış, birdenbire
vehleten: ansızın
vehn: güçsüzlük

vesaik: vesikalar
vesait-i nakliye: nakil araçları
vesaset: aracılık etme
vikaye: koruma
vikayeten: koruyarak
viladethane: doğumevi
vücub: gerek, lüzum
vücubu derkâr: gerekliliğı aşıkâr
vücut-pezir: vücut bulma
vürud: gelme
vüs: güç

Y

yağmager: yağmacı
yed be-yed: vasıtasız
yed: el
yeden bi-yedin: vasıtasız
yed-i himaye ve sıyanet: himaye ve koruma
altı
yed-i muavenet: yardım eli
yevmen fe yevmen: günden güne
yevmi: günlük

Z

zahair: zahireler
zail: sona eren
zair: ziyaretçi
zamân: kefillik
zatü'l-kasabat-ı Ŗariyye: akciğer borusu iltihabı
zer: ekim
zeriyyat: ekim işleri
zevk-i mahsus: özel zevk
zevk-i selim: estetik
zıya: kayıp
ziyyık: dar
zuafa: güçsüzler
zuruf: etiketler, zarflar
zühul: dalgınlıkla unutma
zürra: çiftçiler
züvvar: ziyaretçiler

